

Журнал основан в 1918 г.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАВРИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
им. В.И. Вернадского

Научный журнал

Серия «Филология. Социальные коммуникации»
Том 25 (64) № 1. Часть 1

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского
Симферополь, 2012

ISBN 97966-179-015-4

Свидетельство о регистрации: серия KB №15711-4182P

от 28 сентября 2009 года

Редакционная коллегия:

Багров Н.В. – д-р геогр. наук, проф., член-корр. НАНУ (председатель)

Шульгин В.Ф. – д-р хим. наук, проф. (зам. председателя)

Дзедолик И.В. – д-р физ.- мат. наук, проф. (секретарь)

Члены совета (редакторы серий)

Богданович Г.Ю. – д-р филол. наук, проф.
Берестовская Д.С. – д-р филос. наук, проф.
Вахрушев Б.А. – д-р геогр. наук, проф.
Габриелян О.А. – д-р филос. наук, проф.
Казарин В.П. – д-р филол. наук, проф.
Кальной И.И. – д-р филос. наук, проф.
Канов А.А. – д-р экон. наук, проф.

Копачевский Н.Д. – д-р физ.-мат. наук, проф.
Лазарев Ф.В. – д-р филос. наук, проф.
Подсолонко В.А. – д-р экон. наук, проф.
Темурьянц Н.А. – д-р биолог. наук, проф.
Ротань В.Г. – д-р юрид. наук, проф.
Шульгин В.Ф. – д-р хим. наук, проф.
Петрова Э.Б. – д-р ист. наук, проф.

Редакционный совет серии «Филология. Социальные коммуникации»

Богданович Г.Ю. – д-р филол. наук, проф., ТНУ (редактор раздела «Социальные коммуникации»)
Казарин В.П. – д-р филол. наук, проф., ТНУ (редактор раздела «Филология»)
Александров А.В., д-р филол. наук, проф., Одесский национальный университет
Борисова Л.М., д-р филол. проф., ТНУ
Гуменюк В.И., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Ищенко Н.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Меметов А.М., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Новикова М.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Селендили Л.С., канд. филол. наук, доц., ТНУ
Орехова Л.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Петренко А.Д., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Прайд Ю.Ф., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Ризун В.В., д-р филол. наук, проф., Ин-т журналистики Киевского нац. ун-та
Сидоренко Н.Н., д-р филол. наук, проф., Ин-т журналистики Киевского нац. ун-та
Ященко Т.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Егорова Л.Г., канд. филол. наук, доц., ТНУ (ответственный секретарь)

Печатается по решению Ученого Совета

Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Протокол № 4 от 17.04.2012 г.

© Таврический национальный университет, 2012 г.

Подписано в печать 04.05.2012. Формат 60x84 2/3 усл. изд. л. 37,5. Тираж 500.

Отпечатано в типографии издательства "Оджакь".

ул. Трубаченко, 23а, г. Симферополь, 95040

«Ученіс запискі Таврічского національного універсітста ім. В.І. Вернадского»
Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 25 (64). № 1. Часть 1.
Сімферополь, Таврійський національний універсітет ім. В.І.Вернадського, 2012

Журнал заснований у 1918 р.

<http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/uztnu/texts.html>

Адреса редакції: проспект Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

Надруковано у типографії видавництва "Оджакь"

вул. Трубаченко, 23а, м. Сімферополь, 95040

РАЗДЕЛ 1. ЯЗЫКИ, КУЛЬТУРЫ И ЭТНОСЫ КРЫМА

УДК 94(477):75:37.018.432 «1929/1937»

**Заочное образование: неизвестная переписка
Н. С. Самокиша и М. Н. Домашенко (1929 - 1937)**

Андреева Л.Ю.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье анализируются педагогические методы художника Н.С. Самокиша, который осуществлял заочное обучение. Вводятся в научный оборот письма Н.С. Самокиша и М.Н. Домашенко, публикуемые впервые. На примере переписки академика с М.Н. Домашенко показаны взаимоотношения учителя и ученика.

Ключевые слова: художник, переписка, Н. С. Самокиш, М. Н. Домашенко.

Значительный вклад в историю культуры Украины и России принадлежит известному художнику, живописцу и графику Николаю Семеновичу Самокишу. Он является автором более 10-ти тысяч картин и рисунков, многие из них принесли ему мировую известность. Современные исследователи жизни и деятельности академика, профессора батальной живописи Н. С. Самокиша отмечали его не только творческие, но и педагогические способности. А. И. Полканов [1], Я.П. Бирзгал [2], В.Ф. Яценко [3], В.Я. Ткаченко [4], О.О. Щербакова [5], С. В. Волошкина [6], давая оценку его преподавательской деятельности, указывали, что он со многими своими учениками находился длительное время в переписке. Однако до сих пор в его взаимоотношениях с учениками остается много неизвестного. Эпистолярное наследие, которое дало бы возможность исследователям, заглянуть в прошлое, чтобы оценить реальный вклад художника и педагога, изучено недостаточно. Поэтому *актуальным* является введение в научный оборот и анализ неопубликованных документов, связанных с педагогической деятельностью академика Н. С. Самокиша, относящихся к самому сложному периоду его жизни 20-30 гг. XX в.

Цель настоящей работы: показать и оценить на примере переписки Н. С. Самокиша и М. Н. Домашенко, публикуемой впервые, возможности заочного образования, применявшиеся художником, характер взаимоотношений Учителя и ученика.

Творчество и педагогический дар прекрасно сочетались в личности художника Н.С. Самокиша. Способность передавать свои знания была присуща академику. Он воспитал целую плеяду талантливых учеников. Преподавать он начал, еще учась в Академии художеств, занимался с детьми состоятельных родителей [7]. После окончания своего обучения и заграничной командировки был приглашен работать в Школу поощрения художеств [8], затем в Академии художеств возглавил мастерскую батальной живописи [9]. После 1918 г., оказавшись в Крыму, продолжал преподавать,

обучая вне зависимости от возраста всех желающих приобщиться к искусству. Так в г. Симферополе у академика Н. С. Самокиша возникла собственная художественная студия. Он способствовал становлению художественного образования на полуострове, в том числе и благодаря его усилиям стал работать художественный техникум, впоследствии преобразованный в художественное училище его имени [10].

Известность художника Н. С. Самокиша, несмотря на нежелание власти признавать заслуги мастера [11], шагала самостоятельно. Он получал сотни писем из разных уголков страны. Это были не только письма его непосредственных учеников, а и людей страстно желающих получить совет у настоящего профессионала. Так случилось и в жизни молодого красноармейца Марка Николаевича Хвостикова [12] (7.05.1906-26.04.1988), который отважился написать впервые своему кумиру в феврале 1929 г. В научном архиве Харьковского художественного музея хранятся 17 писем М.Н. Домашенко (Хвостикова) к Н. С. Самокишу. Эти документы помогли установить период их общения как 1929-1937 гг. Все они написаны рукой Марка Николаевича на линованных листах разной формы. Два письма не содержали даты. Непосредственное общение и переписка [13] с сыном М. Н. Домашенко Виктором Марковичем Домашенко [14] дали возможность восстановить переписку частично и установить примерную датировку писем путем сопоставления. В семейном архиве В.М. Домашенко оказались 26 писем академика Н. С. Самокиша, адресованных М. Н. Домашенко (Хвостикову), написанных им лично. Поэтому вся переписка в настоящее время представляет 43 письма. Судьба этих документов удивительна. Иначе, как чудом, не назовешь!!! Архив академика Н. С. Самокиша, переживший художника и грозное лихолетье Великой Отечественной войны, в 1955 г. оказался приобретенным у сестры вдовы академика Н. Г. Добровольской для Харьковского художественного музея. А семейный архив В. М. Домашенко, уцелевший в период фашистской оккупации г. Майкопа, пропутешествовав по Северному Кавказу, нашел свое пристанище в г. Москве. Это эпистолярное наследие оказалось удивительным источником знаний о жизни и судьбе не только Учителя (Н. С. Самокиш) и ученика (М. Н. Домашенко), но и целого поколения людей, прошедших революции и войны, и сохранивших самое главное: любовь к Отечеству и искусству.

Имя Марка Николаевича Домашенко предстояло еще узнать... А вот судьбу красноармейца-кавалериста М. Н. Хвостикова круто изменил академик, профессор батальной живописи Н.С. Самокиш. Двадцатидвухлетний паренек - «безотцовщина», каких было много, воспитанный матерью, вступивший добровольцем в отряд по ликвидации бандитизма (1920), продолжил служить в 9-м (1922), а затем в 27-м кавалерийском полку, любил искусство и лошадей настолько, что решил стать художником. Благо, ему не препятствовало руководство (командир полка Н.И. Точенов), а наоборот отправили кавалериста учиться на подготовительный рабочий факультет в г. Москву (1928). Но норовистый характер и жажда настоящих знаний привели его к пусть заочному, но общению с профессионалом в батальной живописи академиком Н. С. Самокишем (ученики Н.С. Самокиша дали адрес талантливому юноше). Чем зацепил кавалерист 70-летнего профессора? Трудно сказать! Николай Семенович, переписываясь с М.Н. Хвостиковым, осуществлял фактически его заочное обучение, которое в настоящее время считается одной из форм организации учебного процесса для людей, сочетающих обучение с профессиональной трудовой деятельностью. При этом академик использовал методы избирательного, углубленного изучения основных учебных дисциплин, связанных с будущей художественной деятельностью. Это были: метод самостоятельной работы по осмыслению и усвоению нового материала; метод по применению знаний на практике и выработке умений и на-

выков; метод проверки и оценки знаний, умений и навыков учащегося. М. Н. Хвостиков добросовестно выполнял все задания Н. С. Самокиша: читал рекомендуемые книги по искусству и анатомии лошади, посещал музеи, выставки, писал много с натуры, создавал рисунки и копии с указанных работ, присылал для рецензирования фотографии выполненных работ. Но ничего не могло заменить личного общения, поэтому судьба подарила М. Н. Хвостикову и этот шанс. Они смогли встретиться в марте 1930 г. Этот месяц пребывания у мастера стал решающим. Непрерывные занятия, работа с натурой, копирование работ мастера, удивительные лекции по истории искусства, общение с единомышленниками – учениками Николая Семеновича. Всё это оставило неизгладимый след в жизни начинающего художника и определило его дальнейшую творческую судьбу. «Профессор был строгим, но справедливым учителем, который наставлял на путь истинный будущего военного художника-баталиста, почетного «грековца», Марка Николаевича Домашенко» [15, с.69]. Характер взаимоотношений, который складывался у Н. С. Самокиша с его учениками иначе, как дружескими, родственными не назовешь. По свидетельству большинства, его считали своим «отцом и учителем». Не стал исключением и М. Н. Домашенко (Хвостиков). Переписка наглядно показывает дружеские отношения, заботу отца о сыне, а сына об отце. Своих детей у Николая Семеновича не было, поэтому ученики становились для него близкими по духу людьми. Знания, полученные в процессе обучения, и прежде всего труд помогли молодому художнику при создании картин, посвященных героической истории Красной Армии. Он стал участником многих выставок, среди которых: «XX лет РККА и Военно-Морского Флота» (г. Москва, 1938). Работы «Моя Родина», «Шальная пуля», «В тылу Слащева», «Нацбригада на походе» были отмечены Почетной Грамотой и денежной премией [15, с.69]. В сентябре 1938 г. В. М. Домашенко был приглашен для продолжения обучения в батальную мастерскую при Всероссийской Академии художеств профессором Р.Р. Френцем [16], учеником академика Н.С. Самокиша. Причем его зачислили сразу на третий курс. «Он с осени 1939 г. приступил к учебе, оставаясь одновременно младшим командиром сверхсрочной службы 19 танкового полка» [15, с.71]. Но получить полное художественное образование не удалось, два класса «церковно-приходской школы» не давали возможность достойно сдать экзамены по обязательным дисциплинам. Прочувшись три месяца, М. Н. Домашенко продолжил свое самообразование вне пределов художественных академий. Он принял участие в выставке «И.В. Сталин и Красная Армия», был награжден грамотами и премией за картины «Оборона Царицына», «Заслон» и «Смерть комиссара». Довоенный период стал самым плодотворным. Более 20 картин художник передал в дар Дому Красной Армии в г. Ростове на Дону. Они стали основной частью художественной экспозиции. Среди них такие работы, как «Бой в с. Отрада», «Гибель Начдива Пархоменко», «Налет Буденного на ст. Курмоярскую». В годы Великой Отечественной войны М. Н. Домашенко служил в 19-м танковом полку, участвовал в боях под г. Смоленском, г. Ельня. После контузии лечился, а в 1943 г. был приписан к Студии военных художников им. М. Б. Грекова. Участвовал в боях за освобождение Кубани, Крыма (1944). М. Н. Домашенко – кавалер орденов Боевого Красного знамени, Отечественной войны 1-й и 2-й степени Им было сделано множество живописных и графических работ прямо в действующей армии, на полях сражений и в минуты отдыха. М.Н. Домашенко продолжил традиции, которые были заложены его учителем, Н.С. Самокишем. По возвращении в г. Москву создал десятки работ, где были отражены события, свидетелем которых был Марк Николаевич. «Прощание с морем»(1944), «Поединок»(1944), «Атака в кубанских плавнях»(1944), «Бой в горах

Кавказа», «Бой в Керчи»(1945), «Артиллеристы под Сапун-горой в 1942 г.»(1946) находятся в собраниях Центрального Музея Вооруженных Сил (г. Москва), Государственном артиллерийском музее (г. Санкт-Петербург). 4 ноября 1949 г. по ложному доносу М. Н. Домашенко был арестован [17]. 22 февраля 1950 г. осужден по делу МВД СССР № 3171, ст. 58-10 УК 1824 и приговорен к 8 г. лишения свободы. Отбывал наказание в Кайском районе Вятлага (Кировская обл.). Художник и в сложнейших условиях заключения продолжал рисовать на миллиметровке, на оберточной бумаге. Большинство картин «врага народа» были уничтожены после ареста. 28 декабря 1954 г. по решению прокуратуры, МВД СССР №28 от 23 ноября 1954 г. был освобожден из под стражи со снятием судимости [18]. 16 марта 1956 г. М.Н. Домашенко был реабилитирован по определению Военной коллегии Верховного суда СССР от 14 марта 1956 г. Согласно которому «уголовное дело в отношении Вас было прекращено на основании ст. 4 п. 5 УПК РСФСР, т.е. за отсутствием состава преступления» [19]. После освобождения он не мог создавать монументальных полотен по состоянию здоровья, но продолжал рисовать. Работы его были посвящены военной тематике: «Разгром немцев под Москвой. 1941 г.», «13-я погранза-става 22 июня 1941 г.», «Выстрел с чужого берега». М. Н. Домашенко организовал школу самодеятельных художников из военнослужащих при Студии военных художников им. М.Б. Грекова, где преподавал и до конца жизни проповедовал идеи добра и любви к своему Отечеству [20]. Среди его учеников: О.Д. Войко, А.Г. Полетаев, П.П. Митрясов и др.

В данной публикации мы приводим часть переписки (4 письма), которая предшествовала приезду Марка Николаевича Домашенко (Хвостикова) в г. Симферополь к своему Учителю в марте 1930 г. В приведенных письмах сохранена полностью авторская стилистика и орфография, нами в квадратных скобках даны предполагаемые сведения о местонахождении адресата, дате написания письма, установленного путем сопоставления всего корпуса переписки, расшифровка сокращений, краткие комментарии, необходимые для понимания предлагаемого текста. Все подчеркивания и увеличения размера текста сохранены и являются авторскими, наглядно показывают эмоциональный характер переписки.

№1

М. Н. ХВОСТИКОВ – Н. С.САМОКИШУ [21]
18.04.1929 г. Москва – [г. Симферополь]
г. Москва 18 апреля 1929 г.

Здравствуйтесь Николай Семенович!

Простите, что я вас беспокою своим письмом, вам очевидно они присылаются очень часто, но знающие вас советовали мне не бояться писать вам и я наконец набравшись смелости пишу.

Я учащийся рабфака искусств [22] с этого года, до этого времени я служил в кр.[асной. – Л.А.] армии в кавалерийских частях, прослужил 8 лет. Мне 22 года. Я страстно люблю рисование, а будучи уже в армии я познакомился с вашими работами /отпечатаны в журналах «Нива» [23] до революционного времени/ достаточно не было взглянуть на ваши наброски пером, скачущих всадников как я сказал, что нет такого человека который бы смог знать так лошадь как вы / простите это не лесть, а просто искренность ведь я человек простой и чувства свои выражаю как умею/, с тех пор я стал собирать все журналы где можно было встретить отпечатки с ваших картин, я бредил вашими картинами и рисунками. С тех пор я вас полюбил, хотя не знаю вас до сих пор. Были времена, когда я

хотел узнать ваш адрес и поехать к вам хоть посмотреть на вас, какой вы есть в жизни. Но теперь я подросток /тогда мне было 16 лет/ и все же чувствую что желание мое не пропало, а приехав в Москву на рабфак искусств я столкнулся на экзаменах с товарищами из Крыма которые у вас учились, когда они посмотрев на мои наброски с натуры лошади затронули вашу фамилию, то я сейчас же узнал у них ваш адрес.

Я и сейчас не могу понять, почему они приехали учиться у каких-то «горе художников» в Москву, когда они учились у вас, просто глупая страсть к «величинам» возглавляющим художественные учебные заведения. Ведь достаточно сейчас взглянуть на выставки устраиваемые бывш.[ей] академией и ВХУТЕИНОМ [24] как можно сказать, что люди учились и... ничему не научились или их не научили.

Приехав в Москву / я впервые в таком большом городе/ я бросился сейчас же в Музей Красной Армии [25] надеясь встретить ваши работы, но к сожалению пришлось увидеть только небольшую картину – акварель «Взятие врангелевского танка» [26]. В Музее много картин батальных Грекова [27], но мне кажется, что лошадей он знает как то небрежно поверхностно, а красноармейцы его как-то странно сухи — нет жизни вообще в его картинах. Все его картины серы и нежизненны. Нет кавалерийского движения, стремительности и мощности.

Николай Семенович! Как вы сейчас живете, я слышал, что вы одно время скверно жили в матер.[иальном] отношении, почему вы не преподаете или в Москве или в Ленинграде? Да и вообще о вас что-то мало слышно, что вы пишете? Как ваше здоровье, каково моральное состояние?

Надеюсь, что вы мне ответите, если конечно у вас будет свободное время и возможность. Я сейчас пишу и незнаю, попадет ли это письмо вам, ведь я неуверен, что мне указали ваш адрес правильно, а потом я неуверен что вас зовут Николай Семенович, если это будет ошибка то простите меня.

Часто я о вас думаю, тем более что у меня целая кипа ваших работ из журналов, они для меня лучший учитель. Смотрю это я на кавалерию нарисованную вами и кажется мне что вы сами кавалерист до мозга костей и любите лошадей больше чем я, а их я люблю больше чем свою жизнь. Ведь правда?

Я сначала думал вам прислать несколько рисунков чтобы вы взглянув на них сказали откровенно следует ли мне учиться или нет и как учиться, а то своих преподавателей я за авторитеты не считаю, они в лошадях понимают не больше чем я в морском деле. Но пока я воздержусь от присылки вы и так, очевидно заняты.

Пишу я сейчас вам письмо и мне кажется что я с вами разговариваю. Простите что я вас побеспокоил своим письмом, но искренне любя вас побеспокоил своим письмом, но искренне любя вас как хорошего знатока кав.[алерийских] лошадей и хорошего художника я написал вам это письмо.

Николай Семенович! Берегите свое здоровье, будьте бодры, ведь таких мастеров-баталлистов как вы у нас больше нет, а вы что-то еще создадите.

Я все же питаю надежду, правда очень маленькую, что когда либо вас увижу. Заканчивая свое письмо я хочу поговорить с вами по дружески, если вы нуждаетесь в обмундировании денег к сожалению не предложить не смогу т. к. сам их никогда не имею /кроме стипендии/ а обмундирование у меня имеется служба 8 лет в армии я много получил и некоторое излишне лежащее у меня имеется /конечно новое кавалерийское/ и если вы нуждаетесь, то напишите, а я вам вышлю.

Я знаю, что многие хорошие, большие художники часто нуждаются. Только не обижайтесь пожалуйста на мою работу.

Прилагаю при письме свою фото-карточку.

Будьте здоровы.
Искренне уважающий вас Марк /Хвостиков/
Пишите жду ответ с нетерпением.

Мой адрес:
г. Москва центр, Мясницкая 21,
рабфак искусств. М. Хвостиков

№2

Н. С. САМОКИШ - М. Н. ХВОСТИКОВУ [28]
24.04.1929 [г. Симферополь]- [г. Москва]

Дорогой Марк!

Ваше милое письмо, меня тронуло до глубины Души, я прочел его моим ученикам, чтобы они знали, как нужно любить искусство. Я рад познакомиться с Вами хотя письменно, пока судьба не устроит нашей встречи лично. Ваша любовь к лошади и Кавалерийскому делу находит живой отклик в моей душе так как я люблю это и как художник и как бывший кавалерист[29] (в Японскую войну).

В этом направлении я и работаю до сего дня, лошадь считаю благородным и красивым созданием и стараюсь изображать ее не только с наружной стороны, но и передавать ее психику, ее порыв, что самое красивое у лошади, даже кляча на скаку красива и живописна.

Тронут был Вашим предложением выслать мне обмундирование. Спасибо сердечное, но я пока не нуждаюсь в этом, но очень ценю Ваше Доброе побуждение. Посылаю Вам мою последнюю фотографию и снимок с последней картины благодарю за присылку Вашей фотографии. Пишите буду рад получать от Вас письма и ваши рисунки, чем могу быть Вам полезен, все сделаю. Крепко Вас целую и жму Вашу руку.

Преданный Вам
Профессор Н.Самокиш
24 Апр[еля] 1929 г.

№3

М. Н. ХВОСТИКОВ – Н. С.САМОКИШУ [30]
29.04.1929 г. Москва – [г. Симферополь]

Здравствуйтесь милый
Николай Семенович!

Получив Ваше письмо и фотографии я чуть ни заплакал, я был потрясен, ведь я знал, что Вы добрый, но не думал, что Вы пришлете фотографии. Я их перецеловал несколько раз. Объ этом я и мечтать не мог. Спасибо, спасибо за присланное Вами!

Эти фотографии и письмо будут мне памятью НА ВСЮ ЖИЗНЬ, они будут мною сохранены, пока я буду жив.

Такого подарка я не получал за всю жизнь, он для меня дороже всего. Будучи в армии я любил ваши с лошадьми, а теперь люблю вас и за доброту, которая сквозила в каждом слове вашего письма.

Ежедневно я вытаскиваю из корзинки ваш пакет и целыми часами смотрю на вас и на вашу работу, отзыв о которой я не в состоянии дать, нет у меня слов. Сколько движения и мощи!

Николай Семенович! Берегите себя, берегите здоровье, ведь вы так дороги для меня, мне кажется что мы с вами знакомы уже много лет. Я чувствую, что мы увидимся. В общем трудно мне передать, передать Вам все то, что я чувствую когда читаю ваше письмо и смотрю фотографии.

Знать судьба меня натолкнула на вашего ученика, который посмотрев на мои рисунки лошадей, дал мне ваш адрес и я вам написал. Напишу вам несколько слов о своей жизни.

До 1919 года занимался крестьянством с отцом, в 1919 году умер отец, мы с мамой продали дом /халупа/ а лошадь отдали дяде у которого мама живет. В 1920 году /мне было 14 лет/ я вступил добровольно в отряд по ликвидации бандитизма, был ранен. В 1922 году перешел с отряда в 9 кавполк [31], а оттуда в 27 кавполк [32] и последнее время был командиром отделения, там я полюбил искусство и лошадей, люблю их больше всего. В 1928 году твердо решил ехать учиться, в области рисования, был послан политотделом дивизии. /как военкор/ в Москву в ПУР [33] который командировал меня на рабфак искусств. Держал испытание. Теперь учусь, но недоволен. Ничему здесь не научат, собрались здесь не художники, а маралы, по недоразумению сделавшиеся художниками.

Когда смотрят на мои рисунки лошадей говорят хорошо, а я чувствую что-то плохо, а что не знаю, а они в лошадях и в военном деле ничего не смыслят и хвалят, а не поправляют. До рабфака я рисовал сам без руководства.

Николай Семенович!

С Вашего разрешения, пришлю Вам рисунки в конце мая, а то сейчас всех их взяли на общерабфakovскую выставку. А страшновато вам присылать работы, больно они неграмотно, а пришлю. Вкладываю в письмо вырезки отпечатанные за Март в журнале «Красная Нива» эти рисунки были мной нарисованы углем в классе, было задание «композиция на свободную тему», а фотография с снята с рисунка «живая натура». Обе эти работы сделаны в Декабре 1928 года. Все они меня неудовлетворяют. Простите что много написал.

Николай Семенович! Напишите мне как вы живете, кто с вами из родственников, скажите им чтобы они о вас заботились, ведь вы один и у них и у меня.

И если вам понадобится моя помощь, то я всегда и весь в вашем распоряжении.

Берегите себя, помните, что где-то есть далеко Марк который вас любит как отца и большого мастера.

Целую вас крепко любящий Вас Марк.
Пишите. Жду. г. Москва-центр. Мясницкая,
21 рабфак искусств

№4

Н. С. САМОКИШ — М. Н. ХВОСТИКОВУ [34]
4 .05.1929 г . Симферополь – [г. Майкоп]

Дорогой Марк!

Очень рад, что доставил Вам приятные минуты послав Вам свои Фотографии. С большим интересом смотрел репродукции с Ваших рисунков, которые Вы мне по-

слали, несомненно в Вас живет художник и Ваши рисунки мне понравились, есть выражение и есть жизнь, но знаний мало, нужно учиться, учиться (конечно на натуре). Прежде всего нужно детально порисовать форму отдельных частей лошади, голову в трех поворотах, устройство черепа, отдельно глаз, ухо, ноздри в спокойном и возбужденном состоянии (лучше всего это делать с гипсовой головы лошади. Ноги в спокойном состоянии и согнутые на бегу, каждую ногу с 3 сторон (спереди, с боку, сзади) а затем можно рисовать движения лошади по фотографиям с натуры, шаг[35], рысь[36], галоп[37], кар'ер [38], на дыбы [39], через бар'ер [40]. Вот Дорогой Марк мой совет, как систематически подготовится к рисованию и живописи лошади уже с натуры. Ваши рисунки передают общий характер лошади, но страдают не знанием формы, знание формы помогает выразительности и энергии движения, напр. Згиб ноги, если Вы знаете устройство колена, бабки [41], копыта, Вы их согнете более энергично и движение выиграет.

С удовольствием буду получать Ваши работы и посылать Вам советы.

Крепко Вас целую,
преданный Вам и любящий Вас Н.Самокиш
4 мая 1929 г.

Я очень тронут Дорогой Марк Вашими чувствами ко мне и очень это ценю.
(Самая лучшая голова лошади, это Котовские модели [42], но не знаю можно ли их достать в Москве).

Выводы. Проведенное исследование наглядно показало, что академик Н. С. Самокиш в 20-30е годы XX века осуществлял активную переписку с целью подготовки художественных кадров. Он помогал советами начинающим, как профессиональным, так и самодеятельным художникам. Переписка с учениками (на примере М. Н. Домашенко) стала составляющей частью их заочного образования. Благодаря этому целая плеяда его учеников стала настоящими художниками и внесла значительный вклад в развитие изобразительного искусства в Украине и России.

Рассмотрение всего комплекса переписки Н.С. Самокиша и М.Н. Домашенко, являясь ценнейшим источником для изучения жизни и деятельности академика, даёт возможность для более глубокого рассмотрения развития педагогической, исторической науки и культуры Украины.

Дальнейшее изучение эпистолярного наследия академика Н.С. Самокиша обогатит новыми сведениями и даст больше возможностей для рассмотрения всего разнообразия творческой и педагогической деятельности художника, оценить его вклад в становление художественной педагогической школы в целом и крымской в частности.

Выражаю искреннюю признательность за содействие в исследовательской работе и любезно предоставленные материалы Виктору Марковичу Домашенко (г. Москва) — сыну Марка Николаевича Домашенко и заведующей архивным отделом Харьковского художественного музея Светлане Артемовне Волошкиной.

Список источников и литературы

1. Полканов А. И. Николай Семенович Самокиш. Жизнь и творчество / А. И. Полканов. – Симферополь: Крымгосиздат, 1960. – 120 с.
2. Бирзгал Я. П. Самокиш Н.С. Жизнь и творчество / Я. П. Бирзгал. – Симферополь: Крымгосиздат, 1940. – 48 с.
3. Яценко В. Ф. М. С. Самокиш: нарис про життя та творчість / В. Ф. Яценко. – К.: Мистецтво, 1954. – 48 с.
4. Ткаченко В. Я. Николай Семенович Самокиш. Жизнь и творчество: 1860–1944 / В. Я. Ткаченко. – Москва: Искусство, 1964. – 130 с.
5. Щербакова О.О. Творча-педагогічна діяльність М.С. Самокиша: від навчання до викладання / О.О. Щербакова // Вісник ХДАДМ. – № 6. – 2009. – С. 160–165
6. Волошкина С.В. Н. С. Самокиш и его ученики (по архивным материалам Харьковского художественного музея) / С. В. Волошкина // Н. С. Самокиш и его ученики: мат-лы Межд. науч.-практ. искусств. конф. (25–27 октября 2010 г.). – Симферополь: Бизнес–Информ, 2011. – С. 136–148.
7. Николай Семенович Самокиш: мемуары / Харьк. худ. музей, корп. «КГ «Рубаненко и партнеры», ОО «Гостиная на Дворянской»; сост. Л. Абраменко. – Харьков: Золотые страницы, 2010. – С. 60.
8. Государственный архив в Автономной республике Крым (ГААРК), ф. Р– 663, оп. 1, д. 673, л.24.
9. ГААРК, ф. Р– 663, оп. 1, д. 673, л. 23.
10. ГААРК, ф. Р– 652, оп. 10, д. 34, л. 79.
11. ГААРК, ф. Р– 663, оп. 1, д. 673, л. 30-32.
12. Хвостиков Марк Николаевич (7.05.1906 – 26.04.1988) родился в с. Петровское Ставропольского края, в середине 30-х г. поменял фамилию Хвостиков на Домашенко в память о трагически погибшем командире кавалерийского полка, в котором он служил. В изобразительном искусстве стал известен как М. Н. Домашенко.
13. Личный архив Л. Ю. Андреевой. Конспект беседы с В.М. Домашенко, 2011. – 16 ноября. – 2 л.
14. Домашенко Виктор Маркович (род. 7.07.1937) – выпускник факультета приборостроения (спец. «Гироскопические приборы и устройства. Стабилизация движущихся объектов) Московского высшего технического университета им. М. Э. Баумана (1963); работал на предприятии над созданием автопилотов и систем автоматического управления самолетов МиГ, СУ, ИЛ и вертолетов МИ (1963-1966); в ОКБ, возглавляемом Генеральным конструктором вертолетов М. Л. Милем (1966-2009); награжден медалями «За трудовую доблесть», «Ветеран труда», золотой медалью им. М. Л. Миля Федерации Космонавтики СССР за вклад в развитие вертолетостроения СССР.
15. Домашенко В.[М.] Становление художника-баталиста / В. М. Домашенко // Информационно-методический сборник ЦМВС. – 2008. – №1(21) – С. 69–71.
16. Семейный архив В.М. Домашенко, письмо Р. Р. Френц. – М. Н. Домашенко. 5 сентября 1938 г. – 1 л.
17. Семейный архив В. М. Домашенко, протокол ареста/обыска б/н. 4 ноября 1949 г. – 1 л.
18. Семейный архив В. М. Домашенко, справка № 0008346 серия І БЧ. 28 декабря. 1954. – 1л.

19. Семейный архив В.М.Домашенко, справка Главной Военной прокуратуры № 7-45684-49. 16 марта 1956 г. – 1л.
20. Савицкая С. Восстановление народного признания / С. Савицкая // Молодежь Москвы. – 2005. – №10(33). – С.20-21.
21. Харьковский художественный музей (Далее – ХХМ), научный архив, ф. 23 (Н. С. Самокиш), письмо М. Н. Хвостиков – Н. С. Самокишу. 18 апреля 1929. – 3 л.
22. Рабфак искусств – рабочий факультет искусств для поступающих в высшие учебные заведения был организован при отделе искусств Народного комиссариата просвещения в 1925г. в г. Москве.
23. «Нива» – популярный еженедельный русский журнал середины XIX – начала XX века.
24. ВХУТЕИН — Высший художественно-технический институт, учебное заведение, созданное в г. Москве в 1926 г. в результате преобразования Высших государственных художественно-технических мастерских (ВХУТЕМАС). Закрыт в 1930 г.
25. Музей Красной Армии (Музей Рабоче-Крестьянской Красной Армии) – в настоящее время Центральный музей Вооруженных Сил (г. Москва).
26. Акварель «Захват танков в Северной Таврии», выполненная академиком Н.С. Самокишем в 1923 г., в настоящее время находится в Центральном музее Вооруженных Сил (г. Москва)
27. Греков Митрофан Борисович (до 1911 г. – Мартыщенко Митрофан Павлович) (1882–1934) – российский живописец, запечатлевший события Гражданской войны. Основоположник советской батальной живописи. Инициатор создания панорам и диорам.
28. Семейный архив В. М. Домашенко, письмо Н. С. Самокиш – М. Н. Хвостикову. 24 апреля 1929. – 1 л.
29. Самокиш Н.С. участник русско-японской войны (1904-1905 гг.).
30. ХХМ, научный архив, ф. 23 (Н. С. Самокиш), письмо М. Н. Хвостиков – Н. С. Самокишу. 29 апреля 1929. – 3л.
31. 9 кавполк – 9 кавалерийский полк
32. 27 кавполк – 27 Быкадоровский кавалерийский полк входил в состав 5-й Ставропольской кавалерийской дивизии им. Т.Блинова
33. ПУР – Главное политическое управление Рабоче-крестьянской Красной Армии (РККА) – ПУР (разговорное)
34. Семейный архив В. М. Домашенко, письмо Н. С. Самокиш – М. Н. Хвостикову. 4 мая 1929. – 1 л.
35. Шаг – медленный аллюр (способ поступательного движения лошади) без фазы свободного подвисания с 2-копытным и 3-копытным опиранием, при котором слышны 4 последовательных удара копыт о землю.
36. Рысь – аллюр средней скорости. Различают рысь бросками, ускоренную и низкую стелющуюся. Двигаясь рысью, лошадь попеременно переступает диагонально парами ног: правой передней – левой задней, левой передней – правой задней.
37. Галоп – самый быстрый скачкообразный аллюр лошади в 3 такта с фазой свободного подвисания.
38. Карьер – самый быстрый из всех видов аллюра, характеризующийся рядом прыжкообразных движений при одновременном резком сгибании туловища и выносе задних конечностей впереди передних.
39. На дыбы – вставание у лошади, поднявшись на задние ноги.

40. Через барьер – прыжок лошади через преграду (барьер).
41. Бабка (путо) – нижняя часть конечности лошади, первая шаланга пальца.
42. Клодтовские модели – это гипсовые модели частей тела лошади, выполненные русским скульптором, бароном Петром Карловичем Клодтом (1805–1867).

Андреева Л.Ю. Заочне освіта: невідома листування М. С. Самокиша і М. М. Домащенко (1929 - 1937) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. – С.3-13.

У статті аналізуються педагогічні методи художника М.С. Самокиша, який здійснював заочне навчання. Вводяться в науковий обіг публікуються вперше листи Н.С. Самокиши і М.М. Домащенко. На прикладі листування академіка з М. М. Домащенко показані взаємини вчителя і учня.

Ключові слова: художник, листування, М. С. Самокиши, М. М. Домащенко.

Andreeva L.Y. Correspondence education: unknown correspondence Samokish N. S. and Domaschenko M.N. (1929 - 1937) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.3-13.

This paper analyzes the pedagogical methods of the artist, N.S. Samokish, which carried out the correspondence course. Introduced into scientific circulation for the first time published letters N.S.Samokisha, M.N.Domaschenko. On the example of the correspondence with the academician M.N. Domaschenko shows the relationship of teacher and student.

Key words: artist, correspondence, N.S. Samokish, M.N. Domaschenko.

Поступила в редакцию 22.03.2012 г.

УДК 800.7

**Проблема интерференции близкородственных языков
(на примере полилингвокультурной ситуации АРК)**

Коновалова Е.А.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье проводится социолингвистическое исследование русско-украинского двуязычия как результата языковых контактов на территории АРК.

Ключевые слова: *двуязычие, интерференция, близкородственные языки.*

Актуальность исследования. Автономная Республика Крым является полилингвокультурным регионом. Именно здесь можно наблюдать, как проявляет себя одна из важнейших проблем социолингвистики – проблема двуязычия. Исследование речи двуязычного индивида имеет важное значение для развития теории речевой деятельности и для практики преподавания русского языка, при подготовке учителей русского языка для национальных школ, переводчиков, журналистов. Без теоретического осмысления лингвистических, социолингвистических и лингвокультурологических параметров второго языка невозможна правильная постановка методики преподавания русского языка в современной школе. *Цель* – проанализировать уровень интерференции в близкородственных языках (на материале русского языка).

Постановка проблемы. Многие ученые утверждают, что двуязычные индивиды часто не имеют твердого мнения о языковой принадлежности тех или иных конкретных слов. Но отдают себе отчет в том, на каком языке они говорят в каждый данный момент. В повседневной речи, стремящейся лишь к понятности, тщательностью произношения пренебрегают; здесь интерференция проявляется наиболее часто. Чем больше различие между языками, тем теоретически больше потенциальных возможностей для интерференции. Так считает наибольшее большинство исследователей. Однако следует отметить, что в близкородственных языках она менее заметна самому говорящему. Поэтому у двуязычных индивидов, свободно владеющих и попеременно использующих близкородственные языки, интерференция становится почти неизбежной. Кроме того, немаловажное значение имеет и то, что каждый отдельный индивид обладает уникальным языковым опытом. В силу психофизиологических особенностей каждый двуязычный индивид в разной степени может освоить тот или иной язык, столкнуться с теми или иными трудностями при переключении кодов, поведение человека может меняться под воздействием экстралингвистических факторов и т.д.

Поскольку предметом анализа является функционирование родной речи, постольку явление интерференции представляет собой лингвистический феномен, отражающий контакт первого (русского) и второго (украинского) языков в речевой практике билингва. Следовательно, характер интерференции или ее отсутствие свидетельствует о степени владения первым языком, о степени правильности / неправильности создаваемых речевых произведений на этом языке и о степени влияния украинского языка.

Проблема интерференции близкородственных языков (на примере полилингвокультурной ситуации АРК)

Единицей измерения различных степеней интерференции является интерферема [1, с. 24], которая может быть простой, сложной, разноуровневой, синкретичной и множественной.

Простая интерферема – это такая минимальная лингвистическая единица отклонения от норм языка, которая проявляется на одном уровне речи при реализации отдельных элементов фонетической, лексической, грамматической или стилистической системы. При анализе материала было обнаружено, что большинство отклонений от нормы русского языка относятся именно к простой интерфереме. Так, из проанализированных 504 микротекстов к этому виду принадлежит 431 интерферема. Это связано с тем, что для анализа нами была выбрана речь на русском языке, т.е. данный язык более изучен и понятен респондентам.

Так, к простой интерфереме можно отнести следующие примеры: *«Он так багатозначно посмотрел на меня, мне аж страшно стало!»*, *«Я ей такой прикольный подарунок купила, самой нравится!»*, *«Опять коалицию створили! Да они просто деньги прячут!»* – данные интерферемы относятся к лексическому уровню; *«Он на півгода пропав, а потом заявив, что я должна была ждать и надеяться!»*, *«Ну, вай, піджигай»* – эти речевые ошибки можно отнести к разряду словообразовательных; *«Даже собака жалобно заскулил, забился в будку и объявил голодовку»* – данный пример иллюстрирует речевую ошибку на морфологическом уровне, причиной которой послужило влияние украинского языка, в котором слово *«собака»* относится к мужскому роду. Так же к простой интерфереме отнесены примеры, в которых словосочетания обозначают одну реалию, например: *«Да вот, посадову інструкцію изучаю, знакомлюсь»*, *«Так когда у нас там «Українські новини» начнуться?»*, *«Когда будете писать «Витяг з протоколу», обратите внимание на реквізиты»*.

Самым многочисленным видом интерференции является простая лексическая интерферема (42,4 % от общего числа интерферем и 49,6 % от количества простых интерферем). Словообразовательных интерферем – 16,6 % от общего числа интерферем и 19,4 % от количества простых интерферем. Речевых ошибок на морфологическом уровне было обнаружено только 0,5%, однако остальные относятся к другим типам интерферем. 5,6% являются словосочетаниями, обозначающими реалию и относятся к простой интерфереме.

Сложная интерферема – это такая лингвистическая единица отклонения от норм первого языка, которая состоит из двух и более нарушений на одном каком-либо уровне речи. Данная группа интерферем вторая по численности, однако она представлена значительно меньшим числом примеров (10,5%). Большинство из них относятся к лексической интерференции: *«Это вже не политика, а гра в кошки-мышки»*, *«Я специально с вечера это сделала, а не перед утром»*, *«И все же такі гарні пісні можуть тільки здесь, на этой земле співатися»*.

Синкретичная интерферема – это такая лингвистическая единица отклонения от норм первого языка, которая включает в себе одновременно два и более нарушения на одном каком-либо уровне или на нескольких уровнях речи. Подобная интерференция обычно отмечается на морфологическом и синтаксическом уровне, на словообразовательном и лексическом, на лексическом и фонетическом уровнях и т.д. В анализируемых примерах интерферентных явлений чаще всего встречаются отклонения на лексическом и фонетическом уровнях: *«Все телебачення стало невыносимо одноманітним»*; однако можно встретить интерферемы на словообразовательном и лексическом уровнях: *«Он сам, первый полелефонував и скинул виклик»*; а так же на морфологическом и синтаксическом уровнях: *«Это очень сложный запитання, по крайній мере як на мене»*.

Разноуровневая интерферема – это такая лингвистическая единица отклонения от норм первого языка, которая содержит в себе нарушения на разных уровнях речи.

Множественная интерференция – это такая лингвистическая единица отклонения от норм первого языка, которая состоит из двух или более типов интерференции: сложной и синкретической, сложной и разноуровневой и т.д. Данные уровни интерференции не были обнаружены. Это связано с тем, что разноуровневая и множественная интерференция характерны только для начального уровня изучения языка, а на территории АР Крым первый и второй языки усваиваются в раннем детстве и их изучение проходит почти параллельно: обучение в школе и ранее под воздействием средств массовой коммуникации.

Влияние украинского языка на русскоговорящее население Крыма несомненно. Оно прослеживается на всех ярусах языка. Лексика является наиболее подвижным пластом языка, где изменения фиксируются почти каждый день. В отличие от грамматики она менее кодифицирована и не столь консервативна. При определенных социокультурных условиях у двуязычных индивидов происходит нечто вроде слияния словарных запасов двух языков в единый фонд. Отклонения от лексико-семантических норм русского литературного языка ведут непосредственно к изменению смысла высказывания. Поскольку слово, как значимая основная номинативная единица языка, непосредственно связана с наименованием реалий объективной действительности, то правильное его использование является признаком высокой компетентности билингва, свидетельствует о высокой степени владения языком. В русском и украинском языке существует ряд межязыковых омонимов, использование которых может привести к коммуникативному провалу [2, с. 168].

Двуязычный индивид при создании речевых произведений использует ту или иную языковую систему. Причем во всех случаях он понимает на каком языке он строит высказывание в каждый конкретный момент, однако пояснить использование в речи элементов второго языка крайне затруднительно. На территории АР Крым чаще наблюдается использование русского языка. Если речевой акт не может быть создан на одном из языков или на требуемом языке, то билингв идентифицирует языковые единицы, семантические и грамматические признаки контактирующих языков. Идентификация выявляет сходство или различие языковых единиц, семантических и грамматических признаков и категорий [2, с. 169].

Интерференция на лексическом уровне проявляется в реализации лексических единиц одного языка в речи на другом.

Однако некоторые ученые считают, что при координативном двуязычии принцип идентификации не используется, т.к. двуязычный индивид не только говорит, но и думает на втором языке в момент речевого акта, т.е. соотносит вторую языковую систему с объективной действительностью [2, с. 169]. С данной точкой зрения нельзя согласиться, т.к. даже при использовании родного языка в речи могут присутствовать элементы второго языка. Следует говорить о сознательном и ошибочном употреблении элементов второго языка. В некоторых случаях при сознательном нарушении норм русского литературного языка двуязычными индивидами используются вставки из украинского. Зачастую на данную простую интерференцию падает логическое ударение: *«У наш час вообщє все очень странно, за серьезное нарушение водителя могут лишити права управления транспортным средством, в том числе безстроково, а у моря сейчас наверное такой затишок!»*. В данных примерах материал украинского языка используется как средство дополнительной коннотации.

Чем больше различие между языками, тем теоретически больше потенциальных возможностей для интерференции, но в родственных языках она менее заметна самому говорящему. Поэтому у двуязычных индивидов, свободно владеющих и постоянно пользующихся близкородственными языками, интерференция становится почти неизбежной. Внутренним, стимулирующим условием интерференции является семантическое опосредствование, отождествление плана содержания родного языка

Проблема интерференции близкородственных языков (на примере полилингвокультурной ситуации АРК)

с неродным, в силу чего интерференция является результатом неполной коррекции плана содержания и, как следствие этого, плана выражения первичного родного языка при переходе на вторичный неродной [3]. Таким образом, интерференция является результатом смешения языковых кодов в сознании говорящего, проявляющегося в речи на родном языке.

Рассмотрим статистические показатели интерференции с точки зрения частеречной принадлежности интерферем.

Наибольшее число нарушений литературной нормы русского языка нами отмечено среди глаголов. Ненормативное использование (15,5%), например, *спробовать, подкрадається, додати, доглядати, будувати, зателефонував, побачим, оголошували, складати, сховали* и др. При анализе сложных интерферем было отмечено 10% использования украинского языкового материала в речи русскоязычных крымчан (*балакати, складати, підвищувати, доглядати, займатися, дивиться, об'єднати, залишитися, зрозуміти, обіцяти, намагатися, звернутися, будувати, зростати* и др.).

Следует также отметить и многочисленные проявления интерференции среди причастий и деепричастий, которые являются особой формой глагола. Преобладают деепричастия (2,4%) (*находячись, подумавши, сходявши, утверждаючи, читаючи, незважаючи* и т.д.). Причастия реже являются интерферемами. Их всего 1,8% (*люблячий, критий, исполняющий, забарвлений, попереджений, переписований, правляча, відповідаючий, темнеючий*).

Количество речевых ошибок при употреблении наречий так же очень высоко (23,2%), например, *багато, добре, відмінно, досить, особливо, наполегливо, іноді, нарешті, малохмарно, всіляко, разом, блискуче, багатозначно, можливо, насамперед, безстроково, потихесеньку, цікаво, важливо, звичайно* и т.д.

Имена существительные встречаются почти так же часто (11,1%). Среди имен существительных выделим: *мова, незалежність, законодавство, позичка, вказівка, посада, друзі, криза, майбутнє, щастя, рівень, вихователь* и др.

Имена прилагательные встречаются реже (8,3%). Среди имен прилагательных выделяем: *найкращий, м'якенька, жовто-блакитний, по-дівочому, стомлений, щирого*, и т.д.

Также можно выделить несколько числительных: *п'ятнадцять, вісім*.

Среди выделенных примеров нарушения нормы русского языка можно встретить и местоимения: *як, коли, чому, хто, навіщо, де, що, куди, хтось, всіляко, він, (з) ним, (між) ними, (з) нас, його, (до) нього*. Всего было зафиксировано 12,7%. Большинство из них относятся к классу вопросительных.

Однако не только знаменательные части речи могут заменяться словами украинского происхождения. Среди служебных частей речи также заметны изменения. Предлоги: *у зв'язку з, незважаючи на, між*. Союзы: *але, чи, тому що*. Частицы: *ось, будь-який*.

Также встречаются цитаты на украинском языке. Чаще всего цитируют газетные и журнальные статьи, прогноз погоды, высказывания политиков, рекламные ролики, надписи на билбордах. Иногда цитата начинается на украинском языке и заканчивается на русском, чаще цитирование полностью происходит на русском языке, но с многочисленными вкраплениями украинского языка (3,4%).

Встречаются в речи фразеологизмы (5,2%): *різними очима дивимось на світ, шилом патки вихопиш, чуття єдиної родини, проти вітру піском не посиплеши, не мала баба клопоту, купила порося, ганятися за двома зайцями, моя хата з краю нічого не знаю, стати на рушник, піднести гарбуза, з доброго дива*.

В русской речи крымчан встречаются и устойчивые словосочетания украинского языка (4,4%): *почуття гумору, політична гра, вища освіта, стародавня мудрість, світ перевернувся, надає крила, рівень грамотності, невеличка хмарність, вхід захищено, державна мова, іноземна мова* и т.д.

Многие ученые говорят о том, что интерференция происходит только там, где в языке, на котором строится высказывание, нет или трудно подобрать эквивалент к лексеме. В научной литературе это явление получило название лексический «дефицит» [4, с. 21]. Однако такое возможно только когда речь идет о построении высказывания на неродном языке, что не является предметом изучения в данной работе. Кроме того, украинский и русский языки близки по происхождению. Это обуславливает наличие общего лексического фонда контактирующих языков. В этих языках широко распространены омонимы. Иногда наличие таких омонимов может привести к коммуникативной неудаче или, реже, к коммуникативному провалу. Данные случаи очень редки в связи с тем, что жители АР Крым на достаточном уровне знают украинский язык.

Вывод. Изученные материалы показывают, что уровень интерференции в среде русскоязычного населения Крыма достаточно высок. Именно языковая ситуация АР Крым обуславливает возникновение интерферентных явлений в речи русскоговорящих.

Список литературы

1. Хашимов Р. И. Таджикско-русское двуязычие (социолингвистический аспект): автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра фил. наук [Электронный ресурс] // Р. И. Хашимов – Режим доступа: <http://franko.crimea.ua> – официальный сайт библиотеки им. Франко.
2. Багираков Х.З. Билингвизм: теоретические и прикладные аспекты (на материале адыгейского и русского языков). [Электронный ресурс] / Х.З. Багираков. – Режим доступа: http://window.edu.ru/window/library?p_tid=60799 – Единое окно доступа к образовательным ресурсам.
3. Обухова В.Н. Специфика русско-украинской интерференции в условиях Крыма. [Электронный ресурс] / В.Н. Обухова. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Philologia/3_obuhova.doc.htm - Publishing house Education and Science s.r.o.
4. Холмогоров А.И. Конкретно-исторические исследования двуязычия / А.И. Холмогоров // Проблемы двуязычия и многоязычия: сб. науч. тр. – М., 1972. – С. 123 - 127.

Коновалова О.А. Проблема інтерференції близькоспоріднених мов (на прикладі полілінгвокультурної ситуації АРК) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 25 (64) № 1. Часть 1. С. 14-18.

У статті проводиться соціолінгвістичне дослідження російсько-української двомовності як результату мовних контактів на території АРК.

Ключові слова: *двомовність, інтерференція, близькоспоріднені мови.*

Konvalova E.A. The Problem of Interference between closely-related Languages (on example of the poly-lingua-cultural situation of the Autonomous Republic of Crimea) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series "Filology. Social communications". – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. –P.14-18.

There is the sociolinguistic research of Russian-Ukrainian bilingualism as a result of contacts in the ARC in the article .

Key words: *bilingualism, interference, closely related languages.*

Поступила в редакцию 15.04.2012 г.

УДК 811.111'42

Основні дискурсивні характеристики Американського судового засідання

Кобзєва О.О.

Харківська гуманітарно-педагогічна академія, м. Харків, Україна

У даній статті розглядається судове засідання як підтип американського юридичного дискурсу; встановлюються його особливості в аспекті учасників, тематики, стратегії, що визначають онтологічний статус та інституційний характер цього дискурсивного жанру.

Ключові слова: *судове засідання, американський юридичний дискурс, жанр, інституційність, учасники, тематика, стратегії.*

До актуальних проблем сучасного мовознавства належить вивчення використання мови в різних соціальних контекстах на підґрунті оперування індивідом немовним та мовним знанням. Значна кількість таких мовознавчих досліджень здійснюється у межах нового напрямку аналізу – дискурсології.

Сучасне розуміння дискурсу сягає корінням у розвідки англомовних дослідників (Т. ван Дейк, Д. Шиффрін) та дістає уточнення в працях вітчизняних авторів (А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, І. Є. Фролова, І. С. Шевченко та інші). У дискурсивній діяльності розрізняють два основні типи: інституційні та не інституційні дискурси. Також пропонується диверсифікувати дискурси за типами, на підґрунті певної сфери комунікації, й за різновидами, на основі стратегії та чинника комунікантів [3]. Розуміння дискурсу як культурно-соціального феномена обумовлює необхідність урахування національно-мовної характеристики [7].

Об'єктом нашого дослідження виступає американський судовий дискурс, що належить до інституційних, становить підтип юридичного дискурсу, оскільки відноситься до правової сфери спілкування, та реалізується засобами американського варіанта англійської мови, використовуваними представниками відповідного національно-мовного менталітету. Такий тип дискурсу ще не був досліджений, що зумовлює актуальність даної статті.

Ми поділяємо думку, що для опису конкретного інституційного дискурсу варто розглянути такі його компоненти: учасники, хронотоп, цілі, цінності (а також ключовий концепт), стратегії, матеріал (тематика), різновиди і жанри, прецедентні (культурогенні) тексти, дискурсивні формули [1].

Метою цієї статті є визначення основних характеристик американського судового дискурсу (АСД).

Специфіка судового засідання визначає учасників цієї комунікативної події, якими виступають: суддя (головуючий), прокурор, потерпілий, підсудний, захисник, громадський позивач та громадський відповідач, свідки, судовий секретар, експерт, перекладач (за не-

обхідністю), присяжні (в залежності від конкретного розгляду справи), публіка [9, с. 20].

Основними учасниками судового засідання виступають сторона обвинувачення, сторона захисту і суддя, чия мовленнєва діяльність стає предметом аналізу мовознавчих розвідок (Н. Д. Голєв, А. С. Александров, В. М. Баранов). До соціокультурних характеристик АСД слід віднести змагальний характер взаємодії двох протидіючих сторін процесу та принципову процесуальну рівність учасників: сторони захисту та звинувачення. Принцип змагальності покладено в основу американського судового процесу: сторони обвинувачення і захисту користуються рівними правами. Так, прокурор (обвинувачення) як одна із сторін має право пред'являти докази суду, брати участь у дослідженні доказів за справою, представляти суду свою думку по суті справи, висловлювати припущення про застосування закону і про призначення покарання [9, с. 25-27]. Потерпілий / позивач, як правило, бере участь у судовому розгляді. Як учасник судового розгляду він має широке коло прав у доведенні і відстоюванні своєї позиції перед судом. Участь підсудного (звинуваченого / відповідача) у судовому розгляді є обов'язковою, але його інтереси, як правило, відстоює сторона захисту. Захисник бере участь у судовому розгляді до вимог закону, а також у відповідності до волевиявлення підсудного. Захисник має право брати участь у дослідженні доказів і пред'являти нові докази по справі, заявляти клопотання, репрезентувати суду свої міркування по суті обвинувачення та про ступінь доведення обвинувачення, про обставини, що виправдовують підсудного або пом'якшують покарання, про кваліфікацію злочину і про міру покарання [9, с. 28-29].

Суддя є головуючим у судовому процесі; він керує судовим засіданням, тобто організовує діяльність учасників процесу; забезпечує змагальність і рівноправність сторін, керує діями сторін із дослідження доказів, з'ясовує їхню точку зору з питань, що належать до розв'язання в суді, розглядає їх заяви та клопотання тощо; забезпечує дотримання розпорядку судового засідання і знайомить учасників з регламентом судового засідання, забезпечує правильне і своєчасне ведення протоколу судового засідання, вживає заходи до порушників порядку в залі суду; пояснює учасникам (окрім прокурора й адвоката) їхні права й обов'язки, порядок їхнього здійснення, за необхідності сприяє реалізації [8, с. 24]. Свідки, експерти, спеціалісти тощо кваліфікуються як інші учасники судочинства [8, с. 24-25], проте їх ролі є другорядними.

Отже, викладене свідчить, що основними учасниками АСД є АГЕНТИ, які виконують стереотипні ролі: СУДДЯ, ЗАХИСНИК, ОБВИНУВАЧ.

Хронотоп АСД має сталий характер: засідання відбувається у судовій залі, де основні учасники мають чітко відведені місця; засідання також відбувається у заздалегідь визначений час. Однак тривалість судового засідання може варіюватися: регламент, переривання.

Цілі учасників АСД охоплюють як спільні, так і відмінні. Усіх учасників об'єднує спільна мета: здійснення правосуддя, тобто винесення судового рішення у відповідності до закону. Мовленнєва поведінка фахівців зумовлена їхньою інституційною метою – довести суду свою правоту. Фахівець створює юридичне інформаційне повідомлення згідно із законами та фактами справи, він сприймається оточенням як особистість, що чітко розуміє мету комунікації, свідомо налаштований на конкретність, чіткість та переконливість аргументації, має належний рівень фахової та мовної компетенції. Незалежно від власної моральної позиції фахівець-юрист повинен відстоювати інтереси закону й держави, що й складає основу мотивації його мовленнєвої поведінки.

Мета судового засідання полягає у встановленні вини особи у злочині, який їй

інкримінують слідчі органи і обвинувачення, та винесення справедливого вироку. Відповідно, загальною метою судового дискурсу та його жанру – судового засідання – постає здійснення правосуддя, в якому реалізуються основні завдання судочинства – об'єктивне вирішення різноманітних справ у відповідності до законодавства країни, що спричинює неухильне дотримання і застосування норм цього законодавства.

Цілі учасників АСД визначають їхні дискурсивні стратегії, наявність спільної мети, а також інституційні рамки визначають колективну основу стратегічних дій учасників, у той час як стереотипна роль та особистісні характеристики учасника судового процесу зумовлюють варіативну складову стратегічного аспекту АСД.

Суть АСД полягає у здійсненні судочинства, що зумовлює встановлення істини у процесуальній діяльності. Процес розкриття істини націлений на встановлення законності у відповідності до дотримання та застосування конституційних норм США, що, в свою чергу, призводить до захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави загалом. Таким чином, можна зазначити, що ціннісний аспект АСД сконцентрований у його базових концептах, які логічно вибудовуються у своєрідний ланцюг, де ключові ланки взаємопов'язані, взаємопроникненні та взаємозумовлені: СУД (COURT), ІСТИНА (TRUE), КОНСТИТУЦІЯ (CONSTITUTION), ЗАКОННІСТЬ (LEGALITY).

Стратегії АСД визначаються його цілями: розглянути та дослідити докази; всебічно й об'єктивно дослідити всі обставини справи; брати активну участь у доведенні фактів справи; захистити права й інтереси сторін; дослідити звинувачення, що пред'явлено слідчими органами та затверджено прокурором; дослідити докази зі сторони захисту; створити умови для реалізації прав, свобод та інтересів тощо.

Стратегії АСД можна згрупувати у такі класи: дослідження, доведення, рішення. Стратегії СД можуть реалізовуватись у його жанрах (допит свідків, виступ прокурора, виступ адвоката, винесення судового рішення). Зауважимо, що стратегії дискурсу постають орієнтирами для формування текстових типів, але жанри мовлення кристалізуються не лише у межах дедуктивно виокремлених комунікативних інституційних стратегій, але і у відповідності до усталеної традиції [6, с. 347]. Традиційним, наприклад, виступає жанр судового вироку, оскільки для винесення вироку достатньо було б обговорити докази, що були зібрані протягом досудового слідства. Але в якості ритуалу, що фіксує ініціацію винесення судового вироку, судові засідання визнається необхідним у межах існуючого законодавства. Ритуал визнають важливим способом стабілізації відносин у соціальному інституті.

Отже, ритуальність АСД зумовлюється сценарністю даного протокольної події у чіткій відповідності до регламентних вимог та дотримання ритуалу. АСД має інституційну природу та ритуальний характер. Інституційність судового дискурсу визначається його співвіднесенням з поняттям соціального інституту – суду, який і визначає лінгвосоціотичне поле даного дискурсу. Судове засідання виступає жанром ритуальної комунікації, що має конститутивні ознаки інституційного дискурсу (учасники, мета, хронотоп, цінності, стратегії, прецедентні тексти, дискурсивні формули) та специфічні характеристики ритуальної комунікації (сценарність, рольова структура, символічність).

Отже, викладене дає змоги дійти *висновку*, що особливості сфери комунікації й характеру комунікації (склад учасників, цілі учасників) визначають такі основні характеристики АСД як його тематика, стратегії, стереотипні ролі учасників.

Перспективною роботи є аналіз жанрів АСД.

Список літератури

1. Бейлинсон Л.С. Характеристики медико-педагогического дискурса : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 "Общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика" / Л. С. Бейлинсон. – Волгоград, 2001. – 18 с.
2. Бернэм У. Российский и американский суд присяжных : Сравнительно-правовой анализ / У. Бернэм, И. В. Решетникова, А. Д. Прошляков // Судебная адвокатура. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1996. – С. 118–140.
3. Белова А. Д. Понятия "стиль", "жанр", "дискурс", "текст" у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Іноземна філологія. – К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2002(а). – Вип. 32. – С. 11-14.
4. Григорьев В. Н. Уголовный процесс : [учебник] / В. Н. Григорьев, А. В. Победкин, В. Н. Яшин. – М. : Эксмо, 2008. – 816 с.
5. Карасик В. И. Защита диссертации как жанр научного дискурса / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Язык. Текст. Дискурс : [научный альманах]. – Ставрополь, 2010 – Вип. 8. – С. 338–350.
6. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
7. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / Красных В. В. – М. : Гнозис, 2003. – 374 с.
8. Стадії та порядок судового розгляду : методичний посібник / [укл. спеціалістами відділу правової роботи, правової освіти та кодифікації Головного управління юстиції у Дніпропетровській області]. – Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції у Дніпропетровській області : Дніпропетровськ, 2011. – 12 с.
9. Стовповой А. Г. Уголовный процесс: Ч. 2 : [курс лекций] / А. Г. Стовповой. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 208 с.
10. Шевырдяева Л. Н. Язык современного американского судебного дискурса: на материале решений верховного суда США : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. Н. Шевырдяева. – М., 2009. – 25 с.

Кобзева Е.А. Основные дискурсивные характеристики американского судебного заседания // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.19-22.

В статье рассматривается судебное заседание как подтип американского юридического дискурса; устанавливаются его особенности в аспекте участников, тематики, стратегии, которые определяют онтологический статус и институциональный характер данного дискурсивного жанра.

Ключевые слова: судебное заседание, американский юридический дискурс, жанр, институциональность, участники, тематика, стратегии.

Kobzeva O. Basic discursive specifications of the american court session // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.19-22.

The article deals with court session as a subtype of American juridical discourse; it establishes its participants, themes and strategies which determine the ontological status and institutional character of the studied discursive genre.

Key words: court session, American juridical discourse, genre, institutionality, participants, topic, strategy.

Поступила до редакції 22.03.2012 р.

РАЗДЕЛ 2. МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ЯЗЫКОВАЯ ТРАДИЦИЯ

УДК 811.161

Дискурс-аналіз як лінгвосинергетичний психосоціальний феномен

Акульшин О.В.

Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, Україна

У статті розкриваються основні підходи до визначення лінгвосинергетичного поняття дискурс-аналізу як методу вивчення природи мови, який розглядає конститутив соціального світу через дослідження особливостей когнітивної трансакції знання між учасниками дискурсу.

Ключові слова: *дискурс-аналіз, дискурс, лінгвосинергетика, психосоціальний феномен, критичний дискурс-аналіз, когнітивна трансакція знання.*

Постановка проблеми. Сучасний дискурс-аналіз знаходиться на шляху становлення як самостійний науково-теоретичний та прикладний науковий напрям, об'єктом якого є дискурс як міждисциплінарне відображення функціонування креативного апарату мови та процесу творення комунікації. Теоретично та методологічно дискурс-аналіз, як й поняття *дискурсу*, є асиметричним та ідейно розрізненим. Концептуально ці два поняття здатні до ініціювання процесу творення та розробки якісно нових ефективних моделей міждисциплінарних досліджень, важливість яких динамічно зростає із появою новітніх та переосмисленням й методологічним доопрацюванням вже існуючих наукових напрямів, теорій, методів та підходів, які є предметом перманентних трансформацій в умовах активного розвитку інформаційного суспільства. Дискурс-аналіз можна назвати своєрідним ефективним засобом боротьби за очищення мови, що здатний здійснювати коректне висвітлення та тлумачення мовних явищ, які не можуть бути адекватно сприйняті та описані поза галуззю їх використання. Цей процес можна також назвати соціально обумовленою ідентифікацією лінгвістичних особливостей ментального сприйняття істинного змісту текстів та дискурсів. Дискурс-аналіз відображає функціональну семасіологічну складову створення картини світу в цілому та подій, що відбуваються, шляхом ґрунтовного опрацювання внутрішніх процесів формування та функціонування дискурсу. Тобто можна сказати, що дискурс-аналіз – це галузь міждисциплінарних досліджень та, як результат, відображення процесу життєдіяльності як окремих індивідуумів, так й соціуму в цілому.

Як й поняття дискурс, вперше термін дискурс-аналіз було використано Харисом З. у 1952 році. Однак остаточне оформлення дискурс-аналізу як дисципліни відноситься до 1970-х років. В той час надзвичайно сучасні та актуальні дослідження понять *дискурс* та *дискурс-аналіз* стрімко розповсюджувалися по нашій планеті. З'явилися

надзвичайно важливі, ґрунтовні роботи Бенвеніста Е., Барта Р., Лакана Ж., Дейка Т., Дреслера В., Ніколасвої Т., Демьянкова В., Петефі Я., Брауна Дж., Лонгакра Р., Аткинсона Дж., Ренкеми Я., Дюбуа Ж., Харріса З., Водак Р., Степанова Ю., Серіо П., Арутюнової Н., Красних В., Шевченко І. тощо.

Мета статті – розкрити основні підходи до визначення лінгвосинергетичного поняття дискурс-аналізу як методу вивчення природи мови, який розглядає конститутив соціального світу через дослідження особливостей когнітивної трансакції знання між учасниками дискурсу.

Визначення понять дискурсу та дискурс-аналізу й сьогодні залишаються об'єктом палких міждисциплінарних наукових обговорень. Асиметричність та міждисциплінарність даних понять призвели до виникнення різноманітних методів аналізу текстів та дискурсу, таких як: контент-аналіз, обґрунтована теорія, етнографічні методи, методи аналізу тексту зорієнтовані на етнометодологію, нарративна семіотика, SYMLOG, критичний дискурс-аналіз (далі – КДА), функціональна прагматика, теорія відмінностей, об'єктивна герменевтика тощо. Всі перелічені методи аналізу сформувалися на основі постструктуралістських ідей, виникнення яких надало можливість вирішити одну з традиційних структуралістських проблем – змінення. Тобто метафора структуралістів щодо рибацької сітки, в якій кожний мовний знак розташований за принципом місцезнаходження її вузликів (що свідчить про стабільність та незмінність структури мови), більше не є валідною. Але, як зазначають Йоргансен М. та Філіпс Л., не усі дискурс-аналітичні підходи повністю відповідають ідеям постструктуралізму, але основні моменти та підходи є єдиними: мова – це не тільки відображення існуючої реальності; мова є структурованою у патерни чи дискурси – існує не єдина система значень, як в Сосюра Ф., а цілий ряд систем чи дискурсів, де значення змінюються від дискурсу до дискурсу; ці дискурсивні патерни створюються та трансформуються в дискурсивній практиці; за допомогою специфічних контекстів, в яких діє мова, необхідно досліджувати те, як підтримуються та змінюються ці патерни [1, с. 35].

Вуд Л. та Крогер Р. зазначали, що «дискурс-аналіз не є просто методом, він є підходом до вивчення природи мови у зв'язку із центральними концептами соціальних наук, який слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних підходів, що передбачають не тільки збір та обробку інформації, але й ряд метатеоретичних та теоретичних припущень, а також систему принципів та методів дослідження» [2, с. 10]. За Вінчем П., дискурс-аналіз розділяє інтерес усіх якісних підходів до процесів означування соціального життя [3], але він також спрямований на більш глибоке вивчення неоднозначного статусу значення. Традиційні якісні підходи часто сприймають соціальний світ як щось само собою зрозуміле та спрямовані на виявлення змісту цього світу для учасників. Дискурс-аналіз робить спроби вивчити процес творення соціально утворених ідей та об'єктів (що складають соціальний світ), а також з'ясувати, як вони підтримуються й актуалізуються в часовому аспекті. В той час як інші якісні методології працюють на розуміння та інтерпретацію соціальної реальності як даності, дискурс-аналіз спрямований на вивчення способів її продукування. В цьому полягає основне завдання дискурс-аналізу: він вивчає, як мова конструє феномени, а не як вона їх відображає та розкриває. Тобто в дискурс-аналізі прийнято розглядати конститутив соціального світу, а не шлях до нього та виходити з того, що світ не може бути пізнаний незалежно від пізнання дискурсу [4].

Отже, що принципово відрізняє дискурс-аналіз, – це його міцні зв'язки із соціально-конструктивістською точкою зору, а також те, як він зорієнтований на вивчення зв'язків між текстом, дискурсом та контекстом. Незважаючи на те, що дослідження значно відрізняються між собою в залежності від ступеня комбінування тексту та контексту, дискурс-аналіз передбачає, що неможливо відокремити дискурс від його широкого контексту, та містить в собі різноманітні інструменти аналізу текстів як вираження дискурсів, в які вони інтегровані. Це відрізняє дискурс-аналіз від інших видів якісного дослідження. Наприклад, такі підходи, як нарративна семіотика або конверсаційний аналіз, традиційно вивчають письмові та усні тексти. Вони беруть до уваги контекст для того, щоб визначити значення, але зазвичай не розглядають зв'язок із більш широкими дискурсами або комплексами текстів, які конституюють значення [4]. Дискурс-аналіз опікується вивченням природи виникнення та принципів побудови інтеракцій, а також дослідженням особливостей ініціювання та актуалізації механізму транзакції їх істинних значень.

Узагальнене визначення відображає *дискурс-аналіз* як міждисциплінарний науково-методологічний напрям, що інтегрує теорії та практики аналізу тексту. Відповідно до теоретичних основ методи текстового аналізу можна умовно класифікувати відповідно до наступних категорій: а) філософські та епістемологічні підходи (наприклад, феноменологія, герменевтика, семіотика); б) соціальні теорії (наприклад, теорія Фуко М., культурна антропологія, критична теорія, теорія поля); в) лінгвістичні теорії (наприклад, функціональна системна лінгвістика, теорія мовленнєвих актів, Празька школа, структурна лінгвістика); г) концепти комунікації (наприклад, Лумана Н., Бюлера К., Шеннона К. та Вівера У.) [5, с. 84].

Сучасні тенденції розвитку поняття *дискурс-аналіз* пропонують різні принципи, методи та підходи аналізу тексту та дискурсу. За Воронковою О., новітня теорія дискурс-аналізу пропонує декілька теоретичних та практичних напрямків його розвитку – починаючи від філософії мови Вітгенштейна Л. та теорії мовленнєвих актів Остіна Дж. та Серля Дж. до концепції «валідних змістів» Хабермаса Ю., від структуралізму Фуко М., Дерріда Ж., Барта Р. та постструктуралізму Лакло Е., Муфф Ш. до політичного та критичного дискурс-аналізу Дейка Т., Кемпбела К., Феркло Н. тощо [6, с. 50].

Філософсько-лінгвістична концепція дискурс-аналізу представлена в роботах Хабермаса Ю. Він розвиває лінію, що починається від пізніх робіт Вітгенштейна Л. до Остіна Дж. та Серля Дж., тобто від аналізу формальної семантики речення (структури лінгвістичного вираження) до аналізу мовленнєвого акту, який розуміється як момент взаємодії мови та практичної дії [6, с. 51]. Ця концепція буде повністю асимільована при створенні нового методу аналізу тексту та дискурсу, а саме критичного дискурс-аналізу. Роботи Л. Вітгенштейна заклали підвалини для початку аналізу відносин між синтаксичним реченням та практичної дією, між «світом» як «сукупністю фактів» та «мовою» як «способом позначення» факту [7, с. 8-15].

Теорія мовних актів Остіна Дж. та Серля Дж. стала основою аналізу «раціонально вмотивованого консолідуючого суспільство фактору сили мови» [8, с. 278]. Ця теорія хоч й розроблена у формально-прагматичних термінах, але виявилася корисною для теорії комунікативної дії Хабермаса Ю., так як на її основі вдалося показати як мовленнєвий акт бере на себе функцію координації дії та вносить свій вклад у побудову взаємодії [6, с. 51]. Він вдався до розподілення мовленнєвих актів на ілокутивні та перлокутивні. Перший він вважає комунікативною дією, другий – лінгвістично

опосередкованою стратегічною дією, тобто в якій «один з учасників має бажання здійснити перлокутивний ефект по відношенню до іншого» [8, с. 295].

Наступний підхід запропоновано французькою школою, зокрема Фуко М. та Бартом Р., які вдавалися до застосування якісної відмінності ступенів значущості тверджень та рівнів риторичного впливу, «способу вираження» раціональної сутності та «способу породження надефективності». Підхід цієї школи відрізняється від вищезазначеного здійсненням аналізу на рівні уможлидних конструкцій «ідеального комунікативного акту», як й в Хабермаса Ю., а фокусується в реальний соціальний простір, де постійно відбувається боротьба думок, позицій, ідей та ідеологій. Фуко М., під час дослідження дискурсивних формацій, вважав, що розмежування норми-паталогії, істини-неправди залежить від розподілення «символічної власності», тобто можливості різних соціальних груп висловлюватися про щось. Ці можливості висловлювання зосереджені в «осередках влади», які визначають межі «значущого» та «незначущого» [6, с. 53].

Відносини між означаючим та тим, що означається, стали основою семіологічної теорії Барта Р. [9]. Це відношення визначається не простою констатацією факту, що означаюче відображає те, що означається, а їх кореляцією, результатом якої є знак-індикатор змісту, що утворився. Барт Р. використовував можливості семіології для спростування міфів як носіїв «помилкової свідомості», а також закликав до розмежування живої мови та метамови. Перша є складовою частиною освоєння зовнішнього світу як об'єкту. Але з часом формулювання та мова простого народу, яку вони використовують для здійснення ініціювання дискурсивних механізмів, застигають та зводяться до звичайної констатації фактів. Афоризми належать вже до метамови, тобто вторинного визначення вже готових понять [9, с. 28].

Йоргансен М. та Філіпс Л. визначають *дискурс-аналіз* як ряд підходів в соціальних науках, метою яких є критичне дослідження дискурсу, а основними завданнями – аналіз співвідношення сил в суспільстві, при здійсненні якого формулюється нормативний підхід, з позиції якого можна критично проаналізувати ці співвідношення у зв'язку із соціальними змінами [1, с. 19]. Автори уточнюють, що *дискурс-аналіз* – це не просто один з методів дослідження якоїсь проблеми через специфічний спосіб аналізу дискурсу, але цілісний комплекс, що включає в себе: філософські (онтологічні та епістемологічні) передумови, що стосуються ролі мови у соціальних структурах світу; теоретичні моделі та методологію того, як обрати підхід для дослідження проблеми; специфічні прийоми аналізу [1, с. 21].

Йоргансен М. та Філіпс Л. пропонують виділити три основні підходи дискурс-аналізу, які базуються на принципах соціального конструкціонізму як частини французької теорії постструктуралізму (тобто заперечення тоталітарних та універсалістських теорій). Ці дискурс-аналітичні підходи засновуються на структуралістській та постструктуралістській теоріях мов й визначаються як: теорія дискурсу Лакло Е. та Муфф Ш., КДА, дискурсивна психологія [1, с. 27-29]. Всі ці підходи розглядають дискурсивну практику як соціальну практику, що конституює соціальний світ. З одного боку, дії є досить конкретними та прив'язаними до конкретного контексту, а з іншого – закріплені соціально, а тому мають тенденцію до постійності. З цієї точки зору дискурсивна практика розглядається як один з вимірів чи моментів соціальної практики, що знаходяться у діалектичних відносинах із іншими моментами соціальної практики [1, с. 47-48]. КДА є найефективнішим методом дослідження лінгвістичної складової соціальних практик.

КДА є *критичним* в двох сенсах. Перший пов'язаний із ідеями Франкфуртської школи, особливо із дослідженням Хабермаса Ю., а другий – із традиціями, які об'єднують його із так званою критичною лінгвістикою. Відповідно до тверджень Хабермаса Ю., критична наука повинна бути само рефлексивною, тобто рефлектувати інтереси, на яких заснована, а також враховувати історичні контексти взаємодії. Концепт ідеальної мовленнєвої ситуації Хабермаса Ю. – це утопічне уявлення про інтеракції або відношення влади. За допомогою раціонального дискурсу можна подолати та наблизитися до ідеальної мовленнєвої ситуації [5, с. 196; 10; 11].

Феркло Н. наголошує на тому, що дискурс є лише одним з багатьох аспектів будь-якої соціальної практики. Протиставлення дискурсу та не-дискурсу – це відлуння традиційного марксизму в його теорії, що робить КДА менш постструктуралістським у порівнянні із іншими теоріями дискурсу [1, с. 27]. Теоретичну базу можна характеризувати як нео-Марксистську – в ній стверджується, що скоріше культурні, а не просто економічні виміри є значущими для створення та підтримання відносин влади. Більш того, між інфраструктурою та суперструктурою не існує чіткого розмежування [5, с. 197].

Грамші А. переконливо довів, що структура суспільства залежить від специфічної комбінації політичного/інституційного та цивільного суспільства. Щоб досягнути згоди більшості в тому, що політичне суспільство може впливати або тиснути, необхідно сформувати колектив. Зробити це можна за допомогою ідеологій [12, с. 42]. Прибічник структуралістського марксистського підходу Альтюсер Л. визначав ідеологію як систему уявлень, яка маскує наше істинне відношення до інших за допомогою конструювання уявних відносин між людьми, а також між людьми та соціальними формаціями. Ідеологія управляє усіма аспектами соціального [13] та набуває у дискурсі реальної матеріальності в лінгвістичному знаку [14, с. 38]. Тому через інститути та соціальні механізми, які виступають у ролі посередників, ідеології є прагматично пов'язаними із ними. З тієї ж причини ці ідеології також тісно пов'язані із дискурсом, який можна розглядати як соціальну практику або тип соціальної поведінки, а також як процес конституювання соціального світу за допомогою значень [14, с. 15; 15; 16; 17; 18].

На формування та розвиток критичного дискурс-аналізу також вплинули дослідження російських вчених Бахтіна М. та Волошинова В. В лінгвістичній теорії ідеології російських вчених кожний приклад розглянуто як ідеологічний, а кожний текст – як частину серії текстів, на які даний текст реагує, посилається та які він трансформує. Також наголошується на діалогічному характері текстів або їх інтертекстуальності. Відповідно до даного підходу, кожний текст розглядається як залежний від соціально заданих репертуарів жанрів. Це значить, що різні жанри можуть змішуватися, наприклад, як в рекламі [5, с. 197-198].

Йоргансен М. та Філіпс Л. пропонують систематизувати основні особливості підходів до критичного дискурс-аналізу та серед них виділити п'ять основних, які дозволяють визначати приналежність підходу до однієї й тієї ж течії. Було наголошено на наступних особливостях:

- лінгвістично-дискурсивний характер соціальних та культурних процесів й структур, який свідчить про те, що дискурсивні методи, за допомогою яких тексти творяться та споживаються, є важливою формою соціальної практики, що робить свій внесок у процес конституювання соціального світу, включаючи соціальні ідентичності та соціальні відносини. Метою критичного дискурс-аналізу є відображення лінгвістично-дискурсивного виміру соціальних, культурних феноменів та сучасних процесів змін. КДА розповсюджується на такі галузі, як організаційний аналіз,

педагогіка, масова комунікація та проблема расизму, формування ідентичностей, масова комунікація та економіка, ринкові відносини та масова комунікація, демократія та політика [17; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28];

- *дискурс конституює та конститується*. Для критичного дискурс-аналітика дискурс – це форма соціальної практики, яка й конституює соціальний світ й конститується в інших соціальних практиках. Дискурс знаходиться у діалектичних відносинах із іншими дискурсивними практиками. В критичному дискурс-аналізі мова-як-дискурс – одночасно й форма дії, за допомогою якої люди можуть змінити світ, й форма дії, яка сама знаходиться в історичному та соціальному контексті та пов'язана діалектичними відносинами із іншими аспектами соціального [29];

- *використання мови необхідно аналізувати емпірично в соціальному контексті*. КДА опікується конкретним текстовим аналізом використання мови у соціальній взаємодії, що відрізняє його від інших методів аналізу тексту та дискурсу;

- *дискурс діє ідеологічно*. КДА стверджує, що дискурсивні практики роблять внесок у створення та відтворення нерівного розподілення влади між соціальними групами. Це розглядається як ідеологічні ефекти. Деякі розділи критичного дискурс-аналізу приймають точку зору Фуко М., що влада є продуктивною силою, а не власністю окремих людей, за допомогою якої вони впливають на інших. Відмінність від ідей Фуко М. полягає у тому, що КДА застосовує поняття ідеології для теоретичних роздумів про підпорядкування одних соціальних груп іншим. Дослідження КДА сконцентровані як на дискурсивних практиках, які конструюють репрезентації світу, соціальні об'єкти та соціальні відносини, включаючи розподілення влади, так й на ролі, яку ці дискурсивні практики відіграють у просуванні інтересів окремих соціальних груп. Мета КДА полягає у сприянні соціальному та одночасно більш рівномірному розподіленню влади в комунікативних процесах та у суспільстві в цілому;

- *критичне дослідження*. КДА не позиціонується як політично нейтральний напрямок. Він є критичним підходом, який є політично причетним до соціальних змін. «Під прапорами незалежності», КДА стає на бік соціальних груп, що утискаються. Критика повинна розкрити роль дискурсивної практики в підтриманні нерівного розподілення влади задля використання результатів критичного дискурс-аналізу в боротьбі за радикальні соціальні зміни. Зацікавленість Феркло Н. у «пояснювальній критиці» та «критичному усвідомленню мови» спрямована на досягнення цієї мети [5, с. 108-115].

Водак Р., в свою чергу, пропонує виділяти наступні основні принципи критичного дискурс-аналізу:

- *КДА є зорієнтованим на соціальні проблеми*. Він розглядає не мову або її застосування як такої, а лінгвістичний характер соціальних та культурних процесів та структур. Тобто КДА є суто міждисциплінарним напрямком;

- *відношення влади розглядаються як ті, що мають безпосереднє відношення до дискурсу* [30]. Тобто КДА досліджує владу в дискурсі та владу над дискурсом;

- *суспільство та культура є діалектично взаємопов'язаними із дискурсом* – вони формуються дискурсом та в той же час конституюють дискурс. Кожний окремий приклад використання мови відтворює або трансформує суспільство та культуру, включаючи відношення влади;

- *використання мови може бути ідеологічним*. Щоб визначити це, необхідно проаналізувати тексти та дослідити їх інтерпретацію, сприйняття та соціальний вплив;

- *дискурси носять історичний характер, їх можна розглядати тільки в контексті*. На метатеоретичному рівні це узгоджується із підходом Вітгенштейна Л.,

відповідно до якого значення висловлювання залежить від ситуації. Дискурси не тільки інтегровані у визначену культуру, ідеологію або історію, але й пов'язані інтертекстуально із іншими дискурсами;

- зв'язок між текстом та суспільством не є прямим, а є опосередкованим соціо-когнітивно, як це пропонується в соціально-психологічній моделі розуміння тексту [31];

- дискурс-аналіз – це інтерпретативний та пояснювальний метод. КДА передбачає систематичну методологію та зв'язок між текстом та його соціальними умовами, ідеологіями та відношеннями влади. Інтерпретації завжди є динамічними та відкритими для нових контекстів й нової інформації;

- дискурс – це форма соціальної поведінки. КДА розглядається як соціальна наукова дисципліна, яка відкрито декларує про свої зацікавленості та застосовує свої відкриття в практичних цілях [15, с. 17-20].

Мова та соціальна структура співіснують, впливають одне на одне, здійснюють взаємне конституювання, взаємно віддзеркалюються, але для більшості індивідуумів ці процеси є непомітними. Тому одним з основних завдань критичного дискурс-аналізу є конституювання мови як соціальної практики [32; 33; 34]. Тобто прагматично якщо мова конститується як соціальна практика, то й визначення дискурсу, повинно бути соціально зорієнтованим. Феркло Н. та Водак Р. з цього питання зазначали, що КДА розглядає дискурс – застосування мови в мовленні та під час здійснення її писемного відображення – як форму «соціальної практики». Відображення дискурсу як соціальної практики є віддзеркаленням діалектичного відношення між окремою дискурсивною подією та ситуацією, інститутом та соціальною структурою, які його формують. Діалектичні відношення – це двосторонні відношення: ситуації, інститути та соціальні структури формують дискурсивну подію, а дискурсивна подія в той же час формує їх [35, с. 55]. Тобто в даному випадку відображається один з принципів, який було запропоновано Феркло Н., про те, що соціальна структура складається з дискурсивних та недискурсивних елементів. Дискурсивне, в свою чергу, це дискурсивна практика, а недискурсивне – фізична практика в соціумі [16, с. 64].

Феркло Н. застосовує зорієнтовану на текст форму дискурс-аналізу, яка поєднує в собі три традиції:

- детальний лінгвістичний аналіз тексту (включаючи функціональну граматику Холідея М.). На цьому рівні він аналізує зміст та форму, які є для нього неподільними. Зміст реалізується через специфічні форми, а різноманітний зміст передбачає різні форми та навпаки. Таким чином, форма – це частина змісту [5, с. 204];

- макросоціологічний аналіз соціальної практики (включаючи теорію Фуко М., в якій відсутня методологія аналізу текстів). Тобто рівень дискурсивної практики – це взаємний зв'язок між текстом та соціальною практикою. Але під час творення тексту в ньому залишаються ключі, а інтерпретація відбувається на їх основі. Тобто аналіз дискурсивної практики включає не тільки точне пояснення того, як учасники взаємодії інтерпретують та творять тексти, а й відношення дискурсивних подій до порядків дискурсу. З динаміки типів дискурсів та жанрів виникла ідея, що тексти можуть бути різнорідними та мати суперечливу стилістику та семантику. Поняття інтердискурсивності, за Феркло М. є ланкою, що пов'язує текст та контекст й відображає репертуари жанрів та дискурсів [5, с. 206];

- мікросоціологічна, інтерпретативна традиція в соціології (включаючи етнометодологію та конверсаційний аналіз), де повсякденне життя розглядається як продукт дії людей, які дотримуються переліку правил та процедур, що

розділяються на рівні «здорового глузду». Аналіз соціальної практики спрямований на різні рівні соціальної організації: ситуації, інституційний контекст, більш широку групу або соціальний контекст. Основним об'єктом дослідження є влада та її вплив, разом із ідеологією, на кожному з контекстуальних рівнів: соціальні структури знаходяться у в діалектичних взаємовідносинах із соціальною діяльністю; тексти розглядаються як значуща форма соціальної діяльності та показник довготривалих процесів, таких як пере-визначення соціальних відносин й реконструкція ідентичностей та знань; тексти є відмінними індикаторами соціальних змін; соціальний контроль та влада все частіше реалізуються за рахунок текстових засобів [5, с. 208; 1, с. 117].

Феркло Н. створив тривимірну модель КДА, яка полягала у твердженні, що кожна мовленнєва подія є комунікативною подією. Тривимірність відображалася послідовним розташуванням наступних елементів: текст, дискурсивна практика, соціальна практика. Але текст та дискурсивна практика репрезентують різні виміри, тобто під час здійснення критичного дискурс-аналізу їх треба обов'язково розмежовувати. Хоча лінгвістичний підхід до аналізу текстів, як правило, призводить до здійснення аналізу дискурсивних практик та навпаки [16, с. 73]. Дискурсивна практика в даному випадку виконує роль медіатора між текстом та соціальною практикою. Тобто шляхом застосування мови в дискурсивній практиці здійснюється реалізація текстів, яка згодом знаходить своє відображення у соціальній практиці. Виходячи з цього, пропонуємо асимілювати твердження Йоргансен М. та Філіпс Л., які наголошували, що КДА комунікативної події полягає у наступних процесах: аналіз дискурсів та жанрів, які артикулюються при творенні та споживанні тексту (рівень дискурсивної практики); аналіз лінгвістичної структури (рівень тексту); аналіз наступних питань: чи відтворює дискурсивна практика існуючий порядок дискурсу чи, навпаки, реконструює його; якими є наслідки цього для більш широкої соціальної практики (рівень соціальної практики) [1, с. 123].

Висновки. Отже, дискурс-аналіз є багатограним, асиметричним, міждисциплінарним феноменом, який дозволяє досліджувати лінгвістичні та психологічні процеси конституювання соціальної реальності. Результати дослідження дозволяють визначити *дискурс-аналіз як метод вивчення природи мови, який розглядає конститутив соціального світу через дослідження особливостей когнітивної трансакції знання між учасниками дискурсу.* Міждисциплінарні підходи до обґрунтування дискурс-аналізу надають йому широкий спектр унікальних інструментів аналізу текстів, дискурсів та соціальних явищ. Найбільш вдалим інструментарієм аналізу володіє КДА.

Список літератури

1. Йоргансен М.В. Дискурс-анализ теория и метод / Йоргансен М.В., Филипс Л.Дж.; [Пер. с англ., 2-е изд., испр.]. – Х.: Гуманитарный центр, 2008. – 352 с.
2. Wood L.A. Doing discourse analysis: Methods for studying action in text and talk / Wood L.A., Kroger R.O. – Thousand Oaks, CA: Sage, 2000. – 240 p.
3. Winch P. The idea of a social science. – London: Routledge & Kegan Paul / Winch P. – 1958. – 143 p.
4. Phillips N. What Is Discourse Analysis? / Phillips N., Hardy C. // In N. Phillips and C. Hardy Discourse Analysis: Investigating Processes Of Social Construction. – Thousand Oaks, CA: Sage, 2002. – pp. 1-18.
5. Тичер С. Методы анализа текста и дискурса / Тичер С., Мейр М., Водак Р., Ветер Е.; [Пер. с англ.]. – Х.: Гуманитарный центр, 2009. – 356 с.

6. Воронкова О.А. Дискурс-анализ: риторические и метариторические приемы коммуникации / Воронкова О.А. – М., 2007. – С. 48-69.
7. Витгенштейн Л. Философские работы / Витгенштейн Л. [Пер. с нем., Ч. 1]. – М.: Гнозис, 1994. – 612 с.
8. Habermas J. The Theory of Communicative Action / Habermas J. // Vol.1: Reason and the Rationalisation of Society. – Cambridge: Polity Press, 1991. – 465 p.
9. Барт Р. Миф сегодня: Избранные работы / Барт Р. [Пер. с фр.]. – М.: Прогресс, 1994. – С. 72-130.
10. Habermas J. Zur logic der Sozialwissenschaften / Habermas J. – Frankfurt: Suhrkamp, 1970. – 490 p.
11. Habermas J. Erkenntnis und Interesse / Habermas J. – Frankfurt: Suhrkamp, 1971. – 422 p.
12. Matouschek B. Nowendige Massnahmen gegen Fremde?: Genese und Formen von rassistischen Diskursen der Differenz / Matouschek B., Wodak R. and Januschek F. – Wien: Passagen, 1995. – 851 p.
13. Althusser L. Ideology and ideological state apparatuses. Lenin and Other Essays / Althusser L. – London: New Left Review, 1971. – P. 127-188.
14. Demirovic A. Vom vorurteil zum Neorassismus: Das Objekt Rassismus in Ideologiekritik und Ideologietheorie, in Institut fuer Soziaiforschung (eds), Aspekte der Fremdenfeindlichkeit / Demirovic A. – Frankfurt: Campus, 1992. – pp. 21-54.
15. Wodak R. Disorders of Discourse. – London: Longman, 1996. – 200 p.
16. Fairclough N. Discourse and Social Change / Fairclough N. – Cambridge: Polity Press, 1992. – 304 p.
17. Fairclough N. Critical Discourse Analysis / Fairclough N.. – London: Lohgman, 1995. – 357 p.
18. Fairclough N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research / Fairclough N. – London: Routledge, 2003. – 270 p.
19. Mumby D. Organisational discourse / Mumby D., Clair R. [In T. van Dijk (ed.). Discourses as social interaction Discourse studies. A multidisciplinary introduction. Vol. 2]. – London: Sage, 1997. – 235 p.
20. Chouliaraki L. Regulation in «progressivist» pedagogical discourse-individualized teacher-pupil talk, Discourse and Society / Chouliaraki L. – 1998. – pp. 5-32.
21. Chouliaraki L. Media discourse and national identity: death and myth in a news broadcast / Chouliaraki L. [In M. Reisigl and R. Wodak (eds), The Semiotics of Racism]. – Vienna: Passager Verlag, 1999. – P. 27-62.
22. Dijk T. van. Racism and the Press / Dijk T. van. – London: Routledge. – 1991. – p.
23. Wodak R. The discursive Construction of National Identity / Wodak R., de Cilia R., Reisigl M., Liebhart K. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999. – P.149-173.
24. Richardson K. Signs and wonders: interpreting the economy through television / Richardson K. [In A. Bell and P. Garret (eds), Approaches to Media Discourse]. – Oxford: Blackwell, 1998. – P. 220-250.
25. Fairclough N. Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: die universities, Discourse and Society / Fairclough N. – 1993. – 133-68.
26. Fairclough N. Media discourse / Fairclough N. – London: Edward Arnold, 1995. – 289 p.
27. Fairclough N. Political discourse in the media: an analytical framework / Fairclough N. [In A. Bell and P. Garret (eds), Approaches to Media Discourse]. – Oxford: Blackwell, 1998. – 376 p.

28. Fairclough N. *New Labour. New language?* / Fairclough N. – London: Routledge, 2000. – 192 p.
29. Austin J. *How to do Things with words* / Austin J. – London: Oxford University Press, 1962. – 192 p.
30. Foucault M. *The archaeology of Knowledge and the Discourse on Language* / Foucault M. – New York: Random House, 1990. – p.
31. Wodak R. *Language behavior in therapy groups* / Wodak R. – Los Angeles: University of California Press, 1986. – 313 p.
32. Fairclough N. *Language and power* / Fairclough N. – New York: Longman Group UK Limited, 1989. – 135 p.
33. Dijk T. van. *Editor's foreword to Critical Discourse Analysis, Discourse and Society* / Dijk T. van. – 1993. – P. 131-132.
34. Wodak R. *Language, power and ideology* / Wodak R. – London: Academic Press, 1989. – 289 p.
35. Fairclough N. *Critical discourse analysis: an overview* / Fairclough N., Wodak R. [In T. van Dijk (ed.), *Discourse and Interaction*]. – London: Sage, 1997. – pp. 67-97.

Акульшин О.В. Дискурс-анализ как лингвосинергетический психосоциальный феномен // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 23-32.

В статье раскрываются основные подходы к определению лингвосинергетического понятия дискурс-анализа как метода изучения природы языка, который рассматривает конститутив социального мира через исследование особенностей когнитивной трансакции знаний между участниками дискурса.

Ключевые слова: *дискурс-анализ, лингвосинергетика, дискурс, психосоциальный феномен, критический дискурс-анализ, когнитивная трансакция знаний.*

Akulshyn O.V. Discourse-analysis as the lingvosynergetic psychological social phenomenon // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.23-32.

The article deals with the main approaches to determine the linguistic synergetic discourse-analysis notion as a method of language nature study, which researches social world constitution by way of analysis of cognitive transaction of knowledge between addressant and addressee of discourse.

Key words: *discourse-analysis, lingvosynergetic, discourse, psychological social phenomenon, critical discourse-analysis, cognitive transaction of knowledge.*

Поступила до редакции 20.03.2012 г.

УДК 811.161

**Семантико-когнітивний аналіз
префіксального способу словотворення
перської військової термінології**

Акульшина Н.Т.

Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, Україна

*Стаття присвячена аналізу префіксального способу словотворення у перській
військовій термінології з семантико-когнітивної точки зору.*

Ключові слова: *процес словотворення, перська військова термінологія, афікс,
префікс, семантико-когнітивний.*

Бурхливий розвиток сучасної науки надає сучасному термінознавству невичерпні можливості для перегляду деяких усталених теорій та підходів спрямованих на вивчення терміносистем та дає змогу розглядати процеси термінотворення, категоризації та концептуалізації різних фрагментів наукової картини світу певного етносу крізь призму новітніх досягнень лінгвістики.

Семантико-когнітивний підхід, що відкриває нову перспективу дослідження співвідношення мовних одиниць та відповідності концептуальних рівнів, є каталізатором процесу вивчення особливостей формування значень термінів, оскільки дозволяє виявити когнітивні передумови семантичного поєднання (у даному випадку префіксів) та основотворчих елементів терміну в процесі їх взаємодії. Вивчення когнітивних механізмів, за допомогою яких відбувається відповідна взаємодія, дозволяє також виявити особливості формування значень термінів з префіксальним способом словотвору в динамічному аспекті, тобто безпосередньо у військовому дискурсі.

Новітні підходи сучасного мовознавства до вивчення особливостей формування термінології, зокрема, семантико-когнітивних аспектів способів словотворення перської військової термінології, відкривають доступ до нових потужних дослідницьких засобів, які вкрай потребують наукового обґрунтування, що й зумовлює *актуальність* цієї статті.

Метою цього дослідження є аналіз способів словотворення перської військової термінології (далі – ПВТ), а саме префіксального способу, з семантико-когнітивної точки зору.

Об'єктом цього дослідження є ПВТ.

Предметом цієї статті є семантико-когнітивний аналіз префіксів, які використовуються в процесі словотворення ПВТ.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є однією з перших спроб дослідити особливості способів словотворення ПВТ з семантико-когнітивної точки

зору. Під час дослідження використовувалися сучасні джерела поповнення ПВТ, а також розглядалася новітня перська військова термінологія, яку було створено та впроваджено Академією перської мови та літератури.

Семантико-когнітивний підхід до дослідження мови полягає у вивченні співвідношення семантики мови з концептосферою народу, у співвідношенні семантичних процесів з когнітивними [1, с. 18]. Семантико-когнітивним дослідженням як засобом доступу до змісту концептів, як засобом їх моделювання від семантики мови до концептосфери займалися такі вчені, як Вендіна Т.І., Кубрякова О.С., Бабушкін А.П., Попова З.Д., Стернін Й.А. тощо.

Відомо, що у семантичній структурі слова існує значна інформація про систему цінностей певного народу, вона розкриває особливості бачення та сприйняття світу певним народом та є своєрідним орієнтиром до його розуміння [2, с. 6]. Словотвір завдяки ономаціологічним категоріям своєрідно впорядковує й організовує дійсність, створює відомі стереотипи для найменування реалій, які підведені під відповідні рубрики семантичних класифікацій, пов'язує новий досвід зі старим, адже словотворчі акти ґрунтуються на вираженні певного типу відношень між величинами, покладеними в основу найменування, і через виражений феномен вмотивованості деривата фіксує, зберігає й передає від покоління до покоління досвід людини, засвідчений внутрішньою формою слова [3].

Як зазначає Вендіна Т.І., в словотворчому акті (та в процесі номінації), так само як і в будь-якій дії, що несе характер оцінного судження, здійснюється процес певної операції мислення та встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між явищами дійсності, як і будь-якому оцінному судженні [2, с. 8]. Вірним, на нашу думку, є зауваження Маркелової Т.В. про те, що «структура похідного слова подібна до структури оцінного висловлювання, у якому той чи інший афікс виконує функцію оцінного предиката» [4, с. 204].

Саме завдяки властивостям похідного слова бути моделлю репрезентації знань про навколишній світ у процесі його чуттєво-мисленнєвого освоєння, можна з'ясувати закономірності й особливості формування картини світу певного народу. Ось чому семантико-когнітивний підхід до вивчення дериватів є важливим. Субстратний підхід до вивчення похідного слова передбачає, з одного боку, виявлення його внутрішньої форми, а з іншого – з'ясування того духовного начала, тих етнокультурних імперативів, які призвели до актуалізації цієї форми, тобто в кінцевому підсумку – пізнання «підсвідомої» духовності певного народу, системи цінностей його культури, бо зв'язок мови, а точніше залежність від свідомості й культури створює той культурний субстрат, у якому вона живе і розвивається [3].

На сьогоднішньому етапі розвитку мовознавства, у зв'язку з розвитком лінгвістичної когнітології, особливо актуальним є дослідження словотвору, спрямоване на те, щоб з'ясувати функції словотвору у когнітивних процесах, у тісних зв'язках із процесами перероблення й зберігання знань, із самою організацією знань у свідомості представників певного народу, з добуванням знань під час мовлення та їхньою об'єктивацією в мовних формах, а отже, з процесами категоризації досвіду людини.

Префіксальний спосіб є різновидом афіксального способу словотворення. За допомогою цього способу утворюються терміни-похідні слова. Вони складаються з *основи* + *префікс*. Афікси (префікси) різні за характером значень, що ними виражаються, а утворені за допомогою афіксів (префіксів) нові терміни отримують нову сферу функціонування та іншу семантику. Афікси (префікси) приєднуються до основ іменників та дієслів.

Взаємодія префікса та основної словотворчої частини терміна забезпечується наявністю в них концептуальних структур та погоджувачих елементів, що зумовлюють їх взаємовплив один на одного. З одного боку, наявність певних елементів в концептуальній структурі, які є репрезентованими основною словотворчою частиною терміну, визначає можливість поєднання з ними певних елементів концептуальної структури, що стоїть за тим чи іншим префіксом. З іншого боку, напрям, в якому відбувається зміна вихідної концептуальної структури, задається певним набором погоджувальних з нею елементів концептуальної структури, які репрезентує той чи інший префікс. Концептуальні структури, що передаються термінами з префіксами, створюються в процесі деривації, під якою розуміємо когнітивний процес творення нової структури знання в концептуальній військовій системі перської мови на основі вже створених концептів та концептуальних структур. Розглянемо терміни, поняття та термінологічні сполучення, що утворені за допомогою префіксів, та охарактеризуємо ці префікси та те значення, що вони приховують.

У словотворчому процесі перської військової термінології можна виділити наступні продуктивні префікси з різним семантико-когнітивним значенням, досліджуючи яке, з'ясується, який смисл, з точки зору носія перської мови, «zasлугує» економного вираження, що вміщується у словотворчому елементі певного терміна чи поняття, та «який квант інформації виділений тілом знаку із загального потоку відомостей про світ» [5, с. 23]:

- префікс *bā* - *دنوشیپ اب* походить від середньоперського прикметника *abāg-arāk* (з, разом). Використовується, головним чином, для утворення якісних прикметників з семантичним значенням «той, що має щось» чи «той, кому належить щось». Префікс *اب* приєднується до абстрактного іменника, як правило, арабського чи перського походження [6, с. 231]: *відданий (той, що має відданість чомусь), наприклад, цінностям ісламської революції, яка є умовою до набору на військову службу до лав ЗС ІРІ* - *اب (ایمالس) بالقنا هب* - *вольовий* - *هدارا اب*; *дисциплінований* - *طابضنا اب*; *досвідчений (бувалий)* - *هبرجت اب*.

Ці прикметники можуть утворювати складені термінологічні словосполучення-поняття, що використовуються у військовому дискурсі для пояснення або характеристики. Наприклад: *дисциплінований солдат* - *طابضنا اب زابرس*; *досвідчений офіцер* - *هبرجت اب رسفا*. За допомогою цього префікса у свідомості носіїв мови маркується наявність чогось.

В деяких випадках, терміни з префіксом *اب* можуть також використовуватися як прикметники та прислівники: *Обережно!* - *طایح اب*!

- префікс *bi* - *دنوشیپ یب* походить від середньоперського префікса *abē-arē*. Несе в собі концептуальний зміст (далі – КЗ) «відсутності якоїсь якості», характеристики чи заперечення чогось [6, с. 233]: *безпілотний (літак) (КЗ – відсутність пілота)* - *نابلخی یب*; *бездротовий (рація) (КЗ – відсутність дроту)* - *میس یب*; *нестійкий (КЗ – відсутність стабільності)* - *تبابث یب*; *бездимовий – (КЗ – відсутність диму)* - *دودی یب*; *недисциплінований (КЗ – відсутність порядку)* - *مظن یب*; *безвольний (КЗ – відсутність волі)* - *هدارا یب*; *нерухома (КЗ – відсутність руху)* - *تکرح یب*.

- префікс *pā* - *دنوشیپ ان* приєднується до іменника та несе значення «відсутності чогось» [6, с. 233]: *турбулентний (КЗ – відсутність спокою)* - *مآرا ان*; *турбулентність (КЗ – відсутність спокою)* - *اوه مآرا ان*; *ненадійний, небезпечний (КЗ – відсутність безпеки, надійності)* - *نم ان*; *знищувати (КЗ – робити відсутнім)* - *ندرک دوبان ان*; *перехідний, тимчасовий (КЗ – відсутність стабільності)* - *رادایپ ان*; *невдача, провал (КЗ – відсутність потужності)* - *یناوت ان*; *непридатний для служби (КЗ – відсутність відповідності)* - *راک یارب بس ان*; *пересічна, наприклад місцевість (КЗ – відсутність супутника, підтримки)* - *هارمه ان*; *невизначений (КЗ – відсутність*

меже) - دودحم ان [7, с. 893]. За допомогою цих префіксів, у свідомості носіїв мови, створюється маркер відсутності якоїсь якості чи предмету.

- префікс **bāz-** دنوش یپ زاب має семантичне значення «повторного, ретельного виконання чогось»: *слідчий* - لوجزاب سرپزاب; *інспектор* - سرزاب; *ревізія, інспектування, обшук* - یزاب; [8, с. 534]; *відставка* - یگتسشنزاب; *розслідувальний* - ینیبزاب; *індрк тесаох* - ینдрк یोजزاب; *керувати* - ینдрк тесаох; *відблиск* - یشбатزاب; *допитувати* - ینдрк тесаох; *інтернування* - ینдрк тесаох; [7, с. 192]; *інтернувати* - ینдрк тесаох; *засоби стримування* - ینдрк тесаох; *топографічна зйомка* - ینдрк тесаох; *вибіркова перевірка* - ینдрк тесаох; [7, с. 475]; *обшукати* - ینдрк тесаох; *підкріплення* - ینдрк тесаох; *розчистка дороги* - ینдрк тесаох; *повернення* - ینдрк тесаох; *підсилювач* - ینдрк тесаох; *отримання даних* - ینдрк тесаох; [9, с. 168].

- префікс **ham-** دنوش یپ *ham*. Зафіксовано, наприклад, у слові *hamariyag* - «від того ж самого батька» (про брата) в Бехистунському надписі царя Дарія I, приєднується до іменника та утворює іменники та прикметники із значенням *спільна приналежність* [6, с. 234]: *координація вогню* - (від *тон* - گنها); *однополчанин* - (від *тсдх* - خدم); *супроводження* - (від *дорога* - ینдрк тесаох); *спутник* - (від *дорога* - ینдрк тесаох); *співробітництво стратегічне* - (від *робота* - ینдрк тесаох); *той, що межує* - (від *рука* - ینдрк тесаох); *одночасність дій* - (від *намаз* - ینдрк тесаох); *кордон* - (від *думка* - ینдрк тесаох); *суперник* - (від *ОМЧ* - *принесити*); *погоджувальні дії* - (від *тон* - گنها). Цей префікс є засобом формування у свідомості носіїв мови маркеру певного скоординованого явища.

- префікси **qeyr-** ریغ دنوش یپ *ma zed* - دض نوش یپ *ma zed* у свідомості іранців мають значення «відсутності» та «проти-, анти»:

а. префікс **qeyr-** ریغ دنوش یп *qeyr-*: *нетабельний, нештатний* - یندرк тесаох; *танконедоступний* - ینдрк тесаох; *непробивний* - ینдрк тесаох; *несекретний* - ینдрк тесаох; *неозброєний* - ینдрк тесаох; *цивільний (невійськовий у значенні нерегулярний)* - ینдрк тесаох; *небезпечний* - ینдрк тесаох; *неофіційний* - ینдрк тесаох; *неофіційний* - ینдрк тесаох; *неброньований* - ینдрк тесаох; *непрохідний* - ینдрк тесаох; *демлітаризовувати* - ینдрк тесаох; *роззброювати* - ینдрк тесаох; *неатакуючий* - ینдрк тесаох.

б. префікс **zed-** دض نوش یп *zed-*: *протиіхотний* - ینдрк тесаох; *контрпідготовка* - ینдрк тесаох; *контррозвідка* - ینдрк тесаох; *контррозвідка* - ینдрк тесаох; *протиударний, ударостійкий* - ینдрк тесаох; *контрмінометний* - ینдрк тесаох; *протишовновий* - ینдрк тесаох; *ауе* - ینдрк тесаох; *протиракетний* - ینдрк тесаох; *контрміна* - ینдрк тесаох; *проти десантний* - ینдрк тесаох; *зенітний* - ینдрк тесаох; *водонепроникний* - ینдрк тесаох; *броньований* - ینдрк тесаох; *вибухобезпечний* - ینдрк тесаох; *дезінфікуючий засіб* - ینдрк тесаох; *контратака* - ینдрк тесаох. Ці префікси є призмою конститування у свідомості носіїв мови певного оцінного ставлення до певного явища чи якості з точки зору його відсутності чи негативного забарвлення.

Висновки. Отже, словотвір відіграє важливу роль у номінативному процесі термінології, яка на мікрорівнях фіксує особливості людського світосприйняття, специфіку культурно-історичного досвіду певного етносу. Різноманітні афікси, способи їх походження та організації є необхідним матеріалом та предметом дослідження концептології. Вивчення семантико-когнітивного значення дериваційних елементів відкриває можливості для концептуальної інтерпретації дійсності, наприклад, трансакція знань крізь призму професійної (військової) концептосфери певного етносу, зокрема представників Ісламської Республіки Іран.

Саме словотворення дозволяє з'ясувати способи оцінки позамовної дійсності, зрозуміти, які елементи позамовної дійсності та як словотворчо маркуються, а також чому вони укорінюються у свідомості, адже сам вибір того чи іншого елементу словотворення свідчить про його значущість для носіїв тієї чи іншої мови [2, с. 9].

Результати дослідження доводять, що вивчення семантико-когнітивних особливостей термінології як елементу термінознавчих досліджень є ефективним та потужним лінгвістичним засобом поглиблення знань про відповідні етноси, а також каталізатором розширення теоретичної бази термінознавства та ґрунтовного доопрацювання прикладних аспектів. Дослідження семантико-когнітивного аспекту дозволяє проникнути у певну концептосферу індивідів, а також з'ясувати, що було важливо для певного етносу в різні періоди його історії, а що залишилося поза його увагою, одночасно залишаючись суттєвим для іншого народу. Подібні дослідження дозволяють з'ясувати особливості не тільки національного, але й групового (професійного) мислення.

Список літератури

1. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / Попова З.Д., Стернин И.А. – М.: АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с.
2. Вендина Т.И. Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм) / Вендина Т.И. – М.: Индрик, 1998. – 240 с.
3. Сучасна дериватологія: деякі підсумки та перспективи [Електронний ресурс] / Грещук В. – Черкаси: Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2009. – № 8. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mv/2009_8/14.pdf
4. Маркелова Т.В. Семантика оценки и средства ее выражения в русском языке / Маркелова Т.В. – М., 1996. – 550 с.
5. Кубрякова Е.С. Возвращаясь к определению знака / Кубрякова Е.С. // Вопросы языкознания. – М., 1993. – С. 18-28.
6. Иванов В.Б. Учебник персидского языка. Часть II / Иванов В.Б., Гладкова Е.Л. – М.: Филоматис, 2004. – 320 с.
7. Brassey's Multilingual Military Dictionary. – Tehran: Imam Hossein University, 1986. – 1047 с.
8. Акульшина Н.Т. Основы військового перекладу (перська мова) / Акульшина Н.Т.; [підручник, за заг. ред. Балабіна В.В.]. – К.: Логос, 2011. – 595 с.
9. Рубинчик Ю.А. Персидско-русский словарь: В 2-х тт. Свыше 60 000 слов / Рубинчик Ю.А. – М.: Русский язык, 1985. – Т. I. – 800 с.

*Акульшина Н.Т. Семантико-когнітивний аналіз префіксального способу словооб-
разования персидской военной терминологии // Ученые записки Таврического национального
университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012.
– Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 33-37.*

*Статья посвящается анализу префиксального способа словообразования в персидской
военной терминологии с семантико-когнитивной точки зрения.*

Ключевые слова: процесс словообразования, персидская военная терминология, аффикс,
префикс, семантико-когнитивный.

*Akulshyna N.T. Semantic-cognitive analysis of Persian military terminology word building
process by means of prefix // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I.
Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.33-37.*

*The article observes the analysis of the word building of Persian military terminology by means
of prefix from semantic-cognitive point of view.*

Key words: word building, Persian military terminology, affix, prefix, semantic-cognitive.

Поступила до редакції 22.03.2012 р.

УДК 811.161.1'42

**Нетрадиционные средства синтагматического членения
письменной разговорной речи
в условиях интерактивной сетевой коммуникации**

Аржанцева Т.В.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассматриваются нетрадиционные средства членения письменной разговорной речи на интонационно-смысловые единицы в условиях интерактивного сетевого общения; анализируются функциональные возможности этих средств в реализации коммуникативных целей собеседников.

Ключевые слова: *интерактивная сетевая коммуникация, письменная разговорная речь, интонационно-смысловые единицы речи, ситуация общения в киберпространстве, чат-сессия, форумная конференция.*

Специфика интерактивной сетевой коммуникации в последнее десятилетие стала объектом изучения отечественных и зарубежных ученых. Исследованием данного вопроса занимались Ю. Д. Бабаев, М. Б. Бергельсон, Д. Р. Валиахметова, Т. Ю. Виноградова, Е. Н. Галичкина, Е. И. Горошко, Г. Г. Гусейнов, О. В. Дедова, Л. Ю. Иванов, Т. Н. Колокольцева, Л. Ф. Компанцева, М. Ю. Касумова, Д. Кристал, А. В. Кузнецов, О. А. Леонтович, С. В. Лесников, О. В. Лутовинова, П. В. Морослин, К. В. Овчарова, М. Ю. Олешков, Л. П. Попко, И. Н. Розина, М. С. Рыжков, Л. В. Самойленко, М. Ю. Сидорова, Г. Н. Трофимова, Л. Ю. Щипицина и др. Однако многие вопросы в данной сфере лингвистических исследований носят дискуссионный характер.

В последнее время учеными [3, 6, 14] в компьютерно опосредованной Интернет-среде выделяются следующие дискурсы:

- Веб-дискурс (сетевые СМИ, компьютерная терминология и жаргон);
- дискурс электронной почты;
- дискурс синхронной коммуникации (чаты, ICQ, Skype);
- дискурс асинхронной коммуникации (форумные конференции, сетевые дневники, блоги, гостевые комнаты).

Признано, что дискурс электронной почты и Веб-дискурс довольно близки к письменной речи, в то время как в асинхронном и синхронном виртуальном общении прослеживаются особенности нового вида дискурса, который обладает характеристиками как письменной, так и разговорной речи. Данный вид дискурса М. Ю. Касумова [6] называет новой полиаспектной разновидностью речи.

По наблюдению текстологов и лингвокультурологов [2, 3, 6, 7, 8, 12, 14], переписка коммуникантов в режиме реального времени способствовала тому, что текст стал

использоваться не только как продукт речевой деятельности, но и как объективная запись живых эмоций пользователей, находящихся в коммуникативной ситуации дистанционного общения друг с другом, однако конструкции разговорного синтаксиса до сих пор остаются малоизученными; вопрос использования нетрадиционных средств членения текста на фразы и фраз на синтагмы, соответствующие осмыслению собеседниками собственной внутренней речи, не оказывался в поле зрения лингвистов, изучающих специфику коммуникации в киберпространстве.

Цель данной работы состоит в анализе особенностей пунктуационного оформления интонационно-смысловых единиц (фраз и синтагм) в условиях письменной коммуникации собеседников в чат-сессиях и на форумных конференциях русскоязычного сегмента Интернета.

Источником исследования послужил языковой материал творческого форума "Виртуальная планета" [15], специализированного Форума творчества [16], а также чатов для общения "Планета любви" [17], «Беседа» [18], «Дружба» [19].

В рамках данной работы было проанализировано около 700 сообщений пользователей названных Интернет-ресурсов.

Проблематика статьи, находящаяся в сфере интересов ученых, ведущих исследования в области синтаксиса полиаспектной разновидности речи, лингвистики текста, психолингвистики, представляется автору не только малоизученной, но и *актуальной*.

«Русский язык существует в Интернете в основном в письменном варианте, но в условиях интерактивной сетевой коммуникации темп речи приближен к устной её разновидности», – пишет Т.Ю.Виноградова [3]. Это является причиной коллоквиализации письменной речи коммуникантов.

В настоящее время лингвисты [2; 8], изучающие ситуацию интерактивного общения в киберпространстве Рунета, признают неоднородность печатного варианта устной разговорной речи коммуникантов чатов, функционирующих в режиме реального времени, и в качестве специфических черт такой речи называют следующие:

- спонтанность (неподготовленность);
- линейность речевого акта (в отличие от гипертекста);
- непосредственный характер (приватное письменное общение двух собеседников);
- тенденция к передаче с помощью буквенных кодов потока внутренней речи собеседников, в котором звуку нередко соответствует прямой знаковый эквивалент, что ведет как к экономии, так и к избыточности речевых средств.

Ср.: «сейчас» (литературная норма письменной речи) – «щас» (вариант, получивший распространение во фреймах чат-сессий), «метаться» (литературная норма письменной речи) – «метацца» (вариант, получивший распространение во фреймах чат-сессий).

В данных примерах четко прослеживается стремление к экономии языковых средств.

Несложно заметить, что коллоквиализированные эквиваленты «щас», «щасливый», «метацца», «ниасилю» и др. передают на письме характерные особенности произношения данных слов в речи современных носителей русского языка. Такая запись слов приближена по своей сути к транскрипции отдельных компонентов слова. Т. Ю. Виноградова называет данное явление письменным или печатным произношением [3].

Необходимо сказать о том, что подобные явления зафиксированы в исторической грамматике как характерные для славянских языков, примером чему может служить процесс упрощения (укр. «спрошення»), получивший широкое распространение в украинском языке, в результате которого определенные речевые эквиваленты закрепились и существуют как литературная норма современного украинского языка.

Желание собеседников передать в письменной речи свое эмоциональное состояние приводит, наоборот, к избыточному употреблению буквенных знаков.

Например, [Печалька:] *Облачко, привееееееет)))))) у меня есть один маааааааальный секрет))))*

Специфические черты печатного варианта устной разговорной речи отчётливо проявляются не только на фонетико-графическом, морфолого-словообразовательном, лексическом, но и на синтаксическом уровне.

Т. Н. Колокольцева [7] считает, что к разговорному синтаксису относятся следующие явления:

- высокая степень синтаксической неполноты и различные виды неполных высказываний;
- конструкции с разговорным порядком слов;
- незавершенные высказывания;
- релятивы-коммуникативы (слова-предложения);
- полипредикативные бессоюзные высказывания;
- парцеллированные конструкции.

Разделяя точку зрения Т. Н. Колокольцевой, отметим также, что в условиях синхронной коммуникации, т.е. в режиме on-line, получили широкое распространение своеобразные нетрадиционные средства синтагматического членения текста.

В задачу данного исследования входит рассмотреть те из них, которые являются наиболее характерными для общения в чат-сессиях.

В условиях асинхронной коммуникации, т.е. в режиме off-line (в блогосфере, на форумных конференциях и др.), проявления разговорных особенностей письменной речи фиксируются в меньшем количестве, однако они присутствуют и здесь на лексическом и синтаксическом уровнях.

Известно, что основная функция традиционных знаков препинания состоит в разграничивании интонационно-смысловых единиц текста, что способствует восприятию и пониманию содержания написанного.

В особом подязыке сетевого общения наряду с традиционными знаками препинания используются также нетрадиционные средства членения потока письменной речи на интонационно-смысловые отрезки. Ими, по наблюдению автора, являются:

- скобки: выпуклые [))))))] и вогнутые [(((((((((([;
- последовательность знаков препинания и иных знаков, имитирующих мимику человеческого лица: [-], [-(], [=)], [= (], [:]], [: (], [: =]], [: *]], [; -]], [: - 0]];
- смайлы [😊] или буквенные эквиваленты смайлов [XD], [rolf], [X_x], а также иные эмодзи (emoticons – EMOTional ICONS);
- звёздочки [*], [**], [***];
- слеш [/].

Кроме того, традиционные знаки препинания используются в несвойственной им функции либо употребляются многократно.

Рассмотрим примеры, иллюстрирующие сказанное, в которых сохранена

орфография и пунктуация их авторов.

Для членения текста на фразы и для разделения фраз на синтагмы во фреймовой и форумной коммуникации очень часто употребляются множественные точки.

[Ангелочек:] *В каждом человеке есть солнце....только дайте ему сиять..*

****Тигра готовит ванну.... разводит в воде ведро зеленки...*

В первом примере четыре точки использованы для разделения предикативных частей сложноподчиненного предложения, а две точки – для обозначения конца фразы.

Во втором примере четыре точки употреблены для разделения однородных членов предложения, а три точки – для обозначения интонационно-смысловой законченности фразы.

В приведенных примерах множественные точки употреблены именно там, где должны быть использованы традиционные знаки препинания. А именно:

В каждом человеке есть солнце, только дайте ему сиять.

Тигра готовит ванну, разводит в воде ведро зеленки.

Множественные точки используются также и для обозначения тех мест во фразе, где в устной речи говорящим была бы сделана пауза.

[Бес грамотный:] *чертовка, а я думал убьешь...глаза у тебя были такие..
натуральные*

В данном примере в первом случае три точки разделяют предикативные части бессоюзного сложного предложения и соответствуют паузе в речи, во втором случае – две точки только указывают на место речевой паузы.

Закономерности в использовании количества точек автору установить не удалось. Очевидно, количество точек определяется спонтанным выбором пишущего.

Наряду с примерами, в которых пишущими постоянно используется определенное количество точек ([Мечта:] *Твен, да нет..ничего..это я так..ты только фрейм за последний час не читай..ладно?*), отмечено немало образцов письменной разговорной речи, где используется различное количество точек ([Волчара:] *Сначала в чате появляется просто ник..потом.. со временем....за ником начинает проявляться человек...сначала очень виртуальный... но постепенно он становится все более и более реальным.....бывает, быстро становится реальным... бывает, спустя недели..месяцы.... а бывает, что так и не становится никогда...).*

В процессе исследования не были выявлены также закономерности в наличии или отсутствии пробелов между множественными точками и словами (в одних случаях они имеются, в других – отсутствуют).

Скорее всего, изучение вопроса количества точек и наличия или отсутствия пробелов находится в сфере компетенции психолингвистов.

Очевидным является только то, что множественные точки в письменном варианте устной речи употребляются в качестве заменителей любых знаков препинания с целью экономии интеллектуальных усилий пишущих и соответствуют паузам в их внутренней речи.

Функция выражения эмоциональной окраски речи данным средством членения текста не свойственна. Во всех рассмотренных примерах обнаруживается нейтральная экспрессивность фразы, разделенной на интонационно-смысловые отрезки с помощью множественных точек.

Например, [Бесталачь:] *измена жене и последующий развод – не есть предательство.....а бросить семью в тяжелой ситуации..да..это предательство... как и вообще оставить в беде близкого человека....*

Для членения текста на фразы и фраз на синтагмы нередко используются не только множественные точки, но и тире, что также является нейтральным в плане отражения эмоционального состояния пишущего.

Например, [Sonya:] *она еще не дописана – еще пару часов надо – но смысл уже вырисовывается – можешь прочесть – если тебе интересно.*

[Sterva:] *какие страсти в чате разгорелись – просто смех – все против одного дружат – это нормально? – по-взрослому это?*

В отличие от множественных точек и тире, скобки, употребляемые в качестве средства членения текста на интонационно-смысловые единицы, передают эмоциональные реакции пишущего.

Выпуклые скобки являются эквивалентом улыбки, вогнутые свидетельствуют о таких эмоциональных реакциях пользователей, как сожаление, огорчение, разочарование, досада и др.

Ср.: [Сероглазая:] *Илюш, спасибо, что поддержал мое предложение)) Неплохо получается))*

[SLG:] *жаль, что хороший человек покидает нас из-за этих истерик (((Да так же все от нас разбегутся((((((((*

Как правило, скобки употребляются для оформления интонационно-смысловых законченности предложения, в то время как точки – и для разделения текста на фразы, и для членения фраз на синтагмы.

[Ангелочек:] *Ну а ник DreamerGirl...мечтательница..я выбрала совсем недавно.. просто он отражает меня с этой стороны))*

В тех же целях, что и скобки, употребляются знаки препинания и символы, являющиеся эквивалентами смайлов (тире, знак равенства, двоеточие, точка с запятой, звездочка и др.).

Например, [Наг:] *Я совсем новенький еще. Нужно осмотреться =)*

[Клиент:] *я не уверен -)нужно точно убедиться в этом :-) :-):-)*

Данные компенсаторные графические знаки несут в себе эмотивные смыслы и экономят интеллектуальные усилия адресанта и адресата, которые могли бы быть потрачены первым на их описание, а вторым – на прочтение и восприятие.

Например: :-) – знак улыбки,

:* – знак поцелуя,

:- (– знак неодобрения или печали,

;-) – знак подмигивания,

:-0 – знак крика.

Для разграничения фраз используются также смайлы либо иные эмотиконы. Вот как поясняет употребление смайлов в качестве средств для обозначения границ между предложениями сам автор текста на творческом форуме «Виртуальная планета» [15]:

[Феб:] *Позволю себе немного пояснить сей свой поступок 😊 Я разделяю фразы смайлами, потому что, в моем понимании, смайлы заменяют другие знаки препинания, которые ставятся в конце каждого предложения 😊 Но при цитировании фраз смайлы не отображаются, из-за чего и возникает законный вопрос, который ты и озвучила 😊 Надеюсь, я понятно изложил свою точку зрения 😊*

В условиях фреймового общения, как и в живой устной разговорной речи, возникает необходимость употребления предложений с прямой речью, сопровождаемой словами автора. Сложилась традиция для обозначения слов автора использовать звездочки.

Примеры употребления предложений со словами автора, располагающимися

перед прямой речью:

[Julietta:] *****отбивается от рук Джона...Бес_грамотный, спасай!**) =Julietta, отбиваясь от рук Джона, кричит: "Бес_грамотный, спасай!"

[чеLOVEк:] ****шепотом** только это будет наш с тобой секрет, Шико.** = чеLOVEк прошептал: «Только это будет наш с тобой секрет, Шико».

Примеры употребления предложений со словами автора, стоящими после прямой речи:

[чертовка:] Уф..пронесло *стерла выступивший от волнения пот со лба*) = "Уф, пронесло!" – произнесла чертовка, вытирая со лба выступивший от волнения пот.

[Мечта:] LiLu, может, сами повесимся?)))*обреченно)) = "LiLu, может, сами повесимся?" – обреченно спросила Мечта.

[Подружка безопасности:] snaipeg, начнем с самого начала *протягивает яблоко)= "Snaipeg, начнем с самого начала," – говорит Подружка безопасности, протягивая ему яблоко.

Примеры употребления предложений со словами автора, вклинивающимися в прямую речь:

[Тигра:] Нюшка, *разочарованно* ванна с кислотой отменяется... слишком много свидетелей... = «Нюшка, – разочарованно сказала Тигра, – ванна с кислотой отменяется, потому что слишком много свидетелей».

[Чёртик:] Чертовка, аааай, ты чё делаешь??? *****показывая кулачок*** бяка!!!= «Чертовка, ай, ты что делаешь? – спрашивает Чёртик, угрожая кулачком, – бяка!»**

[Змейка:] Стервец, на меня гляди *покрутилась* ..кровь с молоком!)) = «Стервец, на меня гляди, – просит Змейка, покрутившись перед ним для того, чтобы он мог полюбоваться ее красотой, – кровь с молоком!»

Вместо звездочек для обозначения слов автора могут использоваться также слешы:

[ПАтамушта:] LiLu,))))приивееттыыыы!))).../расцУловала усю/..))= «LiLu, привет! – воскликнула ПАтамушта, расцеловав ее.

Глаголы речи и мысли (сказать, подумать, произнести и т.п.), вводящие реплики коммуникантов в предложения с прямой речью, в условиях фреймового общения опускаются.

На примере пунктуационного оформления предложений с прямой речью наиболее ярко прослеживается тенденция к экономии языковых средств и стремление к поиску способов выражения эмоционального состояния собеседников.

Характерной особенностью печатной формы разговорной речи является обозначение интонационно-смысловой законченности фразы избыточным употреблением восклицательных и вопросительных знаков, используемых в качестве одного из способов выражения эмоций.

Невозможность передачи в текстовом пространстве фрейма звука, мимики, движения, жеста компенсируется аналогами в виде восклицательных и вопросительных знаков, употребляемыми многократно.

Например, [LiLu:] ПАтамушта, милая моя!!!!!!!!!!!! ненаглядушка!!!!!!!!!!!!

[DarkFox:] Никому не расходиться!!!!!!!! построиться в одну шаренгу!!!

[elate1:] Народ!!! Почём в Одессе рубероид???

[Амазонка:] Белочкин, где???

Выводы. Таким образом, анализ особенностей пунктуационного оформления сообщений, которыми обмениваются пользователи Интернет в программах, предназначенных для быстрой (чат-сессия, ICQ, Skype) и отсроченной (форумная

конференция, блог, гостевая книга) коммуникации, позволил сделать вывод о том, что в письменной разговорной речи обнаруживается стремление к упрощению системы традиционных знаков препинания и поиску способов выражения коммуникантами эмоций, прослеживаются тенденции к избыточности употребления традиционных знаков препинания и замене их нетрадиционными средствами членения речи на интонационно-смысловые единицы.

Использование наряду с традиционными знаками препинания нетрадиционных средств синтагматического членения письменной речи не наносит вреда коммуникации и естественно воспринимается собеседниками.

Формат статьи не позволяет осветить проблему пунктуационного оформления речи в условиях интерактивной сетевой коммуникации достаточно глубоко. Дальнейшее исследование может осуществляться в направлении изучения функциональных возможностей описанных в данной работе нетрадиционных средств пунктуационного оформления фраз и синтагм.

Особенности коммуникации пользователей Интернет представляют собой широкое поле для исследования письменной разговорной речи, поскольку коммуникация в Рунете является самой полной и самой достоверной документальной фиксацией современного состояния русского языка, отражающей основные тенденции его развития. Нельзя не согласиться с Т. Н. Колокольцевой, утверждающей, что «без описания специфики интернет-коммуникации и компьютерно-опосредованного дискурса исчерпывающая характеристика особенностей современного языкового существования попросту невозможна» [6].

Список литературы

1. Бергельсон М. Б. Языковые аспекты виртуальной коммуникации [Электронный ресурс] / М. Б. Бергельсон // Вестник МГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 1. – С. 55–67. – Режим доступа : <http://www.rik.ru/vculture/seminar/index.html> (дата обращения: 28.03.2012).
2. Валиахметова Д. Р. Письменная разговорная речь в контексте особенностей Интернет-дискурса [Электронный ресурс] // Бодуэновские чтения: Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика: Междунар. науч. конф. (Казань, 11–13 дек. 2001 г.): Труды и материалы: В 2 т. / под общ. ред. К.Р. Галиуллина, Г.А. Николаева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001. Т. 2. –С. 7-9. – Режим доступа : http://kls.ksu.ru/boduen/bodart_1.php?id=8&num=5000000 (дата обращения: 27.03.2012).
3. Виноградова Т. Ю. Специфика общения в Интернете [Электронный ресурс] / Т. Ю. Виноградова // Русская и сопоставительная филология: Лингвокультурологический аспект. – 2004. – № 11. – С. 63–67. – Режим доступа : http://www.classes.ru/philology/vinogradova_t-04.htm (дата обращения: 27.03.2012).
4. Гусейнов Г. Г. Заметки к антропологии русского Интернета : особенности языка и литературы сетевых людей [Электронный ресурс] / Г. Г. Гусейнов // Новое литературное обозрение. – 2000. – № 43. – С. 56. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2000/43/main8.html> (дата обращения: 28.03.2012).
5. Иванов Л. Ю. Язык интернета: заметки лингвиста // Словарь и культура русской речи / Л. Ю. Иванов; под ред. Н. Ю. Шведовой, В. Г. Костомарова. – М. : Индрик, 2001. – С. 131–148.

6. Касумова М. Ю. Компьютерный дискурс как полиаспектная разновидность речи [Электронный ресурс] / Ю. М. Касумова. – Режим доступа : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Natural/Vdpu/Movo2009_15_2/article/9.pdf (дата обращения: 29.03.2012).
7. Колокольцева Т. Н. Интернет-коммуникация как зеркало основных тенденций развития и функционирования русского языка [Электронный ресурс] / Т. Н. Колокольцева. – Режим доступа : <http://linguaconf2011.flybb.ru/topic14.html> (дата обращения: 27.03.2012).
8. Кузнецов А. В. Письменная разговорная речь в онлайн-коммуникации [Электронный ресурс] / А. В. Кузнецов // Молодой ученый. 2011. – №3. – Т.2. – С. 24-26. – Режим доступа : <http://www.moluch.ru/archive/26/2877/> (дата обращения: 27.03.2012).
9. Леонтович О. А. Проблемы виртуального общения [Электронный ресурс] / О. А. Леонтович // Полемика. – 2000. – № 7. – С. 4. – Режим доступа : <http://www.irex.ru/press/pub/polemika/07/leo> (дата обращения: 27.03.2012).
10. Лесников С. В. Гипертекст русского языка / С. В. Лесников // Словарь русских словарей. – 2001. – № 2. – С. 18–27.
11. Олешков М. Ю. Системное моделирование институционального дискурса (на материале устных дидактических текстов) : дис. ... д-ра филол. наук [Электронный ресурс] / М. Ю. Олешков. – Нижний Тагил, 2007. Режим доступа : http://delist.ru/article/15082007_oleshkovmu/page1.html (дата обращения: 28.03.2012).
12. Попко Л. П. О некоторых «новых языках» сети Интернет [Электронный ресурс] / Л. П. Попко – 2011. – Режим доступа : http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movo2011_17_3/article/23.pdf (дата обращения: 28.03.2012).
13. Трофимова Г. Н. Языковой вкус интернет-эпохи в России: Функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты / Г. Н. Трофимова. – М. : Изд-во РУДН, 2004. – 380 с.
14. Щипицина Л. Ю. Стилистико-языковой и жанровый подходы к изучению компьютерно-опосредованной коммуникации [Электронный ресурс] / Л. Ю. Щипицина // Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 5 (143). Филология. Искусствоведение. Вып. 29. – Челябинск: Изд-во ЧГУ, 2004. – С. 155–161. – Режим доступа : <http://www.lib.csu.ru/vch/143/028.pdf> (дата обращения: 28.03.2012).
15. URL: <http://planetforum.ru/>
16. URL: <http://literat.su/index.php?action=forum>
17. URL: <http://loveinchat.ru/>
18. URL: <http://beseda4at.ru/>
19. URL: <http://moon.august4u.ru/>

Аржанцева Т. В. Нетрадиційні засоби синтагматичного розчленовування письмової розмовної мови в умовах інтерактивної мережевої комунікації // Ученіе записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С.38-46.

У статті розглядаються нетрадиційні засоби розчленовування письмової розмовної мови на інтонаційно-сміслові одиниці в умовах інтерактивного мережевого спілкування; аналізуються функціональні можливості цих засобів в реалізації комунікативних цілей співрозмовників.

Ключові слова: *інтерактивна мережева комунікація, письмова розмовна мова, інтонаційно-сміслові одиниці мови, ситуація спілкування в кіберпросторі, чат-сесія, форумна конференція.*

Arzhanceva T. V. Unconventional facilities of segmentation to writing colloquial speech in the conditions of interactive network communication // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.38-46.

In the article unconventional facilities of segmentation of writing colloquial speech are examined on intonation-semantic units in the conditions of interactive network communication; functional possibilities of these facilities are analysed in realization of communicative aims of communicating.

Key words: *interactive network communication, writing colloquial speech, intonation-semantic units of speech, situation of communication in a cyberspace, chat-session, forum conference.*

Поступила в редакцию 18.04.2012 г.

УДК 316.77(477+470+73)

Соціокультурна значущість концепту PR / ПІАР / ПІАР

Ваніна Г.В.

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

У статті аналізується адаптація запозиченої моделі піар-комунікації в українській та російській культурах. Також звертається увага на соціокультурну значущість концепту PR / ПІАР / ПІАР, що зумовлена функцією піар-комунікації у досягненні згоди та гармонії.

Ключові слова: *адаптація моделі піар-комунікації, соціокультурна значущість, концепт, міжкультурне значення, концептуальний статус*

Сучасна когнітивна лінгвістика зорієнтована на вивчення ментальних структур представлення знань людини крізь призму двох основних підходів: *лінгвокогнітивного* та *лінгвокультурного*. З позицій названих підходів і на підставі параметрів об'єктів концептуалізації на сьогодні вже ґрунтовно проаналізовано різні типи концептів, зокрема морально-етичні: ДОБРО / ЗЛО (І. Змійова, Л. Колижук, В. Кононенко, О. Лисицька, Н. Труфанова), ТОЛЕРАНТНІСТЬ / TOLERANCE (Т. Воронова, Н. Неровна, М. Цегельська); емоційні: РАДІСТЬ (Ю. Шамаєва), КОХАННЯ (Г. Огаркова), ЛЮБОВЬ (С. Воркачов), LOVE (В. Biewiaczonek), СТРАХ (О. Борисов); теософські: БОГ (Г. Поліна), HELL, SOUL (Н. Андрейчук), LEBEN (К. Демідкіна); ідеологічні: ДЕМОКРАТІЯ (М. Філіпова), СВОБОДА (О. Кирилова); соціально-політичні: ЄВРОПА (Я. Прихода), ТЕРОРИЗМ (О. Жулавська, А. Семенчук, С. Сусик, І. Фат'янова), CRIME / PUNISHMENT (К. Данилов, О. Олійник), GLOBALIZATION (Т. Петринська), ВЛАДА (С. Дроздова, О. Чорновол-Ткаченко) тощо.

З-поміж останніх на особливу увагу дослідників заслуговує такий феномен соціальної практики, як ПІАР, що є також концептом, адже становить одиницю мислення, яка репрезентує реальні й ідеальні механізми впливу на свідомість людини і має національно-культурні й ціннісні особливості.

У XX – XXI столітті внаслідок зростання всіх видів людської діяльності, розвитку технічних засобів розповсюдження інформації методи впливу на громадську думку набувають все більш самостійні рамки. Тому вивчення різних практик впливу на суспільну свідомість є наразі *актуальною*.

Поширення PR-діяльності з американського когнітивного простору в концептосфері інших країн є результатом взаємодії культур та обміну культурними цінностями. Тому беззаперечною є актуальність дослідження міжкультурної та соціокультурної значущості досліджуваного концепту PR / ПІАР / ПІАР, який розглядається в межах трьох контрастуючих культур.

Метою статті є визначення соціокультурного значення концепту PR/ПІАР/ПІАР, особливостей його функціонування в американській, українській, російській лінгвокультурах.

Заявлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- проаналізувати процес адаптації запозиченої моделі піар-комунікації в українській та російській культурі;
- виявити соціокультурну значущість концепту PR / ПІАР / ПІІАР, що зумовлена функцією піар-комунікації у досягненні згоди та гармонії.

PR самі по собі є культурною практикою. Вони виникли завдяки технічному процесу і, як його наслідок, є досягненням загальної культури як рівня цивілізованості людського суспільства в цілому.

Концепт PR / ПІАР / ПІІАР як артефакт американської культури, заснований на американській системі цінностей, підлягає адаптації в певній культурі, відповідно до цінностей концептуальної системи її народу. Отже, концепт PR / ПІАР / ПІІАР, що, як уже зазначалося, розглядається в діалозі трьох різних культур, характеризується не лише універсальними ознаками, але й культурно-специфічними особливостями, що складають одну зі сторін його мовного втілення. Недостатнє розуміння культурного контексту може призвести до перешкод у комунікації ідей у процесі PR-спілкування.

Пріоритет культури проявляється також у змісті концепту PR / ПІАР / ПІІАР як соціальної форми організації поведінки та емоцій людей у сучасному суспільстві. Міжкультурне значення концепту PR / ПІАР / ПІІАР та PR-діяльності як різновиду комунікації переконування підтверджує, що вони етимологічно близькі до таких видів переконування, як *propaganda (propaganda)*, *реклама (advertising)*, *лобіювання (lobbying)*. Ці поняття й лексеми на їх номінування широко розповсюджені в багатьох національних мовних картинах світу, у тому числі в українській та російській. Але саме PR, на відміну від пропаганди і навіть реклами, виявилися найбільш ефективним способом регулювання суспільної думки та оцінок майже в усіх сферах сучасного життя: економіці, політиці, релігії, шоу-бізнесі, соціальній сфері, освіті тощо. Як зауважує У. Стефенсон, це пояснюється тим, що в основу PR була покладена перша та універсальна потреба людини – потреба у спілкуванні. PR – це спосіб моделювання людських взаємин, комунікації, створення клімату довіри [4, с. 17].

Успішна реалізація соціальної функції PR – встановлення сприятливого клімату в соціальному середовищі, тісно пов'язана з лінгвістичним утіленням концепту PR / ПІАР / ПІІАР. При його вербалізації в процесі соціального діалогу простежується тенденція використання способів мовного вираження, які зберігають хороший настрій людини, не ображають її почуття, підкреслюють її гідність та вагу в певному суспільстві.

Отже, концепт PR / ПІАР / ПІІАР – це соціально важлива одиниця, він бере участь у механізмі засвоєння соціальної інформації та стимулює соціальну активність особистості. Це “мікросистема, яка зародилася у макросистемі та здатна породжувати в діалозі з макросистемою нові соціально значущі концепти” [1, с. 73]. Концепт PR / ПІАР / ПІІАР має етимологічний та генетичний зв'язок з концептами ПРОПАГАНДА (*propaganda*), РЕКЛАМА (*advertising*), ЛОБІЮВАННЯ (*lobbying*), які є складовими концепту ПЕРЕКОНУВАННЯ.

На початку ХХІ ст. соціальна значущість концепту PR / ПІАР / ПІІАР постійно зростає та набуває інтернаціональності. PR-діяльність стрімко поширюється, а з цим відбувається зміцнення концептуального статусу PR у картинах світу представників різних менталітетів.

Власне американська модель PR майже не піддалася іноземному впливу, але спричинила найбільшу дію на розвиток PR в інших країнах. Саме з Америки до Європи

імпортується PR як професія і як концепт у результаті міжкультурної комунікації в умовах глобалізації сучасного суспільства та медіа простору зокрема.

Список літератури

1. Игнаткина А. Л. Специфика репрезентации концепта PUBLIC RELATIONS фразеологическими средствами американского и британского вариантов английского языка : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / А. Л. Игнаткина. — Саратов, 2005. — 225 с.
2. Синельникова Л. Н. Политический пиар как он есть / Л. Н. Синельникова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология». — Симферополь, 2007. — Т. 20 (59), № 3. — С. 140-144.
3. Слісаренко І. Ю. Паблік рилейшнз у системі комунікації та управління : навч. посіб. / І. Ю. Слісаренко. — К. : МАУП, 2001. — 104 с.
4. Steffenson W. The Play Theory of mass Communication / W. Steffenson – Chicago : Chicago Press, 1967. — 225 p.

Ванина А.В. Социокультурная значимость концепта PR / ПІАР / ПІАР // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 47-49.

В статье анализируется адаптация заимствованной модели пиар-коммуникации в украинской и русской культурах. Также представляется социокультурная значимость концепта PR / ПІАР / ПІАР, которая обусловлена функцией пиар-коммуникации по достижению соглашения, гармонии.

Ключевые слова: *адаптация модели пиар-коммуникации, социокультурная значимость, концепт, межкультурное значение, концептуальный статус.*

Vanina G.V. Socio-cultural significance of the concept PR / ПІАР / ПІАР // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.47-49.

The article analyzes the adaptation of borrowed model of public relations communication in Ukrainian and Russian cultures. The author also pays attention at socio-cultural significance of the concept of PR / PIAR / PR, which is be determined by communication function of public relations to reach agreement and harmony.

Key words: *adaptation model of PR communications, social and cultural significance, concept, cross-cultural significance, conceptual status.*

Поступила до редакції 20.03.2012 р.

УДК 811.161

К проблеме перевода омонимичного каламбура

Вотинцева М. Л.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье представлен каламбур как языковое явление; рассмотрены некоторые особенности перевода омонимичного каламбура; приведены примеры переводов каламбуров с английского языка на русский.

Ключевые слова: омонимия, каламбур, игра слов, двойной смысл, перевод.

Проблема перевода омонимичного каламбура является *актуальной*, так как в лингвистике до сих пор нет единого понимания сущности каламбура, что отражается и в терминологическом разномыслии. Этот прием еще часто называют «игрой слов», «словесной остротой», «двойным смыслом» и т.д. Причем содержание этих понятий и их соотношение часто трактуют по-разному. В словаре С. А. Кузнецова мы встречаем следующее определение каламбура: «шутка, основанная на использовании слов, сходных по звучанию, но разных по значению, или на использовании разных значений одного и того же слова; игра слов» [5, с. 411]. *Целью* данной статьи является изучение каламбура как языкового явления, рассмотрение некоторых особенностей перевода омонимичного каламбура.

Вопросы перевода лексических каламбуров волновали В. С. Виноградова, Н. И. Галь, Н. М. Демуру, А. А. Щербину. Н. И. Галь считает, что «непереводимая игра слов» – это «расписка переводчика в собственном бессилии» [3]. Каким бы уникальным ни был каламбур, решение для его перевода должно существовать.

Каламбур, с точки зрения лингвистики, представляет собой весьма сложный механизм. Необходимыми элементами механизма игры слов являются целые языковые явления (омонимы, паронимы, полисемия). Причем, зная состав конкретного каламбура, очень сложно проанализировать его работу. Сущность каламбура заключается в столкновении или, напротив, в неожиданном объединении двух несовместимых значений в одной фонетической (графической) форме. Стоит особо отметить, что каламбур это – не просто что-то смешное. Каламбур – это смешное высшей категории. Юмор бывает разный: грубый, пошлый, наивный, простой, черный. Юмор каламбура – утонченный, и, можно сказать, благородный. То, что цензура запрещает высмеивать, люди часто выражали и выражают при помощи игры слов. В современной литературе, от Джеймса Бонда до Гарри Поттера, писатели широко используют каламбур, чтобы развлечь своих любознательных и остроумных читателей.

Интересно, что, несмотря на простоту содержания шутки, она, «одетая» в каламбур, часто приобретает оттенок легкой иронии с элементами философии. Улавливая и понимая каламбур, порой достаточно сложно сказать, почему же было так смешно.

В теоретических работах встречаются разные классификации каламбуров. Перевод же их, по мнению С. Влахова, удобно рассматривать в общих чертах на трех уровнях: фонетическом, лексическом и фразеологическом.

Объектом данного исследования являются лексические каламбуры, к которым, по мнению С. Влахова, можно отнести разные типы игры слов, основанные

- 1) на обыгрывании целых слов или частей:
 - а) корней, аффиксов;
 - б) «обломков» слов (например: Что делал слон, когда пришел *на поле он?*)
- 2) на многозначности или омонимии;
- 3) на ряде других лексических категорий — антонимии, этимологии и т. д.

Но какие бы явления мы ни обнаруживали в переводимом каламбуре, в основе его будет всегда лежать омонимия в той или иной форме [2].

Об омонимичном каламбуре (в отличие от игры на многозначности) будем говорить в тех случаях, когда не существует (или оборвана) семантическая связь между значениями, связь, которую автор теми или иными средствами намеренно создает (или восстанавливает) для данного текста. Омоним (от греч. *homos* – одинаковый и *onyma* – имя) – слово, совпадающее с другим словом по звучанию и написанию, но расходящееся по значению и системе форм [5, с. 713].

При многозначности, в особенности если одно из значений – переносное, можно все же рассчитывать на наличие аналогичных связей значений и в языке перевода, в то время как при омонимии такая связь закономерно исключается, и принимать ее в расчет, намечая переводческие решения, нереально. Часто возникают затруднения с оценкой степени связанности значений слова, т.е. с выяснением того, где предел полисемии, как провести четкую грань между полисемией и омонимией.

Омонимичный каламбур остается неисследованным в переводах. При переводе омонимов чистой случайностью можно объяснить наличие одновременно в двух языках семантической связи между названием колыбели и трубки для курения (люлька), клетки для животных и простейшей единицей строения живого организма (клетка), между заплетенными волосами, сельскохозяйственным орудием и отмелью (коса). Такие немотивированные связи нельзя перенести в новую языковую среду, приходится искать возможности сыграть на других омонимах в языке перевода.

Часто трудно определить границы каламбура. Трудно отличить контекст, в котором живет каламбур, от него самого. А возможно, что контекст и является телом каламбура, в то время как омонимы и пр. – его сердцем. Игра слов это – переплетение смыслов, порой очень тонких, для понимания которых часто необходимы дополнительные знания самого разного плана.

Комический эффект от каламбура с полными омонимами (слова, схожие по написанию и произношению) является одним из самых сильных, так как полные омонимы, можно сказать, являются чистым материалом, который не надо дорабатывать. В таком слове могут быть заключены абсолютно отличные смыслы. Единственный «пустяк» здесь – это придумать контекст, в котором можно увидеть и существование всех смыслов одновременно.

Например: Miss you! Already. – Мисс, ты уже? Вместо: я уже скучаю по тебе. (Фильм «Удачи, Чак»)

Каламбур с использованием *омофонов* лучше только слушать, но не читать: Из фильма «Отец невесты»: I need you, buddy – Мне нужно твое тело. Вместо: Ты мне нужен, друг мой.

Eating should never make you sad, unless it is a *mourning* meal.

Слова *morning* и *mourning* читаются одинаково, что может привести к забавной путанице в значениях.

Английские *гетеронимы (омографы)* имеют разное ударение, а также могут произноситься по-разному, что не присуще русскому языку:

While traveling, Jack pissed off everyone in the group with his stupid anecdotes. They finally *deserted* him amidst the journey. Now Jack is amidst the *desert* of Sahara.

Обязательными компонентами структуры любого каламбура являются ядро (два элемента, объединенных или сходной фонетической или графической формой, но различных по содержанию), и базисный контекст, создающий минимальные условия реализации элементов ядра в каламбур. Исходной точкой поиска соответствия каламбуру оригинала в переводе является семантика обоих элементов его ядра и месторасположения. При этом опорой для передачи каламбура могут служить: а) семантика обоих элементов его ядра, б) семантика одного элемента ядра, в) новая семантическая основа.

Безусловно, изменения семантической основы каламбура ИЯ, передача его содержания в некаламбурной форме влекут за собой определенные потери. Однако в арсенале переводчика имеется надежное средство их возмещения – прием компенсации, один из способов достижения эквивалентности перевода на уровне всего текста. Компенсация – это замена переданного элемента подлинника аналогичным или каким-либо иным элементом, восполняющим потерю информации и способны оказать аналогичное (или подобное) воздействие на читателя. При воссоздании каламбуров компенсация аналогичным приемом (полная компенсация) используется в другом месте перевода по отношению к позиции этого приема в оригинале и наиболее полно обеспечивает эквивалентность перевода. Компенсация иными приемами (частичная компенсация) чаще применяется на месте переданного приема подлинника и восполняет потерю лишь частично. В частичной компенсации наиболее часто используется рифма, аллитерация и графическое выделение. Нередко компенсация применяется на месте контекста каламбурного оригинала, где простой по структуре прием заменяется либо цепочкой каламбуров, либо каламбуром более сложной структуры.

Типичными ошибками переводчиков при воссоздании каламбура являются а) буквальное воспроизведение семантики элементов ядра, приводящее к нарушению норм языка перевода или к бессмыслице; б) игнорирование информации о потенциально возможном ее получателе и, как следствие, создание каламбура, находящегося вне его понимания.

Методику таких поисков ярко продемонстрировала Н. М. Демурова [4, с. 174-176], переводчица «Алисы в стране чудес»: «... словесная игра адекватно почти не переводится. Чаще всего переводчику приходится выбирать между тем, что говорится, и тем, как это говорится, то есть делать выбор между содержанием высказывания и юмористическим приемом. В тех случаях, когда «содержание» является лишь поводом для игры ума, мы отдавали предпочтение приему».

Вот, например, в главе II «Зазеркалья» Алиса спрашивает у Розы, не страшно ли ей и другим цветам одним в саду.

«There is the tree in the middle», said the Rose. «What else is it good for?»

«And what could it do, if any danger came?» Alice asked.

«It could bark», said the Rose.

«It says 'Bough-wough'», cried a Daisy. «That's why its branches are called boughs».

Игра строится на омонимии слов bough (ветка) и bough, входящего в состав звукоподражания bough-wough (в русском языке ему соответствует гав-гав!). Дерево, имеющее ветки, обретает способность лаять и может тем самым служить защитником цветам. По-русски ветки и лай не связываются воедино. Отказавшись от буквального воспроизведения содержания этого отрывка, мы решили все же не отходить от него очень далеко и обыграть название дерева. Стали перебирать различные древесные породы. Многие из них можно было как-то обыграть. Вяз, например, мог бы «вязать» обидчиков, граб мог бы сам их «грабить». Сосна и ель вряд ли сумели бы защитить цветы. Сосна могла бы лишь сделать что-нибудь неожиданное «со сна»; ели только и знали бы, что без остановки «ели», и т. д. В конце концов, остановились на дубе – он мог бы повести себя решительнее и мужественнее, чем все другие деревья.

« – А вам никогда не бывает страшно? – спросила Алиса. – Вы здесь совсем одни, и никто вас не охраняет...

– Как это «одни»? – сказала Роза. – А дуб на что?

– Но разве он может что-нибудь сделать? – удивилась Алиса.

– Он хоть кого может отдубасить, – сказала Роза.

– Что-что, а дубасить он умеет!

– Потому-то он и называется дуб, – вскричала Маргаритка».

Приведем пример перевода имени собственного Whomping willow из романа «Гарри Поттер». Переводчики предложили следующие варианты: Войовница Верба, Гремучая Ива, Драчливый Дуб, Дракучая ива. В данном примере имя собственное состоит из общего названия, один из компонентов которого обыгрывается, образуя, таким образом, каламбур: Whomping willow – драчливое дерево на территории Хогвартса. В этом случае каламбур строится на сходстве звучания «whomping» (to whomp – to strike with a sharp noise or thump) с «wheeping», явным образом проводится параллель с «wheeping willow» – плакучая верба. Если рассматривать этот каламбур с точки зрения теории В. С. Виноградова, то можно указать, что первый компонент домыслен. В двух русских переводах сохраняется содержание оригинального каламбура, однако переводчики не придали значение форме и не воссоздали прием единого начала. Переводчику М. Литвиновой удалось передать этот прием, поскольку для достижения единого начала она заменила денотат и вместо «верба» перевела «дуб». Однако основной комический эффект потерян, поскольку «Драчливый Дуб» не ассоциируется с «плакучей вербой». Итак, в жертву принесен не побочный, а основной стилистический эффект. Что касается украинского перевода, то он довольно удачный – единое начало («в» – «в») сохранено, связь с опорным компонентом «плакучая верба» установлена, и можно сделать лишь то замечание, что семантический объем прилагательного «воинствующий» шире, чем в оригинальном «whomping», а также не включает сему «бить с громким звуком». Однако такие упущения кажутся более приемлемыми, чем те потери, которые обозначились в переводе М. Литвиновой.

Вывод. Как видим, воссоздание омонимичного каламбура на другом языке представляет определенные трудности для переводчиков, но искусство перевода и заключается в проникновении в суть оригинала и в полноценной передаче его на языке перевода.

Дальнейшее исследование проблем омонимичного каламбура может иметь как лингво-стилистическое, так и переводческое направление. Несомненный интерес представляет изучение омонимичного каламбура в различных функциональных стилях, углубленно исследование фонового компонента, в содержании каламбура и его взаимосвязь с подтекстом.

Список литературы

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. — 224 с.
2. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Международные отношения, 1980.
3. Галь Н. И. Слово живое и мертвое. Из опыта переводчика и редактора / Н. И. Галь. – М.: Сов. писатель, 1981. – 241 с.
4. Демурова Н. М. Льюис Кэрролл: Очерк жизни и творчества / Н. М. Демурова. – М.: Наука, 1981 – 148 с.
5. Большой толковый словарь русского языка / [гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб.: Норинт, 2004. – 1536 с.

Вотинцева М. Л. Щодо проблеми перекладу омонімічного каламбуру // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціалні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С.50-54.

У статті представлено каламбур як мовне явище; розглянуто деякі особливості перекладу омонімічного каламбуру; надані приклади перекладів каламбурів з англійської мови на російську.

Ключові слова: омонімія, каламбур, гра слів, подвійний зміст, переклад.

Votintseva M. L. To the problem of the homonymous pun translation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.50-54.

In this article pun as a language phenomenon is presented; some peculiarities of homonymous pun are observed; some examples of pun translation from English into Russian are given.

Key words: homonyms, pun, word play, ambiguity, translation.

Поступила в редакцію 13.03.2012 г.

УДК 808.81:[002(450=161.2)](091)

Українська преса в Італії: від історії до сучасності

Гінда О.М.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Розглянуто історію української преси в Італії, її сучасні формати і стан, а також роль у процесі консолідації української діаспори в інокультурному середовищі.

Ключові слова: *комунікаційне культурне поле, українська преса в Італії, українська діаспора, культура діаспори.*

З усіх західноєвропейських країн найчисельніший притік української трудової міграції в кінці ХХ – на початку ХХІ століття відчула Італія – країна, у якій сьогодні живе і працює за приблизними підрахунками 500-тисячна українська спільнота. Українську присутність на Апеннінах загалом можна кваліфікувати як діаспору, ураховуючи низку ознак, які характеризують цю соціокультурну групу. На думку російського діаспорознавця Ірини Залитайло, структурована діаспора є відкритою пентасистемою і складається зі системи радників, інституційних утворень, різного роду служб, асоціацій тощо. Усі ланки структури формують механізм підтримки життєтворчості іммігрантів в інокультурному середовищі, є структурованими за змістовими, функціональними та ієрархічними позиціями, й у сукупності спрямовані на збереження чистоти материнського етносу [2].

Сьогодні в Італії склалася сприятлива ситуація для розвитку сильної та конструктивно діючої української діаспори. В Італії зареєстровано понад 40 українських асоціацій і товариств, відкрито 9 українських суботніх та недільних шкіл. Консолідуючою силою для українських громадян у країні є українська церква, передусім Греко-католицька, яка зараз налічує 140 церковних парафій. Особливістю української діаспори в Італії є наявність єдиної у Західній Європі столичної кафедри україністики у Римському університеті La Sapienza – наукового та інтелектуального центру української спільноти. У країні існує розвинений сегмент україномовної преси, комунікативну та консолідуючу роль якої важко переоцінити: «свій» інформаційний простір діаспори сприяє розширенню її міжкультурних та соціокультурних контактів.

Поява ж української преси в Італії сягає початку ХХ століття і має свою історію, яку дослідив український греко-католицький священник в Італії о. Порфирій Підручний у статті «Сторінками української преси в Італії» [4, с. 20–21]. Науковцем Юрієм Бідзілею було зроблено огляд українського сегменту преси в Італії до 2006-го року [1, с. 11–21]. Динамічний розвиток сучасного стану української періодики у країні потребує подальшої уваги науковців з огляду на усе зростаючу роль міжкультурних та інформаційних складових у житті діаспори, що зумовлює *актуальність* даної розвідки. *Метою* пропонованої *статті* є аналіз доробку попередників і огляд сучасного стану українського медіапростору на Апеннінах.

Огляд історії розвитку української преси в Італії о. Порфирія Підручного «Сторінками української преси в Італії», лаконічний за обсягом і довільно-розмовний за стилем, не претендує на науковий формат, але за інформаційною насиченістю і новизною залученого унікального матеріалу не поступається дослідницьким викладам. Автор подає інформацію про українські періодичні видання періоду 1919–1965 років і принагідно окреслює складні й драматичні їх контексти. «До ХХ ст. в Італії, крім семінаристів і священників, українців майже не було. Перша світова війна привела до Італії близько 100.000 українських військовополонених (понад 70.000 галичан і близько 30.000 наддніпрянців). Вони жили по таборах (від 1915 до 1920 р.) в дуже важких умовах (декілька тисяч спочивають на італійській землі); вони не мали можливості щось видавати. Дехто з тодішніх полонених написав свої спомини», – пише о. Порфирій Підручний [4, с. 20]. Автор огляду вважає, що українська періодика з'явилася в Італії у 1919–1920 роках, «коли були відкриті перші дипломатичні місії Української Народної Республіки (УНР) та Західної Народної Республіки (ЗУНР), але ці місії не мали офіційного характеру, бо Італія не визнала України. <...> ці люди вірно виконували своє національне посланництво і створили Українське Прес Бюро в Римі. Вони друкували італійською мовою бюлетень “UFFICIO UCRAINO DELLA STAMPA”... Цей бюлетень виходив два-три рази на тиждень (появилось понад 60 чисел) у розмірі двох сторінок і, <...> його метою було подавати італійським парламентарям і журналістам “правдиві й перевірені вісті про Україну...”. Українське Прес Бюро видавало італійською мовою друкований журнал “LA VOCE DELL'UCRAINA”. В ньому друкувалась всестороння інформація про Україну. Перестав виходити через брак коштів» [4, с. 20]. Наступні українські часописи, як зазначає о. Порфирій Підручний, виходили з друку під патронатом української церкви: «Від 1939 р. виходила укр. мовою “Українська пресова служба в Римі”, яку редагував проф. Євген Онацький. Це було скромненьке циклостилеве видання, переважно вістки з України і про україністику в Італії. У 1940 р. при Українській Папській Колегії почали виходити “Вісті з Риму” (в архіві збереглося 15 чисел). Після закінчення Другої світової війни у 1945 р. в Італії опинилося близько 15.000 українців, переважно військовополонених. Їх поселили в таборах біля м. Ріміні (спершу у Bellaria, а згодом у Miramare). Від 1945 до 1947 р. вояки-таборяни видавали наступні журнали: щоденник “ЖИТТЯ В ТАБОРІ” (вийшло 226 чисел); “БАТЬКІВЩИНА” (тижневик, понад 77 чисел), “ЮНАЦЬКИЙ ЗРИВ” (двотижневик), “ОСА” (гумористично-сагіричний двотижневик, бл. 50 чисел), та неперіодичні: “НАШ ШЛЯХ”, “ТРОНО”, “НАШЕ СЛОВО” (видання гуртка Старшин), “Об'єднання таборових Товариств “ПРОСВІТА”” та інші. У 1948 р. в Українській Папській Колегії св. Йосафата в Римі почали видавати і видають до сьогодні свій журнал “АЛЬМА МАТЕР” (появилось 67 чисел)» [4, с. 21]. Зауважимо, що у цитуванні свідомо збережено текстові виокремлення автора – це допомагає відтворити смислові акценти, які він розставив, і загалом підкреслює важливість цієї маловідомої цінної спадщини.

У 1963 році після приїзду до Риму Йосифа Сліпого, відновлюється видання «Вісті з Риму – Українське Пресове Бюро», 420 номерів якого вийшли з друку до 1990 року. Починаючи з 1996 року «Вісті з Риму» мали окремих додаток документів «... про підпільну ще тоді УГК Церкву під заголовком “Українська Пресова Служба”. Цей додаток, під редакцією К. Горбач, виходив як окремих журналик англійською, німецькою і французькою мовами» [4, с. 21]. Автор огляду згадує про відновлення у 1964 році видання журналу «Богословія», який перед Другою світовою війною виходив у Львові. У Римі надруковано понад 30 томів журналу. У 1965 році починає виходити «“Благовісник Верховного Архієпископа візантійсько-українського (греко-

руського) обряду”. До 1990 р. вийшло друком декілька грубих томів. ... “Вісники” для внутрішньої інформації мають Василіани (“Василіанський Вісник” – від 1964 р., вийшло 22 числа), Сестри Василіанки і Сестри Служебниці. Коли б старанніше пошукати по різних архівах і бібліотеках, то можна б ще, напевно, знайти не одну цікаву “перлинку” (напр., малі семінаристи Української Папської Колегії св. Йосафата пробували видавати журнал “Малий Семінарист” або в 1946 р. друкувались на циклостилі “Вісті У.Н.Д. в Римі”; бачив я в нашому архіві 2 числа) [4, с. 21].

Як бачимо, о. Порфирій Підручний віднайшов щонайціннішу інформацію про українські періодичні видання різних профілів і форматів: від богословських наукових вісників до «журналиків». Наголосимо: цей огляд є раритетним, він був надрукований у Християнському часописі українців в Італії «До Світла» у 2002-му році, який тоді мав наклад усього 500 примірників: ці числа сьогодні можна відшукати лише у приватних книгозбірнях. На жаль, не було й передруків цього унікального огляду. Відомості, які віднайшов священник-василіанин у закордонних архівах української Греко-католицької церкви, – ще неопрацьована сторінка не лише історії української преси, але й загалом історії України.

Стаття Юрія Бідзілі «Український сегмент преси в інформаційному просторі Італії» [1, с. 11–21] для 2008-го року була дуже актуальною: наукових публікацій про українську трудову еміграцію в Італії на той час майже не було, тому автор, окрім огляду самої преси, подав загальну характеристику української спільноти на Апеннінах. Стаття має оглядово-інформаційний характер: автор опирається передусім на матеріали кількох чисел часопису «До світла», слушно вказуючи при цьому на труднощі у віднайденні цього друкованого джерела, яке мало непересічне значення для життя і гуртування української трудової спільноти Італії. Розвідка Юрія Бідзілі доповнює огляд о. Порфирія Підручного кількома важливими фактами про українські періодичні видання періоду після Другої світової війни. Окрім зазначеної у назві статті проблеми, розглянуто історичні та соціальні події, які впливали на постання чи занепад українських періодичних видань: «Після завершення Другої світової війни до Італії прибуло близько 15 тисяч українців з таборів ... у Німеччині. Хоч більшість із них потім опинилася за океаном, та зрозуміло, чому у ... 1952 році, український громадський діяч В. Федорончук заснував Товариство італійсько-української дружби. У 1954–1956 рр. італійською мовою виходив журнал “Україна”. З 1951 по 1975 р. Італійське державне радіо мало щоденну програму українською мовою, переважно релігійного характеру» [1, с. 12]. Важливим етапом розвитку українського сегмента преси в Італії Юрій Бідзіля вважає початок ХХІ століття: «На той час у Римі вже друкувалася україномовна газета “Форум”, але через малий тираж не могла доходити до сотень тисяч нелегалів по всій країні. Весною 2001 року священник Євген Небесняк починає видавати парохіяльний бюлетень українських скитальців в Італії “Христос – наша надія” (на 10 сторінках). 1 листопада 2001 року <...> виходить перший номер християнського часопису українців в Італії “До світла”» [1, с. 12]. Учений наголосив на непересічному значенні цього першого в Італії українського періодичного видання, яке стало справжнім і єдиним на той період джерелом інформації і підтримки для десятків тисяч українських емігрантів, більшість з яких тоді мали нелегальний статус. Головним редактором журналу, справжнім його натхненником став о. Василь Поточняк, який разом з командою однодумців створили унікальне за змістом періодичне видання.

Юрій Бідзіля згадує й про заснування у лютому 2004 року в Італії нового україномовного видання – місячника «Українські вісті» (головний редактор – Олесь Городецький), який змістом був суспільно-політичним. Науковець подав загальну характеристику тодішньої періодики, історії постання окремих видань, окреслив соціокультурний контекст заробітчанства четвертої хвилі. Мабуть, діткнення до цього, сповненого драматизмом матеріалу дало змогу авторові відобразити у статті власну громадянську позицію, незвичну у форматі наукових студій: «Навіть загальний аналіз часописів “До світла” та “Українських вістей” засвідчує, що видання сформувалися й зайняли свою нішу як у культурно-громадському житті українських емігрантів, так і в інформаційному просторі Італії. Видання служать своєрідним осередком, який несе ідеї згуртування українців в цій країні навколо християнських та національно-культурних цінностей. Через видання українські емігранти прагнуть про себе заявити як італійцям, так і Україні, державні керманічі якої удають, що проблеми заробітчанства не існує» [1, с. 14].

«Обличчя» українського інформаційного простору в Італії суттєво змінилося з 2006 року, коли видавничим домом «Іноземці в Італії» (Stranieri in Italia S.r.l.) було засновано Українську газету в Італії, яку члени її редакції слушно характеризують як найбільше інформаційно-аналітичне видання української спільноти: «...це найбільша україномовна газета, яка розповсюджується по усій території Італії накладом 23 000 примірників. Головний редактор – Маріанна Сороневич. На своїх сторінках “Українська газета” висвітлює події в Україні, відводить шпальти видатним особистостям <...> Велику увагу приділено життю української діаспори і діяльності українських організацій <...> у рубриці “Українська Італія”» [6]. Редактор «Української газети в Італії» Маріанна Сороневич у газетній статті «Українські засоби масової інформації в Італії» [6] зробила огляд сучасної періодики на території країни, з якого стає очевидною стрімка динаміка галузі.

Під патронатом Християнського товариства українців в Італії виходить друком періодичний журнал «Український голос в Італії» (La voce Ucraina in Italia), головним редактором якого є Олесь Городецький, співзасновник часопису «До Світла». Український інформаційний простір Італії доповнює й газета «Європейський українець» (головний редактор – Богдан Хомин. Українці позиціонують себе в італійській періодиці сторінками-вкладками українською мовою: в італійській газеті «Ottopagine» (м. Авелліно) 15-та сторінка, що має назву «Ucrainka» друкується українською мовою (редактор – Оксана Библів) [7]. Російськомовні газета «Слово» (головний редактор Кірілл Яковлев) і «Наша газета» (головний редактор Базаліо Пуоті) доповнені україномовними сторінками.

В історію української періодики в Італії увійшли регіональні часописи, які друкували лише певний час: асоціація «Калина» у Салерно, яку очолює Ольга Тарасюк, випускала у 2002–2003-му роках двомовний журнал «Україна». Згодом, «... за підтримки мерії міста Салерно у 2009 році асоціація “Калина” видавала газету «Без кордонів», де публікувалася інформація про різні аспекти життя в імміграції» [6]. У 2005–2006 роках асоціація «Україна Плюс», яку очолювала Тамара Позднякова, видавала інформаційний листок «Ластівка». У 2006–2007 роках Римське періодичне видання профспілки SILE (редактор Маріанна Сороневич) випускало часопис «Вісник» теж накладом 500 примірників. 2007-го року у Римі заснований український громадсько-політичний тижневик «Міст», головним редактором якого був Ігор Гулик.

У березні 2008 року відкрито Незалежний сайт українців в Італії «Лелеки» (редактори – Маріанна Сороневич та Михайло Думінський). Маріанна Сороневич зазначає, що його створення «...було реакцією на фактичну відсутність активного загальноукраїнського інтернет-ресурсу на теренах Італії. (...)» [6]. Інтернет-сторінка Української греко-католицької церкви (редактор о. д-н Іван Стефурак) стала великою підтримкою церковних спільнот [5]. Важливим доповненням цього порталу є інтернет-сторінки окремих церковних громад: Савони, Генуї, К'яварі, а також деяких українських асоціацій. Нещодавно створений «Інфо-правовий портал для громадян України в Італії» [3] надає діаспорі юридично-правову інформаційну підтримку.

Висновки. Отже, українська преса в італійському просторі має свою історію і свій унікальний «добробок». Сьогодні вона представлена численними друкованими та віртуальними джерелами: газетами, часописами, бюлетенями, сторінками-вкладками в італійській пресі, а також суботнім ефіром на телевізійному каналі Babel TV (телебачення SKY). Український мас-медійний простір в Італії упевнено формує «своє» комунікативне культурне середовище і сприяє подальшому розвитку української діаспори.

Список літератури

1. Бідзіля Ю. М. Український сегмент преси в інформаційному просторі Італії / Ю. М. Бідзіля // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2008. – Т. 21 (60). – №1. – С. 11–21. – (Серия «Филология. Социальная коммуникация»). – [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://science.crimea.edu/zapiski/2008/filologiya/uch_21_1fn/bidzilya.pdf (дата звернення: 25.01.2011).
2. Залитайло И. В. Социокультурные характеристики этнонациональных диаспор в провинциальной России : дисс. ... канд. филол. наук [Электронный ресурс] / И. В. Залитайло. – Тамбов, 2004. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/127133.html#contents> (дата звернення: 07.12.2009).
3. Інфо-правовий портал для громадян України в Італії [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://italawguide.at.ua/>
4. О. Порфирій Підручний. Сторінками української преси в Італії / О. Порфирій Підручний // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2002. – № 10 (12). – С. 20–21.
5. Офіційний сайт УГКЦ в Італії. UGCC in Italia [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chiesaucraina.it/> (дата звернення: 20.01.2012).
6. Сороневич М. Українські засоби масової інформації в Італії. Незалежний сайт українців в Італії «Лелеки» [Електронний ресурс] / М. Сороневич. – Режим доступу: <http://www.leleky.org/2009-05-01-15-03-14/708-2010-08-03-14-48-32.html> (дата звернення: 20.01.2012)
7. Ottopagine. Ucraina. La pagina in ucraino. URL : <http://www.ottopagine.net/common/rubriche.aspx> (дата звернення: 20.01.2012).

Гінда Е. Н. Украинская пресса в Италии: от истории к современности // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 55-60.

Рассмотрена история украинской прессы в Италии, ее современные форматы и состояние, значение для формирования украинской диаспоры на Апеннинах в начале XXI столетия.

Ключевые слова: *коммуникационное культурное поле, украинские СМИ в Италии, украинская диаспора, культура диаспоры.*

Hinda O. M. Ukrainian Press in Italy: from History to Modern Times // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.55-60.

The article explores the history of Ukrainian press in Italy, its modern formats and condition as well as its role in the consolidation process of Ukrainian diaspora in the environment representing a different culture.

Key words: *communicative culture field, Ukrainian press in Italy, Ukrainian diaspora, diaspora culture.*

Поступила до редакції 02.04.2012 р.

УДК 82.0: 821.162.4

**Межкультурные реминисценции: Сергей Есенин
и словацкая поэзия**

Голикова Л. П.

Кубанский государственный университет, г. Краснодар, Россия

Есенинские реминисценции в творчестве словацких поэтов XX века на уровне мотивов, художественно-эстетической образности, изобразительных средств.

Ключевые слова: *межлитературные общности, языковое и этническое родство, словацко-русские культурно-исторические и литературные контакты, реминисценции, этнокультурная идентификация, рецензии, межэтническая интеграция, полиэтническая ориентация.*

Постановка проблемы. Как известно, межлитературные общности возникают в мировом культурном пространстве на основе разных признаков. К наиболее устойчивым относится языковое и этническое родство, на основе которого и образовалась особо устойчивая общность славянских литератур. Как бы ни менялись исторические судьбы славянских народов и взаимоотношения славянских государств, общность славянских культур, видоизменяясь во времени, продолжает сохранять свое значение [1, с. 262].

Цель статьи – изучение есенинских реминисценций в творчестве словацких поэтов XX века на уровне мотивов, художественно-эстетической образности, изобразительных средств.

Русско-словацкие культурно-просветительские контакты, берущие начало в XVII веке, в последующие века развиваются успешно и динамично [2, с. 25]. В XX веке в Словакии активно переводятся произведения русской классической литературы, начинается новый этап русско-словацких культурных контактов. Анализ специфики восприятия произведений русских авторов словацкими писателями раскрывает суть этнокультурных взаимосвязей, аккумулирующих позитивный опыт культурных традиций на уровне межэтнической интеграции [3]. В славянских странах творчество Сергея Есенина было известно еще при жизни поэта, т.е. уже в двадцатые годы. В Чехии и Словакии печатаются переводы отрывков из поэм «Песнь о великом походе», «Баллада о 26», выходит том избранных произведений под названием «Иная страна» с предисловием редактора газеты «Руде право» Йозефа Гора.

Вскоре после смерти Есенина на словацкий язык были переведены два стихотворения, сразу же ставшие популярными – «Письмо от матери», в котором на упрёки матери:

Мне страх не нравится,
Что ты поэт,
Что ты сдружился
С славою плохую,
Гораздо лучше б
С малых лет
Ходил ты в поле за сохой [4, с. 369].

В стихотворении «Ответ» сын отвечает:
Я нежно чувствую
Твою любовь и память.
Но только ты
Ни капли не поймешь –
Чем я живу
И чем я в мире занят.
...
Родимая!
Ну как заснуть в метель?
В трубе так жалобно и так протяжно стонет,
Захочешь лечь, но видишь не постель,
А узкий гроб и – что тебя хоронят [4, с. 370].

Тема взаимоотношений матери и сына, оказавшихся в разных жизненных ситуациях, невозможность понять друг друга привлекла внимание словацких поэтов и руководила выбором стихотворений для перевода. В этих и других стихах Есенина, обращенных к матери, олицетворяющих родной очаг, много грусти. Словацкие поэты сумели осмыслить драму этих стихов в категориях, продиктованных событиями эпохи, в которой «русское» и «словацкое» идентифицируются в «общеславянском».

Поэзия Есенина была близка и понятна словацким поэтам на разных уровнях мировосприятия. Христианство, отношение к Богу на рубеже XIX-XX вв. в славянских литературах выявляют сходное осмысление и интерпретацию, эмоциональную наполненность, а так же целый комплекс мировоззренческих противоречий. Отношение классика словацкой поэзии П. Гвездослава (1849-1921) к Богу неоднозначно, что неудивительно для мыслящего человека рубежа веков. С одной стороны, природа и человек в его мировоззренческой системе – творения Божии и в вопросах религии поэт – верующий христианин. С другой стороны, богоборческие, горькие стихи «Псалом жалобы» и «Псалмы и гимны», связанные с личными утратами и разочарованиями, обращены к Богу. Далее, в «Кровавых сонетах», Гвездослав отмежевывается от официальной церкви, попирает главные заповеди. Его Бог – иной – «справедливый, милосердный, способный проявить человечность». Поэт мечтает сделать мир более гуманным. «Я голос вопиющего в пустыне», - как ощущение пророческой миссии, исполнить которую невозможно [5, с. 220].

Библейский образный круг в эти же годы и для Есенина не являлся чем-то канонически программным. Очевидна и душевная раздвоенность. В «Инонии» богохульство носит оттенок декоративности и нарочитости. Он «выплевывает христово тело изо рта», «выщипывает бороду оскалом своих зубов», утверждает, что «новый пришел Идиоплов». Но в стихотворении «Пришествие» библейская точка опоры предстает с последующим поворотом смысла:

Господи, я верую!
Но введи в свой рай
Дождевыми стрелами
Мой пронзённый край.
За горой нехоженой,
В синеве долин,

Снова мне, о боже мой,
Предстает твой сын.
По тебе молюся я
Из лужицких мест,
Из прозревшей России
Он несет свой крест [4, с. 370].]305].

Сближают словацкого и русского поэтов и другие темы – родины, семьи, простые реалии деревенского быта, нежная и скорбная любовь к матери. Из этих интимных чувств рождается ощущение всеславянской сопричастности.

В «Очаге и костре» Гвездослава и «Отговорила роща золотая» Есенина наблюдается критический, кульминационный момент осеннего увядания, «умирание» природы, навевающие грусть и тоску, но и побуждающие поэтов к философским поискам смысла бытия под девизом «momentomogi». Примечательно, что оба стихотворения написаны поэтами в молодом возрасте, далеко от физического старения. Соотнесенность природного круговорота и человеческой жизни, кровное взаимопротекание «всего и вся» – это и есть уникальное мироощущение Гвездослава и Есенина, один из главных мотивов творчества.

В 1930-е годы отдельным изданием в Братиславе вышел сборник избранных произведений поэта. Многочисленные отклики критиков и читателей свидетельствовали о признании поэзии С. Есенина в Чехии и Словакии, о появившихся последователях среди молодых поэтов. М. Хорват, словацкий критик, писал по этому поводу: «Влияние поэзии Есенина не было случайным, так как и русская и словацкая деревня, крестьянство вызывали интерес многих поколений литераторов, но образ крестьянина-творца раньше не был создан ни в одной из этих литератур. Он возникает только благодаря заслуге Есенина и живет в ней во всей полноте» [6, с. 114].

Янко Есенский (1874-1945) – «знаковая» фигура в словацкой литературе. Его судьба самым причудливым и драматическим образом пересеклась с Россией через обстоятельства исторического характера: мировую войну 1915 года. Но «русская тема» возникла в его творчестве значительно раньше. В стихотворении «Русской душе» - его взгляд на русского человека, чувство доверия и симпатии:

Пушкина, Лермонтова строки
Мне подарившая страна!
Там в комнатухе у окна
Мне снился образ твой высокий.
И я молил: тот чудный край,
Онегина с его Татьяной,
Кавказ Печорина туманный
И Веру видеть, Боже, дай! [7, с. 31].

В 1934 году в Словакии вышло собрание произведений Есенина в переводе Я. Есенского, в творчестве которого критики отмечали присутствие есенинских реминисценций на уровне мотивов, использование арсенала его художественных средств, глубокую наполненность лирики народностью. Например, цикл «Песни» навеян стихией славянского фольклора, деревенской образностью, картинами природы. По признанию поэта, в «бесконечном шуме поэтического многоголосия», в «сверкании изысканных поэтических форм» он порой ощущал «страстную жажду», потребность в «тихой и простой мелодии», которую находил в стихах Есенина, полнокровных образах славянской природы, созвучной человеку: *Отозвалась гора,/ Откликнулась скала,/ Только милая моя, любимая моя/ Промолчала... Одинокая душа скорбит и кричит, взывает о помощи, но на тоску по потерянной любви откликается только природа горным эхом. Целую гамму чувств и переживаний способно вместить короткое, но по-есенински глубокое стихотворение [8, с. 21].*

Созвучие фамилий Янко Есенского и Сергея Есенина обыграл в одном из своих стихотворений «У истока» Л. Новомесский (1904-1976). С творчеством этого поэта в словацкую поэзию вошла близкая ему по мироощущению «грустновато-меланхолическая есенинская интонация» [9, с. 502].

Традиции есенинской лирики сохранились и во второй половине XX века. Особенно близок Есенину поэт Андрей Плавка, значительная часть творчества которого посвящена деревенской жизни, ее радостям и печалям. Непосредственное влияние есенинской поэзии, отдельных ее мотивов и образов дает о себе знать во многих стихах названного поэта. Его программное стихотворение «Духу Есенина» говорит о большом влиянии на автора есенинской поэзии. В ряде стихотворений можно встретить есенинские реминисценции – фразировку строк: «дописал деревянную повесть своей жизни», «есть частица черта и частица ангела во мне» - они-то и вызывают в памяти аналогичные есенинские – «часы деревянные прохрипят мой двенадцатый час», «но козь черти в душе гнездились, значит ангелы жили в ней...» [3, с. 144].

В стихах словацкого поэта встречаются отголоски есенинской мысли о быстро промчавшейся молодости, о неизбежности расставания с ней – «Словно я весенней гулкой ранью проскакал на розовом коне». Стихи словацкого поэта тоже говорят о неотделимости жизни человека от природы с начала и до конца. Часто в его стихах возникает образ родного края, который неустанно влечет его к себе. Поэтический арсенал А. Плавки во многом обогащен есенинскими реминисценциями в области поэтики. Об этом свидетельствуют и композиционное построение стихов, и есенинские повторы, сходство отдельных элементов текста, та же деревенская среда – образ ожидающей матери, те же афоризмы и даже цветовая гамма, совпадающая с доминирующей есенинской синевою («несказанное, синее, нежное», «синий цвет, такой синий! / В эту синь даже умереть не жаль», «май мой синий, июнь голубой!)). А также часто встречающиеся есенинские глаголы «поливать», «плавать» («красной водой поливает восход», «по пруду лебедем красным плавает тихий закат», «листьями звезды льются в реки») исследователи выделяют и в поэзии Плавки [10, с. 148].

Для усиления образности Плавка, подобно Есенину, широко использует образы небесных тел. Например, его месяц-луна как «смутное дитя высот поливает серебром все вокруг». Космос у него подобен живым существам, поэтому небесные тела приближены к земле как часть мироздания. Эту характерную черту есенинской образной системы наследует и словацкий поэт.

Близок С. Есенину и Милан Руфус, который не только переводил его стихи, но и испытывал их притягательную силу, что отразилось в ряде собственных творений поэта. В двух балладах, посвященных смерти Есенина, налицо его близость к русскому поэту. Зачастую рецепции есенинских мотивов переплетаются с его собственными и создают оригинальное сочетание. Как и у Есенина, в стихах Руфуса природа и космос очеловечиваются и земное начало торжествует. Средством, выражающим одухотворенность окружающих неживых предметов и явлений, служит олицетворение. Многие стихи Руфуса буквально насыщены есенинскими реминисценциями на уровне метафор. Как у Есенина «Рыжий месяц жеребенком запрягался в наши сани» или «золотую лягушку луна распласталась на тихой воде», так и у Руфуса луна «выступает рыжей лисой, шумно пьющей воду из пруда» [7, с. 198].

Выводы. Роль есенинских реминисценций в словацкой поэзии разнообразна, что свидетельствует и об авторитете русского поэта и, главное, создании художественной многозначности поэтических текстов, расширении смыслового пространства. Есенинские принципы передачи эстетического восприятия мира остаются и сегодня близкими словацким поэтам.

Как писал один из словацких исследователей Есенина В. Петрик, причина своеобразного культа поэта в том, что его стихи – «это исповедь, глубокое интимное раскрытие духовного мира самого поэта, который открыл читателю все, что есть и в нас самих» [2, с. 145].

Список литературы

1. Шерлаимова С. Славянские литературы в общеевропейской литературной системе / С. Шерлаимова // Славянские литературы. Культура и фольклор славянских народов. – М., 1998. – С. 262.
2. Голикова Л. Россия и Словакия: литературные контакты: [учеб. пособие для студ. филол. фак.] / Л. Голикова. – Краснодар: КубГУ, 2002.
3. Červeňak A. Nauvod / A. Červeňak // Slovensko-ruskejazykove', literarne a kulturnevztahy a súvislosti. – Bratislava-Nitra, 2002. – С.8.
4. Есенин С. Собр. соч.: [в 3 т.] Т.1 / С. Есенин. – М., 1977. – С. 369; 370; 305.
5. Шведова Н. Павол Орсак-Гвездослав / Н. Шведова // Словацкая литература. От истоков до конца XIX века. – М., 1997. – С. 220.
6. Slovenskaaruskaliteratura. – Bratislava, 1973. – С. 114.
7. Словацкая поэзия XIX – XX вв. – М., 1964. – С. 31; 198.
8. Jesensky Janko. V kritikeas pomienkach. – Bratislava, 1955. – С. 21.
9. История литератур западных и южных славян: [в 3 т.] Т3. – М., 2001. – С. 502.
10. Horkovič M. APlankaaruskapoezia / M. Horkovič. – Nitra, 1992. – С. 148.

Голикова Л. П. Міжкультурні ремінісценції: Сергій Єсенін і словацька поезія// Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С.61-66.

Єсенінські ремінісценції в творчості словацьких поетів XX століття на рівні мотивів, художньо-естетичної образності, образотворчих засобів.

Ключові слова: міжлітературні спільності, мовна й етнічна спорідненість, словацько-російські культурно-історичні та літературні контакти, ремінісценції, етнокультурна ідентифікація, рецепції, міжетнічна інтеграція, поліетнічна орієнтація.

Golikova L. Intercultural reminiscences: Sergei Yesenin and Slovak poetry // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.61-66.

Yesenin's reminiscences in the works of Slovak poets of the XX century on the level of motives, literary and aesthetic imagery, figures of speech.

Key words: *cross-literature items, linguistic and ethnic similarities, Slovak and Russian cultural, historic, and literature contacts, reminiscences, ethnic and cultural identity, reception, cross-ethnic integration, multiethnic orientation.*

Поступила в редакцию 05.04.2012 г.

УДК 811.111'42

Реалізація комунікативно-прагматичного потенціалу дискурсивних слів у текстах англіканських проповідей

Ділай М.П.

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

У статті розглянуто особливості реалізації комунікативно-прагматичного потенціалу дискурсивних слів у текстах англіканських проповідей. Виділено групи дискурсивних слів, які підтримують внутрішню семантику цих текстів та відображають їхню прагматику.

Ключові слова: дискурсивні слова, прагматика, англіканська проповідь.

Актуальність. Прагматика мовного коду в текстах англіканських проповідей яскраво виявляється у вжитих дискурсивних словах, які є носіями комунікативного смислу проповіді та розглядаються як стратегічні у сенсі реалізації комунікативної стратегії маніпулювання, спрямованої на здійснення релігійно мотивованого впливу на паству. Загальна монологічність текстів проповідей не виключає їхньої внутрішньої динамічності, яка формується, з-поміж іншого, і під впливом уживаних мовцем дискурсивних слів та виразів, частотність яких у текстах англіканських проповідей достатньо висока. Метою цієї статті є аналіз комунікативно-прагматичних особливостей дискурсивних слів у текстах англіканських проповідей.

Постановка проблеми. У лінгвістичній літературі ці функціональні одиниці формування структури дискурсу фігурують під різними назвами: дискурсивні маркери (B. Fraser, A. Juncer; D. Schiffrin), дискурсивні частки (W. Abraham, C. Kroon), дискурсивні конектори (D. Blakemore, C.J. Unger), прагматичні маркери (Ю.В. Дараган, G. Andersen, L. Brinton) тощо. Оптимальним терміном, який найточніше виражає сутність схожих елементів та об'єднує усі засоби зв'язку, які забезпечують взаємозв'язок усіх сегментів дискурсу, формують дискурс як одне ціле, відображають процес взаємодії мовця та адресата, позицію мовця стосовно викладених фактів та контроль над ментальними процесами адресата будемо вважати термін **дискурсивні слова (ДС)**, який використовують такі лінгвісти, як Н.Д. Арутюнова [1], Ф.С. Бацевич [2], І.М. Кобозєва, Л.М. Захаров [5]. На думку Ф.С. Бацевича, саме цей термін найчіткіше підкреслює специфіку цих елементів як слів, які зіставляють зміст висловлювання з комунікативною ситуацією дискурсу, відсуваючи на другий план їхні формальні характеристики і наголошуючи на безпосередньому зв'язку з функціонуванням дискурсу. Їхня семантико-прагматична структура чималою мірою релятивізована стосовно конкретних комунікативних умов, а отже виявляється лише через набір функцій, тобто у вживанні [2, с. 104].

Семантико-прагматичне наповнення ДС розкривається процедурно і постає як комплекс операцій над планом змісту висловлювання. ДС не додають змістовності тексту проповіді, але спрямовані на заплановану інтерпретацію тексту. Особливість

плану змісту дискурсивних слів часто виражається відсутністю у них власне лексичного значення чи десемантизацією слова у його дискурсивних вживаннях. Проходячи процес десемантизації, ДС набувають поліфункціональності [6]. З одного боку, ДС забезпечують граматичну та смислову цілісність проповіді, організовуючи смислову зв'язність його одиниць. З іншого боку, ДС безпосередньо віддзеркалюють процес взаємодії проповідника й пастви, позицію проповідника: те, як він інтерпретує факти, про які повідомляє паству, як він оцінює їх із точки зору рівня важливості, правдивості, можливості. Як зазначає А. Вежбицька, ДС виражають ставлення адресанта до адресата або до ситуації, що описується, презумпції мовця, його наміри, його емоції, мають здатність відображати весь комплекс прагматичних значень мінімальними засобами [3]. Як специфічний металінгвістичний коментар ДС, які використовуються у текстах англійських протестантських проповідей, великою мірою визначають інтерпретаційну діяльність віруючих, накладаючи прагматичні обмеження на добір інтерпретацій змісту проповіді. Таким чином, актуальна інформація виходить на передній план. Дискурсивні слова дають змогу проповіднику підтримувати відносини з паствою, привертають увагу, функціонують як сигнали, які полегшують сприйняття та інтерпретацію висловлювання у потрібному для проповідника напрямку на основі різних контекстуальних підказок. Можна твердити, що широке використання дискурсивних слів у текстах англійських проповідей є мовним втіленням комунікативної стратегії маніпулювання, оскільки вони полегшують для віруючих процеси інференції, умовиводів, допуску до релевантності сприйняття інформації, яку продукує пастор.

У „Теорії комунікації і конверсаційних імплікатур” Г.П. Грайс показав, що мовець передає більше, ніж передають його слова [4]. Він передає цілий набір підтекстових уявлень, які називають імплікатурами. Конверсаційна імплікатура – це інференція додаткового повідомлення, яке одержує адресат. Мовець діє так, щоб його виклад виглядав достатньо релевантним для адресата і надійно гарантував зусилля, необхідні для „обробки” адресата. Лінгвістичні та нелінгвістичні елементи, які сприяють цьому, дуже цінні, бо вони полегшують сприйняття та інтерпретацію повідомлення [8]. Наприклад, використання проповідником виразу *you see*, як правило, не змінює значення висловлювання, а лише вказує пастві на зв'язок між реченнями на фоні спільного когнітивного оточення, встановленого попереднім висловлюванням у проповіді: “*You see, reading the Bible never was enough: you had to read the right one, and read it in the right way*” [12].

У результаті аналізу конекторів *but, after all, moreover, therefore* та *so* (які Г.П. Грайс кваліфікував як засоби конверсаційних імплікатур, що роблять внесок у вищий рівень мовленнєвих актів) Д. Блейкмор (1987) уперше відзначила процедурну інформацію [8]. На її думку, мета таких конекторів – обмеження інференційної обробки пропозицій, обмеження виведення імплікатур (вивідних умовиводів) із висловлювань, які їх містять. Наприклад, такі дискурсивні слова, як *right, really, I mean* та *you know*, як правило, вживаються в англійській проповіді для того, щоб зробити явним те, що ці інференційні процеси мають місце. *You know* орієнтує паству на очевидність інформації, крім того, заохочує розділити думку проповідника, утворити єдність думок, і відповідно, дружню атмосферу, ніж просто позиціонувати висловлену ідею. Скерований на контроль ментальних процесів, цей вираз виконує функцію формування емпатичних зв'язків між проповідником та паствою, тобто є інструментом здійснення прихованого впливу на паству, наприклад: “*You know the generous act of our Lord Jesus Christ, that though he was rich, yet for your sakes he became poor*” [11].

Аналіз текстів англомовних протестантських проповідей дозволив виділити такі групи дискурсивних слів, які підтримують внутрішню семантику цих текстів та відображають їхню прагматику:

1. ДС, домінантою семантикою яких є підведення підсумку: *so, finally, thus, therefore* (10 %). Вони вводять контекстуальні імплікації, які означають, що висловлювання проповідника слід інтерпретувати як висновок, наприклад: “*Christians have celebrated the rising of Christ in York since the days of the Romans, and this year thousands of people have joined us to celebrate and sing God’s praise. So welcome to this great house of prayer for Evensong on this Easter Day*” [12];

2. ДС, які передають впевненість проповідника у правдивості, істинності висловлених суджень: *yes, indeed, really, the truth is, of course* (10,2 %), наприклад: “... **yes, indeed**, the Ascension is a celebration of the glory of humanity, the unlikely possibilities of people like you and me, the eternal potential locked up in our muddled struggling lives” [11];

3. ДС, які підкреслюють додатковість повідомлюваної інформації: *and, also, or, in fact, in addition, furthermore, moreover* (37,1 %), наприклад: “*Christians are being killed regularly **and** mercilessly **or** imprisoned **and** harassed for their resistance to injustice*” [9];

4. ДС, які спрямовані на редагування лінгвістичної форми відразу ж по ходу спілкування: перефразування, корекцію, уточнення деталей: *in other words, actually, that is, I mean* (2,4 %), наприклад: “*A “confessor” is one who has lived a holy and virtuous life and been an “ensample of godly living” but who has not suffered martyrdom, **in other words** given his life for his faith*” [11];

5. ДС, що маркують меншу чи більшу міру допустовості інформації: *but, yet, still, anyway, at the same time, only, in any case, it’s quite likely, it’s not the case that, this is not about, it’s possible, maybe, perhaps, I suppose, I guess, it does seem* (37,7 %). Такі ДС мають виразну дискурсивну природу, вносять діалогічний відтінок у контексти свого вживання, є помітно антропоцентричними і ретроспективними, зіставляючи зміст пропозиції висловлення з учасниками спілкування і попереднім станом речей. ДС цієї групи об’єднані спільною семантико-прагматичною ознакою (коментарем), „мовець в принципі допускає те, до чого відсилає зміст висловлення”. Найчастотнішим у цій групі є ДС *but*, яке маркує висловлювання як несумісне з пропозицією, що, на думку проповідника, віруючі виведуть як контекстуальну імплікацію з попереднього висловлювання проповіді, наприклад: “*That surely means that the life we have we should see as a gift, **but** not a possession, rather as shared with the Word of God himself*” [11];

6. ДС, які виділяють голос „іншого”: *some would answer, some would say, some may (might) say* (0,1 %), наприклад: “**Some would answer** that Christianity – in the shape of the Church of England anyway – still has a social and moral influence” [9].

7. ДС, які підкреслюють згоду між проповідником та паствою, збіг висловлених проповідником суджень із можливими пресупозиціями пастви: *no wonder, you know* (1,3 %), наприклад: “*So now when he came among his friends, unannounced, behind locked doors in the place they were hiding and said “Shalom” to them the word lived and shone in a new way for them. **No wonder** they remembered it*” [12].

8. ДС, які вимагають уваги з боку пастви, зустрічаються на початку висловлювання: *remember, listen, imagine, beware, notice, note, look* (1,2 %), наприклад: “*Sacrifices are, **remember**, to be entirely given to the God: and ours is to a God who shares*” [12].

Висновки. У результаті кількісного аналізу ДС у текстах англіканських проповідей, встановлено, що найчастотнішими є ДС допустовості, вони становлять 37,7%. Це свідчить про ненав’язливе пропонування пастві альтернативи. За таких умов виникає ілюзія самостійного прийняття рішення, адресат проповіді бере на себе „внутрішню

відповідальність за вибрану форму поведінки” [7, с. 101]. Разом з тим, ДС функціонують як засоби, які забезпечують цілісність комунікативної стратегії маніпулювання. *Перспективи дослідження* вбачаємо у визначенні та поглибленому аналізі закономірностей використання дискурсивних слів для поєднання комунікативних тактик між собою та забезпечення плавного переходу від однієї комунікативної тактики до іншої, а також від одного комунікативного прийому у межах тактики до іншого.

Список літератури

1. Арутюнова Н.Д. Неисследимые смыслы: просто так, да не так просто / Н.Д. Арутюнова // Известия РАН. Серия Литература и язык. – 2006. – № 2. – С. 87–99.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф.С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики : сб. ст. / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
4. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217–237.
5. Кобозева И.М. Мультимедийный словарь дискурсивных слов русского языка: проблемы и решения [Электронный ресурс] / И.М. Кобозева, Л.М. Захаров. – Режим доступа : <http://www.philol.msu.ru/~otipl/SpeechGroup/publications/2004/z-7.doc>.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 277 с.
7. Чалдини Р. Психология влияния / Р. Чалдини ; пер. с англ. Е. Бугаева и др. – [5-е изд.]. – СПб. : Питер, 2009. – 294 с.
8. Blakemore D. Linguistic Constraints on Pragmatic Interpretation: A Reassessment of Linguistic Semantics / Diane Blakemore // Behavioral and Brain Sciences. – 1987. – № 10. – P. 141–713.
9. <http://www.archbishopofcanterbury.org>.
10. <http://www.episcopalchurch.org/sermons>.
11. <http://www.westminster-abbey.org/worship/sermons>.
<http://www.yorkminster.org/worship/minster-sermons>.

Ділай М. П. Реализация коммуникативно-прагматического потенциала дискурсивных слов в текстах англиканских проповедей // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 67-70.

В статье рассматриваются особенности реализации коммуникативно-прагматического потенциала дискурсивных слов в текстах англиканских проповедей. Выделены группы дискурсивных слов, поддерживающих внутреннюю семантику изучаемых текстов и отражающих их прагматику.

Ключевые слова: дискурсивные слова, прагматика, англиканская проповедь.

Dilai M. P. Realization of communicative and pragmatic potential of discursive words in the texts of anglican sermons // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.67-70.

The article focuses on the realization of communicative and pragmatic potential of discursive words in the texts of Anglican sermons. There have been outlined groups of the discursive words maintaining the internal semantics and reflecting the pragmatics of sermons.

Key words: discursive words, pragmatics, Anglican sermon.

Поступила до редакції 12.03.2012 р.

УДК 811.161.2'37

Реалізація комунікативної функції мови в інтернет-блогі

Зайцева С. В.

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті в загальному вигляді ставиться проблема жанрової варіантності україномовного Інтернету та реалізація комунікативної функції мови в такому жанрі інтернет-комунікації, як блог.

Ключові слова: *інтернет-комунікація, інтернет-текст, жанр, комунікативна функція, блог.*

Проблема дослідження комунікативного середовища Інтернету перебуває у руслі найважливіших досліджень, адже з появою персональних комп'ютерів у 70-х роках минулого століття суспільство, яке відтоді стали називати інформаційним, перейшло на якісно новий щабель свого розвитку. Оскільки носієм інформації є мова, то дуже швидко більшість держав світу замінили англійську мову спілкування з комп'ютером на мову титульної нації. Ще потужніший інформаційний поступ глобального масштабу людство одержало після появи всесвітньої комп'ютерної мережі – Інтернету. Сьогодні це звичне явище у житті людини, яке важко переоцінити, – зі “світової павутини” можна отримати доступну інформацію з усіх галузей людської діяльності у будь-якій точці планети Земля.

Для лінгвістів Інтернет – особливе комунікативне середовище, у якому успішно співіснують усний і писемний варіанти мови з різною жанрово-стилістичною спрямованістю. З погляду філологічного, завдяки децентралізованості Інтернету, відсутності цензури, можливості висловити свою думку на безмежну аудиторію Інтернет здобуває характеристику поля найменшої текстуальної уніфікації та найбільшого словесного “демократизму”.

Звісно, цей “демократизм” не залишає байдужим лінгвістів різних країн, мова Інтернету стає предметом дослідження мовознавців. У сучасному мовознавстві є низка праць, присвячених проблемам медіа-лінгвістики, теорії комунікації та дискурсології. У них увагу зосереджено здебільшого на вивченні інформаційно-комунікативного процесу в умовах всебічного впровадження Інтернет-технологій. Так, російські, українські та білоруські лінгвісти (Ф. С. Бацевич, А. Д. Белова, Б. М. Гаспаров, В. Б. Бурбело, В. І. Карасик, А. Князев, М. Л. Макаров) вивчають та описують специфіку Інтернет-дискурсу; у дисертаційних дослідженнях О. В. Винарієвої, Є. Н. Галічкіної, С. С. Данилюк, М. В. Коломієць розглянуто структурно-змістові та функціонально-технічні характеристики веб-сайтів, комп'ютерних конференцій, інтернет-новин у гіпертекстовому форматі.

Стосовно україномовного Інтернету науковці здебільшого цікавляться проблемами комп'ютерного сленгу, мовленням окремих соціальних, зокрема молодіжних, груп, представлених у мережі, з-поміж інших ставлять завдання щодо виявлення специфіки лексико-семантичних ознак досліджуваної лексики. Тут насамперед слід назвати наукові розвідки Н. С. Купцової, А. О. Ніколасвої, Л.О. Ставицької, М. Л. Федорів, Н.О. Шовгун, І. І. Щур та інших. Комплексний підхід до вивчення позамовних та внутрішньоструктурних процесів у мові Інтернету здійснено в монографії С. Чемеркіна. Тексти інформаційних жанрів Інтернет-видань є об'єктом дослідження Р. Т. Шулика. Однак, на нашу думку, поза увагою дослідників на сьогоднішній день залишається сама система української мови в Мережі, що зумовлює *актуальність* даної статті. Тому метою нашої роботи є огляд жанрового різноманіття Інтернету та дослідження реалізації комунікативної функції мови в такому жанрі, як блог.

Існують різні визначення жанру як лінгвістичного явища. За М. М. Бахтіним: "... Кожне окреме висловлювання, звичайно, індивідуальне, проте кожна сфера використання мови формує власні *відносно стійкі типи* таких висловлювань, які ми й називаємо *мовленнєвими жанрами*" [1, с. 159]. Згідно з теорією Еріксона, жанр – комунікативний шаблон (патерн), який створено під безпосереднім впливом індивідуальних, соціальних та технологічних факторів, які побічно присутні у відтворюваній комунікативній ситуації [7].

Відповідно до наведених тверджень розглядаємо жанр як стійку модель мовленнєвої діяльності, яка складається в конкретній сфері спілкування та залежить від факторів комунікативної ситуації.

Термін 'жанр' відносно сфери інтернет-комунікації набуває різних тлумачень. О. О. Селютін розглядає жанр як форму комунікативного вираження онлайн-особистості. На його думку, умовно всі жанри віртуальної комунікації можна поділити на канонічні (тобто такі, які знайшли застосування в літературі, лінгвістиці або культурі) та неканонічні (ті, які зародились у межах інтернет-простору і не можуть існувати поза ним). До останніх він відносить електронну пошту, блог, ICQ, чат, форум, соціальну мережу та ігровий портал [4, с. 139].

Через те, що всесвітня Мережа, окрім фактично безмежної інформаційної бази, є потужним засобом комунікації (від знайомства до ведення бізнесу), то комунікативна функція мови найширше представлена у другій групі жанрів, яка в повному обсязі наявна на україномовних сторінках Інтернету, як-от: мовні форуми : *Українська мова на Ру-борді*, *Форум української мови на Домівка.net*, *Українська мова та література's LiveJournal*, *Мовний форум на ukrcenter.com* та інші; чати: <http://rozmova.in.ua/>, <http://chat-dlya-rozmov.chatium.com/>; електронна пошта: <http://www.ukrpost.net>, <https://www.mail.lviv.ua/> тощо.

Стосовно українських блогів в інтернет-середовищі існує думка, що такі поняття, як "україномовний Інтернет" та "україномовна блогосфера", є тотожними на 99,9 %. Ґрунтується таке враження на тому, що більш-менш якісні україномовні проекти – це, все ж таки, насамперед блоги [8]. І хоча про величезний дисбаланс між російськомовними та україномовними ресурсами свідчать дані багатьох досліджень [5], за останніми спостереженнями порталу <http://blogoreader.org.ua/>, наприклад, повністю україномовний блог *Watcher* посідає вже сьоме місце, наблизившись до таких "монстрів" рунету, як *Life-hacker* та *Интернетные Штучки* [9]. Це висвітлює поступове зростання частки питомо українського контенту глобальної мережі в цілому та блогосфери зокрема.

Блог – скорочена назва від англійського сполучення *Web Log* (мережевий бортовий

журнал). Блогом вважається певний різновид сайту, що час від часу наповнюється текстом та мультимедійною інформацією, а останні записи блогу (їх прийнято називати постами) відображаються у зворотньому хронологічному порядку – найновіші є найостаннішими. Сукупність усіх блогів прийнято називати блогосферою. За даними Яндекс (пошукова система), станом на кінець 2009 року українська блогосфера налічувала більше півмільйона блогів, з яких активними (тобто такими, що оновлювались хоча б раз на три місяці) є 15 % [10].

Існують різні класифікації блогів: за автором (авторами); за наявністю /видом мультимедіа; за особливостями змісту; за технічною основою тощо. В українській блогосфері репрезентовані різні види блогів, в яких комунікативна функція мови виражається в різних аспектах. Адже за Ю. В. Чепелем, у науці виділяють низку більш вузьких функцій комунікації, як-от: інформаційна, питальна, функція констатації, функція встановлення контактів [6].

Інформаційна функція найширше реалізується саме в блогосфері, адже тут блогери висвітлюють різні життєві моменти і ситуації, аналізують поточні події, тобто обмінюються інформацією. Показовим щодо цього є блогівий проект [ВКурсі.ком](#) – перша українська мережа авторизованих блогів напівзакритого типу, тут дозволено реєструватись тільки під справжніми ім'ям та прізвищем, заборонено передрук чи публікацію неавторських матеріалів. Серед блогерів ВКурсі.ком -переважно журналісти, літератори, громадські активісти, студенти та політики з кількох українських областей. Так відбувається “захист” інформації у мережі, адже несанкціонованість доступу іноді робить Інтернет полем розповсюдження неякісної інформації, яка часто подається мовою інтернет-суржику, тобто такою, в якій нехтуються літературні норми. Поряд з інформаційною стоїть функція констатації, яка служить для простого нейтрального повідомлення факту [3]. Вона широко представлена у всіх постах української блогосфери. Проект [TexnoNews](#) – перший блог про мобільні пристрої українською мовою, який стартував у грудні 2010 р., може бути показовим щодо реалізації цієї функції мови. Питальна функція найширше, на нашу думку, представлена у заголовках постів у блогах, як-от: *Що таке “україномовний Інтернет”?* [8] або *Що таке блог?* [12]. Функція встановлення контактів, на наш погляд, більш повно виявляється у таких жанрах інтернет-комунікації, як форум та чат, адже саме там відбувається налагодження спочатку он-лайн, а потім офф-лайн контактів, тобто таких, які мають продовження у реальному житті. Але оскільки Інтернет апріорі є сферою встановлення первинних контактів між користувачами, то часто блогери створюють спільноти та, спілкуючись, корегують чи критикують один одного: *«Чудовий хлопець Олександр веде чудовий блог про українські блоги, намагаючись рефлексувати на теми створення та ведення блогу, пошукового просування, заробітку на блогах»* [13].

Отже, можемо зробити висновок, що комунікативна функція мови в такому жанрі українськомовної Інтернет-комунікації, як блог, представлена широко і в повному обсязі. Перспективи подальшого дослідження ми бачимо в аналізі лексичного та граматичного наповнення текстів блогів, призначених для реалізації комунікативної функції мови.

Список літератури

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров / М. М. Бахтин // Собрание сочинений. – М. : Рус. словари, 1996. – Т. 5 : Работы 1940–1960 гг. – С. 159–206.
2. Компанцева Л. Ф. Гендерные основы Интернет-коммуникации в постсоветском

пространстве / Л. Ф. Компанцева. – Луганск : Знание, 2004. – 404 с.

3. Маслов Ю. С. Введение в языкознание: [уч. для ст-тов филол. и лингв. фак. высш. учеб. Заведений] / Ю. С. Маслов. – М. : Академия, 2006. – 304 с.

4. Селютин А. А. Жанры как форма коммуникативного выражения онлайн-личности [Текст] / А. А. Селютин // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. - № 35 (173). – Филология. Искусствоведение. – Вып. 37. – С. 138-141.

5. Чемеркин С.Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. [Монографія] / С.Г. Чемеркин. – К., 2009. – 240 с.

6. Чепель Ю. В. Функции языка Интернета [Электронный ресурс] / Ю. В. Чепель. – Режим доступа : <http://tl-ic.kursksu.ru/pdf/009-15.pdf>

7. Breure L. Development of the genre concept [Электронный ресурс] / L. Breure. – 2001. URL : <http://www.cs.uu.nl/people/leen/GenreDev/GenreDevelopment.html>

8. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://ukr-net.info/2011/06/14/scho-take-ukrajinomovnyj-internet/>

9. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://blogoreader.org.ua/>

10. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

11. Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://ukr-net.info/2011/06/14/scho-take-ukrajinomovnyj-internet/>]

12. Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://blogoreader.org.ua/what-is-a-blog/>]

13. Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://ukr-net.info/2011/05/15/bloh-pro-blohy-akhe-info/>].

Зайцева С. В. Реализация коммуникативной функции языка в интернет-блоге // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 71-74.

В статье в общем виде рассматривается проблема жанровой вариантности украиноязычного Интернета и реализация коммуникативной функции языка в таком жанре интернет-коммуникации, как блог.

Ключевые слова: интернет-коммуникация, интернет-текст, жанр, коммуникативная функция, блог.

Zaitseva S. V. The realization of the communicative function of the language in the Internet-blog // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.71-74.

The problem of genre variety of the Ukrainian language on the Internet is presented in the paper, the realization of the communicative function of the language in the blog-genre is stated.

Key words: internet-communication, internet-text, genre, communicative function, blog.

Поступила до редакції 21.03.2012 р.

УДК 81' 373.7=133.1

Російсько-французькі кінесичні фразеологічні еквіваленти

Каіка Н.Є.

Донецький інститут соціальної освіти, м. Донецьк, Україна

У статті аналізуються міжмовні фразеологічні еквіваленти кінесичної лексико-семантичної групи. Визначено питома вагу російсько-французьких кінесичних фразеологічних еквівалентів у загальному російсько-французькому фразеологічному фонді. Доведено ефективність пошуків міжмовної фразеологічної спільності в означеній лексико-семантичній групі.

Ключові слова: *міжмовні фразеологічні еквіваленти, кінесична лексико-семантична група, загальний російсько-французький фразеологічний фонд.*

Антропоцентричний вектор розвитку сучасної лінгвістики потребує вивчення мовних явищ, в тому числі фразеологічних одиниць (ФО), у взаємозв'язку із культурой, історією, ментальністю народу. Найважливішим завданням антропоцентричної фразеології, вважає Н.Ф.Олефиренко, є «дослідження співвідношення лінгвістичного та екстралінгвістичного змісту фразеологічних одиниць, адже у значенні фразеологізму кодується тільки частина розумової інформації, тоді як інша її частина представлена у психіці людини розумовими образами екстралінгвістичного характеру» (переклад наш.– Н.К.) [1, с. 71].

Оскільки у семантиці ФО заковано певну невербальну інформацію, вивчення фразеологізмів із невербальним комунікативним фоном постає *актуальною* проблемою.

Постановка проблеми. Існує певний корпус досліджень, присвячених невербальним особливостям комунікації (А. Хілл, Б. Успенський, Г. Колшанський, І. Горелов, Г. Уайн-райт, Ю. Фаст, Р. Бердвістел, А. Піз та ін.), окремим питанням кінесичної фразеології (С. Григор'єва, М. Григор'єв, А. Козиренко, Г. Крейдлін, Т. Черданцева). Останнім часом у вітчизняному мовознавстві з'явилися наукові роботи з проблем використання лексики на позначення паравербальних дій у семантичному і функціональному аспектах (В.В. Ганечко), вербальних та невербальних засобів актуалізації емоційного стану в художньому дискурсі (Н.П. Киселюк) тощо. Водночас суттєво недостатніми є порівняльні та зіставні наукові дослідження, спрямовані на вивчення специфіки фразеологізмів із невербальним комунікативним фоном. На тлі невеликої кількості робіт, присвячених питанням взаємодії невербальних та вербальних компонентів комунікації в англійському дискурсі (Г.І. Барташева, Л.В. Солощук), аналізу жестів як основних елементів кінесики в англійській фразеології (А. А. Слащук), проблемам польської кінематичної фразеології на позначення емоцій (О.Г. Лозинська), відображенню невербальних засобів спілкування у болгарській фразеології (Л.Є. Петровська) відсутні дослідження російсько-французьких фразеологічних еквівалентів (РФФЕ) із невербальним комунікативним фоном. Питання про наявність російсько-французького фразеологічного фонду зі спільним невербальним фоном взагалі не ста-

вилось. Російсько-французькі кінесичні фразеологічні еквіваленти (РФКФЕ) ще не були предметом окремого наукового дослідження.

Мета статті – виявити російсько-французькі кінесичні фразеологічні еквіваленти, визначити їх питому вагу у загальному російсько-французькому фразеологічному фонді, обґрунтувати наявність російсько-французького фразеологічного фонду зі спільним невербальним комунікативним фоном.

Матеріалом дослідження є фразеологічний корпус «Словаря русско-французских фразеологических эквивалентов» Н.Є.Каїки, Л.П.Кофанової, що містить близько 16000 російських фразеологізмів та більше 23000 французьких фразеологізмів [2].

Те, що проекція кінеми у мову найчастіше є фразеологізмом, пояснюється тим, що за своєю природою невербальна одиниця як фразеологізоване явище у невербальній мові і мовний фразеологізм мають семіотичну спорідненість [4, с. 7].

Існує національно-культурна специфіка невербальної поведінки представників різних культурних спільнот, різною може бути культурна символика невербального спілкування, але в межах певної культури, наприклад, європейської, у невербальній комунікації є універсальне. Логічно припустити наявність міжмовного, зокрема російсько-французького, фразеологічного фонду зі спільним невербальним фоном.

„Проблема міжкультурної відповідності жестів, або, як її зазвичай називають у невербальній семіотиці, проблема універсалізму, тісно пов'язана із інтерпретацією невербального тексту однієї культури носіями іншої і з проблемами перекладу”, - зазначає Г. Крейдлін (переклад наш. - Н.К.) [3, с. 131]. Міжмовні фразеологічні еквіваленти (МФЕ) сприятимуть адекватній інтерпретації фразеологічних корелятивів та їх ефективному використанню, адже немає необхідності надавати докладний граматичний, лексико-семантичний, стилістичний коментар, оскільки за структурою, семантикою та образом МФЕ є співвідносними, а за стилістичною забарвленістю - тотожними. Наприклад: вешать голову (рус.) – to hang (down) one's head (англ.) – baisser la tête (фр.) – den Kopf hängen lassen (нем.) – agachar la cabeza (исп.).

Аналіз виявленого загального фонду російсько-французьких фразеологічних еквівалентів - близько 16000 російських фразеологізмів та більше 23000 відповідних французьких фразеологізмів [2] – дозволив виявити 950 російсько-французьких кінесичних фразеологічних еквівалентів, що складає 6 % загального російсько-французького фразеологічного фонду.

У загальному російсько-французькому фразеологічному фонді є невелика кількість РФКФЕ, пов'язаних із етикетними кінемами, напр.: пожать руку кому-л. – serrer la main à qn.; подавать / подать руку кому-л. – 1. Donner la main a qn; 2. Tendre la main a qn.; помахать рукой [на прощание] – faire au revoir de la main; снимать/снять шляпу перед кем-л.: снимаю шляпу [перед кем-л.]! – 1. Tirer son chapeau a qn; 2. Mettre chapeau bas devant qn; 3. chapeau bas!

Переважно більшість одиниць складають РФКФЕ, пов'язані із загальнокомунікативними кінемами, напр.: воротить нос от кого-л., от чего-л. – tordre le nez de qch, de qn.; с высоко поднятой головой. – 1. Le front haut; 2. La tête haute; 3. La tête levée.

Відповідно до значущих кінем у праоснові корелятивів РФКФЕ вважаємо за доцільне класифікувати російсько-французькі кінесичні фразеологічні еквіваленти на такі типологічні групи:

1. РФКФЕ, пов'язані із кінемою „міміка”: губы (губки) бантиком: делать / сделать (складывать) губы (губки) бантиком – Bouche (f) en cœur: Faire la bouche en cœur; кривая улыбка; кривая усмешка – sourire (m) forcé; разинуть рот; застыть, разинув

рот. Прост. – 1. En être baba; 2. En rester baba; 3. Rester bouche bée; расплываться / расплыться в улыбке – 1. Avoir le sourire; 2. Etre tout sourire; 3. Faire un sourire fendu jusqu'aux oreilles; челюсть отвисла у кого-л. Груб. – La (Sa) mâchoire s'est décrochée.

2. РФКФЕ, пов'язані із кінемою „постава тіла”: стоять навьютяжку; стоять смирно; стоять по стойке "смирно" – 1. Se tenir au garde-à-vous; 2. Etre au garde-à-vous; с высоко поднятой головой – 1. Le front haut; 2. La tête haute; 3. La tête levée; сидеть как барин; сидеть барином. – Etre (Se comporter) comme un pacha; стоять как вкопанный – 1. Etre cloué sur place; 2. Rester cloué sur place; 3. Rester planté; 4. Prendre racine; согнуться в три погибели – 1. Se casser en deux; 2. Se briser en deux; 3. Avoir le dos en cerceau.

3. РФКФЕ, пов'язані із кінемою „жест”: махнуть на всё рукой; махнуть рукой на что-л. – 1. Laisser tout aller; 2. Jeter la manche après la cognée; 3. Faire son deuil de qch.; раскрыть (открыть) объяття кому-л. – ouvrir [tout grands] les bras à qn.; показывать пальцем на кого-л.; тыкать пальцем на кого-л. – Montrer qn au doigt; разводит / развести руками – 1. Ecarter les bras; 2. Rester pantois; хвататься / схватиться за голову – 1. Se prendre la tête à deux mains; 2. S'arracher les cheveux.

4. РФКФЕ, пов'язані із кінемою „хода”: не держаться (не стоять) на ногах – 1. Ne pas tenir sur ses jambes; 2. Ne pas tenir debout; ноги заплетаются у кого-л.: у него ноги заплетаются – 1. Marcher en zigzaguant: Il marche en zigzaguant; 2. Faire les "S": Il fait les "S"; 3. Avoir du vent dans les voiles: Il a du vent dans les voiles; 4. Faire des huit: Il fait des huit; идти (шагать) в ногу с кем-л., с чем-л.; идти (шагать) нога в ногу с кем-л., с чем-л.; идти рука об руку с кем-л. – 1. Aller (Marcher) au pas avec qn, avec qch; 2. Aller de pair avec qn.; сновать взад и вперёд; сновать туда и сюда (туда-сюда) – 1. Faire la navette; 2. Faire le va-et-vient; едва (еле) держаться на ногах: он едва (еле) держится на ногах; едва (еле) ноги носят кого-л.: его едва (еле) ноги носят – 1. Tenir à peine sur ses jambes: Il tient à peine sur ses jambes; 2. Ne pas (Ne plus) tenir debout: Il ne tient pas debout; 3. Ses jambes le portent à peine.

5. РФКФЕ, пов'язані із кінемою „контакт очима”: глаза разбегаются / разбежались у кого-л.: у меня глаза разбегаются / разбежались – 1. On ne sait plus où donner le regard; 2. On a (On a eu) l'embarras de choix: J'ai (J'ai eu) l'embarras de choix; глаз не сводить с кого-л. – couvrir qn des yeux; глаза на лоб лезут / полезли у кого-л.: у него глаза на лоб лезут (полезли) – 1. Les yeux lui sortent (sont sortis) de la tête; 2. Il reste (est resté) tout baba; 3. Il en reste (en est resté) comme deux ronds de flan.

До кінесичних РФКФЕ слід також відносити фразеологізми, у праоснові яких є прихована кінема. При цьому кореляти ФО позначають свідомо або несвідомо прихований рух. Наприклад: даже [и] бровью не вести (не повести): он даже [и] бровью не ведёт (не повёл) – 1. Ne pas remuer un cil: Il ne remue pas (Il n'a pas remué) un cil; 2. Ne pas sourciller: Il n'a pas sourcillé; 3. Ne pas tiquer: Il n'a pas tiqué; ни один мускул не дрогнул – 1. Pas un seul muscle n'a frémi; 2. Pas un muscle n'a bougé; глазом не моргнув; не моргнув [и] глазом – 1. Sans sourciller; 2. Sans broncher; 3. Ne pas sourciller; 4. Ne pas broncher; 5. Ne faire ni une ni deux; врёт и глазом не моргнёт; врёт и не перхнётся – Il ment comme il respire.

Окрему групу кінесичних РФКФЕ складають фразеологізми із невербальною комунікативною ситуацією у праоснові, яка демонструє спільну невербальну поведінку представників російської і французької культурних спільнот, що відбивається у відповідних фразеологічних корелятах. Напр.: не бойся гостя сидячого, бойся гостя стоячого – Ne crains pas l'invité assis, crains le debout; спустить с лестницы кого-л. – 1. Jeter qn au bas de l'escalier; 2. Faire manquer l'escalier à qn; 3. Faire sauter les montées à qn.

Висновки. Міжмовна спільність фразеологізмів в групі кінесичних ФО виявляється достатньо яскраво, не дивлячись на приналежність мов, що зіставляються, до різних мовних систем. Зіставний аналіз російської і французької фразеології демонструє наявність загального російсько-французького фразеологічного фонду зі спільним невербальним фоном - 950 російсько-французьких кінесичних фразеологічних еквівалентів, що складає 6% загального російсько-французького фразеологічного фонду.

Перспективами подальших досліджень є вивчення РФФЕ із просодичним, проксемічним невербальним фоном тощо, адже виявлення міжмовної фразеологічної спільності дозволить проникнути в таємниці фразотворчих закономірностей, встановити фразеологічні універсалії, що є вельми важливим як для загальної теорії семантики, так і для глибокого вивчення мови і мислення.

Список літератури

1. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке / Н.Ф. Алефиренко. — М. : Флинта, 2005. — 412с.
2. Каїка Н.Є., Кофанова Л.П. Словарь русско-французских фразеологических эквивалентов = Le Dictionnaire des Equivalents phraséologiques russes-français: [16000 русских фразеологизмов и более 23000 французских фразеологических эквивалентов] / Н.Є. Каїка, Л.П. Кофанова. — Донецк : ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2005. — 548с.
3. Крейдлин Г.Е. Невербальная семіотика : Язык тела и естественный язык / Г.Е. Крейдлин. — М. : Новое литературное обозрение, 2002. — 592с.
4. Петровська Л.Є. Відображення невербальних засобів спілкування у болгарській фразеології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.: 10.02.03 — „слов’янські мови” / Л.Є. Петровська. — Київ, 2006. — 20 с.

Каїка Н.Є. Русско-французские кинесические фразеологические эквиваленты // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» — 2012. — Т.25 (64). — № 1. Часть 1. С. 75-78.

В статье анализируются межъязыковые фразеологические эквиваленты кинесической лексико-семантической группы. Определен удельный вес русско-французских кинесических фразеологических эквивалентов в общем русско-французском фразеологическом фонде. Доказана эффективность поисков межъязыковой фразеологической общности в указанной лексико-семантической группе.

Ключевые слова: *межъязыковые фразеологические эквиваленты, кинесическая лексико-семантическая группа, общий русско-французский фразеологический фонд.*

Kaika N. Russian-French kinesic phraseological equivalents // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». — 2012. — V.25 (64). — № 1. Part 1. — P.75-78.

Interlanguage phraseological equivalents of a kinesic lexical and semantic group are under analyses. Russian-French kinesic phraseological equivalents specific volume in common Russian-French phraseological fund is established. The search efficiency of interlanguage phraseological community in the named lexical and semantic group is proved.

Key words: *interlanguage phraseological equivalents, kinesic lexical and semantic group, common Russian-French phraseological fund.*

Поступила до редакції 15.03.2012 р.

УДК 812

Судьбы мифов в современном русском публицистическом дискурсе

Кожневска-Берчинска И.

Варминско-Мазурский университет, г. Варшава, Польша

В статье рассматриваются судьбы мифов в современном русском публицистическом дискурсе.

Ключевые слова: *миф, мифологема, мифотворчество, мифосознание, мифологизация, роковые мифы, зарождающиеся мифы, миф-утешение, миф во спасение.*

Социально-политические мифы можно считать отражением извечных чаяний, несбываемых, но живых надежд человека, обитания не только в мире профанум. Следует отметить и факт, что миф есть дескрипция древних верований и архаической космогонии.

Многозначное понятие миф традиционно понимается как своеобразный вымысел, иллюзия [1]. Для данных рассуждений существен еще один элемент, а именно: миф как особое состояние сознания, исторически и культурно обусловленное [2].

Общеизвестно, что наука не в силах решить большое количество вопросов, волнующих человека испокон веков, независимо от этнической принадлежности и от типа национальной культуры. Это вопросы о его месте под солнцем, о смысле жизни, о таинственных судьбоносных силах, об исконной зависимости от власти и т.д., и т.п.

Актуальность. Согласно вышеизложенным причинам, сегодня мифы могут рассматриваться как этнолингвистическая категория, так в русском публицистическом дискурсе преобладают мифы, отображающие живую веру и надежду россиян на лучший мир, который заменит тот уходящий, порочный и бесконечно демифологизированный. Таким образом, новые мифы вкупе с развенчанными, сглаживают экзистенциальные травмы. Они повествуют о разумных владыках, которые прекратят человеческие страдания и будут способствовать благополучию страны Лимонии, где растут лимоны (...), где текут молочные реки с кисельными берегами [3]. *Цель статьи* – рассмотрение судеб мифов в современном русском публицистическом дискурсе.

В исследуемом социокультурном пространстве миф объясняет также смысл зависимости от власти преобладающих, смысл необходимости мириться, подчиняться, слушаться, надеясь на вознаграждение в очередном мифическом светлом (капиталистическом) будущем. Таким образом, миф остается надежным средством интерпретации кипящей страстями и непредсказуемостью жизни перестроечного и постперестроечного времени. Это бесконечные завихрения, бушующие эмоции, исполненные недоумения поиски смысла, социальные катаклизмы, а также упорные и лихорадочные попытки отвоевать свое место под солнцем.

В первое перестроечное время страницы печати пестреют такими лексико-семантическими единицами: мифология, советские мифологемы, мифотворчество, мифо-

логизация и т.п. Рядом же – упорно распространяются мифы «о демократической удаче» и о возрождении духовности. Примеры: Мы все являемся участниками захватывающей картины реальности, которая после долгого сна открывается нам во всей полноте – («Огонек» 1990, № 5). Или: Демократия – благо не только для экономики. Это самостоятельная социальная ценность – («Огонек» 1989, № 33). И еще: Сегодня мы восстанавливаем правду, демократизм, создаем механизм, при котором не повторятся трагические ошибки – («Огонек» 1989, № 39).

Таким образом, можно предполагать, что параллельно развенчиванию советских мифов, продолжается мифологический процесс принудительного осчастливливания, на этот раз – демократического. Итак, поработанный мифами советский народ был брошен в эпицентр «оздоровительной» перестройки, которая также оказалась мифологемой, отражающей богатый набор иллюзий, возникающих на почве взрыхленной верой в возможность реформировать советскую модель социализма. Возникший хаос отображен впечатляющим аллегорическим образом, созданным Войновичем во второй половине 1990 года: Штурман крутит компас вправо, рулевой вращает штурвал влево, впередсмотрящий глядит назад, кочегары подбрасывают уголь (...) вахтенные заливают топку водой. Пассажиры (...) гребут в разные стороны (...). А есть и такие, которые (...) сигают за борт и пускаются вплавь, считая, что лучше потонуть, чем плыть дальше на этом пароходе.⁵

Новое мифотворчество также является интерпретацией ценностного мира. На смену деградированных судьбой советских ценностей, появляется многоликий ценностный мир, однако, с расплывчатыми денотатами. Это чаще всего ценности: абсолютные, незыблемые, непреходящие, общечеловеческие, вечные, духовные, христианские, демократические, общепринятые, причем их обрамляет номинация сверхценности. Параллельно, также в 90-е годы, проходит развенчивание «духовных мифов», объясняющих ущербность советского человека. Это духовное убожество, духовный беспредел, духовный маразм, духовное разрушение, духовный инфантилизм (пересохших душ), общее духовное обнищание. И как своеобразное резюме: В откупоренный вакуум российской духовности со страшным свистом втягивается дикость и бессовестность – («Литературная газета» 1.10.1996).

Итак, развенчиванию мифов о духовной силе коммунистических идей сопутствует процесс насаждения мифов о новых духовных ценностях, которые, вдруг возникли, став достоянием не только перестроечного, но и постперестроечного общества.

Не только время, но и национальная ментальность диктует содержание нового мифа выбора судьбы, который пронизывает публицистический дискурс, начиная уже с 90-х: Сегодня требуют от нас ежедневного выбора и проверяют этот выбор «не отходя от кассы» – («Московские новости», 15. 12. 92). И еще, заряд демифологизации: Выбирайте свой путь! Дорога в бизнес открыта всем! – («Независимая газета», 15. 4. 04).

В роковом 1993 окончательно покинули рядового человека надежды, связанные с мифом о чудесном воздействии невидимой руки рынка, развеялись ожидания социально ориентированного, человеческого способа перехода к рынку. О процессе демифологизации говорят такие, например высказывания: золотушный рынок, агрессивный рынок, дикий рынок, хищный и безжалостный рынок, а также перифрастические образования типа: этот стон у нас рынком зовется; светлое рыночное будущее. Подобные констатации говорят еще и о специфике национального сознания, питающегося иллюзиями, склонного подвергаться мифологизации и демифологизации: Вразумленные бесконечными дефицитами, мы поверили в правду рыночных реформ, которые оказались мифом – («Новый мир» 1989, № 11).

Обратим также внимание на те вербальные конструкции, которые в иронической конвенции представляют вериги русского мифотворчества. Итак, «дорога к рынку» обрамлена ореолом светлого будущего, а этот советский фразеологизм в годы 1989-91 употребляется в функции демифологизации и насаждения рыночно-перестроечного мифа о несомненно грядущем «светлом будущем», о желании власти записать нас досрочно в «светлое будущее». Таким образом, рыночный мир представляется как триумфальное шествие благоденствия, а такое мировидение демифологизируется уже начиная с 1992 года. Примеры: Мы возводим «светлое здание капитализма»: общество подгоняется к новому светлому будущему; свирепое безответствие в стремлении к «светлому рыночному будущему». И резюмирующая для данного контекста мысль: Состав отправлен. Пункт назначения «светлое будущее». О настоящем пока следует забыть – («Независимая газета» 25. 9. 1992). И еще категоричнее: Быстрым шагом к светлому прошлому! Наши цели ясны! Задачи определены! – («Известия», 14. 11. 1992).

Развенчивание мифа советского человека как носителя всевозможных достояний сопровождается распространением множества инвективных номинаций, создающих миф тотальной порочности. Советский человек оказывается люмпеном, государственным рабом, человеком собеса, социальным иждивенцем и т.п.

Объявление идеалов советскости символом порочности можно считать фактом создания нового злокачественного мифа, основанного на манихейском делении на «правильных» и «порочных», которому сопутствует уничтожение «недостойных», «грязных», «бесполезных». Есть свидетельства такого мышления, отображенного хотя бы в мифологемах, которые возникали постепенно, начиная с конца 1991 года: коммуняки, недобитые коммунисты, разная коммунистическая сволочь, преступная клика коммунистической номенклатуры, моральные подонки (об интеллигентах-коммунистах), проходимцы от коммунизма, враги нации (евреи и демократы), посткоммунистические варвары. На смену мифа о порочном советском человеке приходит мифологема новых «героев нашего времени». Это настоящие демократы, истинные демократы, революционные защитники демократии. Проанализированный материал дает право судить, что и современные россияне заражены прочно осевшим манихейским восприятием мира.

Восхвалению непогрешимости нового миропорядка способствуют также мифы, которые рождаются в модифицированной, «модной» словесной оболочке. Советские мифологизированные стереотипы используются с целью охарактеризовать возникающие социальные и политические категории. Примеры таких мифов: о капиталистическом рае на Земле, о безальтернативности демократического мира, о демократической справедливости, о вине вездесущих врагов демократии, о демократе особого типа (демшиза).

В свете процитированных, а также многих других словосочетаний неудивительно, что пишутся такие, например, картины: Наступил новый прилив мифотворчества. Придворным идеологам предстоит печальная работа (...) как-то надо объяснить причины провала – («Независимая газета», 15. 12. 1993).

Анализ демифологизированного и сразу же опять мифологизированного пространства в переломное для России время позволяет выявить несколько его генетических особенностей, о которых будет подробно сказано в докладе.

Выводы. Итак, в советское время, вместе с новоязом – инструментом оглушительной пропаганды – укоренились бесконечные стереотипы в функции упорядочения Единственно Правильного Учения. Советский человек жил (только ли в прошлом?) вопреки опыту, а вместо опыта – в ауре двоемыслия. Отсюда новые-старые мифы как результат не вполне осознанной преемственности советских мифологем с целью,

якобы по-новому, организовать политическую сферу. И еще: после отрыва населения от кормящего советского ландшафта¹⁰ люди продолжают обитать в социальном диссонансе. Отсюда, пожалуй, высокая частотность моделей – миф-утешение, миф во спасение, разоблачающий миф, – отображающих извечную категорию человеческих страданий вместе с надеждой на лучшее. «Утечка в миф» есть зеркальное отображение масштаба необустроенности и степени резистентности новой социо-политической системы. Кроме того, жить в химере крайне неуютно, а социум все время лишь учится видеть многообразие явлений, процессов и связей между ними.

По известным причинам ни одна национальная культура не может прожить без мифов. Однако в узорах мифологической ткани закодирована информация о духовной кондиции, а также о «бытовых чаяниях» так называемого массового человека.

Согласно древним преданиям, где-то в глубокой пещере лежит толстая книга человеческих страданий-жалоб, а заглядывающий в нее не успокоится вовеки. Можно полагать, что ее неисчислимые страницы заполняются не в последнюю очередь, жалобами обездоленных россиян, кричащих о беспочвенности ожиданий, об извечной скорби батальонов униженных. Не грешат любопытством виновники их стенаний. Продолжается странствование бездомных в мифические края, заселенные иллюзиями. Выстраивается очередная камарилья из «друзей народа», «народных заступников». Падают мифы... Да здравствуют мифы!

Список литературы

1. Гуревич П.С. Философская антропология / П.С. Гуревич. – М., 1997.
2. Руднев В.П. Словарь культуры XX века / В.П. Руднев. – М., 1999, с. 170.
3. Войнович В. Сказочки о пароходе / В. Войнович. – «Неделя». – 1990. – № 23.
4. Ципко А. О зонах открытых для мысли / А. Ципко. – «Новый мир». – 1990. – № 4.
5. Войнович В. Указан. соч.
6. Подробно см.: Коженевска-Берчинска И. Образ человека в континууме публицистики / И. Коженевска-Берчинска. – Ольштын, 1993.
7. Термин ввел Л. Гумилев в кн.: Этносфера. История людей и история животных. – М., 1993. – С. 532.

Коженевська-Берчинська І. Долі міфів у сучасному російському публіцистичному дискурсі // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С.79-82.

У статті розглядаються долі міфів у сучасному російському публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: міф, міфологема, міфотворчість, міфосвідомість, міфологізація, рокові міфи, міфи, що зароджуються.

Kozhenevska-Berchinska I. Fates of the myths in modern russian discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.79-82.

The article deals with fates of the myths in modern Russian discourse.

Key words: myth, mythologema.

Поступила в редакцію 18.04.2012 г.

УДК 808.3.801.313.1

**Иностранное имя собственное в тексте и причины
его использования (к постановке проблемы)**

Коломойченко А. Е.

*Днепропетровский национальный университет
имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматривается понятие иностранного имени собственного и определяются определенные прагматические факторы его использования в русскоязычном художественном и публицистическом тексте.

Ключевые слова: *оним, антропоним, заимствование, прагматика, функция, художественный текст.*

В данной статье в общем виде ставится проблема исследования имени собственного иностранного происхождения, которое функционирует в русскоязычном художественном или публицистическом тексте. Данная проблема находится в русле актуальных исследований, поскольку в современной лингвистической науке четко прослеживается приоритет личностного начала, обусловленный ее общей антропоцентрической направленностью. В центре исследований – человек, его личностные характеристики и особенности. В этом свете любые антропонимические работы приобретают актуальность. Особый интерес вызывает исследование личных имен – главных идентификаторов индивидуума в социуме. Изучение антропонимов в коммуникации приобретает дополнительную значимость, так как личностные параметры человека наиболее ярко реализуются в различных сферах общения.

Исследованию функционирования имен собственных в художественном тексте посвящены работы Т.В. Бакастовой, В.И. Болотова, В.Д. Бондалетова, Ю.А. Карпенко, В.А. Никонова, Г.А. Силаевой, А.В. Суперанской, О.И. Фояковой и др. По мнению исследователей (Н.Ф. Алефиренко, Ю.А. Карпенко, Т.Н. Кондратьевой, В.А. Кухаренко, В.Н. Михайлова и др.), каждое имя является важным элементом произведения. Оно вступает в разно-образные связи с остальными словами, становится зависимым от контекста, приобретая особое, «индивидуально-художественное» значение.

Ономастические единицы в художественном тексте проявляют свои особые функциональные свойства. Функции имен собственных исследовали Н.В. Васильева, В.М. Калинин, В.Н. Михайлов, А.В. Суперанская и др.

Антропонимия в русской художественной литературе и фольклоре рассматривается в работах К.Б. Зайцевой, С.И. Зинина, М.В. Карпенко, Э.Б. Магазаника, В.Н. Михайлова, В.А. Никонова, Г.А. Силаевой и др. Созданы ономастические словари языка писателей и отдельных художественных произведений. Роль имени собственного в мифологической лексике рассматривают А.Б. Пеньковский, О.А. Черепанова, В.В. Шуклин. Свообразием имен собственных в великорусских былинах занимались В.И. Абаев,

Н.А. Акопян, А.Н. Митропольская, Р.Х. Салимов, А.И. Соболевский. Исследования Л.В. Доровских и М.Н. Морозовой посвящены именам собственным в сказках.

Исследование состава и динамики мужских и женских имен осуществлялось на антропонимном материале отдельных регионов Украины: Буковины (Л.В. Кракалия), Лемковщины (С.Е. Панцьо), Одессы (Ю.О. Карпенко, О.Ю. Касим, Л.П. Зайчикова, С.Л.Брайченко), Херсонщины (Р.Д. Петрова), Измаила (А.Д. Жмурко), Вольни (И.М. Скорук).

Однако, насколько нам известно, иноязычные имена собственные как особый раздел ономастики еще не становились объектом специального изучения. *Целью данной статьи* является исследование некоторых прагматических факторов, вызывающих целенаправленное употребление иноязычного антропонима в русскоязычном тексте.

Под иноязычным антропонимом мы понимаем использованное в художественном или публицистическом тексте имя персонажа, которое не является русским, что подчеркнуто или формой имени, его написанием, или определенными комментариями, например:

Помимо всего прочего, у новой секретарши было еще изумительное имя – Шарон. Шарон Самойленко, вот как ее звали (Т. Устинова, Запасной ин-стинкт).

Возможностью функционирования во всех сферах человеческой жизни и деятельности объясняется универсальность имен собственных. Выбор той или иной формы личного имени играет большую роль для организации коммуникации на высоком уровне. Зачастую выбор определенного антропонима приобретает особое значение при несоответствии формы обращения типичным ситуациям ее использования. Поэтому при анализе применения конкретной формы именованья следует учитывать все нюансы ее употребления.

Особую роль играют имена собственные в художественном тексте. Как указывает В. М. Калинин, подлинная семантика поэтонима проясняется только как контекстная семиология сложной иерархической структуры, а описание поэтики возможно только при сопоставлении семантики поэтонима в данном употреблении с семантикой собственного имени в аналогичных условиях, но в нехудожественной речи. Поэтика проявляется в обнаруживаемом при этом хотя бы минимальном отклонении от нормы [3, с. 22].

Поэтонимы художественного текста выступают многофункциональными единицами. Выполняя основные языковые функции, поэтонимы используются авторами с экспрессивной целью благодаря действию стилистической функции, которая выступает основной в художественном тексте, превращая собственное имя в поэтоним. Яркое и действенное имя персонажа позволяет с наибольшей силой выразить ту или иную объективную и субъективную художественную информацию.

Имена собственные в лексической системе любого языка, в частности русского, образуют особую, уникальную подсистему со свойственными ей системообразующими факторами, а также закономерностями развития и функционирования в различные исторические периоды. Они могут выполнять различные функции: к ним относятся: номинативная, идентифицирующая, дейктическая, адресная, информативная, стилистическая, эмоционально-оценочная, культурно-историческая и др. Для некоторых классов собственных имен можно выделить специфические функции (для прозвищ – экспрессивную, для онимов в художественном тексте – стилистическую, для топонимов в определенные исторические эпохи – идеологическую и пр.).

Функции, характерные для поэтонимов художественного произведения, могут быть представлены 2 видами: информационно-стилистическими (номинативная, идентифицирующая, описательная, локализирующая, фоновая, социальная) и эмо-

ционально-стилистическими (характеризирующая, аллюзивная, экспрессивная, символическая, эмоционально-оценочная).

Особую социальную роль выполняет то или иное имя в публицистике. Как отмечает В. И. Ильченко, «образ у ЗМІ, зокрема й пов'язаний зі стилістикою імені, є, так би мовити, “соціальним” образом, що виступає як “елементарна частка” переосмислення суспільно важливих подій, а також бере участь у творенні механізму впливу на поведінку і діяльність людей, формування громадської думки, смаків, ставлення до фактів та явищ дійсності» [2, с. 3].

Образность, созданная путем реализации стилистических возможностей онимии, используется, во-первых, для привлечения внимания к носителю имени, событию, факту и, во-вторых – для повышения публицистической «ценности» самого материала: должного художественного уровня текста, его выразительности, социальной заостренности, благозвучия и пр., а также выражения отношения к денотату, его оценки. Актуализация социального компонента значения онима, оценка носителя имени осуществляется, в частности, путем этимологизации, паронимазии, реализации звукового потенциала имен. Эти средства служат основой для различных стилистических приемов – тропов и синтаксических фигур. Асимметрия, многоплановость семантики имени проявляется в его тропеическом употреблении. Любой троп, в котором задействовано имя собственное, связан с деонимизацией – потерей признаков онима и сближением его с именем нарицательным, или перенесением имени с одного денотата на другой.

Неразрывная связь имен собственных (ИС) с историей, политикой, модой, этнографией, культурой, идеологией общества, продуцирующего ИС, ярко проявляется и в рекламной онимии. «ИС как ядерный компонент рекламы может существовать и вне РТ, являясь репрезентантом всего нужного обширного блока информации. Взаимосвязь ономастикона, характерного для определенного периода развития языка, с социальными и культурными отношениями в обществе особенно заметна при анализе реакции носителей языка на восприятие рекламной онимии в дискурсах исследованных временных срезов» [1, с. 19].

Чертой нашего времени является активное проникновение заимствований во все пласты лексики, что не может не оказывать влияния на речевую коммуникацию. По мнению исследователей речи молодежной среды, чутко реагирующей на любые изменения, происходящие в языке, этим объясняется такая яркая особенность именованных студентов, как использование иностранных эквивалентов имен (Антонио, Натали) и их сокращенных форм (Алекс, Энни), а также сокращений, созданных по аналогии с западными и возможных только в русском языке (Ксю, Окс), в том числе форм, представляющих собой смешение русских и иностранных имен или просто искаженных форм иностранных имен (Жуля, Санчелло) [5, с. 13].

Изменение общественных отношений, социальных условий, переориентация моральных ценностей, исчезновение неактуальных понятий и возникновение новых обуславливает подвижность состава имен собственных: одни из них устаревают и выпадают из употребления, другие обрастают новыми или дополнительными значениями, рождаются новые прецедентные имена. Данные вербальные единицы могут быть эмоционально окрашены и являются элементом поля оценочности.

По нашим наблюдениям, прагматика использования иноязычного имени собственным носителем русского языка обусловлена следующими факторами.

1. Исторический, что связано с тем фактом, что в определенные исторические периоды использовались иноязычные аналоги русских имен. Ярким примером мо-

жет служить роман «Война и мир» Л.Н. Толстого, где большинство героев носит французские имена: Элен, Пьер, Анатолий и т.п. Однако в семейной обстановке используются имена русские:

- *Слава Богу! – сказал он. – Жена мне все сказала! – Он обнял одной рукой Пьера, другой – дочь. – Друг мой Леля! Я очень, очень рад. – Голос его задрожал. – Я любил твоего отца... и она будет тебе хорошая жена... Бог да благословит вас!...* (Л. Н. Толстой, Война и мир).

2. Семейные традиции, когда то или иное имя выбирается «в честь» кого-либо, например:

На одном из концертов она познакомилась со студенткой из Испании, дочерью пламенного борца с франкистским режимом, Хуанитой Геррера. Хуанита довольно прилично говорила по-русски, и девушки быстро сдружились. Узнав, что Зоя на четвертом месяце беременности, Хуанита радостно заявила: – Мы с тобой теперь сестры, и давай договоримся, что я буду крестной матерью твоего ребенка. Мы сейчас придумаем имена для мальчика и для девочки, и ты дашь мне слово, что назовешь ребенка именно так, как мы придумаем. А я буду всегда молиться за своего крестника. На том и порешили. Имена выбирали долго и вдумчиво, обеим хотелось, чтобы имя Зоино малыша было хоть как-то связано с испанской крестной. Мальчика решили назвать Иваном, поскольку сочли, что Иван аналогичен **Хуану**, для девочки же выбрали имя **Анита** (А. Маринина, Закон трех отрицаний).

3. «Мещанский» выбор имени, которое звучит подчеркнуто претенциозно, давая возможность резко негативной оценки персонажа:

Он был
монтером Ваней,
но...
в духе парижан,
себе
присвоил званье:
«электротехник **Жан**» 9В. Маяковский. Маруся отравилась).

4. Ироническое отношение к персонажу:

Ее звали **Люсинда** Огорокова, приехала она издалека, и Олимпиада Владимировна, столичная штучка, была убеждена, что корень всех Люсиндиных несчастий кроется именно в этом диком имени. Так и не удалось выяснить, кто и почему назвал барышню Огорокову Люсиндой. Сведения были самые разноречивые – то ли испанский летчик когда-то полюбил бабушку Нюру, то ли папина сестра Верочка когда-то полюбила кубинского студента, а вместе с ним чохом и все загадочные нерусские слова, то ли папа когда-то полюбил «Хабанеру» и в его сознании она прочно связалась именно с этим странным именем, но барышня вышла именно Люсиндой Ивановной Огороковой (Т. Устинова. Дом-фантом в приданое).

5. Стремление выделить ребенка с помощью иностранного имени. Например, в Интернете при обсуждении иноязычных имен встречаются следующие соображения:

Экзотика: для девочки мне нравится **Ароа** - это имя гуанчей - коренных жителей Канарских островов. А мы с мужем оба русские, но для сына я выбрала имя **Ричард**, уж очень нравится характеристика (правда, родственники еще не в курсе, узнают не поймут) (Форум сайта "Ты – МА-МА!").

Вывод. Анализ некоторых прагматических факторов использования иноязычных имен является одним из аспектов системного подхода к ключевым проблемам функ-

ционирования антропонима в художественном произведении. Применение данного подхода позволяет включить литературный антропоним не только в национальную, а и международную ассоциативно-вербальную сеть и определить антропонимическое своеобразие того или иного произведения. Дальнейшие перспективы исследования мы видим в изучении функций, которые то или иное иноязычное имя выполняет в художественном тексте.

Список литературы

1. Грушевська Ю.А. Власні назви в російському рекламному тексті : лінгвістичний і функціональний аспекти : дис. ... кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова / Ю. А. Грушевська. – Дніпропетровський національний університет, Дніпропетровськ, 2005. – 187 с.
2. Ильченко В.И. Экспрессия имен собственных как средство публицистики : автореф. дис. ... кандидата филологических наук по специальности 10.01.08 – журналистика / В. И. Ильченко. – Институт журналистики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. – Киев, 2003. – 20 с.
3. Калинин В.М. Теоретические основы поэтической ономастики : автореф. дис. доктора филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание / В. М. Калинин. – Киевский национальный университет, Киев, 2000. – 23 с.
4. Литвин Л.В. Ономастическая система художественной прозы (на материале французских романов XIX-XX веков) : Автореф. дис. кандидата филологических наук по специальности 10.02.05 – романские языки / Л. В. Литвин. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2006. – 17 с.
5. Попова Е.И. Современные русские имена и их иностранные эквиваленты сегодня (на примере функционирования в студенческой среде) [Текст] / Е.И. Попова // Научные труды международной научно-практической конференции ученых МАДИ (ГТУ), РГАУ-МСХА, ЛНАУ. 17 - 18 июня 2008 года. Том 4. Педагогика и методика. - Москва-Луганск: Изд-во МАДИ(ГТУ), РГАУ-МСХА, ЛНАУ, 2008. – С. 76-79.

Коломойченко О.Є. Іноземне власне ім'я у тексті та причини його використання (до постановки проблеми) // Ученіє записки Тавричеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С.83-87.

У статті розглядається поняття власного іноземного імені та визначаються певні прагматичні фактори його використання в російськомовному художньому та публіцистичному тексті.

Ключові слова: *онім, антропонім, запозичення, прагматика, функція, художній текст.*

Kolomoychenko A. Foreign personal name in the text and reasons for its usage (setting the problem) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.3-7.

The article deals with the notion of a personal borrowed name; some pragmatic factors of its usage in a Russian artistic or mass-media text are defined.

Key words: *onym, antroponym, borrowing, pragmatics, function, artistic text.*

Поступила в редакцію 14.03.2012 г.

УДК 658.562.012.7

**Межкультурные коммуникации в мировом судоходстве:
инновация для Украины 2041 года**

Кривошеков В.Е.

Одесский учебно-исследовательский центр
«Надежность в судоходстве»,
г. Одесса, Украина

В статье обозначена актуальная проблема межкультурных коммуникаций в условиях дальнейшей глобализации всех видов мировых процессов, представлен анализ уже достигнутых результатов её решения в мировом судоходстве, что требует активизации исследований в этом направлении украинских научных и учебных организаций.

Ключевые слова: инновации, межкультурные коммуникации, оценка интеллектуальной культуры.

Именно к этому году, по мнению автора, украинское высшее образование, в особенности морское, и вся морская индустрия Украины в лице её формальных лидеров приблизится к пониманию актуальных уже сегодня проблем. Почему? Потому что, во-первых, завершится 40-летний период «блуждания в пустыне», известный по библейским писаниям. Во-вторых, к этому году с доверительной вероятностью 80 % будет все-таки реализована утвержденная в 2008 году Президентом Украины Национальная программа становления Украины как морской державы и, возможно, к этому году Украина наконец-то войдёт в Совет Международной морской организации (ИМО) – специализированного органа ООН, хотя бы в группе третьих стран. Где-то глубоко в душе теплится надежда, что после 2041 года на украинских судах под флагом Украины и под руководством украинского капитана будут работать дружные команды профессиональных моряков разных стран. При этом общий уровень образования, профессиональной подготовки и культуры мореплавателей из Украины обеспечит их реальную конкурентоспособность для работы в составе смешанных судовых экипажей из стран с разными культурными доминантами и на торговых судах под любыми флагами мира. Говорить о сегодняшней системе морского образования и подготовки моряков в Украине с позиций действующих международных конвенций (стандартов, норм) и опыта мировых лидеров морской индустрии как-то даже и неудобно.

Актуальность. Несмотря на то что многие лидеры бизнеса, ученые и политологи во всем мире уже длительное время бьются над проблемами значимости культурных различий людей и их воздействия на межнациональные отношения в современную эпоху глобализации, еще много вопросов в этой области остаются открытыми. Помочь в решении этих проблем может новая концепция «Культуры интеллекта», или Cultural Intelligence (CQ), предложенная сингапурскими, английскими и американ-

скими учеными. Основная идея здесь заключается в том, что исследования (разработка методологии и практическая оценка) степени культуры интеллекта (коэффициента культурного развития – CQ) дают глобальные преимущества любого вида бизнес-организациям. Она позволяют дать ответ на следующий вопрос: почему некоторые индивидуумы (группы людей) обладают большими способностями, чем другие, к работе в ситуациях культурного разнообразия (в разных странах и в смешанных кампаниях, т.е. с другими людьми – носителями других культур). *Цель статьи.* Рассмотрение проблемы межкультурной коммуникации в условиях глобализации на примере мирового судоходства.

Морская индустрия уже сейчас является самым ярким представителем всего самого разнообразного и глобализированного в мире, поэтому разработка и внедрение концепции Cultural Intelligence (CQ) должна стать главной целью и основной задачей исследований в морских (и не только) вузах Украины. В Морской академии Калифорнийского государственного университета (США), например, эта концепция уже доведена до современного уровня совершенства не только через инструкции к учебным программам по курсам истории, сравнительному мировому религиоведению, глобализации культуры и изучению иностранного языка, но и через экспериментальные исследования, проведенные на учебном судне «Золотой Медведь» (Training Ship Golden Bear) летом 2006 года. По мнению американских исследователей, реализующих концепцию Cultural Intelligence, существующие педагогические методы, используемые преподавателями в вузах, часто неспособны преодолеть трудности познания межкультурных противоречий, являются недостаточно правомерными и сводятся в основном к примитивным заклинаниям типа «толерантности в отношениях» и «терпимости к различиям». Такие призывы и мольбы преподавателей, конечно, исходят из лучших побуждений и, очевидно, необходимы. Однако они не позволяют достичь прочных знаний и долговременных навыков у студентов, а в случаях появления наихудших сценариев межнациональных конфликтов и противоречий, такие учебные программы могут вызвать атмосферу культурного этноцентризма и привести к противоположному от ожидаемого результату. В этом смысле, конечно, оправдано появление новой теории в области науки и практики менеджмента и организационной психологии под названием Cultural Intelligence, или просто CQ. Различные термины и определения, в том числе «интеркультурная компетентность», «глобальное мышление» и «глобальные компетентности», находятся в пользовании в течение уже целого ряда лет, но определение (дефиниция) Cultural Intelligence (CQ) как специального вида исследований и метода практической оценки интеллектуальных способностей (Intelligence) человека еще и сейчас находится в разработке. Считается, что первое обоснование этой темы принадлежит Христофору Еарли (Christopher Early), который описал это явление в 2002 в статье по результатам исследований организационного поведения, опубликованной издательством Стэнфордского Университета в 2003. Позже это направление исследований было развито и усовершенствовано консорциумом профессоров из США, Великобритании и Сингапура. Исследователи культуры интеллекта или иначе – интеллектуальной культуры (Cultural Intelligence, CQ) стремятся в итоге создать шкалу и систематически оценить свойство (способности) индивидуума сосуществовать и работать с людьми различных культур. В то время как для большинства людей, уже стало обыденным понятие IQ (Intelligence Quotient = Коэффициент умственного развития) – мера способностей разума (мера ума = intelligence) и, возможно, понятие EQ (Emotional Quotient = Коэффициент развития чувственности) – мера эмоциональных способностей (мера сердца = emotional intelligence) – понятие и концепция CQ – это новая идея, которая

выстроена на этих вышеуказанных и более ранних концепциях, объединяя их и позволяя ввести меру способностей человека взаимодействовать эффективно на перекрестках различных культур.

Выводы. Глобализация – многомерный процесс, который, подобно всем значимым социальным (общественным) процессам, открывается одновременно во множестве сфер своего существования. Именно поэтому глобализация уже создала условия, при которых решение проблемы межкультурной коммуникации влияет на многие другие аспекты в мировой торговле и на транспорте. Анкетирование, обследование, тестирование и другие оценочные инструменты, которые призваны обеспечить измерение уровня культуры, становятся более разнообразными (усложненными, универсальными, детализированными) и все более пригодными для широкого использования в самых различных сферах общественных (публичных) и частных (личностных) отношений. Тем из нас, кто работает в сфере морского образования, воспитания и подготовки моряков, а также тем, кто формирует педагогические (дидактические) концепции, необходимо отслеживать и приспособлять эти уже существующие в мире инструменты к использованию в достижениях наших общих целей вне зависимости от миссии каждого отдельного высшего учебного заведения. Подъем уровня культуры учащейся молодежи должен служить чрезвычайно существенным доказательством того, что без этого нельзя выжить и процветать во все более глобализируемых любых видах человеческой деятельности на планете Земля, и тем более уже сегодня, на глобальном рынке труда моряков.

Кривощекое В.Е. Міжкультурні комунікації в світовому судноплаванні: інновація для України 2041 року // Ученіє записки Тавричского національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С.88-90.

У статті позначена актуальна проблема міжкультурних комунікацій в умовах подальшої глобалізації всіх видів світових процесів, представлений аналіз вже досягнутих результатів її вирішення в світовому судноплаванні, що вимагає активізації досліджень у цьому напрямку українських наукових і навчальних організацій.

Ключові слова: інновації, міжкультурна комунікація, оцінка інтелектуальної культури.

Krivoshchekov V.E. Intercultural communication in global navigation: innovation of the year 2041 for Ukraine // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.88-90.

The article indicated the actual problem of intercultural communication in an increasingly globalizing world all kinds of processes, the analysis of the results already achieved its solutions in the global shipping industry, which calls for increased research in this direction Ukrainian scientific and educational organizations.

Key words: innovation, intercultural communication, evaluation of intellectual culture.

Поступила в редакцію 19.04.2012 г.

УДК 811.161.1'38

Типология адресации в письме как речевом произведении

Куварова Е. К.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеса Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

Рассматривается обращение как форма прямой адресации в письме. Показаны варианты локализации обращения в тексте письма, выделены доминанты и типичные детерминирующие компоненты фигуры обращения. Предложена схема типологического описания системы эпистолярной адресации.

Ключевые слова: *письмо, адресат, адресация, обращение, имя, апеллятив.*

Интерес к различного рода письменным посланиям возник ещё в античные времена. Тогда же были осуществлены и первые опыты классификации писем, установлены определённые каноны письменного общения, многие из которых, и в частности те, что касаются адресата и адресации, сохранялись на протяжении многих веков и до сих пор не утратили своей *актуальности*. В античных трактатах по риторике и стилистике было отмечено, что письмо начинается с приветствия, а подбор слов, приподнятость или простота стиля изложения зависит от того, к кому мы обращаемся: к другу, к целому городу, к царям и т. д. [1, с. 274].

Предметом филологических, в том числе лингвистических, изысканий письмо как речевое произведение становится (во всяком случае, в русистике), пожалуй, только в двадцатом столетии, когда переписка вошла в быт практически всех социальных слоёв общества, а собственно письмо стало полем самого массового речевого творчества населения. Письма изучаются в жанрово-стилистическом и коммуникативном аспектах (Н. И. Белунова, Т. Н. Кабанова, Н. А. Ковалёва, Е. В. Суровцева, О. П. Фесенко), с точки зрения исторической стилистики (Д. Атанасова-Соколова, А. С. Дёмин, О. В. Зуева, Т. А. Миллер, Т. В. Попова, С. Ф. Руднева) и текстологии (Э. Л. Ефременко, А. Д. Михайлов, Е. И. Прохоров, Л. Н. Смирнова), в контексте исследования речевого этикета (А. А. Акишина, Н. И. Формановская) и языковой личности (Е. В. Барсукова, И. Г. Гулякова); создаются пособия по ведению деловой переписки (М. В. Кирсанова, Ю. М. Аксёнов, Н. Н. Анодина, М. Ю. Рогожин). Попытки дефинировать письмо предпринимались не раз, но общепринятого толкования этого документа, насколько нам известно, ещё нет. Более или менее приемлема и в самых общих чертах устоялась трактовка письма как некоего конструкта с нерегламентированным содержанием, заключённым в формализованную рамку, которая в общем случае призвана так или иначе восполнить то, что сопутствует контактному общению, но, как правило, не репрезентируется в письменном сообщении. Обычно в этой рамке фиксируется четыре основных параметра письма: 1) выходные данные, т. е. место и время написания или отправки послания, 2) указание адресата, 3) формула прощания, 4) подпись

адресанта, – которые могут быть расширены рядом сопутствующих тексту собственноразно письма дополнений в виде, например, постскриптума или указаний типа лично, строго секретно и т. п., но могут быть частично или даже полностью опущены.

Каждый из указанных, и прежде всего основных, параметров проявляет себя по-разному и может, естественно, иметь различные формы выражения. Один и тот же адресант в письме одному и тому же лицу ставит место и время написания своего послания то в начале письма, то в конце его, а зачастую указывает только на что-то одно из соответствующих обстоятельств. Так, во всех из трёх сохранившихся писем Л. Н. Толстого А. И. Герцену выходные данные проставлены по-разному: первое письмо – 20 марта 1861 в начале; второе – 26 марта в конце; третье – 9 апреля. Франкфурт в конце [6, с. 454, 457, 458]. При этом и подписаться адресант может по-разному – от полного, как говорится, титула до инициалов, как это имеет место, например, в письмах Л. Н. Толстого Н. А. Некрасову с подписью в одних Граф Лев Толстой [6, с. 58], в других только Толстой [6, с. 29], в третьих – Л. Н. [6, с. 12]. Чрезвычайно разнообразны, естественно, и речевые фигуры, завершающие письмо, но самым ёмким в указанном плане является всё же второй параметр формальной рамки письма, его адресация, что обуславливает актуальность исследования типологии адресации. *Цель статьи* и показать варианты локализации обращения в тексте письма, выделить доминанты и типичные детерминирующие компоненты фигуры обращения.

Письма направляются одному лицу и нескольким, знакомым и незнакомым, приятелям и недругам, в различные учреждения и в органы власти. В виде послания они могут быть адресованы тому или иному коллективу и даже всему населению какого-либо региона или страны в целом. Адресация при этом может быть прямой, в форме однократного или многократного обращения, косвенной, подобной той, какая обычно указывается на конвертах, и совмещённой (комбинированной), когда в тексте самого письма обращению к адресату предшествует указанная адресантом и косвенная адресация, в том числе в виде своего рода заголовка подобно тому, как это представлено в открытом (правда, в силу ряда причин не опубликованном) письме А. М. Горького Л. Н. Толстому [2, с. 357]. Вот второй параметр этого письма:

*Письмо графу Л. Н. Толстому.
Граф Лев Николаевич!*

Адресация – весьма значащая часть письма, со своими предпочтениями, устоявшимися клише, социальной маркировкой и целым рядом различного рода нюансов, которые очень часто вынуждают адресанта долго искать оптимальную форму обращения, рассматривать и отвергать самые разные её варианты. На выбор формы обращения влияет целый ряд социальных факторов, связанных с характером ситуации общения и взаимоотношениями коммуникантов [5, с. 121]. Перечислить и описать все эти нюансы в рамках одной статьи, конечно же, невозможно, однако определённая типология плана выражения соответствующего параметра письма как речевого произведения всё же просматривается, и в принципе картину эпистолярной адресации нарисовать, по-видимому, можно, что мы и попытаемся ниже сделать на материале главным образом писем с прямым однократным обращением к одному адресату.

Будучи разным в своей субстанции и по своему характеру, обращение к адресату может, как и выходные данные, располагаться в разных частях письма. Им письмо может начинаться, и часто обращение даже выносится в отдельную строку и сопровождается восклицательным знаком:

Любезный друг Павел Михайлович!

Не сердитесь на меня, что мало пишу и, может быть, не все [4, с. 29].

Оно зачастую оказывается лишь в самом тексте письма с разной степенью удалённости от начала, например: Поручение Ваше я исполнил, мой дорогой Павел Михайлович [4, с. 63]. Может обращение и завершать письмо, непосредственно предшествуя формуле прощания или даже включаясь в неё: До свидания, добрейший Павел Михайлович, желаю Вам во всем успеха и остаюсь искренне Вам преданный и ожидающий благоприятного от Вас ответа Готовый к услугам Константин Трутовский [4, с. 100]. Вариантов такой локализации, однако, всего три. Что же касается способов и средств оформления адресации, то картина здесь и гораздо сложнее, и намного разнообразнее, притом, что и отсутствие её – явление самое обычное. Вот несколько примеров разного обращения в письмах А. М. Горького своему издателю В. С. Миролюбову: Виктор Сергеевич [2, с. 20], Дружище [2, с. 35], Сударь мой [2, с. 35], Дорогой синьор [2, с. 42], Дяденька [2, с. 43], Дорогой дяденька [2, с. 45], Дружище Вы мой хороший [2, с. 48], Дорогой Виктор Сергеевич [2, с. 51], Дядя [2, с. 83], Длинный и хороший человек [2, с. 144], Брат [2, с. 211], Мой большущий и свирепый человек [2, с. 222] и др. При этом адресация может быть и косвенной: «Журналу для всех» [2, с. 21], – а в целом ряде писем В. С. Миролюбову А. М. Горький считает возможным вообще опустить обращение [2, с. 82, 142, 148 и др.].

Ещё одна иллюстрация, показывающая, как по-разному, хотя и в одном эмоциональном ключе, обращается к своей возлюбленной Л. Ю. Брик В. В. Маяковский: Лилёк [3, с. 128], Котёнок [3, с. 132], Дорогой Котёнок [3, с. 117], Лисичка Киса [3, с. 132], Дорогой Линочек [3, с. 146], Дорогой мой Лисёнок [3, с. 133], Дорогой мой, милый мой и замечательный Лилёк [3, с. 113], Дорогой мой, милый мой, любимый мой, обожаемый мой Лисик [3, с. 114], Дорогой мой Лилёночек, милый мой Лилёночек, ужасно любимый мой [3, с. 122], Дорогой, дорогой, миллион раз милый и навсегда любимый Кисит [3, с. 149] и т. п. Самое широкое поле для типологических изысканий, и вот одно из возможных их направлений.

В качестве доминанты фигуры обращения к адресату может, очевидно, функционировать либо собственное имя, включая любой его субститут, любую его аббревиацию: Антон Сергеевич, Федя, Кузьмин, Киса, Вл. Вик. и т. п., – либо тот или иной апеллятив, т. е. нарицательное существительное (в том числе и результат субстантивации типа любимый, дорогая, учащиеся), которое входит в поле, условно говоря, вокативных слов типа господин, товарищ, коллега или в определённой коммуникативной ситуации может сыграть их роль подобно слову шкаф, которое в пьесе А. П. Чехова «Вишнёвый сад» использует Гаев, обращаясь именно к шкафу известной тирадой Дорогой многоуважаемый шкаф! Доминанта в фигуре обращения может дублироваться, причём в разных формах: Таня, Танюша, Заинька – и может представлять собой комбинацию собственного имени и апеллятива: капитан Нестеров; Федя, друг и т. п.

Обращение к адресату строится зачастую из одной только доминанты, как это, например, имеет место у А. М. Горького: Катеринка [2, с. 70], добрейший [2, с. 87], брат [2, с. 211], господа [2, с. 264], Давид Яковлевич [2, с. 339], братья-социалисты [2, с. 414] и т. п. Однако в подавляющем большинстве писем всех находящихся в поле нашего зрения адресантов доминирующий компонент фигуры обращения так или иначе, непосредственно или опосредованно, детерминируется, т. е. сопровождается какими-то атрибутами в виде согласованных, несогласованных и аппозитивных определений. Это, собственно говоря, и преобразует обычный вокатив устного обще-

ния в один из основных формальных параметров письма – его авторскую адресацию, а сопутствующие доминанте определения не только чрезвычайно разнообразны, но и значимы функционально, поскольку, как правило, сразу же задают стилистику послания и маркируют отношения между его автором и адресатом. Так, даже традиционная и самая частая доминанта фигуры обращения – имя и отчество адресата – сопровождается не только клишированными и мало к чему обязывающими атрибутами уважаемый, глубокоуважаемый, многоуважаемый, почтенный и т. п., но и указывающими на определённую степень близости или претензию на неё детерминантами типа дорогой [2, с. 11], добрый [2, с. 23], дорогой и славный [2, с. 60], добрый мой [2, с. 86], дорогой и уважаемый [2, с. 103], дорогой мой [2, с. 144], славный мой [2, с. 168], милый [2, с. 227], дружище [2, с. 282] и др. Так же чётко стилистика письма выражается и тогда, когда доминантой фигуры обращения является одно только имя: Милый Фёдор [2, с. 389], Дорогой мой, мой славный Фёдор [2, с. 174] и т. п.

Определённая стилистическая нагрузка, естественно, свойственна и детерминанту вокативного апеллятива, однако клишируется такой детерминант гораздо чаще, чем атрибут собственного имени. Более того, целый ряд апеллятивов в фигуру обращения вообще не вводится (или вводится очень редко, в каких-то особых случаях) без сопровождающих их определений или без собственного имени. Обычная фигура: милостивый государь; дорогой друг; господин Лавров, – но в том же контексте обращения типа государь, друг, господин не приняты.

Своеобразна и, можно сказать, даже парадоксальна детерминация компонентов фигуры обращения, включающей в себя ту или иную комбинацию соответствующих доминант, и в частности вокативный апеллятив и собственное имя (господин Бобров), два апеллятива, вокативным из которых является первый (господин редактор) и два апеллятива и собственное имя (господин редактор Бобров).

Наиболее значимым, как содержательно, так и функционально, в такого рода конструкциях является, конечно же, собственное имя, а при его отсутствии заключительный компонент фигуры обращения, который персонифицирует адресата, однако детерминируется, как правило, не информативно значимый, а первый, вокативный компонент соответствующего речевого образования: дорогой господин Бобров, глубокоуважаемый господин редактор и глубокоуважаемая госпожа редактор; почтенный господин редактор Бобров и почтенная госпожа редактор Боброва. Фигур обращения типа господин дорогой Бобров, господин уважаемый редактор и т. п. мы не зафиксировали.

Прагматика указанных атрибутов понятна: детерминируется, надо полагать, не только вокативный апеллятив господин, а вся конструкция господин Бобров, господин редактор, господин редактор Бобров, в том числе и её значимая составляющая, которая может функционировать с каким-то своим определением (господин главный редактор и госпожа главный редактор, но дорогая госпожа главный редактор). Однако грамматика, как мы видим, здесь своя, и даже в постпозиции она может не соотноситься с логикой вещей. И с постпозитивной атрибуцией нормой обращения в письме будет, скажем, фигура типа госпожа редактор, дорогая моя, а не госпожа редактор, дорогой мой, как это следовало бы написать, исходя из сугубо лингвистических постулатов. Бывают в письмах, разумеется, и различного рода нестандартные и даже экзотические формы адресации, такие, например, как Господин хороший и дорогой друг души моей растрёпанной! [2, с. 207], и этому свои причины. В общем же случае собственно фигура обращения структурируется, на наш взгляд, достаточно определённо, и в рамках оговоренного нами материала можно, в частности, фрагментарно

построить такую типологию эпистолярной адресации:

Имя – Иван Сергеевич; Андрюша; Кисюня; А. М. и т. п.

Детерминированное имя – уважаемый Илья Ильич; Оля, дорогая моя; Солнышко моё ненаглядное; милый А. М. и т. п.

Апеллятив – товарищи; дамы и господа; полковник; дружище и т. п.

Детерминированный апеллятив – милостивый государь; уважаемые коллеги; друг мой; наш славный гусар, защитник наш и т. п.

Имя с апеллятивом – товарищ Мухин; господин посол Яковлев; Ваше Превосходительство генерал-губернатор А. П. Громов и т. п.

Имя с детерминированным апеллятивом – дорогой товарищ Андреева; несравненная моя мадам Туркина; глубокоуважаемый господин профессор Д. Б. Мамонтов и т. п.

Апеллятив с апеллятивом – госпожа директор; товарищи курсанты; господа отдыхающие и т. п.

Апеллятив с детерминированным апеллятивом – высокочтимая госпожа редактор; милостивый государь господин управляющий; уважаемый господин главный инженер и т. п.

Вывод. Возможны при этом в одном письме те или иные комбинации, те или иные совмещения перечисленных типов прямой адресации, например сочетание детерминированного апеллятива и детерминированного имени: Милостивый Государь Добрейший Павел Михайлович [4, с. 77]. Это, по всей вероятности, существенно не изменит приведенную схему, а лишь внесёт в неё определённые количественные дополнения. С модификациями или без них, эта же схема, по нашему мнению, может лечь в основу типологического описания и всех остальных из названных выше систем адресации, что будет уже предметом отдельного исследования.

Список литературы

1. Деметрий. О стиле // Античные риторика / Под ред. А. А. Тахо-Годи. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 237–285.
2. Горький М. Собрание сочинений: В 30-ти т. – Т. 28. – Письма, телеграммы, надписи. 1889–1906 / М. Горький – М.: ГИХЛ, 1954. – 600 с.
3. Литературное наследство / Гл. ред. В. В. Виноградов. – Т. 65. – Новое о Маяковском. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 632 с.
4. Письма художников Павлу Михайловичу Третьякову (1856–1869) / сост. Н. Г. Галкина и М. Н. Григорьева. – М.: Искусство, 1960. – 372 с.
5. Телеки М. М. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру: [монографія] / М. М. Телеки, В. Д. Шинкарук. – Київ – Миколаїв, 2007. – 172 с.
6. Толстой Л. Н. Переписка с русскими писателями / Сост., подгот. текста, вступ. статья и примечания С. Розановой. – М.: ГИХЛ, 1962. – 720 с.

Куварова О. К. Типологія адресації у листі як мовному утворенні // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С.91-96.

Розглянуто звертання як форму прямої адресації у листі. Показано варіанти локалізації звертання у тексті листа, виділено домінанти і типові детермінуючі компоненти фігури звертання. Запропоновано схему типологічного опису системи епістолярної адресації.

Ключові слова: лист, адресат, адресація, звертання, власне ім'я, апеллятив.

Kuvarova E. The typology of addressing in a letter as a speech formation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.91-96.

An appeal as a form of the direct addressing in a letter is examined. The variants of localization of appeal in the text of letter are shown, dominants and typical determinant components of figure of appeal are selected. The chart of typological description of the system of the epistolary addressing is offered.

Key words: letter; addressee, addressing, appeal, name, appellative.

Поступила в редакцию 16.03.2012 г.

УДК 81'81-13:801.8:659:111

**Зовнішні образотворчі засоби рекламного тексту
(на матеріалі англомовної реклами)**

Кудиба С.М.

Львівська національна академія мистецтв, м. Львів, Україна

У статті розглядаються зовнішні образотворчі засоби рекламного тексту та їх емоційно-впливовий ефект на реципієнта.

Ключові слова: *референт образного засобу мови, агент образного засобу мови, модуль образного засобу мови, дисконтинуум речення.*

У рекламному тексті зовнішні образотворчі засоби невід'ємні від корпусу тексту, вони допомагають автору та полегшують завдання щодо створення в рекламному тексті мовленнєвого образу, який допомагає адресату чіткіше уявити собі предмет реклами [1].

У мовознавстві для структурних компонентів образу використовують терміни референт образного засобу мови – предмет або явище, які підлягають опису за допомогою образного словотворення; агент образного засобу мови – предмет або явище, залучені для опису референта; модуль образного засобу мови – загальна ознака, на підставі якої співвідносяться референт і агент.

Актуальність дослідження. Мовленнєвий образ рекламного тексту є динамічним результатом мовленнєвої взаємодії мовного значення з денотатом, що характеризується одночасною присутністю у свідомості уявлень двох явищ, які співвідносяться один з одним на підставі подібності або суміжності, до того ж денотат висловлювання збігається з референтом образу, мовне значення збігається з агентом образу, модуль є відображенням у свідомості ознак подібності або суміжності [2]. Аналізуючи англомовні рекламні тексти, ми виокремили певну відповідність між деякими видами агента і референта мовленнєвого образу та зображення, яке супроводжує рекламний текст. Референт мовленнєвого образу рекламного тексту може бути конкретним чи абстрактним, залежно від реклами конкретного предмету, послуги чи абстрактного поняття. *Мета дослідження* розглянути зовнішні образотворчі засоби рекламного тексту та їх емоційно-впливовий ефект на реципієнта.

У текстах, де предметом реклами є конкретний об'єкт, зображення є простим іконічним малюнком цього об'єкту. При наявності абстрактного референта автор рекламного тексту намагається конкретизувати агент мовленнєвого образу, який вважається явищем буденного характеру, використовуючи при цьому зображення, що виступає як знак-ознака чи знак-символ, який добре відомий основному загалу читачів. Відповідно до типу знака-картинки ми виділили три групи текстів.

У першій групі текстів створюється найпростіший мовленнєвий образ, де референтом є конкретний предмет на зображенні:

LOW FAT:

Sprint Veloce: the high performance GT without an ounce of fat.
Trim 2-litre all-aluminum engine.
Faster 0-60 mph than a Porsche 924.
Perfectly proportioned 50-50 weight balance on front and rear axles.
4-wheel power disc brakes.
60-0 mph braking test 31 feet less than DMW 320i and
23 feet less than Datsun 280 ZX.
Hearty 5-speed synchronized gear box.
12-month unlimited mileage warranty.
Healthy bucket seats.
DeDion rear suspension.
Mahogany tilt steering wheel.
Optional sun roof for enriching Vitamin D.
Unflabby rack and pinion steering.

Low fat. Fully packed [W.S.J., 18.06.79].

У тексті автор створив образ “здорового” (healthy) автомобіля шляхом образного словосполучення семантичної групи слів, поєднаних з темою “здоров’я”. Референтом мовленнєвого образу є предмет реклами – автомобіль, агентом – абстрактне поняття “здоров’я”, модулем – атлетична будова, відсутність зайвої ваги, компактність, тобто риси притаманні здоровій людині. Цей образ апелює до людини, яка прагне бути здоровою, мати гарний вигляд. У цьому випадку людина функціонує на повну силу, отож і автомобіль, спроектований практично без зайвих деталей, служитиме довго і надійно. Зображення – іконвчний знак, що супроводжує текст, є референтом образу – автомобіль.

У текстах другої групи предметом реклами є послуга, що пропонується фірмою, або сама фірма. Увага адресата зосереджується на одній із сфер діяльності фірми, що є референтом мовленнєвого образу. Такий абстрактний референт неможливо передати конкретним зображенням. Тут автору реклами допомагає зображення, яке є знаком-ознакою, так як несе інформацію про агента мовленнєвого образу тексту. Наприклад:

IF THE STEEL YOU NEED ISN'T ON OUR MENU
WE'LL COOK UP A NEW RECIPE

Almost any steel company can serve up ready-made steel, if that's what your job calls for.

But if it calls for special steel, the Timken Company may be just your cup of tea. Because Timken alloy steel is custom alloy steel, made precisely to your order.

It's likely than we already make a steel that's just right for your job. If we don't, we'll add a pinch of alloy here, blend in a special process there – in effect, cook up a whole new recipe for you.

Then we'll program a production sequence for making your steel that covers every step from the first shovelful of alloys right through to the wrappings on the finished steel.

To make sure we're following the recipe exactly, we'll test your steel over and over – up to 30 times in all. Finally, we'll inspect each and every piece to make sure that what you order is what you get.

When you need special steel, we're the company to cook it up for you. Steel the way you like it is the only way we make it.

**Зовнішні образотворчі засоби рекламного тексту
(на матеріалі англomовної реклами)**

The Timken Company, Steel Division, Canton, Ohio 44706.

Steel. As you like it. Timken. [W.S.J., 15.08.76].

У тексті референтом є діяльність компанії, що здатна виконувати будь-яке бажання замовника і виготовити (“вилити”) марку сталі, яка йому потрібна. Агент мовленнєвого образу – процес приготування страви, а модуль – подібність процесів приготування страви за рецептом і витоплення сталі, тобто їх простота. Таким чином, складний процес виливання сталі уподібнюється до нехитрого побутового процесу приготування страви. Досягнути такого ефекту автору допомагає словосполучення: “The steel ...isn’t on our menu”, “cook up a new recipe”, “serve up ready-made steel”, “add a pinch of alloy here, blend in a special process there”, “to follow the recipe”, “to cook up steel”.

Зображення у цьому тексті демонструє предмети кухонного начиння: горняк, сільничку, міксер, ложечку, глечик, за допомогою яких проходить приготування страви, де знаходяться кусочки інгредієнтів, через які у їхній суміші на виробництві виготовляється сталь.

Зображення у цьому тексті фігурує як знак-ознака. Таким чином автор створює враження простоти складного процесу витоплення сталі на замовлення клієнта.

Зображення може бути знаком-символом як у наступному рекламному тексті:

**FROM DUN & BRADSTREET TO CREDIT TO SALES.
TEAMWORK THAT PRODUCES PROFIT IN THE FIELD**

More and more these days, sales planning and credit strategy have become a team effort. And, working hand-in-glove with sales, credit management turns to D&B for information on prospects that touches all bases.

Today, Dun & Bradstreet responds like never before. With a National Business Information Center, the largest private operation of its kind anywhere. A 50-million computer system linking the Center to D&B’s automated offices nationwide. Unique Consolidated Reports, daily trade input, and the new DUNS DIAL service that will soon make facts on over 4,000,000 U.S. companies immediately available through a single phone call. Dun & Bradstreet. When the name of the game is profits.

Dun & Bradstreet. The essential business [W.S.J., 26.09.78].

У тексті діяльність працівників компанії, котрі працюють злагоджено, уподібнюється команді гравців у бейсбол. Референтом мовленнєвого образу є діяльність компанії, що приносить дохід її клієнтам, агентом – спортивна гра в бейсбол, модулем – злагодженість, колективні зусилля (team-work), необхідне як для досягнення спортивної перемоги, так і для досягнення успіху в діяльності компанії, що приносить прибуток клієнтам.

Зображення до тексту показує величезну бейсбольну рукавицю – звичайний для американців символ гри в бейсбол. Підкреслені у тексті словосполучення допомагають створити у читача працівників компанії ті якості, які притаманні великим спортивним змаганням.

До зовнішніх образотворчих засобів належить також і форма (зовнішні контури тексту), яка несе смислове та стилістичне навантаження. Наприклад:

**We started it all with
a clean ashtray.**

Now” No. 2. in size No. 1 in service.

When we first began to try harder, we concentrated on improving the little things: Ashtrays. Windshields. Smiles. (We didn’t really have much else to work with in those

days.) But soon, trying harder led us to try out some better things. With these results:

Avis gives you the Fast Car Rental. Ask us for your free Wizard Number. It lets our Wizard Number Express Service deliver your keys and car with unbeatable speed.

Avis has newer cars than our biggest competitor. We replace our cars every 7 to 8 months, on the average, instead of every year.

Avis gets you out of your car and on your way faster than they do. Because, in just 75 seconds, the Wizard can produce the only fully typed, computer-accurate rental agreement in the business.

Trying harder: It's given you a lot. (It's done pretty well for us, too.)

Avis

Avis rents all makes ... features cars engineered by Chrysler.

[U.S.N. & W.R., 24.3.75].

Текст і зображення, яке показує автомобільну попільничку, знаходяться всередині цифри "один". Лише його заголовок = ключова фраза винесені за поля корпусу текста: We started it all with a clean ashtray. Now No. 2. in size No. 1 in service. Цифра "один" до якої вставлений корпус текста, символізує якість обслуговування компанії, що здає на прокат автомобілі. У першому реченні графічно виділено ті незначні деталі в роботі працівників фірми, котрі не потребують великих зусиль: Ashtrays. Windshields. Smiles.

Стилістичний спосіб перераховування поєднується з графічним способом дисконтинуума речення, характерним для рекламного тексту. Засіб дисконтинуума речення полягає в тому, що речення переривається, ставиться крапка, яка зазвичай означає кінець речення. Після крапки іде речення, немовби то речення і не було розірване, а слово з якого починається наступна частина розрваного речення, пишеться з великої літери. Крім того, крапка, не виправдана в даному випадку граматики, стає стилістично маркованою і служить засобом привертання уваги адресата. Спосіб дисконтинуума сприяє інтенсифікації інших стилістичних способів, робить їх виразнішими [3].

Перші речення трьох абзаців тексту перераховують вагомні характеристики компанії – це речення з однаковим синтаксичним рисунком і виділені графічно (набрані жирним шрифтом). Саме ці сторони діяльності компанії зробили фірму "Avis" No. 2. in size, but No. 1 in service. У тексті автор створює своєрідний графічний образ компанії, яка є найкраща у сфері обслуговування клієнтів, що наймає автомобілі на прокат.

Співвідношення зовнішніх образотворчих засобів і характер образності рекламного тексту дозволяє зробити висновок про те, що зовнішні образотворчі засоби сприяють прискоренню процесу декодування мовленнєвого образу рекламного тексту, полегшуючи цим розуміння глибинного змісту всього рекламного тексту; яскравий візуальний образ, який створює зображення, що супроводжує рекламний текст, підсилює мовленнєвий образ, створений шляхом образного слововживання, таким чином відбувається злиття уявного та чуттєвого образу. Така взаємодія лексичних і паралінгвістичних параметрів рекламного тексту сприяє створенню його емоційно-впливового ефекту; зовнішня форма тексту набуває додаткового смислового і стилістичного значення і сприяє емоційно-впливовому ефекту рекламного тексту.

Список літератури

1. Мезенин С.М. Теоретические вопросы изучения образных средств языка / С.М. Мезенин // Тезисы докладов. – М. : МГПИИЯ им. Тореца, 1968. – С. 128-131.
2. Пахуткин П.И. Речевая образность в научном изложении / П.И. Пахуткин // Сборник научных трудов. – Москва, 1972. – Вып. 65. – С. 117-130.
3. Володченко А.В. Ложный дисконтинуум в тексте (на материале современной англоязычной прозы) [Электронный ресурс] / А.В. Володченко. – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com/docs/index-130186.html>

Джерела ілюстративного матеріалу

1. US News and World Report (U.S. N & W.R.)
2. Wall Street Journal (W.S.J.)

Кудыба С.Н. Внешние изобразительные средства рекламного текста (на материале англоязычной рекламы) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.97-101.

В статье рассматриваются внешние изобразительные средства рекламного текста и их эмоционально-влиятельный эффект на реципиента.

Ключевые слова: референт образного средства языка, агент образного средства языка, модуль образного средства языка, дисконтинуум предложения.

Kudyba S. Outward visual means of advertising text (on the material of the English language advertising) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.97-101.

In the article are considered outward visual means of advertising text and their emotionally-influence effect on the recipient.

Key words: referent of picturesque mean of language, agent of picturesque mean of language, module of picturesque mean of language, discontinuum of sentence.

Поступила до редакції 24.03.2012 р.

УДК 811.161.2'373.45

Англiцизми в мовi персонажiв сучасної української лiтератури

Лапiнська О.М.

Національна металургiйна академiя України, м. Днiпропетровськ, Україна

У статтi розглянута функцiя мовної характеристики персонажiв у сучасному українському текстi.

Ключові слова: *англiцизми, мова персонажiв, iншомовні лексеми, запозичення.*

Постановка проблеми. Протягом останнiх п'ятнадцяти рокiв в українському художньому текстi, зокрема в прозi, вживається чимало англiцизмiв. Мова персонажiв насичена англiкомовними запозиченнями, вкрапленнями, жаргонiзмами, варваризмами. Деякі герої художнiх творiв заговорили англiйською мовою, i не тiльки iноземцi, а й українцi.

Англiцизми в українській мовi були предметом дослiдження О. Стишова, Н. Попової, Т. Полякової, О. Махнiвкової, О. Карабути, Т. Загоруйко, О. Курочкiної, А. Олійник, Т. Рудкової, Г. Сергеевої, М. Агапоненко, I. Фарiон, Н. Босак, В. Печерської, О. Мороховського.

Т. Майструк дослiдила англiйські запозичення у функцiонально-стильових рiзновидах української мови кiнця ХХ – початку ХХI столiть (на базi української перiодики 1997-2010 рр.) i проаналiзувала їх стилiстичнi функцiї в текстах iнформацiйного та публiцистичного стилiв [3, с. 12-13]. Iншомовiзми вивчалися в українській постмодернiстській прозi (Н. Гудима, 2011 р.). Стилiстичнi функцiї iншомовних запозичень та вкраплень були предметом дослiдження в сучаснiй російській художнiй лiтературi (Н. Колесова, 2005 р., Т. Большакова, 2008 р.) i в російській лiтературнiй мовi початку ХХ столiття, зокрема в художнiх творах (Т. Краснова, 2009). Росiйські дослiдники аналізували мову персонажiв-емiгрантiв в Америцi. Мова англiкомовних героїв в українських художнiх творах потребує свого вивчення, що зумовлює *актуальнiсть* запропонованої розвiдки.

Метою статтi є аналіз англiцизмiв у функцiї мовної характеристики персонажiв української художньої лiтератури останнiх рокiв.

Мова персонажiв є важливим засобом iндивiдуалiзацiї та типiзацiї, тобто характеристики героїв. Вживання запозичень у функцiї мовної характеристики персонажiв вiдображає iндивiдуальне сприйняття дiйсностi автором або персонажем твору. У цьому випадку характерологiчнiсть проявляється як вiдображення мовних навичок тих, хто говорить. Показово, що iншомовні лексеми не дають повного уявлення про мiсце проживання, професiйну дiяльнiсть, володiння персонажем лiтературною мовою, у той же час вони дозволяють певною мiрою мати уяву про деякі соцiальнi характеристики персонажа: про вiк, походження, освiту, вподобання

тощо. Будь-який лiнгвiстичний засiб, введений у мовлення персонажа, в необхідний контекст, може виконувати характерологiчну функцiю – характеризувати образ-персонаж. До таких ознак вiдносять належнiсть засобу до iншої мови [4, с. 2].

У зв'язку з цим потрiбно видiлити мову неукраiномовних персонажiв, з одного боку, для яких iноземна мова чи мови – природний спiлкування. У цьому випадку звертання автора до запозичень є об'єктивно необхідним для реального колоритного зображення. “Иношомовнi вкраплення в мовi персонажiв виконують свою головну стилеутворюючу функцiю – нацiонально-культурну” [1, с. 5]. А з iншого боку, доцiльно звернути увагу на мову неукраiномовних лiтературних героiв, де запозичення несуть у собi додаткове iнформацiйне навантаження. Тобто, важливо розмежовувати мову iноземцiв i українцiв. Для характеристики мови персонажiв-iноземцiв автори художнiх творiв продуктивно використовують фрагменти мовлення iншої мови. Мовлення iноземних героiв представлено, головним чином, у нетранслiтерованому виглядi зi збереженням графiко-орфографiчних особливостей мови джерела, якi пiдкреслюють вимову мовця. Подiбним чином автори вiдтворюють мову персонажiв з бiльшою повнотою та переконливiстю. Так, iноземець звертається до головної героiнi: “– *I remember the time we used to be together ...* – каже колишнiй коханець, зачиняючи дверi. А потiм за мить додає / – *Slim*” (I. Карпа); iноземець звертається до свого друга: “– *Would you stop loving her if you know she's a lesbian?*” (B. Махно).

Українськi дiвчата, якi мають романтичнi стосунки з iноземцями, передають мову своїх обранцiв, вживаючи транслiтерацiю: “– Менi треба сказати тобi щось... дуже... важливе... (слова типу даються важко). *Vil ju* (або *vud ju*, щоб не так жостко) *merri mi?*” (I. Карпа). Мова українських персонажiв – непряма – iнколи представлена кирилицею, при цьому створюється ефект української, нетипової для англiйської мови, вимови, пiдкреслюється походження героiв. Значна кiлькiсть персонажiв українських письменникiв належить до вищих шарiв суспiльства, яка говорить стандартною англiйською, вживаючи книжну або нейтральну лексику. Конструкцiя з граматичною формою *vud* вiдповiдає лiтературнiй нормi ввiчливого звертання в англiйськiй мовi.

Для думок українських персонажiв, що знаходяться в iнтимних стосунках з iноземцями, характернi iношомовнi вкраплення, представленнi як англiйською абеткою, так i кирилицею: “Вiдтак напав повний ступор. Нi, це було першою Етвиною вагiтнiстю, але першою Етвиною вагiтнiстю на третьому мiсяцi вiд – *guess, who?* – було. Етну дiймало одне-єдине питання: / – Ну i що ж там iз генетичними комбiнацiями *енд ху'з му блейм? Шейкспiр ...*, хто з них батько?” (I. Карпа); “Все, *ескейн*, я вже не вмiю мислити” (I. Карпа); “Хочеться здерти з себе *скальп*. Неможливо знайти зручну позицiю: нi лягти, нi сiсти. Як нудно. Як дурнувато. Де мiй секс, як не зi мною? Чому не... Все. Все. Все. *Невер мор*” (I. Карпа).

Головна героiня Iрени Карпи навiть увi снi думає англiйською мовою: “А потiм увi снi (моєму) ти здираєш персня зi своєї руки i кричиш: – *No! I hate this especially on this finger!* (Нi! Ненавиджу це, особливо на цьому пальцi)”.

У деяких випадках автори перекладають iношомовнi лексеми, подаючи переклад у тексті. Такий прийом, зручний для читача, надає письменникам можливiсть пiдказати читачевi значення англiйських слiв чи фраз, не вiдриваючи його уваги виноскою чи залишаючи англiцизми без пояснення.

Описуючи стиль висловлювання американцiв, автор наводить iношомовнi фрази, що пiдсилюють ефект достовiрностi та фiксують реальнiсть, з якою стикається

суб'єкт ситуації: “На жаль, моя англійська була далека від оригіналу – в нас викладали американці, які геть зіпсували мені вимову і лексикон. Вони взагалі висловлювалися беззмстовними словосполученнями на зразок “*well, it's kind'a like, you know.*” І ми їх, як не дивно, розуміли” (М. Соколян).

Цей приклад демонструє національну належність суб'єкта мовлення та його оцінку іншого мовця. У наведеному прикладі наголошується на розмовному стилі мовлення американських викладачів.

Зазвичай мова іноземців не перекладається та не пояснюється авторами прозових текстів. Ми поділяємо думку А. Мединської, що варваризми належать до засобів об'єктивної характерології персонажів [4, с. 8].

Особливо потрібно виділити мову українців, що живуть, вчаться в англійських країнах і спілкуються з іноземцями: “Не раз, звичайно, спливали згадки про масонів, я навіть вигребла зі своєї захарашеної пам'яті словосполучення *Ancient and Accepted Scottish Rite*, натякаючи на географічну близькість славного Шотландського Уставу масонства” (М. Соколян); “– Ну що ж, *Lads and Ladies*, – весело скаламбуривав пан *Арт*, що означало приблизно “парубки та дами”, – вам сьогодні страшенно пощастило” (М. Соколян); “– Ну що, *lads and ladies*, – мовив Боян, явно пародіюючи пана *Арта*, як вам сьогоднішній гуляш?” (М. Соколян); “– А може, – зголосилася Дафна, – представити все це, як розважальний проект, *reality-show*? Ну, на зразок “*Big Brother*” (М. Соколян); “*So?* – Етна підняла брови” (І. Карпа).

Персонажі, які вільно володіють англійською мовою, впевнено й часто її використовують.

Українці, що живуть серед носіїв англійської мови, починають думати й висловлюватися, як іноземці. Вони дивляться англійське телебачення: “У вухах лунає “мультишній” голос Аліси: “*Do cats eat bats? Do bats eat cats?*” (С. Поваляєва); “... виявилось, підйом не був таким складним, як здавалося. Чомусь згадалася стара пісня із підліткового віку: *Don't be afraid to your soul... / Listen to your heart, my friend... / Return to yourself... / The return to innocence...*” (І. Карпа).

Характерними є випадки імітації індивідуальної мовної манери персонажа, коли поряд із запозиченнями автор використовує просторічні слова та вирази, нецензурну лексику. У результаті подібного поєднання створюється протиріччя, яке базується на стильовій диференціації, що дозволяє робити висновок про реальний соціальний статус діючих осіб: “... але будьте милосердні, *n-n-плі-і-ізі!* Міста', міста', *імс і-ізі ту кіл а нігер, хіз факін блад, іт смелз лайк ю, імс і-ізі, імс со ізі ту кіл а нігер, міста'!*” (С. Поваляєва); “*Пілли* (троє хлопців та одна дівчина) виявилися надміру, – саме так визначив їх Фа, – привітними й навіть інтелігентними *трешерам* (що для мене, в'язня максималістичних уявлень про субкультурний розподіл ролей, звучить як оксюморон)” (С. Поваляєва); “Задумана картина не вдавалася... / – *Фак. Фак...*” (І. Карпа).

Автор відтворює окремі характерні риси індивідуальної мовленнєвої звички того чи іншого персонажа, де запозичення виконують мовленнєве завдання та залучені до портрета мовців. Поєднання іншомовних і знижених іншомовних лексем утворює ефект “піджинізації” мови [2, с. 59]. За допомогою подібного слововживання автор прагне якнайкраще і детальніше охарактеризувати власних героїв, які або вільно володіють англійською мовою та намагаються наблизити її до української, або не вміють грамотно побудувати висловлювання.

Уживання англіцизмів у характерологічній функції розкриває сприйняття матеріального світу суб'єктом мовлення, а також показує його ставлення до

комунікативної ситуації. На думку Т. Большакової, іншомовні вкраплення, виконуючи функцію мовної характеристики персонажів, виражають їхнє розуміння життя, рівень володіння мовою [1, с. 2].

Запозичення, вживані в характерологічній функції, широко розповсюджені в ідіостилях сучасних авторів української художньої прози. У літературних творах запозичення націлені на створення художнього образу та відтворення індивідуальної манери. Наявність подібних одиниць у тексті підсилює ефект реалістичності, надає мовленню літературних героїв природності й особливого колориту.

Часом письменники розмежовують мову персонажів за допомогою гендерної функції. Функція гендерної характеристики персонажів може здійснюватися за допомогою різних стилістичних прийомів. Мова чоловіків більш лаконічна, ділова, подекуди різка, насичена професіоналізмами, жаргонізмами: “– *O'кей!* – покивали на прощання його давні друзі-консультанти” (П. Загребельний); “– Ну, в нього дихання, *окей*” (С. Жадан); “– Тут треба просити уряд Сполучених Штатів, щоб вони задіяли *Пентагон* і *ЦРУ* з усіма їхніми супутниками-шпигунами і здійснили вичерпний *моніторинг* нашої Дірки з космосу...” (П. Загребельний); “– Існує ймовірність, що наш *інвестор*, відомий вам співвласник банку “*Транс-Інвест*”, може розглянути цей проект – не виключено – надати свою підтримку” (М. Соколян); “– Знаєш, що таке *банківська* таємниця? *Анонімний офшорний* рахунок? Чув, може, неотесо?” (М. Соколян); “– Згадай, у його щоденнику фігурував такий собі Салім – *дилер*, ймовірно, чи кур'єр...” (М. Соколян); “– Наш правий *хав*, наша зірка, загальний улюбленець, двічі бив одинадцятиметровий, і двічі шахтарський *кіпер* легко, ніби знущаючись, м'яч відбивав” (С. Жадан).

У звертанні до жінок чоловіки вживають пестливі слова: “– Тому що ось ви, *бєбі* (поляк пожвавлюється), говорите про синтез...” (С. Жадан); “*But I miss you most m / Iss you miss you / Of all, my darling. When? / The autumn leaves start to fall* (І. Карпа).

Для більш емоційної та ввічливої мови жінок характерні вигуки *God, God damned, O, йес, please*: “*God, forgive me ...* – зітхнула Етва (Боже, пробач мені)” (І. Карпа); “*You see, God, I've tried* (Ти бачиш, Боже, я намагалася)” (І. Карпа); “– Вже час, – винувато мовив він, – ти ж не хочеш запізнитись? / – *God damned!* – виголосила я, вистрибуючи з ліжка в неглиже” (М. Соколян); “*O, / Йес, / Май / Лав, / Ми / Ще / Не / Екс!*” (Л. Степовичка); “Пані, вибачившись: “*Please!...*” – / дістає старий сервіз...” (І. Жиленко).

Підкреслюючи часом гендерну рівність, мова літературних персонажів обох статей інколи рясніє нецензурною лексикою: “– Я хочу бути потрібним, я хочу це відчувати, я хочу, щоб мене любили, *факін шіт*, просто любили” (Т. Жеребецький); “– *You are so fucking special, I wish I were special...*” (І. Карпа); “Догляд за небогою. Ненависне заняття. (“– Ви наш новий бєбі-сітер?” – “Ні, я ваш новий *мазафакер!*”). Все заради того, щоб бути з Євкою в місті” (І. Карпа); “– Бєєє! *Фак! Мазза-фака!* Я майбутня *мазза-фака!*” (І. Карпа); “– *What the hell am I doing here, I don't belong here...* (І. Карпа).

Як бачимо, мова героїв обох статей містить стилістично знижені одиниці.

Висновки. Письменники, відображаючи білінгвізм літературних персонажів за допомогою англiцизмiв, значно розширили можливості залучення іншомовних лексем для виконання різних стилістичних функцій, з яких найважливішими є індивідуально-мовна та гендерна характеристики персонажів. У творчості українських письменників потрібно розмежовувати мову іноземців і українців. Мова

останніх зазвичай передається кирилицею, що підкреслює національну належність суб'єктів мовлення. Вибір англіцизмів у художніх текстах українських письменників кінця ХХ – початку ХХІ ст. мотивований ідеєю, сюжетом, характером діючих осіб, тобто підпорядкований завданню втілення авторського задуму.

Список літератури

1. Большакова Т. И. Стилистические функции иноязычных вкраплений в речи персонажей в романе В. Аксенова “Новый сладостный стиль” [Электронный ресурс] / Т. И. Большакова. – Режим доступа : http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/philolog/2008/02/2008_02_04.pdf

2. Колесова Н. В. Заимствования в идиостиле В. Аксенова: дис... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н.В. Колесова. – Красноярск, 2005. – С. 59.

3. Майструк Т. С. Англійські запозичення у функціонально-стильових різновидах української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. ... кандидата філол. наук : 10. 02. 01 / Т. С. Майструк. – Кривий Ріг, 2010. – С. 12-13.

4. Мединська А. В. Соціально-характерологічні експресиви в мовленні персонажів Гр. Тютюнника [Електронний ресурс] / А. В. Мединська. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/filolog_mov/2011_1/R1/Medynska.pdf

Лапинская О.Н. Англицизмы в речи персонажей современной украинской литературы // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.102-106.

В статье рассмотрена функция речевой характеристики персонажей в современном украинском тексте.

Ключевые слова: *англицизмы, речь персонажей, иноязычные лексемы, заимствования.*

Lapins'ka O.M. Anglicisms in the Characters' Language of Modern Ukrainian Fiction // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.102-106.

The article focuses on the function of the characters' language in modern Ukrainian fiction.

Key words: *Anglicisms, the characters' language, foreign words, borrowings.*

Поступила до редакції 02.04.2012 р.

УДК 316

**Трансформация мультикультурализма
как стратегия межкультурной коммуникации XXI века**

Магальяйш де Соуза Остапенко С.А.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Представлена структурная трансформация мультикультурализма путем обогащения диалогом культур. Выявлены причины его неэффективности. Определены преимущественные компоненты диалога культур. Предложена модель межкультурной коммуникации, основанная на соединении эффективных компонентов мультикультурализма и диалога культур.

Ключевые слова: мультикультурализм, диалог культур, концептуальная модель.

На сегодняшний день мультикультурализм является одной из самых актуальных и острых тем современности, о чем свидетельствуют исследования многих современных украинских ученых, в частности, таких как С. Бондарук, Н. Высоцкая, А.Гордиенко, О. Гриценко, С. Дрожжина, А. Капуш, О. Караманов, М. Козловец, В. Колесничко, Т. Куликова, Я. Лебедева, В. Мязова, Л. Нагорная, В. Онищук, М. Попович, Ю. Савельев, Т. Сенюшкина и др.; а также российских и зарубежных авторов: Б. Барри, С. Бенхаbib, С. Жижек, Б. Кагарлицкий, Р. Касториано, У.Кимличка, Р. ле Коадик, Ч. Кукатас, А. Куропятник, В. Малахов, В. Мамонова, О. Медведева, Э. Паин, Д. Ролз, В. Сахарова, Г. Терборн, В. Тишков, Ч. Тэйлор, М. Ульянова, М. Уолцер, Ю. Хабермас, С. Хангтингтон, Е. Хлыщева и др.

Мультикультурализм как стратегия, направленная на регулирование культурного многообразия в условиях глобализационных процессов, усиливающейся поликультурности объявлена неэффективной на государственном уровне: в 2009 году Советом Европы в соответствующем документе «Белая книга по межкультурному диалогу», а затем, начиная с 2010 года, лидерами европейских стран А. Меркель, Д. Кэмероном и Н. Саркози.

О несовершенстве мультикультурализма на пути достижения мирного и благополучного сосуществования различных культур свидетельствуют события 11 сентября 2001 года; многочисленные теракты; убийство П. Фортейна (лидера крайне правых) и Ван Гога (кинорежиссера) в Голландии; антиарабские выступления в Австралии, запрет на строительство минаретов в Швейцарии, во Франции – выселение цыган, запреты на ношение хиджабов (мусульманских головных уборов и одежды, скрывающей лицо), рост националистической партии Марин ле Пен; в Финляндии увеличение (в три раза) количества поддерживающих националистическую партию на выборах 2011 года; убийства летом 2011 года в Норвегии и весной 2012 во Франции, шокировавшие весь мир.

Актуальность. Подобные явления вновь актуализировали дебаты о функциональности мультикультурализма. В противовес все более распространяющейся позиции отрицания мультикультурализма (В. Лекторский, Ж. Бушар, С. Драгоевич, Э. Паина) представляется, что на данном этапе цивилизационного развития нет необходимости в полном отказе от него. Во-первых, потому что это молодая стратегия, с еще не до конца сформированной теоретической и практической системой воплощения, о чем свидетельствует наличие различных и взаимоисключающих интерпретаций сущности мультикультурализма. А, во-вторых, потому что отказ от него может быть расценен как поворот обратно к ассимиляции, национализму, культурному подавлению, что может спровоцировать и вернуть конфликты внутри наций-государств, а также и между ними.

Тем не менее, в связи с проявившимися неэффективными моментами мультикультурализма, представляется необходимым произвести структурную трансформацию, выявив слабые компоненты и привести новые, рассматриваемые как преимущественные. В частности, считается, что именно концепция диалога культур обладает необходимыми характеристиками для построения концептуальной модели актуализированной стратегии межкультурной коммуникации, представляющей соответствующей современным социокультурным вызовам, с помощью которой, в частности, возможно преодоление кризисной ситуации как в Европе, так и в Украине.

На данный момент в культурологических исследованиях нет четко организованной концептуальной модели стратегии межкультурного регулирования, построенной на основе трансформации мультикультурализма при обогащении диалогом культур, которая бы соединила эффективные компоненты обеих стратегий.

Цель. Следовательно, во-первых, необходимо рассмотреть причины неэффективности стратегии мультикультурализма, а во-вторых, выявить преимущественные компоненты диалога культур.

Опираясь на критические исследования мультикультурализма (Б. Барри, С. Бенхабиб, М. Грубец, П. Клиетур, В. Малахов, Б. Парекх, Совет Европы и др.), можно выделить, в первую очередь, акцентирование внимания на сохранении культурного разнообразия, оставляющего взаимодействие на второстепенном плане, как одну из основных причин неэффективности стратегии мультикультурализма, которая привела к сегрегации и замкнутости культур. Мы считаем, что данный момент во многом связан с молодостью явления мультикультурализма и что он еще не дошел до этапа акцентирования на взаимодействии и интеграции. Многими теоретиками мультикультурализма (Т. Волковой, С. Дрожжиной, Л. Кругловой, Я. Лебедевой, Ч. Тэйлором и др.) отмечалось, что данные характеристики подразумевались в этой концепции. А также в связи с тем, что сохранение культурного многообразия, достижение его признания, принятия и учета интересов каждой культуры в поликультурном обществе – достижения стратегии мультикультурализма, было не легким процессом, на который требовалось время. Исходя из этого, необходимо именно развитие заложенных основ культурной стратегии мультикультурализма, в частности, принятия поликультурности.

Кризис мультикультурализма, как представляется, связан с поливалентностью и амбивалентностью данного дискурса, что отражено уже в неоднозначности определения названного феномена, интерпретация которого варьируется вплоть до противоречащих друг другу позиций: от восприятия мультикультурализма как стратегии, направленной на сохранение культурных различий, до трактовки его как новой формы расизма. Кроме того, поскольку мультикультурализм затрагивает

различные области действительности и находится в поле изучения различных наук, это затрудняет выработку точного определения, теоретической концепции, практического воплощения мультикультурализма. Это требует дальнейшей выработки стратегии, не оставляющей пространства для противоположных интерпретаций.

Далее, одной из причин «провала» мультикультурализма можно назвать замещение проблематики одной подсистемы культуры – другой. В частности, аргументирование межкультурных противостояний на основе противоречий традиций, моделей поведения, картины мира, в то время как значительную роль играют экономические и политические факторы – «культурализация социального» и «этнизация политического». Например, определенное противостояние между иммигрантами и местным населением вызывается борьбой за экономические ресурсы; при политической нестабильности наблюдается рост националистических тенденций – как в период восстановления независимости балтийских государств и т.д. В связи с этим следует выделить в качестве составляющей культурной стратегии необходимость дифференциации этих различных подсистем культуры в анализе межкультурных отношений, а также их кооперации.

Выявление слабых сторон мультикультурализма способствует поиску и формированию новых ресурсов, какими представляются, в частности, идеи диалога культур, актуализирующиеся в качестве культурной стратегии.

Это, в первую очередь, ориентация на «взаимность»: взаимодействие и взаимообогащение на основе взаимопонимания и взаимоуважения, при которых культуры не сливаются, но при этом открываются друг культурам, с которыми они контактируют.

Обратимся к идеям одного из ведущих теоретиков диалога культур, М. Бахтину [1, с. 2]. По его мнению, именно преодоление односторонности культуры и при этом сохранение ее целостности, взаимопонимание между культурами, взаимодействие, взаимопознавание, взаимообогащение — это основные характеристики, присущие диалогу культур. В. Библер [3], рассматривая бахтинское «понимание», подчеркивает, что оно имеет смысл только как "взаимопонимание".

На практике следование данному принципу открывает возможность интеграции без ассимиляции. Например, положение иммигрантов в принимающих странах: необходима сбалансированность включения в «чужую» культуру и сохранения своей культурной специфики. Приезжая в другую страну, особенно по экономической необходимости, иммигрантам следует принимать некоторые практики принимающей культуры, что представляется проявлением уважения. Необходима кооперация двух сторон, а также определенные действия принимающей стороны, обеспечивающие сохранение традиций приезжих.

Именно благодаря обмену существующими культурными практиками оформилась современная глобализационная культура, включающая разнообразие этнических культур, обогащающих друг друга. В Украине применение данного принципа стратегии диалога культур позволило бы, уважая специфику каждого региона, обеспечивать право на его развитие, при этом воплощая идею уважения к культурному разнообразию страны.

Во-вторых, диалог культур, исходя из самого термина «диалог», предполагает взаимодействие. В новейшем философском словаре «диалог (греч. dialogos — беседа) определяется как информативное и экзистенциальное взаимодействие между коммуницирующими сторонами, посредством которого происходит понимание [4]. Таким образом, остается достаточно узкий спектр для интерпретаций, в отличие от мульти-

культурализма, диалог не может быть определен как «отсутствие взаимодействия».

В-третьих, концепция диалога позволила бы наладить диалогические отношения между различными подсистемами культуры, а также их кооперацию для обеспечения социальной, экономической, политической и правовой стабильности, в отсутствие которой часто зарождаются межкультурные столкновения и напряженность.

Вывод. Таким образом, на основе обогащения мультикультурализма диалогом культур, то есть, в результате соединения эффективных компонентов обеих стратегий, представляется возможным построение культурологической концептуальной модели стратегии межкультурной коммуникации, обладающей целостным и интегративным характером.

Данная модель рассматривается как возможность преодоления кризисной культурной ситуации в Евросоюзе и Украине в контексте провала мультикультурализма, а также объединения граждан государств ЕС и Украины в «единые», целостные государственные образования, в то же время, составляющие часть «единой» глобальной культуры «разнообразия» на основе принятия поликультурности, предоставления мирного сосуществования, взаимодействия и взаимообогащения различным культурам, их интеграции без ассимиляции, развития взаимного уважения и понимания.

Список литературы

1. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Худож. лит., 1972. – 470 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М.: Искусство; Издание 2-е, 1986. – 445 с.
3. Библер В. С. Михаил Михайлович Бахтин или поэтика культуры (На путях к гуманитарному разуму) / В. С. Библер. – М. : Прогресс- Гнозис, 1991. – 176 с.
4. Новейший философский словарь. Сост. и гл. н. ред. Грицанов А.А. 3-е изд., испр. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.

Магальяш де Соуза Остапенко С.А. Трансформація мультикультуралізму як стратегія міжкультурної комунікації XXI століття // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.107-110.

Представлена структурна трансформація мультикультуралізму шляхом збагачення діалогом культур. Виявлені причини його неефективності. Визначені переважні компоненти діалогу культур. Запропонована модель міжкультурної комунікації, заснована на з'єднанні ефективних компонентів мультикультуралізму і діалогу культур.

Ключові слова: мультикультуралізм, діалог культур, концептуальна модель.

Magalyaysh de Souza Ostapenko S.A. Transformation of multiculturalism as a strategy of intercultural communication of XXI century // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.107-110.

The structural transformation of multiculturalism by enriching with the dialog of cultures is presented. Reasons of its ineffectiveness are exposed. Primary components of dialog of cultures are defined. The model of intercultural communication, based on connection of effective components of multiculturalism and dialog of cultures is offered.

Key words: multiculturalism, dialogue of cultures, conceptual model.

Поступила в редакцию 01.03.2012 г.

УДК 81'37: + 81'367.5

**Структурно-семантичний аналіз речень з емоційними
предикатами (на матеріалі сучасної англомовної політичної преси)**

Магас Н. М.

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

У статті на матеріалі сучасної англомовної політичної преси розглядається семантико-синтаксична структура речень з емоційними предикатами. Логічний і функціональний аналіз особливостей організації цих конструкцій базується на їх предикативній природі. Структурно-семантичні типи речень визначаються з урахуванням валентно-інтенційних особливостей емоційних предикатів.

Ключові слова: *предикат, валентність, структурно-семантична схема.*

Питання про провідну роль синтаксису висловлювання порушувалося у багатьох лінгвістичних дослідженнях: можна послатися, зокрема, на ідею, запропоновану Ю.С. Мартем'яновим: «Семантика повинна мати свій синтаксис, який породжується до і незалежно від синтаксису частин мови» [6, с. 32]. Відповідно до такого підходу Ю.С. Степанов пропонує розмежовувати поняття «синтаксис» у традиційних лінгвістичних дослідженнях та працях з комунікативного синтаксису, звертаючи увагу на те, що в новому аспекті «синтаксису висловлювання» або, точніше, «синтаксису акту висловлювання» належить центральна роль [7, с. 31]. Врахування відповідної ролі синтаксису відображене у семантико-синтаксичній моделі Ю.Д. Апресяна. Вона полягає в описі семантики дієслова на основі його синтаксичних властивостей, які розглядаються як характерні для дієслова типи керування і трансформації, що допускаються дієслівними фразами [2, с. 4]. Таким чином, мова йде про вияв відповідності між семантичним та синтаксичним рівнями речення з метою проектування за певними правилами структури синтаксичного рівня на семантичний. Тобто визначення можливості використання безпосередньо спостережуваних ознак синтаксичного рівня як джерела інформації про побудову семантичного рівня, який недоступний за пересічного спостереження, є незаперечним свідченням *актуальності дослідження*.

Одне з основних завдань функціонально-трансформаційного аналізу є з'ясування відмінностей, за яким ці логіко-семантичні структури – це інваріанти, а відповідні їх семантико-синтаксичні структури – їх варіанти. Центральною фігурою у семантичному та синтаксичному моделюванні речення є предикат, від якого залежить кількісний та якісний характер семантичних відношень між членами речення [5, с. 156]. Саме тому *метою* статті є опис речень з емоційними предикатами у сучасній англомовній пресі та їх репрезентація за допомогою основних синтаксичних моделей. Для досягнення мети дослідження спробуємо розв'язати такі *завдання*: простежити типи емоційних предикатів політичного дискурсу; визначити особливості їх сполучуваності з основними компонентами речень;

відобразити мінімальні структурно-семантичні схеми з предикатами емоційної конотації.

Визначаючи типи предикатів у емоційно забарвлених реченнях, які зустрічаються у політичному дискурсі сучасної англomовної преси, звернемося до аналізу ситуацій, що репрезентують:

1. **Буття:** *I have been fortunate to meet Stevo Pandarovski several times, in his official capacities, and "for coffee" (Global Politician. 09/05/2011);*

2. **Дію:** *Ms May stoked fears among anti-war demonstrators earlier this week when she told reporters that the government "needed to look at extremism, not just violent extremism" (The Morning Star. 07/06/2011);*

3. **Стан:** *He also feels hurt that the former Labour leader Neil Kinnock has criticized him, accusing him of becoming a caricature of himself: "Neil's comment is based on never having opened the book" (The Guardian. 15/07/2011);*

4. **Відношення, ставлення:** *"I am also grateful that the President at last spoke out about the campaign of murder and repression by Bashar al Assad in Syria..." (The Weekly Standard. 20/05/2011);*

5. **Ознаку, характеристизацію:** *In the poll, Republican primary voters were asked if they were satisfied with the current field (CBS News. 04/10/2011).*

Висловлювання, що відображають вищенаведені ситуації, формуються відповідно предикатами дії, стану, відношення, характеристизації і буття. Більшість емоційних предикатів можуть бути і предикатами стану, і відношення.

Речення емоційного стану можна розглядати з позицій семантико-синтаксичної ознаки вираження / невираження стану [4, с. 193]. Так предикати емоційної семантики, що явно проявляються, називають дії і можуть репрезентуватися дієсловами трьох груп: говоріння (*to praise, to compliment, to rebel*), поведінки (*to grovel to, to give oneself airs*) та фізичного прояву (*to lough, to grin*).

Семантико-синтаксичну структуру речення слідом за Й.Ф. Андершем [1, с. 15-16] розглядаємо у вузькому сенсі, враховуючи тільки синтаксично релевантні семантико-синтаксичні відношення, що зумовлені валентно-інтенційними властивостями предиката, його здатністю вимагати лише певні формально-синтаксичні і семантико-синтаксичні компоненти, необхідні для розкриття його релятивної семантики.

Структурно-семантичний підхід вимагає застосування методу моделювання, спрямованого на встановлення певної множини моделей як зразків, що лежать в основі конкретних речень. Цей підхід реалізовано у працях українських та зарубіжних дослідників (Й.Ф. Андерш, В. Барнетова, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, Н.В. Гуйванюк, Фр. Данеш, В.І. Кононенко, В. Матезіус, В.М. Русанівський, М.Д. Степанова). З таких позицій аналізуємо у статті речення з емоційними предикатами, враховуючи, що центральне місце у цьому плані посідає визначення основних валентних й интенційних типів мінімальних реченневих структур.

Предикат є центральним компонентом валентної моделі, здатним імплікувати функціонально-синтаксичні позиції суб'єкта і детермінантів. Валентні додатки і дуплексиви мають сильнокеровані форми, що зумовлюється необхідністю доповнити релятивну семантику дієслова-предиката певною словоформою. Включення суб'єкта до валентної моделі речення зумовлюється семантичною природою предиката. Обставина є також необхідним смисловим доповненням дієслівного предиката, який у ряді випадків, на відміну від означення, може бути вирішальним чинником при наданні реченню структурно-інформативної завершеності [1, с. 7, 20].

У сучасній українській літературній мові розрізняють залежне та незалежне ужи-

вання інфінітива. Незалежний інфінітив, на протигагу залежному, формально не підпорядковується іншому членові речення і має найбільше смислове навантаження [8, с. 7].

А.П. Загнітко визначає залежні інфінітиви, які корелюють з правобічним валентнозумовленим об'єктом, що заповнює синтаксичну позицію прямого додатка, як об'єктні. Саме такі інфінітиви поступово набували поширення в мові й охоплювали другорядну (тобто опосередковану певними виявами первинної дії або стану) дію, хоча подібні вияви нерідко охоплюють конструкції перехідного типу, в яких статус інфінітива наближається до суб'єктного, що здебільшого зумовлюється відносною синсемантичністю препозитивного дієслівного компонента [3, с. 2-3]. І хоча інфінітив, виконуючи периферійну об'єктно- й обставинно-детермінатну функції, «розмиває» свою категорійну семантику [3, с. 9], однак виступає необхідним компонентом для увиразнення інформативно-змістовного смислу речення. Така властивість залежного інфінітива є визначальною та дає підстави зараховувати його до мінімальної реченнєвої структури (валентної моделі речення).

Отже, враховуючи визначальну роль предиката з його валентно-інтенційними особливостями реалізації у семантико-синтаксичній структурі простого речення, окреслимо склад мінімальної інформативно-змістовної реченнєвої структури як такий, компонентами якої є: предикатна та суб'єктна, об'єктна синтаксеми (просте елементарне речення), дуплексив, обставинний детермінант або залежний інфінітив, що виконує функцію об'єкта при дієслові з об'єктною валентністю (просте неелементарне речення).

Речення з емоційними предикатами передають ситуацію, яка характеризує суб'єкт, його стан, викликає емоції в учасників комунікативної ситуації. До предикатів цієї групи належать *like, dislike, love, hate, appreciate, grieve, amuse, respect, encourage, approve, worn* та багато інших. Валентно-інтенційні особливості такі предикати у висловлюваннях, що належать до емоційного політичного дискурсу, реалізують як:

- одновалентні: *I know you agree, Congresswoman. So help the gentleman. Address his concerns that the Tea Party somehow – the influence of the Tea Party somehow pushes him out?* (*The Washington Post*. 13/06/2011);

двовалентні: *But a poll released just days ahead of the election showed that voters in the district are displeased with the current direction of the country* (*CBS News*. 14/09/2011);

тривалентні: *Republican presidential candidates Herman Cain and Newt Gingrich spoke out Sunday against a Dallas pastor and Rick Perry supporter who recently disparaged Mormonism as "a cult" – noting that "We're not running for theologian-in-chief."* (*CBS News*. 09/10/2011).

Структурно-семантичний потенціал речень з предикатами емоційного стану репрезентується схемами:

1. S + VfPraeddic: *As far as the regional peoples are concerned, they should realistically ask the EU only for lessons on building sustainable democratic societies* (*Global Politician*. 09/05/2011);

2. S + VfPraeddic + Obj: *I like those days when Ronald Reagan – you talked about – when Ronald Reagan would ensure that the light of this country would shine brightly for liberty, democracy, human rights, and free markets. We're not shining like we used to shine. We need to shine again* (*The Washington Post*. 12/09/2011);

3. S + VfPraeddic + Vinf: *There is not a groundswell for the most prominent Republican still openly considering a run, 2008 vice presidential nominee Sarah Palin, to jump in: Three in four Republican primary voters said they would not like to see her enter the*

race (CBS News. 04/10/2011);

4. S + VfPraeddic + Vger: *Spain's national electoral commission has declared tomorrow's protest rallies illegal but the prime minister avoided saying today whether he will order police to break them up (The Morning Star. 20/05/2011);*

5. S + VfPraeddic + Obj + Adv: *Moderator: Speaker Gingrich, would you raise the retirement age for Social Security recipients? Newt Gingrich: No, not necessarily, but let me start with – I'm not particularly worried about Governor Perry and Governor Romney frightening the American people when President Obama scares them every single day. (APPLAUSE) (The Washington Post. 12/09/2011);*

6. S + VfPraeddic + Obj + Dupl: *Ring, however, said he wouldn't characterize himself as a "values" voter; he was at the conference to see the candidates (CBS News. 08/10/2011);*

7. S + VfPraeddic + that clause P: *The ambassador said that as the two government's positions remained unchanged, he doubted the issue would be raised (The Guardian. 12/09/2011).*

Висновки. Таким чином, емоційність у політичному дискурсі виражається монопредикативними та поліпредикативними структурами, в яких предикати як центротворчі елементи речення виступають одно-, дво- та тривалентними, що дає можливість розгляду простих елементарних та ускладнених речень, а також складних речень емоційної семантики з позицій функціонального синтаксису.

Список літератури

1. Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською : [монографія] / АН УРСР; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / Йосип Фрідріхович Андерш. – К.: Наукова думка, 1987. – 192 с.
2. Апресян Ю. Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола / Ю. Д. Апресян. – М.: Наука, 1967. – 251 с.
3. Загнітко А. Український інфінітив у структурі простого речення : типологія функцій і семантика / Анатолій Загнітко // Вісник Львівського університету. – Вип. 34, Ч.І. – С. 3-10. – (Серія філологія, 2007).
4. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М.: МГУ, 1998. – С. 193.
5. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
6. Мартемьянов Ю. С. Глубинные структуры в описании языковой семантики // Тезисы научной конференции “Глубинные и поверхностные структуры в языке”. 20-21 дек. 1972 г. [Изд. МГПИИЯ им. М. Тореза, Инст. языкознания АН СССР]. – М.: Наука, 1972. – С. 32.
7. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / изд. 6-е / Ю. С. Степанов. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 310 с.
8. Швець І. Р. Незалежний інфінітив та його синтаксичні функції в сучасній українській літературній мові / І. Р. Швець // Праці Одеського ун-ту. – Одеса, 1961. – С. 15.

Magas N. M. Структурно-семантический анализ предложений с эмоциональными предикатами (на материале современной англоязычной политической прессы) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 111-115.

В статье на материале современной англоязычной политической прессы рассматривается семантико-синтаксическая структура предложений с эмоциональными предикатами. Логический и функциональный анализ особенностей организации этих конструкций основан на их предикативной природе. Структурно-семантические типы предложений определяются с учетом валентно-интенционных особенностей эмоциональных предикатов.

Ключевые слова: *предикат, валентность, структурно-семантическая схема.*

Magas N. M. Structural and semantic analysis of sentences with emotional predicates (on the basis of modern English political press) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.111-115.

The article deals with semantic-syntactic structure of sentences with emotional predicates on the basis of modern English political press. Both logical and functional analysis of the correlation specificity in these constructions are based on their predicative nature. Semantic and structural types of sentences are determined taking into account valence and intention features of emotional predicates.

Key words: *predicate, valency, structural and semantic pattern.*

Поступила до редакції 22.03.2012 р.

УДК 811.161.2'37

**Предикати посесивної наявності / відсутності
в сучасній українській мові**

Мєлєкєсцева Н. В.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Стаття присвячена дослідженню категорії посесивності на синтаксичному рівні мови. Здійснено семантичну класифікацію предикатів посесивної наявності/ відсутності за різними критеріями та описано засоби їх реалізації в сучасній українській мові.

Ключові слова: *посесивність, предикат посесивної наявності / відсутності, дієслівні конструкції, семантична класифікація.*

Окремий тип у межах буттєвих становлять речення наявності / відсутності, буттєва семантика яких ускладнена додатковим значенням володіння (посесивності). Посесивність – це універсальна семантико-синтаксична категорія, що відображає відношення між двома об'єктами зовнішньої реальності: один із них представлений як елемент особистої сфери іншого об'єкта (особи) або має право власності та користування ним [6, с. 15].

Складна та неоднорідна природа цієї категорії зумовили численні дослідження з погляду реалізації її на різних рівнях мови – словотвірному, лексичному, морфологічному, синтаксичному. Свідченням підвищеного інтересу до посесивності, опису її семантичних характеристик і засобів вираження в різних мовах є колективні монографії «Категорія бытия и обладания в языке» (1977), «Славянское и балканское языкознание. Категория посессивности» (1986), «Категорія посессивности в славянских и балканских языках» (1989), «Теория функциональной грамматики: Посессивность» (1996). Аналіз предикативних посесивних конструкцій представлено в працях зарубіжних мовознавців: Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, Г.І. Володіної, О.В. Головачової, Г.О. Золотової, Т.Н. Молошної, О.М. Селіверстової, В.Н. Топорова, К.Г. Чінчля та ін.

В україністиці окремі питання синтаксису посесивних конструкцій висвітлені в роботах Л.А. Булаховського, Н.В. Гуйванюк, М.А. Жовтобрюха, І.І. Слинька. На сучасному етапі предикативні посесивні моделі української мови схарактеризовані в монографії О.І. Леути та дисертаційних дослідженнях Л.І. Лонської, Т.М. Мішеніної, І.Г. Данильчук, М.Д. Колечко, О.О. Константінової. Проте багато питань є дискусійними, що зумовлює *актуальність* пропонованої розвідки. *Мета* статті – на основі огляду наукових розвідок і власних спостережень виявити й описати семантичну типологію предикатів посесивної наявності / відсутності.

Для досягнення сформульованої мети потрібно розв'язати такі основні завдання:
1) проаналізувати наявні в лінгвістичній літературі дослідження категорії посесив-

ності на синтаксичному рівні мови; 2) здійснити семантичну класифікацію предикатів посесивної наявності / відсутності за різними критеріями; 3) описати основні типи предикатів посесивної наявності / відсутності та морфологічні засоби їх реалізації в сучасній українській мові.

Центром предикативної посесивності є дієслівні конструкції, що репрезентують посесивну ситуацію. Вона має трикомпонентну структуру: посесивний суб'єкт – посесор (власник, особа, котрій щось належить, котра щось має), предикат посесивної наявності / відсутності (вказує на наявність / відсутність чогось у посесора) й об'єкт посесивності як ключове поняття посесивності (предмет, об'єкт володіння, наявності), сутність якого визначена відношенням відчужуваної та невідчужуваної власності.

Невідчужувана власність – це таке відношення посесивності, за якого існування посесивного об'єкта нерозривно пов'язане з існуванням посесора, тобто є його частиною або сприймається як така [3, с. 193].

Невідчужувану власність поділяють на:

1) абсолютно невідчужувану – частини тіла людини, внутрішні органи та властивості, пов'язані з універсальним проявом їхньої діяльності (голос, дихання, зір, слух, почерк); фізичні константи людини (зріст, вага, розміри); абстрактні поняття, що характеризують інтелектуальну та духовну діяльність людини (розум, пам'ять, настрій, почуття), етапи її життя (минуле, майбутнє);

2) відносно невідчужувану – частини тіла, що відростають (борода, вуса); родинні та соціальні стосунки (мати, син, сусід, товариш);

3) okazіонально невідчужувану – семантика такого виду посесивних відношень актуалізується лише в мовному контексті [2; 3].

До відчужуваної власності належать такі матеріальні й абстрактні об'єкти, які не розглядаються мовним менталітетом як властивий посесору обов'язковий або ймовірний елемент, зазвичай пов'язані з посесором за функцією. Це предмети особистої власності (одяг, житло), майнові відношення, зв'язки в соціумі (класова приналежність, професія) [2, с. 61-66].

У сучасних дослідженнях посесивність розглядають у вузькому та широкому значенні. Згідно з вузьким підходом, посесивні відношення виникають лише за умови, коли в ролі суб'єкта виступає особа, а об'єкт належить до відчужуваної власності. У широкому розумінні, посесивний суб'єкт може бути представлений особою, неістотою чи абстрактним поняттям, а об'єкт володіння репрезентований як відчужуваний або невідчужуваний. У нашому дослідженні посесивність розглядаємо у межах широкого підходу.

Універсальним засобом реалізації предикатів посесивної наявності виступають посесивні дієслова, що позначають власне володіння – *мати*, *бути* (у значенні «належати комусь»), *володіти*, *належати*. Конструкції з цими дієсловами утворюють ядро категорії посесивності.

У більшості індоєвропейських мов за характером синтаксичного оформлення посесивних відношень домінують посесивні конструкції з дієсловом *мати*, які виражають значення володіння. В українській мові однаковою мірою продуктивно функціонують моделі з дієсловом *бути* і *мати*, наприклад: *Школа в Барвинівці має давні традиції* (*Голос України*. – 2012. – 17 лют., с. 2). *А в вас, бабусю, була дочка?* (*П. Мирний*, 363) [7, с. 164].

Багато лінгвістів (Т.Б. Алісова, Ю.Д. Апресян, В.Г. Гак, О.М. Селіверстова) до посесивних відносять також предикатну дієслівну лексику, яка, крім володіння, ві-

дображає відношення отримання, втрати, передачі й відчуження об'єкта з власності іншої особи. Вони утворюють периферію категорії посесивності.

Конструкції посесивної наявності / відсутності являють собою різновид буттєвих моделей, що репрезентують буття як нестабільний процес, якому притаманна ознака фазовості: протікання процесу чи стану в часі та зазначення етапів їх існування (початок, тривання, кінець) [9, с. 7]. Тому периферійні значення посесивності часто розглядають як фазові модифікації основних моделей володіння та належності [1].

За критерієм фазовості буття виокремлюємо три фази посесивності: отримання – власне володіння, належність – втрата.

Перша фаза посесивності притаманна інхоативним дієсловам (вказують на початковість дії, «початок володіння»), у значеннях яких репрезентовані різні види отримання [8]. Вони виражають такі семантичні види відношень: 1) отримати, присвоюючи собі право власності: *брати, взяти, присвоїти*; 2) отримати внаслідок докладання зусиль: *дістати, заробити, здобути, надбати, набути, одержати; відібрати, вкрати*; 3) придбати за гроші: *замовити, купити, придбати, скуповувати*; 4) отримати внаслідок переваги в боротьбі, змаганні: *виграти, відвоювати, завоювати, захопити*; 5) придбати, звертаючись з проханням до когось, домагаючись чогось, вимагаючи в іншій особі: *вимагати, випросити, виканючити, просити*; 6) позичити на певний час в іншій особі: *позичити, орендувати*; 7) придбати, приймаючи щось від іншої особи: *одержати, отримати, успадкувати*; 8) отримати внаслідок обміну: *виміняти, міняти, обмінюватися*.

Друга фаза посесивності в українській мові представлена двома семантичними типами: 1) належність; 2) володіння [7, с. 113].

Відношення належності реалізується за допомогою конструкцій з дієсловами *бути* (з родовим посесивним), *належати, водитися* (у значенні «бути в наявності в когось, належати комусь»): *Цього абсолютно достатньо, щоб зрозуміти: у нас є потужний потенціал, великі сили, доленосні задуми, щоб упевнено рухатися вперед заради розвитку вітчизняної економіки, заради процвітання держави (Голос України. – 2012. – 17 лют., с. 5). Берег належить йому і вода до самої середини річки належить йому (П. Загребельний, 84).*

Значення наявності предмета, володіння ним, репрезентоване сполученням *бути* з родовим посесивним, може виражатися так званім «синтаксичним нулем» або «нульовим показником»: *У неї дуже уважні руки. У неї ще уважніший погляд (Ю. Андрухович, 11) [4, с. 146].*

У ролі засобів вираження володіння функціонують дієслова *мати, володіти, тримати* (у значенні «володіти кимось, чимось; утримувати когось, годуючи, доглядаючи»): *Перед роботою маю декілька днів відпочинку (В. Марченко, 75). А відтак заволоділо нею одно почуття, що наплило могутньою хвилею на її душу і наказувало лиш одне: до хати забрати нещасного (О. Кобилянська, 260).*

Залежно від семантики об'єкта посесивної наявності предикати належності та володіння утворюють такі типи посесивних відношень:

1) повідомляють про наявність / відсутність у власності певного предмета володіння: *Натомість хтось має молоко (В. Марченко, 73); абстрактних понять: Таку саму думку має й депутат міськради минулого скликання, підприємець Загід Краснов, який претендуватиме на місце в парламенті як мажоритарник (Голос України. – 2012. – 17 лют., с. 4);*

2) характеризують особу, повідомляючи про наявність / відсутність у неї зовнішніх ознак, властивостей, внутрішніх якостей, особистих характеристик: *У неї трошки є жвавості в розумі, можливо, з часом це розвинеться, і вона потягне на вищу освіту* (В. Марченко, 80);

3) повідомляють про стосунки (кровні, родинні, близькі, дружні): *Ювілярка-трудівниця виховала у тяжкі часи трьох дітей, тепер має шістьох онуків та чотирьох правнуків* (Голос України. – 2012. – 17 лют., с. 3);

4) вказують на вік особи: *Оден з їх, одягнений в широкі сині шаровари та молдуванський каперан, мав не більш як двадцять п'ять літ.* (М. Коцюбинський, 75) [5, с. 16].

Третя фаза посесивності – втрата – констатує факт припинення володіння, перехід у стан посесивної відсутності. Значення втрати власності передають фінитивні дієслова із посесивною семантикою, об'єднані у такі лексико-семантичні групи: 1) втратити, віддавши назад щось узятє, позичене: *віддати, повернути*; 2) втратити, віддавши комусь в тимчасове користування: *позичити*; 3) втратити, віддавши комусь в дарунок для постійного користування: *подарувати*; 4) втратити щось через неухважність, забуваючи, залишаючи десь: *загубити, забути*; 5) втратити, знищивши, зруйнувавши щось: *зламати, знищити, зруйнувати, порвати, спалити*; 6) свідомо позбавитися певної речі: *викинути*; 7) втратити внаслідок продажу, обміну: *обміняти, поміняти, продати*; 8) втратити через насильне позбавлення чогось: *вкрати, забрати, конфіскувати*.

За ознакою позитивної / негативної посесивності виокремлюємо предикати посесивної наявності та посесивної відсутності. Посесивна наявність означає належність предмета певному суб'єкту, володіння чимось і виражається дієслівними предикатами із посесивним значенням (*мати, бути, володіти, належати, знаходитися, водитися, з'являтися, тримати, держати*): *Загалом потрібно сказати, що мовознавче шевченкознавство сьогодні має певні здобутки* (Н. Гуйванюк, 18).

Предикати посесивної відсутності означають відсутність власності і виражаються посесивними дієсловами із заперечною часткою *не* (*не мати, не бути, не володіти, не належати, не тримати*), а також екзистенційним предикатом *нема*: *У нас немає такої протестної активності, тому що обласна влада веде постійний діалог із громадськістю* (Голос України. – 2012. – 17 лют., с. 4).

Початкова фаза (отримання) та власне володіння, належність репрезентують позитивну посесивність; неволодіння, відсутність належності та втрата – негативну.

Залежно від того, чи посесивність виступає основним значенням чи другорядним, ускладненим додатковими семантичними характеристиками, предикати посесивної наявності / відсутності можуть вживатися як власне та невласне посесивні. Конструкції з дієсловом *мати* є власне посесивними, оскільки реалізують значення посесивності незалежно від контексту. Посесивна модель з дієсловом *бути* функціонує як власне посесивна, коли її можна замінити моделями з *мати*, або невласне посесивна – екзистенційна чи локативна [7, с. 113].

Висновки. Посесивно-предикативні відношення характеризуються широким набором засобів вираження в сучасній українській мові. Найбільш актуальними на семантико-синтаксичному рівні виступають ядерні типи посесивних конструкцій – моделі володіння та належності, що потребують подальшого наукового студіювання.

Список літератури

1. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики : Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность / Отв. ред. А.В. Бондарко. – СПб. : Наука, 1996. – 230 с.
2. Головачева А.В. Категория посессивности в плане содержания / А.В. Головачева // Категория посессивности в славянских и балканских языках. – М. : Наука, 1989. – С. 44-111.
3. Головачева А.В. К вопросу о соотношении категорий неотчуждаемости и определенности / А.В. Головачева // Славянское и балканское языкознание. Проблемы диалектологии. Категория посессивности. – М. : Наука, 1986. – С. 192-201.
4. Гуйванюк Н.В. Слово – Речення – Текст: Вибр. праці / Н.В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.
5. Лонська Л.І. Структурно-семантичні особливості буттєвих речень в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.І. Лонська. – Київ, 2001. – 19 с.
6. Мішеніна Т.М. Структурно-семантичні особливості синтаксичних конструкцій посессивності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.М. Мішеніна. – Київ, 2005. – 20 с.
7. Молошная Т.Н. План выражения категории посессивности / Т.Н. Молошная, Т.М. Николаева, Т.Н. Свешникова // Категория посессивности в славянских и балканских языках. – М. : Наука, 1989. – С. 112-215.
8. Чанишева Г.А. Посессивні дієслова в англійській і німецькій мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17. «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Г.А. Чанишева. – Донецьк, 2000. – 20 с.
9. Шведова Н.Ю. Русские бытийные глаголы и их субъекты / Н.Ю. Шведова // Слово и грамматические законы языка. Глагол. – М., 1989. – 296 с.

Мелєксєцева Н. В. Предикаты посессивного наличия / отсутствия в современном украинском языке // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.116-120.

Статья посвящена исследованию категории посессивности на синтаксическом уровне языка. Выполнена семантическая классификация предикатов посессивного наличия / отсутствия по разным критериям, описаны средства их реализации в современном украинском языке.

Ключевые слова: посессивность, предикат посессивного наличия / отсутствия, глагольные конструкции, семантическая классификация.

Melekestseva N. V. The predicates of possessive presence / absence in modern ukrainian language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.116-120.

The article deals with the investigation of the category of possessiveness at the syntactic language level. The semantic classification of the predicates of possessive presence / absence according to the different criteria has been made. The means of their expression in modern Ukrainian language have been described.

Key words: possessiveness, predicate of possessive presence/absence, verbal constructions, semantic classification.

Поступила до редакції 15.04.2012 р.

УДК 81'373.2

Проблемные случаи официальной передачи русских личных имен на украинский язык. Словарные статьи на А и Б

Мозговой В. И.

*ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет»,
г. Донецк, Украина*

На примерах словарных статей на буквы А и Б рассматриваются случаи официальной передачи русских личных имен на украинский язык, не учитывающих правовые аспекты их функционирования в родственных языках.

Ключевые слова: *личные имена, патронимы, фононимы, графонимы.*

Постановка проблемы. Логика развития человеческой цивилизации, стремящейся к подчеркиванию собственной уникальности, на различных этапах жизнедеятельности общества толкало отдельных его представителей к сохранению исторического, культурного и духовного наследия путем выделения из лексики особого разряда слов – собственных имен (СИ). При этом первичным элементом онимной материализации правовых отношений в обществе выступали личные имена (позже патронимы и фамилии). Не случайно и на современном этапе их генетически-цивилизационные корни так или иначе акцентируются каждым его обладателем, что подчеркивается особым отношением к ним антропонимики. Несмотря на это, исследования в этой области не могут удовлетворить конкретного собственника, вынужденного при отстаивании права на имя опираться не на «переводные нормы», прописанные в современных словарях [1; 2; 4; 6] или справочных пособиях [7] (поскольку перевод СИ – это нонсенс), а на речевые «традиции», которые не имеют и не могут иметь правового статуса.

Особой актуальностью проблемы вызвана работа над созданием «Русско-украинского словаря официальной передачи имен и отчеств».

Цель статьи – презентация методики работы над СИ в условиях правовой контактности близкородственных языков.

Изложение материала. Оригинальность подхода к СИ как категории права обуславливает введение в лексикографическую практику словарных помет «фононимы», «графонимы» и «украинский эквивалент», которые необходимы для отграничения языковых явлений, оперирующихся понятиями «звук, фонема, графема» (правописание [и], [е] в основах СИ; чередование, упрощение: русск. *Алекс`ей, Абда`икл, Алевт`ина, Агг`ей* – укр. *Олекс`ій, Абда`їкл, Алевт`ина, Ог`ій*), от процессов, происходящих в онимно-правовой действительности, главным смыслом которых является идентификация правового статуса личности при его фиксации в документах (русск. *Алекс`ей, Абда`икл, Агг`ей* – укр. *Олекс`ей* и *Олекс`ій, Абда`їкл* и *Абда`їкл, Агг`ей* и *Ог`ій* [3]. На этих научных постулатах строится авторская интерпретация предло-

женных для анализа словарных статей личных имен на буквы А и Б, употребления которых вызывают наибольший общественный резонанс [5]:

Абак`ум и **Аввак`ум**, м., кан., ред.; из ст.-слав. м. им. Аввак`умь «знаток священного писания» от гр. Abbaoum и д.-евр. Chäbbaqqūq «объятия Бога» – **Абак`ум** и **Аввак`ум** (граф. вв идентифицируют русск. носителя им.), р.п. -ма, д.п. -му или -ові, з.п. -ме, отч. **Абак`умович** и **Аввак`умович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Абак`умівна** и **Авак`умівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; укр. экв. **Абак`ум** и **Авак`ум** (граф. в идентифицирует укр. носителя им.).

Абда`икл, м., кан., устар, ред. – **Абда`ікл** (фон. [йі] идентифицирует слав. носителя им.), **Абда`ікл** (фон. [і] идентифицирует неслав. носителя им.), р.п. -ла, д.п. -лу или -ові, з.п. -ле, отч. **Абда`іклович** и **Абда`іклович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Абда`іклівна** и **Абда`іклівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но;

Авд`ей, м., кан., ред.; из д.-евр. м. им. Abd-Jesu «служитель Иисуса» – **Авд`ей** (фон. [а] и [е] идентифицируют русск. носителя им.), р.п. -дея, д.п. -ею или -еві, з.п. -дею, отч. **Авд`ейович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Авд`ейвна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; укр. экв. **Овд`ій** (фон. [о] и [і] идентифицируют укр. носителя им.), р.п. -дія, д.п. -ію или -ієві, з.п. -дію, отч. **Овд`ійович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Овд`ійвна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Авд`отья и **Евдок`ия**, ж., кан.; из гр. ж. им. Eudokia «ласковая, послушная» – **Авд`отья** и **Євдок`ія**, р.п. -тьї и -кїї, д.п. и п.п. -тьї и -кїї, з.п. -тьє и -кїє; разг. **Явд`оха**, р.п. -хи, д.п. и п.п. -сі, з.п. -хо.

Авел`ина, ж. заим., ред.; из м. им. `Авель (см.) – **Авел`ина**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

`**Авель** и `**Абель**, м., кан., ред.; от д.-евр. библ. hebel «ветерок» – `**Авель** и `**Абель**, р.п. -ля, д.п. -лю или -еві, з.п. -лю, отч. `**Авельович** и `**Абельович**, р.п. -ча, з.п. -чу, `**Авелівна** и `**Абелівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Ав`еркий, м., кан., ред.; «смелый» от лат. āverto «вынуждаю к бегству» – **Ав`еркій** (фон. [а] идентифицирует русск. носителя им.), р.п. -кїя, д.п. -кїю или -еві, з.п. -кїю, отч. **Ав`еркійович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Ав`еркійвна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; укр. экв. **Ов`еркій** (фон. [о] идентифицирует укр. носителя им.), разг. **Ов`ерко**.

Авер`ян, м., кан., ред.; из им. **Ав`еркий** (см.) – **Авер`ян** (апостроф фиксирует твердое произношение, а фон. [а] идентифицирует русск. носителя им.), р.п. -на, д.п. -ну или -ові, з.п. -не, отч. **Авер`янович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Авер`янівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; укр. экв. **Овер`ян** (фон. [о] идентифицирует укр. носителя им.), р.п. -на, д.п. -ну или -ові, з.п. -не, отч. **Овер`янович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Овер`янівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Авкс`ентий, м. кан., ред.; из гр. м. им. Auxentios от auxanō «расту, увеличиваюсь» – **Авкс`ентій** (фон. [а] идентифицирует русск. носителя им.), р.п. -тія, д.п. -тію или -еві, з.п. -тію, отч. **Авкс`ентійович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Авкс`ентїївна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; укр. экв. **Овкс`ентій**, (фон. [о] идентифицирует укр. носителя им.), разг. **Окс`ентій** и **Окс`ент**.

Аг`афа, **Аг`афия** и **Аг`афья**, ж., кан.; от гр. agathē «хорошая» – **Аг`афа**, **Аг`афія** и **Аг`аф`я** (апостроф фиксирует твердое произношение), р.п. -фі, -фії и -ф`ї, д.п. и п.п. -фі, -фії і -ф`ї, з.п. -фе, -фіє и -ф`є; разг. **Г`апка**.

Агаф`он и **Гап`он**, м. кан., ред.; «благочестивый» от гр. agathon «благо, добро» – **Агаф`он** и **Гап`он**, р.п. -на, д.п. -ну или -ові, з.п. -не, отч. **Агаф`онович** и **Гап`онович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Агаф`онівна** и **Гап`онівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; укр. экв. **Агап`он**.

Агг`ей, м., кан., ред.; из д.-евр. им. Haggaj «праздничный, торжественный» – **Агг`ей** (фон. [а], [ε] и граф. гг идентифицируют русск. носителя им.), р.п. -ггея, д.п. -сю и -сві, з.п. -ггею, отч. **Агг`ейович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Агг`ейвна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; **укр. экв. Ог`ій** и **Ог`ей** (фон. [о], [і], [ε] и граф. г идентифицируют укр. носителя им.), р.п. -гія и -гея), д.п. -гію и -сві, з.п. -гію и -гею, отч. **Ог`ійович** и **Ог`ейович**), р.п. -ча, з.п. -чу, **Ог`ійвна** и **Ог`ейвна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Агла`ида, ж., кан., ред.; от гр. aglaē «блестящая, пышная» – **Агла`ида** (фон. [айі] идентифицируют слав. носителя им.), р.п. -ди, д.п. и п.п. -ді, з.п. -до (форма **Агла`ида** идентифицирует неслав. носителя им.).

Агн`есса, ж., кан.; от гр. agnē «чистая, непорочная» – **Агн`есса** (граф. сс идентифицируют русск. носителя им.), р.п. -сси, д.п. и п.п. -ссі, з.п. -ссо; **укр. экв. Агн`еса** (граф. с идентифицирует укр. носителя им.), р.п. -си, д.п. и п.п. -сі, з.п. -со.

Агн`етта из ж. **Агн`есса** (см.) – **Агн`етта** (граф. тт идентифицируют русск. носителя им.), р.п. -тти, д.п. и п.п. -тті, з.п. -тто; **укр. экв. Агн`ета** (граф. т идентифицирует укр. носителя им.), р.п. -ти, д.п. и п.п. -ті, з.п. -то.

Аграф`ена и **Агрипп`ина**, ж., кан., ред.; из м. им. **Агр`иппа** (см.) – **Аграф`ена** и **Агрипп`ина** (фон. [ф] и граф. пп идентифицируют русск. носителя им.), р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; **укр. экв. Агрип`ина** и **Горп`ина** (граф. п идентифицирует укр. носителя им.), р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Агр`иппа, м, кан., устар, ред.; из м. рим. род. им. Agrippa от лат. agrippa «степенная, неуклюжая» – **Агр`иппа** (граф. пп идентифицируют русск. носителя им.), р.п. -ппи, д.п. -ппі или -ові, з.п. -ппо, отч. **Агр`иппович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Агр`иппівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; **укр. экв. Агр`ипа** (граф. п идентифицирует укр. носителя им.).

Адела`ида, ж., заим.; из фр. ж. им. Adélaïde и д.в.н. Adelheidis от adal «благородная» и heit «социальный слой, группа» – **Адела`ида** (фон. [йі] идентифицируют слав. носителя им.), р.п. -ди, д.п. и п.п. -ді, з.п. -до; форма **Адела`ида** идентифицирует неслав. носителя им.

Адри`ан и **Андрі`ан**, м., кан., ред.; из м. лат. им. Adrianus «из Андрии» от илир. ardia «бегущая вода» – **Адри`ян** и **Андрі`ян** (фон. [йа] идентифицирует слав. носителя им.), р.п. -на, д.п. -ну или -ові, з.п. -не, отч. **Адри`янович** и **Андрі`янович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Адри`янівна** и **Андрі`янівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; формы **Адри`ан** и **Андрі`ан** идентифицируют неслав. носителей им.

Аз`ар, м, кан., устар, ред.; из д.-евр. м. им. ‘Azarjā «Ягве (Бог) помог – **Аз`ар**, р.п. -ра, д.п. -ру или -ові, з.п. -ре, отч. **Аз`арович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Аз`арівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Аз`арий, м, кан., устар, ред.; м. им. **Аз`ар** (см.) – **Аз`арій**, р.п. -рія, д.п. -рію или -сві, з.п. -рію, отч. **Аз`арійович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Аз`аріївна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

А`ида, ж., заим., ред.; из названия одноименной оперы Д. Верди от гр. миф. им. Aidēs «ад, могила, смерть» – **А`ида** (фон. [айі] идентифицируют слав. носителя им.), р.п. -ди, д.п. и п.п. -ді, з.п. -до; укр. форма **А`ида** идентифицирует неслав. носителя им.

Акил`ина и **Акул`ина**, ж., кан., устар., ред.; из м. рим. им. Aquilina от лат. aquila «орел» – **Ак`илина** и **Акул`ина**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; **укр. экв. Кил`ина** и **Кул`ина**, **Якил`ина**, р.в. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Ак`им, м, кан., ред. и **Иак`им**, **Иоак`им**, устар.; из д.-евр. м. им. Jāhōjāqīm «Ягве (Бог) создал» – **Ак`ім** и **Иак`ім**, **Иоак`ім**, р.п. -іма, д.п. -іму или -ові, з.п. -іме, отч. **Ак`імович** и **Иак`імович**, **Иоак`імович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Ак`імівна** и **Иак`імівна**,

Юак`імівна, *р.п.* -ни, *д.в.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Як`им**, *р.п.* -има, *д.п.* -му или -ові *з.п.* -име, *отч.* **Як`имович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Як`імівна**, *р.п.* -ни, *д.в.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Акс`инья, **Кс`ения**, *ж.*, *кан.*; от *гр.* хеніа «гостеприимство» или хене «иностраника» – **Акс`инья**, **Кс`ения**, *р.п.* -ньї и -нїї, *д.п.* и *п.п.* -ньї и -нїї, *з.п.* -ньє и -нїє; *укр. экв.* **Акс`енія**, *р.п.* -нїї, *д.п.* и *п.п.* -нїї, *з.п.* -нїє.

Алевт`ин, *м.*, *кан.*, *устар.*, *ред.*; из *ж.* им. **Алевт`ина** (*см.*) – **Алевт`ин**, *р.п.* -на, *д.п.* -ну или -ові, *з.п.* -не, *отч.* **Алевт`инович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Алевт`инівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Алевт`ина, *ж.* *кан.*, *ред.*; от *гр.* aleiphō «натирающая благовониями (оливковым маслом)» – **Алевт`ина**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Алекс`андр, *м.*, *кан.*; из *гр. м.* им. Alexandros от alexō «защищаю, помогаю» и anēr (*р.п.* andros) «человек, мужчина» – **Алекс`андр** (*фон.* [а] идентифицирует *русск.* носителя им.), *р.п.* -ра, *д.п.* -ру или -ові, *з.п.* -ре, *отч.* **Алекс`андрович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Алекс`андрівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Олекс`андр** (*фон.* [о] идентифицирует *укр.* носителя им.).

Алекс`андра, *ж.*, *кан.*; от *м.* им. **Алекс`андр** (*см.*) – **Алекс`андра** (*фон.* [а] идентифицирует *русск.* носителя им.), *р.п.* -ри, *д.п.* и *п.п.* -рі, *з.п.* -ро; *укр. экв.* **Олекс`андра** (*фон.* [о] идентифицирует *укр.* носителя им.).

Алекс`ей, *м.*, *кан.*; из *гр. м.* им. Alexias от alexō «защищаю, помогаю» – **Алекс`ей** (*фон.* [а] и [ε] идентифицируют *русск.* носителя им.), *р.п.* -сія, *д.п.* -сію или -єві, *з.п.* -сію, *отч.* **Алекс`ейович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Алекс`євна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Олекс`ій** и (*фон.* [о] и [і] идентифицируют *укр.* носителя им.), *разг.* **Ол`екса**.

Алекс`ея, *ж.*, *кан.*, *устар.*, *ред.*; из *м.* им. **Алекс`ей** (*см.*) – **Алекс`ея** (*фон.* [а] и [ε] идентифицируют *русск.* носителя им.), *р.п.* -сеї, *д.п.* и *п.п.* -сеї, *з.п.* -сеє; *укр. экв.* **Олекс`ія** (*фон.* [о] и [і] идентифицируют *укр.* носителя им.), *р.п.* -сії, *д.п.* и *п.п.* -сії, *з.п.* -сіє.

Ал`ексий, *м.*, *кан.*; из *м.* им. **Алекс`ей** (*см.*) – **Ал`ексий** (*фон.* [а] идентифицирует *русск.* носителя им.), *р.п.* -сія, *д.п.* -сію или -єві, *з.п.* -сію, *отч.* **Ал`ексийович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Ал`ексієвна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Ол`ексій** (*фон.* [о] идентифицирует *укр.* носителя им.).

Ал`иса, *ж.*, *заим.*; «из благородных» от *ст.-анг.* им. Adelicia и *д.в.н.* Adelheidis от adal «благородная» и heit «социальный слой, группа» – **Ал`иса**, *р.п.* -си, *д.п.* и *п.п.* -сі, *з.п.* -со.

Алла, *ж.*, *гот.*, *кан.* – **Алла**, (*граф. лл* свідчать про іншомовне походження ім.), *р.п.* -лли, *д.в.* и *п.п.* -ллі, *з.п.* -ллю.

Андр`ей, *м.*, *кан.*; из *м.* *гр.* им. Andreas от andreios «мужественный» – **Андр`ей** (*фон.* [ε] идентифицирует *русск.* носителя им.), *р.п.* -ія, *д.п.* -рею или -ові, *з.п.* -рею, *отч.* **Андр`ейович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Андр`євна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Андр`ій** (*фон.* [і] идентифицирует *укр.* носителя им.).

Аник`ей и **Ан`икий**, *м.*, *кан.*, *ред.*; «Иван, побеждающий благодатью» из *гр. м.* им. Iōannikios и nikē «победа» от *д.-евр. м.* им. Iehōhānāt «Иван» («божья милость») – **Аник`ей** (*фон.* [а], [і] и [ε] идентифицируют *русск.* носителя им.) и **Ан`ікій**, *р.п.* -кея и -кія, *д.п.* -кію или -єві, *з.п.* -кію, *отч.* **Аник`ейович** и **Ан`ікійович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Аник`євна** и **Ан`ікієвна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Он`икій**, (*фон.* [о], [и] идентифицируют *укр.* носителя им.).

Ан`исий, *м.*, *кан.*, *ред.*; от *гр.* onēsis «полезность, благополучие» – **Ан`исий** (*фон.* [а], [і] идентифицируют *русск.* носителя им.), *р.п.* -сія, *д.п.* -сію или -єві, *з.п.* -сію,

отч. **Ан`ісійович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Ан`ісіївна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Он`ісій** (*фон.* [о], [и] идентифицируют *укр.* носителя им.).

Ан`исим, *м., кан., ред.*; из *гр. м.* им. Onēsimos от onēsimos «полезный» – **Ан`ісім** (*фон.* [а] и [і] идентифицируют *русск.* носителя им.), *р.п.* -ма, *д.п.* -му или -ові, *з.п.* -ме, отч. **Ан`ісімович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Ан`ісімівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Он`исим** и **Он`исько** (*фон.* [о] и [и] идентифицируют *укр.* носителя им.), *р.п.* -ма и -ка, *д.п.* -му или -ові и -ку или -ові, *з.п.* -ме и -ку, отч. **Он`исимович** и **Он`иськович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Он`исимівна** и **Он`иськівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Ан`исия и **Ан`исья**, *ж., кан., ред.*; из *м.* им. **Ан`исий** (*см.*) – **Ан`ісія** и **Ан`ісья** (*фон.* [а] и [і] идентифицируют *русск.* носителя им.), *р.п.* -сії и -сьї, *д.п.* и *п.п.* -сії и -сьї, *з.п.* -сіє и -сьє; *укр. экв.* **Он`ісія** (*фон.* [о] и [и] идентифицируют *укр.* носителя им.), *разг.* **Он`иська**, *д.п.* и *п.п.* -сьці, *з.п.* -сько.

Анна, *ж., кан.*; «ласковая, милосердная» из *д.-евр. ж.* им. Channa от chanan «Бог милостивый, проявлял ласку» – **Анна** (*фон.* [а] идентифицирует *русск.* носителя им.), *р.п.* -нни, *д.п.* и *п.п.* -нні, *з.п.* -нно; *укр. экв.* **Г`анна** (*фон.* [га] идентифицируют *укр.* носителя им.), *р.п.* -нни, *д.п.* и *п.п.* -нні, *з.п.* -нно.

Ант`ип, *м., кан., устар., ред.*; «упертый» из *гр. м.* им. Antipas от anti «против» и pas «всякий, весь» – **Ант`ип**, *р.п.* -па, *д.п.* -пу или -ові, *з.п.* -пе, отч. **Ант`ипович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Ант`ипівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Анф`иса, *ж., кан., ред.*; из *гр.* anhusa «цветущая» от anthēo «цвету» – **Анф`іса**, *р.п.* -си, *д.п.* и *п.п.* -сі, *з.п.* -со.

Аполл`он, *м., кан., ред.*; из *гр. м.* им. бога солнца и муз Apollon от *гр.* apollymi «душить, губить» – **Аполл`он** (*граф. лл* свидетельствуют о *гр.* происхождении им.), *р.п.* -на, *д.п.* -ну или -ові, *з.п.* -не, отч. **Аполл`онович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Аполл`онівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Ар`ефа и **Ар`ефий**, *м., кан., ред.*; из *гр. м.* им. Aretē от *гр.* aretē «добродетель» или *араб.* charaha «обрабатывать землю, пахать» – **Ар`ефа** и **Ар`ефій** (*фон.* [а] идентифицирует *русск.* носителя им.), *р.п.* -фа и -фія, *д.п.* -фу или -ові и -фію или -єві, *з.п.* -фе и -фію, отч. **Ар`ефович** и **Ар`ефійович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Ар`ефівна** и **Ар`ефійвна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Ор`ефа** и **Ор`ефій** (*фон.* [о] идентифицирует *укр.* носителя им.).

Ар`ина, *ж., кан.*; из *ж.* им. **Ир`ина** от *гр.* Eirēnē «мирная» – **Ар`іна** (*фон.* [а], [і] идентифицируют *русск.* носителя им.), *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Ор`ина** (*фон.* [о], [и] идентифицируют *укр.* носителя им.), *разг.* **Ор`ися**.

Арт`ём и **Арт`емий**, *м., кан.*; от *гр.* artemōs «бодрый, здоровый» – **Арт`ём** и **Арт`емій** (*фон.* [о] идентифицирует *русск.* носителя им.), *р.п.* -ма и -мія, *д.п.* -му или -ові и -мію или -єві, *з.п.* -ме и -мію, отч. **Арт`ёмович** и **Арт`емійович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Арт`ёмівна** и **Арт`емійвна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Арт`ем** (*фон.* [е] идентифицирует *укр.* носителя им.).

Афан`асий, *м., кан., ред.*; из *гр. м.* им. Athanasios от athanasia «бессмертие» – **Афан`асій** (идентифицирует *русск.* носителя им.), *р.п.* -сія, *д.п.* -сію или -єві, *з.п.* -сію, отч. **Афан`асійович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Афан`асіївна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Пан`ас** и **Опан`ас**, *р.п.* -са, *з.п.* -се, отч. **Пан`асович** и **Опан`асович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Пан`асівна** и **Опан`асівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Б`елла, *ж., заим.*; от *лат.* bella «красивая, милая, чудесная» – **Б`елла** (*граф. лл* указывают на *заим.* характер им.), *р.п.* -лли, *д.п.* и *п.п.* -ллі, *з.п.* -лло.

Бор`ис, *м., кан.*; из *м.* им. **Борисл`ав** (*см.*) – **Бор`ис**, *р.п.* -са, *д.п.* -су или -ові, *з.п.* -се, отч. **Бор`исович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Борис`івна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Борисл`ав, м., слав.; «добивающийся славы» от «бороться» и «слава» – **Борисл`ав**, р.п. -ва, д.п. -ву или -ові, з.п. -ве, отч. **Борисл`авович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Борисл`авівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Борисл`ава, ж., слав.; из м. им Борисл`ава, р.в. -ви, д.в. і м.в. -ві, к.в. -во.

Бронисл`ав, м., слав.; от польск. *bronіc* «охранять, беречь» и *slaw* «слава» – **Бронисл`ав**, р.п. -ва, д.п. -ву или -ові, з.п. -ве, отч. **Бронисл`авович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Бронисл`авівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Бронисл`ава, ж., слав.; из м. им. **Бронисл`ав** (см.) – **Бронисл`ава**, р.п. -ви, д.п. и п.п. -ві, к.в. -во.

Будим`ир, м., слав.; от др.-русск. «будить» и «мир» – **Будим`ир**, р.п. -ра, д.п. -ру или -ові, з.п. -ре, отч. **Будим`ирович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Будим`ирівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Составление словарей официальной передачи личных имен должно стать частью комплексной работы по стандартизации СИ в контексте права.

Список литературы

1. Єрмоленко С.Я. Новий російсько-український словник-довідник : бл. 65 000 слів / С.Я. Єрмоленко, К.В. Ленець, Л.О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1996. – 797 с.
2. Креч Т.В. Словарь транслитерации русских и украинских имён / Т.В. Креч. – Симферополь : Межвуз. центр «Крым», 2006. – С. 33-35.
3. Мозговой В.И. Типологія власних назв у мові і мовленні: проблеми і перспективи / В.И. Мозговой // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского : Науковий журнал. Серія Філологія. Соціальні комунікації. Том 23(62). 32. Часть 1. – Симферополь : Таврійський національний університет ім. В.И. Вернадського, 2010, с. 133-138.
4. Рыкова З.Г. Русско-украинский словарь / З.Г. Рыкова, Н.В. Щегольковская. – Харьков : РИП «Оригинал», 1997. – 250 с.
5. Трійняк І.І. Словник українських імен / І.І. Трійняк. – К. : «Довіра», 2005. – 509 с.
6. Український орфографічний словник : близько 172 000 слів / [уклад. В.Чумак та ін.]. – 7-е вид., переробл. і допов. – К. : Довіра, 2008. – 983 с.
7. Український правопис / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні; Інститут української мови. – К. : Наукова думка, 2005. – 240 с.

Условные сокращения

- араб.* – арабское.
библ. – библейское.
гот. – готское.
гр. – греческое.
граф. – графоним.
д.в.н. – древневерхненемецкое.
д.-евр. – древнееврейское.
д.п. – дательный падеж.
ж. – женское.
заим. – заимствованное.
з.п. – звательный падеж.

илир. – илирийское.
им. – имя, имена.
кан. – канонизированное церковью.
лат. – латинское.
м. – мужское.
миф. – мифологическое.
отч. – отчество.
польск. – польское.
п.п. – предложный падеж.
разг. – разговорное.
ред. – редкое.
рим. – римское.
род. – родовое.
р.п. – родительный падеж.
русск. – русское.
с.-анг. – среднеанглийское.
см. – смотри.
слав. – славянское.
ст.-слав. – старославянское.
укр. – украинское.
укр. экв. – украинский эквивалент.
устар. – устаревшее.
фон. – фононим.
фр. – французское.

Мозговий В. І. Проблемні випадки офіційної передачі російських особових імен українською мовою. Словникові статті на А і Б // Ученіє записки Тавричеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 121-127.

На прикладах словарних статей на букви А і Б розглядаються випадки офіційної передачі російських особових імен українською мовою, які не враховують правові аспекти їхнього функціонування у споріднених мовах.

Ключові слова: *особові імена, патроніми, фононіми, графоніми.*

Mozgovoy V. Problem cases of formal personal names transmission from Russian into Ukrainian. Dictionary articles on A and B // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.121-127.

Cases of formal names transmission from Russian into Ukrainian without legal aspects of their functioning in related languages are considered on A and B dictionary articles.

Key words: *names, patronyms, phononyms, graphonyms.*

Поступила в редакцію 15.04.2012 г.

УДК 811.111

Regional variants and dialects of english

Naumenko L. P.¹, Strelnikova L. G.²

¹*The Institute of Philology Kyiv Taras Shevchenko National University*

²*National Academy of Statistics, Accounting and Audit*

The paper is devoted to regional and dialectal variations of modern English in its British (Northern and Southern), American, Canadian, Australian and New Zealand variants on phonological, lexical semantic and grammatical levels.

Key words: *variant, dialect, accent.*

The actuality of the research. Wide spreading of the English language in the world communication has been stimulated by rapid development of international, economic, scientific, and cultural relations which is called by the necessity to study the language-intermediary. For a long time English has been studied in its well-known form – BBC / RP which received the status of national standard in the UK. Under the modern circumstances when contacts have become more personal it appears to be not enough to know the refined version of the standardized English language. People become more interested in local, regional, and social variations of language which they hear every day in different parts of the world. The varieties of English attract attentions not only for practical purposes but scientific cognitive too.

In different English speaking countries there always been people who advocated the specifics of local talk or at least tried to differentiate regional variant from that which is spoken in metropoly. Among the first most prominent scholars who dedicated himself to this task was Noam Webster [9]. At present day philological studies one can observe the works dedicated both to regional variations of English [1; 3; 4; 6; 11] and local its representations [2; 5; 7; 8; 10].

The objective of the article. In our turn, we would like to pay our attention to three major differences in variation of English: phonological, lexical semantic, and structural grammatical as well as to consider the reasons of its origin.

Traditionally, British dialectologists divide all variants of English into: *English-based group* that comprises E-E, Welsh E, Scottish E, Northern Ireland E, Australian E, New Zealand E, and *American-based group* that comprises Am E and Canadian E. The main accents grouping within England are between Northern England and Southern England. *Northern England* includes the north east England dialects. Northern English shows Viking influence because the area was all north of the Danelaw. To the distinctive phonetic features of the Northern English belong the following: using of [u] and [u:] instead of [] and [u], e.g.: *luck* [luk], *look* [lu:k], [a] instead of [æ], e.g.: *cat* [cat], *trap* [trap], monophthongs [e:] and [o:] instead of diphthons [ei] and [ou], like in *face* and *goat*. Some dialect words used across the North are listed in extended editions of the Oxford Dictionary with a marker

Regional variants and dialects of English

“North England”, e.g.: *ginnell* and *snicket* for “specific types of alleyways”, *to fettle* – “to organize”, or the use of *while* to mean “until”. The best-known Northern words are *nowt* “nothing”, *owt* “anything”, *summat* “something”. The “present historical” is named after the speech of the northern region. Instead of saying *I said to him*, users would say *I says to him*, or instead of *I went up there*, they would say *I goes up there*.

Southern English originated from the upper-class speech of the London – Oxford – Cambridge triangle and is particularly notable as the basis for RP. Southern English accents have three main historical influences: the London accent, in particular, Cockney; RP; southern rural accents, such as West Country, Kent, and East Anglian. Southern English accents are distinguished by using long [a:] instead of short [a] in such words as *cast* [ka:st], *bath* [ba:θ]; diphthongal realization of [i] and [u], e.g.: *beat* [biit], *paw* [po], losing of ‘to’ from sentences related to places, e.g.: *Do you want to go West End?*.

Compared to English spoken in Britain, *North American English* is more homogeneous. North American English has undergone some sound changes not found in other varieties of English speech:

replacement of [o] by [ɔ], e.g.: *body*, *everybody*, *nobody*;

dropping of [j] in words like *duke*, *new*, *suit*, *resume*;

pronouncing [æ] instead of [a] in such words as *chance*, *dance*, *glass*, *last*;

vocalization of sound [r] in words and at the margins of words, e.g.: *morning*, *winter*.

There is a considerable number of words which differ in their phonetic shape comparing with RP in Great Britain, e.g.: *advertisement* [ædvɛ:ˈtaɪzm nt], *blouse* [blaʊs], *clerk* [klɜ:k], *either* [ˈið], *epoch* [ˈep k], *leisure* [ˈli], *lieutenant* [luˈten nt], *neither* [ˈnið], *process* [ˈproʊs], *progress* [ˈprogr s], *schedule* [sˈkedʒul], *tomato* [təˈmeɪtoʊ], *vase* [veɪs].

The most significant spelling differences which can be detected in present-day American and British English can be revealed as follows: Am *-in* versus Br *-en* – *inclosure*, *inquiry*; Am *-er* versus Br *-re* – *center*, *fiber*, *liter*, *meter*, *theater*; Am *-or* versus Br *-our* – *behavior*, *color*, *harbor*, *honor*, *humor*, *labor*, *neighbor*; Am *-se* versus Br *-ce* – *defense*, *license*, *offense*, *practise*; Am *-z* versus Br *-s* – *analyze*, *criticize*, *emphasize*, *idealize*, *organize*; Am *-e* versus Br *-ae / -oe* – *anemia*, *anesthesia*, *medieval*; Am *-f* versus Br *-ph* – *sulfur*, *sulfate*; Am *-i* versus Br *-y* – *tire*, *siphon*, Am *-y* versus Br *-i* – *gayety*, *gypsy*, Am single consonant *-l* versus Br doubled one *-ll* before a suffix in unstressed syllables – *dialed*, *labeled*, *marvelous*, *traveler*. There are some isolated differences, e.g.:

American	British
ax	axe
cozy	cosy
curb	kerb
check	cheque
draft	draught
jail	goal
plow	plough
reflection	reflexion

Some compounds are spelled either with a hyphen or together in AmE comparing with their British counterparts, e.g.: *breakdown*, Am – *break-down*, Br; *weekend*, Am – *week-end*, Br; *grandcover*, Am – *grand cover*, Br.

North American lexicon has given English thousands of words, phrases, and new meanings. The process of coining new words started with borrowing names for unfamiliar flora, fauna, and topography from Native American languages. Examples are *chinook, hikory, moose, opossum, raccoon, sequoia, squash, Alabama, Appalachians, Chicago, Dakota, Hudson, Milwaukee, Minnesota, Mississippi, Missouri, Nebraska, Nevada, Niagara, Ohio, Oklahoma, Omaha, Ontario, Potomac, Wyoming*. North American vocabulary includes loanwords describing articles of everyday use of native Americans, e.g.: *kayak, moccasins, tamarac, toboggan, tomahawk, wigwam*, family relations, e.g.: *squaw, squaw-man*. The languages of other colonizing nations also added to the American vocabulary, e.g.: *cent, chute, dime, levee, prairie, portage, pumpkin* (from French), *barbecue, bonanza, canyon, coyote, lasso, mesa, mustang, ranch, rodeo, rumba, sombrero, stevedore, tornado* (from Spanish); *boodle, cookie, cruller, dope, kill, Santa Claus, skate, snoop, yankee* (from Dutch); *delicatessen, hamburger, noodle, seminar* (from German). Among the earliest and most notable additions to the American vocabulary there are terms describing features of the North American landscape, e.g.: *barrens, bluff, bottomland, branch, cutoff, fork, gulch, knob, notch, rapids, riffle, snag, timberline, trail, watergap*. Such words as *creek, slough, sleet, watershed* received new meanings unknown in England. Thus, the word *corn*, used in England to denote wheat (or any cereal), came to name the plant *Zea mays*, the most important crop in the USA, originally named *Indian corn*; wheat, rye, barley, oats, etc. came to be collectively referred to as *grain* (or *breadstuff*); the word *barn* assumed additional meaning a “housing livestock”, the word *team* – a “vehicle run by horses”, as well as *elevator* and *truck*. With development of the society’s new concepts came into life marking different domains and spheres such as: real estate – *land office, outlands, waterfront, to locate, to relocate*; types of property– *adobe, log cabin* (in the 18th c.), *frame house, tenement house, shack, shanty* (in the 19th c.), *condominium, townhouse, mobile home, multi-family* (in the 20th c.), and parts thereof – *driveway, breezeway, backyard, dooryard, family room, basement*; political institutions – *caucus, carpetbagger, exit poll, filibuster, gerrymander, gubernatorial*; business and finance – *blue chip, bottom dollar, breakeven, downsize, merger, raw deal*; sports and games – *bluff, cheap shot, off base, hit and run, quarterback*; automobile industry – *hatchback, motorhome, pickup truck, tailgate*, etc.

The vast corpus of vocabulary differences between Am and Br English came as a result of parallel development of two regional variants of language. These words and expressions refer to a large variety of areas such as politics, education, law, business, entertainment, cooking, etc. Here are some of them:

American	British
apartment	flat
attorney	solicitor, barrister
back of	behind
baggage	luggage
bar	pub
bill	banknote
billboard	hoarding
buddy	chap
cookie	biscuit
French fries	chips

Concerning morphological peculiarities, AmE has always shown a marked tendency to use nouns as verbs. Examples are *to corner*, *to interview*, *to feature*, *to profile*, *to pressure*, *to service*, *to vacuum*. Other essential feature is nouned phrasal verbs, e.g., *lose out*, *pick up*, *set up*, *trade in*. Productive is also back-formation, e.g.: *curation* → *to curate*, *donation* → *to donate*, *location* → *to locate*, and compounding, e.g.: *brainstorm*, *flatlands*, *fool-proof*, *hitchhike*, *overview* (juxtaposition); *down-and-out*, *free-for-all*, *non-profit*, *ready-to-wear* (hyphenated). Noun productive suffixes are -cian, -ee, -ery, -ster, e.g.: *beautician*, *retiree*, *bakery*, *gangster*. Americanisms are also formed by alteration of existing words, e.g.: *buddy*, *pesky*, *phony*, *skeeter*, *sashay*, *sundae*, etc.

AmE generally prefers the singular for collective nouns, e.g.: *the government is considering*, where British has *the government are considering*. Also where a verb has both regular and irregular forms, in AmE preference is given to a regular one, in British – to irregular, e.g.: *spell* – *spelled*, Am; *spell* – *spelt*, Br.

Among syntactical constructions that arose in the USA are: D + *of* (with dates and time) – *back of*, *outside of*; using of *gotten* (as PII of *get*), subjunctive without *should* or *ought to*, e.g.: *The City Attorney suggested that the case not be closed*.

Nevertheless the *Canadian English* has many similarities with the AmE and BrE, it forms its own regional variant. The term *Canadian English* is first attested in the speech by the Reverend A. Constable Geikie in 1857. Canadian English is the product of four waves of immigration over the period of two centuries. The first wave was the influx of Loyalists from the Mid-Atlantic States of America. The second wave from Britain and Ireland was encouraged to settle in Canada after the War of 1812 by the governors of Canada. Waves of immigration from around the globe peaking in 1910 and 1960 had a lesser influence, but they did make Canada a multicultural country. The languages of aboriginal people in Canada started to influence English used in this country since the first settlements, and the French of Lower Canada provided vocabulary to the English of Upper Canada.

There are approximately two thousand words and expressions that are native to Canada, or which have a meaning peculiar or characteristic. The latter are referred to as *Canadianisms*. A good deal of Canadianisms as well as Americanisms were founded out of necessity. They describe things, objects, phenomena, institutions, modern realities which are unknown to the British or American community. They are reminiscent of the early days of settlement of American Loyalists and British comers. Thus, many Canadianisms are words coined or borrowed to identify features of the new landscape: *chutes*, *saults* (of the rivers), *muskeg* (of the hitherland), *buttes*, *parklands* (of the prairies), *bluffs*, *islands* (of the trees); *cat spruce*, *Douglas fir*, *Labrador tea*, *kinnikinnick*, *Manitoba maple*, *Pembina berry*, *saskatoon*, *soapallie*, *Sitka spruce*, *tamarack*; *cabri*, *caribou* (animals), *Canada goose*, *fool hen*, *siwash duck*, *turkey vulture*, *whiskey jack* (birds), *Massassauga rattler*, *pecan*, *siffleur*, (reptiles), *cisco*, *inconnu*, *kokanee*, *maskinonge*, *kokanee*, *oolichan*, *ouananiche*, *tuladi*, *wendigo* (fish); *acclamation*, *endorsation*, *M.P.P.* (political institutions); and also *blue line*, *bush pilot*, *cat train*, *chuck wagon*, *deke*, *faceoff*, *grid road*, *hydro*, *loonie*, *mountie*, *remittance man*, *suitcase farmer*, *timbits*, *toonie*.

There is some difference in nomination of the same things by different words or words combinations in Canadian and AmE. Among them there are:

Canadian	American
asphalt road	blacktop
blinds	shades
elastic band	rubber band
feather	(corn) silk
sheaf	bundle
tap	faucet
tea party	coffee party
veranda	porch

Canadians, unlike Americans, have a choice in matter of spelling and can choose to spell words either the American or British way: *analyze / analyse, center / centre, practice / practise, color / colour*. However, consistency must govern usage. Thus, if a Canadian in a formal paper chooses to use British spelling, he must take care to use all British suffixes. This advice is given by the *Canadian Oxford English Dictionary*.

A particular syntactic distinctive feature of CE is the post adjectival position of the word *Canada* after certain proper names, e.g.: *Air Canada, Parks Canada, Statistics Canada*. This practice has spread to other institutions and business firms – *Unity Canada, Bell Canada, Shell Canada*.

Australian English is relatively homogenous when compared to British E. There is, however, some regional variation between the states, particularly in regards to South Australia, Victoria, and Western Australia. One of the first publications on Australian English was issued in 1892 under the title *The Slang-English of Australia and Some Mixed Languages*. The first dictionary on historical principles was E.E. Morris' *Austral English: A Dictionary of Australian Words, Phrases and Usages* (1898). Widely regarded and authoritative *Macquarie Dictionary of Australian English* was published in 1981, after ten years of research and planning.

Australian English is non-rhotic, in other words, the sound [r] does not appear at the end of a syllable or before a consonant. However, a linking [r] can occur when a word that has a final "r" in spelling comes before another word that starts with a vowel. An intrusive [r] may be inserted before a vowel in words that do not have "r" in spelling.

Australian English incorporates many English-based words that are considered unique to this country, e.g.: *outback* – "a remote, sparsely-populated area", *jackaroo* – "a type of agricultural worker", *dinkum* – "true, the truth, authentic", *brumby* – "wild horse", *drover* – "cattle or sheep herder", *Sheila* – "woman", *gin* – "older aboriginal lady", *perjor.*, *bludger* – "lazy person", *bluey* – "person with red hair", *singlet* – "sleeveless T-shirt", *sunnies* – "sunglasses", *thongs* – "kind of footwear", *bikkies* – "biscuits", *capsicum* – "red or green bell peppers", *goon* – "cheap cask wine", also *goon bag*, *goon sack* or *goony* – "plastic cask", *Sultanas* – "small raisins", *flat white* – "espresso with milk", *short black* – "espresso", *long black* – "Americano", *Gibbo* for Gibson, *Macka's* or *Maccas* – for McDonald's (*Macka* being a nickname for any person with a "Mac" or "Mc" surname), *esky* – "portable cooler" (from the trademark *Esky*), *g'day* – a stereotypical Australian greeting. Some words which were transported by British and Irish convicts to Australia in 1788-1868 have certain variations in their meaning, e.g.: *creek* – "a stream or small river" (in BrE – "small watercourse flowing into the sea"), *paddock* – "field" (in BrE – "small enclosure for live-

stock”), *bush* and *scrub* – “wooded area” and “country areas” (in BrE are used only as a part of proper names such as *Shepherd’s Bush* and *Wormwood Scrub*), *mate* – “friend” (in BrE – “spouse”). Some words were incorporated into Australian English from aboriginal languages as names of flora and fauna, e.g.: *dingo*, *kangaroo*, *kaola*, *ostrich*, some other notions, e.g.: *boomerang*, *cooee* – “high-pitched call”, *yakka* – “hard work”, *wallaby*.

The *New Zealand* variation of English is called *New Zild* which is firmly based on BrE. One of the main things which separates New Zild from other types of English are the words borrowed from the language of the Maori, the Polynesian inhabitants of New Zealand. The evidence of them are Maori place names such as *Ngaruawahia*, *Paraparaumu*, *Rotorua*, *Takapuna*, *Timaru*, *Whangarei*, *Whanganui* (from Maori *whanga* – “harbor” and *nui* – “large”); names of local birds: *kākāpō*, *kea*, *kiwi*, *kōkako*, *moa*, *pūkeko*, *takahē*, *tūi*, *weka*; fish: *Tarakihi*, *Hapuku*; plants: *kahikatea*, *kānuka*, *kauri*, *kūmara*, *mānuka*, *mataī*, *matakoura*, *rimu*, *toetoe*, *tōtara*, *tutu*; some everyday words used in the New Zealand community: *Aotearoa* – “New Zealand”, “land of the long white cloud”, *aroa* – “love”, *haka* – “dance”, *hangi* – “food cooked in the earth oven”, *hui* – “meeting”, *iwi* – “tribe”, *kai* – “food”, *kiwifruit*, *kumara* – “sweet potato”, *marae* – “community gathering place with several buildings”, *mana* – “pride, ability”, *nui* – “big, great”, *pa* – “fortress”, *tangi* – “funeral”, *taniwha* – “water-dwelling monster”, *tapu* – “sacred”, *utu* – “revenge”, *waka* – “canoe”, *whanau* – “family”, *whare* – “house”, *wai* – “water”.

The research material leads us to the *conclusion* that origin of the English language variation is deeply motivated by historical processes and events which took place in English speaking countries. In the case of local differences on the territory of contemporary, they result from influence of Viking dominance in earlier times (in the North) and concern development of education and science (on the Southern territories). Regional varieties are much dependant on national realities of countries-receivers of colonists from England and Ireland. The above mentioned reasons brought the objective changes in diversification of English talk on all language levels: phonological, morphological, lexical, and grammatical.

Literature

1. A Handbook of Varieties of English / Ed. by M. De Gruyter et al. – The Hague: Mouton de Gruyter, Cop. 2004. – 1168 p.
2. Apton C., Widdowson J.D.A. An Atlas of English Dialects / C. Apton, J.D.A. Widdowson. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 193 p.
3. Boberg Ch. The English in Canada / Ch. Boberg. – Cambridge : Cambridge University Press. – URL : [ebookamerican_accent_training.pdf](#)
4. Burridge K., Mulder J.G. English in Australia and New Zealand: an introduction to its history, structure and use / K. Burridge, J.G. Mulder. – Oxford University Press, 1999. – 338 p.
5. Language in the British Isles / Ed. by P. Trudgill. – Cambridge : Cambridge University Press Archive, 1984. – 587 p.
6. Moore B. Speaking our Language: the story of Australian English / B. Moore. – Melbourne : Oxford University Press, 2008. – 225 p.
7. Trudgill P. Dialects / P. Trudgill. – Routledge, 1994. – 70 p.
8. Trudgill P. The Dialects of England / P. Trudgill. – Blackwell Publ., 1999. – 154 p.
9. Webster N. A Compendious Dictionary of the English Language / N. Webster. – New Havens: Sydney’s Press, 1806. – URL : [en.wikisource.org](#).

10. Wells J.C. Accents of English. Vol.2: The British Isles / J.C. Wells. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – 300 p.

11. Wolfram W., Schilling N. American English: Dialects and Variation / W. Wolfram, N. Schilling. – Estes: Blackwell Publ., 2006. – 452 p.

Науменко Л.П., Стрельнікова Л.Г. Регіональні варіанти та діалекти англійської мови // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.128-134.

Стаття присвячена вивченню регіональних та діалектних особливостей функціонування сучасної англійської мови в їх британському (північному та південному), американському, канадському, австралійському та новозеландському варіантах на фонологічному, лексико-семантичному та граматичному рівнях.

Ключові слова: *варіант, діалект, акцент.*

Науменко Л.П., Стрельнікова Л.Г. Региональные варианты и диалекты английского языка // Учение записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. – С. 128-134.

Статья посвящена изучению региональных и диалектных особенностей функционирования современного английского языка в его британском (северном и южном), американском, канадском, австралийском и новозеландском вариантах на фонологическом, лексико-семантическом и грамматическом уровнях.

Ключевые слова: *вариант, диалект, акцент.*

Received 14.03.2012

УДК 811. 161

**Межкультурная коммуникация и методы исследования
этнокультуры мордвы, русских и украинцев
в полиэтническом пространстве Мордовии**

Никонова Л.И.¹, Акимова З. И.², Романова М. Н.¹

¹*Государственное казённое учреждение Республики Мордовия
«Научно-исследовательский институт гуманитарных наук при Прави-
тельстве Республики Мордовия, г. Саранск, Республика Мордовия, Россия*

²*Муниципальное общеобразовательное учреждение Гимназия № 19 города
Саранска, г. Саранск, Республика Мордовия, Россия*

*Развитие межкультурной компетенции для понимания коммуникантов, принадле-
жащих к разным этнокультурам, опираясь на методы межкультурной коммуникации
(анализ документов и интент-анализ), позволяет вести межкультурный диалог русских,
мордвы, украинцев и др. народов в полиэтническом пространстве Республики Мордовия.*

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, методы исследования, украин-
цы, полиэтническое пространство Мордовии.*

Актуальность. Изучение межкультурной коммуникации при равенстве контакти-
рующих культур вызвано необходимостью межкультурного понимания в условиях
открытого общества, осознания того факта, что «чужие» – не «странные», а другие.
В связи с этим возникает вопрос о методах исследования в межкультурной комму-
никации для понимания той или иной культуры, чтобы всем жить в мире и согласии,
в какой степени их применяют учёные в своих исследованиях, в чём и состоит ак-
туальность проблемы, т.к. не всегда их применяют для изучения этнокультуры в том
или ином регионе. *Цель* – в этой статье мы попытаемся справиться с этой задачей.

Начало непосредственным исследованиям межкультурной коммуникации было по-
ложено во II половине XX в., после выхода в 1954 г. книги Холла Э. и Трагера Д. «Культу-
ра как коммуникация» («Cultura us Communication»). В 1959 г. появилась новая работа
Холла Э. «Немой язык» («The Silent Language»), в которой автор развивал свои идеи и
показывал тесную связь между культурой и коммуникацией [35]. В 70–80-е гг. в Европе
также происходит процесс становления межкультурной коммуникации как учебной дис-
циплины. В России сначала проблемы межкультурной коммуникации стали преподавать
на факультетах иностранных языков. Впоследствии началась подготовка специалистов
по специальности «Лингвистика и межкультурная коммуникация» [77, с. 25].

При изучении и развитии межкультурной коммуникации используются разные
методы исследования: сравнительно-исторический, социологический и др., но в этой
статье поставлена задача – изучить межкультурную коммуникацию через анализ до-

кументов и интент-анализ, т.е. некоторые методы межкультурной коммуникации, с помощью которых происходит межкультурный диалог мордвы, русских, украинцев и др. народов в полиэтническом пространстве Республики Мордовия.

Численность постоянного населения г. Саранска, по переписи 2002 г., составляет 339,5 тыс. чел. (с прилегающими сельскими и городскими поселениями; без них — 310,8 тыс. чел.). Городское население насчитывает 333,2 тыс. чел., сельское — 6,3 тыс. чел. На территории Мордовии проживают: мордва — 283 861 чел. (или 31,9 %); русские — 54 0717 (60,8); татары — 46 261 (5,2); другие — 14 227 чел. (1,7), в том числе украинцы — 4 801 чел. [24, с. 25]. Как видно, мордва, русские и украинцы занимают большую долю населения в полиэтническом пространстве Республики Мордовия.

Метод анализа документов предусматривает изучение текстов архивных данных, статистических и др., что позволяет установить динамику численности исследуемых народов, в т.ч. украинцев в Республике Мордовия, сведения о переселенцах, их быте и пр. Если обратиться к документам, хранящимся в Центральном государственном архиве Республики Мордовия (ЦГА РМ), из его фондов можно извлечь разные сведения (статистику, факты из быта и пр.), но в т.ч. о переселенцах, к примеру, украинцев в годы Великой Отечественной войны (Ф. 269 и Ф. Р-473). В похозяйственных книгах имеются данные о количестве украинского населения в Хуторе Лопатино, его постройках, угодьях за 1946-1951 гг. (Ф. 1169) [7, с. 5].

Кроме того, источником для исследования динамики этнической структуры населения России являются переписи населения. В нашем случае они позволили определить динамику численности и расселения мордвы, русских, татар и др. народов, в т.ч. украинцев, на территории Мордовии за большой отрезок времени. В России переписи были проведены в 1897 и 1917 гг.; при этом национальность фиксировалась по показателям родного языка и вероисповедания. В Переписи 1897 г. украинцы именовались малороссами. К сожалению, в Переписи 1917 г. отдельно зафиксированы лишь русские, мордва и татары, украинцы же, ввиду своей малочисленности, вошли в графу «прочие народности», поэтому использовать данные этой переписи невозможно. В СССР после 1917 г. переписи населения проводились в 1920, 1926, 1937, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989. Все они учитывали как национальность, так и родной язык населения. Последняя перепись была проведена в России в 2002 г. [7].

Анализ первичной документации по регистрации граждан, прибывших из зарубежья, помогла установить географию прибытия и время проживания русских, мордвы, армян, белорусов, молдаван, украинцев на территории Мордовии, постоянное их местожительство. К примеру, такие сведения содержатся в документах: «Журнал учета регистрации иностранных паспортов с. Баево Ардаговского ОВД», «Журнал учета и регистрации иностранных граждан и лиц без гражданства, прибывших по визам, п. Зубова Поляна», «Журнал учета регистрации иностранных паспортов на 01.11.2000 – 2005 гг. Ичалковского РОВД», «Журнал регистрации протоколов, составленных на граждан, прибывших из СНГ и Дальнего Зарубежья, Теньгушевского ОВД» и т. д. [11, с. 12 – 21, 30].

Исходя из статистических, архивных данных, видно, что основная часть украинских переселенцев вышла из малоземельных и густонаселенных губерний: Полтавской, Черниговской, Харьковской, Херсонской (в т.ч. Одесса) и Киевской. Население было в основном крестьянским. Представителей других сословий имелось: дворян личных, чиновников — в городах 1 и в уездах — 10 человек; потомственных дворян — 2 человека в Корсунском уезде; мещан в городах — 5 человек, в уездах 5 человек. Кроме дисперсного расселения украин-

цев-переселенцев в русских селах украинцами в Мордовском крае образуются целые населенные пункты. Так, в 1914 году возник Хутор Лопатино (ныне в Лямбирском районе), Хутор Черниговка (Инсарский район). Если до конца 40-50- гг. XX в. украинцы в Мордовии жили в основном в сельской местности, то в послевоенное время ситуация резко меняется. Украинцы из села уезжают в город. В 70-80-х годах XX в. среди украинцев преобладало уже городское население, хотя удельный вес сельского населения в 1989 г. по сравнению с предыдущими годами незначительно вырос (1970 г. – из 6033 украинцев Мордовии городское население 4886 чел., сельское 1147 чел.; 1979 г. – из 5622 чел., городское население 4562, сельское 1060 чел.; 1989 г. – из 6461 чел., городское население 5051, сельское – 1410 чел.). По данным Федеральной службы государственной статистики, по Республике Мордовия на 2002 г. украинским языком владеют – 3546 чел. Необходимо отметить, что во второй половине XX в. география районов выхода украинцев-переселенцев значительно расширяется, особенно в последние десятилетия и в начале XXI в. В Мордовию прибывают из Запорожья, Винницкой области, Житомирской области, Хмельницкой области, Херсонской, Волынской, Белгородской, Киевской, Николаевской, Луганской, Харьковской, Черновицкой и др. В последние годы, изменяются и причины выезда. Если раньше выезжали в основном по семейным обстоятельствам (замужество, женитьба), на учебу, по распределению на работу, для службы в Армии, то в конце XX – начале XXI вв. в связи с событиями в Украине выезжают в основном на заработки. Усилилось также переселение православных украинцев [7].

Интеннт-анализ – намерение (интенция) что-либо высказать, связанное с определенным содержанием мысли или чувством, лежит в основе практически каждого речевого проявления. Однако интенциональный пласт речи не всегда доступен для простого выделения и описания. Поэтому разрабатывается техника его фиксирования, получившая название интеннт-анализа. Эта техника развивается на основе изучения текстов повседневной жизни, интервью, выступлений, телевизионных диалогов, данных интернет-источников и др. Тем самым тексты развивают умения межкультурного общения. К примеру, на сайте «Украинцы Республики Мордовия» регулярно обновляется информация о местной национально-культурной автономии украинцев г. Саранска. Здесь подробно можно узнать о самобытности украинского языка, национальной культуре украинского народа на территории Республики. В тексте председателя общества Н. Г. Дудко информируется о культурной жизни украинцев в Мордовии, о самодеятельном ансамбле украинской песни «Хуторянка», «Крыныця» («Родник»), выступлениях ансамбля и его солистов в хуторе Лопатино, вечере дружбы «В семье единой», «Днях славянской письменности и культуры», празднике национальных культур «Радуга талантов», фестивалях «Шумбрат, Мордовия!» и «Шумбрат, Финно-угрия!». Здесь ею отмечено, что главной хранительницей песенного наследия предков в автономии украинцев Саранска является солистка ансамбля А.М. Флеганова, квартет «Мрия» семьи Сенченко. На украинском языке пишет и издаёт стихи Л.А. Сикун [12].

Современное поколение украинцев Мордовии практически не знает языка предков, но сохранило и пронесло через века любовь к украинскому быту и искусству. Ни один обряд: будь то крестины, свадьба, похороны — не обходится без элементов украинского фольклора. И уж ни одно застолье не обходится без родных напевов, иногда изрядно обрусевших. С 1990-х гг. в среде украинских поселенцев в Мордовии наметилась тенденция возрождения чувства этнической самоидентификации, интереса к истории и культуре украинского народа.

Нередко об украинской диаспоре имеются публикации в периодической печати. К примеру, в республиканской газете «Известия Мордовии» (Саранск, 2002) активисткой украинского общества Л. Пресняковой была издана публикация под заголовком «От Десны до Волги», где говорится о том, как украинцы Республики Мордовия посетили свою родину: «На родину предков приехали внуки односельчан, переселившиеся в Мордовию еще до Октябрьской революции: работающий в Москве ответственный работник Администрации Президента РФ, известный журналист А. Киселев, заведующая отделом республиканской газеты «Известия Мордовии», заслуженный работник культуры РФ Л. Преснякова, А. М. Флеганова, В. В. Макарова, а также их ждали землячки, вернувшиеся на Украину из Мордовии в 60-70-е годы — Л. Стахова, Л. И. Круш и А. П. Мелашенко. Три дня они были в Шостке, Собиче, Ображеевке, Кролевце, Новгород-Северском». В то же время есть публикации о жизни украинцев в Мордовии в украинской периодической печати. К примеру, Б. Вейсберг в газете «Полісся» 8 липня 2003 року пишет об истории переселения украинцев в Мордовию, где мы находим строки: «Немало выходцев с Украины нашли новую родину в разных губерниях великой России. В 1914 году тридцать три семьи украинцев из села Собич Клишковской волости Кролевецкого уезда поселились в Саловской волости Саранского уезда Пензенской губернии, основав село Хутор-Лопатино». Далее здесь же отмечается, что этот материал он собрал во время взаимного посещения представителей Украины в Мордовии. В рамках земляческого культурного обмена в составе делегации из села Собич Шосткинского района Сумской области в украинское село Мордовии посетили Глава Шосткинской горрайонной администрации И. П. Кравченко, главный редактор Шосткинской горрайонной газеты «Полесье» Б. С. Вейсберг, сотрудница той же газеты Т. А. Борисенко, ответственный работник Шосткинского горрайонного отдела культуры, солистка Собичского ансамбля художественной самодеятельности Л. П. Бреус, историк-краевед, член Союза писателей Украины В.В. Терлецкий, краевед, композитор, художественный руководитель Собичского Дома культуры, организатор местных коллективов художественной самодеятельности села Собич Т. И. Лисица, уроженка хутора Лопатино Лямбирского района Мордовии, ныне жительница города Шостки Сумской области Л.С. Коржевская». Л. Преснякова в газете «Известия Мордовии» (27. 08. 2003 г.) знакомит читателей газеты со знаменитыми украинцами, проживающими в Республике Мордовии (или выехавшими из неё по разным причинам в разные уголки РФ). Н. Дудко, председатель национально-культурной автономии украинцев, в газете «Пенсионер Мордовии» (12 .08. 2009 г.) подробно приводит историю украинского ансамбля «Крыныця»: «Очень приятно, что наш ансамбль «Крыныця» замечен культурной общественностью Мордовии. Хотя коллективу всего лишь три года, но он уже был удостоен чести выступать на фестивале национальных культур «Шумбрат, Финно-Угрия!». Л. Сикун в газете «Сельская газета» (13. 05. 2009) отмечает, что директор ДК хутора Лопатино В.М. Слесарев проявил инициативу проведения торжественного концерта для ветеранов войны и труда, тружеников тыла и жителей хутора. Ветеранов помнят, чтят и гордятся ими: М. И. Дудко, М. Ф. Пинясов, А. Н. Светкин. В этот же день успешно прошла презентация песни «Лелекы», в переводе с украинского – «Аисты», на слова Л. Сикун, мелодия и исполнение И. И. Ференец. Это был подарок хуторянам ко Дню Победы» [12].

Украинское население Мордовии складывалось в результате миграционных потоков, относящихся к разным историческим периодам. В его состав также входят потомки мигрантов, считающие себя украинцами, но родившиеся на территории

края. 1990-е годы характеризовались обращением к историко-культурному прошлому своего народа. Начинается возрождение национальных языков и культур, затронувшее многонациональные регионы Российской Федерации. Этот процесс охватил и Республику Мордовия, которую населяют многочисленные национальности, немалый процент среди которых составляет украинский этнос. Исторически понятие «Поликультурное образование» стало применяться с 1960-х годов для обозначения «образования, включающего организацию и содержание педагогического процесса, в котором представлены две или более культуры, отличающиеся по языковому, этническому, национальному признаку» [36]. Этническая картина мира непрерывно меняется. Миграции являются весьма важным элементом этнической картины мира и они представляет собой довольно сложный этнический процесс [31, с. 332]. Основным направлением гимназии № 19 (г. Саранск) Республики Мордовия является исследование традиционной материальной и духовной культуры мордовского, русского, украинского народа. При Гимназии проводятся региональные, всероссийские конференции по темам: «Этнокультурное образование: опыт и перспективы», «Живая культура: традиции и современность», а также проходят круглые столы, семинары, мастер-классы по вопросам межкультурной коммуникации, диалога культур народов, проживающих в Мордовии. З. И. Акимова – автор многих публикаций по этому направлению [1; 2; 3]. Сегодня гимназия – авторская школа, миссия которой – приблизиться к идеалу гуманистического образования, обеспечить возможности интеграции самореализующейся, саморазвивающейся, самосовершенствующейся личности в систему мировой и национальной культур с использованием различных путей и условий, в том числе и посредством гуманитарной составляющей в образовательной деятельности.

Данные методы существуют в межкультурной коммуникации для понимания той или иной культуры: в частности, интент-анализ, анализ документов способствуют взаимодействию и взаимовлиянию языков и культур. В процессе своей жизнедеятельности этносы в поликультурном пространстве постоянно обращаются к своему прошлому или к опыту других культур. В межкультурной коммуникации имеет место этнография коммуникации (*ethnography of communication*, или – *ethnography of speaking*), анализ бытовой коммуникации. В связи с этим Научно-исследовательский институт гуманитарных наук при Правительстве Республики Мордовия в своей деятельности целенаправленно продолжает работу по изучению этнической культуры народов, проживающих в Республике Мордовия. Связь столетий и тысячелетий, народов, наций и культур обеспечивает сложное единство всего человечества, человеческой культуры [34, с. 209]. С этой целью отдел этнографии и этнологии института начал работу над сложнейшим проектом «Народы Мордовии», в рамках которого проведены этнографические экспедиции по республике Мордовия и за её пределами, по результатам которых был собран фактический материал по культуре народов, проживающих в Мордовии, издано несколько книг из серии «Народы Мордовии» и в настоящее время в печати коллективный труд «Этнокультурный мир Республики Мордовия», где традиционной культуре мордвы, русских, украинцев, проживающих в Мордовии, посвящены целые главы и разделы, а ранее по украинцам, проживающим в республике, была защищена кандидатская диссертация А. В. Дивлишовым. Работа продолжается и в настоящее время с помощью сбора материала в экспедициях, апробации на научных конференциях, преподавания в школах, гимназиях, готовится рукопись книги «Украинцы в Республике Мордовия».

Выводы. Таким образом, развитие межкультурной компетенции для понимания коммуникантов, принадлежащих к разным этнокультурам, опираясь на методы межкультурной коммуникации (анализ документов и интент-анализ), позволяет вести межкультурный диалог русских, мордвы, украинцев и др. народов в полиэтническом пространстве Республики Мордовия. Имеет научный и практический смысл, т.к. это необходимо для межкультурного диалога, где методам исследования принадлежит приоритетное направление, ибо без сбора материала, его анализа, систематизации, популяризации сложно в дальнейшем вести межкультурный диалог в полиэтническом пространстве любого региона. Очевидно, что человечество развивается путем расширения взаимоотношений между различными странами, народами и их культурами. Взаимоотношения этносов («межэтническая коммуникация») подразумевают обмен между двумя и более этническими общностями материальными и духовными продуктами их культурной деятельности, осуществляемой в различных формах [32, с. 205]. Миграционный аспект через призму этнических контактов весьма актуален для многонациональной России, на территории которой проживают представители более 180 этносов и этнических групп. Межэтнические (межнациональные) отношения – весьма специфическая часть общественных отношений [4, с. 208]. На личностном уровне межкультурный диалог осуществляются через неформальное общение: трудовое, семейно-бытовое, соседское, досуговое, дружеское [22, с. 31]. Российский социум, становясь все более взаимосвязанным и единым, не утрачивает своего культурного разнообразия [33, с. 113 – 114]. Данный тезис отражен в Послании Президента РФ Д.А. Медведева Федеральному Собранию РФ в 2008 г.: «Еще один фактор, способный серьезно упрочить нашу Федерацию, – это поддержка национальных традиций и культур народов России» [29]. При этом каждый этнос может поделиться своими достижениями и ценностями.

Список литературы

1. Акимова З. И. Инновационная методическая работа как условие развития современной гимназии / З. И. Акимова // Известия высших учебных заведений Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2008. – № 3. – С. 116 – 124.
2. Акимова З. И. Формирование толерантной поликультурной личности на основе традиционного уклада жизни народов, проживающих в Республике Мордовия: к степени изученности вопроса. Этнокультурное образование: опыт и перспективы / З. И. Акимова // Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции, 26 ноября 2010 года, г. Саранск: в 2-х ч. Ч. 2 / Сост.: Т. В. Самсонова; МО РМ, МРИО. – Саранск, 2011. – С. 3 – 18.
3. Акимова З. И. Этнокультурное образование школьника – это залог успеха в формировании гуманной развитой личности современного и будущего общества нашего государства / З. И. Акимова // Вестник образования России. – 2008. – № 16. – С. 59 – 73.
4. Галоян Я. Э. Об этнической идентичности в контексте формирования культуры межнационального общения / Я. Э. Галоян // Предотвращение межэтнических и межконфессиональных столкновений как одна из важнейших задач современной цивилизации. – Пенза, 2011. – С. 20 – 29.
5. Дивлишов А. В. Украинцы в Республике Мордовия: история, динамика численности и расселение / Л. И. Никонова, А. В. Дивлишов // Етнос. Культура. Духовність: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні моделі розви-

тку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове старообрядництво: історія, культура, туризм», Чернівці, 23-24 вересня 2006 р. – Чернівці, 2006. («Этнос. Культура. Духовность: материалы междунар. науч.-практич. конф. «Инновационные модели развития туристической инфраструктуры Украины. Буковинское и мировое старообрядничество: история, культура, туризм»; г. Черновцы, 23-24 сентября 2006 г.). – Черновцы, 2006. – Ч.2. – С. 167- 174.

6. Дивлишов А. В. Особенности хозяйственной адаптации украинцев Мордовии как результат межэтнической коммуникации (XX – нач. XXI вв.) / А. В. Дивлишов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Т. 20 (59). – №№ 3-4. Серия филология. – Симферополь, 2007. – С. 56-62.

7. Дивлишов А. В. Украинцы в культурном пространстве Республики Мордовия: традиции и инновации (конец XIX – начало XXI вв.) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук : спец. 24.00.01 «теория и история культуры» / А. В. Дивлишов. – Саранск, 2007. – 24 с.

8. Дивлишов А. В. Украинцы Мордовии в иноэтнической среде: взаимодействие культур в хозяйственной деятельности / А. В. Дивлишов // Этнокультурное образование: опыт и перспективы: материалы межрег. науч.-практич. конф. / Мордов. респ. ин-т образования. – Саранск, 2007. – С. 77-84.

9. Дивлишов А. В. Этнокультурный мир: история, динамика, численность и расселение украинцев в Республике Мордовия / Л. И. Никонова, А. В. Дивлишов // Проблемы этнокультурного взаимодействия в Урало-Поволжье: история и современность: материалы и тезисы докладов межрег. науч.-практич. конф. (г. Самара, 27-29 октября 2006 г.). – Самара: Изд-во СГПУ, 2006. – С. 120-125.

10. Дивлишов А.В. Динамика численности и расселение украинцев на территории Мордовии / А. В. Дивлишов // Од вий (Новая сила): сб. науч. ст. аспирантов и докторантов / НИИ гуманитарных наук при Правительстве РМ. – Саранск, 2006. – Вып. 2. – С. 94-96.

11. Домовая книга № 2 для прописки граждан с. Такушево Такушевского сельского Совета Теньгушевского РОВД.

12. Дудко Н. Г. Украинцы Республики Мордовия [Электронный ресурс] [Электронный ресурс]. Н. Г. Дудко. – Режим доступа: <http://www.gidrm.ru/avtonomiyukr/>.

13. Журнал регистрации заграничных паспортов ОВД Темниковского района.

14. Журнал регистрации иностранных граждан Ромодановского РОВД (начат 9 августа 2004 г.).

15. Журнал регистрации протоколов, составленных на граждан, прибывших из СНГ и Дальнего Зарубежья, Теньгушевского ОВД.

16. Журнал учета и регистрации иностранных граждан и лиц без гражданства, прибывших по визам, п. Зубова Поляна.

17. Журнал учета и регистрации иностранных граждан, прибывших по паспортам образца 1974 г., п. Зубова Поляна.

18. Журнал учета и регистрации прибывших на территорию Старошайговского района иностранных граждан Старошайговского РОВД.

19. Журнал учета регистрации заграничных паспортов на 01.11.2000 – 2005 гг. Ичалковского РОВД.

20. Журнал учета регистрации заграничных паспортов с. Баево Ардатовского ОВД.

21. Журнал учета регистрации заграничных паспортов с. Старое Ардатово Ардатовского ОВД.

22. Лебедева Н. М. Межкультурный диалог : Тренинг этнокультурной компетентности / Н. М. Лебедева, О. В. Лунева, Т. Г. Стефаненко, М. Ю. Мартынова. – М., 2003. – 212 с.
23. Межкультурная коммуникация и речевые технологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ifl.wl.dvfu.ru/podrazdeleniya/nauchno-obrazovatelnye-centry/mezhkulturnye-kommunikacii-i-rechevye-texnologii/>.
24. Национальный состав населения Республики Мордовия. – Саранск, 2005.
25. Никонова Л. И. Культура межкультурной коммуникации и языковой традиции в календарных праздниках зимнего цикла украинцев, русских и мордвы, проживающих в Республике Мордовия / Л. И. Никонова, И. А. Кандрина, М. Н. Романова // Ученые записки Таврического национального университета им. А. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63). 2011 г. – № 2. – Часть 1. – С. 157 – 164.
26. Никонова Л. И. Культура межкультурной коммуникации и языковой традиции в календарных праздниках зимнего цикла украинцев, русских и мордвы, проживающих в Республике Мордовия / Л. И. Никонова, И. А. Кандрина, М. Н. Романова // Ученые записки Таврического национального университета им. А. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63). 2011 г. – № 2. Часть 1. – С. 157 – 164.
27. Никонова Л. И. Межкультурные коммуникации и современные направления этнолингвистических исследований: на примере календарных праздников украинской диаспоры в Республике Мордовия / Л. И. Никонова, А. В. Дивлишов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Научный журнал. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь: «Информационно-издательский отдел ТНУ», 2010. – Т. 23 (62). – № 2. – Ч. 1. – С. 422 – 427.
28. Никонова Л.И. Межкультурная коммуникация мигрантов в Республике Мордовия / Л. И. Никонова, Т. В. Гармаева, А. Ф. Мельник // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского / Научный журнал. – Т. 20 [59], № 3. Серия «Филология». – Симферополь: Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, 2007. – С. 58 – 64.
29. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации 5 ноября 2008 года. Текст цит. по: Оф. сайт Президента РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/transcripts/196>.
30. Похозяйственная книга № 5 Барашевской сельской администрации Теньгушевского района.
31. Садохин А. П. Основы этнологии : [учеб. пособие для вузов] / А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 352 с.
32. Садохин А. П. Этнология : [учеб. пос. для вузов] / А. П. Садохин. – М. : Гардарики, 2000. – 256 с.
33. Степанов В. В. Кем себя считают россияне: региональный аспект / В. В. Степанов, В. А. Тишков // Вестн. рос. нации. – 2010. – № 3. – С. 113 – 114.
34. Тавадов Г. Т. Этнология : [учеб. пособие для вузов] / Г. Т. Тавадов. – М. : Проект, 2004. – 352 с.
35. Фабрика И. Г. Специфические методы исследования и развития межкультурной коммуникации студентов университета физической культуры [Электронный ресурс] / И. Г. Фабрика. – Режим доступа: <http://www.fan-nauka.narod.ru/2008-1.html>.
36. Хакимов Э. Р. Обоснование поликультурного образования через межпарадигмальную рефлексию / Э. Р. Хакимов // Искусство и образование. – 2009. – №7. – С. 100 – 105.

37. Янкина Н. В. Межкультурные тренинги : содержание и методы / Н. В. Янкина // Инновации. – 2005. – № 1. – С. 32 – 36.

Ніконова Л. У., Акімова З. І., Романова М. Н. Міжкультурна комунікація та методи дослідження етнокультури мордви, росіян та українців у поліетнічному просторі Мордовії // Ученіє записки Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 135-143.

Розвиток міжкультурної компетенції для розуміння комунікантів, які належать до різних етнокультур, із опорою на методи міжкультурної комунікації дозволяє вести міжкультурний діалог народів.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, методи дослідження, українці, поліетнічний простір Мордовії.

Nikonova L., Akimova Z., Romanova M. Intercultural communications and methods of research of ethnoculture мордвы, russian and ukrainians in polyethnic space of Mordovia // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.135-143.

Development of the intercultural competence for understanding комунікантов, belonging to different ethnocultures leaning against methods of intercultural communications (the analysis of documents and the intent-analysis) allows to carry on intercultural dialogue of Russian, мордвы, Ukrainians, etc. the people in polyethnic space of Republic Mordovia.

Keywords: intercultural communications, research methods, Ukrainians, polyethnic space of Mordovia.

Поступила в редакцію 17.04.2012 г.

УДК 861.111

**Роль единицы перевода при переводе
юмористического текста**

Панченко Е.И.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеса Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматриваются единицы и уровни перевода в их приложении к проблеме перевода юмористического текста.

Ключевые слова: юмор, перевод, единица перевода.

Данная статья находится в русле *актуальных* исследований, поскольку юмористические тексты занимают важное место и являются значимыми как для русской, так и для английской культуры, а проблемы их перевода еще не получили своего окончательного решения.

Юмористическое – явление общечеловеческое и в то же время глубоко национальное. В том, как и над чем шутят представители разных лингвокультурных общностей, проявляются как общие, так и частные законы комического мироощущения. При этом шутовское, равно как и прочие формы комического, реализуется в конкретных формах, определяемых особенностями национального характера, культурных традиций, социального устройства.

Проблемы, связанные с лингвистическим воплощением юмористического эффекта, рассматриваются в исследованиях И. Имшинецкой [2], И. А. Каргаполовой [4], С. С. Комаровой [5], Л. Н. Синельниковой [7] и ряда других авторов. Проблему перевода юмористических текстов изучают Е. Курганов [6], Ю. В. Щурина [8] и многие другие исследователи.

Целью данной статьи является анализ роли единиц перевода при переводе юмористических текстов на русском и английском языках.

Юмор представляет особые трудности при переводе. С одной стороны, это трудности экстралингвистического и культурологического характера; они связаны с тем, что юмор является ярким отражением национального менталитета и наиболее злободневных проблем современной жизни, включая представления народа о комическом, современные и исторические реалии, характерные ситуации общения и т.д. С другой стороны, это трудности лингвистического характера, так как в таких текстах широко представлена разговорная и сниженная (ненормативная) лексика, нередко основным элементом в анекдоте выступают каламбуры, игра слов. Все эти и другие особенности затрудняют перевод анекдота на другой язык и, как следствие, его понимание иностранцами.

При адаптации юмористического текста к иноязычной культуре в переводе комплексно используются прагматические, семантические и синтаксические преобразо-

вания (буквальный перевод, перевод изложение, адаптация, денотативные преобразования, генерализация, конкретизация, изменение порядка слов и типа предложения и т.д.). Денотативные преобразования, происходящие в процессе перевода юмора, могут затрагивать как отдельные элементы, так и предметные ситуации в целом при сохранении основного смыслового ядра. Адаптация при переводе может использоваться переводчиком в тех случаях, когда семантическая структура оригинального текста не поддается перевыражению в переводящем языке.

При удачном переводе оригинальный текст и текст переведенный должны, в первую очередь, быть равноценны по своей способности вызывать реакции у своих адресатов.

Важнейшим вопросом в теории перевода является вопрос о выборе единицы перевода, или транслатемы. Структурно-семантические системы разных языков не совпадают, план содержания выражается по-разному, то есть одно и то же содержание в разных языках проявляется в неодинаково организованном и членящемся на составные части речевом потоке. Понятие транслатемы восходит к идее Отто Каде о том, что в качестве единицы перевода можно признать наименьший отрезок текста на языке-источнике, для которого может быть установлен эквивалентный ему отрезок на языке перевода, при соблюдении неизменного плана содержания. Транслатема отражает константу переводческого соответствия плана содержания, обладающего своим конкретным планом выражения на минимальном отрезке оригинала. Она является константой только с точки зрения переводоведения, тогда как с точки зрения лингвистики её длина может варьироваться от звука или буквы до целого текста.

С лингвистической точки зрения, чем ниже языковой уровень, на котором осуществляется юмористический эффект, тем труднее осуществить перевод. Понятие «уровня перевода» может быть, по нашему мнению, связано с распространенными в теории перевода понятиями «эквивалентного» (иначе — «адекватного»), «буквального» и «вольного» перевода. Перевод, осуществляемый на уровне, необходимом и достаточном для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ (переводящий язык), является переводом эквивалентным. Перевод, осуществляемый на более низком уровне, чем тот, который необходим для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ, оказывается переводом буквальным. Перевод, осуществленный на более высоком уровне, чем тот, который достаточен для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ, является вольным.

С трудом поддается переводу юмористический эффект на уровне *фонемы* или *графемы*, поскольку объем текста, в котором он воплощен, очень ограничен, и графемно-фонемная форма специфична для каждого конкретного языка, хотя можно найти удачные примеры переводов.

Так, оратор-американец рассказывал о предвыборной кампании президента Джонсона и процитировал лозунг, под которым проходила кампания:

Hey, Hey, Hey! All the way With L. B. J.

Переводчику удалось найти адекватный вариант, в котором эти слова прозвучали как: «Всю дорогу -с Джонсоном в ногу».

В следующем отрывке из романа Ч. Диккенса «Крошка Доррит» особенности артикуляции фонемы «П» являются определяющими при создании комического эффекта.

“Papa, potatoes, poultry, prunes and prism are all very good words for the lips.”

Переводчики нашли два варианта передачи данного сообщения.

1. Папа - более подходящая форма обращения, - заметила миссис Джeneralь. - Отец - это довольно вульгарно, душа моя. Кроме того, слово папа придает изящную форму губам. **Папа, помидор, птица, персики и призмы** - прекрасные слова для губ, особенно персики и призмы. Было бы очень полезно, в смысле образования хороших манер, если бы вы время от времени, будучи в гостях или, например, входя в комнату, повторяли про себя: папа, помидор, птица, персики и призмы.

2. Предпочтительнее говорить «папа», моя милочка, - заметила миссис Джeneral. - «Отец» звучит несколько вульгарно. И кроме того, слово «папа» придает изящную форму губам. **Папа, пчела, пломба, плющ и пудинг** - очень хорошие слова для губ; в особенности плющ и пудинг. Чтобы наружность соответствовала требованиям хорошего тона, весьма полезно, находясь в обществе, время от времени - например, входя в гостиную, - произносить про себя: папа, пчела, пломба, плющ и пудинг, плющ и пудинг.

Юмористический эффект в оригинале часто создается на уровне слова, основываясь на одновременной реализации в контексте двух значений многозначного слова или значений двух слов-омонимов. В этом случае доминантным смысловым элементом становится наличие формальной связи общего или сходного плана выражения между реализуемыми значениями. Эта связь производится в переводе для сохранения игры слов:

"Can you **herd** sheep?" "Do you mean have I **heard** sheep?" (O. Henry) - А не можете ли вы **пасту** овец? - Не можете ли я **спасту** овец?

Переводчик попытался передать одинаковое звучание английских слов herd и heard созвучием русских слов пасты - спасти.

Приведем еще некоторые удачные и менее удачные примеры создания и сохранения (или утраты) юмористического эффекта при переводе.

Why was Cinderella such an awful basketball player?

- *Because she had a pumpkin for a coach.*

Дословный перевод звучит так:

- *Почему Золушка не умеет играть в баскетбол?*

- *Потому что у нее была тыква вместо кареты.*

В дословном переводе пропадает многозначность слова *coach* - карета и тренер.

Хотя игра на уровне слова, основанная на явлении многозначности, представляет собой значительную сложность, практика перевода накопила заметный опыт решения подобных задач. Приведем пример удачного обыгрывания юмористического подтекста на уровне слова:

*He says he'll **teach** you to take the boards and make a raft of them; but seeing that you know how to do this pretty well already, the offer... seems a superfluous one on his part.*

Он кричит, что **покажет** вам, как брать без спроса доски и делать из них плот, но поскольку вы и так прекрасно знаете, как это делать, это предложение кажется вам излишним (Джером К. Джером).

Обратим внимание на словосочетание как единицу перевода с точки зрения юмористического контекста. Здесь необходимо учитывать не только лексические, но и грамматические проблемы, как, например, в следующем тексте:

- *Who likes **moving pictures**? - (most of the men step forward) - All right, you fellows carry the pictures from the basement to the attic.*

При передаче на русский язык данного текста с многозначным словом подбирается эквивалент типа: Кто **поедет** копать картошку? - (из строя вышло несколько человек). - Хорошо, остальные **пойдут** пешком.

Может иметь место процесс перераспределения лингвистических единиц, когда юмористический эффект достигается при превращении одного слов в два:

Студенты устроили пикник с американскими друзьями. Через некоторое время кое-кто кое-кого назвал "тупицей" естественно в присутствии американцев, те засмеялись и спросили, кто такой тупица. После объяснения один американец другому говорит... "U R тупица", а другой ему ответил: "And u r three pizzas".

Примерно та же лингвистическая ситуация наблюдается в тексте

Грузин: "Сколко лэт учу русский язык, ныкак панят нэ магу, пачему слово КВАС нышетса влэстэ, а К ВАМ раздэлно?"

В переводе можно предложить компенсационную замену типа FOR HER и FOREHEAD.

Юмор, создаваемый на уровне текста, в большинстве случаев поддается переводу. Проиллюстрируем сказанное примером небольшого шуточного текста, адекватный перевод которого достигается с помощью компенсации, транспозиции и ряда других переводческих приемов.

Грудка цукру насолоджувалася в гарячому чаї і від задоволення пускала бульбашки. "Я пливуууу. . .", - думала вона і поринала у нїрвану.

"Вона що? втопилася чи що", - вирішили нагорі і почали шукати її ложкою по всій склянці. Звичайно, нікого не знайшли.

A cube of sugar foating in a cup of hot tea and was ecstatic. "Fin swiiiiiiiiiiiiiiiiiiiiing!" it thought as it experienced nirvana.

"Has it drowned, or what?", decided the one above the cup and started stirring it with a tea-spoon all about the glass. It wasn't nirvana any more, only sweet tea.

Можно сделать вывод, что в большинстве случаев, для переводчика есть только один способ передачи юмора - не переводить дословно, а создавать собственный каламбур, то есть, другими словами, придумать свою шутку, используя те же средства, что и автор оригинала, при этом как можно ближе по значению к оригиналу и с учетом контекста. Это довольно сложная задача, которая под силу далеко не каждому переводчику. Порой в таких случаях даже высокого уровня владения родным и иностранным языком не достаточно, требуется еще и богатое воображение и креативность. И, разумеется, следует избегать следующей ситуации. Во время одних устных переговоров переводчик поняв, что не может передать смысл шутки произнес следующее: «Этот человек рассказывает анекдот, который кажется ему смешным. Я не могу перевести его так, чтобы вам стало смешно, поэтому, когда я закончу, прошу вас просто начать смеяться».

Изложенное выше позволяет сделать следующие *выводы*: тексты с юмористическим эффектом представляют собой значительную переводческую проблему. Сложность ее решения во многом зависит от различных факторов в том числе от лингвистического уровня, на котором строится юмор. Исследование способов преодоления указанных трудностей составляет перспективу дальнейших исследований.

Список литературы

1. Имшинецкая И. Креатив в рекламе / И. Имшинецкая. – Серия «Академия рекламы». – М. : РИП-холдинг, 2004. - 64 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М., 2004.
3. Каргаполова И. А. Лингвистические и социокультурные факторы лудического речевого поведения : диссертация ... доктора филологических наук : 10.02.04 / И.А. Каргаполова / Санкт-Петербург, 2008. – 483 с.

4. Комарова С. С. Семантическая компрессия в прагматике высказывания : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / С. С. Комарова. – Самара, 2005. - 175 с.
5. Курганов Е. Анекдот как жанр / Е. Курганов. – Санкт-Петербург : Академический проект, 1997. – 123 с.
6. Синельникова Л.Н Специфика адресантадресатных отношений в массмедийном дискурсе / Л. Н. Синельникова. // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Филология. Социальная коммуникация». – Шурина Ю. В. Шутка как речевой жанр. Автореф. дис...канд. филол. наук / Ю. В. Шурина. – Новгород, 1997. – 20 с.
7. Crystal D. Language BLANK literature: from conjunction to preposition / D. Crystal // English Today. – Vol. 15. – No. 3. - July 1999. – P. 13 – 21.
8. Milner G. V. Homo Ridens: Towards a Semiotic Theory of Humour and Laughter / G. V. Milner // Semiotics. – V. 5. – No. 1. – The Hague, 1972. – P. 1 – 28.

Панченко О.І. Роль одиниці перекладу при перекладі юмористичного тексту // Ученіє записки Таврического национального університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 144-148.

У статті розглядаються одиниці та рівні перекладу у їх відношенні до проблеми перекладу гумористичного тексту.

Ключові слова: *гумор, переклад, одиниця перекладу.*

Panchenko E.I. Role of translation unit in humoristic text translation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.144-148.

The article deals with the units and levels of translation in connection with the problem of translating humouristic texts.

Key words: *humour, translation, unit of translation.*

Поступила в редакцію 15.04.2012 г.

УДК 811.161

Світ краси в мові творів Олександра Олеся для дітей

Підгородецька І.Ю.

Харківський національний економічний університет, м. Харків, Україна

У статті досліджено мовні засоби відображення краси світу і людини в поезіях Олександра Олеся для дітей. Визначено словесно-образні домінанти, що експлікують авторське естетичне сприйняття світу. Виявлено традиції і новаторство у використанні засобів художньої тропіки.

Ключові слова: *краса, естетичний, асоціативний зв'язок, космонім, кольоратив, епітет, метафора, порівняння.*

У сучасній вітчизняній лінгвістиці виокремлюють різні напрями аналізу поетичної мови, що ґрунтуються на відмінних завданнях, предметах і об'єктах дослідження. Але до кола зору дослідників частіше потрапляють художні твори, призначені для дорослих читачів. Лінгвістичні пошуки в царині літератури для дітей менш активні (праці С. Єрмоленко, В. Русанівського, Г. Атрошенко, Н. Дзюбишиної-Мельник, Я. Закревської). Це стосується й художньої спадщини Олександра Олеся, що в мовознавчому аспекті досліджена меншою мірою, ніж у літературознавчому. Українські мовознавці вивчали проблеми функціонування епітету в поетичній мові митця (О. Сидоренко) [4], семантику символів природи в поезіях Олександра Олеся (О. Таран) [5]. Художньомовна універсалія *краса* як семантична категорія, що об'єктивується на рівні асоціативно-образних полів, у мові творів Олександра Олеся для дітей не була об'єктом вивчення лінгвістів, що зумовлює *актуальність* цієї розвідки.

Мета статті – схарактеризувати мовні засоби відтворення краси світу і людини в поезіях Олександра Олеся для дітей. Вивчення особливостей репрезентації художньомовної універсалії *краса* в художніх текстах для дітей, поглиблений аналіз мовних засобів, що відтворюють красу довкілля й людини, простеження традицій і новаторства в ідіостилі митця дають змогу виявити естетичний потенціал художніх творів, призначених юним читачам.

У мовотворчості Олександра Олеся краса виявляє себе не лише як естетична категорія, що є іманентною ознакою будь-якого художнього тексту, а й як предмет художнього зображення, що зумовлює появу відповідних акцентів при змалюванні явищ дійсності. Художнім текстам Олександра Олеся притаманні глибокий ліризм і вплив народної пісні [6, с. 204]. Пейзажну лірику поет будує на поєднанні оспівування краси природи з яскравим змалюванням настроїв ліричного героя й майстерною стилізацією фольклорних джерел, із музичною мелодійністю [2, с. 108]. Психології дитячого сприймання підпорядковані метафори [1, с. 28].

Гармонійним, красивим, сповненим веселого настрою постає навколишній світ у поезії «Все навколо зеленіє»: *Все навколо зеленіє, // річка ллється і шумить... //*

Як тут всидіти у хаті, // коли все живе, цвіте, // скрізь дзвенять пташки крлаті, // сяє сонце золоте... // глянь, як весело в саду! [3, с. 24]. Поетичне сприйняття світу, відчуття краси й переживання радості буття представлене дієсловами, що виражають динамізм життя, відтворюючи його у фарбах (*зеленіє, цвіте, сяє*), звуках (*лється, шумить, дзвенять*). Космічні й земні об'єкти, світ флори і фауни постають у конкретно-чуттєвих образах, створених засобами мови (*золоте сонце, річка, все зеленіє, пташки крлаті*).

Поетичний світ природи митець наповнює світлом, теплом – а отже красою, радістю, щастям, актуалізуючи асоціативні зв'язки *світло – краса – радість*. Словесно-образною домінантою, що об'єктивує конекцію *світло – краса* виступає космонім *сонце*: *А вже красне сонечко // Припекло, припекло, // Ясно-щире золото // розлило, розлило* («Веснянки») [3, с. 145]; *Будем звідси ми дивитись, // Як земля радіє, // Як горить і сяє сонце...* («Бджілка і зозуля») [3, с. 67]; *І сонце тепле і ласкаве // Спишило погляд на землі. // Літає радість, щастя світе, // Дзвенять пташки в садах рясних, // Сміються знову трави, квіти...* («Після грози») [3, с. 85]; *Виплигло і сонце – все – любов і ласка! // Обняло всю землю сяйвом і теплом... // І здавалось, щастя, чарівне, як казка, // Має над землею райдужним крилом* («Рано-вранці») [3, с. 130]. Традиційні (*красне, тепле*) та індивідуально-авторські епітети (*ласкаве*), народно-поетичні в своїй основі метафори (*сонечко припекло; горить і сяє сонце*) й оригінальні метафори (*золото розлило; сонце ...спишило погляд; вплигло сонце; обняло всю землю сяйвом і теплом*) створюють персоніфікований образ сонця як основи добробуту, краси природного світу в пору розквіту – а звідси естетизованого відчуття щастя на лоні природи (асоціативна паралель *світло – тепло – врожай – достаток – радість – щастя*).

Краса степу навесні надихнула поета на створення неповторного образу: *Степ весною – наче килим, // Сонце кидає нитки, // Вишиває візерунки, // То розводи, то квітки* («Степ») [3, с. 72]. Промені асоціюються з нитками, а сонце – із дієвою істотою, яка вишиває візерунки на килимі природи. Краса степу-килиму – у різнобарв'ї квітів та їх кольоровому поєднанні (*розводи*). Дієслівні метафори (*сонце кидає нитки, вишиває візерунки*) і порівняння (*степ весною – наче килим*) є індивідуально-авторськими.

Експлікаторами поетичного образу ночі, краси вечірніх і нічних пейзажів постають поетизми-космоніми *місяць, зорі (зірки)*, кольоративи *срібний (сріблястий), синій, блакитний*. Сема «блиск» є основою асоціативного зближення понять, виступає в безпосередньому зв'язку із зображенням нічного пейзажу, естетикою ночі в позитивній оцінці: *Ліворуч – місяць лле проміння, // І на воді горить каміння... // Ліворуч – місяць іскри лле, // Мов в небі золото кує* («Заходить сонце») [3, с. 169]; *Майова ніч... Як в синім морі, // в блакитній сутіні земля. // Палає місяць, сяють зорі* («Майова ніч») [3, с. 26]; *Брильянти-зорі засвітились, // Згоріли в полум'ї зірки...* («Водяничок») [3, с. 292]; *Свічками безліч зір тремтить, // Лампада-місяць світить* («Водяничок») [3, с. 305]; *Де ж тії ночі сріблясто-блакитні* («Конвалія») [3, с. 108]; *Дихають тихо акації ніжні, // Злегка колишуться в сутіні срібній* («Літньої ночі») [3, с. 114]; *Осріблені місяцем гори блищать...* («В Криму») [3, с. 123]. Іменники *проміння, золото, іскри, брильянти, полум'я, свічки, лампада*, дієслова *горить, палає, сяють, засвітились, згоріли, світить* указують на асоціативний зв'язок понять *вогонь – світло – краса* завдяки таким компонентам у їх семантичному складі, як «світло», «блиск». Оригінальні метафоричні образи (*брильянти-зорі, лампада-мі-*

сяць), дієслівні метафори (*горить каміння; палає місяць; сяють зорі; брильянти-зорі засвітилися; згоріли в полум'ї зірки; лампада-місяць світить*), порівняння (*місяць іскри лє, мов в небі золото кує; як в синім морі, в блакитній сутіні земля; свічками безліч зір тремтить*) відображають красу світу в поетичній єдності космічного й земного, створюють високий рівень зображувальності.

Поезія Олександра Олеся «Жита з волошками...» звучить як гімн красі природи, втілений автором у музиці слів (в *словах, піснях*): *Жита з волошками, і луки, і гаї, // І всі розкоші весняні, // Всю вроду, всю красу безкраю, // Як втілити її – не знаю. // В слова, в пісні мої. // Де взяти кольорів стобарвних і живих // Для трав і квітів весняних, // Де взять мелодій, слів і звуків // Для всіх пісень гаїв і луків // І шуму хвиль річних?! // Ах, знаю де! Я в казку дивную свою // Усю фантазію ввіллю, // Зроблю усе живим, чудовним, // Таємності, розкоші повним, – // І в казці дійсність відіб'ю* [3, с. 119]. Краса для поета – це безкраї природні ландшафти (*луки, гаї*), світ флори (*трав і квітів весняних*) в усьому його різнобарв'ї (*кольорів стобарвних, живих*) та різноголосі (*всіх пісень гаїв і луків, шуму хвиль річних*). Лише фантазія митця може відтворити у словах (*казці дивній*) прекрасний світ – *живий, чудовий, таємний, повний розкошів*. Семантика виділених слів визначає їх позитивну естетичну оцінність, що дало змогу авторові емоційно виразити своє відчуття, переживання краси світу.

У віршах Олександра Олеся цікавим і різноманітним постає світ фауни (поезії «Білі гуси летять над лугами», «Ластівка», «Курочка й лисичка», «Снігурі», «Біга зайчик-скакунець...», «Бджілка і зозуля»). Позитивне сприйняття юними читачами образів звірів і птахів забезпечують демінутивні, які автор використовує в назвах своїх персонажів. Окремі образи представників фауни метафоризовані й естетично марковані: *Білі гуси летять над лугами, // в синім небі біліють снігами, // в синім небі хмарками зникають... // Білі гуси на озеро впали... // Розцвіли, як купави великі...* («Білі гуси летять над лугами») [3, с. 32]. Асоціативний зв'язок *білі гуси* – *білий сніг* – *білі хмари* – *білі купави* ґрунтується, перш за все, на спільності колірної ознаки реалій. Естетичне сприйняття образів зумовлене позитивною конотацією кольоратива *білий*. Асоціативні зв'язки *білий* – *чистий* – *світлий* – *красивий* зумовлюють естетичне навантаження кольоратива *білий* у поетичному контексті.

Часто в художньому тексті естетизація позначуваного відбувається на основі колірної характеристики фітоніма, маркованого стійким асоціативним зв'язком із поняттям краси (*снігур – квітка маку – краса*): *Ось вони на сніг упали // і розквітли, як квітки... // На городах мак рожевий // так завітчує квітки* («Снігурі») [3, с. 43]. В основі наведеного метафоричного перенесення – ознака за кольором: одне з символічних значень кольоративу *червоний (рожевий)* – «краса». Слова *квіти, розквітли, завітчує*, маючи спільну сему «цвіт», виступають мовними експлікаторами краси.

Із щирою любов'ю виписані поетом образи дітей. Неповторну ніжність, зворушливість надають їм суфікси зменшеності й пестливості. Увиразнюють, естетично маркують словесні портрети дітей епітети-кольоративи («У нашого хлоп'ятонька»): *У нашого хлоп'ятонька // блакитні оченятонька, // волоссячко м'якесеньке, // а личенько білесеньке* [3, с. 25].

Змальовуючи красу людської душі в поетичних творах для дітей, Олександр Олесь послуговується такими самими художніми засобами, як і при зображенні краси світу: *І зберіг я тільки, ненечко, // Скарб один, що ти дала // Золоте, як зірка сердечко... // Виглядай мене в віконечко: // Незабаром я прийду. // Принесу я серце-сонечко... («Швидко, швидко ми побачимось...»)* [3, с. 165]. Слово *серце*, ужите в символічному

значенні «осередок почуттів, переживань, настрою людини», називає абстрактне поняття, що в художньому тексті зазнає метафоричного переосмислення. Порівняння *серця* із *золотою зіркою*, метафоричний образ *серця-сонця* вказують на позитивні внутрішні риси людини. В основі асоціативного зближення понять *серце-сонце* лежить сема «випромінювання тепла» (*тепло* в етичному розумінні – *добро*). Усталена зараз метафора *золоте серце* ґрунтується на аксіологічній характеристиці позначуваного за семою «цінність».

У поезіях Олександра Олеся важливе місце належить звуковим образам, що допомагають відтворити красу світу в її гармонійній цілісності. У звичайних звуках природи (гудінні комах, щебетанні птахів, шумі вітру, води, степу, шелесті дерев) поет відчуває красу буття, переживання якої викликає позитивні емоції: *А там в садочках – сонце, співи... // джмелі і бджілки загули...* («Весна, весна! радійте, дітки...») [3, с. 52]; *Будем слухати з тобою, // Як степи співають, // Як шумлять широкі ріки, // Як вітри гуляють* («Бджілка і зозуля») [3, с. 67]; *Шумів травною степ шовковий, // Сміявся день, пісні лились... // Весь божий світ сміявся, радів...* («Серед степу») [3, с. 103]; *Річки ясні жемчужились, // шуміли і плили,* («Чарівний край») [3, с. 104]; *Літає радість, щастя світить, // Дзвенять пташки в садах рясних, // Сміються знову трави, квіти...* («Після грози») [3, с. 110]; *...Їм кедри і сосни казки шелестять, // І дивні пісні їм співають вітри...* («В Криму») [3, с. 123]; *...На вулиці струмені // Воркотять, воркотять...* («Веснянки») [3, с. 145]; *Все радіє, живе і співає навкруги, // І в струмки обертаються білі сніги, // І туркочуть, як голуби сиві... // Я стояв і дививсь, і здавалось мені, // Що кричать журавлі десь в блакиті, // Що несуть вони нам і любов, і пісні, // І тепло, і розкоші, і квіти* («Довго хмарами небо покрите було...») [3, с. 118]; *...Бризуло небо піснями весняними: // О, це весна вже прийшла!... Пчїлка дзвеніла...* («Бризкало сонце дощами вогняними...») [3, с. 188]; *В країнах теплих дике море // До вас співає і говоре...* («В країнах теплих, полудневих») [3, с. 189]. Персоніфікація природних об'єктів експлікована оригінальними дієслівними метафорами (*степи співають; кедри і сосни казки шелестять; дивні пісні їм співають вітри; море до вас співає і говоре*). Позитивно марковані іменники (*пісні, співи*), дієслово (*співають*) репрезентують асоціативний зв'язок понять *мистецтво – краса*.

Пташине різноголосся представлене узуальними й оказіональними образами: *...скрізь дзвенять пташки крилаті...* («Все навколо зеленіє») [3, с. 24]; *Лунає пісня солов'я...* («Майова ніч») [3, с. 26]; *...там соловей, як дзвіночок...* («Курочка й лисичка») [3, с. 34]; *Там шпак доспіває пісні, // Всю душу виливає...* («Ліс восени») [3, с. 70]; *...Десь чути чайки ніжний плач...* («Ранок на ставку») [3, с. 76]; *Малесенька ластівка зранку мені // Співає-щебече пісні весняні* («Ластівка») [3, с. 177]; *В небі жайворонки в'ються, // Заливаються, сміються, // Грають, дзвенять цілий день, // І щебечуть, і співають, // І з весною світ вітають // Дзвоном радісних пісень* («З поеми “Щороку”») [3, с. 209]; *Соловей, стуливши очі, // В келих ночі срібло точе...* («З поеми “Щороку”») [3, с. 213]. Метафоризація образів птахів сприяє пробудженню в дитячій уяві думки про єдність людини й усього суцього, формуванню людяності, доброти, почуття прекрасного.

Висновки. У поезіях Олександра Олеся, призначених юному читачеві, красу довіклля і людини експліковано словесно-образними домінантами (космонімами, кольоративами, фітонімами й іншими лексичними одиницями із семантикою позитивної естетичної оцінки, які у складі метафор, порівнянь, у ролі епітетів утворюють асоціативно-образні поля, що взаємодіють між собою). Персоніфікація природних

об'єктів і явищ, уживання здрібніло-пестливих форм, емоційність, яскрава індивідуально-авторська образність, в основі якої народнопоетична традиція, сприяють естетичному освоєнню дійсності засобами поетичного слова. Домінантна роль краси як художньомовної універсалії в текстах для дітей природним чином визначає потребу її подальшого всебічного лінгвістичного аналізу.

Список літератури

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
2. Кизилова В. В. Дитяча українська література. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. В. Кизилова, В. Ф. Пушко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Луганськ : СПД Резніков В.С., 2009. – 296 с.
3. Олесь О. Все навколо зеленіє : Вірші, поеми, казки: Для мол. та серед. шк. віку / О. Олесь. – К. : Веселка, 1990. – 318 с.
4. Сидоренко О. М. Епітет у поетичній мові Олександра Олеся (семантика і функції): автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Сидоренко. – К., 1994. – 18 с.
5. Таран О. С. Семантика символів природи в поезіях Олександра Олеся: лінгвопоетичний та етнокультурний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. С. Таран. – Харків, 2002. – 20 с.
6. Шашко А. М. Жанр літературної казки у творчості Олександра Олеся / А. М. Шашко // Вісник Сумського державного університету. – 2008. – Серія «Філологія». – № 2. – С. 200–205.

Подгородецкая И.Ю. Мир красоты в языке произведений Александра Олеся для детей // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.149-153.

В статье исследуются языковые средства отображения красоты мира и человека в поэзиях Александра Олеся для детей. Определены словесно-образные доминанты, эксплицирующие авторское эстетическое восприятие мира. Выявлены традиции и новаторство при использовании средств художественной тропики.

Ключевые слова: *красота, эстетический, ассоциативная связь, космоним, колоратив, эпитет, метафора, сравнение.*

Pidgorodetska I.Y. The world of beauty in the language of the works by Olexandr Oles for children // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.149-153.

In the article the language means of the world and human beauty reflection in the poetry by Olexandr Oles for children are investigated. Verbal-image dominants explicating author's aesthetic perception of the world are certained. Traditions and innovations of using the feature means are educed.

Key words: *beauty, aesthetic, associative connection, cosmonym, name of colour, epithet, metaphor, comparison.*

Поступила до редакції 21.04.2012 р.

УДК 300.37

**Опыт высших учебных заведений Крыма
в развитии мультикультурных ценностей и толерантности
через внедрение специального интегрированного курса
«Основы добрососедства»**

Смирнов О.К.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Статья посвящена опыту разработки и внедрения в вузах Крыма интегрированного курса «Основы добрососедства» как части более широкого курса «Культура добрососедства», направленного на воспитание социально компетентных и толерантных личностей.

Ключевые слова: *межкультурное образование, мультикультурализм, культура добрососедства, социальная и межкультурная компетентность, толерантность, межкультурная коммуникация.*

Постановка проблемы. Существует большое разнообразие образовательных подходов, направленных на достижение взаимного уважения, взаимопонимания и толерантности в поликультурном обществе: обучение правам человека, обучение разнообразию, межкультурное и поликультурное образование, гражданское образование и другие. Хотя не существует универсальной модели.

Актуальность. Несмотря на фактическое культурное, этническое и конфессиональное многообразие в стране, украинцы не желают принимать мир во всем его многообразии. На протяжении многих десятилетий формировались предрассудки и стереотипы в отношении меньшинств Крыма. Мы часто встречаем слепую убежденность большинства в личной правоте и их заметное отвращение к другим культурам, языку, религии, а также людям, которые выражают иное мнение. Вот почему некоторые опросы общественного мнения показывают рост этнической нетерпимости во всех регионах Украины. В многонациональном Крыму проблема стоит еще острее, так как ксенофобия и нетерпимость здесь часто проявляются в агрессии.

Инфраструктура образования в Украине плохо подготовлена к поликультурной среде, когда реально существующее культурное разнообразие явно недооценивается, а иногда рассматривается как тормоз на пути национальной консолидации, система обучения преподавателей не готовит их для работы в полиэтнических аудиториях со студентами, различными по этническому происхождению и / или различной способностью к обучению; этноцентрическая идеология построения государства доминирует в учебных программах и учебниках.

Одним из ярких примеров негативных тенденций в обществе на уровне молодежи могут быть результаты исследования, проведенного Информационно-исследователь-

ским центром «Интеграция и развитие» и Таврической группой медиации в 2002 и 2005 годах. Результаты показали, что молодежь проявляет ксенофобию и нетерпимость к представителям 12 этнических групп из 14 предложенных [2, с.44-52]. Крым является одним из поликультурных регионов Украины, и поэтому одним из актуальных и важных задач образования становится формирование у детей и молодежи личностных качеств, знаний, умений и навыков, способствующих конструктивному доброжелательному общению и, в целом, становлению культуры добрососедства.

Цель статьи – презентация опыта разработки и внедрения в вузах Крыма интегрированного курса «Основы добрососедства» как части более широкого курса «Культура добрососедства», направленного на воспитание социально компетентных и толерантных личностей.

Согласно проекту Концепции гражданского образования в Украине, одними-изприоритетных принципов являются: «культуровідповідність, яка передбачає врахування у змісті громадянської освіти етнонаціонального, регіонального культурного і звичаєвого контексту...», «полікультурність, яка означає наповненість громадянської освіти ідеєю універсальності прав людини, а також ідеєю етнокультурного розмаїття України, Європи, світу, правової рівності національних культур; передбачає виховання особистості на засадах міжетнічної толерантності, поваги до представників інших культур; означає практичну реалізацію прав представників української нації, інших етнічних спільнот на розвиток і збереження своєї мови, культурної самобутності у контексті формування української політичної нації»; та «плюралізм, який означає виховання поваги до засад політичної, ідеологічної, етнонаціональної, расової різноманітності; уникнення екстремістських поглядів і поведінки у житті колективу, виховання толерантного ставлення до різних світоглядних, політичних доктрин, релігійних переконань, до діяльності різних молодіжних громадських організацій; виховання усвідомлення неприйнятності будь-якого політичного екстремізму» [3, с.2].

Понятно, что так называемые "одноразовые" мероприятия, такие как фестивали дружбы и отдельные занятия, посвященные толерантности, в большинстве не приводят к желаемым результатам. Для того чтобы толерантность становилась частью жизни, требуется использование систематического и целенаправленного подхода с применением инновационных методов обучения. Хорошо, что последние опросы крымчан свидетельствуют о том, что «около половины респондентов считают интересным и полезным изучение других культур. Лишь 16,4% респондентов не считают обязательным или интересным изучение культуры других национальностей, еще 26,2% интересуются культурами других национальностей, но только в рамках школьной программы» [4, с. 80].

Спецкурс «Основы добрососедства» для студентов высших учебных заведений является логическим продолжением программ учебного курса «Культура добрососедства» для общеобразовательных учебных заведений, утвержденных решением коллегии Министерства образования и науки Автономной Республики Крым от 27.12.2006 г. № 8-6, и региональной программы «Крымский венок», утвержденной решением коллегии Министерства образования и науки Автономной Республики Крым от 22.08.2004 г. № 6-4, которые на протяжении нескольких лет проходили апробацию в учебных заведениях Автономной Республики Крым [1, с.3-6]. Программа специального курса «Основы добрососедства» разрабатывалась членами творческой группы, созданной согласно приказу Министра образования и науки АРК

от 26.01.2007 г. № 35. Подготовленная программа «Основы добрососедства», которая является завершающей частью сквозного курса «Культура добрососедства», была утверждена решением коллегии МОН АРК от 25 апреля 2007 г. № 2/14. Согласно письму Института инновационных технологий и содержания образования МОН Украины от 12 июня 2007 г. № 1.4/18-1306, все программы прошли научно-методическую экспертизу и были рекомендованы к использованию в общеобразовательных учебных заведениях Украины. Апробация данного спецкурса, согласно приказу МОН АРК от 09.08.2007 г. № 393, проводилась в 4-х вузах автономии: РВУЗ «Крымский гуманитарный университет» (г. Ялта), Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, КРВУЗ «Ялтинский медицинский колледж», КРВУЗ «Феодосийский политехнический техникум». Для педагогов этих вузов в сентябре 2007 был проведен соответствующий методический семинар, они были обеспечены необходимым учебно-методическим материалом, а также анкетами для проведения перед началом курса входного психологического мониторинга.

14 марта 2008 на базе Крымского гуманитарного университета (г. Ялта) состоялся круглый стол по обсуждению итогов апробации программы «Основы добрососедства» за период с сентября 2007 по март 2008 года. В результате обсуждения итогов проведенного анкетирования, фокус-групп и выступлений педагогов-практиков участники круглого стола признали апробацию спецкурса «Основы добрососедства» успешной и рекомендовали широкое внедрение данного курса в вузах автономии. На выполнение рекомендаций, содержащихся в письме Института инновационных технологий и содержания образования МОН Украины от 13 апреля 2007 г. № 1.4/17-523, а также принимая положительные результаты проведенной в 2007/2008 учебном году апробации курса «Основы добрососедства», в 2008/2009 г. началось его внедрение в вузах автономии. Был проведен учебный семинар-тренинг по курсу «Основы добрососедства» под эгидой МОН АРК и при содействии ИПЦ «Интеграция и развитие» на базе Информационно-методического центра межкультурного просвещения и толерантности при Крымском этнографическом музее. Кроме того, некоторые вузовские педагоги и завучи по воспитательной работе по собственной инициативе также приняли участие в семинарах-тренингах по методике работы со взрослыми в рамках курса «Культура добрососедства», организованных ИВЦ «Интеграция и развитие», что позволило повысить уровень их методической подготовки.

Главная цель курса: формирование у студентов — будущих специалистов — социальной компетентности, соответствующей представлениям о перспективах развития Крыма как поликультурного региона, становление современных, позитивно мыслящих и толерантных людей, сознательных граждан и патриотов Крыма и Украины, хорошо знакомых с родным краем, стремящихся и умеющих ответственно управлять его жизнедеятельностью, сохранять и приумножать его природный, экономический и культурный потенциал.

Задачи курса:

- формирование ответственного и уважительного отношения к родному краю как основополагающего элемента воспитания патриота Украины;
- привитие устойчивого интереса к истории, культуре, жизни, проблемам региона и формирование установки на конструктивную деятельность по развитию, совершенствованию и улучшению родного края;
- повышение социальной компетентности и ответственности молодежи за благополучие родного края как неотъемлемой составляющей гражданственности;

Опыт высших учебных заведений Крыма в развитии мультикультурных ценностей и толерантности через внедрение специального интегрированного курса «Основы добрососедства»

- развитие чувствительности к многообразию культурных особенностей субъектов современного мира;
- развитие критического мышления, обеспечивающего формирование личностной позиции, умения продуцировать новые конструктивные идеи;
- знакомство с этноконфессиональными особенностями населения полуострова: традициями, обычаями, языками, этикетом;
- привитие навыков конструктивного взаимодействия с представителями различных этносов, проживающих в АРК;
- содействие формированию зрелых и научно обоснованных представлений об этническом сознании и самосознании, этнической идентичности, этнических установках и стереотипах;
- приобщение студентов к охране духовных святынь, памятников истории и культуры;
- распространение среди молодежи знаний, умений и навыков распознавания конфликтной ситуации, ее предотвращения или разрешения ненасильственным путем.

Курс базируется на обобщении теоретических разработок, существующих в профессиональной литературе, носит проблемный и прикладной характер, призван дать студентам необходимые знания, умения и навыки в сфере межкультурного взаимодействия, развить способность анализировать межкультурную ситуацию, эффективно ею управлять, принимать ценность многообразия мнений и позиций. Студенты научатся понимать важность культурных различий в межнациональном контексте, распознавать различные отношения ко времени и пространству, информации, принятию решений и лидерству. Курс позволит развить навыки распознавания и критического отношения к стереотипам и предрассудкам по отношению к ценностям других культур на основе знаний об особенностях географической среды, истории, лингвокультурной ситуации Крыма, традиционной культуры этносов Крыма.

Межпредметные связи спецкурса: философия, история, религиоведение, краеведение, география, экология, этнология, этническая и социальная психология, педагогическая психология, педагогика, конфликтология, филология, лингвокультурология, межкультурная коммуникация.

Структура и содержание спецкурса:

Всего 54 часа. Из них 34 часа — аудиторные занятия (16 часов лекции, 18 часов — семинары-практикумы), 18 часов — самостоятельная работа, 2 часа — зачёт.

Предполагается работа по модульной системе:

1) Модуль 1. Методологические принципы курса «Основы добрососедства» (всего 16 аудиторных часов: 4 часа лекция, 12 часов — три семинара-практикума по 4 часа каждый).

2) Модуль 2. Содержательные принципы курса «Основы добрососедства» (всего 18 часов: 10 часов лекции, 8 часов — два семинара-практикума по 4 часа каждый).

Форма контроля: зачёт.

№	Виды учебных занятий	Количество часов	Темы и учебные вопросы
Модуль 1. Методологические принципы курса «Основы добрососедства»			
1	Лекция 1	4	Тема 1. Концепция спецкурса «Основы добрососедства»
2	С/практ. 1	4	Тема 2. Аксиологические основания конструктивного общения в поликультурном регионе
3	С/практ. 2	4	Тема 3. Конфликт и способы его разрешения
4	С/практ. 3	4	Тема 4. Формирование этнической толерантности и навыков конструктивного общения в полиэтничной среде
Модуль 2. Содержательные принципы курса «Основы добрососедства»			
5	Лекция 2	2	Тема 5. Природа Крыма и традиционная деятельность населения
6	Лекция 3	2	Тема 6. История Крыма в памятниках истории и культуры
7	С/практ. 4	4	Тема 7. Крым гостеприимный
8	Лекция 4	2	Тема 8. Религии в Крыму
9	Лекция 5	4	Тема 9. Идентичности и традиционные культуры этносов Крыма. Межэтнические коммуникации.
10	С/практ. 5	4	Тема 10. Маркеры культуры: язык, этикет, фольклор

Преподавание базируется на следующих основных принципах: равенства всех людей независимо от их статуса, пола, национальности, религиозной принадлежности или продолжительности проживания в Крыму; диалога культур, плюрализма мнений по вопросам этногенеза и этнической истории; творческой организации учебного процесса; максимального привлечения студентов в практическую деятельность по

изучению родного края, через участие в повседневной жизни крымской автономии, своего города, села, общины; тесного сотрудничества с общественными организациями и ассоциациями, которые представляют разные этнические группы.

Мониторинг ситуации на основании проведенного анкетирования и фокус-групповых интервью по проблемам внедрения курса «Основы добрососедства» в вузах Крыма I-IV уровней аккредитации позволил выявить следующее:

1. Курс «Основы добрососедства» в вузах Крыма преподается:

а) отдельным предметом, например, у студентов-историков в РВУЗ «КГУ» (г.Ялта), студентов-аграриев в ЮФ «КАГУ» НАУ, студентов-психологов в ТНУ им. В.И. Вернадского;

б) в сокращенном и адаптированном виде, например, в Крымском агропромышленном колледже НАУ, Феодосийском политехническом техникуме, на отделении подготовки младших специалистов Крымского института информационно-полиграфических технологий;

в) в виде отдельных блоков в рамках других курсов, например, в Севастопольском национальном университете ядерной энергии и промышленности, Симферопольском техникуме железнодорожного транспорта;

г) в виде кураторских часов, например, Симферопольском колледже Киевского национального университета им. В. Гетьмана, в Ялтинском медицинском колледже, Симферопольском автотранспортном техникуме, Симферопольском техникуме радиоэлектроники.

Практика показывает, что ведение спецкурса только на кураторских часах, недостаточно эффективно, т.е. КПД курса значительно ниже, чем мог бы быть, о чем свидетельствуют и результаты фокус-групп. В связи с этим встает вопрос о:

- необходимости введения этого спецкурса в рабочие учебные планы в варианте, адаптированном к специфике вуза/кафедры, или

- необходимости выделения часов для преподавания хотя бы части программы, как спецкурса, и вынесения некоторых тем на классные часы, либо

- необходимости системного проведения классных часов в объеме не менее 32 часов и обязательного их посещения студентами.

Чем моложе студенты и чем ниже уровень их образовательной подготовки, тем большая существует потребность во введении программы «Основа добрососедства». Таким образом, необходимо обратить особое внимание на вовлечение в процесс внедрения курса «Основы добрососедства» вузов 1-2 уровня аккредитации, в т.ч. ПТУ, техникумов и колледжей ведомственного подчинения.

В процессе внедрения курса педагоги сталкиваются с некоторыми организационными проблемами:

а) с отсутствием часов в вариативной части или не желанием администрации включать данный спецкурс в рабочие учебные планы из-за недопонимания важности и актуальности этого предмета,

б) технической неприспособленностью аудиторий для ведения практических занятий и тренингов по данному курсу,

в) необходимостью дифференцированного оценивания успеваемости студентов по данному предмету, что не просто сделать, учитывая воспитательную направленность и специфику работы по этому инновационному курсу.

3. Опыт преподавания курса «Основы добрососедства» показал, что

а) программа спецкурса «Основы добрососедства» полностью отвечает постав-

ленным целям и задачам, все блоки взаимосвязаны и необходимы. Курс способствует выполнению триединой задачи: образовательной, воспитательной и развивающей.

б) данный спецкурс может и должен преподаваться студентам разных специальностей, не только гуманитарных, но и технических; не в отдельных группах и специализациях, а всему потоку или курсу, поскольку он способствует формированию активной гражданской позиции, патриотизма, толерантности, и шире – социальной компетентности молодежи,

в) чем моложе студенческая аудитория, тем эффективнее может быть работа по данному курсу, поэтому «Основы добрососедства» рекомендуется вводить по возможности в 1-5 семестрах. Эффективность работы по данному курсу также возрастает, если работа ведется в смешанных группах, в которых объединяются студенты разных курсов или же разных специальностей,

г) необходима система в преподавании данного курса, при этом, в процессе адаптации программы «Основы добрососедства» к условиям и потребностям каждого вуза или кафедры, рекомендуется варьировать количество часов, предложенных на конкретные модули, но не их содержание,

д) существует необходимость ломки стереотипов, существующих у некоторых преподавателей вузов относительно форм и методов проведения занятий или кураторских часов по данному спецкурсу. В процессе преподавания курса рекомендуется начинать с содержательной части курса, а затем переходить к методологической; формировать и усиливать мотивацию студентов, уделять больше внимания практической отработке полученных ими знаний; уходить от школярства и шире применять принципы работы со взрослыми, активно использовать интерактивные формы работы, метод проектов, тренинги;

е) достаточно остро стоит проблема систематизации и структурирования материалов для преподавателей, издания методических указаний для студентов, проведения более длительных методических семинаров-тренингов.

Список литературы

1. Культура добросусідства: програми інтегрованого курсу і методичні рекомендації для навчальних закладів Автономної Республіки Крим і м. Севастополя/[за ред.М. А. Араджионі]. – 2-е вид., випр., доповн. – К.: ПП «Золоті ворота», 2011. – 142+184с. – Укр., рос.

2. Межэтнические отношения в Крыму: поиск путей раннего предупреждения конфликтных ситуаций: сборник исследований, документов и материалов.–Симферополь: СОНАТ, 2005. – 612 с.

3. Проект концепції громадянської освіти, розроблений дослідницькою групою проекту „Освіта для демократії в Україні“, 2000 <http://www.khpg.org/index.php?id=976003974>.

4. Рівний доступ до якісної освіти в АР Крим: виклики і перспективи в полікультурному регіоні / [Ю. А. Тищенко, С. А. Горобчишина, Ю. І. Куркчі [та ін.]; Укр. незалеж. Центр політ. дослідж. — К. : Агентство «Україна», 2011. — 112 с.

Смірнов О.К. Досвід вищих навчальних закладів Криму в розвитку мультикультурних цінностей і толерантності через впровадження спеціального інтегрованого курсу «Основы добросусідства» // Ученіє записки Таврічеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 154-161.

Статтю присвячено досвіду розробки та впровадження у вишах Криму інтегрованого курсу «Основы добросусідства» як частини більш широкого курсу «Культура добросусідства», спрямованого на виховання соціально компетентних і толерантних особистостей.

Ключові слова: міжкультурна освіта, мультикультуралізм, культура добросусідства, соціальна та міжкультурна компетентність, толерантність, міжкультурна комунікація

Smirnov O. The Experience of Crimean Higher Education Institutions in the Promotion of Multicultural Values and Tolerance through the Introduction of the Special Integrated Course “Basics of Good Neighborhood” // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.154-161.

The article deals with the development and implementation experience in higher education institutions of Crimea of the special integrated course "Basics of Good Neighborhood" as part of a broader course "Culture of Good Neighborhood" aimed at educating socially competent and tolerant individuals.

Keywords: intercultural education, multiculturalism, culture of good neighborhood, social and intercultural competence, tolerance, intercultural communication.

Поступила в редакцію 17.03.2012 г.

УДК 81'25=00

О логико-смысловой переводимости философского текста

Смирнова Л. А.

Запорожский национальный университет, Крымский факультет,
г. Симферополь, Украина

Статья посвящена анализу проблемы лексико-грамматической непереводимости философских текстов, связанной с логико-смысловыми различиями, обусловленными разными (а именно субстанциональным и процессуальным) типами мышления.

Ключевые слова: перевод, переводимость, точность, тип мышления, субстанциональность, процессуальность, философское сознание.

Постановка проблемы. В работе «Преследование и искусство письма» Л. Штраус описывает обнаруженную им темпоральную **«сверхпереводимость» философской мысли**. Ничто не может помешать диалогу философов: они могут жить в разные времена, говорить на разных языках и даже на разные, не связанные на первый взгляд с философией темы. Вместе с тем, отличающая только философов «быстрота мысли» делает их всегда абсолютно понятными и «переводимыми» друг для друга. Философия образует интенсивное, распределённое во времени сообщество, чья специфика состоит в постоянной актуализации своего исторического наследия. И поскольку вся история европейской философии – это история перевода¹, в этом смысле переводчик становится движущей силой этого процесса, позволяя в новом свете взглянуть на мыслительный опыт прошлого и настоящего. Под влиянием переводов или в процессе интерпретации оригинальных текстов иноязычных авторов складывался индивидуальный символичный язык многих философов: Ф. Шлейермахер переводил Платона, П. Рикёр начинал свою академическую карьеру с переводов немецких авторов, известен своими англоязычными переводами Бубера, Ницше и Гегеля немецко-американский философ В. Кауфман, активно переводил на исландский язык Платона, Декарта, Милля, Кьеркегора и Хайдеггера Т. Гильфасон, перевёл на польский язык ряд философских работ, в том числе и кантовскую *«Критику чистого разума»*, Р. Ингарден; переводчиком философской и художественной литературы был знаток 17 языков Г. Г. Шпет; занимались переводами К. Айдукевич, Ж. Ипполит, Ю. И. Айхенвальд, В. В. Бибихин, Я. Э. Голосовкер, А. Ф. Лосев, Н. О. Лосский,

¹В известной лекции, прочитанной в Париже в октябре 1999 («Парадигма перевода») П. Рикёр говорит о «двух подходах к исследованию проблемы перевода. В «узком смысле» перевод можно понимать как «переложение словесного сообщения с одного языка на другой» (как это делает А. Берман и другие), а в «широком» – как синоним осмысления и толкования текста в рамках одного и того же родного языка» (Дж. Штайнер) [12, с. 1].

В. Подорога, В. В. Розанов, К.А. Свасьян, В. Соловьев, С. Л. Франк, П. Ю. Юшкевич и т.д.²

Актуальность. Прецедентная *переводимость* европейских философских текстов во многом достигается за счет общности той части интернациональных концептов, которые изначально формировались в контексте исторических переводов античных авторов, немецких, французских, голландских и других классических текстов метафизической философии. Вместе с тем, языковая природа философского знания и подвижность границ дифференцированного интеллектуального контекста³, относительное равноправие динамично развивающихся языков, и невозможность единого «сакрального» языка европейской философии, который мог бы приблизить «вербальный» перевод специальных философских текстов к технической процедуре, дают философам повод рассуждать о проблеме *лингво-культурологической переводимости* их опусов. В частности, Ж. Деррида («*Письмо японскому другу*»), провозглашавший перевод критерием философской работы, утверждал: «Перевод – главное дело философа. Это дело невозможное».

Перед исследователем стоит *задача* выявить и обосновать объективные причины непереводимости мыслительных текстов с языка одной культуры на другую

Гипотеза. Наиболее радикальный подход (Ж. Багай, М. Бланшо, В. Беньямин, М. Даммит, Ж. Деррида, У. Куайн, Ж.-Л. Нанси), реализующий идею о «непереводимых сообществах», переносит перевод гуманитарного мыслительного текста из области узко технической деятельности в область «утопии» (Х. Ортега-и-Гассет), поскольку истинное утверждение, вербализованное философом на одном языке, как утверждал А. Тарский, может не оказаться таким же или даже полностью лишиться всякого смысла в переводе на другой язык. Есть мыслители, особенно немецкоязычные, например К. Ясперс или М. Хайдеггер, которых читать в оригинале легко, но переводить сложно. Как быть, например, с метафорическим изречением М. Хайдеггера «*Das nicht, nichte*», который при переводе на английский – «*nothing noths*» – полностью обесмысливается? «Что делать, скажем, со странными дефисами Г. Гарфинкеля, своеобразно выражающими – *обычные* и *продолжающиеся* – предпосылки здравого смысла и практической деятельности членов сообщества? Как выразить бесконечное изобилие «возвратных частиц» (*self-*) у Э. Гидденса? Эти экстравагантные частицы (выражая аспекты индивидуальности, случайности, рефлексивности), которые, образуя словосочетания, далеко не сразу находят соответствующее место в системах других языков. Как адекватно и элегантно перевести понятия, которые напрасно искать в словарях (пример – термин символических интеракционистов *self-indication*)...?» [7, с. 142]. Как транспонировать субстантивированные причастия, которые имеют очень важное значение в терминологии немецкого трансцендентализма (Канта, Гегеля), но не образуются естественным способом в украинском языке (исключение составляет слово *сущє*, которое, как и его немецкий аналог *Das Seiende*, является украинским эквивалентом древнегреческого *τό ὄν* и латинского *ens*)? Переводимы ли, по сути, «философские проекты» Ж. Делёза или, например, Д. Харта, которые, по его

²Уход профессиональных философов в философские переводы, который зачастую становится основной формой консолидации философов, имеет к философии как к «творчеству концептов» лишь опосредованное отношение. Очевидно, что переводчик не становится философом, пока не занимается собственным творчеством. А философия не может сводиться к исследованию языков и спорам последователей вокруг той или иной версии перевода Канта, Ницше, Хайдеггера, Витгенштейна или Деррида.

³Речь идет о расширяющемся знании, его теоретическом содержании и риторических формах.

же собственным словам, «сопротивляются легкому резюмированию, а неологизмы, заполняющие страницы <этих> текстов ... напрягают и сбивают с толку своим многообразием» (Д. Харт) [16, с. 86], как и большинство телескопических опусов постмодернизма, язык которых перегружен терминологическими и стилистическими изысками, которые «не только затрудняют доступ к идеям автора, но и часто заменяют собой эти идеи?» (Т. В. Емельяненко).

В то же время, как подметил несколько переиначивший известное высказывание И. Гёте известный филолог и пропагандист постструктурализма С. Зенкин (в послесловии к своему переводу работы Ж. Делёза и Ф. Гваттари «*Что такое философия?*»): именно то, что хуже всего поддаётся переводу, и является в нём наименее банальным и наиболее заслуживающим внимание. Именно это «имманентно-непереводимое, незаёмное и неперенимаемое ядро» может определять авторскую новизну и высшую эвристическую ценность философского текста [5, с. 281]. Именно здесь, по В. Беньямину, на пределе переводческой интенции, в зоне непереводимости, и рождается «чистый язык», отличный от конкретного литературного языка.

Максимально критический характер такая непереводимость обретает в ситуациях, когда она связана с логико-смысловыми различиями, существующими между конкретными парами языков, грамматико-лексические формы которых обусловлены разными *типами мышления*.

Формальные признаки языковых единиц, как утверждает, в частности, французский лингвист-теоретик Антуан Кюльоли (создатель «лингвистики высказываний»), всегда являются «следами» специфических ментальных операций носителей и, как правило, несопоставимы или плохо сопоставимы между собой [8, с. 105-117]. Наиболее наглядно эти различия просматриваются при сопоставлении *субстанциальности*, характерной для греков и западноевропейского мышления, и *процессуальности*, типичной для мышления восточного типа. Такая непереводимость не связана с референцией-философских суждений к внешнему миру и не предполагает фрегеевского разделения *значения и смысла* (т.е. подразумеваемого содержания понятия) [14, с. 37-54].

Достаточно вспомнить, что греческая метафизика имеет в основе своей структуру греческого языка, а проблематика центрального философского понятия *бытие* (и производных от него – *сущее, существующее, сущность, существование, субстанция*) берёт начало в греческом глаголе *быть* - εἶναι (о чём, в частности, писал Э. Бенвенист в «*Категории мысли и категории языка*»). Основу греческого мышления формирует детерминированная свойствами греческой грамматики оппозиция понятий *бытие-становление*, где *бытие* связано с пониманием неизменности и истинностью вещи, а *становление* – с изменением во времени. В частности, А. В. Смирнов («*Можно ли строго говорить о непереводимости?*») указывает на то, что «для греческого мышления и мышления тех культур, которые наследуют ему, время связано с изменением и, следовательно, с неистинностью, с нефиксированностью. Ведь истина фиксирована и неизменна, а потому вынесена за пределы времени. Погруженное в поток времени изменяется, и никакую вещь нельзя схватить в её истинности, не поднявшись над этим потоком. Субстанциальное мышление понимает процесс как изменение во времени, как нечто противоположное субстанциональной и вневременной фиксированности» [14, с. 49].

В то же время, например, носители арабских языков «понимают процесс как вынесенный за пределы времени». Обращает на себя внимание, что многие русские и украинские девербативы: *мышление/ мислення, описание/ описування, понимание/*

розуміння, уявлення/ усвідомлювання) прочие обозначения процессов, также как и масдары в восточных языках не имеют семантики времени, т.е. описанные этими субстантивами процессы протекают вне времени и пространства. Поскольку внутрисловная парадигма глагола воспроизводит и демонстрирует принцип концептуализации внешнего мира, эта разница между субстанциональным и процессуальным типом мышления с точки зрения философии носит принципиальный, фундаментальный характер. С процессуальностью было связано, например, арабское мышление истинности, в рамках которого ранние арабские мыслители мутазилиты, в частности, пытались разрешить парадоксы, связанные с движением по типу зеноновских апорий. Однако если в сознании греческих философов временная семантика присутствовала, то в языковом сознании арабских философов её не было.

Принципиально отличен западноевропейский тип сознания и способа постижения реальности и от восточноазиатского, что констатирует в своей работе «*Auseinem Gespräch vnder Sprache. Zwischen einem Japar und einem Fragenden/ Издиалогао языке. Между японцем и спрашивающим*» (1953-1954) М. Хайдеггер. В собственном выражении «*die Sprache als das Haus des Seins*» («язык есть дом бытия») М. Хайдеггер, беседующий с японским профессором, находит противоречие: понятие и слово *бытие* принадлежит языку *метафизики* – разумно, рационально и понятийно организованному в соответствии строгими законами логики, и, соответственно, западноевропейскому философскому образу мышления, «отражающему метафизическое разграничение чувственного и сверхчувственного миров: схематически и зеркально-поверхностно оформляющего языковую картину мира и оставляющую за гранью непонятую, непостижимую внеязыковую реальность» (О. Б. Панова) [11, с.82]. Для философа очевидно, что западный и восточный языковые миры «не просто различны, но исходят в корне из разного существа» [15, с.275], поэтому глубинная суть японского языка европейцу не доступна.

Именно такие «несводимые один к другому способы осмысления мира» А. В. Смирнов называет «точками контраста» и объявляет «точками непереводимости» по отношению к философским текстам. Непереводимость в области ментального обусловлена невозможностью «однозначной отсылки к данной конкретной ситуации объективного мира», «к некоей однозначной данности» [14, с. 41], подразумеваемой междуязыковыми конструктами философствующего автора и культурой переводчика. Такая однозначность часто оказывается мифической догмой (одной из которых является и европейское понимание феномена языка, анализируемое М.Хайдеггером в выше упомянутом тексте).

Принято считать, что обусловленное культурно-историческими причинами структурное преобладание существительных, связываемых генитивами, и тенденция к субстанциализации и символизму в наибольшей степени приближают русскоязычное и украиноязычное мышление к немецкому, что делает их более адекватными для передачи содержания именно немецких философских текстов⁴ и не всегда подходит для переводов с английского и французского языков, где основной смысловой и грамматической категорией является глагол и глагольная семантика, отражающая

Убедительным аргументом в пользу подтверждения такой гипотезы могло бы стать сопоставительное исследование первоначального немецкоязычного варианта работы С. Франка «*Непостижимое*», недопущенной к публикации в фашистской Германии, с его русскоязычным авторским переводом, осуществлённым философом для французского издания.

реальное (коллективно-индивидуальное) представление о ценности обозначаемого лексемой. В первом случае можно говорить о различии между двумя разновидностями субстанциальной картины мира, а во втором – между субстанциальным и процессуальным видением мира.

Пример того, как механизм смыслополагания, заложенный в английском языке как языке аналитического типа может служить объективной причиной неправильного понимания философского текста и неудачного вхождения в его метафизическое пространство, демонстрирует российское издание книги немецкого философа К. Майнцера «*Thinking in Complexity*» – перевод, который в 2010 году стал настоящим событием для синергетического сообщества СНГ. Написанная на *английском языке* (что не характерно для современной *немецкой философии*, но отвечает тенденции к глобализации современной науки и стремлению автора к предельной умозрительности суждений) книга вышла под названием «*Сложносистемное мышление. Материя, разум, человечество. Новый синтез*» (КД «ЛИБРОКОМ», 2009, перевод с английского А. В. Беркова). Оригинальное название книги «*Thinking in Complexity*» (буквально – «мышление в сложности», где *мышление* – это *процесс*) осознано ассоциируется с фразеологемой «*Dancing in the Rain*», являясь, по замыслу автора, ключевой метафорой книги и обобщая суть воззрений К. Майнцера о том, как мыслить о сложном, понимать сложное, управлять сложностью (контролировать эмерджентность) и прогнозировать «безжалостно нелинейное» (Я. Стюард) процессуальное эволюционирование сложного мира. Этот перевод, где главным переводческим приёмом является субстантивизованная конкретизация, создает у читателя ошибочное, основанное на специфическом понимании языковой культуры переводчика представление о понятийной составляющей исходного текста. Формальная переводимость, реализованная переводчиком как возможность точно передать значения текстовых единиц оригинала, не устранила истинную неперевоидимость текста на уровне *смыслов*. Стоит отметить, что в отношении подобных переводов вопрос о переводимости часто подменяется вопросом об их *понятности* (часто мнимой), положенной в основу профессиональной коммуникации.

Подобным несовпадением языкового мышления можно объяснить и исторически сложившуюся культурно-коннотативную нетождественность между немецкой и английской философскими традициями классического периода, которая объективно препятствует полной переводимости на английский язык немецких философских текстов. Историческая эмотивная (поэтическая, демагогическая) неэквивалентность немецкого и английского профессиональных философских языков, имеющая словообразовательную и грамматическую природу, породила отсутствие между ними общего контекста пресуппозиций. В англосаксонской философской традиции многие немецкие философы – Т. Адорно, Э. Блох, Г. Гегель, О. Гаман, В. Дильтей, Г. Ульрихи, И. Фихте, М. Хайдеггер, Ф. Шеллинг, а также испытавшие влияние немецкой традиции Л. Альтюссер, Ж. Деррида и Д. Лукач ассоциируются с принципиальной неперевоидимостью их работ на английский язык, в отличие, к примеру, от Ф. Brentano, Л. Вингенштейна, Г. Гельмгольца, Д. Гильберта, Р. Карнапа, Э. Маха, А. Райнаха, Ф. Фреге или К. Штумпфа, чьи языковые критерии выходят за рамки классической немецкой философии (на что указывают Б. Смит, С. М. Вебер, Е. Б. Эштон) и демонстрируют общую для Европы постмодернистскую тенденцию к демократизации/упрощению/банализации языка науки и философии. Классическая немецкая философия, сориентированная на текст и личность, предполагает использование системы

искусственных понятий, не допускающих упрощения. А немецкий синтаксис даёт больше возможностей для нетипичных в английском языке придаточных предложений, передающих иерархичность системы идей/представлений и т.д. Соответственно, англоязычный перевод немецкого философского текста неосуществим без пространных сносок и переводческих комментариев, таких, например, как комментарии Стирлинга, МакТаггарта, Стейси, Мьюэ, Харриса, Леонарда и других, к Г. В. Ф. Гегелю, или же Дрейфуса, Гельвена, Келина и Коккельманса (и других многочисленных комментариев на итальянском и французском языках) к М. Хайдеггеру, на которые ссылается Барри Смит [13, с. 136].

В свою очередь, при переводе работ английских мыслителей (любого стиля) на немецкий язык таких проблем не возникает. Британская философия, будучи функциональной, ориентирована на опыт и решение проблем, поэтому англосаксонский философский профессиональный язык, в особенности современный, испытавший влияние расселовско-фрегевской формальной логики, поддается относительно точному переводу. Для английского языка характерна линейная структура и ориентация на логику, насыщенность вокабуляра заимствованиями, тенденция к вынужденной стандартизации, поэтому он удобен как язык науки и межкультурного общения. Английский стал языком глобализованного общения, и знание немецкого постепенно перестаёт быть обязательным для профессионального философа. (Это связано ещё и с тем, что, как принято считать, в настоящее время центр континентальной философии «переместился из Германии в Париж».) Вместе с тем, для английских исследователей, в круг интересов которых входит академическая немецкая философия, знание немецкого языка остаётся актуальным, поскольку многие смысловые нюансы немецких слов при переводе на английский язык теряются. Например: немецкое слово *Wissenschaft* вполне можно перевести как *science*, но в текстах по эпистемологии такого перевода недостаточно; или *Geisteswissenschaften* – «науки о духе», «гуманитарные науки» – термин, который возник при переводе на немецкий миллевского термина «*moral sciences*», однако тот смысл, который он приобрёл у В. Дильтея и в немецкой философии XX века, делает его непереводаемым, в том числе и на английский язык.

Принято констатировать высокую степень абстрактности французского языка, сложившегося, как отмечает В. Г. Гак («*Сопоставительная лексикология*»), в период «господства эстетики классицизма с её стремлением к общему, отвлечённому» и рациональному. Сравнивая французский, например, с немецким языком, Ш. Балли («*Общая лингвистика и вопросы французского языка*») отмечал, что французские глаголы представляют действия в отвлеченной форме, а немецкий глагол, более конкретный в смысловом плане, (также как русский и украинский), «делает упор на различные формы и детали». Более абстрактным французский язык представляется и в сравнении с английским. В «*Теории перевода*» Н. К. Гарбовского есть ссылка на процитированные Ж.-П. Вине и Ж. Дарбельне слова И. Тэна, французского философа и литературного критика, отмечавшего, что «переводить на французский английскую фразу – это то же, что воспроизводить простым карандашом цветную фигуру. Устраняя таким образом аспекты и признаки вещей, французский разум приходит к общим, т.е. простым, идеям, которые выстраивает в упрощенном порядке, порядке логики» [4, с. 224]. С этой проблемой, в частности, приходится считаться украинским переводчикам картезианского проекта. «Недостаточность»

философского потенциала французского языка XVII века компенсируется в работах Р. Декарта традиционной философской матрицей латыни⁵. Несмотря на довольно умеренное использование Декартом типичной для своего времени схоластической средневековой терминологии и сознательного отхода от её традиции (о чём свидетельствуют такие построения, как *corpussivesubstantia*, *formaesivespecie*, *mensanima*, *ressivesubstantia*, etc.), большинство его работ, как и всех научных трудов того времени, имеют «латинскую ментальность»⁶. Это не только позволяет проследить связь картезианской философии с богословием Контрреформации, но и отчасти объясняет неадекватность большинства русскоязычных и украинских переводов декартовских текстов, выполненных, как правило, с французских переложений⁷, где нескольким латинским терминам в картезианских рассуждениях может соответствовать лишь одно генерализирующее французское соответствие. Для всех этих двуязычных концептов, как отмечают отечественные переводчики (А. Баумейстер, О. Хома), чрезвычайно сложно найти в украинском языке смысловые соответствия: *spiritus* (дух?), *mens* (ум?), *ingenium* (разум?), *animus* (?) → *esprit*; или *l'âme* (душа?), *le mental* (?) → *anima* и т.д., поскольку лишённое полноценной переводческой традиции картезианство не стало в полной мере частью украинской ментальности, что отразилось на несовершенстве украинского философского (метафизического) тезауруса⁸.

Вывод. Фиксируемая на уровне языка проблема непереводимости философского текста напрямую связана с типом мышления носителей языков, задействованных в процессе перевода. В частности, в нетождественности разновидностей субстанциальной и процессуальной картин мира. Из этого следует, что непереводимость в области ментального обусловлена невозможностью однозначной отсылки к данной конкретной ситуации объективного мира, «к некой однозначной данности». Подобным несопадением языкового мышления можно объяснить исторически сложившуюся культурно-коннотативную нетождественность не только между европейскими и восточными философиями, но и внутри европейских философских традиций классического периода,

Список литературы

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416с.
2. Бенвенист Э. Категория мысли и категории языка / Пер. с фр. Ю.Н. Караулова / Э. Бенвенист. // Эмиль Бенвенист. Общая лингвистика – Благовещенск: БГК им. Бодуэна де Куртунэ, 1998. – С.104–114.

⁵Первым философским трактатом на французском языке была «Диалектика» Пьерра де ла Раме (1543).

⁶Основные дискуссии гуманистов XVI века, с которыми связаны тенденции развития литературного французского языка, велись в основном с одной стороны, уподобления латыни, а с другой – максимального «отдаления» от традиций латинского, итальянского и даже греческого языков.

⁷Например, первый русскоязычный перевод «*Meditationes de prima philosophia*» (1640) был выполнен В. М. Невежиной в 1901 г. с французского перевода, а первый перевод С. Я. Шейнман-Топштейн с латинского оригинала появился только в 1994. Новейший перевод с латыни М. М. Позднева был издан в 2000.

⁸<http://www.ua-pereklad.org/ua/news/egalitedessexes2>

3. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология: На материале французского и русского языков / В. Г. Гак. – М.: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2010. – 264с.
4. Гарбовский Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во МГУ, 2007. – 544с.
5. Делёз Ж. Что такое философия? / Пер с фр. С. Н. Зенкина / Ж. Делёз, Ф. Гваттари. – М., СПб.: Институт экспериментальной социологии, 1998. – 288 с.
6. Деррида Ж. Письмо к японскому другу / Пер.с фр. А. Гараджи / Ж. Деррида // Вопросы философии. – 1992. – №4. – С. 53-57.
7. Емельяненко Т. В. Проблема перевода социологических терминов (на примере перевода переменных Т. Парсонса) / Т.В. Емельяненко // Социологические исследования. – 2002. – № 6. – С. 137 – 143.
8. Кюльоли А. Что является научной проблемой в лингвистике? Разбор нескольких случаев / Пер. с франц. и предисловие В. А. Плуныя / А. Кюльоли // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. – 2000. – № 3. – С. 105 – 117.
9. Майнцер К. Сложносистемное мышление. Материя, разум, человечество. Новый синтез / Пер. с англ. А. В. Беркова / К. Майнцер. – М.: КД «ЛИБРОКОМ», 2009. – 463с.
10. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Наука. – 414с.
11. Панова О. Б. Язык и философия культуры / О. Б. Панова // Язык и культура. – 2009. – № 2(6). – С. 57 – 68.
12. Рикер П. Парадигма перевода / Пер. М. Эдельман / П. Рикёр // «Esprit». – 1999. – № 253. – С. 8 – 19.
13. Смит Б. К непереводаемости немецкой философии / Пер. с нем. Я. Саноцкого / Б. К. Смит // Логос. – 2000. – № 5 – 6. – С. 124 – 136.
14. Смирнов А. В. Можно ли строго говорить о непереводаемости? / А. В. Смирнов // Гуманитарные чтения РГГУ – 2009: Теория и методология гуманитарного знания. Гуманитарное знание и образование: Сб. материалов. – М.: РГГУ, 2010. – С. 37 – 54.
15. Хайдеггер М. Из диалога о языке. Между японцем и спрашивающим / М. Хайдеггер // Хайдеггер М. Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С. 273–302.
16. Харт Д. Красота бесконечного. Эстетика христианской истины / Пер. с англ. А. Лукьянова / Д. Харт. – М.: ББИ, 2010. – 673 с.

Смирнова Л.А. Про логико-смыслову перекладність філософського тексту // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 162-169.

У статті аналізується проблема лексико-граматичної непереводаємості філософських текстів, пов'язана з логико-смысловими відмінностями, що зумовлені різними (зокрема субстанціальним і процесуальним) типами мислення.

Ключові слова: *переклад, перекладність, точність, тип мислення субстанціальність, процесуальність, філософське сознание.*

Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 162-169.

The article analyzes the problem of untranslatibility of the philosophic texts connected with logic and semantic discrepancies conditioned by substantivational and processual types of ideation.

Key words: *translation, translatability, precision, mentality and mindset, substantivisation, processualness, philosophic consciousness.*

Поступила в редакцию 16.04.2012 г.

УДК 811.161.2'373

**Кросс-культурная компетенция при обучении
студентов-иностранцев**

Стребуль Л.А.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматриваются проблемы использования в учебном процессе современных образовательных теорий.

Ключевые слова: коммуникация, моделирование, кросс-культурная компетенция.

Состояние современной высшей школы характеризуется изменениями в направленности, целях и содержании образования. Смена экономического и социально-культурного укладов в стране, вхождение в мировое образовательное пространство потребовали пересмотра методик и подходов к подготовке специалистов. Таким образом, в основе новой образовательной стратегии должна стать не система знаний, умений и навыков, а набор заявленных государством ключевых компетенций в интеллектуальной и коммуникационной сферах. Другими словами, уровень подготовки будущих специалистов вузов определяется их способностью к профессиональной и социально-культурной адаптации в условиях быстроменяющегося мира, что обуславливает актуальность нашего исследования.

В данной статье мы будем исследовать социолингвистическую часть коммуникативной компетенции, которая представляет собой совокупность знаний культурного фона языковых средств и явлений определенной культуры и способность понимать их. Следовательно, при обучении иностранным языкам необходимо не только правильное владение языковыми средствами и речевыми навыками, но и владение информацией о культуре конкретного социума, так как взаимосвязь языка и культуры очевидна. *Целью статьи* является рассмотрение проблемы использования в учебном процессе современных образовательных теорий.

Проблемы межкультурной (кросс-культурной) компетенции рассмотрены в многочисленных исследованиях и публикациях, в том числе В. Костомарова, Е. Верещагина, Бердичевского, Е. Пасова, О. Митрофановой и других. Одними из основополагающих теорий в этой области в последние десятилетия являются модель Г. Хофстеда в книгах G. Hofstede «The Software of Mind» и теория множественности проявлений интеллекта Г. Гарднера «Множинні інтелекти Гарднера. Теорія у практиці» [3, с. 16].

Г. Хофстед в своей теории определяет личность как уникальную программу психологических характеристик, которые человек не разделяет с другими [4, с. 19]. Культура же представляет то, что объединяет индивидуалов в группу. Мы часто употребляем понятие «культура», говоря об этнических и национальных группах, о людях,

объединённых в группы по интересам, образу жизни или профессиональной принадлежности, сюда же мы относим группы иностранцев, обучающихся в другой стране.

Поиск новых методических подходов в практике развития интеллектуальных возможностей студентов-иностранцев, новых приёмов работы с речевыми и культурологическими единицами, их внедрение в учебный процесс предполагают выполнение следующих задач:

а) сопоставить особенности различных национальных культур, на основе их базовых характеристик и применять результаты исследований в практике обучения; б) считать целесообразным внедрение в обучениесовременных теорий,дающих рекомендации по сопоставлению и изучению межкультурных отличий иностранцев.

Общеизвестно, что культура представляет собой набор базовых представлений и ценностей, верований, поведенческих норм, свойственных определённой группе людей и оказывающих влияние на поведение каждого члена группы и его интерпретацию поведения других членов данной группы [5, с. 11].

В понятие культуры входит не только знание, но и опыт, отношения, ценности, иерархия, религия, понятие времени, Вселенной, которые приобрела данная определённая группа людей в течение поколений на основе индивидуального и группового опыта. В момент контакта представителей разных культур при условии незнания этих базовых принципов межкультурной коммуникации неизбежно возникают недопонимания и сложности в общении, конфликты, поэтому необходимость развития кросс-культурной (межкультурной) компетенции в современных условиях расширенных международных контактов является неременным условием успешной работы специалистов практически в любой области знаний.

Особенно важным становится понимание специфики межкультурных различий при обучении иностранцев.

Вполне понятно, что различие в культуре находит своё отражение также в различной манере одеваться, в поведении, ритуалах и т.д.

Г. Хофстед описывает четыре основных элемента проявления культуры, на которые мы в первую очередь обращаем внимание.Это символы, ритуалы, герои и ценности.

Под символами подразумеваются слова, жесты, герои и ценности, а также предметы, которые несут особое значение и узнаваемы представителями данной культуры. К символам могут относиться определённый вид одежды или макияжа, марки автомобилей, использование жаргона и т.д.

Ритуалы представляют собой коллективные действия, хотя рассматриваются как основы социального бытия. Это и религиозные церемонии, и особая манера приветствий, жестов, знаков уважения к старшим.

Безусловно, роль символов и ритуалов очень важна, но в основе понятия культуры фундаментальные ценности, по Г. Хофстеду, это «общие тенденции в предпочтении определённого положения вещей над другими [4, с.3].Примерами подобных ценностей могут служить семейные ценности, независимость, личная свобода, безопасность, интеллектуальные ценности и многое другое.

Проведя сравнительный анализ культур, Г. Хофстед предлагает сопоставлять различные культуры на основе их базовых характеристик. По его мнению, мировосприятие и миропонимание людей различных культур можно классифицировать по четырём характеристикам:

Властная дистанция (powerdistance) – степень неравенства между людьми. Например, в Японии, Китае, в странах с высокой властной дистанцией, вся власть сконцентрирована в руках небольшого количества людей, остальные же члены общества следуют решениям, принимаемым этой небольшой группой.

В странах с низкой концентрацией власти (Дания, Австрия) значительно большее число людей участвует в принятии решений.

Уклонение от неопределённости (uncertaintyavoidance) – степень, с которой люди предпочитают формальные правила и устойчивые схемы жизни. Представители культур с высокой степенью неопределённости – США, Канада.

Индивидуализм (individualism) – степень, с которой человеческое общество предпочитает действовать индивидуально, нежели в группе. В индивидуалистических обществах Великобритании, Австрии люди концентрируются на себе и не склонны попадать в зависимость окружающих. Они ставят личные цели выше целей группы.

В коллективистских же обществах Китая, Японии, Бразилии, Колумбии, Чили люди воспринимают себя как часть группы и склонны к коллективному принятию решений.

Мужественность/ женственность (masculinity / femininity) – соотношение таких ценностей, как успех и деньги с «феминистическими» ценностями (качество жизни, забота о слабых, тёплые отношения с окружающими). В обществах с высокой степенью мужественности (США, Италия, Япония) мужчинам и женщинам отводятся разные социальные роли. Особое достижение приобретают успех и профессиональные достижения, а качество жизни тесно увязывается с обладанием материальными благами.

Долгосрочная/ краткосрочная ориентация (long-term / short-term orientation) определяется как «степень», в которой общество нацелено на прагматическую перспективу ориентации на будущее, нежели на традиционную историческую краткосрочную оценку. В культурах с долгосрочной ориентацией люди сориентированы на душевное спокойствие, единение с природой, уважение к традициям, бережливость и упорство.

Среди культур с долгосрочной ориентацией могут быть названы азиатские страны, в первую очередь Китай. Представители культур с краткосрочной ориентацией нацелены на достижения личного успеха, стабильности и уверенности в себе.

Если мы будем оценивать особенности китайского мировоззрения и мировосприятия с точки зрения Г. Хофстеда, то отмечается полярное положение китайской системы ценностей по отношению к таковой у большинства неазиатских стран. Например, китайская наука имеет наиболее высокие показатели по преобладанию коллективного над индивидуальным. В работе с китайскими студентами это проявляется в невозможности инициировать дух соревновательности, тогда как множество методик обучения предполагает использование естественной конкуренции между студентами для повышения мотивации обучения и улучшения общих результатов. С китайцами такие приёмы не срабатывают, так как все межличностные проблемы и соперничество в группе вторичны по отношению к необходимости объединения, сплочённости в условиях чуждой культурной действительности.

Совершенно очевидно, что в Китае сложился общественный уклад с высокой дистанцией власти. Китайцы почтительны к вышестоящим, и при обучении китайских студентов это выражается в демонстрируемом уважении к преподавателю, готовности подчиняться его требованиям, поэтому здесь очень важным является чёткая очерченность и регламентированность требований преподавателя. Если точно не опреде-

лены поставленные задачи обучения и сроки их достижения, китайцы, скорее всего, вообще не сочтут необходимым стремиться к их достижению. Чрезмерная демократичность преподавателя в любых проявлениях может быть воспринята как слабость и приведёт к потере контроля над учебным процессом.

Говоря о современных технологиях и методах обучения, следует учитывать некоторые положения теории множественности интеллекта американского психолога Говарда Гарднера [3, с.288]. Гарднер утверждает, что каждый человек обладает, по крайней мере, восемью типами интеллекта в разной степени выраженности (вербально-лингвистический; логико-математический, визуально-пространственный, телесно-кинестический (моторно-двигательный), музыкально-ритмический, межличностный, внутриличностный и натуралистический). Как утверждает Г. Гарднер, степень проявления и развития того или иного типа интеллекта зависит от жизненного опыта человека.

В процессе обучения китайских студентов русскому, да и любому другому иностранному языку, базируясь на теории Г. Гарднера, необходимо учитывать то, что в Китае сформировалась уникальная идеографическая письменность, которая создала особую интеллектуальную модель любого представителя этой нации. Иероглиф, как символ предмета, понятия, качества или движения – это способ образного восприятия мира. Китаец, обучаясь грамоте, учится мыслить образно, развивает своё визуально-пространственное восприятие.

Поскольку китайский язык слоговый, то китайцам тяжело даётся изучение языков фонемного строя. Каждая слогофонема (силлабема) китайского языка, будучи наименьшей групповой единицей, является также и смысловой единицей, имеющей образную идеографическую форму. Следовательно, набор фонем русского языка (будь то слово, словосочетание или предложение) расчленяется китайцем на силлабемы, в результате чего формирование визуальной ассоциации (слово – образ) становится практически невозможным, что усложняет процесс запоминания. К тому же восприятие потока речи как набора силлабем неизбежно приводит к нарушениям в произношении, связанных с особенностями фонетики китайского языка.

Поскольку у китайцев хорошо развито визуально-пространственное мышление, то, возможно, использование акцентированных на визуальном восприятии приёмов обучения дало бы хорошие результаты не только при изучении грамматических конструкций, но и при изучении лексики.

Китайский язык тоновый. Практически каждый китаец способен моментально воспринять на слух и воспроизвести любую мелодию. Целесообразно поэтому на начальных этапах обучения китайцев иностранному языку обратиться кразного рода тренировочным упражнениям, опирающимся на аудирование. Например, положить на музыку труднопроизносимые для китайцев сочетания фонем и использовать эти аудиозаписи как на занятиях, так и для самостоятельной работы. Эти приёмы могут быть также эффективными при постановке произношения.

Если говорить о логико-математическом интеллекте, то именно в этой области и возникает наибольшее число взаимонепониманий и недоразумений. Проблема состоит в зеркальном отличии логики и способа мышления китайцев: они мыслят индуктивно (от частного к общему, от фактов к гипотезе), тогда как западные цивилизации базируются на дедуктивном мышлении (от общего к частному). В результате при изучении русского языка китайцам чрезвычайно трудно понять и воспринять его грамматическую структуру. Очевидно, необходимо создание методики преподавания,

обеспечивающей обучение способности восприятия причинно-следственных связей, роль которых в китайском образе мышления играют аналогии.

Вывод. Развитие кросс-культурной компетенции с применением теории множественности интеллекта Г. Гарднера и базовых характеристик культур Г. Хофстеда в условиях расширенных международных контактов является неперенным условием для успешной работы с иностранцами.

Список литературы

1. Большой иллюстрированный словарь иностранных слов. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2002. – 43 с.
2. Інноваційна діяльність ВНЗ / Упоряд. Л. Галіцина. – К.: Вид. дім «Шкільний Світ», 2005. – 128 с.
3. Гарднер Г. Множинні інтелекти: Теорія у практиці. Хрестоматія / Г. Гарднер. – К.: Мегатайт, 2004. – 288 с.
4. Hofstede G. Measuring Organizational cultures: Administrative Science Quarterly / G. Hofstede. – 1990, Vol. 35. – 101 с.
5. Сазонова Н. Характеристика культуры и планирование рекламных компаний / Н. Сазонова. – К., 2001. – 234 с.

Стребуль Л.О. Кросс-культурна компетенція при навчанні студентів-іноземців // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 170-174.

У статті розглядаються проблеми використання у навчальному процесі сучасних освітніх теорій.

Ключові слова: комунікація, моделювання, кросс-культурна компетенція.

Strebul L.A. Cross-cultural competence in students teaching // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.170-174.

The article deals with the problems of usage of modern educational theories in the instruction process.

Key words: communication, cross-cultural communication, modelling, culture.

Поступила в редакцію 15.03.2012 г.

УДК: 81'373(048.2)

**Межкультурная коммуникация
и лексико-фразеологическая сочетаемость
(на материале текстов аннотаций)**

Хабарова Н. А.

*Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье определяется понятие фразеологических единиц в процессе межкультурной коммуникации с целью формирования межкультурной компетентности. На материале текстов аннотаций изучается лексическая избыточность и недостаточность, лексико-фразеологическая сочетаемость языковых единиц в русском и французском языке.

Ключевые слова: *фразеологические единицы, межкультурная коммуникация, межкультурная компетентность, лексико-фразеологическая сочетаемость, лексическая избыточность и недостаточность.*

Понятия «межкультурная коммуникация» и «межкультурная компетентность» предполагают взаимосвязь коммуникативного, социокультурного и когнитивного развития обучающихся, основанного на познании деятельности и культуры народа, язык которого изучается. Зарождение концептуальных рамок указанных выше терминов находим в работах американского антрополога Эдварда Холла в начале 1950-х годов. В тот период межкультурная коммуникация формировалась как область знания, изучающая влияние культуры на коммуникацию. Тенденции межкультурной коммуникации и межкультурной компетентности являются важным фактором при обучении иностранным языкам, поскольку, по словам С.Г. Тер-Минасовой, необходимо знать не только лексику и грамматику изучаемого языка, но и обычаи, культуру, традиции народа, говорящего на этом языке [10]. На современном этапе формирования вторичной языковой картины мира важным и *актуальным* является развитие многоязыковой и поликультурной личности, способной воспринимать и интерпретировать феномены иной культуры, сравнивать их с феноменами собственной культуры и интегрировать в свою картину мира.

Цель статьи – показать особенности лексико-фразеологических соответствий в процессе межкультурной коммуникации. Согласно поставленной цели выделим следующие задачи: 1) определить термины «межкультурная коммуникация» и «межкультурная компетентность»; 2) рассмотреть примеры избыточности и недостаточности на примере русского и французского языка; 3) выделить и проанализировать причины, осложняющие межкультурную коммуникацию на иностранном языке.

Под ключевым термином «межкультурная коммуникация» мы понимаем «адекватное взаимопонимание двух участников коммуникативного акта, принадлежащих к разным национальным культурам» [5, с. 26].

В нашем понимании «межкультурная компетентность» – это способность носителя языка соотносить первичную и вторичную картину мира в своём сознании, интерпретировать объекты действительности на нескольких иностранных языках, не утрачивая собственной культурной идентичности.

Изучающий иностранный язык проникает в культуру носителей иного языка и подвергается воздействию заложенной в нём культуры. На первичную картину мира родного языка накладывается вторичная картина мира изучаемого языка. Вторичная языковая картина мира – это картина, которая отражается в сознании языковой личности обучающегося, а затем отражается в языке. Языковая картина мира базируется на культурной и национальной картине, которая специфична у различных народов. Итак, Франция ассоциируется у современных славян с такими культурными стереотипами, как: *fraternité* – братство, *égalité* – равенство, *liberté* – свобода, *couture* – мода, *amour* – любовь, *parfums* – духи, *courtoisie* – куртуазность, *revolution* – революция, *art* – искусство, *cuisine* – кухня, *champagne* – шампанское, *tour Eiffel* – Эйфелева башня.

Как мы уже подчёркивали ранее, главной целью в области межкультурной коммуникации является формирование межкультурной компетентности, что предусматривает не только умение читать, писать и переводить, но и правильно интерпретировать определённые проявления коммуникативного поведения в различных культурах.

В соответствии с формами и уровнями межкультурного взаимодействия исследователи данных понятий, такие как А.А. Брагин, Б.С. Шварцкопф [11], Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров [5], Ю.А. Воронцова [7], С.Г. Тер-Минасова [10] выделяют в структуре межкультурной компетентности поведенческий, эмоциональный, прагматический и когнитивный аспект. Поведенческий компонент выражается в «соблюдении норм этикета общения, в знании невербальных средств общения, принятых в данном культурном обществе» [2, с. 39]. На эмоциональном уровне иноязычные слова, отражающие явление, признак, культурные традиции народа, могут вызвать бурную противоречивую реакцию. С одной стороны положительная оценка всего нового, ранее невиданного; а с другой стороны непонимание и негативное отношение к чужой культуре. Прагматический компонент «формирует страноведческие знания, приобщает студентов к этнолингвокультурным ценностям страны изучаемого языка и практическому использованию иностранного языка» [2, с. 39].

Остановимся подробнее на когнитивном аспекте межкультурной коммуникации. Он связан с категориями знания, мышления, понимания феноменов другой культуры. Язык же является средством вербализации национальной культурной картины мира. Именно взаимное понимание языковых единиц представляет языковой код в процессе общения. Слова разных языков, обозначающие одно и то же понятие, могут различаться семантической ёмкостью в различных культурах. По словам С.Г. Тер-Минасовой «расхождения в языковом мышлении проявляются в ощущении избыточности или недостаточности форм выражения» [10, с. 57]. Речь идёт о семантической насыщенности (насыщении) как когнитивной категории восприятия и понимания иной культуры в языковом плане. Форма выражения одного и того же объекта реального мира во французском и русском языке вызывает у носителей языка соответственно ощущение недостаточности (у франкоязычных коммуникантов) и избыточности (у русскоязычных коммуникантов). Рассмотрим этот фактор языковой реальности на примере слова *палец* в русском и французском языке. Чтобы назвать этот предмет по-французски, необходимо уточнить, что имеется в виду: палец руки или палец ноги,

и если руки, то какой палец, потому что известно, что пальцы рук и ног у французов называются по-разному: *большой палец ноги* – фр. *gros orteil*; *большой палец руки* – фр. *pouce*; *указательный палец* – фр. *index*; *средний палец* – фр. *médius*, *безымянный палец* – фр. *annulaire*. Русским словосочетаниям *одна неделя, две недели, три недели* соответствуют французские выражения *huit jours, quinze jours, vingt jours*. Буквальный перевод – *восемь дней, пятнадцать дней и двадцать дней*. Несоответствие объясняется тем, что одно и то же понятие по-разному – избыточно или недостаточно – выражается в разных языках.

Случай проявления языковой недостаточности наблюдается при отсутствии понятия в изучаемом языке. Обозначаемые предметы, объекты уникальны, присущи только одной нации и находят выражение в языке только этого народа. Поэтому создаются заимствования для выражения национального колорита, политических, экономических реалий жизни, научных терминов, так называемые интернационализмы. Это могут быть заимствования из французского в сфере балетного танца: *движение кошки* – фр. *pas de chat*, *рыбки* – фр. *pas de poisson*, *ножницы* – фр. *pas de ciseaux*, *entrée (вход)* – *первая часть*, *pas de deux* – *двойное на*, *pas de trois* – *тройное на*, *grand pas* – *большое на*, *pas d'action* – *на в движении и т. д.* Из итальянского происходит терминология искусств: *акварель* – *aquarelle*, *опера* – *opéra*, *балет* – *ballet*; английский язык является источником формирования спортивной терминологии, кино и коммерции: *спорт* – *sport*, *футбол* – *football*, *экспортировать* – *exporter*, *чек* – *chèque* и т.д.

Семантическая избыточность – недостаточность относится к явным трудностям в процессе межъязыковой коммуникации. Рассмотрим основные неявные причины, осложняющие межкультурную коммуникацию. Речь идёт о лексико-фразеологических ограничениях, регулирующих использование языка. Это значит, слово имеет свой круг или резерв сочетаемости, или валентность. Лексико-фразеологическая сочетаемость не универсальна, а национальна, то есть присуща конкретному языку. Эта особенность становится особенно ощутимой при сопоставлении языков. Ярким примером проявления лексико-фразеологической сочетаемости являются тексты аннотаций. Рассмотрим лексическую валентность слова *s'enferme dans une échecs*, используемую автором в аннотации к новелле Стефана Цвейга «*L'Egaré*», которую в соответствии с контекстом можно перевести так: *заканчивается в неудачах*.

L'Egaré – Inédit. Stefan Zweig.

Ayant échoué à un examen, l'étudiant Liebmann s'enferme peu à peu dans une spirale d'échecs. Lorsqu'il arrive une fois encore en retard à son cours de grec, le Professeur, déjà responsable de son redoublement, n'aura de cesse de le tourmenter. Cette nouvelle de Stefan Zweig, parue en 1908 et jusqu'à aujourd'hui inédite en français, nous plonge au cœur des réflexions d'un jeune homme ordinaire en proie au désespoir le plus profond [15].

Ситуация, когда перевод отдельного слова не совпадает с переводами этого слова в словосочетаниях, может быть проиллюстрирована примерами из французско-русского словаря:

Echec – затруднительное положение; *échec à l'examen* – провал на экзамене, *éprouver [subir] un échec* – потерпеть неудачу; *condamner à un échec total* – обрекать на полный провал; *tenir en échec* – ставить препятствия, оказывать сопротивление; противостоять, противодействовать; сковывать, не давать хода; *faire échec à...* – помешать; сорвать, расстроить (планы и т. п.); *faire échec à la guerre* – предотвратить войну; 2) аварийное прекращение; 3) шах королю – *faire échec* – объявлять шах; 4)

шахматы; *échec* – неудача, провал; *échec de la procédure de conciliation* – не достижение примирения; *échec des négociations* – неуспех [13].

Следующий пример лексической валентности в процессе межкультурной коммуникации – это название романа Стефана Цвейга «*Lettre à une inconnue*» – «Письмо незнакомке». Слово *lettre* в словаре французского языка имеет три значения: 1) буква; 2) письмо; 3) диплом; грамота, а также употребляется в устойчивых выражениях: *pris à la lettre* – в буквальном смысле; *s'en tenir à la lettre* – следовать буквальному смыслу, буквально толковать (правовую норму); (*lettres*) *lettre de change* – вексель; *lettres de créance* – полномочия наблюдателя; *lettres de mer* – судовые документы; *lettres de rappel* – отзывная грамота [13]. Поэтому заглавия желательно переводить только после прочтения вторичного текста аннотации или после ознакомления с полным текстом художественного произведения.

Итак, мы видим на примере простейших слов *lettre* и *échec* (в смысле их распространённости), что, изучая иностранный язык, нужно заучивать слова и переводить их соответственно контексту.

Тайны и непредсказуемости лексико-фразеологической сочетаемости дополняются конфликтами между культурными представлениями. Словосочетаемость неодинакова в различных культурах и проявляется в текстах аннотаций как дыхание времени, примета национального колорита:

Vin vert – молодое вино – букв. зелёное вино;

Quelle marmelade – какая каша – букв. какой мармелад;

Mauvais herbe – сорная трава – букв. плохая трава;

Héros de la fête – виновник торжества – букв. герой торжества [12].

Сочетания слов могут быть устойчивыми, фразеологизированными, то есть закреплены традицией. Этот фактор необходимо учитывать в процессе межкультурной коммуникации. У каждого народа веками складывается опыт познания мира, который передаётся через столетия. Язык закрепляет данный опыт в семантике и структуре фразеологических единиц.

В качестве рабочего определения фразеологических единиц принимается следующее: это устойчивое сочетание двух или более полнозначных слов, обладающие в плане содержания фиксированным общим значением, а в плане выражения – фиксированным компонентным составом и грамматической структурой. Их значение нельзя определить, если переводить каждое слово в отдельности. Определение общего характера фразеологизмов дал учёный Ш. Балли: «сочетания, прочно вошедшие в язык, называются фразеологическими оборотами» [3]. Бельгийский учёный французского происхождения выделял следующие виды фразеологических единиц: 1) свободные словосочетания (*les groupements libres*), то есть сочетания, лишённые устойчивости, распадающиеся после их образования; 2) привычные сочетания (*les groupements usuels*), то есть словосочетания с относительно свободной связью компонентов, допускающие некоторые изменения; 3) фразеологические ряды (*les séries phraséologiques*), то есть группы слов, в которых два рядоположных понятия сливаются почти в одно. Эти сочетания допускают перегруппировку компонентов; 4) фразеологические единства (*les unités phraséologiques*), то есть сочетания, в которых слова утратили свое значение и выражают единое неразложимое понятие. Подобные сочетания не допускают перегруппировки компонентов [3].

Отечественные исследователи фразеологических единиц Н.Ф. Алефиренко [1], А. Вежбицкая [4], В.В. Виноградов [6], В.М. Мокиенко [8], В.Н. Телия [9] определя-

ют фразеологизмы как языковую единицу, для которой характерны такие второстепенные признаки метафоричности, эквивалентности и синонимичности слову.

Некоторые лингвисты полагают, что основным свойством фразеологического оборота является его воспроизводимость, так как «фразеологизмы не создаются в процессе общения, а воспроизводятся как готовые целостные единицы» [9, с. 54]. Таким образом, фразеологизмы имеют «характерный набор дифференциальных признаков: 1) это готовые языковые единицы, которые не создаются в процессе общения, а извлекаются из памяти целиком; 2) это языковые единицы, для которых характерно постоянство в значении, составе и структуре (аналогично отдельным словам); 3) в акцентологическом отношении это такие звуковые комплексы, в которых составляющие их компоненты имеют два (или больше) основных ударения; 4) это членимые образования, компоненты которых осознаются говорящими как слова» [9]. Фразеологизмы должны обладать всей совокупностью указанных признаков, отличающих их от свободных сочетаний и слов.

Фразеологические словосочетания выражают авторскую интенцию, то есть объективируют иллюкутивную функцию в дискурсивном пространстве рекламных текстов. В частности в текстах аннотаций фразеологизмы, передавая намерение адресата, формируют межкультурную компетентность, поскольку не переводятся буквально, а передаются определённым эквивалентом. Фразеологические единицы существуют на страницах литературы как примета умонастроения и эмоционального выражения. Они служат фундаментом для построения необходимых формулировок адресата с целью воздействия на адресанта. Например, контекстное употребление фразеологизмов в аннотации к роману Стефана Цвейга «Мария-Антуанета»:

Marie-Antoinette. Stefan Zweig.

Le cynisme de la boutade aura beaucoup fait pour la fâcheuse réputation de Marie-Antoinette. Des Parisiens affamés, elle aurait dit : «Ils n'ont pas de pain ? Qu'ils mangent de la brioche !». Mot très certainement apocryphe, mais révélateur du portrait de femme futile et débauchée qui fut fait de l'«Autrichienne» après la Révolution.

Zweig, s'appuyant sur les archives de l'Empire autrichien, retrace avec pénétration l'évolution de cette trop jeune reine de 15 ans, que la faiblesse de Louis XVI va précipiter dans un tourbillon de fêtes avant de la vouer à la guillotine.

La lecture de Laurent Jacquet, mêlant sensibilité et rigueur, rend pleinement justice aux exceptionnelles qualités de biographe de Stefan Zweig [15].

1) *manger de la brioche* – есть деликатесы;

2) трансформированный фразеологизм с заменой компонентов – *précipiter dans un tourbillon de fêtes* – устремиться в водоворот праздника (*être dans un tourbillon de vie* – вертеться в житейском водовороте);

3) *rendre justice* – отдать должное [12].

Вывод. В простейших случаях, когда слова разных языков включают в себя одинаковое количество понятийного материала, отражают один и тот же объект действительности, реальное речупотребление их может быть различным, так как они определяются различным языковым мышлением и неодинаковым языковым функционированием. Более детальное изучение функционирования лексико-фразеологических соответствий во французском и русском языке в текстах аннотаций определяет круг наших дальнейших исследований.

Список литературы

1. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Academia, 2002. – 394 с.
2. Баранова О.И. Межкультурная компетенция студента-филолога / О.И. Баранова // Научный журнал. Функциональная лингвистика. Язык и мир. – № 2. – Т.1. – С. 39 – 41.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Иностранная литература, 1955. – 416 с.
4. Вежбицкая А. Язык, культура, познание / [пер. с англ. и отв. ред. М.А. Корнгауз] / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. 416 с.
5. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М., 1990. – С. 26.
6. Виноградов В.В. Стилистический аспект русского словообразования / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1984. – 389 с.
7. Воронцова Ю.А. Роль межкультурной коммуникации в современном обозревательном процессе / Ю.А. Воронцова // Функциональная семантика и семиотика знаковых систем: Сборник научных статей [сост.: В.Н. Денисенко, С.Ю. Преображенский и др.]. – ч. 1. – М.: РУДН, 2011. – С. 352 – 358.
8. Мокиенко В.М. Загадки русской фразеологии / В.М. Мокиенко. – М. : Авалон. Азбука Классика, 2005. – 256 с.
9. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 243 с.
10. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – 3-е издание. – М. : МГУ, 2008. – 352 с.
11. Литературная норма в лексике и фразеологии / отв. ред Л.И. Скворцов, Б.С. Шварцкопф. – М. : Наука, 1983. – 263 с.
12. Новый большой французско-русский фразеологический словарь / В.Г. Гак, Л.А. Мурадова и др. – 2-е изд., стереотип. - М. : Рус. яз. – Медиа, 2006. – 1624 с.
13. Новый французско-русский словарь / В.Г. Гак, К.А. Ганшина. – 3-е изд. доп. - М. : Рус. яз., 1997. – 1195 с.
14. Larousse Dictionnaire Français / [dir. editoriale Michel Legrand]. – Paris: Larousse, 1998. – 1012 p.
15. www.numilog.com /

Хабарова Н. А. Міжкультурна комунікація та лексико-фразеологічна сполучуваність (на матеріалі текстів анотацій) // Ученіє запіскі Таврічского національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 175-181.

У статті визначається поняття фразеологічних одиниць у ході міжкультурної комунікації з метою формування міжкультурної компетентності. На матеріалі текстів анотацій вивчається лексична недостатність та надмірність, лексико-фразеологічна сполучуваність мовних одиниць у російській та французькій мові.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, міжкультурна комунікація, міжкультурна компетентність, лексико-фразеологічна сполучуваність, лексична недостатність та надмірність.*

Khabarova N. Cross-cultural communication and lexico-phraseological combinatory (on the base of the texts annotations) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.175-181.

Phraseological units are defined in the article through the cross-cultural communication for the purpose to form the cross-cultural competence. Lexical redundancy and inefficiency, lexico-phraseological combinatory of the language units are researched on the base of the texts annotations in russian and french.

Key words: *Phraseological units, cross-cultural communication, cross-cultural competence, lexico-phraseological combinatory, lexical redundancy and inefficiency.*

Поступила в редакцию 15.04.2012 г.

УДК 378.147.016:811.161.1] – 057.87– 054.6

**Корреляция национальных методических традиций
и стратегий обучения русскому языку
иностраннх студентов в вузах Украины**

Хейлик В.Д.

*Запорожский государственный медицинский университет,
г. Запорожье, Украина*

В статье описываются приёмы гармонизации довузовского когнитивного учебного опыта иностранцев и лингводидактических технологий формирования коммуникативной компетенции в условиях украинских вузов неязыкового профиля на основе национально ориентированного подхода.

Ключевые слова: *регионально-психологические особенности, учебные стратегии.*

Обучение иностранных студентов русскому языку как средству получения учебно-профессиональной информации в украинских вузах в последнее время претерпевает серьёзные изменения, связанные с вхождением в европейское образовательное пространство в контексте Болонского проекта. Увеличение количества полинациональных (смешанных) групп в условиях начального обучения серьёзно актуализирует проблему нивелирования интерферирующего воздействия системы родного языка учащихся на их произношение, лексико-грамматические навыки и соблюдение этикетных норм в речевой деятельности. Однако не менее важным нам видится учёт как этнокультурных расхождений (определение точек соприкосновения или различия между принятой у нас лингводидактической моделью и своеобразием учебно-познавательной деятельности иностранных учащихся различных регионов), так и преодоления определённой биполярности между европейской (в т.ч. американской) и характерными для стран Ближнего и Дальнего Востока, Африки и Юго-Восточной Азии специфическими национально-методическими традициями обучения языкам. Это и определило *актуальность* данной работы.

Целью статьи является анализ особенностей учебной деятельности носителей методических традиций перечисленных регионов и приёмов переориентации на устоявшиеся в нашей парадигме учебные стратегии формирования коммуникативной компетенции на основе этноориентированной модели обучения РКИ.

Проблеме систематизации методов и принципов овладения языком, способностей к его изучению и необходимых учебных умений уделялось пристальное внимание в трудах отечественных и зарубежных исследователей (М.Н. Вятютнев, А.Р. Арутюнов, А.Н. Щукин, Е.И. Пассов, А.И. Зимняя, Р.Н. Кузьмина, А.В. Друзь, Д. Дэвидсон, О.Д. Митрофонова, А.В. Рябоконт и др.).

Так, М.Н. Вятютнев считает, что основой разработки стратегии овладения коммуникативной компетенцией было выявление психологами и методистами опреде-

лённых компонентов и характеристик, в сумме составляющих способности к изучению языка. Автор акцентирует внимание на наличии индивидуальных особенностей, хотя и допускает возможность при составлении учебников рассматривать факторы, связанные с особенностями овладения русским языком учащимися различных национальных контингентов, а также сложившиеся традиции в методике преподавания иностранных языков [1, с. 117-118].

По мнению Е.И. Пассова, любая человеческая способность является синтезом врождённого и приобретённого в процессе индивидуального развития. Чтобы успешно обучать иностранным языкам, нужно уметь учитывать, замерять уровень способностей учащихся и постоянно развивать их. Ученик, по мнению автора, часто не выполняет какое-либо задание только потому, что он не знает, как его выполнить, не владеет приемами выполнения. А из этого вытекает необходимость вооружить учащихся совокупностью необходимых приёмов учения и поведения. В качестве одного из средств обучения приемам учебной деятельности автор предлагает использовать "памятки". Под этим термином понимается вербальная модель приема учебной деятельности, т.е. словесное описание того, зачем, почему и как следует выполнять какие-либо учебные задания. По характеру представления содержания выделяются пять видов памяток: алгоритм, инструкции, совет, показ, стимул [5, с. 58, 106-107].

Сходной точки зрения придерживается Р.Н. Кузьмина, говоря о том, что «в случае несовпадения предлагаемых способов обучения студента нужно учить учиться, формируя его индивидуальный стиль деятельности. Преподаватель может это делать, рекомендуя студенту разные приёмы и способы выполнения деятельности» [4, с. 107, 111].

И.А. Зимняя, подчеркивая в контексте личностно-деятельностного подхода к обучению важность формирования студента как субъекта учебной деятельности, указывает на необходимость обучения его умению учиться, планировать, организовывать свою деятельность. Такая постановка вопроса, по мнению исследователя, требует изначально определения наиболее эффективных учебных действий. В связи с этим необходимо решение следующих задач: составление программы выполнения учебных действий и четкая организация упражнений по их формированию. Сюда можно отнести приёмы смысловой переработки текста, культуры чтения, запоминания, концентрации внимания, поиска дополнительной информации, подготовки к экзаменам, зачётам, семинарам, лабораторным работам, рациональной организации времени и общие правила гигиены труда [3, с. 70-71, 99].

Д. Дэвидсон и О.Д. Митрофанова призывают в рамках единого коммуникативного подхода реализовывать методический плюрализм, учитывать личностные цели и психологические характеристики учащихся. Под этим подразумевается разработка различных коммуникативных программ и технологий обучения. Исходя из осознания различных способностей учащихся к изучению языка, авторы критически относятся к подготовке учебников русского языка как иностранного без учёта разных стратегий и тактик овладения языком [3, с. 22].

Антропоцентрический подход, все увереннее занимающий передовые позиции в современных теории и практике преподавания иностранных языков, проявляется, прежде всего, в том, что в центр системы обучения ставится личность обучаемого во всей совокупности её внутренних свойств, устремлений и внешних проявлений, и задача методиста сводится к тому, чтобы выделить из всего многообразия факторов, определяющих специфику этнокультурного облика личности, те, которые окажутся

значимыми в учебном процессе и предложить такую модель, где образовательная специфика учащихся будет учитываться с целью оптимизации учебного процесса.

Анализируя зарубежные публикации в рамках условно именуемого «культурного профилирования» (cultural profiling), следует особое внимание обратить на «учебные стили» (learning styles) и «приёмы или способы учения» (study modes), поскольку «характерные стили учения и обучения наряду с языком признаются частью национальной культуры» [11, с. 8].

Многолетние наблюдения над контингентом приезжающих на учёбу в украинские университеты иностранцев позволили нам выделить наиболее типичные черты их характеров. В общем виде можно отметить следующие: стремление к метафоричности и образности в речи арабских студентов, что отличает их многословием, эмоциональностью и экспрессивностью, в отличие от студентов из стран центральной Африки (Нигерия, Кения, Танзания, Конго, Замбия и др.), которые излишне прагматичны – как в быту, так и в речи – сдержанны и максимально конкретны. И, что немаловажно, дистанцированы по отношению как к ближне-, так и дальневосточным студентам. Следует заметить, что и арабговорящие граждане существенно разнятся в силу исторических реалий. Так, на представителях стран Магриба (Марокко, Тунис, Алжир и др.) значительно отражается французская (а значит, европейская) образовательная система, в отличие от «сугубо восточных» сирийцев, ливанцев, египтян и иракцев.

Уместно и замечание суданского исследователя А.Х. Сумейи о том, что «арабоязычные социумы стран Магриба и Судан являются достаточно далекими по своим историческим, социально-экономическим, политическим, культурно-психологическим особенностям. Судан – это не "чисто арабская" страна. Для неё характерен определённый исторически сложившийся дуализм. Так, в силу различных причин, наиболее близкой страной арабского мира для Судана является Египет, при этом наибольшее "тяготение" существует у Судана к центрально-африканским странам. Даже из этих коротких замечаний можно понять, насколько Судан и суданцы отличаются от стран, расположенных на побережье Средиземного моря» [6, с. 13]

Учебная манера ближневосточных учащихся описана в работе Т. Дадли-Эванса и Дж. Свейлса. Они высказывают тезис о том, что различия в системах образования (европейской и арабской) есть не что иное как «разница поколений», так как методические постулаты и приёмы, широко применяемые в этом регионе сегодня, часто очень напоминают те, что были характерны для Запада полувековой давности: непререкаемый авторитет преподавателя, упор на усвоение знаний в форме, в которой они преподносились, стиль письма в традициях беллетристики и т.д.

Различают системы и отношение к религии. С одной стороны – секуляризм (межрелигиозная толерантность) западного образования, с другой – исламизированная восточная образовательная традиция, лежащая в основе подготовки к экзаменам. В частности, для Судана характерно специфическое механическое рутинное запоминание – дословный пересказ прочитанного вслух самому себе (идя из точки А до точки Б, студент вслух читает порцию материала, а возвращаясь обратно, воспроизводит прочитанное по памяти). Вторым способом запоминания является трудоёмкий процесс многократного переписывания материала. Как резюмируют авторы, знания, накопленные таким образом, не всегда воспроизводятся при селективном припоминании для приведения нужной в данный момент аргументации на экзамене, чаще всего отсутствует так называемая «ассоциативная память» [8, с. 96-98].

В отличие от арабов несколько пассивны в выражении своих мыслей представители Юго-Восточной Азии (Китай, Малайзия, Таиланд, Вьетнам и др.), для которых характерны боязнь «потерять лицо», что способствовало укоренению коллективного заучивания на основе зрительной наглядности с опорой на текст, хорового произношения и письменной фиксации. В соседних же Кампучии и Лаосе дети воспитывались на устной традиции восприятия как сказок, так и более крупных письменных произведений: назидательных сочинений, романов и религиозной литературы, что в определённой мере объясняет отсутствие навыков чтения.

Р. Хоукей и Ч. Накорнчай [9, с. 70-78] на контрастивной основе через призму изучения иностранного языка описали особенности тайской школьной системы. Культурный профиль контингента составлен из трёх отдельных групп факторов: *образовательно-методических* (состав групп из 35 человек и более; привычка к общеклассному обучению, хоровым ответам; отсутствие индивидуальных видов работ, семинарской или наставнической работы; ориентация сугубо на учебник, что принижает авторитет и методический уровень преподавателя, сдерживает развитие критических и креативных способностей учащихся; вьезшаяся традиция натаскивания на ответы к тестам и экзаменам на основе содержания учебника; дальнейшая профдифференциация на основе количества баллов и др.), *образовательно-культурных* (руководящая и контролирующая роль преподавателя на всех этапах обучения; привычка «учиться из ложечки», выполнять только пассивную роль в учебном процессе – прямое и безоговорочное усвоение презентованных преподавателем знаний, что не способствует формированию у учащихся уверенности в себе и самомотивации; механическое и рутинное учение как следствие перечисленных нюансов) и *общих характерных черт* (невозмутимость и спокойный нрав, традиция сдерживания чувств, тенденция «сохранения лица», основанная на отсутствии поводов для критики, воспринимаемой как оскорбление и др.).

В исследовании П. Харвея [10, с. 183-186] проанализированы китайские «методы учения», называемые в тексте также и «учебными стратегиями» (*learning strategies*), и характеризуются они следующими чертами: концентрация на интенсивном чтении как основе изучения языка, грамматической структуре языка в ущерб коммуникативно значимым аспектам речевой деятельности, механической зубрёжкой как основой усвоения знаний, широким использованием перевода как стратегии и учения, и обучения. По мнению исследователя, тяготение к печатному слову приводит, в основном, к выработке «экстенсивных навыков учения» (*extensive learning skills*).

В этой связи отметим, что учащиеся с европейскими традициями изучения иностранных языков, отличают: вербальное ассоциирование, контекстуальная догадка, анализ (членение, выявление взаимосвязей между частями, осознание принципов организации частей в целое; словообразовательный, контрастивный, языковой, семантический, этимологический текстовой анализ), формально-логическое абстрагирование (категоризация, классификация, концептуализация) и др.

Перспективными, в частности, для выходцев из дальневосточных стран могут быть моделирующие упражнения, целью которых является составление образов и моделей единиц обучения (фонетических и лексико-грамматических), что совпадает со склонностью к образным ассоциациям у представителей этого региона. Это *презентативные* (наблюдение за звуко-буквенным соответствием на основе *зрительной модальности* и нейрофизиологической моторики), *мнемические* (формирование оперативной и долговременной памяти), *образно-ассоциативные, прогности-*

ческие, ситуативные, аналитико-синтетические, имитативно-аналоговые, реконструктивные и др. задания, имеющие характер переориентационной стратегии от «визуальности к невизуальности» в овладении речевыми единицами, например, преодоление «сонорной глухоты» («Укнаина» и «Уклаина»), тяготения к «музыкальной» акцентуации и сингармонизму согласных в окончаниях («Наса унивелситета») или проблемы с шипящими («Холоса Мяса, да не наса!») у китайских студентов. В силу разнокодности двух языковых систем необходимость введения специальных тренировочных упражнений на развитие слуховой модальности становится очевидной.

Выводы. Полученные в результате проведенного исследования данные послужили мотивационной базой для отбора учебного материала, разработки этноориентированных подпрограмм и выбора проблематики гибких циклов занятий в аспекте организации учебного процесса в целом.

Стадиальность введения речевых единиц, чёткая алгоритмизация учебных действий с учётом этнокультурного потенциала студентов подводит преподавателя к постепенной унификации содержания и средств обучения. Таким образом, создаётся основа для формирования в дальнейшем на продвинутом этапе у учащихся этой категории профессионально ориентированной коммуникативной компетенции в рецептивно-продуктивных комбинированных речевых актах (чтение-говорение, слушание-письмо), что в достаточной степени соотносится с их речевыми потребностями в условиях вузовского обучения.

Резюмируя сказанное, приведём слова китайского исследователя Чжао Юйцзян о том, что «русский язык – единственный из 10-12 ведущих мировых языков, который на протяжении последних 15 лет неуклонно утрачивал свои позиции во всех основных регионах мира, и в ближайшие 20 лет негативная тенденция, по мнению аналитиков, сохранится, если не будут приняты эффективные меры по поддержке русского языка, это касается и методики обучения русскому языку, которая во многом замкнута на внутриязыковых проблемах и пока еще мало учитывает этнолингвистические особенности других языков и этнопсихологические, этнокультурные характерные черты их носителей. Миф о трудности русского языка для изучения может быть развеян, в частности, исследованиями этнолингводидактического плана, которые реально будут способствовать сближению языков и культур и действенной межкультурной и педагогической коммуникации в образовательном пространстве» [7, с. 187].

Список литературы

1. Вятютнев М.Н. Теория учебника русского языка как иностранного (методические основы) / М.Н. Вятютнев. – М. : Рус. яз., 1990. – 144 с.
2. Дэвидсон Д., Митрофанова О.Д. Функционирование русского языка : методический аспект / Д. Дэвидсон, О.Д. Митрофанова // РЯЗР. – 1990.– № 2. – С. 23-26.
3. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку (на материале русского как иностранного) / И.А. Зимняя. – М. : Рус. яз., 1989. – 222 с.
4. Кузьмина Р.Н. К вопросу об индивидуальном стиле деятельности студента / Р.Н. Кузьмина // Пути интенсификации обучения русскому языку как иностранному на подготовительном факультете. – М. : Изд-во УДН, 1988. – С. 104-114.
5. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е.И. Пассов – М. : Рус. яз., 1989. – 276 с.

6. Сумейя А. Х. Теоретические основы создания программы и национально ориентированного учебника для начального этапа обучения русскому языку в Судане : дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / А. Х. Сумейя. – М., 1998. – 170 с.
7. Чжао Ю. Лингводидактические основы этноориентированного обучения русскому языку и тестирования на примере китайских учащихся : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Ю. Чжао. – М., 2008. – 297 с.
8. Dudley-Evans T., Swales J. Study modes and students from the Middle East / T. Dudley-Evans, J. Swales // *ELT documents*. – 1980. – No. 109. – p. 91-103.
9. Hawkey R., Nakornchai Ch. Thai students studying / R. Hawkey, Ch. Nakornchai // *TLT documents*. – 1980. – No. 109. – p. 70-78.
10. Harvey P. A lesson to be learned: Chinese approaches to language learning / P. Harvey // *ELT Journal*. – 1985. – Vol. 39. – No. 3. – p. 183-186.
11. Oxford P. *Language Learning Strategies* / P. Oxford // Heinle and Heinle, – 1990. – 342 p.

Хейлік В.Д. Кореляція національних методичних традицій та стратегій навчання російської мови іноземних студентів у ВНЗ України // Ученіє записки Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 182-187.

У статті описуються прийоми гармонізації довузівського когнітивного навчального досвіду іноземців та лінгводидактичних технологій формування комунікативної компетенції в умовах українських ВНЗ немовного профілю на засадах національно зорієнтованого підходу.

Ключові слова: *регіонально-психологічні особливості, навчальні стратегії.*

Kheylik V. Correlation of national methodical traditions and strategies of Russian as a foreign language teaching in Higher Educational Establishments of Ukraine // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.182-187.

The article deals with the issue of methods of harmonization of pre-university cognitive educational experience of foreigners and lingvo-didactical technologies of communicative competence formations on the principles of nationally oriented approach in the conditions of Ukrainian Higher Educational Establishments of non-linguistic profile.

Key words: *regional psychological features, learning strategies.*

Поступила в редакцію 11.03.2012 г.

УДК 81'373

Політичний дискурс як контекст вербалізації
концепту «Тероризм»

Шепель Ю. О.

*Дніпродзержинський державний технічний університет,
м. Дніпродзержинськ, Україна*

У статті розглянуто засоби реалізації концепту 'тероризм' у текстах сучасного англомовного політичного дискурсу. Представлено мовні засоби вираження концепту «тероризм».

Ключові слова: *концепт, міжкультурні комунікації, політичний дискурс, соціокультурний контекст, понятійна складова, метафора.*

Необхідність у лінгвістичному дослідженні концепту «тероризм» зумовлена посиленням впливу гуманітарних факторів на розвиток людини і суспільства. Від вирішення проблеми міжкультурної комунікації залежить не тільки оптимізація взаємин між окремими людьми, але й успішний діалог між представниками всіх соціальних прошарків і суспільних угруповань, державних і політичних інституцій.

Отже, *актуальність* теми даної статті зумовлена, по-перше, пріоритетним місцем концепту 'тероризм' у політичному дискурсі з огляду на сучасну соціально-політичну ситуацію, по-друге, застосуванням когнітивно-дискурсивного підходу як стрижневого в сучасному мовознавстві. Об'єктом аналізу у статті обрано засоби реалізації концепту 'тероризм' у текстах сучасного англомовного політичного дискурсу. Предмет дослідження становлять мовні засоби вираження концепту 'тероризм', вибрані методом суцільної добірки з англомовних лексикографічних джерел, текстів політичних промов, а також зі ЗМІ. *Мета* статті полягає у виявленні місця та ролі концепту 'тероризм' у сучасному політичному дискурсі.

Виходячи з розуміння дискурсу в когнітивно-дискурсивній парадигмі (О. С. Кубрякова, І. С. Шевченко, О. І. Морозова, А. П. Мартинюк), англомовний політичний дискурс розглядаємо як мовленнєво-розумову діяльність, яка є обмеженою інституціональними рамками політичного спілкування та спрямована на переконання аудиторії, що обумовлює специфіку її кінцевої реалізації (політичного тексту).

У межах політичного дискурсу створюється нова система цінностей — соціальних, соціально-психологічних ідей і поглядів. Тому ціннісний підхід до вивчення дискурсу дозволяє розширити межі дослідження тексту, залучивши дані суміжних дисциплін: культурології, соціології, політології тощо [4].

Політичний дискурс частково перетинається з іншими видами дискурсу — релігійним, рекламним, юридичним, дискурсом масової комунікації та ін. [8, с. 26].

Обговорювання феномена дискурсу як мовленнєво-розумової діяльності людини у широкому розмаїтті соціокультурних контекстів останнім часом посилив інтерес до вивчення концепту як одиниці, яка забезпечує мовленнєво-розумову діяльність індивіда під час продукування та інтерпретації дискурсу, і спричинив формування низки підходів щодо концептуального аналізу.

Спираючись на тлумачення концепту як одиниці свідомості, розмежовуючи його понятійний, образний та ціннісний змісти, концепт «тероризм» визначається як одиниця мовного ресурсу індивідуальної свідомості, що репрезентує особистісну інтерпретацію засвоєного та привласненого у процесі соціалізації соціокультурного досвіду. Концепт містить понятійну, образну й ціннісну інформацію, різною мірою усвідомлювану продуцентами та інтерпретаторами політичного дискурсу.

Оскільки оцінка у структурі конотату номінативних засобів вербалізації концепту «тероризм», з одного боку, має імпліцитну природу, а з другого, — проявляє амбівалентність і залежить від системи аксіологічних орієнтирів як продуцента дискурсу, так й інтерпретаторів, ціннісна інформація не має специфікованих засобів вербалізації й, як правило, актуалізується на тлі понятійної або образної інформації.

Образна інформація пов'язана зі способом пізнання дійсності, що історично передує понятійній. На відміну від понятійної, вона не завжди піддається рефлексії. Образне пізнання завжди має своїм результатом наявне чуттєве уявлення (картинку, звуковий образ тощо) [5, с. 13]. Образний компонент концепту — це зорові, слухові, тактильні, смакові, сприймані нюхом характеристики об'єктів, явищ, подій, що відбиваються в пам'яті індивіда, тобто це релевантні ознаки практичного знання [1, с. 154].

Якщо понятійна інформація експліцитно актуалізується в дискурсі іменем концепту та цілою низкою номінацій, що репрезентують різноманітні аспекти та компоненти феномена тероризму: суб'єкти / об'єкти тероризму, їхні дії, мотиви, результати, засоби дії тощо, — то образна інформація переважно репрезентується метафоризованими номінаціями (як образними словами, так і фразеологізмами).

Погоджуючись з тим, що образна інформація, безперечно, пов'язана з конотативними асоціаціями, зауважимо, що їх не слід так різко відмежовувати від метафоричних, оскільки джерелом конотації переважно є саме метафора, що лежить у підґрунті образно вмотивованої номінації: слова чи фразеологізму [7]. Отже, образна складова частина концепту «тероризм» пов'язана із когнітивною метафорою як найбільш продуктивним способом концептуалізації феномену «тероризм» у політичному дискурсі.

Щодо класифікаційних параметрів концепту «тероризм», то згідно з існуючими класифікаціями у сучасній лінгвістиці [4, с. 258] його можна віднести до таких видів концептів:

1) за приналежністю певному суб'єктові концептуалізації — етноконцепт, властивий усім представникам етнічної спільноти;

2) за способом концептуалізації — фрейм як спосіб представлення стандартних знань: фреймова модель понятійного складника концепту «тероризм» структурована у вигляді акціонального фрейму, який виступає матрицею стосовно предметного фрейму, що структурує його слоти: [АГЕНС (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ – ТЕРОРИСТ) є ТАКИЙ (умотивований егоцентричною потребою досягнення певної мети)]; [АГЕНС (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ — ТЕРОРИСТ) діє ТАМ (в інституціональній (політичній) сфері)]; [АГЕНС (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ — ТЕРОРИСТ) діє на ПАЦІЄНСА (ОБ'ЄКТА ТЕРОРИЗМУ — ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, УРЯД)]; [АГЕНС (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ —

ТЕРОРИСТ) діє задля МЕТИ / РЕЗУЛЬТАТУ (деморалізація / залякування / підкорення); [АГЕНС (СУБ'ЄКТ ТЕРОРИЗМУ — ТЕРОРИСТ) діє ТАК (застосовуючи певні методи: бомбардування / стрілянина / викрадення людей / залякування)];

3) у залежності від ролі у структурі свідомості «тероризм» можна диференціювати на культурний, ментальний, міфологічний, ідеологічний, філософський, адже він може розглядатися в кожному із наведених вище типів;

4) на підставі параметра об'єкта концептуалізації концепт «тероризм» може виокремлюватися як культурний концепт, у якому розмежовуються принаймні три складники: образ, поняття, цінність.

5) за обсягом інформації концепт «тероризм» можна класифікувати як енциклопедичний;

6) за якістю інформації — як понятійно-логічний.

Відповідно до класифікації В. І. Карасика, в кожному типі дискурсу існують три різновиди концептів: генеративні, дериваційні (похідні) та нейтральні [2, с. 89-96]. Майже в таких самих категоріях розуміє концептосистему дискурсу Г. Г. Слишкін, який розпізнає автохтонні та запозичені концепти [6]. До автохтонів він відносить ті, які В. І. Карасик називає генеративними, до запозичених — нейтральні, тоді як дериваційно вмотивовані розчиняються в них обох. У розумінні А. М. Приходька, дискурсивно зумовлена типологія концептів постає у вигляді конфігурації, об'єднання певної множинності в єдине й чітко розчленоване ціле, в якому фігурують метакони, автокони й алохтони [3, с. 6].

Метаконні концепти утворюють ім'я дискурсу (скажімо, *політика* — для політичного дискурсу). Г. Г. Слишкін вважає їх «одинацями осмислення продуктів попередньої концептуалізації, оформлених як семіотичні утворення» [6, с. 10]. Такі імена стають провідними концептами, а точніше, — концепт-ідеями відповідного типу дискурсу (*авторитаризм, тоталітаризм, конфлікт, кооперація, демократія, інституція* тощо). Метаконцепти одночасно виступають термінологічними фіксаторами основних наукових понять відповідної галузі знання.

Автохтонні концепти історично сформувалися в межах даного виду дискурсу і продовжують регулярно в ньому відтворюватися (пор.: *влада* і *політик* — для політичного). Автохтони є концептуальними константами дискурсу, до яких слід віднести домінуючий (типовий, характерний, високо ймовірний, прогнозований) і регулярно реалізований набір концептів. Е. І. Шейгал називає їх специфічним набором ключових концептів, що утворюють дискурсивний простір [8, с. 69]. На чолі автохтонних концептів перебуває метакон — ім'я дискурсу. Алохтонні концепти, побутуючи атрибутами когнітивно-семантичного простору іншого дискурсу, переносяться до даного дискурсу для виконання певних комунікативних цілей (наприклад, порівняння політичного супротивника із двічником) [3, с. 67]. Повертаючись до політичного дискурсу, А. М. Приходько зауважує, що, за його попередніми спостереженнями, окрім ВЛАДИ автохтонами виступають ПАРТІЯ, ФРАКЦІЯ, УРЯД, ПАРЛАМЕНТ, ДЕМОКРАТІЯ, СВОБОДА, ЗАКОН, НАРОД, ВИБОРИ та ін., а алохтонами, крім похідного ЛОЯЛЬНІСТІ та нейтральних КРАСИ, ЛЮБОВІ — ДИВО, КОХАННЯ, ЧОЛОВІК, ЖІНКА, НІЖНІСТЬ, ЗАБАВА, ЗАЗДРІСТЬ, КУРАЖ, ГРОШІ та ін. [3, с. 67].

Аналізуючи когнітивно-комунікативний патерн «концепти в дискурсі», А. М. Приходько зауважує, що цей патерн «сприяє формуванню когнітивної карти дискурсу шляхом преферентного використання ментальних одиниць під «тиском» трьох факторів (дискурсивних категорій) — середовища, модусу / режиму та стилю спілкування [3, с. 68].

За нашими спостереженнями, концепт «тероризм», можна віднести до концептів-автохтонів сучасного політичного дискурсу (згідно з класифікацією А. М. Приходька). Наприклад, в англійській мові цей концепт вербалізується, перш за все, іменем концепту — відповідною лексемою *terrorism*, а також лексемами на позначення окремих слотів цього концепту, що називають терористів та методи, які вони використовують, мету / результат / місце скоєння терактів, дату (11 вересня), пор.: 1) The British people today do not fear the Russian people. But both the Russian people and the British people fear the malice and menace of international **terrorism**. They fear the possibility of **weapons of mass destruction** in the hands of irresponsible or extreme states. (PM's speech in Rome on 28 May, 2002); 2) A long time ago last week, the vice-president of the United States said that if John Kerry is elected President "the danger is that we'll get hit again" by **terrorists**. (Times, Sep.20, 2004); 3) We see the nature of the enemy in **terrorists** who **sent a suicide bomber** to a teaching hospital in Mosul. We see the nature of the enemy in **terrorists** who **behead civilian hostages and broadcast their atrocities** for the world to see. (War on Terrorism. – President George W. Bush speech on June 29, 2005); 4) Giuliani won acclaim for the resolve he showed on **September 11** and the days and weeks following, but having Bloomberg on stage serves to remind voters that Guiliani was out of office within four months of the **attacks**, that most of the city's resurgence has been presided over by someone else – and that many New Yorkers were ready to be rid of Guiliani before **September 11** (The Washington Post, July 6, 2007).

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що концепт «тероризм» можна віднести до етноспецифічних, соціально- / політикообумовлених концептів-автохтонів сучасного англомовного політичного дискурсу, який історично сформувався в межах даного виду дискурсу й продовжує регулярно в ньому відтворюватися. До перспектив дослідження відносимо аналіз понятійного та образного складників розглядуваного концепту.

Список літератури

1. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.
2. Карасик В. И. Институциональные концепты // Vita in lingua : К юбилею профессора С. Г. Воркачевы. — Краснодар : Атриум, 2007. — С. 87-97.
3. Приходько А.М. Дискурсология концепту VS концептология дискурсу / А.М. Приходько // Вісник Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна. — 2007. — №782. — С. 66 – 72.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова – Полтава : Довкілля. — К, 2006. — 716 с.
5. Слышкин Г. Г. От текста к символу : Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. — М. : Academia, 2000. — 128 с.
6. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты / Г. Г. Слышкин. — Волгоград : Перемена, 2004. — 290 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 288 с.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Елена Иосифовна Шейгал. — М. : Гнозис, 2004. — 325с.

Шепель Ю. А. Политический дискурс как вербализация концепта «терроризм» // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.188-192.

В статье рассмотрены средства реализации концепта 'терроризм' в текстах современного англоязычного политического дискурса. Представлены языковые средства выражения концепта «терроризм».

Ключевые слова: *концепт, межкультурные коммуникации, политический дискурс, социокультурный контекст, понятийная составляющая, метафора.*

Shepel Yu. Political discourse as verbalization of concept "terrorism" // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.188-192.

In the article the facilities of realization of concept are considered 'terrorism' in texts of modern English-language political discursive. The language means of expression of concept are presented «terrorism».

Key words: *concept, cross-cultural communications, political discursive, a sociocultural context, metaphor.*

Поступила до редакції 22.04.2012 р.

УДК 81'42

**Синергетика и печатная журналистика:
междисциплинарная коммуникация**

Шилина А.Г.

*Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова,
г. Киев, Украина*

Статья посвящена методологии синергетики и возможности ее применения в печатной журналистике. Газета или журнал репрезентируются как диссипативные системы, для которых характерны основные синергетические признаки: открытость, неустойчивость, нелинейность, структурированность и иерархичность. Использование синергетических подходов представляется перспективным для дальнейшего развития журналистики в целом.

Ключевые слова: синергетика, синергетическая методология, междисциплинарность, печатная журналистика, газета, журнал, диссипативная система, сверттекст, текст, жанр.

*...никогда в истории человеческой мысли идея и чувство единого целого,
причинной связи всех научно наблюдаемых явлений
не имели той глубины, остроты и ясности,
какой они достигли сейчас, в XX столетии.*

В.И. Вернадский

Современный этап развития информационного общества характеризуется мобильными социальными изменениями и интенсивным развитием медийных технологий, возникновение которых связано прежде всего с переориентацией научной парадигмы с линейно-поступательной на нелинейно-динамическую, убедившей исследователей в том, что анализ универсума требует не только новых идей, но и поиска созидательных междисциплинарных подходов для адекватного понимания мира, языка и человека, системы их взаимоотношений (Н.Д. Арутюнова, Ф.С. Бацевич, Г.Ю. Богданович, В.Г. Буданов, Л.П. Иванова, В.И. Карасик, Е.С. Кубрякова, В.А. Маслова, Е.А. Селиванова, Л.Н. Синельникова, Ю.С. Степанов, С.Г. Тер-Минасова).

Примером нелинейной, или постнеклассической, парадигмы может выступить синергетика (от греч. *synergeia* – совместное действие, взаимодействие) – интердисциплинарное научное направление, занимающееся изучением сложных систем, состоящих из многих элементов, которые взаимодействуют между собой сложным образом (Г. Хакен).

Так называемый синергетический эффект первым прошел критику и рефлексию в физике нелинейных колебательных систем (Г. Хакен), в неравновесной термодинамике (И. Пригожин) и самоорганизации биологических макромолекул (М. Эйген),

постепенно он закрепил свои позиции в гуманитарных научных областях и контекстах (В.И. Аршинов, Л.В. Бронник, Ю.А. Данилов, Л. П. Киященко, В.М. Розин, В.С. Степин).

В научном пространстве XX – XXI века синергетика понимается как [3]:

- 1) картина мира;
- 2) методология;
- 3) наука.

Актуальность. Вторая точка зрения на синергетику представляется перспективной в аспекте печатной журналистики, так, например, отдельно взятая газета или журнал в массмедийном пространстве Украины представляют собой самостоятельные системы – «совокупность взаимосвязанных и взаимообусловленных элементов, образующих более сложное единство, рассматриваемое со стороны элементов – его частей» [11, с. 27].

Газета или журнал как системы базируются на двух подсистемах: *текст – личность* и *текст – социум*, в которых человек выступает особым их «компонентом» (В.С. Степин), а сами системы становятся «человекообразными» (В.С. Степин), другими словами, адресант продуцирует систему, а адресат означает ее («читатель играет в текст (в систему – А.Ш.)» и «читатель играет текст (систему – А.Ш.)») [1, с. 421]), без чего «тело текста (системы – А.Ш.) <...> останется „бессловесным“, лишенным энергии» [6, с. 26].

Цель. Для исследования динамики формирования системы необходимо описать ее структуру – «состав и внутреннюю организацию единого целого, рассматриваемого со стороны его целостности» [11, с. 27], то есть выстроить общую модель, отражающую закономерные и специфические свойства газеты или журнала в целом, с помощью методологии синергетики.

Междисциплинарная коммуникация синергетики и печатной журналистики осуществляется с помощью пяти типов междисциплинарных стратегий, описанных профессором В.Г. Будановым [3]:

I тип – согласование языков (тезаурусов) смежных с печатной журналистикой дисциплин (лингвистики, социологии, культурологии, политологии, психологии);

II тип – трансдисциплинарность, или транссогласование языков синергетики и журналистики;

III тип – эвристическая гипотеза-аналогия, переносящая конструкции синергетики в журналистику;

IV тип – конструктивный междисциплинарный проект синергетики, журналистики и смежных с ней дисциплин, базирующийся на трех предыдущих стратегиях и позволяющий понимать, прогнозировать и управлять сложными системами, например, такими, как газета или журнал;

V тип – сетевая коммуникация, или самоорганизующаяся коммуникация, внедряющая междисциплинарную методологию, трансдисциплинарные нормы, ценности и универсалии научной картины мира в анализ медиасистем.

Реализация данных междисциплинарных стратегий проходит поэтапно [3].

I этап – предварительный мониторинг журналистских, лингвистических, социологических, культурологических, политологических и психологических трудов, посвященных научной интерпретации газеты или журнала. На этом этапе для правомерности выдвигаемой гипотезы «диагностируются» и означиваются коммуникативные лакуны в понимании газеты или журнала как иерархической системы.

2 этап – использование синергетических, журналистских (и смежных с журналистикой) понятий для внесения терминологической ясности при описании эмпирических данных.

В рамках публикации уточним значение базовых терминов синергетики.

Диссипативность системы – устойчивое состояние системы в неравновесной среде под влиянием диссипации – процессов рассеяния энергии, превращения ее в менее организованные формы [7, с. 226]. По мнению В.П. Бранского, диссипативные системы отличаются такими свойствами, как открытость, неустойчивость и нелинейность [2, с. 123].

Открытость системы – обмен веществом, энергией и/ или информацией с окружающей средой [7, с. 227], предполагающий наличие их источников и стоков.

Неустойчивость системы – чувствительность системы к «малым возмущениям», к хаотическим флуктуациям (временным отклонениям от состояния стабильной неравновесности [4, с. 19]) на микроуровне. Состояние системы может резко изменяться под влиянием флуктуаций [7, с. 227].

Нелинейность системы – способность системы эволюционировать не одним, а несколькими, разными путями, а в момент бифуркации (точки «ветвления возможных путей» [7, с. 226]) упорядочивать все существующие уровни. Эволюция системы происходит под воздействием *аттракторов* (элементов, которые «притягивают и направляют все процессы организации и отбора в системе» [12, с. 49]).

Структурированность системы – наличие в системе эволюционирующих структур, способных к росту, усложнению и подверженных распаду [7, с. 228].

Иерархичность системы – гетерогенность системы, объединение подсистем второго, третьего и других порядков, внутреннее разнообразие системы, ее гибкость и динамичность [13, с. 307].

3 этап – обнаружение основных принципов синергетики в исследуемом материале, согласование принципов синергетики с печатной журналистикой на эмпирическом материале

Газета или журнал представляют собой *диссипативные* системы со следующими параметрами.

А. Открытость выражается в непрерывном появлении все новых печатных изданий, отвечающих потребностям различных целевых групп, и в их обновлении благодаря новому контенту [14].

Б. Неустойчивость. Под влиянием внутренних (реструктуризация медиа, обусловленная, например, сменой главного редактора, что влечет за собой изменения в концепции газеты или журнала, которые, по замечанию М.Е. Меднис, могут подвергнуться «семантической переакцентуации и быть спекулятивно истолкованными» [10, с. 105]) и внешних (политические и социально-экономические трансформации, ускоряющие процесс закрытия издания по причине отсутствия его актуальности, или вето власти на его издание) флуктуаций газета или журнал могут стать *неустойчивыми* системами. Однако неустойчивость системы выступает неким гарантом стабильного и динамического ее развития, актуализирует, по словам И. Пригожина, способность к самоорганизации и дальнейшему развитию» [15, с. 397].

В. Нелинейность текстов. Систематизировав имеющийся лингвистический опыт по теории нелинейности (Р. Барт, М.М. Бахтин, Ю. Кристева, Ж.-Ф. Лиотар, Ю.М. Лотман, I. Hassan), конституируем такие признаки нелинейности текстов газет и журналов, как *актуализация проблем диалога* (создание эффекта интерактивно-

сти, который особенно показателен в печатных СМИ, имеющих электронную версию: «Всякий текст вечно пишется здесь и сейчас» (Р. Барт); *карнавализация* (М.М. Бахтин) (подача современной информации с помощью вербальной (языковая игра) и невербальной (использование фотографий, рисунков, шрифтов) зрелищности, театральности, праздничности); *коллажирование цитациями* (I. Hassan); *ирония* как одна из главных постмодернистских установок (I. Hassan); *мозаичность картины мира* [8, с. 107] (яркость красок, быстрая смена картинок, асимметричный дизайн и т. д.); *гибридизация жанров, кросс-жанровость* (В.Н. Топоров) – смешение, скрещивание привычных жанров искусства, заимствование одними газетно-журнальными жанрами творческих стилей и методов других жанров.

Г. Структурированность. Гипотеза В.В. Дементьева о том, что «речевые жанры и язык выступают как два разных коммуникативных аттрактора, то есть типа упорядочения дискурса» [5, с. 50], позволяет нам сформулировать следующую идею: жанры газет и журналов служат своего рода аттракторами, структурирующими тексты и, следовательно, печатные издания в целом.

4 этап – построение структурно-функциональной когнитивной и коммуникативной модели, выражающейся, например, в позиционировании газетой или журналом себя сверхтекстом, под которым понимается «совокупность высказываний, текстов, ограниченная темпорально и локально, объединенная содержательно и ситуативно, характеризующаяся цельной модальной установкой, достаточно определенными позициями адресанта и адресата, с особыми критериями нормального/анормального» [9, с. 215]. Как правило, печатные СМИ имеют три темпоральных и локальных уровня сверхтекстовой иерархизации – мега-, макро- и мезосверхтекст.

I уровень – мегасверхтекст: определенные газета или журнал, функционирующие в Украине в конкретный временной период.

II уровень – макросверхтекст: самостоятельные газеты или журналы (производные от изданий I уровня) как сверхтексты в конкретный временной период.

III уровень – мезосверхтекст: отдельный номер газеты или журнала (производный от изданий II уровня) как сверхтекст в конкретный временной период.

5 этап – конструирование формальной динамической модели, описывающей формальные (хронологические и топосные границы) и концептуальные (тематическая и модальная целостность; наличие границ (закрытых/открытых); адресантность и адресность (авторский/неавторский текст); структурированность (однотипную/неоднотипную); языковая общность (единый лексико-понятийный словарь); динамика формирования и дальнейшего развития) признаки печатного издания как сверхтекста.

6 этап – построение «реальной» модели, например, жанровой модели газеты или журнала, в которой жанры, выступая аттракторами, упорядочивают тексты, являющиеся уже суператтракторами, структурирующими конкретный сверхтекст, который в свою очередь может выступать гипертаттрактором по отношению к макросверхтексту.

7 этап – интерпретация результатов, с помощью которой проверяется прогностическая ценность жанровой модели в сравнении со смежными изданиями.

8 этап – замыкание герменевтического круга моделирования: обобщение и рефлексия языковых и неязыковых технологий, транслирующих адресату смыслы и ценности печатных СМИ как диссипативной, структурированной и иерархической системы.

Таким образом, переход от одного этапа реализации междисциплинарных стратегий транскомуникации синергетики и печатной журналистики к другому пред-

ставляет творческий процесс, в котором необходимо компетентное участие не только журналистов и специалистов по синергетике, но и лингвистов, социологов, культурологов, политологов и психологов (в зависимости от целевой специфики газеты или журнала круг специалистов может расширяться).

Выводы. Открытая адаптивная методология синергетики может выступать для печатной журналистики гарантом преемственности научных ценностей и новаций смежных наук. Гибридизация, или соединение, методологий позволяет каждой дисциплине, во-первых, «высвободить новую силу и энергию» (М. Маклюэн) для дальнейшего развития; во-вторых, означать «свои» структурные компоненты, свойства и открыть перспективы «чужих» и, в-третьих, «распахнуть двери перед целым рядом наук» (Ф. де Соссюр) и тем самым свои научные интересы включить в сферу их компетенции.

Список литературы

1. Барт Р. Смерть автора / Ролан Барт // Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: [пер. с фр. / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 384 – 391.
2. Бранский В. П. Искусство и философия / В. П. Бранский. – Калининград : Янтарный сказ, 1999. – 704 с.
3. Буданов В. Г. Синергетическая методология / В. Г. Буданов // Вопросы философии. – 2006. – №5. – С. 79 – 94.
4. Дебердеева Т.Х. Синергетический подход в познании социально-исторических явлений: дис. ... кандидата филос. наук: 09.00.11 / Дебердеева Татьяна Халитовна. – М., 2003. – 154 с.
5. Дементьев В. В. Изучение речевых жанров в России: аспект формализации социального взаимодействия / В. В. Дементьев // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. – М. : Лабиринт, 2007. – С. 39 – 61.
6. Залевская А. А. Текст и его понимание: [монография] / А. А. Залевская. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2001. – 178 с.
7. Князева Е. Н. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М. : Наука, 1994. – 236 с. – (Серия «Кибернетика – неограниченные возможности и возможные ограничения»).
8. Кузнецова Т.В. Аксиологічні моделі мас-медійної інформації / Т. В. Кузнецова: [монографія]. – Суми : Університетська книга, 2010. – 304 с.
9. Купина Н. А. Сверхтекст и его разновидности / Н. А. Купина, Г. В. Битенская // Человек – текст – культура. – Екатеринбург, 1994. – С. 214 – 235.
10. Меднис Н. Е. Сверхтексты в русской литературе / Н. Е. Меднис. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского государственного педагогического университета, 2003. – 170 с.
11. Мельничук А. С. Понятие системы и структуры языка в свете диалектического материализма / А. С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1970. – №1. – С. 19 – 32.
12. Пихтовникова Л. С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагматилистическом аспекте / Л. С. Пихтовникова // Вісник ХНУ. – № 848. – 2009. – С. 48 – 52.
13. Семенець О. О. Синергетика поетичного слова / О. О. Семенець. – Кировоград : Імекс ЛДТ, 2004. – 338 с.

14. Титаренко М. Новочасна журналістика в контексті синергетики або В пошуках унікального «надлишку» [Електронний ресурс] / Марія Титаренко // Медіакритика [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.mediakrytyka.info>.

15. Prigogine I. The philosophy of instability / I. Prigogine // Futures, August , 1989. – P. 396 – 400.

Шилина А.Г. Синергетика та друкована журналістика: Міждисциплінарна комунікація // Ученіє запіскі Таврічского національного універсітета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія. Соціалні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 193-198.

Статтю присвячено методології синергетики та можливості її залучення до друкованої журналістики. Газета чи журнал репрезентуються як дисипативні системи, яким притаманні базові синергетичні ознаки: відкритість, неврівноваженість, нелінійність, структурованість та ієрархічність. Використання синергетичних підходів є перспективним для подальшого розвитку журналістики у цілому.

Ключові слова: синергетика, синергетична методологія, міждисциплінарність, друкована журналістика, газета, журнал, дисипативна система, свертхтекст, текст, жанр.

Shylyna A. G. Synergetics and printed periodical press: Interdisciplinary communication // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.193-198.

The article is dedicated to the methodology of synergetics and to the potential of its use in printed periodicals. A newspaper or a magazine is represented as dissipative systems with the main characteristic synergetic features such as openness, instability, nonlinearity, structuredness and hierarchy. The use of synergetic approaches is perspective for the following development of journalism.

Key words: synergetics, synergetic methodology, interdisciplinary, printed periodical press, newspaper, magazine, dissipative system, supertext, text, genre.

Поступила в редакцію 15.04.2012 з.

УДК 81'33

Моделі комунікаційного процесу

Широких О.В.

Горлівський державний педагогічний інститут, м. Горлівка, Україна

У статті проаналізовані основні моделі міжособистісного спілкування, а саме лінійна, інтерактивна, транзакційна, об'ємна. Була зроблена спроба виявити недоліки в кожній із зазначених моделей.

Ключові слова: комунікація, лінійна модель, інтерактивна модель, транзакційна модель, об'ємна модель, елемент комунікативного акту.

Метою статті, що пропонується до вашої уваги, є аналіз існуючих підходів до тлумачення явища комунікації та спроба на його основі виявити ті аспекти в кожному із зазначених підходів, які можуть стати основою інтегрованого тлумачення зазначеного феномену. Такий підхід не отримав належного розвитку в сучасній науці, що зумовлює актуальність пропонованого дослідження. Уся різноманітність концепцій, на наш погляд, може бути інтегрованою у чотири підходи – лінійний, інтерактивний, транзакційний та феноменологічний

Лінійний підхід розглядає комунікацію як дію, в межах якої відправник кодує ідеї та почуття в певний вид повідомлення, а потім відправляє його одержувачу, використовуючи різні канали, наприклад, усне мовлення, письмо тощо. Цей підхід представлено в роботах Г. Лассвелл, К. Шеннон, Р. Якобсон. Дослідження комунікації як типу взаємодії між людьми тією чи іншою мірою реалізується в межах класичної лінійної моделі комунікативного акту, найбільш чітко представленої в роботах Г. Лассвелла, який саме й вивів формулу, що задає формат опису комунікації: «Who says what to whom in which channel with what effect?» («Хто та що говорить яким каналом, кому та з яким ефектом?»). Зазначену формулу можна трансформувати у лінійну модель «комунікатор → звернення → носій звернення → одержувач → зворотній зв'язок», що відображає як структуру комунікативного процесу, так і спосіб дослідження цього процесу, його структури та окремих елементів. Але недоліком цієї моделі є неврахування інтерактивності учасників комунікації, тобто здатності кожного з них у процесі комунікативного акту мінятися місцями.

Класичну лінійну модель Г. Лассвелла вдосконалили К. Шеннон з В. Віввером. До п'ятих елементів, що розташовані у лінійній послідовності новим було введення поняття «джерела шуму», тобто впливу різних завад у процесі комунікації. Наприклад, в нормальній обстановці люди бувають неуважні, їм можуть заважати якісь звуки, вони можуть просто недочути, що було сказано.

В лінгвістиці ідеї К. Шеннона були особливим чином інтерпретовані Р. Якобсоном. В моделі комунікації, за Р. Якобсоном, адресант, використовуючи засоби мовного коду, формує повідомлення та з його допомогою встановлює контакт з адресатом у

межах конкретного контексту [1]. Контекст в моделі Р.Якобсона пов'язано зі змістом повідомлення, з інформацією, що передавалась ним. Поняття контакту має зв'язок з регулятивним аспектом комунікації. Ця модель в різних її варіантах застосовується в лінгвістиці як для аналізу функцій мови в цілому, так і для аналізу функціонування окремих його одиниць.

Ю. Лотман критикує схему Р. Якобсона за заміну поняття «мова» поняттям «код», оскільки вважає, що код не має історії. Саме тому можна зобразити адресанта та адресата як таких, що мають цілком однакові коди та зовсім не мають пам'яті. Автор стверджував, що мова є сукупність коду та його історії. Діалог саме тому і цікавий, бо дає можливість передати те, що не перехрещується в кодах, не перекладається при перекладі. Переклад створює нові повідомлення, як це буває при перекладі з мови прози, наприклад, мовою кіно [9].

В основі лінійної моделі покладено модель Г. Лассуелла, хоча і досить спрощену, яка відображає характерну особливість ранніх моделей комунікації – вона передбачає, що комунікатор завжди намагається вплинути на реципієнта. Внаслідок цього комунікація повинна трактуватися як процес переконання. Це припущення орієнтує модель на застосування насамперед у галузі аналізу політичної пропаганди.

Лінійна модель комунікації зараз все більше замінюється **інтерактивною моделлю** комунікації, для якої характерним є актуалізація активності учасників спілкування, тобто необхідність наявності зворотного зв'язку. Інтерактивний характер спілкування у свій час обґрунтував М. Бахтін [3, с. 3–4]. За його думкою, по-перше, необхідною ознакою будь-якого висловлення є його зверненість, адресованість – без слухача нема і мовця, без адресата нема й адресанта; по-друге, будь-яке висловлення набуває змісту тільки у контексті, у певний час та у конкретному місці. М.Бахтін наполягав на тому, що будь-яка комунікація є реакцією на попередній вислів і, в свою чергу, передбачає комунікативну реакцію на себе [4]. На відміну від лінійної моделі, інтерактивна концепція обміну інформації відстоювала ідею обов'язкової наявності діалогічної комунікації.

Інтерактивна модель комунікації відрізняється від лінійної наявністю зворотного зв'язку, що дозволяє учасникам такого спілкування бути як джерелом інформації, так і її приймачем. У якості прикладу можна навести такі форми взаємозв'язку між людьми, як бесіда чи інтерв'ю, протягом яких за законом жанру учасники весь час міняються ролями. До того ж ця модель все частіше використовується у електронних засобах комунікації. Наприклад, телебачення інколи включає в свої публіцистичні передачі телефоні опитування телеглядачів та регулярно у ході програми повідомляє результати цих опитувань. Таким чином, телевізійна аудиторія стає активним учасником передачі. У процесі реалізації інтерактивної моделі в цьому випадку телебачення виступає як основне джерело інформації, а глядачі – як єдина аудиторія, що забезпечує зворотній зв'язок [8]. Отже, інтерактивна модель як обов'язковий елемент комунікативного процесу вводить у свою структуру зворотний зв'язок, наочно демонструючи колоподібний характер комунікації: відправник і одержувач повідомлення послідовно міняються місцями.

Необхідно зазначити, що під зворотнім зв'язком у лінійній моделі мається на увазі зворотна реакція на прочитане чи сказане. В інтерактивній моделі, в свою чергу, цей термін позначає процес обміну інформацією, що, в свою чергу, дає можливість учасникам спілкування бути як джерелом інформації, так й її приймачем одночасно.

На лінійній моделі К. Шеннона та В. Віввера основана **трансактивна модель** В. Шрамма. Автор вводить поняття «перекладача» (interpreter) та «зворотного зв'язку» (feedback), що дозволило зробити модель наближеною до реальності людської взаємодії в комунікації. Включення зворотного зв'язку на правах повноправного елемента в моделі таких, здавалося б, односторонніх процесів, як телебачення, радіомовлення, преса, на перший погляд видається проблематичним. Але слід розрізняти зворотний зв'язок першого порядку, коли комунікатор може отримувати повідомлення у ході впливу, і опосередкований зв'язок другого порядку, що отримується на основі оцінки результатів впливу. Крім того, комунікатор починає отримувати зворотний зв'язок не тільки від реципієнта, але вже від самого повідомлення (наприклад, від звуку чи зображення на моніторі). Це дає підставу стверджувати, що комунікативний процес є безперервно циркулюючий.

За таких умов комунікація перетворюється на процес складної та багатовекторної взаємодії адресанта та адресата, які виконують зазначені комунікативні функції одночасно [5, с. 87–91]. На відміну від інших моделей, що зображують комунікацію як низку дискретних актів та мають початок і кінець, у яких відправник детермінує дії одержувача, трансакційна модель зображує комунікацію як процес одночасного відправлення й одержання повідомлень комунікаторами. У кожен конкретний момент ми можемо отримувати і декодувати повідомлення іншої людини, і в той самий час інша людина одержує наші повідомлення і відповідає на них. Таким чином, комунікація являє собою процес, у якому люди взаємодіючи формують певні відносини між собою.

Комунікацію на рівні особи відтворює трансактивна модель К. Барнлунда. Її складовими є особа (комунікант), повідомлення, процеси кодування-декодування та чотири типи сигналів: сигнали суспільного рівня (вплив на особу різних чинників навколишнього середовища й техногенної цивілізації), особистого рівня (міжособистісна взаємодія між людьми, які входять у комунікативний простір) і два типи поведінкових сигналів (вербальні та невербальні). Сигнали поведінкового рівня — це реакція особи, зумовлена впливом на неї сигналів суспільного та особистого рівнів. Усі групи сигналів перебувають у постійній взаємодії [6].

Отже, трансактивна модель комунікації відрізняється від інтерактивної моделі не тільки кількістю людей, які одночасно беруть участь у процесі спілкування, але й постійною зміною ролей, що виконується учасниками комунікації. Вони по черзі виступають чи в ролі джерела інформації, чи в ролі того, хто приймає її, причому зміст наступного повідомлення враховує результати зворотного та залежить від них. Саме ця модель найширше відображає ситуацію та тип комунікації, які мають місце під час ділових зустрічей. Будь-який приклад із комунікативною діяльністю будується на основі реалізації трансактивної моделі, оскільки усі учасники публічної комунікації в рівній мірі зацікавлені як в отриманні інформації, так і в її обговоренні та прийнятті рішення, якщо це необхідно.

Серед інших концепцій комунікації відзначаються так звані **об'ємні моделі** Т. Ньюкома, С. Бейкера, Ф. Денса, Б. Весли, М. МакЛин та інші.

В загальному вигляді модель Т. Ньюкома створюють три взаємозв'язані точкові об'єкти, до яких належать комунікатор, адресат та об'єкт, про який ідеться. За умови позитивного взаємного ставлення комунікатора та адресата, вони так само ставитимуться і до об'єкта. Схематично це можна зобразити як збалансований трикутник, в двох кутах якого комунікант та комунікатор, на вершині трикутника — соціальна

ситуація, у якій відбувається комунікативний акт. У випадку загального негативного ставлення до об'єкту, тобто незбалансований варіант, необхідний пошук засобів для зміни такого ставлення.

Розвитком комунікаційного трикутника Т. Неткома стала модель Б. Веслі та М. МакЛіна. Автори додали до трьох елементів моделі Т. Неткома четвертий, так звану «редакторську» функцію в комунікації. Це дає визначення того, що та яким чином включати в канал комунікації. В запропонованій моделі є й п'ятий елемент – функція зворотного зв'язку, що робить модель безперервно циркулюючою.

Модель комунікації С. Бейкера відрізняється від попередніх тим, що це куб, який складається з маленьких кубиків. Чотири грані куба відповідають елементам комунікативного процесу, а саме: джерелу, одержувачу, зверненню та каналу комунікації. Усі кубики перебувають у безперервній взаємодії між собою, щоразу стикаючись усіма чотирма гранями.

Лінійні та циркулярні моделі комунікації, на думку Ф. Денса, мають загальний недолік — вони використовують замкнений комунікативний цикл. Тому Ф. Денс запропонував спіральну модель комунікації, яка дає геометричні докази того, що комунікація просувається вперед, повторюючи пройдені шляхи розвитку на новому рівні.

Висновки. Таким чином, науковці намагалися зробити спробу аналізу особливостей процесу спілкування. Оскільки цей процес є досить багатограним, то жодна із запропонованих моделей не дає повного та об'ємного опису його особливостей. Однак результатом появи нових форм передачі інформації є нові засоби спілкування, а це, в свою чергу, призводить до появи інших моделей з урахуванням характерних властивостей та особливостей спілкування. Комунікації крізь призму Інтернет-простору є перспективою нашого дослідження.

Список літератури

1. Бахтин М. М. Искусство и ответственность / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Худож. лит., 1986. – С. 3 – 4.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 334 с.
3. Волошинов В. Н. (М. М. Бахтин). Марксизм и философия языка : основные проблемы социологического метода в науке о языке / В. Н. Волошинов. – М. : Лабиринт, 1993. – 190 с.
4. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Ю. Габермас. – К. : Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
5. Іщук С. М. Інтернет-комунікація: інформаційний зміст та ігровий характер / С. М. Іщук // Вісник НАУ : Філософія. Культурологія. – 2008. – № 2 (8). – С. 87-91.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : "Рефл-бук", К. : "Ваклер" – 2001. – 656 с.
7. Социальные коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ref.co.ua/70058-Social_nye_kommunikacii.html
8. Иванова К. Бесценные советы для настоящего PR-менеджера [Электронный ресурс] / К. Иванова. – СПб. : Питер, 2006. – 144 с. – Режим доступа : <http://tid.com.ua/tid1/addonres.php?id=8622>
9. Семіотичні моделі комунікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uareferats.com/index.php/referat/details/17967>

Широких О.В. Модели коммуникационного процесса // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.199-203.

В статье проанализированы основные модели межличностного общения, а именно линейная, интерактивная, транзакционная, объемная. Была сделана попытка определить недостатки в каждой из отмеченных моделей.

Ключевые слова: коммуникация, линейная модель, интерактивная модель, объемная модель, элемент коммуникативного акта.

Shyrokyh O. V. The models of communication process // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.199-203.

The basic models of the interpersonal communication, namely linear, interactive, transaction and volumel, have been analysed in the article. The attempt has been made to discover defects in each of the models under consideration.

Key words: communication, linear model, interactive model, transaction model, volumel model, element of communicative act.

Поступила до редакції 18.03.2012 р.

УДК 81:22

Концепт *толерантність* в мовних культурах України та Європи

Юдко Л.В.

Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, Україна

У статті автор аналізує походження, семантику, традиції вживання концепту «толерантність» в українській, російській, німецькій та французькій мовних культурах.

Ключові слова: *концепт, етимологія, толерантність.*

Постановка проблеми. Толерантність – одне з ключових понять, на яке опирається суспільство, що відмовляється від засобів політичного примусу, керується принципами демократії та дотримання прав людини, свободи асоціацій та заборони насильства над совістю членів асоціацій. Саме *толерантність* стає ключем до збереження прав та свобод особистості та суспільства.

Актуальність дослідження. Різні визначення *толерантності* підкреслюють різноманітність культур, історичного досвіду. Саме *толерантність* як комунікативна стратегія може стати тим знаряддям, що допоможе вирішити проблему міжкультурного співіснування. Ці тези визначають актуальність нашого дослідження.

Мета статті: дослідити комунікативну роль, шляхи формування та вербалізації концепту *толерантність*.

Об'єктом дослідження є слова, словосполучення та речення, що вербалізують концепт *толерантність*. *Предметом* дослідження є способи вираження концепту в українській, російській, німецькій та французькій мовній культурі. *Матеріал дослідження* – словники, довідники. Поставлена проблема передбачає вирішення наступних наукових завдань: дослідити словникові дефініції *толерантності* в українській, російській, німецькій та французькій мовах, визначити шляхи вербалізації концепту *толерантність* в зазначених мовних культурах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливо велику увагу *толерантності* як культурно-соціальному феномену приділяють вчені кінця ХХ століття. Головним напрямком таких досліджень є вивчення уявлень суспільства про *толерантність*, способи вербалізації концепту та значення для комунікації. Для сучасних гуманітарних досліджень характерним є міждисциплінарний підхід. Концепт *толерантність* приваблює велику увагу лінгвістів-концептологів, психологів, політологів, соціологів, педагогів, філософів, культурологів. Досліджуються наступні аспекти толерантності: толерантність в християнській філософії (Ємельянов 2003, 2004, Хомяков 2000, 2003 та ін.), ментальна толерантність (Перцев 2004 та ін.), толерантність як комунікативна категорія (Стернин, Попова 2000, 2002, 2003, 2006 и др.), лінгвокультурна толерантність (Купина, Михайлова, 2003, 2004, 2006, Сумина 2007, Растатуєва 2008 та ін.).

Лінгвокультурному аспекту проблеми толерантності присвячені роботи С.Г. Тер-Мінасової, Н.О. Купиної та і О.А. Михайлової, Б. Назарова, М.Я. Гловинської, Н.І. Формановської, О.Д. Шмельова, В.И. Давиденко.

Теоретичні аспекти формування культури *толерантності* були представлені в концепціях Д. Алмонда, М. Вейорки, Л. Гумільова, У. Еко, В. Кімлічки, А. Лейпхарта, Дж. Локка, Н. Лумана та інших науковців.

Виклад основного матеріалу. Толерантність – складна та суперечлива категорія, яку по-різному усвідомлюють і тлумачать в різних культурах, в різні історичні періоди та різні прошарки населення.

Описати феномен *толерантності* досить складно, адже в різних мовах має різне трактування. Оскільки в даній статті ми розглядаємо концепт *толерантність* в мовній культурі, то необхідно вказати на те, що науковці зазвичай тлумачать семантику концепту не як лексичне значення, а дещо ширше: семантика слова-концепту охоплює весь комплекс позамовних значень, набутих унаслідок колективного досвіду людства. Концепти пов'язують смислові характеристики словесного знака із системою традицій і духовних цінностей народу [8, с. 121].

Лінгвісти (Р. Фрумкіна, В. Маслова, Т. Космеда, В. Кононенко) стверджують, що інформацію, необхідну для розкриття змісту концептів, визначення їх місця в мовній картині світу і свідомості нації, містять тлумачні та енциклопедичні словники. При цьому словникову дефініцію лексеми, що вербалізує концепт, часто вважають його ядром, а ілюстративний матеріал – тією частиною словникової статті, яка розкриває образні й ціннісні характеристики концепту [8, с. 122].

Отже, для розкриття змісту концепту *толерантність* та визначення їх місця в мовній картині світу, звернемося до лексикографічних джерел.

«Етимологічний словник української мови» пояснює походження слова *толерантний* таким чином: терпимий до чужих думок і вірувань, *толерувати* – виявляти терпимість – запозичення із західноєвропейських мов від лат. *tolerans, -ntis* – терплячий, дієприкметник від слова *tolerāre* – витримувати, зносити, терпіти, пов'язаного з *tollo, tollere* – піднімати, здіймати, прибирати [2, с. 593].

«Великий тлумачний словник сучасної української мови»: *толерантність* – поблажливе, терпиме ставлення до чийось думок, поглядів, вірувань тощо [1, с. 436].

«Словник української мови»: *толерантний* (книжн.) – поблажливий, терпимий до чийось думок, поглядів, вірувань тощо. *У мене є один дуже близький друг ..., і він мириться якимось з моїми виступами ..., хоч я виражаюсь перед ним далеко гостріше, ніж тепер перед Вами. Я сподіваюсь, що в сьому Ви будете до мене толерантні?* (Л.Укр., V, 1956, 266); *толерувати* (заст., книжн.) – виявляти толерантність, терпіти. ... – *Ми спорили над питанням, чи можемо толерувати тебе дальше в своїм товаристві, чи ні?*(Фр., VI, 1951, 420) [7, с. 179].

Підсумовуючи дані українських лексикографічних джерел, можемо зробити висновок, що в українській мовній культурі поняття та слово *толерантність* з'явилося в XIX ст. як запозичення із західноєвропейських мов (французької, німецької) та означало терпиме, поблажливе ставлення до чужих думок, поглядів, вірувань. Семантичний компонент вербалізується в синонімічному зв'язку з домінантою *поблажливість*, що підтверджується матеріалами лексикографічних джерел, які відображають парадигматичний потенціал слова. *Толерантність* є ядром лінгвокультурного поля, до якого входять всі слова, що пов'язані семантично та асоціативно з *поблажливістю* та *терпимістю*.

Російська лексема *толерантность* походить від латинського *tolerantia* – «терпение, терпимость», пов'язане з багатозначним дієсловом *tolerare* з тим же значенням, що й у сучасній українській мові, – «выносить, переносить, сносить». В російській мові слово *толерантность* є порівняно недавнім запозиченням. Прикметник *толерантный* («терпимый») зафіксовано вперше в чотиритомному «Толковом словаре русского языка» під редакцією Д.М. Ушакова: «способность и умение терпеть что-н. чужое, мириться с чужим мнением или характером» [9, с. 1026]. В «Словаре современного русского литературного языка» лексема *толерантность* тлумачиться як (*устар.*) терпимость, снисходительное отношение к кому-, чему-либо. – *Наши правящие сферы, вообще говоря, отличаются самую похвальной толерантностью.* Маркевич, Перелом, III, 12. – по «Словарь иностранных слов 1937»: *толерантность. Толерантный – устар.* Снисходительный, терпимый. – *Стало быть, отчуждаясь от них (нигилистов) вы их презираете? – ...спросил Хвалынов... – Я?! Боже меня избави! Я слишком толерантен для этого!* В. Крест. Две силы, II, 6. *Она шла за временем, была толерантна.* М. Анток. Письмо В.В. Стасову, 20 июня 1898. *Толерантно*, нареч. – *Ничего, пуцай ее! – толерантно замечает сосед.* В. Крест. Оч. кавалерийск. жизни. – *Ушак. Толк. слов. 1940: толерантный.* – *Франц. tolérant. Толерировать (устар.)* – проявлять толерантность по отношению к кому-, чему-либо [5, с. 538].

«Словарь иностранных слов» дає наступне визначення: *толерантность* [лат. *tolerantia* - терпение] - 1) Терпимость, снисходительность к кому- или чему-л.; 2) биол., мед. полное или частичное отсутствие иммунологической реактивности, т.е. потеря (или снижение) организмом животного или человека способности к выработке антител в ответ на антигенное раздражение [3, с. 1055].

Як показує лексикографічний аналіз, в семантичній структурі *толерантности* є чіткий понятійний компонент «отсутствие или ослабление реакции на какой-л. неблагоприятный фактор» [6, с. 436], котрий у словниках останніх десятиліть фіксується під впливом екстралінгвістичних факторів, отримуючи соціальну характеристику.

Отже, семантичний компонент *толерантности* вербалізується в синонімічному зв'язку з домінантою *терпимость*. Таким чином, *толерантность* є ядром лінгвокультурного поля, до якого входять всі слова, що семантично та асоціативно пов'язані з *терпимостью* та *снисхождением*.

Німецькомовні лексикографічні джерела досить глибоко тлумачать лексему *Toleranz*. Це свідчить про активне вживання та використання даної лексеми та її похідних. Наприклад, *Das Herkunftswörterbuch* дає наступне пояснення слову *tolerieren* (толерувати) – «dulden, gewähren lassen» (терпіти, надавати свободу дій), що запозичене з латини у XVI столітті, прикметник *tolerant* (толерантний) – «duldsam, nachsichtig, großzügig, weitherzig» (терпимий, поблажливий, великодушний, щедрий); *Toleranz* – «Duldsamkeit, großzügige Geisteshaltung» (терпимість, великодушне ставлення) запозичення з лат. *tolerantia* у XVI столітті – «Ertragen, Erdulden, Geduld» (витримка, терпіння, стриманість) [15, с. 849].

Онлайн-словник подає наступний синонімічний ряд для *Toleranz*: Behutsamkeit, Duldsamkeit, Geduld, Gnade, Großzügigkeit, Hochherzigkeit, Liberalität, Milde, Nachsicht, Rücksicht, Schonung, Verständnis, Aufgeklärtheit, Freisinnigkeit, Freizügigkeit, Großherzigkeit, Großmut, Laissez-faire, Langmut. (обережність, бережне ставлення, терпимість, терпіння, милість, великодушність, благородність, ліберальність, доброта, поблажливість, повага, помилування, розуміння, свобода від упереджень, вільнодумство (ліберальність), право вільно пересуватися, благородство, великодушність, поблажливість, терпеливість). (Переклад наш. – Л. Юдко.)

Лексикографічний аналіз демонструє понятійну основу – бережне ставлення, з розумінням, стриманість, великодушне ставлення, має своє вираження в найрізноманітніших дискурсах – від релігійного, педагогічного до політичного. Наявність широкого спектру способів вербалізації концепту *Toleranz* говорить про глибоке його засвоєння у німецькій мовній культурі.

Розглянемо франкомовні лексикографічні джерела для встановлення місця концепту *tolerance* в мовній культурі Франції. Dictionnaire étymologique et historique de la langue française : «*tolérance*» від латинського «*tolerantia*», що мало значення «терпіння тілесних неприємностей» [13]. В словниках XIX століття має наступне тлумачення: «*condescendance, indulgence pour ce qu'on ne peut pas empêcher ou qu'on croit ne devoir pas empêcher* (поблажливе ставлення до того, що ми не можемо і чому не вважаємо за потрібне завадити)» [10]. Пізніше значення доповнюється: «*condescendance pour ce qu'on ne peut pas ou on ne veut pas empêcher* (поблажливе ставлення до того, чому ми не можемо і не бажаємо завадити)» [12]. Це значення збереглося і зустрічається у словниках XX століття. Таким чином, можна зробити висновок про те, що відбувалася поступова еволюція концепту, і, що у людини з'явилось право вибору бути толерантним чи ні. Під *толєрантністю* почали розуміти позитивне ставлення – не застосування сили для впливу на думку чи дію іншого. У словниках XIX-XX століть знаходимо чітке визначення «*tolérance*» по сферам вживання в суспільстві: «*tolérance religieuse*» і «*tolérance civile*» - релігійна толєрантність та суспільна толєрантність: «*tolérance civile*» - 1. «*façon d'agir d'un gouvernement qui permet l'exercice de tous les cultes*» (дії уряду, що дозволяють свободу віросповідання), 2. «*la permission qu'un gouvernement accorde de pratiquer d'autres cultes que le culte reconnu par l'Etat*» (дозвіл, що надає уряд на практикування інших від визнаних державою релігій); 3. «*liberté accordé par un gouvernement de pratiquer sur le territoire de l'Etat une religion autre que la religion officielle*» (свобода, надана урядом на практикування на території держави іншої релігії, що не є офіційною) [14]. У словниках XIX - XX століть існує також «*tolérance philosophique ou politique*» – філософська чи політична толєрантність: 1. «*admission du principe qui oblige à ne pas persécuter ceux qui ne pensent pas comme nous en matière de religion*» (прийняття принципу, що зобов'язує не переслідувати тих, хто має іншу, на відміну від існуючої, думку в сфері релігії), 2. «*absence de toute animosité envers ceux qui des opinions religieuses, politiques ou philosophiques que l'on n'approuve pas*» (відсутність ворожості до тих, хто має відмінні від існуючих релігійні, політичні чи філософські погляди); 3. «*respect de la liberté d'autrui en ce qui concerne ses opinions philosophiques, politiques*» (повага свободи думки іншого в філософських, політичних питаннях) [10; 11; 12].

Отже, підсумовуючи, можемо зробити *висновки*, що в сучасній французькій мовній культурі *толєрантність* є способом вираження чи не вираження думки в різних сферах: релігійній, політичній, міжперсональній; в більшості словників все ж трактується як позитивний знак системи цінностей французької культури, має широкий спектр вербалізації.

Дослідивши лексикографічні джерела, можна зробити наступні висновки: 1. В українській та російській мовах триває процес дефінітивного освоєння поняття та посилюється когнітивний фактор усвідомлення *толєрантності*, відбувається «вродження» та усвідомлення концепту *толєрантність* в мовній культурі. 2. Концепт *толєрантність* є засвоєним та має високий рівень вербалізації у французькій та німецькій мовах. 3. Концепт *толєрантність* є важливою для процесу комунікації

стратегією. В комунікативній дії сходиться соціальне і психологічне, «відбувається перенесення пріоритету від конвенцій мовних до соціокультурних» [4, с. 126].

Кожна мова і кожна культура надають різні історичні конотації і контексти для розуміння толерантності. *Перспектива подальших досліджень* може значно розширити можливості лінгвокультурологічних розвідок і розкрити національно-етнічні особливості наукової та мовної картини світу різних народів.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1467 с.
2. Етимологічний словник української мови / Р.В. Болдирев, В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова. – К. : Словники України, 2006. – Т. 5. – 593 с.
3. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов / Н.Г. Комлев. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1055 с.
4. Макаров М. Основы теории дискурса / М. Макаров. – М., 2003. – 238 с.
5. Словарь современного русского литературного языка / Н.Г.Герасимова, Н.П. Рычкова. – Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1963. – Т. 15. – 816 с.
6. Словарь современных понятий и терминов / Н.Т. Бунимович, Г.Г. Жаркова, Т.М. Корнилова и др. ; сост., общ. ред. В.А. Макаренко. – М. : Республика, 2002. – 527с.
7. Словник української мови / ред. Л.К. Артем'єва, М.М. Друченко, І.І. Маркевич. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 10. – 298 с.
8. Слухай Н.В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : [навч. посібник] / Н.В. Слухай, О.С. Снітко, Т.П. Вільчинська. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2011. – 367 с.
9. Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка / под ред. Н.Ф. Татьянченко. – М. : Альта-Пресс, 2005. – 1216 с.
10. Dictionnaire de la langue française / E. Littré. Paris : Hachette, 4 vol., 1863. [2e éd. augmentée en 1877 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://francois.gannaz.free.fr/littre/accueil.php>
11. Dictionnaire de l'Académie française, texte des huit éditions complètes de 1694 à 1935 – (1694 (1re), 1718 (2e), 1740 (3e), 1762 (4e), 1798 (5e), 1835 (6e), 1878 (7e), 1935 (8e) – sur CD-ROM (présentation d'Isabelle Turcan) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.uchicago.edu/efts/ARTFL/projects/dicos>
12. Dictionnaire de l'Académie française, préface et avertissement de Maurice Druon, tome IV. Paris, Imprimerie nationale-Julliard, 1994 (9e éd.). 1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionnaires.atilf.fr/dictionnaires>
13. Dictionnaire étymologique et historique du français / J. Dubois, H.Mitterand, A. Dauzat. – Paris : Larousse, «Trésors du français», 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bl.uk/reshelp/findhelplang/french/frenchhumanitiesresources-forresearch/frdict/dictionary.html#etymological>
14. Grand Larousse de la langue française. [Sous la direction de Louis Guilbert, René Lagane et Georges Niobey.] 7 vols. Paris, Larousse, 1971-1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionnaires.atilf.fr/dictionnaires>
15. Duden Das Herkunftswörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 2010. – В. 7. – 1324 S.

Юдко Л.В. **Концепт толерантність в языковых культурах Украины и Европы** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.204-209.

В статье автор анализирует происхождение, семантику, традиции употребления концепта «толерантность» в украинской, русской, немецкой и французской языковой культуре.

Ключевые слова: концепт, этимология, толерантность.

*Yudko L. **Concept tolerance in Ukrainian and European language culture** // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.204-209.*

In the article the author analyzes the etymology, meanings, semantic and traditions of the usage of the concept “tolerance” in Ukrainian, Russian, German and French.

Key words: concept, etymology, tolerance.

Поступила до редакції 20.03.2012 р.

**РАЗДЕЛ 3. СОЦИОЛИНГВИСТИКА,
ЭТНОЛИНГВИСТИКА, ПСИХОЛИНГВИСТИКА
КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ
ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ**

УДК 8.811

**К вопросу об адъективе «русский»
в индивидуально-авторской фразеологии
Александра Проханова**

Акимова Е.Г.

*Тулский государственный педагогический университет
им. Л. Н. Толстого, г. Тула, Россия*

Статья посвящена вопросу функционирования индивидуально-авторских фразеологических единиц с компонентом-адъективом «русский» в романах Александра Проханова как одному из способов раскрытия характерных особенностей идиостиля писателя.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, фразема, русский, цвет, язык, семантика, мировосприятие, картина мира.*

Стиль Александра Андреевича Проханова часто считают оригинальным, колоритным, подчёркнуто индивидуальным. Язык Проханова, как полагают многие критики, изобилует яркими метафорами, оригинальными, цветистыми эпитетами, персонажи выписаны выпукло, наглядно, с обилием деталей, само описание имеет ярко выраженную эмоциональную и даже страстную окраску, чётко прослеживается отношение автора к тому или иному персонажу [8].

Цель статьи: изучение функционирования индивидуально-авторских фразеологических единиц с компонентом-адъективом «русский» в романах Александра Проханова.

«Поразительно умным человеком» назвал Лев Толстой Проханова. Конечно, это относилось к Проханову-старшему, тоже издателю и тоже писателю, к интеллектуалу и нонконформисту, жившему сто лет назад. Ничего не меняется. Одни и те же имена, одна и та же мучительная борьба, одно и то же сверхчеловеческое напряжение сил, одна и та же Россия, сложная, терзаемая, опьяненная самой собой, духом своих людей, лучших людей земли, ее солью... [4, с. 4]. Александра Проханова называют «летописцем своего времени, изобразившим в романах все войны, революции и катастрофы, произошедшие в России в конце XX – начале XXI века». А. А. Проханов – «певец сильного государства», империи, автор идеологии грядущей «Пятой Империи».

Основной идеей А. Проханова является «идея государства. Все его герои – государственники. Вот почему с неизбежностью он разминулся с авангардистами-раз-

рушителями типа Вознесенского и почему с ещё большей неизбежностью сблизился с традиционалистами-почвенниками, с лидерами деревенской прозы В.Беловым и В.Распутиным» [3, с. 7].

Русскую национальную идею ещё 250 лет назад сформулировал Иван Шувалов: «Сбережение народа». В нашем веке эти слова повторил Александр Солженицын. Но Александр Проханов, как замечает Сергей Беляков, решительно с этим не согласен. «Или великая Россия — или никакой России не нужно. Россия и русские живут во имя мистической Русской Победы и Русского Рая» [1, с. 14]. Два словосочетания — *Русская Победа* и *Русский Рай*, — ставшие в творчестве Проханова фразеологизмами, рассмотрим подробнее.

Один из героев романа «Скорость тьмы» генеральный конструктор завода Леонид Евграфович Люлькин произносит пафосную, но искреннюю речь перед собравшимися посмотреть на двигатель нового поколения, выпущенный на русском заводе: «*Не сомневаюсь, мы сделаем лучший двигатель, построим лучший в мире самолет. Россия способна строить самые лучшие самолеты, рождать самые светлые идеи. Будет очень трудно. Не все доживут до Победы. Но она непременно наступит, наша Русская Победа*» [7, с. 114]. Ему вторит другой патриот России, начальник конструкторского завода Ратников, обращаясь за финансовой помощью к своему бывшему, как оказалось, «закадычному другу, с которым вновь свела судьба» Шершневу: «*Я вложил в завод громадные деньги... Теперь, когда двигатель готов, его можно ставить на истребитель. Оснащать новыми машинами полки. Сюда вместе с заказом придут гигантские деньги. И мы их снова вложим в производство, создадим империю русского моторостроения. Мы, русские, — лучшие изобретатели и конструкторы. Мы создадим лучший военный самолет, лучшую военную авиацию. Мы одержим Русскую Победу, обеспечим России достойное место в мире*» [7, с. 133]. Натолкнувшись на суровый отказ и неверие собеседника в «русское будущее», Ратников старается «осмыслить услышанное, убедиться, что это дурная шутка, комичная выходка, ответ на его слишком пылкую проповедь, пафосные слова о России, о Русской Победе» [7, с. 134].

Той же мыслью о неизбежном возрождении России проникнуты слова генерала Пушкова, героя другого романа А. Проханова, — «Идущие в ночи»: «*Сегодня Россия снова разгромлена, враг в Кремле, в русских душах уныние, предатели гонят нас в пустоту, называют нас быдлом. И снова, тебе и мне, предстоит одержать Русскую Победу. Сделать наступающий век русским веком*» [6, с. 119].

Критики отмечают многогранность писательской манеры Проханова: «резок и угловат, мужественен и вроде бы излишне холоден», и в то же время «порой лиричен до прозрачности сиреневого апрельского заката» [2, с. 16]. В основе событий романа «Скорость тьмы» лежит легенда о так называемой «Русской Атлантиде» — стране Молоде, которая ушла под воду и жители которой приняли библейскую смерть. В творчестве А. Проханова особое место занимают религиозные мотивы, образы праведников, бессмертной души, небесного Рая. Но в романе «Скорость тьмы» появляется новый, связанный с затопленной страной, образ Рая, получающий свое наименование через фразеологическую форму: «*Ходит легенда, что где-то на дне находятся врата Русского Рая. Пусть миф, пусть легенда. Но она дает основание создать целую индустрию туризма. Хотите попасть в Русский Рай, садитесь на теплоход, плывите в море, погружайтесь в аквалангах и ищите свои золотые ворота*» [7, с. 138]. «*Врата Русского Рая*» — неплохо сказано», — цинично оценивает Шершнев легендарную идею. Люди же,

верующие в прошлое и будущее России, в разговоре друг с другом отмечают: «Ты так чудесно сказал. Россия никогда не исчезнет. Ведь помимо земной, есть ещё Россия небесная. Это **Русский Рай**, где собрались все русские герои и праведники. Ты – герой, ты будешь в **Русском Раю**», «Русский мужчина должен совершить героический подвиг, и тогда его встретят в Раю. Русская женщина должна принести себя в жертву, и тогда ей, мученице, откроется **Русский Рай**», «...мне умирать не страшно. Ты меня любишь. Нас ждет **Русский Рай**. Это наша Молода, которую мы воскресим» [7, с. 357]. Рассматриваемый фразеологизм служит наименованием не столько какого-то неопределённого явления, возникшего в воображении героев, сколько на самом деле существующего, вполне конкретизированного места: «Они [Ратников и Ольга Дмитриевна. – Е. А.] плыли по реке... Казалось, церкви окунули в реку золотые кресты. И он подумал, что их окружает святая вода. Река, по которой они плывут, – святая...

– Это наша Молода, – она угадала его счастливую мысль. – Святая река, вытекающая из **Русского Рая**» [7, с. 359].

В другом романе Проханова, «Виртуоз», семантическое наполнение фразеологизма *Русский Рай* конкретизируется и сужается до определенного образа, а именно, Собора Василия Блаженного: «Привезти в Москву и сыпать эти священные горсти к основанию Кремлевской стены, левее от Спасской башни, напротив Василия Блаженного, который, как известно, является образом **Русского Рая**» [5, с. 66]. В то же время герою того же романа, предполагаемому царевичу Алексею, является страшное видение, что «священный собор утратил образ **Русского Рая**» [5, с. 190].

Примечательно, что данный фразеологизм используют в своей речи как циничные герои романа, представляющие собой «лжеэлиту» России, так и герои-праведники. Такое широкое распространение рассматриваемого словосочетания подтверждает достаточно высокую степень его воспроизводимости как одного из свойств фразеологической единицы. Различаются интонации говорящих и подтекстное значение сочетания. «Быть может, среди затопленных монастырей и домов, мостовых и надгробных плит находятся врата в **Русский Рай**, которые скрыты от нас. Колокольня – это весть о **Русском Рае**, о русских мучениках и святых... Спасите колокольню. По ее ступеням мы спустимся в Молодею, и отыщем врата в **Русский Рай**,» - с надеждой говорит героиня-праведница романа «Скорость тьмы» Ольга Дмитриевна, и произнесение фразеологического сочетания «*Русский Рай*» по интонации и смысловому наполнению резко отличается от той же единицы в словах персонажей того же произведения, например, Шершнева и Маулуса. Кроме того, мы наблюдаем различия и в графической форме написания данного фразеологизма. В случае произнесения его антигероями, лишенными веры в будущее России, оба слова во фразеологизме пишутся с маленькой буквы: «Ну, зачем нам космические технологии?... Давайте лучше устроим космический город в районе Сочи. Пусть миллиардеры приезжают сюда, как на Сардинию или Лазурный Берег. Здесь они поймут, что такое **русский рай**» [7, с. 104]. Этот пример можно сравнить с использованием того же фразеологизма в эпизоде, раскрывающем уважительное отношение одного из героев романа «Виртуоз» к России: «Мечтаю построить в районе Сити не унылые стоэтажные стекляшки,... а ослепительный образ **Русского Рая**» [5, с. 140].

Вывод: Выявление и анализ особенностей варьирования устойчивых фраз в романах А. Проханова, условий и следствий появления новых авторских фразеологизмов способствует пониманию своеобразия фразеологической картины мира писателя, в которой важное место занимает идея российской государственности.

Список литературы

1. Беляков С. Проханов. Апология злодея/С. Беляков//Частный корреспондент. – № 10. – 2009. – С. 12-14.
2. Бондарев Ю. В. Творец/Ю. В. Бондарев//День литературы. – №8. – 1998. – С. 15-17.
3. Бондаренко В. Хранитель времени/В. Бондаренко//Проханов А. А. Собр. соч.: В 15 т. Т.1 – М., 2010. – С. 5 – 64.
4. Дугин А. Г. Последний прыгун империи (эссе об А. Проханове)/А. Г. Дугин. – М., 1999.
5. Проханов А. А. Virtuoz/А. А. Проханов//Собр. соч.: В 15 т. Т. 12. – М., 2010.
6. Проханов А. А. Идущие в ночи/А. А. Проханов. – М., 2008.
7. Проханов А. А. Скорость тьмы/А. А. Проханов//Собр. соч.: В 15 т. Т. 15. – М., 2010.
8. Романова С. В. Встреча с писателем Александром Прохановым [Эл.ресурс]. – Режим доступа: <http://slib.admsurgut.ru/index>.

Акімова К.Г. До питання про прикметник "російський" в авторській фразеології Олександра Проханова // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 210-213.

Стаття присвячена питанню функціонування індивідуально-авторських фразеологічних одиниць з компонентом-ад'єктивом "російський" у романах Олександра Проханова як одному із способів розкриття характерних особливостей ідіостиля письменника.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, фразема, російська, колір, мова, семантика, світо сприйняття, картина світу.*

Akimova E. To the question about adjective "russian" in the author's phraseology in Alexander Prokhanov's idiostyle // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.210-213..

The article is devoted to a question of functioning of individually-copyright phraseological units with a component- adjective "russian" in Alexander Prokhanov's novels as to one of the ways of disclosing of prominent features of the writer's individual style.

Key words: *phraseological unit, idiom, russian, language, semantics, attitude, a world picture.*

Поступила в редакцію 15.04.2012 г.

УДК 372.881'373.614.046.16

**Культуротворческая константа «цвет» – «общечеловеческий»
конструкт смысла и значения**

Амичба Д.П.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

Рассматривается и анализируется ментальный «общечеловеческий» конструкт «Цвет», структурированный национальными образами лингвокультурного пространства абхазов, русских, украинцев.

Ключевые слова: *чёрный, красный, белый, этимология.*

Актуальность исследования. Категории «цвет», «цветообозначение» являются предметом изучения многих научных парадигм. «Цвет», как выясняется, проблема не только философии, психологии, но и этнопсихолингвистики, и лингвокультурологии, которые ориентированы на изучение языка, народа и культуры. Понять культурный смысл и глубину конструкта «цвет», характеризуя лишь цвета и их оттенки, невозможно, как, наверное, нельзя до конца познать и постичь, что порождает смыслы, заключённые в «цвете». Китайский мыслитель Ян-Чжун в философском труде «Ле-Цзы» писал: «Порожденная цветом окраска всегда видна, то же, что порождает цвет, никогда не заметно» [2]. Думается, более точную характеристику этому явлению трудно придумать. И. В. Карасёв, описывая «хромологию» и определяя значение цвета в жизни человека, пишет прямо, что цвет является символом, поскольку каждый цвет несёт в себе глубокий символический смысл. «В разных культурах и в разные времена существовали различные понятия о цвете...» [2].

Цвет не только признан одним из основных средств изобразительного искусства, но и с его помощью «художник передает, а зритель воспринимает тончайшие нюансы действительности. Д. Дидро, И. Гете, Г. Гегель писали о магии цвета, о волшебной игре красок; Г. Гегель утверждал, что живопись не нуждается в третьем измерении, ибо заменяет его более высоким и богатым принципом цвета. Согласимся с тем, что, работая с натурой, художник не слепо копирует ее цветовые оттенки (иначе история искусства не знала бы розовых интерьеров А. Матисса, синих гор Н. К. Рериха ...)» [9]. В психологии термин «цвет» имеет два значения – психофизическое и общепсихологическое. Выделяется зрительный образ, характеризующийся цветовым тоном, насыщенностью и светлотой. Такой образ называется «аппертурным». Второе значение цвета называется предметным. Определяется такой цвет большим числом качеств, среди которых перцептивные – блескость, теплота, матовость и т. д., эмоциональные – приятный, возбуждающий, спокойный и т. д. [7].

Цель данной статьи – описать «общечеловеческий» конструкт «Цвет» и образы, формирующие и структурирующие его ментальные поля. *Задача* определяется

поставленной целью, а именно: выявить и охарактеризовать компоненты данного концепта-конструкта, раскрывающие смысл и значение его структуры. В научной литературе о цвете, его природе и характеристиках существуют точки зрения, которые определяются как онтологизирующая, атрибутирующая, психологическая. Авторы онтологизирующего подхода, к которым относят И. Ньютона и Э. Геринга, рассматривали категорию «цвета» как феномен субъективного (ощущений и образов) мира. «Цвет», согласно психологической теории, являясь самостоятельной психологической категорией, основывается на фактах поведенческих, физиологических и психологических реакций человека. Считается, что эти указанные теории не дают чёткого ответа на вопрос, чему соответствует цветовой образ в окружающем мире. При этом отмечается, что психологическая точка зрения, определяет «цвет как атрибут внешнего мира, полностью признает его связь с эмоциями».

Заметим, что изложенные подходы признаются всё еще далекими от понимания целостного феномена Цвета, в лучшем случае, оставаясь на уровне констатации фактов, в худшем – не имея методологических предпосылок для его исследования. На сегодняшний день в психологии отсутствует собственное определение Цвета, способное отразить всю полноту психологической феноменологии, связанной с Цветом, а используются бедные психологическим содержанием определения, часто без должного анализа их философских и мировоззренческих оснований, заимствованные у физиков и физиологов. Ни один из рассмотренных подходов не может полностью удовлетворить запросы психосемантики цвета. Наиболее близки ей определение Э. Геринга (но оно ограничивается только психической составляющей) и попытки рассмотреть Цвет как присущий действительности...»[7]. Нет сомнения в том, что цвет несёт в себе целостный образ, «органично включающий эмоциональную составляющую, который соответствует не абстрактным электромагнитным колебаниям, а чему-то вполне реальному в окружающем нас мире... На таких позициях стоит каждый, кто заявляет, что он воспринимает некоторые вещи не “глазом”, а “душой”. Еще один момент: здесь Цвет не разрывается на составляющие, из него не пытаются искусственно “экстрагировать” ощущение. Такой способ рассмотрения проблемы вполне соотносим с выделенной А. Д. Логвиненко (1985) третьей – семантической – парадигмой в психологии восприятия. Психический образ рассматривается в ней как “высказывание о мире” (Петренко, 1975). Если же мы придаем цветам статус естественных знаков, т.е. имеющих «природное», равное для всех значение, мы уже должны говорить о цветовом образе как о «высказывании» самого мира» [6]!

Представляет интерес этимология слова «цвет», предложенная М. Фасмером: «род. п. -а, мн. цветá; цветóк, мн. цветы́, укр. цвіт, бдр. цвет, др.-русск. цвѣтъ, ст.-слав. цвѣтъ ἄνθος (Euch. Sin., Супр.), болг. цвят, цветът, сербохорв. цвиџет, словен. sveét, чеш. květ, словц. kvet, польск. kwiat, в.-луж. kwět, н.-луж. kwět, полаб. kjot. Др. ступень чередования: ст.-слав. про-цвѣтъж, про-цвисти ἐξάνθειν, ἄνθειν, русск. цветý, цвести́, но цвёл из *квьѣль, укр. цвісті, цвіту́, болг. цвѣтя, цѣвна, сербохорв. цвѣсти, цвѣтеѣм, словен. cvätēm, cvāsti, др.-чеш. ktvu (из *квьѣтоϝ), инф. kvisti, польск. kwisć, kwitnę, в.-луж. kćć, ktu, (*квьѣтѣти, *квьѣтоϝ), н.-луж. kwisć, kwitu. Праслав. *květъ, *kvisti, *квьѣтоϝ родственно лтш. kvītēt, kvītu "мерцать, блестеть", kvitināt "заставлять мерцать". Недостоверна связь с лит. kvietūs "пшеница" (по Бернекеру, родственно, а согласно Буге (KS I, 356), заимств. из гот. ḥaiteis "пшеница"¹; см. М.–Э. 2, 356); ср. Бернекер I, 657 и сл.; Мейе. Ét. 178; Траутман, BSW 147; Остен-Сакен, IF 23, 382 и сл. Если принять и.-е. чередование задненёбных, то было бы возможно дальнейшее

сближение со свет (см.); см. Мейе, там же; Младенов 657; Вайан, RES 13, 110 и сл. Сомнительно родство с др.-инд. *kētúṣ* "ясность", др.-исл. *heið* ср. р. "ясная погода", вопреки Микколе (Utsl. Gr. I, 166), который предполагает метатезу из **koitvo-*. Знач. выражения цвет молодёжи восходит, как и нов.-в.-н. *Blüte des Adels* "цвет дворянства", к лат. *flōs nobilitātis* – то же; см. Фальк – Торп 85» [10].

Толковые словари, интерпретируя слово «цвет», выделяют как прямое, так и переносное значение словоформы: окраска, цвет [8]. Вызывает интерес в абхазском языке понятие «*Авшышы*», которое также переводится как «Цвет». Данным словом в указанном языке характеризуется человек, который изменился в лице в силу различных обстоятельств. О таком человеке, принято говорить: *Ившыш ивсахит* дословно, «Он-лицо-чернота изменить – Он цвет лица изменил». Как мы понимаем, этой идиомой выражают различные оттенки человеческой души, проявляющиеся как внутренне, так и внешне: *страх, огорчение, испуг, злоба* и даже *ненависть*. В разных жизненных ситуациях человек выражает себя по-разному. Лицо человека может покрыться красным, белым цветом: щёки гореть или, наоборот, становится белыми (бледными) и не только от большой усталости, нездоровья или подъёма жизненной энергии и сил, но и от злобы, ненависти, стыда, любви. *Любовь / нелюбовь, добро / зло, чернота души / любовь, вера, надежда*, исходящие из души – вот оттенки чувств человеческих, в которых можно выделить гамму белого, чёрного и красного цветов. В оппозиции к данным цветам выступают их оттенки, которые могут быть обозначены словами *Ашы, Еикъара*. Значение первого слова можно передать лишь описательно чёрный-пречёрный, или глубоко чёрный. Отсюда и выражения: *Ашы даганы дыйоуп* досл. «Он весь с головы до ног в чёрном (здесь, в трауре) = *Ашы ишъуп* «В траур он одет» = *Ашы икъыршан дгылоуп* «В траур он окутан». Горе, постигшее человека, описывают этими выражениями, в которых компонент *ашы* является доминирующим. Человек, невесёлый, вечно не довольный всем и всеми, не приносящий своим существованием никому радости, характеризуется идиомой: *Аибъара иха7аны дгылоуп* дословно «Верх черноты одел себе на голову – Стоит окутав себя чернотой».

На одном ментальном уровне с анализируемыми конструктами находятся и выражения: *Дышыны дыйоуп* = *Ашы даганы дыйоуп* = *Ашыра даганы дыйоуп*, которые дословно переводятся «Он-проклят есть – Его прокляли (здесь, проклятие, посланное тобой к тебе же и вернулось, или зло, совершённое обернулось злом)» = «Проклятие взяло его – Его прокляли». Очень важно понять грань между *Ашыра и ашы* «проклятие как грех, который совершают люди» и «проклятие, посланное за грехи силами небесными». Эти знаки отрицательной коннотации, хотя и находятся на одном ментальном уровне, но степень и глубина охвата *Ашы* как глубокий чёрный, исходящий из темноты и несущий большую опасность, различаются в лингвокультурном пространстве абхазов. Выражения, которые характеризуют отрицательного человека, употребляются со словом *Йъашы*. Этим словом определяется плохой человек, с чёрной душой = сердцем, с грязными мыслями, способный не только делом, но и грубым словом нанести непоправимый урон. От такого человека исходят грязные слова, и не только сквернословные. Абхазы считают, *Зы йъашы* дословно, «Чей – рот грязен», *Иы аха идар8соит* «Его-рот они-внутри-высыпают пепел – Высыпают в рот пепел» = *Иы агъам 0оуп* = *Иы еикъа7оуп* «Его рот грязен = Его рот чёрен». Понятие «Аикъа7а» переводится как «чёрный» и так же несёт в себе отрицательную коннотацию. Если абхазы говорят

Адгыл еикъа7ъахеит «Земля стала чёрной», то и в это выражение они вкладывают смысл «большое горе»: земля почернела от горя и пролитой крови. Выражение – *Ихы инаркны ишыаны айынѣа дйъашьуп* – «Он грязен с головы до ног» структурирует глубинный смысл понятия «айъашь» «Грязный, нечистый». Анализируемое слово употребляется не только в прямом значении, но и в переносном: содержит в основе корень *айы*, которое переводится дословно «кал»; этим словом характеризуются люди, неопрятные как внешне, так и внутренне. На таких нельзя ни надеяться, ни положиться: подведут, предадут. По мысли абхазов, эти люди неспособны на большие дела: любое порученное им дело, маленькое или большое, потерпит крах, о таких принято говорить: живое дело погубят на корню. Подобного человека русские описали бы ещё идиомой: *кишка тонка*.

Внутренние формы *кишка* в русском и *айы* в абхазском, возможно, совпадают и восходят эти слова к общему корню, который, можно предположить, был связным и мог обозначать либо «внутренние органы», либо содержимое этих органов. Например, «кал», который выбрасывается человеческим организмом как переработанный материал; слово, конечно, несёт отрицательный смысл и значение. Вызывает интерес и этимология данных слов. Слово «кал», по мысли М. Фасмера, может обозначать «укр. кал, ст.-слав. калъ πηλός... болг. кал, сербохорв. кабо, род. п. ка'ла "грязь, лужа", чакав. kál, род. п. kála, словен. kaál, чеш., слвц. kal "тина, грязь, слякоть, кал", польск. kał "кал, лужа, тина". Родственно др.-инд. kālas "сине-чёрный", kalaṅkam "пятно, позор", греч. κηλὰς ἡμέρα "чёрный день", κηλὰς αἶξ "коза с пятном", лит. cālidns "со светлым пятном на лбу", cālīgō "туман"... С др. стороны, сравнивают слав. *kaľ с греч. πηλός, дор. πᾶλός "гуща, грязь, глина"... но едва ли можно отделять последнее от παλκός ` πηλός (Гесихий) и лит. pėlkė "болото, топь..." [3].

Этимологические данные позволяют судить о том, что значение и смысл понятия «чёрный» восходит к словам с лексико-семантическим компонентом отрицательной оценки «грязь, лужа, сине-чёрный, кал». Сказанное выше, наверное, не будет противоречить тому, что *айы*, а также и *акъамса* «желудок» в абхазском языке, кал, кишка в русском имеют общее происхождение, поскольку этимология данных слов вобрала в себя понятия, структурирующие ментальные образы и поля отрицательной коннотации. Кишка, согласно этимологическому словарю М. Фасмера, восходит к языкам: «укр. кишка, польск. kiszka "кишка; колбаса", полаб. kōisa "почка". Вероятно, родственно др.-инд. kōṣṭhas "внутренности, кишки", kōṣas "футляр, ножны", возм., также греч. κύστις "мочевой пузырь, пузырь, (кузнечный) мех", κύσθος "женские половые органы", авест. kusra – "полый"...» [3]. Заметим, что происхождение слова «кишка» не совсем ясно и у А. Преображенского: он предполагал, что данное слово может обозначать «внутренность животных», или «чрево».

Становится совершенно очевидным, во-первых, что слова, содержащие рассматриваемый корень в анализируемых языках, несут отрицательный смысл. Фразеологизмы русского языка с компонентом кишка репрезентируют следующие модели: *Кишки выматывать* в значении «Мучить, изводить», выпустить кишки – «зарезать, убить» [4, с. 197–198]. Во-вторых, указанные слова, действительно, несут семантику «чего-то неприятного, чего не хотелось бы касаться», «чёрная сила», «смерть», «зло, исходящее от чёрных сил». Контекстуальными синонимами указанных выражений могут выступить фразеологизмы, заключающие в себе лексему «чёрный». Например, в конструкт «чёрная неблагодарность» мы вкладывает значения: «зло», «коварство», «измена», «кровь», «горе», «слёзы». «Чёрный» всегда

ассоциируется с чем-то мрачным, неприглядным, пугающим, способным навредить тебе и близким. «Чёрный» – это «мрак», «бездна», «темнота», «неизвестность». Наверное, неудивительно, что *держат в чёрном теле* кого-то – это значит лишить человека *надежды, веры, любви, радости, убить живую душу* [4, с. 519]. Достаточно вспомнить русскую поговорку *Чёрная кошка между ними пробежала*, как станет ясно, что речь идёт о соре двух людей. Или, например, её аналоги в украинском языке: *Глек між собою розбили = Між ними чорт межу переорав = Договорились до синього пороху* [5, с. 149]. Совершенно категоричное мнение о плохом человеке в украинском языке репрезентируется выражением: *Чорного кобеля не отмоешь до бела = Горбатого могила исправит = ср.: укр. З чорної кішки білої не зробиш = Хто родився вовком, тому лисицею не бути* [5, с. 149]. Слова «чёрный» и «чёрт», а также словосочетания «злой человек», «грешный человек», «человек с грязной душой» структурируют выражения в русском языке: *Чертям тошно*, а в украинском – *Аж пекло сміється* [5, с. 149]. Эти конструкты раскрывают глубинный смысл выражения «грязная душа / грязные мысли» и характеризуют тех, кто заслужил оценку *отдал душу Дьяволу*, сатане, чёрту. В абхазском языке люди с подобной характеристикой определяются идиомой *Агъам* «Грязь, мерзость (здесь, о человеке)», *Аюста* «Дьявол, сатана, чёрт» и выражениями: *зыдсы йъашьу, зыдсы цкъам*, которые переводятся как «Тот, у кого душа грязная, тот, у кого душа нечистая».

Надо заметить, что в абхазском языке оппозиция *анкъ7ъа // айа8шь* «чёрный» // «красный» структурирует понятие *аю* «глина тёмно-красного цвета, отсюда с тем же цветом аюы «вино», сюда же можно отнести и слово *аюыс0а* «чёрт, дьявол, сатана». Слово *аюыс0а* тогда мы могли бы описательно перевести и как «вышедший из черной-красной земли». Возможно, в представлении абхазов, именно из такой земли мог выйти дьявол, чёрная сила, вызывающая у людей ужас и страх. Человек, не внушающий доверие, от которого не знаешь, чего ждать в любую минуту, определяется выражением *Аю ды7оуп*. Так говорят о том, кто дословно, «Чёрно-красная глина он-(кл.ч.)-внутри-находится – Находится в земле, черпает силы из чёрно-красной земли». Недаром, наверное, говорится в русской пословице: *Бес пришёл, сатану привёл, чертенят наплодил, дьявола в кумовья зовёт*. Народная мудрость передаёт, насколько страшен и кровожаден чёрт в своих делах. Как бы подтверждая данную мысль, читаем у абхазов: *У чёрта и мать чертовка*. Чёрт – носитель чёрного, человек с чёрной душой и есть всё тот же чёрт, потому не приходится удивляться и тому, что *Чёрную душу и мылом не отмоешь*.

«Красный» / «Чёрный» в ментальном образном мире абхазов – это конструкты, которые когут структурировать понятия, несущие «смерть», «кровь», «слезы», «зло» [1]: неудивительно, что *аюю йавшь* дословно «красный человек», как, впрочем, рыжий у русских, способен, по представлению этих народов, принести в дом несчастье. Вспомним выражение русского языка *плакать кровавыми слезами*, значение и смысл которого – «потеря близкого», «неутешительное горе», «большая беда, разрывающая душу и сердце». Следует заметить, что «Красный» с положительной коннотацией употребляется, если выступает контекстуальным антонимом в конструкциях как *Дйадшьхеит аёы ршы икъыртъзшьа* «покраснел, словно ошпарили кипятком (здесь, облили с ног до головы кипячёной водой) = *Дйъашйёа дйалеит* «Он превратился в белое (здесь, стал белее белого – Побелел)». Состояние, когда человек испытывает стыд из-за допущенных ошибок, промахов в чём-то, страх за близкого, жизнь которого подвергается опасности, можно определить указанным выше

выражением. Реакция на угрозу тебе и твоим близким передаётся конструкциями типа *Дйъашѣа дйалеит, Дйадшьхеит*, которые не несут «смерть», «кровь», «горе». Эти синтаксические модели соответствуют выражению в русском языке *Кровь (краска) бросилась в лицо*. «Красный» / «Белый», по всей видимости, находятся на одном ментальном поле с конструктом *Ашкъакъа* «Белый», если Ашкъакъа является носителем положительной оценки с положительной коннотацией. Ментальное поле *ашкъакъа* «белый» употребляется с конструкциями типа *Ивсада шкъакъаат* досл. «Пусть его душа побелеет – Пусть его душа будет белой», в которых человек характеризуется только лишь с положительной стороны. Хорошему, доброму, отзывчивому человеку, или *Зыдсы цкъоу* «Тот у кого чистая душа», желают, чтобы душа, представшая перед Всевышним, оставалась белой.

Вывод. Из изложенного выше можно заключить, что конструкт-концепт «Цвет» и его компоненты: «Черный», «Красный», «Белый» – являются не только носителями общечеловеческого смысла и значения, но и структурируют базовые общечеловеческие концепты – такие, с одной стороны, как «Зло», «Добро», «Грех», «Кровь», с другой – «Любовь», «Вера», «Надежда».

Список литературы

1. Амичба Д. П. Концепт «Кровь» в русской, украинской и абхазской фразеологии / Д. П. Амичба // Концепти та концептосфери: [колективна монографія]. – Дніпропетровськ : Пороги, 2009. – С. 25 – 39.
2. Карасев И. В. Хромология. Толкование цвета [Электронный ресурс] / И.В. Карасев. – Режим доступа: <http://www.numbernavics.ru>
3. Кишка. М. Фасмер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-5298.htm#ozhegov>
4. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Российская академия наук. Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
5. Пословица не мимо молвится. Русские пословицы и поговорки с украинскими соответствиями / Сост. Н. Беленькова (на русском и украинском языках). – К. : Дніпро, 1969. – 247 с.
6. Психология и психосемантика цвета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://colormind.narod.ru/YanshinMonograph/YnshinMngrph1-5-2.htm>
7. Цвет. Психологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.anypsy.ru/glossary/tsvet>
8. Цвет. Ушаков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-15237.htm#ushakov>
9. Цвет. Философский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovarionline.ru/word%D1%84%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D1%86%D0%B2%D0%B5%D1%82.htm>
10. Цвет. М. Фасмер [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-15237.htm>.

Амичба Д. Культуротворча константа «Колір» – загальнолюдський конструкт смислу і значення // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 214-220.

Розглядається та аналізується ментальний «загальнолюдський» конструкт «Колір», структурований національними образами лінгвокультурного простору абхазів, росіян, українців.

Ключові слова: чорний, червоний, білий, етимологія.

Amichba D. Culturally creative form “color” – “universal” concept of meaning and sense // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.214-220.

In this article “universal” mental concepts are being analyzed. We deal here with the concept “color” and it’s additional images according to the national characteristics of the Russian, Ukrainian and Abkhazian languages.

Key words: black, red, white, etymology.

Поступила в редакцію 15.04.2012 г.

УДК 81'271.1=111

**Прагматика англomовного новинного медіатексту:
маніпулятивний потенціал**

Біляк І. В.

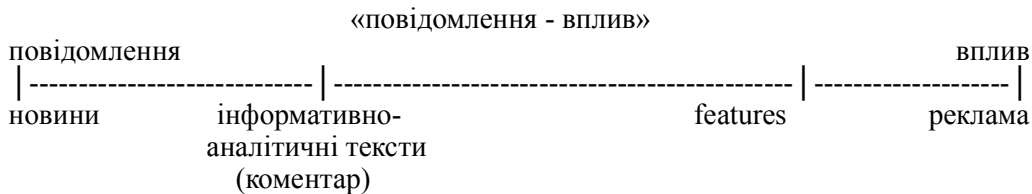
*Житомирський державний університет ім. Івана Франка,
м. Житомир, Україна*

У статті розглянуто новинний медіатекст як базовий текст ЗМІ. Встановлено його мікро- та макроструктуру, основні функції та якості. Також виявлено маніпулятивний потенціал новинного медіатексту.

Ключові слова: *новинний медіатекст, мікро- та макроструктура, структурні трансформації, вплив, маніпуляція.*

Останні лінгвістичні розвідки свідчать про стійкий інтерес до вивчення текстів ЗМІ з позиції їх здатності впливати на всі соціально-політичні процеси в суспільстві, формувати громадську думку й мовну картину світу й навіть впливати на ідеологію та культуру. Адже у сучасному інформативному суспільстві сила впливу ЗМІ неймовірно зростає.

Новинний текст як базовий текст ЗМІ володіє усіма якостями, притаманними медіатекстам, але водночас має свої специфічні ознаки та особливі функції. Так, якщо поглянути на шкалу «повідомлення – вплив», запропоновану В. В. Виноградовим [1] у світлі функціонально-стилістичної диференціації мови, то можна побачити, що основною функцією новин є повідомлення:

Разом з тим, серед новинних текстів спостерігається тенденція не лише (й не стільки) повідомляти, а й впливати, що робить їх цікавим матеріалом для вивчення маніпулятивних стратегій, а також обумовлює *актуальність* запропонованої розвідки.

До визначення новини можна підійти з різних позицій – з позицій філософії, теорії інформації й комунікації, теорії та практики журналістської діяльності, теорії дискурсу тощо. Оскільки новинний текст нас цікавить як базовий текст ЗМІ, спробуємо дати його визначення з точки зору класифікації газетних жанрів ЗМІ. Але попри численні дослідження, присвячені цьому питанню, чітка класифікація досі відсутня. Загальноприйнятна на сьогодні у вітчизняній лінгвістиці типологія газетних жанрів

включає в себе три родові групи газетних матеріалів – це інформаційні, аналітичні й художньо-публіцистичні. Вважається, що новини належать до інформаційних жанрів [7, с. 139]. В свою чергу, до числа інформаційних жанрів різні вітчизняні автори відносять інформацію (новину), інформаційне повідомлення, інформаційну кореспонденцію, інформаційний звіт, інформаційне інтерв'ю, інформаційний коментар, блиц-опитування, запитання-відповідь, репортаж, пораду, прес-реліз, програму, афішу, некролог. Крім того, інформаційне повідомлення має такі жанрові різновиди, як повідомлення про якусь подію, хроніку, анонс, анотацію, міні-рецензію, блиц-портрет, міні-огляд, міні-історію, міні-пораду [7, с. 63 – 72; 4].

Навіть при поверхневому погляді стає зрозумілим, що не всі серед зазначених жанрів повідомляють новину як таку. Деякі з них використовують вже готову інформацію, деталізують її, деякі опрацьовують її, що неодмінно передбачає суб'єктивно-оцінну інтерпретацію, інші повідомляють не фактичну, а «потенційну» новину, привертаючи увагу до майбутньої події, рекламують її.

По-іншому вирішується проблема жанрового статусу новини в англо-американській традиції класифікації жанрів ЗМІ. Новина виокремлюється в самостійний тип медіа-дискурсу. Так, наприклад, аналізуючи сучасні англійські медіатексти, Т. Г. Доброклонська виділяє чотири основні функціонально-жанрові типи медіатекстів: *новини (news)*, *інформаційну аналітику й коментар*, *публіцистику й будь-які тематичні матеріали (features)*, а також *рекламу*. Дана класифікація розроблена з урахуванням як функціонально-стилістичної диференціації мови, так і з опорою на комбінаторику функцій повідомлення й впливу в кожному з жанрів [3, с. 38 – 44].

Виокремлення новин як окремого жанру є справедливим і з точки зору таких критеріїв, як предмет розгляду тексту, його функції і методи. Предмет новини – останні події, відібрані відповідно до критерію «новинної цінності», функція – залучення уваги громадськості до аспектів дійсності, які акцентуються, метод – стислий оперативний виклад суті події при мінімальному обсязі фонові інформації [5].

Як бачимо, поняття «новинної цінності» лежить в основі визначення новини. Більшість дослідників погоджуються, що цінність новини визначається цілим рядом факторів, таких як новизна, актуальність, просторова та психологічна близькість до адресата, значимість, можливі наслідки для масової аудиторії та фактор людської цікавості [10; 9].

Взаємодія цих факторів призводить до розміщення новинного тексту в конкретній точці «шкали новинності» – поняття, яке застосовується в зарубіжній комунікативістиці. Обрахувати координати тексту на цій шкалі можна за схемою: звичайна людина + звичайна подія = 0, звичайна людина + незвичайна подія = 1, незвичайна людина + звичайна подія = 1, незвичайна людина + незвичайна подія = 2 [6].

Оскільки *предметом* нашого дослідження є англомовні новинні медіатексти, доречним буде зазначити, що в англомовній журналістській традиції новинне повідомлення позначається загальноприйнятим терміном «*story*» (leading story, front-page story, minor story, backpage story, inside story, major story, etc). Іноді для позначення одиниці новинного повідомлення використовується термін «*news item*».

Метою дослідження є окреслення структури новинного повідомлення для того, щоб виявити явища, які є непритаманними текстам новин і, таким чином, можуть містити в собі певне функціональне навантаження.

Новина, як і будь-який функціональний жанр, має свою структуру, але на відміну від інших літературних жанрів, зокрема й деяких газетних жанрів, новина характе-

ризується надзвичайно стійкою мікро- і макроструктурою, високим ступенем повторюваності та багаторазовою відтворюваністю. Таким чином, тексти новин характеризуються «прозорою» структурою, що робить їх цікавим матеріалом для вивчення механізмів впливу.

Структурна композиція тексту новин будується за принципом перевернутої піраміди. Це передбачає, що вся найцінніша та найголовніша інформація повідомляється на-початку, інформаційне навантаження спадає по мірі розгортання тексту. Так, на самому початку подається стислий зміст повідомлення, який розкривають заголовок і вступ, далі подаються головні події, фон, і наприкінці – найменш важливі елементи – контекст, історія та вербальні реакції або коментар [2, с. 228 – 268]. Така структура полегшує процес виробництва й сприйняття тексту, допомагає концентрувати увагу й виділяти найголовніші елементи тексту.

Якісне новинне повідомлення повинно бути об'єктивним та повно інформативним, тобто відповідати на всі шість запитань, запропонованих римським оратором Квінтіліаном – *хто? що? де? коли? як? чому?*. Причому, заголовок та вступ (в англomовній традиції – *lead*) повинні також містити в собі відповіді на ці запитання. Іноді, якщо заголовок та вступ дуже великі за обсягом, компонент *чому?* може випуститися.

Новинне повідомлення може повідомляти не лише про одну, але й про декілька подій одночасно, тоді й заголовок, і вступ повинні посилатися на ці події. Іншим варіантом висвітлення кількох подій у новинному тексті є згадування в заголовку найбільш важливої події, або тієї, яка відбулася останньою і має більш інформативне значення, відповідно до поняття релевантності, запропонованого Т. ван Дейком [2, с. 229, 250].

Описана модель, хоч і є ефективною, водночас допускає стильову й тенденційну варіативність серед різних видань і журналістів. Так новинний текст може бути тематично структурованим, наприклад у випадку, коли менш важлива інформація поміщається в заголовку або у вступі, або коли важлива інформація знаходиться в кінці чи зовсім випускається. Такі структурні трансформації, на нашу думку, можуть забарвлювати повідомлення, впливати на сприйняття тексту, маніпулювати думкою читача. Як пише Т. ван Дейк, новина сама по собі не структурована, структура приписується новині журналістом. І хоча однією з головних ознак якісного новинного повідомлення, англійського зокрема, є об'єктивно нейтральний стиль викладу, вплив на читача відбувається принаймні на одному з етапів: при відборі фактів, висвітленні події, створенні образу, культурно-ідеологічного контексту, формуванні стереотипів.

Так, у поданому нижче прикладі спостерігаємо зміну розміщення вступу, який традиційно слідує безпосередньо за заголовком:

Out of sight, Somali piracy fight gets rougher.

When tanker master Miro Alibasic takes one of his company's vast ships across the Indian Ocean, he likes to have all the firepower he can get on board.

Having seen last year how Somali pirates treat their captives, the 61-year-old is in no hurry to experience it again.

"It was hell on earth," he told Reuters by telephone from his home in the Croatian port of Dubrovnik.

The number of ships seized in the region by Somali pirates fell last year, industry data shows, but the overall number of attempted attacks continues to rise and the raids have become increasingly violent (Reuters. com).

Хоча заголовок даної статті й виражає основну ідею, за ним не слідує вступ, який мав би розкривати головну ідею, його знаходимо далі по тексті лише в четвертому абзаці. Натомість, йому передує менш важливий компонент структури новинного повідомлення – фон, в якому йдеться про очевидця висвітлених подій. Така структурна трансформація надає можливість автору апелювати до людський почуттів, викликати певні емоції, що, в свою чергу, не може не створювати необхідну атмосферу для сприйняття повідомлення.

Іноді новинні повідомлення піддаються ще більшим структурним трансформаціям, коли змінюється не лише послідовність структурних компонентів, а й повністю запозичується схема викладу матеріалу з текстів інших жанрів. Так, наступний новинний текст має не лише наративний, а й ігровий характер викладу матеріалу. І заголовок, і вступ, і головний текст починаються як вигадана подія, де головні герої і події описуються як історичні персонажі:

Roman 'gladiators' arrested after clash of swords outside Colosseum.

For the first time perhaps since the fall of the Roman empire, a group of centurions faces prosecution for mounting an assault on brother officers just a few paces from the Forum.

Unknown to the attackers, their fellow "centurions" were undercover police officers sent to investigate claims of racketeering and fraud in the shadow of the Colosseum. Dozens of modern-day Romans dressed as centurions or gladiators make a living by posing for photographs alongside tourists in return for tips and by enticing them onto tours in exchange for payments from the organisers.

But the business has been plagued by complaints from holidaymakers of centurions resorting to threats, and allegations that it is a "closed shop" from which outsiders are rigorously, and sometimes brutally, excluded. The three men arrested on Wednesday have been accused of assault and risk additional charges of criminal conspiracy, according to the Corriere della Sera newspaper (The Guardian).

З точки зору змісту, новинний текст також характеризується наявністю стійких тематичних блоків, таких як політика, спорт, освіта, культура та інші, які в свою чергу розподіляються на підтеми. Тематичні блоки базуються на двох дихотомічних основах: hard news – soft news, local news – foreign news. «Жорсткі» новини мають тверду фактологічну основу і відповідають на запитання що? де? коли?, які складають основу будь-якого новинного тексту, в той час як «м'які» новини враховують фактор людської цікавості, доповнюючи текст апеляцією до загальнолюдських цінностей та емоцій. Вони орієнтовані на те, щоб викликати співчуття, подив, захоплення [3, с. 74]. Для «м'якого» варіанту подачі інформації є важливим момент інтриги, «гри з мовою», особливий тон повідомлення, переключення уваги з підсумка на деталі, що надає великі можливості для впливу на читача [8, с. 6].

На лінгвістичному рівні нейтральна та деперсоніфікована подача інформації забезпечується цілим рядом морфолого-синтаксичних та лексико-фразеологічних особливостей. Так, новинний текст характеризується насиченістю пасивних форм та безособових конструкцій, що привертає увагу в першу чергу до події; широким використанням теперішнього тривалого часу та конструкції *there is / are*, що підкреслює актуальність події. На лексичному рівні новинний текст характеризується високим рівнем синтаксичних словосполучень, переважним використанням обмежуючих прикметників, високим ступенем клішованості (30-40 %). Крім того, в новинному тексті майже не використовуються конотативні словосполучення й ідеологічні єдності. Ефект достовірності підтримується наявністю великої кількості цитат та

посилань. В той же час синтагматичні одиниці, якими насичений новинний текст, все ж відображають культурно-ідеологічні особливості певної мовної спільноти, таким чином, кожен інформативний текст, в тому числі й новинний, характеризується наявністю певної ідеології [3, с. 83 – 122].

Висновки. Таким чином, при всій прозорості та суворості лінгвістичної й екстралінгвістичної структури новинного медіатексту та прагненню до нейтральної подачі інформації, новинний текст містить в собі численні можливості для маніпулятивного впливу на читача, «підштовхування» його до певної інтерпретації повідомлення й до поступового формування певної ідеології. Засобом такого впливу на читача є передусім структурні відхилення від класичної композиції тексту новин, а саме структурні трансформації або введення до структури новинного тексту факультативних компонентів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальному аналізі та класифікації структурних трансформацій, які використовує англomовний новинний медіатекст, та встановити функції таких трансформацій.

Список літератури

1. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 256 с.
2. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Дейк ванн. – Б. : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
3. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов (опыт исследования современной английской медиаречи). Изд. 2-е, стереот. / Т. Г. Добросклонская. – М. : Едиториал УРСС, 2005. — 288 с.
4. Кобяков А. О жанрах современной газетной журналистики [Электронный ресурс] / А. Кобяков. – Режим доступа: <http://www.mediasprut.ru/jour/theorie/genre/ak-genre.shtml>.
5. Конурбаев М. Э. Критерии выявления публицистических жанров. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: [учебное пособие. Отв. ред. М.Н. Володина] / М. Э. Конурбаев. – М., 2003. – 185 с.
6. Пельт В.Д. Новость в газете. Проблемы информации в печати. Очерки теории и практики. Отв. ред. С.М. Гуревич / В. Д. Пельт. – М., 1971. – 121 с.
7. Тертычный А. А. Жанры периодической печати / А. А. Тертычный. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 320 с.
8. Шостак М. И. Журналист и его произведение: [практ. пособие] / М. И. Шостак. – М. : Гепдальф, 1998. – 96 с.
9. Dominick J. R. The Dynamics of Mass Communication / J. R. Dominick. – New York: McGraw-Hill, 1993.
10. Hennessy B. Writing Feature Articles. A practical guide to methods and markets / B. Hennessy. – London: Focal Press, 1989.

Біляк І. В. Прагматика англоязычного новостного медиатекста: манипулятивный потенциал // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.221-226.

В статье рассматривается новостной медиатекст как базовый текст СМИ. Определена его микро- и макроструктура, основные функции и качества. Также выявлен манипулятивный потенциал новостного медиатекста.

Ключевые слова: *новостной медиатекст, микро- и макроструктура, структурные трансформации, воздействие, манипуляция.*

Bilyak I. V. Pragmatics of English news mediatext: manipulative potential // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.221-226.

The article deals with news mediatext as a basic mass media text. The author determines its micro- and macrostructure, as well as its main functions and characteristics. Revealed is also the manipulative potential of news mediatext.

Key words: *news mediatext, micro- and macrostructure, structural transformations, influence, manipulation.*

Поступила до редакції 02.03.2012 р.

УДК 811.111.81'42

Діалоги позитивно налаштованого характеру в прозі Дж. К. Оутс

Блинова І. А.

*Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов,
м. Горлівка, Україна*

Стаття присвячена дослідженню одного з підтипів зовнішніх діалогів, що налаштовані на позитивну, доброзичливу та успішну комунікацію. Такі діалоги є широко представленими в прозі досліджуваної письменниці.

Ключові слова: *художній прозовий дискурс, зовнішній діалог, позитивна комунікація.*

Постановка проблеми. Зазначимо, що специфіка діалогу, різноаспектне його вивчення залишаються актуальними й сьогодні. Основи теорії діалогу в мовознавстві були закладені в працях Л. В. Щерби, Л. П. Якубинського, В. В. Виноградова. Великий інтерес до діалогу простежується з кінця 40-х рр. ХХ ст. З того часу питання діалогу інтенсивно розробляються на матеріалі різних мов: російської, німецької, англійської, французької, української [7; 9; 13; 15; 10; 4; 6].

В останній час, за спостереженнями Н. В. Шульжук, активізувалися публікації з питань діалогічного мовлення, і воно стає об'єктом численних дисертаційних досліджень (див., наприклад [3; 8; 16; 14; 12; 1]) [18, с. 21–22], зокрема на матеріалі текстів художньої літератури (як драматичних [4; 11], так і прозових творів [1; 18; 16]). Як бачимо, великий дослідницький доробок, присвячений діалогу, свідчить про складність і багатоаспектність цього явища, бо діалог є формою мовного спілкування, сферою виявлення мовленнєвої діяльності людини і – ширше – формою існування мови.

Мета статті полягає у спробі виокремити та системно описати таку форму репрезентації персонажного мовлення в художньому прозовому дискурсі як зовнішній діалог та його підтипи. *Матеріалом дослідження* слугують оповідання, що увійшли до збірки оповідань “The Collector of Hearts” (“Колекціонер сердець”), та новела “You” (“Ти”) Джойс Керол Оутс, яка є однією з найяскравіших представниць американської «жіночої» літератури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Актуальність* цієї розвідки зумовлена насамперед тим фактом, що сучасний прозовий дискурс є недостатньо ґрунтовно дослідженим, зокрема творчість Дж. К. Оутс як представниці сучасної англомовної прози.

Під *діалогом* (від грец. dialogos – розмова, бесіда) будемо розуміти, услід за визначенням, наведеним в енциклопедії «Русский язык», «форму мовлення, що складається із регулярного обміну висловлюваннями-репліками, на мовний склад яких взаємно впливає безпосереднє сприйняття мовленнєвої діяльності мовців» (переклад наш. – І. Б.) [17, с. 119].

У цій розвідці зупинимось більш детально на діалогах **зовнішніх**. Як свідчать

наші спостереження, у досліджуваних творах наявне співіснування, з одного боку, **діалогів, налаштованих на позитивну, доброзичливу та успішну комунікацію**, де відображаються взаєморозуміння між партнерами, гармонія стосунків, сприятливий для розмови клімат, адекватні реакції співрозмовників, плавний розвиток дій при *обговоренні* адресатом та адресатом певної інформації, її *доповненні та конкретизації*. З іншого боку, **діалогів, спрямованих на негативну, агресивну, конфліктну, суперечливу** комунікацію, яка, протікаючи в умовах напруження та вирування пристрастей, включає дискусію між партнерами, сварку, лайку, скандал, звинувачення, з'ясування стосунків та їх розрив, суперечку, погрози тощо за умов наміру *вплинути* на думку співрозмовника, *довести* власну правоту, *переконати* в чомусь (більш детально про це див.: [5]). Непримиренність думок адресата й адресанта в цьому випадку призводить до викриття їхніх негативних рис характеру, таких як: презирства, образи, обурення, гніву тощо.

Прикладом діалогу, який виникає у *сприятливому комунікативно-психологічному кліматі*, де учасники мовленнєвого акту в цілому прагнуть до успішної комунікації, що забезпечує гармонійне розгортання діалогічної форми, може слугувати бесіда двох знайомих, Меріон, 17 років, і Пітера, 42 роки, з оповідання Дж. К. Оутс „Ти”:

“No, I haven't seen Miranda. You know I haven't seen her for two weeks,” he says. “What's happened?”

“She walked out last night. Mother left too, she's in Hollywood – they had a terrible fight, the worst one yet – I thought she might have come to you.”

Silence. Peter's agitation. Behind him a small air conditioner rumbles in a window, as if sharing his agitation.

“But you know that your sister and I... we broke it off. ...”

“She didn't call you?”

“No ... [20, с. 374–378]”

Досліджуваний фрагмент являє собою діалог **інформаційного характеру**, в якому репліки, що чергуються, доповнюють зміст одна одної, конкретизують, роз'яснюють тощо. У цьому випадку співрозмовників, між якими відчувається діалог, пов'язують приятельські стосунки: стосунки водночас батька й дочки та колишніх коханців. Мета розмови – спроба Меріон отримати у Пітера будь-яку інформацію про місцезнаходження її сестри-близнючки Міранди, яка пішла з дому після сварки з матір'ю.

Наведений діалог за своїми особливостями (у нашому випадку за характеристиками здебільшого зовнішнього, вербального плану) максимально наближений до розмовного діалогічного мовлення: окрім структури реплік, це і їхнє словесне наповнення, і типові для розмовно-побутової сфери спілкування синтаксичні конструкції. Як бачимо, аналізовані структури складаються як з *простих*, у тому числі *однослівних* (“Jesus.”; “Yes.”; “No.”), *неповних* (іноді однослівних) *контекстуальних, ситуативних, еліптичних* (“A test?”; “About killing herself?”; “Monday.”; “Kidding how?”; “Me?”; “About Miranda?”), так і *складних речень з різними видами зв'язку* – сполучниковим і безсполучниковим (граматична основа в наведених нижче прикладах виділена жирним шрифтом, сполучники/сполучні слова – курсивом): “**I don't know what you mean**”; “**Does she really think she's pregnant?**”; “She doesn't seem to care; **it's Mother who cares.**”; “**You don't think there's a chance Miranda is just kidding?**”; “**They cut me off from them and she preferred them to me**”. Притаманні розмовному мовленню різного роду неповні речення, так звані слова-речення, приєднувальні конструкції відображають гострі почуття, глибокі переживання персонажів під час роз-

мови, які викликаються їх бажанням прояснити подробиці подій, зробити власні припущення щодо ситуації, яка склалася, або створити вигляд необізнаності у справах. Складні речення вживаються з метою наміру комунікантів більш детально описати та роз'яснити проблеми, які їх турбують.

Відзначається висока частотність уживання *питальних речень або речень із питальною інтонацією* (“What did she say?”; “When is Madeline coming back?”; “Has she called you yet?”; “She left this morning?”; “Then you don’t know where she is?”; “And Madeline is in Hollywood?”); *заперечних речень* (“I don’t remember.”; “I don’t know what to do.”; “No, I haven’t seen Miranda.”; “I don’t know her friends ... I never got to know them.”); *речень з відповідною модальністю* (“I would do anything in my power for her and your mother and you – believe me – but what can I do?”; “I think I should call the police.”; “Do you think I could ... would you give me her number?”; “She won’t talk about it.”; “She won’t see the doctor to make sure.”; “... I thought she might have come to you.”); *різного роду повторів* – анафори¹ (“I don’t know what to do. I don’t know where to look for her.”; “She won’t see the doctor. She won’t take a test.”); епанафори² (“You don’t think there’s a chance Miranda is just kidding? – “Kidding how? What do you mean?”), анепіфори³ (“What did she say?” – “You mean she ... she talked about *that*? What did she say?”) тощо.

Довжина абзацу в цьому випадку зменшується, оскільки висловлювання в результаті графічного оформлення (особливого розташування в тексті) – репліки співрозмовників починаються з нового рядка; чергування коротких реплік зорозвантажує сторінку, залишаючи праву її частину заповненою лише частково. Як засвідчує аналіз, діалогічний фрагмент переважно складається з досить лаконічних, типово розмовних конструкцій, де знакам пунктуації належить не остання роль: емоції (тривога, хвилювання, розпач, сором) героїв та пікантні, незручні для обох партнерів подробиці ситуації, які й породжують хезитацію/недомовленість/незакінченість у мовленні героїв, передаються як за допомогою пунктуаційного оформлення – трьох крапок, тире, так і стилістично-синтаксичних засобів, зокрема повторів: “You mean she ... she talked about *that*?”; “Well ... I assume ... I assume she threatened suicide.”; “I’m sorry but *what can I do*? About Miranda ...? You know I love her, I would do anything in my power for her and your mother and you – believe me – but *what can I do*?” “... The people she’s been hanging around⁴ with now, those freaks, those acidheads⁵ – they made fun of me, I never got to know them.”; “But you know that your sister and I ... we broke it off ...”; “Yes, you, but more than that ... something more. ... I think you know.” Інтонація в цьому випадку, втрачаючи функції оформлення закінченості речення, передає схвильоване, емоційно перенасичене мовлення.

Поряд з нейтральними лексичними одиницями в мовленні співрозмовників функціонують лексеми з емоційним та експресивно-стилістичним забарвленням, марковані в словнику [21] як “informal”, “disapproving”, “offensive”, “slang”: those *freaks*⁶, those *acidheads* – they made fun of me; the people she’s been *hanging* around with now; Miranda is just *kidding*⁷, – усе це дієві засоби збереження ефекту автентичності розмовного мовлення, що звучить.

Діалог зберігає чітку структуру: заключні фрази висловлювання кожного з персонажів стимулюють відповідну мовленнєву реакцію – це або *питальне речення* (“Does she really think she’s pregnant?”; “Then you don’t know where she is?”; “What did she say?”; “Did she talk about that with you?” “But what are you going to do?”); або *фраза, вимовлена з особливою експресією* (“Jesus ...”; “Once or twice, but it was nothing

serious. She was just being emotional ...”); або *інформація, для сприйняття якої співрозмовникові необхідні додаткові роз’яснення* (“Kidding how? What do you mean?”), що забезпечує високий ступінь імовірності продовження діалогу.

Наведений фрагмент прозового діалогу цікавий перш за все нестабільною структурованістю: репліки-стимули та репліки-реакції постійно перемежуються і переходять від Меріон до Пітера і навпаки, в окремих випадках наявне одночасне подання в одному висловлюванні і репліки-стимулу, і репліки-реакції.

Учасники спілкування в цьому випадку наділені приблизно однаковими комунікативними правами, які забезпечують, відповідно, тотожні можливості ведення розмови, що знаходить вияв у схожому обсязі реплік, поперемінному переході ініціативи від одного суб’єкта мовлення до іншого (наприклад, герої твору по черзі задають запитання, які стимулюють продовження бесіди).

У діалогічний фрагмент включене *авторське мовлення*, яке характеризує супровідні мовленнєвому спілкуванню елементи поведінки героїв у наведеній ситуації (про Пітера: Peter whispers; he stares at me; Peter walks slowly around his office; he bumps into the edge of his desk; про Пітера та Меріон: we are both terribly embarrassed; we stare at each other in embarrassment; we stare at each other in anguish; we are ashamed; silence). Описаний автором механізм інтонування мовлення героїв (паузи, гучність голосу, темп тощо) та застосування таких позамовних засобів увиразнення мовлення й підсилення емоційності, як міміка й жести, уможливають передачу різноманітних почуттів героїв під час бесіди: сором, стан зниклої впевненості, острах, страждання, збентеження, тривоги, гнів. Емоційні, психологічні жести в свою чергу подвоюють смисл, будучи тісніше пов’язані з контекстом, аніж з текстом.

Таким чином, дослідження діалогів цього виду в новелі “Ти” та оповіданнях збірки “Колекціонер сердець” показало, що вони зберігають у своїй основі єдиний тематичний стрижень завдяки здебільшого лінгвістичним засобам зв’язку між окремими репліками: різноманітним видам повторів, мовленнєвим засобам багатозначно-„наскрізного” характеру, різного роду паралелізму тощо.

Проаналізований підтип зовнішнього діалогу засвідчує взаєморозуміння між партнерами, гармонію відносин, сприятливий для розмови клімат, адекватні реакції співрозмовників, плавний розвиток подій з метою обговорення адресатом та адресантом певної інформації, її доповнення та конкретизації. Отже, у результаті аналізу, проведеного на матеріалі творів Дж. К. Оутс, доходимо *висновку*, що такі діалоги є активно використовуваними в прозі досліджуваної письменниці, адже в психічних станах, які супроводжують діалоги цього роду (співчуття, зацікавленість, співпереживання тощо) людина знаходиться довше, аніж у стресових та інших ситуаціях негативного плану.

Перспектива подальшого вивчення кола зазначених проблем полягає, як нам вбачається, по-перше, в продовженні теоретичного дослідження типів та різновидів діалогу в художньому тексті – на матеріалі інших письменників, творів, що належать до різних жанрів та літературних течій, що дозволить розширити існуючий банк даних текстового матеріалу та надасть можливість зробити висновки дослідження більш достовірними.

Список літератури

1. Абаїмова О. В. Семантико-синтаксичні та інтонаційні особливості монологу у діалогічному мовленні англійської художньої прози : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. „Германські мови” / О. В. Абаїмова. – Одеса, 1998. – 16 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : [навч. посібник] / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
3. Балаян А. Р. Основные коммуникативные характеристики диалога : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук / А. Р. Балаян. – М., 1971. – 23 с.
4. Баранник Д. Х. Питання мови драматичного твору : дис. ... канд. філол. наук / Баранник Дмитро Харитонович. – Дніпропетровськ, 1955. – 312 с.
5. Блинова І.А. Діалоги негативно-експресивного характеру як провідна композиційно-мовленнєва форма творів Є. Кононенко / І.А. Блинова // Вісник ДонНУ : наук. журн. – Сер. 5 «Гуманітарні науки». – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2011. – №1. – С. 172–180.
6. Винокур Т. Г. О некоторых синтаксических особенностях диалогической речи в современном русском языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук / Т. Г. Винокур. – М., 1953. – 24 с.
7. Гельгардт Р. Р. Рассуждение о диалогах и монологах (к общей теории высказывания) / Р. Р. Гельгардт // Сборник докладов и сообщений лингвистического общества. – Калинин: Изд-во Калининского пед. ин-та, 1971. – Т. 2. – Вып. 1. – С. 28–153.
8. Гураль Л. Л. Интонационная организация диалогических единств (на материале предложения-сообщения в современном английском языке) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук / Л. Л. Гураль. – Киев, 1972. – 16 с.
9. Девкин В. Д. Диалог. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской / В. Д. Девкин. – М. : Высш. шк., 1981. – 160 с.
10. Дудик П. С. Діалогічність і монологічність розмовного мовлення / П. С. Дудик // Мовознавство. – 1972. – №2. – С. 20–28.
11. Зайцева И. П. Поэтика современного драматургического дискурса : моногр. / И. П. Зайцева. – [изд. 2-е, перероб. и доп.]. – Луганск : Альма-матер, 2007. – 332 с.
12. Нестеров И. В. Диалог и монолог как литературоведческие понятия : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.08 / Нестеров Иван Владимирович. – М., 1998. – 235 с.
13. Пенькова Г. А. Диалогические единства в современном французском литературном языке : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук / Г. А. Пенькова. – Л., 1972. – 22 с.
14. Питиримова Ж. С. Средства ввода реплик персонажей в художественном тексте : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ж. С. Питиримова. – Минск, 1992. – 17 с.
15. Пономарчук В. А. Интонационно-структурные особенности диалогических единств с повторами (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук / В. А. Пономарчук. – К., 1971. – 22 с.
16. Рінберг В. Л. Про композицію внутрішнього діалогу у новелах Василя Стефаника / В. Л. Рінберг // Мовознавство. – 1984. – № 4 – С. 33–37.
17. Русский язык. Энциклопедия / [под ред. Ю. Н. Караулова]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 704 с.

18. Шульжук Н. В. Структура складного речення у діалогічному мовленні (на матеріалі художніх творів) : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Шульжук Наталія Василівна. – Рівне, 1999. – 192 с.

19. Oates, Joyce Carol. *The Collector of Hearts : New Tales of the Grotesque* / Joyce Carol Oates. – N.Y. : A William Abrahams Book : A Plume Book, 1999. – 323 p.

20. Oates в: Oates, Joyce Carol. *You* / Joyce Carol Oates // *The Whell of Love and Other Stories*. – N.Y. : Vanguard Press, 1970. – P. 362–387.

21. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* / [edited by A. S. Hornby, Sally Wehmeier, Michael Ashby]. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 1422 p

1 Анафора – повторення початків суміжних фрагментів мовлення [2, с. 136].

2 Епанафора – наступний уривок синтаксичної одиниці починається так, як закінчується попередній [2, с. 136].

3 Анепіфора – однаковий початок і кінець певної синтаксичної структури [2, с. 136].

4 Hand around with sb (*informal*) to spend a lot of time with sb [21, с. 539].

5 Acidhead from acid (slang) = LSD [21, с. 9].

6 Freak 1 (*informal*) a person with a very strong interest in a particular subject; 2 (*disapproving*) a person who is considered to be unusual because of the way they behave, look or think; 3 (*sometimes offensive*) a person, an animal, a plant or a thing that is not physically normal [21, с. 472].

7 Kid (*informal*) to tell sth that is not true, especially as a joke [21, с. 652].

Блинова І.А. Диалоги позитивно настроеного характера в прозе Дж. К. Оутс // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.227-232.

Статья посвящена исследованию одного из подтипов внешних диалогов, которые настроены на позитивную, доброжелательную и успешную коммуникацию. Данные диалоги являются широко представленными в прозе Дж. К. Оутс.

Ключевые слова: художественный прозаический дискурс, внешний диалог, позитивная коммуникация.

Blynova I.A. The dialogues of positive-aiming character in J. C. Oates' prose // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.227-232.

The article focuses on the investigation of the exterior dialogue subtype aiming for a positive, well-wishing and successful communication. Such dialogues are widely used in J. C. Oates' prose.

Key words: fictional prosaic discourse, exterior dialogue, positive communication.

Поступила до редакції 05.03.2012 р.

УДК 811.161'373.21

Дегидронимные композитные ойконимы Восточной Славии

Бойко Н.А.

*Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова,
г. Киев, Украина*

Рассматриваются модели образования композитных топонимов. Обычно модели образования композитных дегидронимных ойконимов характеризуются разнообразием типов, которые выявляют разную степень продуктивности. Определяются типы пространственных отношений, которые реализуются в сложных топонимах.

Ключевые слова: *апеллятив, гидроним, ойконим, композит, топоним.*

Ономастическое пространство формируется выборочно на основе реально существующих объектов, как и само называние предметов с помощью апеллятивов. Объекты, относящиеся к разным классам, могут получать подобные наименования, если они находятся в непосредственной близости друг к другу.

Дегидронимные ойконимы, как производные от водных объектов, представлены в языковом пространстве Восточной Славии. Они имеют свою специфику номинации, которая заключается в том, что: а/ название одного объекта (ойконима) объясняется через название другого объекта (гидронима); б/ линии топонимических номинаций, которые идут от географической и социальной среды, тесно переплетаются; в/ переходя в иной ряд, имя приобретает лексическую и морфологическую специфику, типичную для своего окружения.

Постановка проблемы. Сложные топонимы - *composita* имеют определенную традицию изучения [3;10;15;16]. Исследователи славянской ономастики отмечают, что этот тип топонимобразования живой и продуктивный [10].

Классификация сложных топонимов древнего периода отсутствует. В современной украинской топонимике классификацию осуществляет Г. Касим, рассматривая топонимные композиты Северного Причерноморья [4]. В русской топонимике о сложных топонимах говорит А.В. Суперанская [15, с. 87]. Природу славянской топонимной композиты исследует И.М. Железняк, подчеркивая ограниченное количество основ, участвующих в образовании сложных топонимов [3]. Кроме того, ономасты указывают на то, что композитные структуры в разных классах географических названий имеют разную активность [3; 5].

Актуальность. Однако сложные дегидронимные ойконимы еще не были предметом специального изучения. Модели дегидронимных композитных ойконимов требуют детального рассмотрения, так как именно в них содержится информация об отличительных свойствах локализации объекта. Локализация объекта является основным пространственным параметром в ойконимии.

Ойконим (название населенного пункта) отражает знание о фрагменте географического пространства. Ойконимы являются наименованиями географических объектов, созданных человеком, поэтому в них выражаются отношения и связи между реалиями действительности и человеком. Данные ойконимы можно рассматривать как варианты отражения реально существующих явлений, свойств географических реалий и как выражение явлений, свойств, связей, существование которых зависит от субъекта номинации.

Расположение (место) одного объекта относительно другого – один из важнейших номинационных признаков в пределах ойконимии. Эта универсальная константа топонимической картины мира была унаследована с древних времен ойконимической системой Восточной Славии. Данный принцип учитывает определенные традиции, образцы, способы номинации предыдущих эпох, т.е. действует под влиянием определенной модели имятворчества в каждом конкретном языке.

Основным пространственным параметром в ойконимии является локализация объекта, который позволяет определить точку зрения номинатора по отношению к пространственным объектам.

Дегидронимные ойконимы, отличающиеся языковой привязкой к водному объекту (реке, озеру и т.д.), предполагают объективацию и вынесение точки отсчета вовне, что соответствует современной научной гидрографической системе.

Цель статьи. Рассмотрим типы пространственных отношений, являющиеся отличительными свойствами локализации объекта, которые наблюдаются в сложных топонимах. На данном этапе развития ономастики выделяют традиционные модели сложения, в которых компонентами выступают корневые морфемы, аффиксальные морфемы, соединительные гласные. Модели характеризуются разнообразием типов. Однако продуктивность каждого из них незначительна. Рассмотрим модели таких образований.

Наиболее многочисленны названия населенных пунктов, состоящие из гидронима и географического термина. Сложные наименования такой структуры могут содержать различные форманты. В данной модели сложных ойконимов выступают основы прилагательных *верхний/нижний*. Основа прилагательного подчеркивает косвенную характеристику, которая выступает в роли дифференцирующего признака. Уточняется место расположения относительно водного объекта, место расположения относительно течения реки, позиции номинатора. Указанные прилагательные являются базовыми параметрами локализации объекта в пространстве [2, с. 85].

Наиболее многочисленную группу составляют дегидронимные ойконимы с первой частью *верхне-*, обозначающей 'находящийся в верховьях реки' [14, с. 206].

Образования такой структуры представлены в ойконимиконе России, Украины. Например: г. *Верхнеуральск* в верхнем течении реки Урал (XVIII в.) [12, с. 94], г. *Верхневиллюйск* в верховьях р. Виллой в Восточной Сибири (Россия) [1, с. 28-29]. Данный тип ойконимов встречается на территории Украины. Ср.: с. *Верхнеингульское, Верхнекаменское* (Украина) [13, 1, с.116]. Единичный пример отмечен в Белоруссии: г. *Верхнедвинск* в Витебской области [21, с. 132]. Среди композитных дегидронимных ойконимов представлены сложные наименования с первой частью *верхо-*, которая встречается «часто в местных наименованиях – о верхнем течении реки» [19, с. 302]. Например: г. *Верховажье* на р. Ваге [1, с. 13-14], *Верхососенье* в верховьях р. Сосны в Орловской области [7], г. *Верхоянск* [1, с. 28-29], с. *Верхосулка* [13, 1, с. 118].

На отдельных территориях встречаются сложные наименования с гидрографиче-

ским термином *вершина* в значении 'исток реки, ее начало' [9, с. 119]. Они представлены 2 моделями: 1) географический термин + гидроним: пгт. *Вершино-Дарасунский* в Читинской области [12, с. 95-96], *Вершино-Каменка* в Запорожской области [18]; 2) гидроним + географический термин, например: н.п. *Кевдо-Вершина* в Пензенской области [9, с. 119]. Существуют также наименования населенных пунктов, которые выражают относительный признак – расположение объекта выше или ниже другого объекта по течению реки. Ср.: г. *Верхотурье* находится ниже г. Нижняя Тура. Город *Верхотурье* находится выше по течению р. Тура, чем г. Туринск [12, с. 95], г. *Верхнеднепровск* в Днепропетровской области расположен выше порогов на реке Днепр [10, с. 80].

Сложные наименования населенных пунктов с первым компонентом *нижне-* выражают абсолютный признак – расположение объекта в нижнем течении реки. Наименования такой модели представлены в России и на Украине. Ср.: г. *Нижнекамск* находится в нижнем течении р. Кама [12, с. 289], н.п. *Нижнетеплое* [18].

В дегидронимных сложных топонимах представлена также основа прилагательного *средний*. При этом выражается абсолютный признак – расположение объекта в среднем течении реки. Ср. с. *Верхнеколымск* – г. *Среднеколымск* – с. *Нижнеколымск* на реке Колыма в верхнем, среднем и нижнем течении [12, с. 94, 289, 395].

Для выражения абсолютного признака, кроме основ прилагательных *верхний/нижний*, основ *верх-*, *вершина* используется также географический термин *устье*. Сложные наименования с первым компонентом *Усти-*, *Усть-* представлены многочисленными примерами. Ср.: г. *Устилуг* известен с XI в. (Волынская область, Украина) [20, с. 141], н.п. *Усть-Путка*, *Усть-Суна* в Олонецкой губернии [15]. По данным «Словаря географических названий СССР» (М., 1983, с. 259 – 261) насчитывается около 50 наименований населенных пунктов с первым компонентом *усть-*. Значительно дополняют этот список карты отдельных речных бассейнов [6; 8] и данные «Атласа мира» [1].

Композитная модель дегидронимных ойконимов, состоящая из двух географических терминов, представлена единичными примерами. Например, в русском языке: д. *Усть-река*, *Устьречная* в Олонецкой губернии [15]; н.п. *Устерики* в Ивано-Франковской области в Украине [18].

Кроме рассмотренных моделей сложных ойконимов, на территории Украины можно выделить сложную структуру, состоящую из двух гидронимов, в которой первая основа – название реки, в бассейне которой находится приток, вторая – название притока, на котором возникло поселение. Ср., н.п. *Ингуло-Каменка* [18].

Выводы. Названия, содержащие основы прилагательных *верхний/нижний*, образуют соотносительные ряды, которые являются самыми частотными. При этом выражается абсолютный признак – расположение объекта в верховьях или низовьях рек, и относительный признак – расположение объекта выше или ниже другого по течению.

Рассмотренные сложные дегидронимные ойконимы отражают два типа пространственных отношений: 1) располагаться по какой-либо линии; 2) находиться вблизи, рядом с чем-либо.

Модели сложных дегидронимных названий поселений проявляют разную степень продуктивности. Для наименований такого типа прослеживается разнообразие типов с различными топоформантами. Данные словообразовательные типы имеют малое наполнение, они получают морфологические показатели, типичные для опре-

деленной топонимообразующей модели, обусловленные спецификой топонимной системы региона.

Проблема отражения географического пространства, представленного в ойконимиконе, имеет свои особенности. Оно определяется спецификой его отражения в языке, набором семантических полей, конструированием моделей слов и т.д. Рассмотренные модели характеризуют ситуацию ориентации с вынесенной вонне точкой отсчета, которая предполагает привязку объектов к реке. Данные дегидронимные ойконимы выражают отношения «верхний – нижний».

Перспективы исследования. В дальнейшем следует проанализировать дегидронимные ойконимы в рамках отношений «голова – хвост», «правый – левый», а также выявить случаи их использования в рамках ситуации автоориентации.

Список литературы

1. Атлас мира. – М., 1957.
2. Березович Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек / Е.Л. Березович. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 328 с.
3. Железняк І.М. Природа слов'янського топонімного композита / І.М. Железняк // Проблеми ономастичного словотвору. Тези доповідей наукового семінару. – Київ, 1997. – С. 18 – 20.
4. Касім Г.Ю. Про причини появи топонімічних композитів / Г.Ю. Касім // Мовознавство. – 1977. – № 4. – С. 76 – 80.
5. Лісняк Н. Композитні мікротопоніми Західного Поділля / Н. Лісняк // Слов'янська ономастика. – Ужгород, 1998. – С. 141 – 145.
6. Малая Советская Энциклопедия. – М., 1959. – Т. 3 (Карта, с. 335).
7. Малая Советская Энциклопедия. – М., 1959. – Т. 6 (Карта, с. 974).
8. Малая Советская Энциклопедия. – М., 1959. – Т. 7 (Карта, с. 118).
9. Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов / Э.М. Мурзаев. – М., 1984.
10. Никонов В.А. Краткий топонимический словарь / В.А. Никонов. – М., 1966.
11. Подольская Н.В. Типовые восточнославянские топоосновы / Н.В. Подольская. – М., 1988.
12. Пospelов Е.М. Географические названия мира: Топонимический словарь / Е.М.Пospelов. – М.: Русские словари, Астрель, Аст, 2002. – 512 с.
13. Словарь географических названий Украинской ССР. – М. – Т.1 – 111 с.
14. Словарь современного русского литературного языка. – М.-Л., 1951. – Т.2.
15. Списки населенных мест Российской Империи: Олонецкая губерния. – СПб., 1879. – Т. 27.
16. Суперанская А.В. Типы и структура географических названий / А.В. Суперанская // Лингвистическая терминология и прикладная топонимика. – М., 1964. – С. 80 – 87.
17. Ташицкий В. Место ономастики среди других гуманитарных наук / В. Ташицкий // Вопросы языкознания. – 1961. – № 2. – С. 3 – 11.
18. Україна. Оглядова мапа. Пояснювальний текст. – Київ, 1994.
19. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка // М. Фасмер. – М., 1964 – Т.1.
20. Шuльгач В.П. Ойконімія Волині: етимологічний словник-довідник / В.П. Шuльгач. – К.:Кий, 2001.
21. Энциклопедический словарь географических названий. – М., 1973.

Бойко Н.О. Дегідронімні композитні ойконіми Східної Славії // Ученіє запіски Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 233-237.

Розглядаються моделі творення композитних топонімів. Звичайно моделі творення композитних дегідронімних ойконімів характеризуються різноманітністю типів, які виявляють різний ступінь продуктивності. Визначаються типи просторових відношень, які реалізуються в складних топонімах.

Ключові слова: *апелятив, гідронім, ойконім, композит, топонім.*

Boiko N.A. Compound East Slavonic hydronimic toponyms // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.233-237.

The author examined models of compound East Slavonic Hydronimic toponyms. Usually the creation of composite models hydronimic toponyms characterized by a variety of types, which exhibit varying degrees of performance. The types of spatial relations that are realized in the compound toponyms are defined.

Key words: *common noun, compound, toponym, oikonim, hydronim.*

Поступила в редакцію 15.04.2012 г.

УДК 81'242.2+81'27

Перемикання кодів: основні напрями соціолінгвістичних досліджень

Брага І. І.

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна

Стаття присвячена аналізу важливої для сучасної соціолінгвістики проблеми перемикання кодів у ситуації білінгвізму. Характеризуючи основні аспекти вивчення перемикання кодів, автор концентрує увагу на з'ясуванні сутності досліджуваного феномена, розмежуванні його від суміжних явищ (змішування кодів, запозичення).

Ключові слова: соціолінгвістика, білінгвізм, перемикання кодів, змішування кодів, запозичення.

Актуальність. Останні десятиліття ознаменувалися появою багатьох напрямів у соціолінгвістиці, серед яких нашу увагу привернула проблема перемикання мовних кодів, що стала особливо актуальною після утворення нових незалежних держав на пострадянському просторі та зміною статусу мов, які функціонують на території цих держав.

Метою нашого дослідження є аналіз досліджень перемикання мовних кодів (кодів перемикань) у сучасній соціолінгвістиці.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**: 1) схарактеризувати основні напрями дослідження перемикання кодів у сучасній соціолінгвістиці; 2) з'ясувати різні підходи до визначення сутності терміна «перемикання кодів» і простежити еволюцію поглядів на це явище; 3) здійснити спробу розмежувати поняття «перемикання кодів», «змішування кодів», «запозичення», встановивши їхні диференційні ознаки.

Кодом у соціолінгвістиці прийнято називати будь-яке мовне утворення (природна/штучна мова, система жестів тощо), яка функціонує як засіб комунікації, а субкодом – будь-які різновиди коду меншого обсягу, з вужчою сферою використання, меншим набором функцій, ніж у єдиного коду. Ці терміни – код і субкод – слугують для демонстрації ієрархічності відношень між мовними утвореннями (ідіомами) у межах національної мови. Сукупність мовних кодів і субкодів, які використовуються в певній мовній спільноті та перебувають у відношеннях функціонального доповнення (кожен код/субкод має свої функції, що здебільшого не пересікаються з функціями інших кодів/субкодів), утворює соціально-комунікативну систему цієї спільноти (термін О.Д. Швейцера) [1, с. 24; 6, с. 375; 8, с. 88–89].

В умовах монолінгвізму кодом вважають певну мову, а субкодом – соціально-стилістичні варіанти цієї мови (територіальні діалекти, соціальні або професійні жаргони, міське просторіччя тощо). При білінгвізмі індивіди володіють двома і більше мовами (кодами) і в межах окремого висловлення можуть поперемінно їх використовувати [2, с. 170].

В англомовній соціолінгвістиці явище перемикання кодів (code-switching) почали вивчати з 1970-х років ХХ ст. Одними з перших цією проблемою почали займатися У. Лабов, Дж. Гамперц.

У сучасній соціолінгвістиці сформувалося декілька напрямів дослідження проблеми перемикання кодів (далі – ПК) в певній комунікативній ситуації. Найбільш пріоритетними напрямами є: 1) соціологічний: дослідження впливу соціодемографічних, соціокомунікативних та інших чинників (*domain*, у розумінні Дж. Фішмана, як сукупність певних ознак (наприклад, місце, тема, учасники комунікації), тобто такий соціальний контекст, де надається перевага певному коду/субкоду) на особливості ПК (У. Лабов, Дж. Гамперц та їх послідовники); 2) психолінгвістичний (соціально-психологічний): виявлення певних повторюваних зразків, моделей, що здатні описати, як білінгв отримує, акумулює, перетворює і передає лінгвістичну інформацію з різних мовних систем (наприклад, К. Майерс-Скоттон – «matrix language frame model») [10, с. 151]; 3) культурно-антропологічний: вивчення кожного акту мовного вибору як значущого засобу вираження і усвідомлення цінностей певної соціокультурної групи, певної культури в цілому (наприклад, С. Гел); 4) власне лінгвістичний: дослідження того, чи підпорядковується процес перемикання кодів певним правилам і якщо так, то наскільки вони універсальні та обов'язкові (Ш. Поплак, К. Майерс-Скоттон, П. Майскен). Детальніше про напрями дослідження див.: [10; 4, с. 100–109; 7].

Так чи інакше представники названих напрямів вимушені щоразу визначатися з окремими питаннями, серед яких ми виділили найсуттєвіші.

Проблема визначення. Мовознавці по-різному трактують ПК. У широкому розумінні ПК розуміють як поперемінне використання білінгвом елементів двох і більше мов у межах одного комунікативного акту. Більшість дослідників дотримуються думки, що ПК – це «перехід мовця у процесі мовленнєвого спілкування з однієї мови (діалекту, стилю) на іншу залежно від умов спілкування» [1, с. 16]. На думку О. Швейцера, кодове перемикання є «реакцією комунікантів на зміну соціальної ситуації мовленнєвого акту» [9, с. 81]. У деяких визначеннях поняття «умови спілкування» звужено лише до соціальної ролі: «Перехід з певної мови або форми її існування (коду, субкоду) на інший код, обумовлений змінами рольових відношень між мовцями в процесі комунікації» [8, с. 163]. Хоча в цій самій словниковій статті називаються й інші компоненти ситуації спілкування, релевантні для ПК, – адресат, тема повідомлення [8, с. 163].

У соціолінгвістиці існує дві найбільш поширені класифікації ПК. Відповідно до першої, розробленої Дж. Фішманом, Дж. Гамперцом та іншими, прийнято розрізняти: 1) ситуативне ПК, яке передбачає вибір коду/субкоду, зумовлений ситуацією – формальною, неформальною тощо; 2) метафоричне (за Дж. Фішманом), що стосується не цілісної зміни соціальної ситуації, а зміни якогось її компонента (наприклад, теми), а також установки на подолання соціально-комунікативних бар'єрів між учасниками тощо [8, с. 163–164].

Відповідно до теорії ПК, розробленої К. Майерс-Скоттон, найбільш авторитетною сучасною дослідницею в цій галузі, виділяються такі різновиди ПК із урахуванням різних статусів мов, а також соціальної позиції, що обирається мовцем: 1) немарковане ПК, що відбувається тоді, коли мовець дотримується правил мовленнєвої поведінки, які склалися в мовній спільноті, і перемикається відповідно до очікувань слухача; 2) марковане ПК, яке має місце тоді, коли мовець свідомо порушує певні

прийняті в даному мовленнєвому колективі конвенції та свідомо здійснює перемикання таким чином, що це сприймається співбесідником як відхилення (цит. за: [8, с. 299]. Як бачимо, класифікація К. Майерс-Скоттон є дуже близькою до класифікації Дж. Гамперца.

Більшість дослідників розглядає ПК як мотивоване явище. Є. Головко, проаналізувавши міський волоф у Дакарі (Сенегал), французько-німецьке перемикання в районі Ельзас-Лотарингії, а також карельсько-російське, комі-російське, російсько-якутське перемикання в окремих регіонах Росії, пропонує власний підхід до класифікації ПК: 1) мотивоване, що поділяється на немарковане і марковане ПК (у розумінні К. Майерс-Скоттон); 2) немотивоване ПК, коли дві мови використовуються постійно, що виявляється у перманентному ПК, яке стає фактично єдиним внутрішньогруповим способом комунікації у білінгвальної спільноті [5].

Розрізнення суміжних понять.

1. Перемикання кодів – змішування кодів. Здійснення значної кількості польових досліджень, у яких вивчаються процеси мовної взаємодії, зумовило необхідність розмежування процесів перемикання і змішування кодів. Одні дослідники вважають, що змішування кодів (далі – ЗК) – це те, що передує повноцінному лексичному запозиченню, тобто випадки уживання слів, які ще не «прижились», не адаптувались [4, с. 158]. На думку ж інших, ЗК – це немотивований перехід білінгва з однієї мови на іншу в процесі мовленнєвого спілкування, який здебільшого є результатом неповноцінного володіння мовою(ами), формами її існування, стилями [8, с. 164, 196].

Якщо мовець може передбачити і певною мірою спланувати вплив того чи того чинника, то ПК відбувається на природній межі мовленнєвого потоку: у кінці фрази, синтаксичного періоду, а в найбільш спокійних умовах спілкування – після завершення обговорення певної теми [6, с. 377]. ПК такого характеру К. Майерс-Скоттон називає «інтерсентенціональними» [10, с. 152–153].

Але якщо втручання фактора, що зумовив ПК, є неочікуваним для мовця, він може здійснювати ПК посеред фрази, іноді навіть не договоривши слова. При ЗК межа між кодами може проходити навіть усередині тісно зв'язаного словосполучення, коли означення належить одній мові, а означуване – іншій, дієслово (з відповідною морфологією) – одній мові, а залежні від нього слова – іншій і т. п. [1, с. 31–32; 6, с. 378; 8, с. 194, 196]. К. Майерс-Скоттон, яка не розрізняє ПК і ЗК, називає таке ПК «інтрасентенціональними» [10, с. 152–153], а П. Майскен – ЗК (code-mixing), зазначаючи при цьому, що намагається уникати вживання терміна ПК для позначення основного процесу змішування, який, на його думку, підходить тільки для альтернативі як різновиду ЗК [11, с. 4].

2. Перемикання і змішування кодів – запозичення. Дослідження багатьох лінгвістів сконцентровані на тому, щоб розмежувати ПК і запозичення та їх вкраплення в мовлення. Так, аналізуючи російсько-французький білінгвізм початку XIX ст., відображений у романі Л. Толстого «Війна і мир», О. Швейцер зазначає, що при використанні вкраплень соціолінгвістичними змінними є окремі мовні одиниці (лексеми, фразеологізми), які виконують допоміжну роль і не несуть основної інформації, а у випадках ПК змінними виступають коди в цілому, тобто цілі мовні системи / підсистеми. У такому разі соціально значущим стає не вибір певної мовної одиниці / сукупності одиниць, а вибір певної мови (у ситуації білінгвізму) або її різновиду (в умовах диглосії) [9, с. 126].

У процесі ПК в умовах білінгвізму мовець використовує елементи мови-«донора» відповідно до фонетичних, граматичних та інших ознак цих елементів. При

запозиченні слово чи будь-яка інша одиниця повністю / частково підпорядковується фонетиці та граматиці мови-реципієнта. При вкрапленні зберігається «іншомовне обличчя» мовної одиниці, яка вживається в певному «застиглому» вигляді, не змінюючись відповідно до словозмінних чи синтаксичних моделей [1, с. 30]. Таким чином, вчені (Ш. Поплак, К. Пфафф та інші) пропонують враховувати різні ознаки запозичень, серед яких називають фонологічну і морфологічну адаптацію, наявність лексичних лакун в одній з мов тощо.

Розмежовуючи ЗК і запозичення, соціолінгвісти констатують, що відмінність полягає в тому, що перше явище стосується мовлення, а друге – мови. ЗК може перетворитися на запозичення, якщо чуже слово, що було вжито okazionalно, почне регулярно використовуватися значною кількістю носіїв мови. Як бачимо, ПК і запозичення співвідносяться як процес і результат.

Мовознавці вважають, що у ситуації стійкої двомовності часто відбувається ЗК, кількість запозичень з однієї мови в іншу є значною, особливо якщо одна з мов домінує в соціальному відношенні [4, с. 158–159]. Якщо запозичення здебільшого не передбачає володіння кодом, який виступає його «донором», то ЗК, навпаки, потребує певного володіння таким кодом.

На думку К. Майерс-Скоттон, неможливо провести чітку межу між ПК і запозиченням, оскільки немає надійних критеріїв для їх розрізнення, хоч дослідниця й визнає, що ці явища є різними.

Але якщо теоретично розмежувати ПК і ЗК можливо, то при безпосередньому аналізі спонтанного мовлення повсякчас виникають проблеми визначення, яке саме явище представлено в тому чи тому випадку. Так, наприклад, Н. Бікова, вивчаючи типи мовної поведінки й особливості мовлення мешканців с. Старі Трояни в ситуації мультилінгвізму, дотримується наступних критеріїв розрізнення: 1) у спонтанному мовленні запозиченням вважається вживання окремих слів, адаптованих або неадаптованих до граматичних норм мови-реципієнта, з метою заповнення в ній лексичних лакун; 2) ПК у конкретному мовленнєвому акті є мотивованим процесом (як правило, це реакція співрозмовника на зміну ситуації чи теми спілкування), який може відбуватися на межі висловлень і «всередині» висловлення на межі синтагм за умови, коли комуніканти вживає дві або більше структурних одиниць іншої мови, дотримуючись граматичних норм останньої; 3) ЗК (змішана мова в термінології Н. Бікової) являє собою невмотивоване спонтанне використання лексики двох чи трьох мов, «оформленої» за граматичними законами однієї з них, що відбувається під час комунікативного акту для полегшення процесу мовної діяльності [3].

Висновки. Таким чином, ретельне вивчення різноманітних підходів до вивчення ПК дає можливість глибше зрозуміти мовну ситуацію в Україні, осмислити механізми ПК в ситуації українсько-російського білінгвізму, а також відкриває перспективи щодо розуміння сутності українсько-російського суржикю.

Список літератури

1. Беликов В.И. Социолингвистика : [учебник для вузов] / В.И. Беликов, Л.П. Крысин. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 439 с.
2. Белл Р.Т. Социолингвистика : [пер. с англ.] / Р.Т. Белл / [под ред. А.Д. Швейцера]. – М. : Междунар. отношения, 1980. – 320 с.
3. Бікова Н.М. Типи мовної поведінки в мультилінгвальній ситуації : авто-

реф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «загальне мовознавство» / Н.М. Бікова. – К., 2006. – 20 с.

4. Вахтин Н.Б. Социоллингвистика и социология языка: [учебное пособие] / Н.Б. Вахтин, Е.В. Головки. – СПб.: ИЦ «Гуманитарная Академия»; Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2004. – 336 с.

5. Головки Е.В. Переключение кодов или новый код? / Е.В. Головки // Труды факультета этнологии Европейского университета в Санкт-Петербурге. – Вып. 1. – СПб: Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2001. – С. 298 – 316.

6. Крысин Л.П. Кодовые переключения в речевом поведении говорящего / Л.П. Крысин // Современный русский язык : Социальная и функциональная дифференциация / Рос. академия наук. Ин-т русского языка им. В.В. Виноградова. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – С. 375 – 379.

7. Проценко Е.А. Проблема переключения кодов в зарубежной лингвистике (краткий обзор литературы за последние десятилетия) / Е.А. Проценко // Вестник ВГУ, серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2004. – № 1. – С. 123 – 127.

8. Словарь социоллингвистических терминов / [отв. ред. В.Ю. Михальченко]. – М. : Ин-т языкознания РАН. Научно-исследовательский центр по национально-языковым отношениям, 2006. – 312 с.

9. Швейцер А.Д. Современная социоллингвистика : Теория, проблемы, методы / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1976. – 176 с.

10. Myers-Scotton C. Code-switching / C. Myers-Scotton // The Handbook of Sociolinguistics / Ed. by F. Coulmas. – Oxford : Blackwell, 1998. – P. 149 – 162.

11. Muysken P. Bilingual Speech : A Typology of Code-Mixing / P. Muysken. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 322 p.

Брага І. І. Переключение кодов: основные направления социоллингвистических исследований // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.238-242.

Статья посвящена анализу важной для современной социоллингвистики проблемы переключения кодов в ситуации билингвизма. Характеризуя основные аспекты изучения переключения кодов, автор концентрирует внимание на выяснении сущности исследуемого феномена, разграничении его от смежных явлений (смешение кодов, заимствование).

Ключевые слова: социоллингвистика, билингвизм, переключение кодов, смешение кодов, заимствование.

Braha I. I. Code-switching: the main aspects of sociolinguistic researches // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.238-242.

This article is devoted to the analysis of code-switching in the situation of bilingualism which is important problem for modern sociolinguistics. Characterizing the main aspects of studying of code-switching, the author focuses on clarification of essence of the studied phenomenon, its differentiation from the closely-related phenomena (code-mixing, loan).

Key words: sociolinguistics, bilingualism, code-switching, code-mixing, loan.

Поступила до редакції 22.03.2012 р.

УДК 811.111'27

Прояви емотивної функції у повчальному фатичному дискурсі

Вецкур Т. А.

Волинський інститут економіки та менеджменту, м. Луцьк, Україна

У статті розглядаються прояви емотивної функції у повчальному фатичному дискурсі, пропонується визначення поняття “фатичний емотив” та визначається роль елементів оцінного характеру як емотивної складової.

Ключові слова: *фатичний дискурс, повчання, фатичний емотив, оцінка.*

Актуальність. Явище фатики постає суспільним та комунікативним феноменом, який можна розглядати у різних площинах. Витоки аналізу фатичних явищ знаходимо у працях антрополога Б. Маліновського, який у 1923 році запропонував термін “фатичнеспілкування” (“phatic communion”) на позначення такої мовленнєвої діяльності, в якій єдність між комунікантами досягається за допомогою лише самого факту обміну словами. Фатичні явища розглядали такі вчені-лінгвісти як Є. Ключев [1], Р. Якобсон [4], Д. Боксер [5], Г.Зенфт [8], П. Сімпсон [9] та ін.

У рамках концепції Р. Якобсона, функції мови нерозривно пов’язані зі структурними частинами вербальної комунікації, яких налічується шість: адресант, повідомлення, адресат, контекст, контакт та код. Залежно від того, яка частина комунікації превалує над рештою, лінгвіст встановив шість мовних функцій: емотивна, поетична, конативна, референційна, фатична та метамовна. Фатична функція притаманна тим повідомленням, які призначені для встановлення суспільного контакту.

Мета статті – висвітлити конвергенцію мовних функцій на прикладі повчального фатичного дискурсу. Реалізація вказаної мети передбачає виконання ряду завдань:

- 1) охарактеризувати поняття “повчальний фатичний дискурс” та “фатичний емотив”;
- 2) встановити інструменти реалізації емотивної функції та описати їх;
- 3) розглянути особливості прояву емотивної функції залежно від ставлення адресанта до адресата.

Фатичний повчальний дискурс – це такий вид повчального дискурсу, який містить повчання, проте воно знівельоване мовцем, інтенцією якого є підтримання або розмикання контакту зі співрозмовником. Ми вважаємо, що фатична функція може поєднуватися з іншими мовними функціями, хоча дослідники висловлюють діаметрально протилежні думки з цього питання.

Деякі лінгвісти вважають, що фатична комунікація чітко відокремлена від інших видів спілкування. Так, висловлюються думки про те, що фатичні висловлення позбавлені пропозиційного змісту [8, с. 228], фатична комунікація позначена високим ступенем надлишковості, оскільки не несе нової інформації [7, с. 198], а також, що фатичний комунікативний обмін (*phatic exchange*) не наділений референційною значимістю [9, с. 43].

Однак на даний час існує велика кількість праць, де переконливо доводиться інформаційне наповнення фатичного дискурсу. Наприклад, Є. Ключев відзначає величезний прагматичний потенціал фатики, адже зосередивши увагу на умовах мовленнєвого контакту, можна непомітно для адресата донести до нього певну групу змістових одиниць, важливих для адресанта [1]. Також вказують на те, що фатична комунікація надає важливу інформацію про потреби та бажання співрозмовників [5, с. 49].

Одним із видів інформації, яку може передавати фатичний дискурс, є інформація про почуття, емоції та внутрішній стан адресанта. Передача такої інформації здійснюється за допомогою фатичних мотивів. При визначенні поняття “фатичний-емотив” лінгвісти зважають як на форму, так і на функції висловлення. Наприклад, Л.В. Самойленко кваліфікує фатичні мотиви як висловлення, загальна прагматична функція яких – надати оцінку особі, предмету або ситуації та виразити певний емоційний стан. Вказана загальна функція охоплює дві конкретні прагматичні функції: надати позитивну оцінку та передати позитивні емоції або надати негативну оцінку та передати негативні емоції [3, с. 14].

Т.В. Ларіна доводить, що фатичні мотиви – це емоційно-оцінні репліки, які містять експресивні лексичні елементи [2, с. 256]. Таке визначення ми вважаємо більш повним і саме ним послуговувалися у нашому дослідженні. Проте, проведений нами аналіз емпіричного матеріалу не підтвердив тезу Т.В. Ларіної про те, що фатичні мотиви у більшій мірі спрямовані на здійснення позитивного емоційного впливу на співрозмовника [2, с. 256]. Нами було встановлено, що мовець, який вдається до фатичного повчання, може відчувати надзвичайно широкий спектр емоцій – починаючи від приязні і закінчуючи неприхованою ворожістю.

Слід відзначити, що фатичні мотиви не завжди містять експресивні лексичні елементи, часто про емоційно-оцінну природу висловлення свідчить невербальний супровід такого висловлення або оцінки даного висловлення як з боку адресата, так і з боку стороннього спостерігача або пасивного учасника розмови. Тобто, спостерігаємо розходження між семантикою та прагматикою висловлень. Розглянемо приклад функціонування повчального дискурсу, який одночасно виконує фатичну та емотивну функцію (виражає симпатію до адресата).

“What are you going to cook?” he said. “Are you good at cooking?”

“Oh, you know . . .” I said. “Actually, I usually use Marco Pierre White. It’s amazing how simple it can be if one goes for a concentration of taste.”

He laughed and then said, “Well, don’t do anything too complicated. Remember everyone’s coming to see you, not to eat parfaits in sugar cages.”

Daniel would never have said anything nice like that. V. much looking forward to the dinner party [6].

Вище представлено розмову двох закоханих, Марка та Бріджит. Жінка влаштовує святковий обід з нагоди свого Дня народження та планує приготувати багато вишуканих страв. Марк добре розуміє, що кулінарні таланти його коханої дуже далекі від досконалості. Почувши перелік святкових страв, він починає добродушно жартувати над Бріджит, використовуючи для цього фатичне повчання. Хороший настрій мовця експлікує невербальний компонент комунікації *laughed*.

Саме повчання складається з двох імперативів, категоричність яких мітігована не лише жартівливим тоном адресанта, але й використанням прагматичного маркера – сигналу зворотного зв’язку *welly* першому висловленні та імпліцитного компліменту,

побудованого на протиставленні, у другому висловленні – *everyone's coming to see you, not to eat parfaits in sugar cages*. Адресант наголошує особовий займенник *you* і, таким чином, підкреслює позитивне обличчя адресата. Таким чином, ставлення мовця до адресата також маніфестується за допомогою такої складової висловлення як логічний наголос.

Хоча повчання і не містить експлікованої оцінки адресата, проте у ньому простежується імпліцитна позитивна оцінка, адже у прагматичний потенціал компліменту закладений прояв схвалення або позитивної оцінки. Саме таким чином сприймає повчання адресат, оцінюючи висловлення співрозмовника як *nice*. Позитивні емоції жінки також зазначені у авторському наративі – *V. much looking forward to the dinner party*. Очевидно, що за допомогою фатичного повчання Марк продемонстрував свою приязнь до Бріджит, чому вона надзвичайно радіє.

Далі хотілося б детальніше зупинитися на вираженні негативних емоцій та оцінок за допомогою фатичного повчального дискурсу. Нами було встановлено, що негативні емоції та оцінки можуть бути як спрямованими на адресата, так і безадресатними. У першому випадку мовець переслідує мету донести до адресата своє негативне ставлення, неприховано демонструє негативні емоції. У другому випадку прояви негативних емоцій або оцінок трапляються неусвідомлено або, навіть, всупереч зусиллям мовця зберігати нейтральність та спокій. Наприклад:

"I know you two have met a few times," he said, when he took Charlotte down to Hoffman's office.

"Yes, we have," said Gabe, holding out his hand to Charlotte. "Most memorably on Fred's birthday. Welcome." He smiled at her, revealing his perfect teeth but his eyes did not smile and they did not say welcome either.

"Thank you," said Charlotte, returning the handshake briefly. "I'm certainly looking forward to working with you."

"Lesson number one," said Gabe, smiling the same cold smile. "Not with. For."

From that moment it was war[11, с. 377].

Наведений приклад відтворює доволі стандартну етикетну ситуацію – продовження знайомства двох осіб, яке відбувається у новому оточенні. Незважаючи на те, що така ситуація вимагає використання ритуалізованих мовних та невербальних засобів (наприклад, рукостискання), мовець, тим не менше, вдається до фатичного повчального дискурсу з посиленням емотивним компонентом. Невербальні засоби комунікації відразу виказують різко негативні емоції адресанта по відношенню до адресата: *Hesitated at her, revealing his perfect teeth but his eyes did not smile and they did not say welcome either*. Антитеза, за допомогою якої описуються зовнішні прояви емоцій адресата, ще більше акцентує його неприязнь та ворожість.

Подальше розгортання комунікативної ситуації підтверджує цю гіпотезу: Шарлотта відчуває неприязнь до себе і це відображається у її манері рукостискання – *returning the handshake briefly*, формальна ввічлива посмішка уже сприймається як холодна – *smiling the same cold smile* і, безперечно, кульмінаційним моментом цієї доволі напруженої ситуації є фатичне повчання. Воно виступає порушенням усталених правил комунікації, адже звичайний фатичний обмін репліками вимагав зовсім іншої відповіді. Наприклад:

"I'm certainly looking forward to working with you."

"Me too." ("It will be a real pleasure to work with you"; "We are happy to have you here"; etc.).

Проте, замість очікуваної суто фатичної репліки, адресант використовує фатичне повчання, вдавано жартівлива форма якого абсолютно не приховує неприязні до співрозмовника та бажання принизити його. Присутність третього учасника комунікативної ситуації лише посилює шкоду, яку адресант завдає обличчю адресата.

Підвищена емотивність повчання простежується у його семантичному наповненні та синтаксичній структурі. Використання лексеми *урок (lesson)* позначає відступ адресанта від традиційного ритуалу знайомства, згадка про порядковий номер уроку імплікує можливість повторення ситуації. Тобто, там де є урок номер один, повинен бути урок номер два, три тощо. Парцеляція, прийом стилістичного синтаксису (*Not-with. For.*), є іконічним відображенням манери адресанта розмовляти, вона передає різкість, акцентування кожного слова. Аналізована нами ситуація також розкриває імперативний потенціал називних речень.

Однак, не завжди адресант прагне спрямувати свої негативні емоції на адресата. Спостерігаються випадки, коли один із комунікантів не бажає показувати, що насправді коїться у нього в душі і намагається “сховатися” за фатичними висловленнями іронічно-жартівливого характеру. Тим не менше, фонаційні характеристики мовлення та інші невербальні засоби комунікації, які супроводжують повчання, вказують істинні почуття та емоції адресанта. Саме це і спостерігаємо у наступному прикладі.

“I’ll call you from California.” She wasn’t even sure where she was staying. Callan Dow had said he’d make the arrangements for her.

“Just make sure Cary Grant, or Gary Cooper, or whoever the hell you said he looked like, doesn’t sweep you off your feet while I’m savinglives.” He smiled, but she could see a mildly worried look in his eyes. He was obviously concernedabout Callan Dow.

“You don’t need to worry,” she said, as he sat on the edge of the bed next to her, and kissed her.

“Thopenot”[10, с. 40].

Проводжаючи дружину у тривале відрядження, чоловік страждає від ревнощів, але не хоче показувати це. Жартівливого характеру повчання надає стилістичний прийом антономазії *Cary Grant, or Gary Cooper* (на позначення класичної чоловічої краси) та розмовні вислови *who ever the hell, sweep you off your feet*. Проте зовнішня форма жарту приховує стурбованість та неспокій. Емотивний характер повчального дискурсу виражають невербальні засоби, які, як і у попередньому прикладі, є суперечливими: *Hesmiled, butshe could seea mildly worried lookin hise yes. Hewasobviouslyconcerned /.../*. Дружина вірно “зчитує” настрій свого чоловіка і намагається заспокоїти його: *Youdon’tneed toworry*. Отже, емотивність фатичного повчального дискурсу може мати як вербальні, так і невербальні прояви.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що фатичний повчальний дискурс виконує не лише фатичну, але й емотивну функцію. У деяких випадках саме емотивна функція постає провідною. Інструментами реалізації емотивної функції виступають фатичні емотиви, висловлення оцінного характеру, порушення послідовності фатичних реплік та невербальні компоненти комунікації. Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо в аналізі структурних особливостей фатичних емотивів та їх класифікації з огляду на наявні оцінні елементи.

Список літератури

1. Клюев Е.В. Фатическая функция языка и проблемы референции [Электронный ресурс] / Е.В. Клюев. – Режим доступа: <http://www.kluev.com/?p=5>
2. Ларина Т.В. Английский стиль фатической коммуникации / Т.В. Ларина // Жанры речи. – Саратов: Колледж, 2005. – Вып. 4. – С. 251-262.
3. Самойленко Л.В. Фатические средства в речи пользователей компьютерной сетью (на материале жанра чата): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 – “русский язык” / Л.В. Самойленко. – Астрахань, 2010. – 17 с.
4. Якобсон Р.О. Избранные работы: Пер. с англ., нем., фр. яз. – М.: Прогресс, 1985. – 455 с.
5. Boxer D. Applying sociolinguistics: domains and face-to-face interaction /D. Boxer. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2002. – 244 p.
6. Fielding, Helen. BridgetJones’sDiary /H.Filding. – Режим доступа: www.franklang.ru.
7. Principles and Functions of Mass Communication / Jan R. Hakemulder, Fay ac de Jonge, P.P. Singh. – New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd., 1998. – 234 p.
8. Senft G. Phatic communion // Culture and Language Use: Handbook of Pragmatics Highlights / ed. by Gunter Senft, Jan-Ola Ostman, JefVerschueren. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2009. – pp. 226-233.
9. Simpson P. Phatic Communion and Fictional Dialogue // Language, Discourse and Literature: An Introductory Reader in Discourse Stylistics / ed. by Ronald Carter and Paul Simpson. – London: Routledge, 2004. – pp. 41-55.
10. Steel D. Irresistible Forces /D. Steel. – London: Corgi Books, 2000. – 414 p.
11. Vincenzi P. Wicked Pleasures / P.Vincenzi. – London: Orion, 1992. – 929 p.

Вецкур Т. А. Проявления эмотивной функции в поучительном фатическом дискурсе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.243-247.

В статье рассматриваются проявления эмотивной функции в поучительном фатическом дискурсе, предложена дефиниция понятия “фатический эмотив”, а также определена роль элементов как эмотивной составляющей.

Ключевые слова: фатический дискурс, поучение, фатический эмотив, оценка.

Vetskur T. Emotive function display in didactic phatic discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.243-247.

The paper deals with emotive function display in didactic phatic discourse. The notion “phatic emotive” is defined and evaluation components are examined as emotive elements.

Key words: phatic discourse, didacticism, phatic emotive element, evaluation.

Поступила до редакції 23.03.2012 р.

УДК 81'373.612.2.808.1

**Метафорический континуум в статье М.И. Цветаевой
«Световой ливень»**

Вильчинская А. Г.

*Национальный педагогический университет
им. М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина*

Статья посвящена анализу метафорического континуума в прозе М.И. Цветаевой. Охарактеризованы тропы, осложняющие метафоры. Рассмотрены яркие примеры.

Ключевые слова: *континуум, метафора, проза, сравнение, образ.*

Явление континуума возникло в рамках античной философии и разрабатывалось представителями неоплатонизма и натурфилософии, (Аристотель, Диоген, Гераклит, Симплиций). В лингвистике данной проблеме было посвящено не много исследований. В настоящее время, как отмечал И.Р. Гальперин, континуум является грамматической категорией текста, связанной с понятием времени и пространства, иными словами, становится синонимом хронотопа (М.М. Бахтин, Ю.М. Лотман, О.А. Кострова). В качестве категории, позволяющей демонстрировать системные отношения в сфере средств художественной выразительности, континуум не рассматривался во все. Этим обусловлена *актуальность* данного исследования

Целью работы является описание и анализ метафорического континуума как части тропеической системы художественного текста.

В нашем исследовании мы будем использовать трактовку «Базового словаря лингвистических терминов», определяющего континуум как множество языковых единиц, связанных определёнными отношениями.

Статья «Световой ливень», посвящённая сборнику стихотворений Б.Л. Пастернака «Сестра моя – Жизнь», была написана М.И. Цветаевой 3-7 июля 1922 года в Берлине. Созданию данного произведения предшествовало, по словам автора, непрерывное чтение книги в течение нескольких дней. В конце статьи М.И. Цветаева писала: «Это не отзыв: попытка выхода, чтобы не захлебнуться. Единственный современник, на которого мне не хватило грудной клетки». Она называла эту книгу чудотворной.

Все художественные образы, представленные в анализируемой статье, так или иначе, связаны с поэтом Борисом Пастернаком. Метафорический континуум состоит из системы образов, складывающихся в смысловые парадигмы – тематические ряды метафор. Разделив их на группы, находим несколько категорий: Пастернак-поэт, поэт – часть, поэт – целое, Пастернак-Бог, Пастернак – мир.

Рассмотрим фрагмент метафорического континуума, представленного в статье.

- *"Сестра моя Жизнь"! – Первое мое движение, стерпев её всю: от первого удара до последнего – руки настезь – так, чтоб все суставы хрустнули. Я попала под неё, как под ливень.*

- *Ливень: всё небо на голову, отвесом – ливень впрямь, ливень вкось, – сквозь, сквозняк, спор световых лучей и дождевых, – ты ни при чём: раз уж попал – расти!*
- *Световой ливень.*

Рассмотрим первую метафору в данном отрывке. Стерпеть – терпеливо отнестись к чему-нибудь неприятному, мучительному, сдержаться, удержаться от ответных действий на что-нибудь [5, с. 1012]. Словосочетание *от первого удара до последнего* указывает, скорее всего, на биение сердца, через которое читатель пропускает каждое стихотворение от начала и до конца, хотя с первого взгляда может вызвать чувство смятения: описание восторга – и, взявшийся ниоткуда, образ удара. Подразумевается невероятная сила эмоций и чувств, возникших от прочтения удивительной книги. Метафора выражена одной лексемой *стерпев* – деепричастием, образованным от глагола *стерпеть*, совершенного вида, со значением времени – предшествования, непереходным, возвратным, выступающим в предложении обстоятельством образа и способа действия. Данная метафора является разветвлённой, поскольку осложняется гиперболой (*руки настезь – так, чтоб все суставы хрустнули*).

Континуум в этом фрагменте выстраивается не просто по хронологическому принципу, а согласно развитию образов – от второстепенного к главному. Обратим внимание – за образом эмоций, нахлынувших на автора, следует образ ливня: *стерпеть* означало удерживать переживания внутри, но это происходит лишь на миг.

Я попала под неё, как под ливень.

Перед нами традиционный образ, получивший неожиданную трактовку у М.И. Цветаевой. Ливень – сильный, проливной дождь [5, с. 407]. В данном контексте характеристики явления воспринимаются положительно. Проанализируем сложную метафору.

I ассоциация – ощущение внезапности, так как ливень начинается неожиданно. Обратившись к биографии автора, вспомним, что до прочтения сборника Б. Пастернака «Сестра моя – жизнь» М.И. Цветаева не была поклонником этого поэта, более того, вряд ли познакомилась бы с книгой, если бы сам Б. Пастернак не прислал её вместе с письмом, положившим начало всем известному «эпистолярному роману» двух великих поэтов. Впечатления от прочитанных стихотворений были непредсказуемо прекрасны. Так и ливень, будучи явлением природы, никогда нельзя предугадать – он может начаться и после слабого дождя, и вдруг среди ясной солнечной погоды.

II ассоциация – свежесть. В ответ на письмо и присланную книгу М.И. Цветаева писала Б. Пастернаку: «Лучшее моё воспоминание из жизни в Берлине (два месяца) – это Ваша книга и Белый». В атмосфере непонимания, безысходности книга явилась спасательным глотком свежего воздуха, чистой воды. После ливня становится легче дышать – то же ощущение, возможно, подарила М.И. Цветаевой книга Б. Пастернака.

III ассоциация – сила. В стихотворении «Есть счастливы и счастливицы» Марина Цветаева писала:

Как сладко вылиться

Горю — ливнем проливным!

Ливень не просто вода – стихия. Ливень как элемент природы, неудержимый поток переходит в образ поэтического, творческого ливня, где каждая капля – пронзительный звук, слово, стихотворение.

IV ассоциация – книга больше читателя. *Попасть под книгу* воспринимается, как попасть под чарующее воздействие. Непроизводный простой предлог *под* указывает на степень влияния книги – она предстаёт в виде объекта, способного управлять человеком.

Таким образом, метафора *Я попала под неё, как под ливень* выражена простым двусоставным предложением, где роль центрального образа исполняет не предикатив, а обстоятельство, выраженное именем существительным в Винительном падеже. Данный пример в очередной раз подчёркивает уникальность идиостиля М.И. Цветаевой.

Ливень: всё небо на голову, отвесом - ливень впрямь, ливень вкось, - сквозь, сквозняк, спор световых лучей и дождевых, - ты ни при чем: раз уж попал - расти!

Три метафоры, продолжающие континуум, соединяются в некую формулу в рамках предложения. Первая метафора символизирует впечатление, вторая – особенности и характер книги (ливня), в третьей заключён вывод. Будем рассматривать эти элементы как разветвлённую метафору, так как она осложняется гиперболой и олицетворением.

Всё небо на голову – в этом образе, как уже было сказано, заключено впечатление от большой силы: огромное количество воды, падающей с неба во время ливня и поливающей всё вокруг, проецируется на образ книги, в которой ни одно произведение не оставляет равнодушным. В то же время образ неба характеризуется большим расстоянием от земли – так М.И. Цветаева даёт высокую оценку сборнику. Отсутствие сказуемого подчёркивает предлог *на*, ставит дополнительный акцент. Данную метафору можно отнести к разряду пространственных.

Метафора *ливень впрямь, ливень вкось, - сквозь, сквозняк, спор световых лучей и дождевых* осложнена параллелизмом (*ливень впрямь, ливень вкось*) и олицетворением (*спор лучей*). Необходимо уделить внимание фонетическим особенностям данного отрывка. Паронимическая аттракция (*впрямь, вкось, сквозь*) и аллитерация [с], [в] создают впечатление свистящего шума и хаоса. Автор, кажется, так очарован книгой, словно не может найти правильных слов для выражения своих эмоций. Бушующий поток, который нельзя остановить, ведёт за собой образ человека, не способного устоять перед подобной силой.

Раз уж попал – расти! На наш взгляд, данную глагольную метафору стоит отнести к разряду флористических, так как человек, читатель, представлен в образе растения. Подобно тому, как после дождя вырастают цветы, насыщенные водой, вырастает и человек, видящий в гениальных стихотворениях пищу духовную. Метафора выражена глаголом в форме императива, обозначающим пожелание.

Поиск нужных определений для обозначения своих впечатлений включает и наречия, и имена существительные, и имена прилагательные, и глагол вплоть до появления образа, способного в двух словах явить, подытожить всё перечисленное. Так возникает следующая метафора.

Световой ливень.

Данная метафора является доминантой в анализируемом фрагменте. Она относится к разряду синестетических, так как в одном образе соединяются интерсенсорные зрительные и тактильные ассоциации со светом и водой. Безусловно, эти ассоциации положительные. Именно синтез света (добра, радости, веры) и воды (чистоты, жизни) М.И. Цветаева поставила в заглавие статьи. В этом словосочетании – световой ливень – заключается главный отзыв о Б. Пастернаке – признание его безграничного таланта.

Анализируя метафоры в творчестве М.И. Цветаевой необходимо осознавать, что значение каждого образа имеет место только здесь (в данном предложении или СФЕ), и сейчас. Образы *слова* или *дерева*, например, становятся сквозными в прозе данного автора, однако в каждом примере имеют разные значения, вызывают разные ассоциации, и их диапазон огромен.

Метафорический континуум создан при помощи соединения многих образов, связь между которыми бывает сложно уловить сразу. При создании образов автор использовал понятия, которые, на первый взгляд, сравнить невозможно. О подобном мастерстве писала Н.Д. Арутюнова: «Чем дальше отстоят друг от друга противоположаемые разряды объектов, тем ярче «метафорический сюрприз» от их контакта» [1, с. 20].

М.И. Цветаева использовала всё богатство языка не только в поэзии, но и в прозе. Неотъемлемыми составляющими метафор становятся понятия из всех разрядов лексики, словообразования, морфологии, синтаксиса.

Континуум, состоящий из метафор, создавался на основе многих образов и мотивов. Однако центральной темой, стоящей во главе и в основе всех метафор, вмещающих образ Б. Пастернака, является мысль о том, что поэт всемогущ, потому что талантлив, одарён, но в то же время уязвим, потому что открыт прекрасному, но иногда жестокому и страшному миру.

Выводы. Уникальным открытием является тот факт, что вопреки общепринятой классификации, метафоры могут быть не только субстантивными, адъективными и глагольными (каждый вид этих метафор присутствует в анализируемом континууме), но и причастными, деепричастными, наречными. Таким образом, метафора может быть любым членом предложения. В статье «Световой ливень» присутствуют метафоры, выраженные одной лексемой, словосочетанием, предложением. Согласно структурной классификации, выделяем наличие простых, сложных и разветвлённых метафор. Последний тип создаётся посредством осложнения метафор такими тропами как анафора, гиперболы, олицетворение и параллелизм.

Наличие множества художественных средств, в частности, создающих метафорический континуум, позволяют нам отнести прозу М.И. Цветаевой к тому, что В.П. Москвин называл «лингвистическим Клондайком».

Перспективы дальнейших исследований:

1. Изучение средств взаимосвязи элементов системы тропов, создающих континуум.
2. Анализ метафорического континуума не только в прозе М.И. Цветаевой, но и в эпистолярном наследии поэта.

Список литературы

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Теория метафоры: [Сборник] / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой. — М. : Прогресс, 1990. — 512 с.
2. Иванова Л.П. Отображение языковой картины мира автора в художественном тексте (на материале романа А.С. Пушкина “Евгений Онегин”): [учебное пособие к спецкурсу] Л.П. Иванова. — К. : Освита України, 2006. — 140 с.
3. Маслова В. А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой: [учебное пособие] / В.А. Маслова. — М. : Флинта: Наука, 2004. — 256 с.

4. Москвин В. П. Русская метафора: Очерк семиотической теории / В.П. Москвин. – М. : ЛКИ, 2007. – 184 с.
5. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка / Д.Н. Ушаков. – М. : Альта-Принт, 2008. – 1239 с.
6. Цветаева М. И. Полное собрание поэзии, прозы, драматургии в одном томе / М.И. Цветаева. – М. : АЛЬФА-КНИГА, 2008. – 1214 с.

Вільчинська А. Г. Метафоричний континуум у статті М.І. Цветасвої «Світлова злива» // Ученіє записки Тавричеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 248-252.

Стаття присвячена аналізу метафоричного континууму в прозі М.І. Цветасвої. Охарактеризовано тропи, ускладнюючі метафори. Розглянуті яскраві приклади.

Ключові слова: *континуум, метафора, проза, порівняння, образ.*

Vilchynska A. G. Metaphorical continuance in article of M. Tsvetaeva «Downpour of light» // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.248-252.

The article is devoted the analysis of the metaphorical continuance in prose of M. Tsvetaeva. Tropes, which are complicate metaphors, are described. Best examples were considered.

Key words: *continuance, metaphor, prose, comparisons, character.*

Поступила в редакцію 10.04.2012 з.

УДК'27.811.111-26

**Перцептивні характеристики вербального стереотипу
масмедіального дискурсу: гендерний аспект**

Власік Н.В.

*Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов,
м. Горлівка, Україна*

Стаття присвячена виявленню тональної специфіки англомовного масмедіального дискурсу. Увагу зосереджено на варіативності функціонування просодичних ознакових параметрів, маркуючих мовленнєву діяльність чоловіків і жінок.

Ключові слова: *гендерна дихотомія, масмедіальний дискурс, перцептивний аналіз.*

На сучасному етапі вивчення проблеми взаємовідношення мови і гендеру та наявності особливостей жіночої та чоловічої вербальної поведінки націлено на вияв певних відмінностей мовних рівнів: фонетики, морфології, семантики та синтаксису, а також відмінностей вербальних стереотипів у сприйнятті жінок та чоловіків; виявлення семантичних розбіжностей, які зумовлені особливостями перерозподілу соціальних функцій у суспільстві; створення психолінгвістичних теорій, в яких «жіночий» та «чоловічий» мови зведені до особливостей мовної поведінки чоловіків та жінок; когнітивне пояснення виявлених показників [11].

Вітчизняна та зарубіжна гендерна лінгвістика репрезентовані культурологічними розвідками гендерного концептуального змісту на матеріалі лексики [9], соціолінгвістичними [10;12] і дискурсивними дослідженнями мовленнєвої поведінки новинного текстотворення [1], аналізом гендерного аспекту художнього дискурсу [3;8] та психолінгвістичними роботами.

Спроби виявити специфіку просодичного оформлення дискурсу з врахуванням гендерного підходу було зроблено як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами [2;6;12;15]. Але на сьогодні не відбулося сталого трактування дослідницького апарату, не систематизовані знання. Тому, на наш погляд, дослідження дискурсу в гендерному аспекті є доцільним і *актуальним*. На нашу думку, представники двох макросоціальних груп володіють особливим інвентарем супрасегментних засобів для здійснення комунікативного наміру.

Метою даної статті є виявлення гендерної варіативності мелодичного контуру передтермінальної та термінальної ділянок фоносинтагми з врахуванням жанрової специфіки дискурсу.

Просодичне аранжування дискурсу засобів масової інформації (ЗМІ) обумовлено специфікою мовленнєвої діяльності, що відбувається у межах масмедіального простору. Медіа дискурс можна інтерпретувати як тематично сфокусовану, соціокультурно обумовлену мовленнєву діяльність у масмедійному просторі [7].

Реалізація інтенції мовця, вирішення завдання адекватного донесення інформації до реципієнта ускладнюється специфічною формою комунікативної взаємодії між адресантом та адресатом, оскільки в ній активний зв'язок відправника інформації із співбесідником (аудиторією) носить однобічний характер. Комунікативні ролі учасників телевізійної інтеракції досить умовні і розгалужені. Адресат не є у полі зору, він лише враховується, тому репрезентація масмедіального дискурсу потребує особливої уваги щодо його просодичної актуалізації в сенсі теорії оптимальності, пріоритетом якої є система принципів гармонії, що зумовлюють коректність реалізації поверхневих структур у контексті просодичної ієрархії [5].

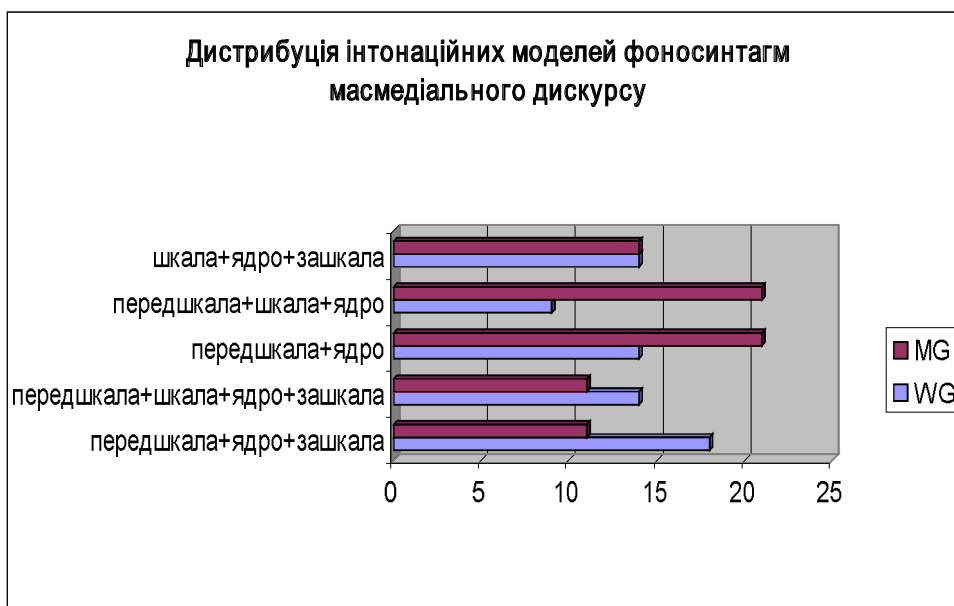
Цільовою установкою мовця є породження евфонічного усного мовлення, що не викликає в адресата напруженого стану, пов'язаного з очікуванням мовленнєвої продукції мовця. Адекватне сприйняття масмедіального дискурсу адресатом залежить від подачі тексту комунікантом. Щоб створити відповідне «забарвлення мовлення», текст повинен відповідати вимогам «зручності звукового відтворення і слухового сприйняття» [4]. Успішність досягнення перлокутивного ефекту масмедіального дискурсу як усної форми комунікації значною мірою залежить від її інтонаційного оформлення. При цьому важливо, щоб усі структурні і змістовні елементи мовлення були адекватно оформлені просодично, оскільки встановлено, що в усній мові саме інтонація служить ключем до правильної інтерпретації аудиторією змісту мови. Миттєвість, одномиттєвість комунікативного контакту зумовлюють «створення відповідного забарвлення мовлення» для полегшення комуніканту завдання адекватного донесення матеріалу до глядача. Тому вивчення системи прийомів просодичного оформлення дискурсу ЗМІ, що сприяє підсиленню ефективності донесення інформації до адресата, є актуальним на сьогодні, позаяк саме просодія забезпечує потрібну стратегію сприйняття та інтерпретацію повідомлення.

Аналізуючи інтонації мовців жінок та чоловіків лінгвісти, зазвичай звертають увагу на такі явища, як мовленнєва компетентність жінок, авангардизм або консерватизм, емоційність, соціальний статус та соціальне мовлення. Мелодичні контури жінок, на думку дослідників, вирізняються більшою кількістю варіантів у порівнянні з чоловіками [14]. На думку багатьох лінгвістів, жінки виявляють особливу чутливість до сучасних тенденцій у використанні тонів та стають провідниками інновацій. Як зазначалося у багатьох дослідженнях, мовленню жінок притаманні тональні контрасти, часті та плавні модуляції голосу з ковзними ефектами, більша амплітуда мелодичних змін, порізаність мелодичного контуру. Помітна різниця помічена щодо використання низхідних тонів. І чоловіки, і жінки проявляють тенденцію до підвищеної частотності низхідних тонів. У більшості випадків мовленню чоловіків притаманні прості тони із значною перевагою низхідних термінальних тонів, що є маркерами категоричності, впевненості. Чоловічим актуалізаціям властива вживаність низького низхідного термінального тону, який є характерним для ділового спілкування. Високий низхідний термінальний тон в мовленні жінок посилює вагу висловлення, вказує на підкреслену увагу до реципієнта й розглядається як емпатичний варіант низхідного тону і рідше – низьким низхідним термінальним тоном, або замінюється низхідними тонами з ініціальним підйомом [14]. Оскільки тони у жіночому виконанні, і весь мелодійний контур, реалізується у відносно вузькому діапазоні, жінки поступаються чоловікам у реалізації акустичного параметру – «крутизни» тонів. Мовлення чоловіків таким чином звучить вагомніше [12].

Перцептивні характеристики вербального стереотипу масмедіального дискурсу: гендерний аспект

Матеріалом нашого дослідження слугують англомовні зразки масмедіального дискурсу – «прогноз погоди», продюзовані мовцями чоловічої (MG) та жіночої статі (WG). Тривалість експериментального матеріалу 30 хвилин. Корпус дослідження представлено носіями британського варіанту англійської мови.

В результаті перцептивного аналізу було встановлено, що тональна реалізація передтермінальної ділянки має переважно рівний та ступінчастий контур в гендерних варіантах дискурсу. Згідно з результатами проведеного дослідження дистрибуції інтонаційних моделей фозосинтагм була виявлена певна варіативність. Зокрема, у варіантних реалізаціях, представлених мовцями-жінками, більш рекурентними є контури «передшкала + ядро + зашкала» (18%), «передшкала + шкала + ядро+ зашкала» (14%), «передшкала + ядро» (14%) та «шкала + ядро + зашкала» (14%). Для чоловічого мовлення характерними є мелодичні контури «передшкала + шкала + ядро» (21%) та «передшкала + ядро» (21%) .

Більша різноманітність мелодичних контурів, на наш погляд, свідчить про більшу емоційність жіночих репрезентацій.

У ході експерименту було з'ясовано, що у зразках дискурсу, продюзованого мовцями-чоловіками представлені низькі та середні передшкали (46,5 % та 53,5 % відповідно), а в жіночих – високі та екстра високі, що створює ефект більшої експресивності за рахунок зміни регістрів.

Дані аудитивного аналізу стосовно типів шкал свідчать про найвищу рекурентність рівної ступінчастої шкали і в жіночих (60 %), і в чоловічих (31 %) реалізаціях, що обумовлено специфікою цього жанру, якому не притаманний підвищений емоційний фон. Але слід зазначити, що чоловіки випереджають жінок різноманітністю шкал, серед яких найбільш частотними є поступово низхідна (23 %) та рівна ковзна (23 %). Невеликий відсоток фозосинтагм оформлено висхідною ковзною та рівною скандентною та гетерогенними шкалами. Низка фозосинтагм у зразках, представ-

лених мовцями жінками характерною, має поступово низхідну ступінчасту шкалу (20 %). Показники кількості гетерогенних шкал незначною мірою, але більш рекурентні у чоловіків.

Подібна організація звукового мовлення, на наш погляд, створює ритмічно впорядкований характер мовлення, що у поєднанні з короткими фоносинтагмами і значною перерваністю мовленнєвого потоку паузами сприймається як організований за допомогою однотипних мелодичних моделей.

Аудитивний аналіз напрямку руху тону у ядрі показав, що у представників чоловічого і жіночого гендеру переважає високий низхідний напрям руху тону з неповним падінням (35,5 % та 57 % відповідно), що є інваріантною характеристикою досліджуваного дискурсу. Досить частотними також є складні тони. В чоловічих репрезентаціях превалюють низхідний+висхідний та висхідний+низхідний+висхідний. У жіночих репрезентаціях домінують низхідний+висхідний+низхідно-висхідний, низхідний+висхідний напрямки руху тону. Спостереження за динамікою дистрибуції цих видів тонів свідчить про тісний зв'язок з комунікативно-прагматичною спрямованістю дискурсу. Розгортання комунікативного задуму забезпечується топікально-коментивною схемою інформаційного поля «прогнозу погоди». Значущість інформації коментивного блоку марковано низхідною тональною конфігурацією.

Наприклад:

WG

'Now across 'India we'll have the monsoon rains now (1) | | . We'll also have →some(1) | 'pre-monsoon showers across the Nothern parts (2) | | . So for ,Delhi (1) | some 'heavy and at →times (2) | 'thundery ,showers (3) | | .

(BBC World News, 2008)

MG

There'll be a 'few showers along the ,coast line of New ,South Wales on ,Sunday (1) | | . But they should 'generally be pulling a ,way (1) | | . The 'weather from 'there will bring some →wet weather across (2) | 'Tasmania (3) | | .

(BBC World News, 2008)

У наведених прикладах графічно представлені фоносинтагми у жіночих та у чоловічих реалізаціях є носіями «нової» інформації та оформлені за допомогою високого низхідного тону неповного падіння. Немарковані фоносинтагми створюють фон для розгортання смислового поля, що має певну «надлишковість» інформації та реалізуються за допомогою рівного та висхідного тонів.

Слід зазначити, що отримані результати співвідносяться з комунікативно-прагматичними домінантами масмедіального дискурсу, що свідчить про взаємозалежність і зумовленість мелодичного оформлення і смислового навантаження вербального контексту.

Висновки. Аудитивний аналіз мелодичного контуру мовлення представників протилежних статей дозволив виявити певну варіативність, що свідчить про більш категоричніше та впевнене звучання жінок у порівнянні з чоловіками. Превалювання простих шкал, низхідного тону створюють умови для рішучого та переконливого звучання жінок, а наявність гетерогенних шкал та складних тонів вказують на більшу зацікавленість у досягненні перлокутивного ефекту мовцями-чоловіками.

Перспектива подальшого дослідження полягає у вияві акустичних корелятивів гендерних варіантів масмедіального дискурсу з урахуванням регістру, діапазону та швидкості реалізації частоти основного тону.

Список літератури

1. Александрова Е.С. Гендерная маркированность англоязычного новостного текста (на материале современной британской прессы) : Автореф. дис. ... канд. фил. наук: спец. 10.02.04 «германские языки» / Е.С. Александрова. – Волгоград, 2007. – 18 с.
2. Банков А.С. Гендерный фактор в просодическом оформлении речи коммуникантов (экспериментально-фонетическое исследование на материале американского варианта английского языка) : Автореф. дис. ...канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «германские языки» / А.С. Банков. – Нижний Новгород, 2008. – 20 с.
3. Борисенко Н.Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця ХХ століття : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «германські мови» / Н.Д. Борисенко. – Київ, 2003. – 27 с.
4. Валігура О.Р., Козуб Л.С. Соціолінгвістична специфіка дослідження текстів масової комунікації / О.Р. Валігура, Л.С. Козуб // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2005. – Том 8, №1. – С. 10 -14.
5. Dvorzhetska M.P. Optimality Theory in the Studies of Phonology / M.P. Dvorzhetska. // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету LINGUAРAХ – VII. – К, 2008 – Вип. 17.— С. 87-90.
6. Зінченко О.А. Фонетичні параметри усного мовлення чоловіків і жінок (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі німецького спонтанного мовлення): Дис. ...канд.філол.наук: спец. 10.02.04 «германські мови» / О.А. Зінченко. – Київ, 2011. – 268 с.
7. Кожемякин Е. Медиадискурс [Электронный ресурс] / Е. Кожемякин // Современный дискурс-анализ. – 2010. – Том 1. – Выпуск 2. – С.72 – 80. – Режим доступа : http://www.discourseanalysis.org/ada2_1.pdf
8. Козачишина О.Л. Образ оповідача в ракурсі тендерної специфіки комунікативного стилю мовної особистості: індивідуально-авторський аспект / О.Л. Козачишина // Наукові записки. – Кіровоград, 2008. – Випуск 75(2). – С. 229-231.
9. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу) : Автореф. дис. ... д-ра філол.наук : спец. 10.02.04 «германські мови» / А.П. Мартинюк. – Київ, 2006. – 40 с.
10. Петренко О.Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии / О.Д. Петренко. – К., 1998. – 254 с.
11. Потапова Р.К., Потапов В.В. Язык, речь, личность / Р.К. Потапова. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 496 с.
12. Потапов В.В. Многоуровневая стратегия в лингвистической гендерологии / В.В.Потапов // Вопросы языкознания. – М., 2002, №1. – С. 103-128.
13. Стеріополо О.І. Мова, мовлення, комунікація / О.І. Стеріополо // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – 2008. – Випуск 17. – С. 68 – 77.
14. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения / Т.И. Шевченко. – М., 1990. – 142 с.
15. Штакіна Л.О. Соціофонетичний аспект жанрової динаміки / Л.О. Штакіна // Наукові записки. – Випуск 75(2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5ч.– Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008.- С. 131 – 135.

Власик Н.В. Перцептивные характеристики вербального стереотипа массмедиального дискурса: гендерный аспект // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.253-258.

Статья посвящена выявлению тональной специфики англоязычного массмедиаального дискурса. Особое внимание уделяется вариативности функционирования просодических знаковых параметров, маркирующих речь мужчин и женщин.

Ключевые слова: *гендерная дихотомия, массмедиаальный дискурс, перцептивный анализ.*

Vlasik N. Perceptually-related features of the verbal stereotype in the mass-media discourse: gender aspect // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.253-258.

The article highlights the tonal specifics of the mass-media discourse. It reflects the variability of prosodic features identifying the male and female speech.

Key words: *gender dichotomy, the mass-media discourse, perceptual analysis.*

Поступила до редакції 02.03.2012 р.

УДК 82:81

**Языковые особенности обозначения
фольклорно-мифологического пространства
романа А. А. Кондратьева «На берегах Ярыни»**

Воронина Т.Н.

*Вологодский государственный педагогический университет,
г. Вологда, Россия*

В статье исследуются языковые особенности романа А. А. Кондратьева «На берегах Ярыни», обусловленные влиянием славянского фольклорно-мифологического контекста и задачами реконструкции мифологического пространства.

Ключевые слова: лингвокультурология, неомифологизм, пространство, топоним.

Постановка проблемы. Одна из ключевых проблем лингвокультурологии – это исследование культурных смыслов слова, широкого эстетического контекста его употребления, изучение художественных задач, определяющих выбор языковых средств для создания эстетических образов. Как отмечал В. В. Колесов, «в слове может быть образное, понятийное и символическое содержание. Все ключевые слова культуры в любом развитом языке именно таковы» [1, с. 26]. В связи с этим представляется интересным проследить индивидуальное использование автором языковых средств для реконструкции мифопоэтического пространства, с одной стороны, глубоко укорененного в народной культуре, а с другой – вписанного в европейский мифологический контекст.

Анализ последних исследований. Последние десятилетия характеризуются повышенным интересом к проблемам межкультурной коммуникации, соотношения языка и ментальности. Эти проблемы исследуются в таких отраслях лингвистической науки, как когнитивная лингвистика (Е. С. Яковлева, З. Д. Попова, И. А. Стернин и др.), лингвокультурология (В. В. Колесов, В. А. Маслова и др.), этнолингвистика (Н. И. Толстой, Т. И. Вендина, Г. В. Калиткина, С. Е. Никитина и др.). Как одно из важнейших достижений современной лингвистики В. А. Маслова отмечает тот факт, что «язык уже не рассматривается «в самом себе и для себя»; он предстает в новой парадигме с позиции его участия в познавательной деятельности человека» [4, с. 6]. Взаимосвязь языка народа и национального сознания отражается в литературе, преломляясь через призму индивидуального авторского видения. Таким образом, «язык выступает средством создания вторичной, художественной картины мира, которая отражает картину мира создателя художественного произведения» [6, с. 8].

Цель и задачи. В данной статье исследуются языковые особенности романа А. А. Кондратьева «На берегах Ярыни» в ракурсе идеи реконструкции мифологического пространства в контексте языковых и культурологических традиций начала XX века.

А. А. Кондратьев своей творческой задачей считал художественную реконструкцию мифопоэтического мировидения, о чем неоднократно высказывался как в личной переписке, так и в печатных выступлениях. Материалом для подобной реконструкции стала для писателя сначала античная, а затем славянская мифология, что априори требует отвлеченности от чрезмерной узнаваемости и конкретности места действия. Кондратьеву удается создать идеальный автономный мир, лишенный связи с окружающей действительностью, но в то же время живой и зримый. Роман «На берегах Ярыни» (1930 г.) написан на материале славянской мифологии и относится к послереволюционному периоду творчества А. Кондратьева. Для писателя славянский материал в силу своей природной близости и локализованности в изначально знакомом и освоенном автором пространстве оказался органичнее не менее хорошо изученной и любимой, но все-таки в культурном отношении более далекой античности.

Само обращение к фольклорному материалу закономерно подразумевает активное использование в художественном тексте народной речи. В романе «На берегах Ярыни», при всей его этнографичности, крайне мало употребляются элементы народного слова: диалектизмы, особенности фонетики и тому подобные составляющие национального колорита. Язык романа, несмотря на временами используемые для передачи устной речи селян сниженную лексику (*харя, хрыч, брешут*), особенности «простонародного» произношения (*сурьезное, беспременно*) и словообразования (*поседки, ихние*) не выходит за рамки общелитературного и практически не наделен чертами, характерными для малороссийской деревни.

Конкретные языковые черты южнославянского пространства реализуются прежде всего в употреблении топонимов и личных имен. Действие романа локализовано вокруг Ярыни – глубокой, широкой, мутной реки. В. Н. Топоров рассматривает название «Ярынь» в ракурсе мифопоэтической и языковой реконструкции. «В основе этого образования <...>, вероятно, нужно видеть контаминацию двух названий рек, хорошо знакомых жителям Ровенщины, среди которых (в частности, во время работы над романом) был и Кондратьев, а именно – Горынь (укр. Горинь, вар. Горина) и Ярунь» [8, с. 48]. Ученый также соотносит название реки со словом «яр» – «крутой, обрывистый берег» и корнем -яр-, объединяющим в народной этимологии значения «полнота жизненной силы», «страсть» и «весна», «тепло», «весенний приплод» [8, с. 49-50]. Ярынь репрезентирует все названные смысловые комплексы, символизирует и квинтэссенцию природного животного начала, олицетворением которого в романе являются концентрирующиеся в и вокруг реки демонологические персонажи, и границу между человеческим и сверхъестественным мирами, и отсылает к конкретному географическому пространству Ровенщины, с которым была связана судьба А. Кондратьева.

Доминирующая, организующая роль образа реки подчеркивается в названии еще одного места действия романа – села *Зарецкого*. С одной стороны, это типичное славянское именование населенного пункта. С другой – топоним отсылает к месту, расположенному за рекой, т. е. координаты которого в пространственном отношении определяются относительно главной точки отсчета – в данном случае Ярыни. Так особенности пространственной организации романа отражаются в номинации центральных мест его действия, когда ядром повествования является демонологический мир, локализованный в реке и на ее берегах, а зона человеческого (село Зарецкое) находится на периферии.

Характерно, что А. Кондратьев, конструируя «гео-этническую панораму» (термин В. Н. Топорова)¹ романа, избегает упоминания сколько-нибудь конкретных географи-

ческих названий. Помимо Ярыни и Зарецкого, где сосредоточено действие, имеются весьма скудные упоминания об окружающем пространстве: есть «дальнее село», из которого приглашают «знающего человека», чтобы вылечить Максима; тетка Домны жила когда-то в *Курской губернии* у господ. Сам факт отсутствия топонимов, даже вымышленных, и конкретики в описании местности «работает» на художественную задачу автора: создание мира одновременно конкретного и обобщенного, изолированного от живой современности и, при общей укорененности в природе и народной славянской культуре, не привязанного к определенным географическим координатам.

Однако при всей сосредоточенности писателя на демонологическом бытии и намерении «стереть» указания на исторические и местные реалии, в тексте можно вычленить черты быта малороссийской деревни, проявляющиеся в том числе и в языковом материале. Прежде всего это, как уже говорилось ранее, само название реки Ярынь, отсылающее к хорошо известной А. Кондратьеву области на юге украинского Полесья, между Горынью и Ярунью. Этой локализации соответствуют имена людей, как русские или общеславянские (*Ипат Савельев, Гордеевы, Федька Рыжий, Онисим Щербатый, Антон, Параха, Зинка, Акулина* и др.), так и украинские (*Гордейчуки, Степанчуки, Сеня Волошкевич, Горпина, Марыська, Ганна, Праскуха* и др.). В романе можно увидеть и отголоски русско-украинского двуязычия. В частности, упоминается о том, что Зарецкое разделено на «русскую» и «украинскую» части: есть «кацапская» и «хохлацкая» стороны села. На святки деревенские девушки Матрунька и Зинка бегали гадать в «большой помещицье клуне» [2, с. 332]. Как известно, «клуней» на Украине и в южных областях России называют гумно, молотильный сарай. Любопытен факт сопоставления русской и украинской традиций сельской культуры в эпизоде переименования главной героини романа – Аксютки: «*Найденного под елью ребенка, <...> взяли в свое время сначала бездетные Гордейчуки, а когда лет через пять оба они в одну неделю померли от холеры, Марыськина девчонка, получившая от людей имя **Ксеньки** (или **Ксаньки**) перешла на попечение дальней их родственницы, Праскухи. Жившая на кацапском конце деревни и сама больше кацапка, чем хохлушка, старуха переименовала своего приемыша в **Аксютку** и очень к ней привязалась*» [2, с. 439]. В данном случае речь идет не собственно о переименовании, а об употреблении разных вариантов имени Ксения. В тексте эти варианты соотносятся с украинской (*Ксенька*) и русской (*Аксютка*) национальными языковыми традициями. Показательно, что само имя – Ксения – в переводе с греческого имеет значение «чужой, чужеземный» [5, с. 137], что подтверждает сущность героини – дочери болотной бесовки, попавшей в мир людей и постоянно ощущающей свою двуприродность, «особость». Думается, что для А. Кондратьева, прекрасно знавшего древнегреческий язык, такой выбор был не случаен.

«Гео-этническая панорама» романа выстроена предельно обобщенно, абстрагирована от конкретного места действия, что в том числе проявляется в использовании нейтрального языкового материала. Реконструировать реальную географическую локализацию действия позволяют немногочисленные этнически окрашенные слова и личные имена, а также обращение к этимологии названия «Ярынь».

Вместе с тем роман ориентирован на воссоздание общеславянской и – шире – европейской архаической модели мира. А. Кондратьев, большую часть творчества посвятивший теме античности, стремится вписать мифологическое пространство Ярыни в европейский контекст. Лигвистическими маркерами этого стремления являются те же топонимы и личные имена божеств. Так, давая характеристику богини Зимы, автор

вводит в повествование перечисление разных имен персонажа и пускается в рассуждения относительно их этимологии: «На крыльях полных ветров прилетела седая **Зима**. <...> Она помнила еще время, когда была богиней морского тумана и смерти, причиняемой Морем. Тогда ее звали **Марина** или **Мара-Марена**. Потом стали звать царевной **Марьей Моревной**, а в заключение – **Зимней Матреной**» [2, с. 327]. Кондратьев объединяет этимологически родственные общеславянские мифологические имена *Марена* и *Мара*, сказочное *Марья Моревна* с латинским *Марина* и с именем христианской святой *Матрены*. Если *Марена* и *Мара* (а косвенно и *Моревна*) соотносятся со смертью и сезонным умиранием / воскресанием природы, то *Марина* восходит к латинскому *marinus* – морской. Матрена же поставлена в этот ряд не только по причине внешнего созвучия, но и благодаря связанной с именем датой народного календаря, 22 ноября, когда «зима встает на ноги» [3, с. 564]. Другой пример стремления автора вписать повествование в более широкий контекст: «С Успеньева дня уже «засыпается» **Красное Солнышко**, царственная небесная богиня, которую русские зовут «**Красное лето**», а древние греки называли прекрасною **Лето**, мать Дажбога и Лунной богини, покровительницы невест и охоты **Летницы-Дзеванны-Дианы**» [2, с. 326]. Отталкиваясь от сходства имен, Кондратьев совмещает славянские и античные мифологические персонажи, устанавливает их внутреннее родство: греческая *Лето* предстает в славянском облике персонифицированного времени года, как мать *Дажбога* и *Летницы-Дзеванны*. Тем самым писатель намекает и на параллели между Дажбогом и Аполлоном, который был сыном Лето и отождествлялся с солнцем.

Лето и Зима не только наделены универсализированными именами, основанными на совмещении славянской и европейской мифологий. Персонажи имеют свои обобщенно изображенные обиталища, расположенные, согласно антигетичности действующих лиц, на полярных сторонах земли, соответствующих оппозициям «север – юг» и «тепло – холод». Прибежищем Зимы являются «болотистые леса **Сарматии**» и «прохладные равнины обильной травой **Скифии**» [2, с. 327]. Лето обитает в «далеких заоблачных странах, над теплыми синими морями» в «расписном косячатом тереме» [2, с. 330]. Писатель вводит позднеантичные названия Восточной Европы, а именно территории Северного Причерноморья. Если иметь в виду, что место действия романа соотносится с Западной Украиной, то возникает явное географическое противоречие: Зима прилетает туда не с севера, как должно, а с юга (из *Сарматии*, *Скифии*). Дело здесь не в ошибке автора, а скорее в сознательном использовании географии Птолемея с целью создания единого мифологического космоса. Кондратьев вписывает персонажей в древнюю модель пространства, где центром является античное Средиземноморье, по отношению к которому Сарматия и Скифия являются Севером, а «заоблачные страны над теплыми синими морями» – Югом. Такое расположение подчеркивает универсальность образов времен года и пространства их локализации, имеющего «сдвинутый» относительно Малороссии, места непосредственного действия романа, географический центр. Так, используя позднеантичные географические названия, писатель помещает славянский мир в античную систему координат.

Выводы. Таким образом, анализ языковых особенностей обозначения пространства романа А. Кондратьева «На берегах Ярыни» позволяет утверждать, что на реальный субстрат произведения указывают прежде всего название реки – *Ярынь*, появившееся в результате наложения топонимов *Ярунь* и *Горынь*, а также личные имена персонажей (*Сеня Волошкевич*, *Гордейчуки*, *Степанчуки*, *Горпина* и пр.) и не-

многочисленные этнически окрашенные слова (*кацапка, хохлушка, клуня*). Автор намеренно избегает упоминаний в тексте как конкретных жизненных реалий, так и географически привязанных именовании. Кондратьев немногочисленными языковыми средствами создает образ малороссийской деревни, в которой соседствуют русско-украинские традиции. Для писателя более значимой является идея встраивания славянского мира в античное культурное пространство, что просматривается в обозначенных в романе сочетаниях личных имен божеств (*Марина-Мара-Марена-Матрена, Лето-Лэто, Летница-Дзеванна-Диана*) и древних географических «координатах» (*Скифия, Сарматия*).

Перспективы дальнейших исследований. Наши наблюдения позволяют реконструировать актуальные черты художественного мира А. А. Кондратьева. В дальнейшем видится перспективным проанализировать концепт «пространство» и особенности его вербализации в творчестве А. А. Кондратьева и – шире – в художественной концепции русского неомифологизма. Это даст возможность в будущем сделать более масштабные выводы о специфике концептосферы и её речевой репрезентации в русской литературе XX века.

Список литературы

1. Колесов В. В. Русская ментальность в языке и тексте / В. В. Колесов. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2006. – 624 с.
2. Кондратьев А. А. Сны: Романы, повесть, рассказы. – СПб.: Северо-Запад, 1993. – 544 с.
3. Криничная, Н. А. Русская мифология: мир образов фольклора / Н. А. Криничная. – М.: Академический проект; Гаудеамус, 2004. – 1008 с.
4. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 296 с.
5. Петровский Н. А. Словарь русских личных имен / Н. А. Петровский. – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1966. – 384 с.
6. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2007. – 61 с.
7. Топоров В. Н. «Гео-этнические»¹ панорамы в аспекте связей истории и культуры (к происхождению и функциям) / В. Н. Топоров // Культура и история. Славянский мир / отв. ред. И. И. Свирида. – М.: Изд-во «Индрик», 1997. – С. 23-61.
8. Топоров В. Н. Неомифологизм в русской литературе начала XX века. Роман А. А. Кондратьева «На берегах Ярыни» / В. Н. Топоров. – Trento, 1990. – 328 с.

¹«Под гео-этнической панорамой следует понимать максимально широкий по диапазону, синтетически-обобщающий по характеру способ «разового» узрения целого, дающего ответ на поставленные выше три вопроса – где? (пространство, представляемое страной-землей или населяющим его народом), когда? (время), кто? (держатель власти над этим пространством в это время)» [7, с. 30].

Вороніна Т.Н. Мовні особливості позначення фольклорно-міфологічного простору роману А.А. Кондратьєва «На берегах Ярині» // Ученіє записки Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 259-264.

У статті досліджено мовні особливості роману А.Кондратьєва «На берегах Ярині», зумовлені впливом слов'янського міфологічного контексту.

Ключові слова: *лінгвокультурологія, неоміфологізм, простір, топонім.*

Voronina T. Linguistic peculiarities in the space of A.A. Kondratiev's novel "on the banks of the yaryn" // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.259-264.

The linguistic peculiarities in space of A. Kondratiev's novel "On the banks of the Yaryn" are under analysis. They are determined by the influence of Slavic folk and mythological context and the aim of reconstruction of mythological space.

Key words: *lingvokulturology, neomythologism, space, toponym.*

Поступила в редакцію 05.04.2012 з.

УДК 811.161.2'23

**Засоби психолінгвістичного впливу поезій шістдесятників
на реципієнтів**

Гапєєва І. М.

*Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна*

Стаття продовжує цикл публікацій автора з питання впливу поезій шістдесятників на естетичну свідомість особистості. На цьому тлі глибоко аналізуються психолінгвістичні акції поезій М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка та В. Симоненка, які сприяють розкриттю особливостей взаємодії авторських поетичних форм та особистісних уподобань реципієнтів.

Ключові слова: *естетика, мовотворчість, психолінгвістика.*

Актуальність. Будь-яке мистецтво – це прояв психічної діяльності людини. Психологія активно допомагає розвивати творчі можливості, не наголошуючи на тому, як саме це проявлятиметься в результатах творчості, у нашому випадку – у поезії. Авторські поетичні образи слід розглядати не з позиції знакової інформації, а з позиції їхнього впливу на читацьке (слухацьке) сприйняття та здатність виробити нове (бажане автором) світорозуміння. Тут можемо спостерігати не тільки естетичний вплив авторського задуму, а й когнітивні можливості сприйняття поетичних текстів. Впливаючи на розвиток особистості в цьому руслі, психолінгвістичні методи опосередковано допомагають віднайти особистісний життєвий сенс.

Метою нашої психолінгвістичної розвідки є опис та пояснення особливостей функціонування поетичного мовлення шістдесятників як психічного феномену з урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників соціально-культурної діяльності особистості. Маємо на увазі когнітивну обробку інформації, що надходить з органів чуття та відбувається на основі сформованих в індивіда ментальних репрезентацій. Основне завдання вбачаємо в дослідженні механізмів та процесів сприйняття, інтерпретації та розуміння авторського поетичного мовлення.

Оскільки запропонований у роботі психолінгвістичний підхід вимагає не тільки аналізу мовознавчих джерел, серед яких ми розглядали дослідження О. М. Холода [5], О. О. Селіванової [4], С. В. Засєкіна [2], а й досліджень мовної особистості з погляду психології, то тут ми скористалися розвідками доктора психологічних наук Л. В. Засєкіної. На її думку, тлумачення мовної особистості як сукупності пізнавальних, мотиваційних та емоційних особливостей людини, що слугують підґрунтям її мовної індивідуальності, уможливило виокремлення власне психологічних емоцій, які, серед іншого, несуть відбиток оцінювання особистої мовної культури, мовних мотивів та задоволення національно-культурних амбіцій свого народу через функціонування мови у світовому просторі [1].

Знання дають можливість людині розвивати свої комунікативні властивості, що позитивно впливає на зростання особистості. Загальновідомий той факт, що крім поступового (методом отримання та накопичення знань і навичок), людина має можливість стрибкоподібного розвитку – на основі когнітивної обробки інформації, що надходить з органів чуття, відбувається миттєве самостійне формування в індивіда ментальних репрезентацій. Це відбувається завдяки реакції свідомості на зіставлення знань, супроводжується глибоким емоційним переживанням і психологами називається інсайтом. Величезну роль у досягненні цього стану відіграють нюанси. У поетичній творчості це різноманітні образні структури: тропи, особливий синтаксис, специфічне використання звуків, а також графіка побудови версифікаційного мовлення. Саме такі прийоми допомагають автору поділитися з читачем (слухачем) своїм світоглядом та розширити поле його свідомості. При цьому реципієнтові зовсім не обов'язково приймати авторську позицію, достатньо лише усвідомити її існування, щоб змінити власну. Досягти інсайту засобами поетичних творів, на нашу думку, дозволяє сприймання оказіональних лексичних сполучень. Такі поєднання як *отруйна фантазія* (II, 344); *куце право* (II, 345); *каміння споминів* (V, 105); *скелі дум* (V, 237); *вагітна скорботою* (VI, 104); *состави почуттів* (VI, 131); *чорне добро* (VI, 223); *чисте мовчання* (I, 61); *безпорадні агонії* (VI, 128); *нерви стебел* (IV, 141); *руками серця і думок* (I, 80); *хлібини хмарин* (I, 61); *озон революцій* (II, 206) та багато інших завдяки своїй несподіваності сильно впливають на емоційні почуття реципієнта й надовго залишаються в пам'яті. «Порівняно із нормативним, очікуваним непередбачуване завжди стилістично марковане. Уже через нечасту вживаність та через те, що несподіване, незвичне привертає особливу увагу читачів, воно стає яскравим, ефективним засобом експресивності, засобом підвищення інформативності тексту» [6, с. 176]. Діалектика оказіональних лексичних словосполучень здатна допомогти реципієнтам досягти того інтелектуального стану, який сприяє інсайту. Створена таким чином авторська метафора руйнує усталені мовні стандарти й вимагає від читача (слухача) певного розумового напруження під час її сприйняття: *Я, увімкнувши очі із-під брів, / Співаю басом в атомному хорі* (I, 113); *Квітує серце – ми вже квіти, / Рука квітує до руки. / Из вирію вернулись квіти, / Розквітли в небі ластівки* (II, 285); *Час пролітає з реактивним свистом. / Жонглює будень святістю і свинством* (III, 5); *Я чую дощ. Він тихо плаче правду, / що я когось далекого люблю* (III, 44); *Тихий вечір травами котив. / Льотчикам натомлено дрімалось. / Старший спогадав старий мотив. / Молоді крилом прилаштувались* (IV, 56); *Коли невіри холодне жало / В мені, – від себе куди втечу? / Пішла. А серце моє кричало: / «Вернись, вернись, я все прощу!»* (V, 129); *І вовтузиться думка, мов квочка, / В намаганні родить слова* (VI, 136); *І в губи ми ввійдем безтямно і безмежно, / В шал тіла ми пірнем бездонно і навсит* (II, 336); *Плугом надрізані / нерви оголених стебел / Боєм збілілим безмовно кричать* (IV, 141); *О, серед нас було стільки орлів, що хитали / Небо, мов стріху дідівських осель, та й вони / На материнських могилах безкрило ридали, / Склавши обпалені крила на віко труни* (IV, 141); *Над селами й полем вечеряє небо, / Вмокаючи в ріки хлібини хмарин* (I, 61); *Ходімте в сад. Я покажу вам сад, / Де на колінах яблуні спить вітер. / А згорблений чумацький небопад / Освітлює пахучі очі квітів* (I, 183); *Спасибі й вам, що ви не м'якуші. / Дрібнота бути не годна ворогами. / Якщо я маю біцепси душі – / то в результаті сутичок із вами* (III, 150).

Сила експресивно-естетичного впливу на реципієнта безпосередньо залежить від семантичної дистанції між поєднуваними словами: чим вона більша, тим вираз-

ніше враження. «Навіть стилістично нейтральні слова при поєднанні можуть перетворюватися в емоційно забарвлений словесно-художній образ» [3, с. 103]. Задля сприйняття такого образу та отримання вибуху почуттів, реципієнтам слід задіяти свої інтелектуальні здібності: *крик копит* (II, 147); *шелест крові* (II, 168); *темнюща тиша* (V, 289); *колюче щастя* (I, 376); *печальна радість* (I, 125); *білий бруд* (II, 141); *веселий голод* (II, 138); *брунькує слово* (II, 168); *зелена ерудиція* (II, 156); *розчулений тротуар* (VI, 81); *очі квітів* (I, 183); *вітер щастя* (I, 295); *трудилися жайворонки* (II, 139); *бенкет грози* (II, 155); *венозна ніч* (II, 179); *дощова лихоманка* (II, 157); *камертон природи* (III, 17); *сліпе каміння* (V, 97); *умирало сонце* (IV, 70).

Досліджуючи вербальні характеристики поезій, частково користуємося методом психолінгвістичного текстового аналізу. Так, приміром, існує зв'язок між збільшенням ступеня емоційності мовлення та обсягом висловлювання: що емоційнішим є мовець, то коротші його інтенції. Цю думку підкріплює велика кількість ідіоматичних висловлювань, які знаходимо в поетичних текстах шістдесятників: *Як мало ненавидіти й любити! / І як багато жити, щоб тільки жити* (I, 76); *Правдивій пісні передзвін кайданів – / то тільки звичний акомпанемент* (III, 239); *Краще померти стоячи, / Ніж на колінах жити!* (IV, 52); *Я хочу, щоб отак завжди судили: / Дивилися, кого й за що побили* (VI, 158); *Хрущов – ура! І не Хрущов – ура! / А головне – да здравствує кар'єра!* (III, 166); *Століття – зморшка на чолі Землі* (II, 71); *З суми безконечно малих / виникає безконечно велике* (III, 157).

Перцепцію поетичного тексту не можна розуміти однозначно, оскільки необхідно враховувати існування трьох його рівнів. На першому уловлюється експліцитний зміст (безпосередньо вираження), на другому рівні – імпліцитний (глибинний, не виражений безпосередньо, підтекст) і на третьому – естетичний (властивий усім митцям мистецтва, який впливає на почуття прекрасного в людині). Мовні засоби, які допомагають виразити імпліцитний та естетичний зміст твору, не випадкові в ньому, а становлять своєрідну продуману систему. Так, високий рівень дієслівності в тексті, з якого вираховується коефіцієнт агресивності, свідчить про піднесену емоційну напруженість, динаміку подій, нестабільний емоційний стан автора. Широко представлене в поезіях шістдесятників уживання безособових дієслів та особових в безособовому значенні у формі середнього роду: *Наздогнало. Обхопило. Глянуло. / Прокляло. Простило. Обняло. / Засмутилося. Задумалось. Поганило. / Випросталося. Звело. І – повело!* (I, 125); *Демократично. Звично. Зрозуміло. / Щоб як взялося, то вже зразу вміло. / Приємно. Зручно. В синтетичній тарі. / Дається в руки кожному нездарі* (III, 248); *Полиняло, оджовтіло, зголубіло. / Всі печалі мої встигли на експрес... / Ви б давно мене медовістю убили, / Коб я вчасно від отрути не воскрес* (IV, 96). У зазначених формантах реалізується авторський задум – передати стан ліричного героя, де якась галузь буття є лише фрагментом світу та людського життя [3, с. 133–134]. Завдяки нагромадженню використанню поетами дієслів із однаковими префіксами відчувається особлива мелодика фрази та її відповідне забарвлення: *Прицокало, прибилося, притекло, / Припало, пригорнулось, причинилось, / Заплакало і – нікма утекло / Чорняве подум'я з печальними очима* (I, 102); *Пропало, пройшло, пролетіло, ... / Одвіялось, сном одіснилось, / Одмарилось – ген набулось, / Вкотилось і ген одкотилось, / Солоним риданням зайшлося...* (II, 181).

Висновки. Розвиток авторського потенціалу з погляду психолінгвістики вбачаємо в уникненні мовленнєвих стереотипів, у доборі унікальних поетичних форм, які мінімізованими мовними зусиллями здатні передавати величезний пласт інформації,

яка містить найтонші особливості авторського світосприйняття та емоційного стану читача (слухача). Реципієнт же сприйматиме авторський задум відповідно до свого когнітивного, мотиваційного та емоційного рівня.

Список літератури

1. Засєкіна Л. В. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі [Електронний ресурс] / Л. В. Засєкіна. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=76&c=1839>
2. Засєкін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу: навч. посібн. / С. В. Засєкін. – Луцьк: ВІЕМ, 2006. – 144 с.
3. Пасік Н. М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: навчальний посібник для студентів філологічного факультету / Н. М. Пасік. – Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. – 206 с.
4. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
5. Холод О. М. Соціальні комунікації: соціо- та психолінгвістичний аналіз: навч. посібн. / О. М. Холод. – К.: КиМУ, 2010. – 302 с.
6. Черемисина Н. В. Вопросы эстетики русской художественной речи / Н. В. Черемисина. – К.: Вища школа, 1981. – 240 с.

Перелік умовних скорочень

- I** Вінграновський М. С. Вибрані твори: у 3 т. / М. С. Вінграновський. – Тернопіль: Богдан, 2004. – (Серія «Маєстат слова»). – Т. 1: Поезії. – 2004. – 400 с.
- II** Драч І. Ф. Вибрані твори: у 2 т. / І. Ф. Драч. – К.: Дніпро, 1986. – Т. 1: Поезії. – 1986. – 351 с.
- III** Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
- IV** Олійник Б. І. Вибрані твори: у 2 т. / Б. І. Олійник. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2005. – Т. 1: Вірші. Поеми. – 2005. – 608 с.
- V** Павличко Д. В. Твори: у 3 т. / Д. В. Павличко. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1: Поезії. – 1989. – 501 с.
- VI** Симоненко В. А. Твори: у 2 т. / В. А. Симоненко. – Черкаси: Брама-Україна, 2004. – Т. 1: Поезії. Казки. Байки. З неопублікованого. Проза. Літературні статті. Сторінки щоденника. Листи. – 2004. – 424 с.

Гапєєва І. Н. Средства психолінгвістического воздействия поэзий шестидесятников на реципиентов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.265-269.

Статья является продолжением публикаций автора по тематике воздействия поэзий шестидесятников на эстетическое сознание личности. На этом фоне глубоко анализируются психолінгвістические акции поэзий Н. Винграновского, И. Драча, Л. Костенко, Б. Олейника, Д. Павлычка и В. Симоненка, которые способствуют раскрытию особенностей взаимодействия авторских поэтических форм и личностных предпочтений реципиентов.

Ключевые слова: эстетика, языковое творчество, психолінгвістика.

Gapeeva I. N. Means of psycholinguistic influence poetic works of the poets of sixties on recipients // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.265-269.

Article continues a cycle of publications of the author concerning influence poetry men of the sixties on esthetic consciousness of the person. On this background psycholinguistic actions poetic works are deeply analyzed by N. Vingranovsky, I. Drach, L. Kostenko, B. Olejnik, D. Pavlychko and V. Simonenko, which promote disclosing of features of interaction of author's poetic forms and personal preferences of recipients.

Key words: *an esthetics, language creativity, psycholinguistics.*

Поступила до редакції 25.03.2012 р.

УДК 81' 373. 4'42

**Семантичні зв'язки між термінами
“Дискурсивний простір – потік – поле – оточення”**

Гнатюк А. В.

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Стаття присвячена дослідженню зв'язків між термінологічними одиницями “дискурсивний простір – потік – поле – оточення”, що часто вживаються синонімічно. У роботі розглядаються та уточнюються дефініції цих одиниць, виявляються їхні спільні та відмінні характеристики, спростовується легітимність синонімічного вживання деяких із зазначених термінологічних одиниць на противагу гіпо-гіперонімічному застосуванню.

Ключові слова: *дискурсивний простір, дискурсивний потік, перебіг дискурсу, дискурсивне поле, інформаційний потік, дискурсивний модус, дискурсивний тенор, дискурсивне оточення.*

З плином часу від лінгвістики тексту поступово перейшли до дослідження дискурсу. Тематика дискурсу досить популярна у лінгвістичній та філософській літературі, про що засвідчують численні праці як західних, так і вітчизняних вчених [2; 4; 5; 9; 12; 19; 20].

При веденні наукової роботи на матеріалах художнього дискурсу лінгвісти оперують такими термінологічними одиницями, як *дискурсивний простір, дискурсивний потік* (або *перебіг дискурсу*), *дискурсивне поле та дискурсивне оточення*. Досить часто такі одиниці вживаються синонімічно, хоча насправді між ними існують певні семантичні відмінності.

Метою нашого дослідження є встановлення семантичних відмінностей між зазначеними поняттями та з'ясування існуючих між цими термінологічними одиницями семантичних зв'язків.

Реалізація мети передбачає виконання наступних *завдань*:

- виокремлення кластеру термінологічних одиниць, що використовуються у роботі із художнім дискурсивним матеріалом та вживаються синонімічно із одиницею “*дискурс*”;
- на основі теоретичного матеріалу розглянути дефініції аналізованих термінологічних одиниць виявити спільні та відмінні характеристики;
- підтвердити чи спростувати легітимність синонімічного вживання зазначених термінологічних одиниць.

Встановлення описаних зв'язків становить *новизну* нашого дослідження.

Задля пояснення терміну *дискурсивний потік*, звернемось до теорії функціональної граматики, відомої ще під назвою системної функціональної лінгвістики, засновниками котрої вважаються Майкл Халлідей та Рукая Хейсан [13].

В основі цієї концепції лежить соціосеміотичний підхід, згідно з яким дискурс необхідно вивчати у соціальному контексті, беручи до уваги його культурне та ситуативне навантаження. Виділяється три аспекти соціального контексту (або ситуативно-контекстуальні компоненти), що допомагають інтерпретувати соціальний контекст дискурсу та середовище у якому відбувається обмін інформацією: *дискурсивне поле*, *дискурсивний тенор* та *дискурсивний модус* [20, с. 46].

Дискурсивне поле (discourse field) – соціально-контекстуальний аспект дискурсу, що позначає соціальний акт та його природу. Дискурсивне поле показує, у чому саме беруть участь його учасники, використовуючи мовні засоби як невід’ємний компонент взаємодії. Дискурсивне поле є ідейним тематичним каркасом усього дискурсу загалом. Дискурсивне поле відноситься до усіх без винятку типів соціальних актів (наприклад, миття посуду, політичні дебати тощо) [14, с. 216; 20, с. 46–47].

Соціальний аспект дискурсивного поля тісно пов'язаний із ідеаційним значенням (*ideational meaning*) дискурсу: значення поєднує дискурс із контекстом. Зв'язок між дискурсом та контекстом відбувається на семантичному рівні семіотики. Ідеаційне значення дискурсу відображає зміст дискурсу, показує, що відбувається у конкретній ситуації із конкретної тематики, та дає відповідь на питання: Про що власне дискурс? [14, с. 216; 20, с. 46–47].

Дискурсивний тенор (discourse tenor) – ситуативно-контекстуальний компонент дискурсу, що детермінує учасників дискурсу, відношення між ними, їхній статус та роль. Тенор вказує на типи мовних ролей, що здійснюються комунікантами у діалозі, та низку соціально значимих відношень, у яких вони перебувають. При аналізі тенору оперують такими поняттями, як влада, соціальна дистанція та ін. [13;14, с. 216; 20, с. 46–47].

Крім того, дискурсивний тенор демонструє емоційне навантаження дискурсної взаємодії, переживання та емоції учасників дискурсу. Наприклад, дискурсивний тенор соціального акту об'єктивної дискусії між судьями відрізнятиметься від тенору акту мітингу протесту. Базою дискурсивного тенору виступає інтерперсональне значення (*interpersonal meaning*) [13; 20, с. 46–47].

Щоб розпізнати інтерперсональне значення дискурсу необхідно з'ясувати, яким чином інтраканти пов'язані зі змістом дискурсу, тобто його ідеаційним значенням, а також як саме використовується співрозмовниками мова для взаємодії. Наприклад, застосування наказу свідчить про повноваження комуніканта його надавати, а вживання прикметника “*terrible*” відображає емоційний стан особи, що ним оперує [20, с. 46–47].

Дискурсивний модус (discourse mode) – сигніфікує роль, що відіграється мовою, та очікування учасників щодо можливостей мови у конкретній ситуації. Дискурсивний модус пов'язаний із символічною організацією тексту, його статусом, його функцією у контексті, включаючи канали мовлення (усний, письмовий, чи їх поєднання) та риторичну функцію тексту. Найважливіше питання, на яке покликаний відповісти дискурсивний модус: Як організований дискурс? Яка його функція у контексті? Що досягається завдяки дискурсу? [20, с. 47].

Модусу дискурсу, відомому ще як контекстуальному модусу, відповідає текстуальне значення (*textual meaning*) дискурсу. Текстуальне значення дискурсу – організація контекстуальних елементів у структуру вищого рівня. Такою об'ємнішою структурою може фігурувати перспектива, із якою порушується певна тематика, та техніки, за допомогою яких одна частина інформації висвітлюється яскравіше, ніж інша, а також техніки об'єднання речень [13; 14, с. 216; 15, с. 69; 20, с. 47–48].

Процес функціонування дискурсу, у якому відбувається мапування його ідеаційного, інтерперсонального та текстуального значень, відбувається у *дискурсивному потоці* (*the flow of discourse*) [12, с. 84; 15, с. 69; 16; 18], [17, с. 37–81].

Дискурсивний потік часто ототожнюється із поняттям *інформаційний потік*. Синонімічність цих термінів має місце лише при розгляді мови, як засобу передачі інформації, а не її створення. Проте, якби функції мови зводились лише до передачі інформації, мова не змогла б слугувати базою для штучної інтелектуальної комп'ютерної обробки даних [14, с. 216].

Для передачі англomовного *the flow of discourse* також використовується синонімічний термін *перебіг дискурсу*, що навіть влучніше передає його значення тому, що не викликає асоціацій із словосполученням *інформаційний потік*.

Невідповідність термінів *дискурсивний* та *інформаційний потік* впливає ще й із позицій теорії функціональної граматики. При застосуванні терміну *інформаційний потік* наголошується на важливості власне інформації, тобто виноситься на поверхню ідеаційне значення дискурсу, залишаючи осторонь інтерперсональне та текстуальне значення [15, с. 69].

Тому *інформаційний потік* є швидше відображенням дискурсивного поля, що становить лише один із трьох соціальних аспектів контексту дискурсу, а отже, не може ототожнюватись із *дискурсивним потоком* через неврахування аспектів тенору та мову, і – відповідно – відсутності інтерперсонального та текстуального значень.

Дискурсивний потік не слід вважати синонімічним із *дискурсивним простором*. Термін *дискурсивний простір* вживається для позначення прагматичної форми контексту, що структурує знання, котрі містяться у дискурсі.

Термін *дискурсивний простір* був уперше описаний Бернардом Муленом на Третій міжнародній конференції із концептуальних структур ICCS, що відбулась у м. Санта-Круз (Каліфорнія, США) у 1995 році. Згідно з доповіддю Мулена, "*дискурсивні простори створюються, оновлюються та викликаються агентом як результат спроб генерування чи розуміння дискурсу*" [19, с. 89].

У свою чергу, на теренах російських лінгвістичних шкіл при оперуванні поняттям *дискурсивний простір* до його семантики включається також "*багатогранна система суджень (дискурсів) як процес конструювання "комбінаторного варіанта чуттєвих уявлень та тлумачень"* для досягнення розуміння його тематики, тобто ідеаційного значення [1].

Дискурсивний простір функціонує як розгортання реальності існуючих елементів у процесі їх зіткнення в результаті системи взаємодій, взаємозалежностей та взаємовпливу [11, с. 172–185]. Межі дискурсивного простору окреслюються тематикою конкретного дискурсу [4]. Перебуваючи у дискурсивному просторі, мовець знаходиться у логічному середовищі, котре включає також усі продуковані ним раніше дискурси з визначеної тематики. Таким чином, дискурсивний простір є дещо ширшим поняттям, ніж дискурсивний потік [6, с. 103; 47, с. 131–136; 9, с. 6].

Кожна конкретна лексема, що вживається у дискурсі, потрапляє у *дискурсивне оточення*, де знімається її багатозначність та відбувається конкретизація значення. Дискурсивне оточення лексеми – це зв'язок лексичної конструкції із дискурсом, це сполучуваність лексеми із іншими лексичними одиницями дискурсу, завдяки чому реалізується ідеаційне, інтерперсональне та текстуальне значення дискурсу. Дискурсивне оточення слова диктує наші уявлення про чисельність його значень і навіть – певною мірою – дозволяє їх формалізувати [5, с. 218].

Дискурсивне оточення допомагає адекватно інтерпретувати семантику лексем, що безпосередньо залежить від такого дискурсивного оточення, а власне лексеми функціонують як активні елементи комунікативного процесу [10].

Саме завдяки аналізу дискурсивного оточення лексеми можливо зняти її лексичну багатозначність, адже дискурс ідентифікує значення лексичної одиниці [3, с. 250–255; 5, с. 218; 8, 445–450].

Як висновок, вважаємо доцільним використання термінів *дискурсивний потік* або *перебіг* – для позначення процесу функціонування дискурсу, у якому відбувається мапування його ідеаційного, інтерперсонального та текстуального значень; терміну *дискурсивне оточення* – для позначення оточення конкретної лексеми у дискурсі; *дискурсивне поле* – для висвітлення соціально-контекстуального аспекту дискурсу, ідеаційного значення дискурсу, його тематичного каркасу, що включає мовні засоби як невід’ємний компонент взаємодії.

У результаті дослідження зв'язки, що існують між термінами *дискурсивний простір – потік (перебіг) – поле*, визначено як гіпо-гіперонімічні. Дискурсивний простір включає у себе множину продукованих дискурсивних потоків, котрі, у свою чергу, формуються *дискурсивним полем* у сукупності із *дискурсивним тенором* та *модусом*. Підтверджено синонімічність *дискурсивного потоку* та *перебігу*, а також синонімічні зв'язки між *дискурсивним полем* та *інформаційним потоком*. Необхідність у застосуванні терміну *дискурсивне оточення* виникає при визначенні зв'язку конкретної лексичної конструкції із дискурсом. *Дискурсивне оточення* лексеми знімає багатозначність останньої як у *дискурсивному просторі*, так і у *дискурсивному потоці* та *полі*.

Вважаємо *перспективним* практичний розгляд зв'язків між досліджуваними термінологічними одиницями на матеріалі сучасного художнього дискурсу.

Список літератури

1. Белякова Л. М. Культуроведческое образование школьников в дискурсном пространстве : дис. ... канд. культурологии : спец. 24.00.01 “теория и история культуры” / Л. М. Гуляева. – Ярославль, 2007 – 246 с.
2. Бизюков Н. В. Семантико-прагматический потенциал фразеологических единиц сферы человеческих отношений современного французского языка (на материале публицистического дискурса): дис. ... кандидата филол. наук : спец.10.02.05 “Романские языки” / Н. В. Бизюков. – ГОУВПО “Московский педагогический государственный университет. – Москва, 2009. – 178 с.
3. Кобрицов Б. П. Поверхностные фильтры для разрешения семантической омонимии в текстовом корпусе / Б. П. Кобрицов, О. Н. Ляшевская, О. Ю. Шеманаева // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: Труды международной конференции “Диалог’2005”. – М.: Наука, 2005. – С. 250 – 255.
4. Костяшина Е. А. Дискурсивное взаимодействие в текстовом пространстве научно-популярного медицинского журнала : дис. ... канд. фил. наук : спец.10.02.01 “русский язык” / Е. А. Костяшина. – Томск, 2009. – 232 с.
5. Ляшевская О. Н. Многозначность сквозь призму дискурса / О. Н. Ляшевская, Е. В. Рахилина // Инструментарий русистики: корпусные подходы. Slavica Helsingiensia Series. – Хельсинки Helsinki University Press, 2008. – Вып. 34. – С. 217–232.

6. Плотникова С. Н., Политическое дискурсивное пространство, принципы конструирования / С. Н. Плотникова, С. А. Домышева // Политическая лингвистика / Екатеринбург: ГОУ ВПО "Урал. гос. пед. ун-т", 2009. – Вып. (1) 27. – С. 103 – 108.
7. Плотникова С. Н. Языковое, дискурсивное и коммуникативное пространство / С. Н. Плотникова // Вестник ИГЛУ. – Иркутск: ИГЛУ. – 2008. – Вып. 1. – С. 131 – 136. – (Серия "Филология: Язык. Культура. Коммуникация").
8. Рахилина Е. В. Многозначность как прикладная проблема: Лексико-семантическая разметка в Национальном корпусе русского языка / Е. В. Рахилина, Б. П. Кобрицов, Г. И. Кустова, О. Н. Ляшевская, О. Ю. Шеманаева // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: Труды международной конференции "Диалог'2005". – М.: Наука, 2006. – С. 445 – 450.
9. Сосорова Б. С. Циркулирование разделяемых смыслов в дискурсивном пространстве / Б. С. Сосорова // Информационно-коммуникационное пространство и человек: материалы международной научно-практической конференции 15–16 апреля 2011 года. – Пенза – Москва – Витебск: Научно-издательский центр "Социосфера", 2011. – С. 6 – 8.
10. Шувалов В. И. Метафора в лексической системе немецкого языка : дис. ... докт. фил. наук : спец.10.02.04 "германские языки" / В. И. Шувалов. – Москва, 2006. – 392 с.
11. Юдина Т. В. Дискурсивное пространство политической речи / Т. В. Юдина // Сборник научных трудов "Актуальные проблемы теории коммуникации". – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 172 – 185.
12. Chafe W. L. Discourse, consciousness, and time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing / W. L. Chafe. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 327 p.
13. Halliday M. A. K. Cohesion in English / M. A. K. Halliday, Ruqaiya Hasan. Cohesion in English. – London: Longman, 1985 – 374 p.
14. Halliday M. A. K. Computational and Quantitative Studies / M. A. K. Halliday, J. J. Webster // Collected Works of M. A. K. Halliday. – London: Continuum International Publishing Group, 2006. – Vol. 6. – 300 p.
15. Halliday M. A. K. The Language of Science. / M. A. K. Halliday, J. J. Webster // Collected Works of M. A. K. Halliday. – London: Continuum International Publishing Group, 2006. – Vol. 5. – 243 p.
16. Martin J. R. English Text: System and Structure / J. R. Martin – Amsterdam: John Benjamins Pub. Co., 1992. – 620 p.
17. Matthiessen, C. Interpreting the Textual Metafunction / C. Matthiessen // Advances in Systemic Linguistics: Recent Theory and Practice. – London: Pinter Publishers, 1992. – P. 37 – 81.
18. Matthiessen C. Lexicogrammatical Cartography: English Systems / C. Matthiessen. – Tokyo: International Language Science Publishers, 1995. – 978 p.
19. Moulin B. Discourse Spaces: a Pragmatic Interpretation of Contexts. / B. Moulin // Proceedings of the Third International Conference on Conceptual Structures: Applications, Implementation and Theory. Lecture Notes in Artificial Intelligence. – 1995. – Vol. 954. – P. 89 – 104.
20. Renkema J. Introduction to Discourse Studies / J. Renkema. – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004. – 363 p.

Гнатюк А. В. Семантические связи между терминами “Дискурсивное пространство – поток – поле – окружение” // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.270-275.

Статья посвящена исследованию связей между терминологическими единицами “дискурсивное пространство – поток – поле – окружение”, которые часто используются в качестве синонимов. В работе рассматриваются и уточняются дефиниции указанных единиц, выявляются их общие и различные характеристики, опровергается легитимность синонимического употребления некоторых из исследуемых единиц в противовес гипо-гиперонимичному применению.

Ключевые слова: *дискурсивное пространство, дискурсивный поток, протекание дискурса, дискурсивное поле, информационный поток, дискурсивный модус, дискурсивный тенор, дискурсивное окружение.*

Gnatiuk A. V. Semantic relations between terms “discourse space – flow – field – environment” // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.270-275.

The article presents a research on relations between terminological units “discourse space – flow – field – environment” which are often used as synonyms. The study gives consideration to refining of the definitions of the named units. During the investigation we determined the common and peculiar features between the notions under study, as well as disproved the legitimacy of synonymic use of some of them. Hypo-hyperonymic application of specific terminological units is proposed instead.

Key words: *discourse space, the flow of discourse, discourse field, the flow of information, discourse mode, discourse tenor, discourse environment.*

Поступила до редакції 12.03.2012 р.

УДК 81.161.2+82'3

**Особенности английского делового этикета
в лингвокультурологическом аспекте**

Давыденко В. И.

*Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова,
г. Киев, Украина*

В статье рассматриваются особенности английского делового этикета. Автор представляет выражение долженствования и просьбы на основе функций модальных глаголов.

Ключевые слова: *деловой этикет, лингвокультурология, долженствование, просьба.*

С каждым годом значительно возрастает количество экономических, политических, социальных, культурных и научных контактов между странами и их народами, что определяет *актуальность* тем, связанных с изучением межкультурных коммуникаций, национальных различий, соотношением языков и культуры и т.д.

Современные исследования, в частности, лингвокультурологические, соответствуют общей тенденции развития лингвистики – переходу от лингвистики «внутренней», структурной, к лингвистике «внешней», другими словами, к антропологической парадигме языкознания и ориентируются, прежде всего, на рассмотрение проблемы взаимоотношения языка и культуры. Стремление языковедов в большей степени понять язык в тесной связи с национально-культурными особенностями, национальным менталитетом, характером народа привело к появлению в конце XX века комплексной лингвистической дисциплины – лингвокультурологии, связанной с философией и находящейся на стыке важнейших областей современного языкознания – этнолингвистики, этнопсихоллингвистики, лингвострановедения, теории межкультурной коммуникации. Поскольку лингвокультурология находится в стадии становления, ее предмет зачастую оказывается флуктуирующим, не имеющим точного определения. Многие исследователи (Н.Д. Арутюнова, В.В.Воробьев, В.Н. Телия, В.А. Маслова, В.В. Красных и др.) предлагают считать данной предметом дисциплины единицы языка, воспроизводимые в системе языковой коммуникации и основанные на культурных ценностях. Так, В.В. Красных определяет лингвокультурологию как дисциплину, изучающую проявление, отражение и фиксацию культуры в языке и дискурсе, непосредственно связанную с изучением национальной картины мира, языкового сознания, особенностей ментально-лингвального комплекса [4, с.12].

Необходимость лингвокультурологического обращения к проблеме обусловлено главным образом тем, что при деловых контактах, как правило, возникает проблема столкновения, непонимания норм, ценностей, стереотипов поведения людей, принадлежащих к разным культурам.

Целью нашей статьи является рассмотрение особенностей английского делового этикета, нашедших выражение в вербальной реализации функций модальных глаголов.

Задачи предполагают выявить и охарактеризовать черты английской ментальности, ее системообразующие признаки; показать особенности национального характера; описать выражение модальных значений «долженствования», «просьбы» и «разрешения» в английском деловом стиле.

Понятие «ментальность» вошло в научную сферу в середине 50-х годов XX в. благодаря исследованиям французских ученых Ж.Любье и Р.Мандру. Термином «ментальность» определяют социально-психологические явления, отображающие духовный мир человека или социальной общности, эпохи или этнокультуры. Эта категория дает возможность анализировать психический склад людей в социальном, политическом или этническом контексте. Ментальность охватывает различные уровни социальных ценностей. Таким образом, ментальность – важный этнопсихологический феномен, который является интегральным этнопсихологическим признаком индивида, народа, нации. В англоязычной психологической литературе менталитет определяется как «свойство разума, характеризующее отдельного индивида либо группу индивидов», «обобщение всех характеристик, определяющих психику», «способ мышления или характер размышлений». В зарубежной психологической литературе выделяют три структурных компонента ментальности:

- эмоциональный;
- вербальный (когнитивный);
- поведенческий (конативный).

Этническая ментальность проявляется в доминирующем настроении человека, в характерных особенностях мировосприятия, в системе моральных требований, норм, ценностей и принципов воспитания, в формах межличностных взаимоотношений, в конкретных фактах самоорганизации этноса [1, с. 53].

Исследователи национальной ментальности считают, что для англичан приоритетными являются: независимость, образованность, достоинство, честность и бескорыстие, настойчивость в достижении поставленной цели.

Опираясь на социально-психологические исследования истории и культуры англичан, можно сделать вывод, что менталитет этого народа характеризуют пять системообразующих признаков:

- стабильность и постоянство характера составляющих ее индивидов;
- состав характера из противоречивых, скорее парадоксальных черт, одни из которых весьма очевидны, другие – трудноуловимы;
- невозмутимость, самообладание, сдержанность;
- обходительность, такт, изящество манер, изысканная вежливость, которая проявляется не просто в форме учтивости, это непревзойденное искусство;
- умение руководить и подчиняться.

Способность сохранять чувство юмора в трудные минуты англичане ценят как первостепенное достоинство человеческого характера.

Когда речь заходит о «жесткой верхней губе» англичанина (англ. *astiffupperlip*), то за этим стоят два понятия – способность владеть собой (культ самоконтроля) и умение подобающим образом реагировать на жизненные ситуации (культ предписанного поведения).

Исследователи отмечают, что нет народа в Европе, у которого бы обычаи и традиции возводились в такой неприкосновенный закон, как в Англии. Если обычаи и

традиции существуют, как бы они ни были странны, смешны или неординарны, ни один хорошо воспитанный англичанин не осмелится их нарушить. Хотя англичанин политически свободен, он строго подчиняется общественной дисциплине и укоренившимся обычаям [5, с. 103].

Национальный характер – это компонент психического склада нации, который определяется как система отношений конкретной этнической общности к различным сторонам окружающей действительности, закрепившаяся и проявляющаяся в устойчивых стереотипах мышления, эмоционального реагирования и поведения в целом [1, с.56].

По мнению И.Кона, распространенные в обыденном сознании стереотипные представления о психологических свойствах и культуре разных народов всегда имеют ценностный, оценочный характер и соотносятся, осознанно или неосознанно, с какими-то представлениями об особенностях собственного народа и его культуры.

Вследствие мощного мирового процесса объединения и усиления экономических связей происходит рост рынков экспорта и импорта, многие компании становятся многонациональными. С каждым годом деловой успех все в большей степени определяется знанием и соблюдением делового этикета – установленного порядка поведения в сфере бизнеса и деловых контактов. Важно иметь представление об особенностях культуры, традиций, национального характера, манер поведения и правил хорошего тона стран, с которыми сотрудничают. Так, например, в большинстве культур является необходимым знать партнера (партнеров), с которыми собираются вести переговоры.

Консультанты по проблемам межкультурной деловой компетенции утверждают, что осознание культурных различий дает «конкурентное преимущество» (англ. *competitive advantage*) при ведении бизнеса [6, с. 23].

Деловой мир Англии заметно отличается от деловых кругов других стран.

Важной особенностью английского общества является отношение к речи человека как к указателю его социальной принадлежности.

Многие при изучении делового английского не считают особенно важным концентрироваться на оттенках слов, предпочитая увеличивать необходимый запас лексики для более легкого и быстрого понимания собеседника.

Одним из важных и наиболее часто используемых модальных значений в деловом языке является значение долженствования. Наиболее употребляемыми в данном значении в английском деловом стиле являются глаголы *must*, *to be* и *to have*.

Английский деловой стиль предписывает употреблять глагол *must* только по отношению к собственным подчиненным, когда подчеркивается обязательность и необходимость выполнения того или иного действия или задания. Например: - *We must be in time not to be late as it's a very important event.* (Мы должны прийти во время, чтобы не опоздать на это важное событие); - *It should say you must check it on time.* (Я считаю, вам нужно проверить это еще раз); - *Besides, your price must depend on the amount of the contract.* (Кроме того, ваша цена должна соотноситься с условиями контракта).

Именно поэтому этот глагол часто используется в значении приказа, подчеркивая строгое требование или необходимость выполнения какого-либо действия. Например: *You must decide to Monday if you stay at our office or not. You are to prepare all the papers to sign them on Tuesday.* (Вы обязаны подготовить все документы на подпись ко вторнику).

В отношениях с партнерами английский деловой стиль предписывает почти полный отказ от глагола *must*, кроме случаев, когда необходимо подчеркнуть жесткую необходимость или недовольство старшим партнером младшими партнерами или возмущение при каком-либо невыполнении обязательств. Например: *-You must have paid your debt by the 3th of November.* (Вы обязаны выплатить ваш долг к 3 ноября).

Зная особенности делового английского, следует учитывать, что в отношениях с партнерами следует употреблять глаголы *to have* и *to be*, так как обязанность выполнения действия звучит менее категорично. Например: *-Are you to come on every Saturday morning?* (Вы обязаны приходить по утрам субботу?); *- They are to prepare their report to the next weekend.* (Они должны подготовить свои отчеты к следующим выходным); *- Sorry but I have to leave as I'm very busy last time.* (Простите, но мне пора идти - в последнее время у меня очень много дел); *- Do you have to meet the mat the station?* (Вам нужно встретить их на станции?)

Однако не стоит забывать, что глагол *have to* может иметь оттенок нежелательного действия, поэтому следующая фраза «*Sowe have to work with you*» звучит довольно грубо и английский деловой стиль не предусматривает такого употребления этого глагола.

Во всех затруднительных случаях стоит прибегать к более мягким формам указания, заменяя долженствование выражениями, означающими предположение, совет, вопрос и т.д. Английский деловой стиль предусматривает понимание подобных фраз на тон или два тона жестче их оригинального значения. Это сходно и с ситуацией в русском языке. Фразы «Не могли бы вы перепроверить наши доходы, если у вас будет время? Мы бы смогли обсудить их с нашим финансовым директором» вовсе не означают «сделайте это, если захочется, а если не захочется, то и не надо». На самом деле просьба подразумевает быстрое и точное исполнение указания [2].

Важным умением для деловой коммуникации является выражение просьбы.

Наиболее употребляемыми глаголами в значении просьбы являются *can* (*could*), *would*, *may*, *will*.

Английский деловой стиль предполагает употребление этих глаголов приблизительно в равнозначных ситуациях. Например: *- Could you hold on a minute, please?* (Минуточку, пожалуйста); *- Could you tell me your name, please?* (Скажите ваше имя, пожалуйста); *- Can I take the message?* (Позвольте принять ваше сообщение). *- Can I do anything to help?* (Я могу вам чем-нибудь помочь?); *- May I introduce myself?* (Позвольте представиться); *- May I pay in cash?* (Я могу расплатиться наличными?); *- Would you mind waiting?* (Вас не затруднит подождать?); *- Would you show me your passport?* (Покажите пожалуйста ваш паспорт); *- Will you help me to find the exit?* (Вы мне не сможете найти выход?).

Выше приведенные примеры выглядят довольно похожими. Выбор глагола в этих предложениях зависит больше от сочетаемости, традиций языка и оттенков смысла, чем от уровня просьбы, заключенной в данном слове. Например, английский деловой стиль предусматривает два варианта фразы «*Could you show me the way, please?*» и «*Would you show me the way, please?*». В первом случае фраза переводится как «Не могли бы вы показать мне дорогу?», а во втором - «Вы мне не покажете дорогу?». Небольшой оттенок значения есть, так как во втором случае больше предполагается положительный ответ на нашу фразу, но по уровню просьбы они примерно одинаковы.

Но при этом нельзя сказать «*Would I take the message?*» или «*May I do anything for you?*». Так как в первом случае мы получаем грамматическую бессмыслицу («А

приму ли я сообщение?»); а во втором случае – фразу просторечного стиля. Поэтому стоит внимательней выбирать модальные глаголы при передаче смыслового значения просьбы, иначе существует риск выглядеть смешно в глазах партнеров.

Чаще всего в языке делового общения просьба выражается в более вежливой форме, так как в основном общение происходит между малознакомыми людьми. Для этого используются такие глаголы как *could, might u would*. Также эти глаголы в определенном контексте в данном значении могут добавлять оттенок предложения. Например: - *Might I suggest Tuesday?* (Можетбытьвовторник?); - *Would you like to know some more information about our products?* (Не желаете узнать больше о нашей продукции?).

Английский деловой стиль предусматривает не только просьбу, но и разрешение, когда с просьбой обращаются к вам. Выражение модального значения разрешения в языке делового общения в большинстве случаев выражается с помощью модальных глаголов *can u may*. Например: - *You can consult our manager at three.* (Вы можете проконсультироваться с нашим менеджером в три часа); - *You can buy a cheapest ticket if you want.* (Вы можете купить билет подешевле); - *You may finish your report next week.* (Вы можете закончить ваш отчет на следующей неделе) [3].

Вывод. Таким образом, в конце XX – начале XXI веков языковеды стремятся глубже и в большей степени понять язык в тесной связи с национально-культурными особенностями, национальным менталитетом, характером народа, что в свою очередь привело к появлению комплексной лингвистической дисциплины – лингвокультурологии.

С каждым годом деловой успех все больше определяется представлениями об особенностях культуры, традиций, национального характера, манер поведения и правил хорошего тона стран, с которыми сотрудничают.

Список литературы

1. Баронин А.С. Этнопсихология: [учеб.пособие]/ А.С. Баронин.– К. : МАУП, 2000.
2. Васильева В.Модальные глаголы. Особенности делового английского. Урок 1 [Электронный ресурс] / В.Васильева. – Режим доступа:[http: // www.englishforbusiness.ru/materials/modalverbs1](http://www.englishforbusiness.ru/materials/modalverbs1)
3. Васильева В. Модальные глаголы. Особенности делового английского. Урок 2 [Электронный ресурс] / В.Васильева. – Режим доступа :[http: // www.englishforbusiness.ru/materials/modalverbs2](http://www.englishforbusiness.ru/materials/modalverbs2)
4. Красных В.В.Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / В.В. Красных. – М., 2002.
5. Сухарев В.А., Сухарев М.В. Психология народов и наций / В.А. Сухарев, М.В. Сухарев. – Д.:Сталкер, 1997.
6. Gibson Robert, GreatExpectations / Robert Gibson // Business Spotlight Ukraine. – 2011. – #1. – P.23-25
7. Hochsieder Anna. “Must” and “Have to” / Anna Hochsieder // Business Spotlight Ukraine. – 2011. – #1. – P. 54

Давиденко В. І. Особливості англійського ділового етикету в лінгвокультурологічному аспекті // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 276-280.

У статті розглядаються особливості англійського ділового етикету. Авторка представляє вираження змушеності й прохання на основі функцій модальних дієслів.

Ключові слова: діловий етикет, лінгвокультурологія, змушеність, прохання.

Davydenko V. Peculiarities of english business etiquette in the aspect of linguistic culturology // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.276-280.

In the article it is studied the peculiarities of English business etiquette in the aspect of linguistic culturology. The author describes expressing of obligation and request on the basis of modals.

Keywords: business etiquette, linguistic culturology, obligation, request.

Поступила в редакцію 15.04.2012 г.

УДК 811

**Искусство речевого воздействия
в сфере маркетинговых коммуникаций**

Диманте И.В.

Балтийская международная академия, г. Рига, Латвия

Эффективная маркетинговая коммуникация предполагает использование определённых приёмов для воздействия на целевую группу, и здесь важную роль играет умело подобранный речевой инструментарий.

Ключевые слова: *маркетинговая коммуникация, сенсорные ассоциативные поля.*

Актуальность. Начиная со второй половины прошлого века, в связи с развитием информационных технологий, наблюдаются масштабные трансформации в жизнедеятельности большинства населения нашей планеты. Предполагается, что наметившиеся особенности глубинных социокультурных процессов создают условия для появления в скором будущем всеобщего коллективного разума. В настоящем же, благодаря новым возможностям обмена опытом в различных сферах социальной жизни и возросшей информационной открытости, существенно повысилась значимость коммуникативного процесса. В этой связи обретает весомость сама деятельность профессионального коммуникатора, общающегося с широкой аудиторией – журналиста, политика, менеджера, специалиста по связям с общественностью и т. д., с одной стороны. С другой – среди бизнесменов и представителей самых разных деловых кругов, непосредственно связанных с производством и маркетингом (т.е. материальной стороной бытия), повсеместно возрастает заинтересованность в обретении навыков красноречия, что продиктовано необходимостью широкого обсуждения маркетинговых проблем. *Цель статьи* – оценить ресурсы речевого воздействия в сфере МК.

Для сравнения: если в обозримом прошлом, лет 120 назад, на территории Российской Империи даром владения словом, как и сегодня, традиционно обладали представители определённых профессий – те же самые журналисты, политики, священнослужители, юристы или преподаватели, то для купца, банкира, ресторатора, лавочника или фабриканта это было необязательным. Однако, привлечение должного внимания к товару во все времена служило важной составляющей его успешной реализации. Рекламу предметам торговли «обеспечивали» зазывалы или же бойкие торговцы, расхваливавшие свой товар и привлекавшие внимание покупателей выкриками, типа «подходи, налетай...» и т. п. Времена изменились. Если для стран Восточной Европы 20-го столетия, неоднократно переживших как опустошительные войны, так и смену политического и социально-экономического строя, а потому не избалованных изобилием, реклама не являлась обязательным сопроводительным атрибутом товара, то сегодня уже недостаточно простого информирования о наличии той или иной продукции или обычных, лишённых каких-либо обоснований, призывов

её приобретения. Во многих случаях реализация продукта требует эффективной его подачи потребителю.

В мире современного бизнеса принято общаться на деловом языке и активно использовать особую терминологию, нередко англоязычного происхождения. Подобное общение стало обозначаться как маркетинговые коммуникации (или бизнес-коммуникации), под которыми понимаются информационные взаимодействия адресанта с адресатом коммуникации, направленные на становление и поддержание запланированных адресантом взаимоотношений для достижения маркетинговых целей. Общеизвестно, что маркетинговые цели реализуются в сфере покупательского поведения потребителей, они связаны с увеличением спроса на товары и/или услуги и стимулированием сбыта продукции, а их достижение лежит в сфере психологии потребителей. Можно сказать, что маркетинговые коммуникации направлены на формирование психологических установок адресанта, способствующих решению маркетинговых задач в достижении главной цели.

Обэфективности *маркетинговой* коммуникации можно судить по степени её влияния на получателя, на его установки (т.е. относительно устойчивые представления, привычки, стереотипы). По мнению специалистов, результатом подготовленной коммуникации становится усиление стереотипов. Это связано с тем, что механизмы психики действуют таким образом, что человек отбирает ту информацию, которая соответствует его психологическим и идеологическим установкам, склонностям и симпатиям. А не соответствующая им информация не только отбраковывается, но и усваивается хуже, чем первая. Кроме того, система уже сложившихся представлений может тормозить восприятие иных норм и ценностей или даже оказывать этому сопротивление (например, у представителей старшего поколения). Однако, если взгляды и установки адресата в силу определённых причин (отсутствие опыта, незнание этой области или приверженность инновациям) ещё не сформированы или неустойчивы, он в большей мере подвержен информационному влиянию. Однако случается, что под влиянием значительного количества факторов может происходить кардинальная перемена взглядов. Например, это может быть связано с изменением социально-экономической и политической ситуацией в стране или сменой места проживания человека, а также с изменением его социального статуса или ближайшего окружения и т.д. Поэтому, когда речь идёт о результативности *маркетинговой* коммуникации, особое значение приобретает характеристика целевой аудитории. Здесь важны как количественные характеристики: возраст, пол, национальность, достаток, а также образование, род занятий, интересы и предпочтения и т.п., так и качественные, т.е. - степень влияния тех или иных коммуникационных технологий на те картины действительности, которые возникают в сознании. Многие специалисты обращают внимание на возрастающую массивную индифферентность аудитории, её деструктурирование, энтропии, результатом чего становится возрастающее манипулирование её сознанием средствами массовой информации. Каждая целевая аудитория требует своих способов информирования и форм общения. Чем точнее будет проведена дифференциация такой аудитории и определены её параметры, тем успешнее будет осуществлена коммуникация. Например, в широком масштабе можно выделять теле- и/или радиоаудиорию, интернет-аудиорию, читателей газет и журналов. В более узком смысле можно говорить об аудитории конкретного канала массовой коммуникации (например, НТВ или ОРТ) [5, с.146-148].

Необходимым условием для создания результативной маркетинговой коммуникации является наличие устойчивой обратной связи, какой бы длинной она ни была. В маркетинговой коммуникации обратная связь обнаруживается в изменении статистики продаж, в динамике финансовых показателей и в степени осведомлённости населения о наличии и свойствах продукции. Таким образом, эффект воздействия маркетинговых коммуникаций можно оценивать как по прямым показателям (увеличение объёма продаж), так и по промежуточным (сформированный положительный образ товаров и услуг в сознании потребителя и знание товарного ассортимента конкретного производителя, а также быстрота узнаваемости брэнда и распознавания новой продукции, длительность запоминания рекламных сообщений относительно услуг и товаров и т.д.). Сказанное подтверждает то, что профессиональный коммуникатор может (и должен) использовать наличие показателей обратной связи в целях прогнозирования маркетинговых результатов и возможностей управления массово-коммуникационными процессами [3, с. 126; 5, с. 150].

Эффективная маркетинговая коммуникация предполагает использование определённых приёмов для воздействия на целевую группу. Здесь важную роль играет умело подобранный речевой инструментарий.

Например, если взять за образец лексемы, обладающие оценочными характеристиками, можно овладеть навыком формирования разносторонних синонимических / антонимических рядов для последующего в рабочих целях. В процессе подготовки убеждающего текста, в зависимости от поставленной задачи, окажется возможным оперативно воспользоваться этим материалом. В качестве фактического примера использования конкретных речевых ресурсов с целью воздействия в ракурсе *маркетинговой коммуникации* можно обратиться к т. н. *словам-ощущениям* или *sensus слов* (по нашей терминологии. –И. Д.). Слово *сенсорный* возникло на базе латинского *sensus* и понятийно связано со лексемой «чувствующий» (*sensus* < лат. *чувство, ощущение*). Примечательно, что по сенсорным нервным волокнам возбуждение передаётся из тканей в центральную нервную систему [1, с. 449].

С учётом феномена *сенсорных ассоциативных полей*, можно создавать различные матрицы, используя принцип построения вокруг ключевых слов (*вкус, цвет, запах, звук* и т.д.), соответствующих определённым ощущениям – тактильным, звуковым, визуальным, вестибулярным и т.д. Они широко используются в переносном значении как в отрицательном (-), так и положительном (+) спектрах [7, с. 104 – 105].

Поле цвета, как известно, издавна широко используется и в народном творчестве, и в художественных, особенно в песенно-поэтических текстах, придавая образность и визуальную осязаемость описываемому («воспеваемому») объекту, например: *оранжевое солнце, оранжевое небо...; синий иней; на большом воздушном шаре мандаринового цвета.* И, конечно же, слова, обозначающие *цвета*, можно использовать в переносном смысле, буквально «сгущая краски», когда того требует стратегия текста. К примеру, образования, однокоренные с *белый* (*белизна, набело, отбелить* и т.п.), обычно, если оставить в стороне такие сравнения, как *белый как мел, побелел от...* и т. п., воспринимаются со знаком (+) по аналогии с представлениями о *светлом*, т.е. положительном. Поэтому подобные лексемы зачастую используются в рекламных текстах, относящихся к услугам или товарами в области медицины и бытовой химии (услуги протезиста, зубные пасты, стиральные порошки, моющие средства и т.д.). Подобную, обычно положительную, коннотацию можно отметить, говоря о некоторых других цветах – *голубом, оранжевом, розовом* или *олазурном, изумрудном* и т.д.

Однако представления о таких цветах, как *синий, зелёный, жёлтый, красный* и в особенности *серый и чёрный*, не столь однозначны, особенно в переносном смысле. Они допускают различное их обыгрывание и привнесение многих смысловых уточнений за счёт распространителей идеи в составе предложения. Для сравнения достаточно вспомнить составляющие известного анекдота: *до синевы выбрит – до синевы пьян*. Поэтому, рисуя портрет современного чиновника, бизнесмена или политика, можно, к примеру, отметить *привлекательную синеву глаз* или же *нездоровую синеву под глазами*. По причине возможного неоднозначного восприятия, при включении таких цветов в матрицу может понадобиться дополнительный ресурс (по коррекции) для привнесения необходимой коннотации.

Поле вкуса могло бы включать такие прилагательные, как *ароматный, медовый, сладкий, фруктовый (+)* и *горький, кислый, солёный, прогорклый (-)*; существительные: *изюм, карамель, шоколад* и т. д. (+) и *горечь, кислятина, пилюля, приторность (-)* и т. д.

Полю запаха соответствуют лексемы *свежий, душистый, ароматный, кофейный, морской, хвойный (+)* или *вонючий, затхлый, потный (-)* и т. д.; существительные: *апельсин, ваниль, гвоздика, лаванда, роза, свежесть, шоколад (+)* и *вонь, гарь, гниль, зловоние, нафталин, перегар, смрад, сырость, хлорка (-)*.

Причём поля вкуса, запаха и цвета нередко совмещаются. Это только усиливает их воздействие, вызывая ряд ассоциаций и создавая гамму эмоций. Например, *апельсиновый, абрикосовый, вишнёвый, какао, кофейный, лимонный/лимоновый, мандариновый, шоколадный* и т. д. – это и вкус, и цвет, и запах (для сравнения, слова известной песни: «я шоколадный заяц...»). Этот сектор совпадения условно можно обозначить как «душистые растения», составляющие которого имеют положительную коннотацию. Очевидно, что такие *sensus слова* широко применяются рекламодателями в областях, связанных с бытовой химией, парфюмерией, фармацевтической и пищевой промышленностью. Для сравнения: *вечерний крем с ароматом какао сделает Вас притягательной, а чудно пахнущий дневной крем для лица придаст коже здоровый абрикосовый оттенок*.

Но, рисуя неприглядную картину современного экономического состояния, или в связи с критикой непопулярных решений, принятых правящей элитой, или характеризуя деятельность конкурента, можно придать тексту образительность и яркость, добавив *sensus слова* отрицательного спектра. Так, среди лексем *тактильного поля* можно выделить сектор *неприятных ощущений*, сужая его по разным направлениям, формируя подвиды. Например, «подсектор болевых ощущений», составляющие которого в текстах критического содержания обычно используются в переносном значении. К ним могут относиться такие существительные (и однокоренные глаголы), как *боль, жжение, зуд, колики, нарыв, рана, укол*; глаголы – *бить, дёргать, душить, колоть, пилить, рвать, хлестать, царапать, цеплять, шлёпать, щипать* и т. д. Для сравнения: *задушить инициативу, уколоть (уцципнуть) соперника, отхлестать (отшлёпать) опонента* и т. д. К примеру: *во время словесного поединка соперники буквально рвали друг друга на части*.

Выводы: такие *sensus слова* придают тексту выразительность и «ощутимость», формируя сенсорные ассоциации, а через них вызывая у аудитории эмоции, которые способствуют принятию решений, соответствующих задачам профессионального коммуникатора.

Список литературы

1. Словарь иностранных слов. – 12-е изд. стереотип. – М.: Рус. яз., 1985. – 608 с.
2. Богуславская В.В. Моделирование текста: лингвосоциокультурная концепция. Анализ журналистских текстов / В.В. Богуславская. – изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2011. – 280 с.
3. Усманова Д. Менеджмент / Д. Усманова. – Рига: Балтийская международная академия, 2007. – С. 120-126.
4. Хазавгеров Г.Г. Риторика для делового человека: [учебное пособие] / Г. Г. Хазавгеров, Е. Е. Корнилова. – 2-е изд. – М: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2003. – 136 с.
5. Основы теории коммуникации / под ред. проф. М. А. Василика. – М.: Гардарики, 2003. – 615 с.

Диманте И.В. Мистецтво мовленнєвого впливу в сфері маркетингових комунікацій // Ученіє запискі Таврічєского національного університєта ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціалні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 282-286.

Ефективна маркетингова комунікація передбачає використання певних прийомів для впливу на цільову групу; важливу роль відіграє при цьому вдалопідібраний мовленнєвий інструментарій.

Ключові слова: маркетингова комунікація, сенсорні асоціативні поля.

Dimante I. The effect of the speech on business marketing communication // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.282-286.

An effective marketing communication requires usage of definite methods to affect the target group. In this task it is important to choose the correct technique.

Key words: marketing communication, the sensual associative fields.

Поступила в редакцію 05.04.2012 г.

УДК 81'42

**Параметри дискурсу спецслужб (на матеріалах офіційних веб-сайтів
спецслужб України, Росії, Великобританії та США)**

Завадська О. В.

Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, Україна

У статті розглянуто дискурсоутворюючі параметри дискурсу спецслужб України, Росії, Великобританії та США; визначено спільні та відмінні ознаки зазначених параметрів. Дослідження проводилося на матеріалі офіційних веб-сайтів спецслужб України, Росії, Великобританії та США.

Ключові слова: *дискурс, параметри дискурсу, спецслужби, інституціональність.*

Галузева комунікація є спілкуванням, зумовленим соціальними функціями партнерів, регламентованим як за змістом, так і за формою; це спілкування, в якому принаймні один із комунікантів – представник соціального інституту. Спецслужби, які є певним соціальним інститутом та невід’ємною частиною сучасної держави та суспільства, також мають свій статус, сукупність ролей, і їхня комунікативна поведінка визначається стандартами та соціальними нормами.

На сьогоднішній день дискурс спецслужб (ДС) ще не ставав предметом лінгвістичних досліджень, що зумовлює *актуальність* цього дослідження. *Метою* роботи є визначення основних категорій дискурсу спецслужб в українській, російській та англійській лінгвокультурах. Щоб досягти зазначеної мети, необхідно вирішити наступні завдання: 1) з’ясувати головні дискурсоутворюючі параметри ДС на матеріалах офіційних сайтів спецслужб України (СБУ), Росії (ФСБ), Великобританії (MI-5, MI-6) та США (ЦРУ, ФБР); 2) виявити спільні та відмінні ознаки параметрів дискурсу українських, російських, британських та американських спецслужб.

Можна стверджувати, що дискурс спецслужб є одним із дискурсів професійних страт [10]. Тому ДС може бути віднесений до інституційних дискурсів. Інституційний дискурс є спеціалізованим різновидом спілкування між людьми, які можуть бути незнайомими, але які повинні спілкуватися в заданих координатах статусно-рольових відносин. Такий тип дискурсу визначається типами соціальних інститутів, що склалися в суспільстві, характеризується низкою лінгвістично релевантних ознак, з яких найважливішими є мета спілкування, представницька комунікативна функція його учасників і фіксовані типові обставини спілкування [3]. Норми інституціонального дискурсу відбивають етнічні цінності соціуму в цілому і цінності певної громадської групи, що утворює інститут [3, с. 204]. ДС виділяється в системі інституціонального дискурсу на підставі певних ознак; цей дискурс є неоднорідним утворенням і характеризується певними соціально-ролевими, комунікативними і структурно-семантичними особливостями.

За основу методики опису параметрів дискурсу спецслужб взято позиції схеми аналізу інституціонального дискурсу, розробленої В.І. Карасиком. Автор схеми пропонує здійснювати опис дискурсу з точки зору комунікативного підходу до вивчення тексту. Грунтуючись на різних концепціях прагмалінгвістики і соціолінгвістики (Р.Белл, В.Г. Гак, Дж. Серл, И.П.Сусов, Д. Хаймс та ін.), В.І. Карасик виділяє такі категорії дискурсу: 1) учасники спілкування (статусно-ролеві і ситуативно-комунікативні характеристики), 2) умови спілкування (пресупозиції, сфера спілкування, хронотоп, комунікативне середовище), 3) організація спілкування (мотиви, цілі і стратегії, розгортання і розчленовування, контроль спілкування і варіативна комунікативних засобів), 4) способи спілкування (канал і режим, тональність, стиль і жанр спілкування) [3, с. 200].

За каналом передачі інформації ДС може бути усним та письмовим. Для усного ДС хронотоп – це, перш за все, середа професійного спілкування, а також виступи, інтерв'ю, прес-конференції тощо, для письмового – видання та публікації (звіти, доповіді, законодавчі документи, які регулюють діяльність спецслужб). При цьому канал передачі інформації в дискурсах спецслужб найчастіше є письмовим, навіть інтерв'ю та виступи їх представників потрапляють до адресата найчастіше опосередковано – через ЗМІ або Інтернет, який деякі науковці вже виділяють в окремий канал [13].

Наступною системотворчою ознакою інституціонального дискурсу є статусна, представницька функція людини [3, с. 203]. В.І. Карасик стверджує, що «навіть чи існують «чисті» статусні і особові види спілкування». Однак з точки зору учасників спілкування в ДС, комуніканти реалізують статусно-орієнтоване спілкування в певному наборі ролевих характеристик. Інституціональність має градуальний характер. Ядром інституціонального дискурсу є спілкування базової пари статусно нерівних учасників комунікації, тож статусні відносини між комунікантами у ДС можуть бути статусно несиметричними, наприклад, у випадку спілкування в режимі керівник-підлеглий. Вони також можуть бути і статусно симетричними, наприклад, спілкування рівних за статусом співробітників (адресат і адресант перебувають у рівноправних статусних відносинах). На периферії інституціонального спілкування є контакт представника інституту з особою, що не відноситься до цього інституту, наприклад, коли він дає інтерв'ю представнику ЗМІ. Таким чином, можна стверджувати, що у ДС встановлюється визначена В.І. Карасиком наступна ієрархія учасників інституціонального дискурсу: агент - клієнт – маргінал [3, с. 204].

Категорія особи в дискурсі спецслужб виражена через два протилежні значення. З одного боку, спостерігається експліцитне авторське *Я* (наприклад, в таких жанрах, як виступи, інтерв'ю). В усному дискурсі має місце залучення (*involvement*) того, хто говорить і адресата в ситуацію, тобто спостерігається наявність контакту адресата і адресанта, наприклад:

- «*Я* *уверен, что в конце концов все обвинения будут предъявлены...*» [2].
- «*Я* *говорю: «Есть нормы и порядок обустройства пунктов пропуска»* [11].
- «*...I feel particularly privileged to share this day with you...*» [17].

З іншого боку, існує тенденція до нейтралізації особи автора, що втілюється у використанні безособових зворотів, безособового узагальнюючого *онев* англійській мові, *мив* українській мові, *мыв* російській мові та *wev* англійській мові, а також відбивається в частому вживанні пасивного стану. Така тенденція більш притаманна письмовому дискурсу, де спостерігається відчуженість (*detachment*) того, що говорить і адресата від інформації, яку описується в дискурсі. Уживання *ми/мы/wev* викликано тим, що автор звертається до реципієнтів від імені певної організації в цілому:

Параметри дискурсу спецслужб (на матеріалах офіційних веб-сайтів спецслужб України, Росії, Великобританії та США)

- «*Мы возбудили уголовное дело по покушению на разглашение государственной тайны*» [2].
- «*Мы, в свою очередь, поставили задачу должностным лицам подразделений пограничного контроля на местах...*» [12].
- «*We seek the chance to help protect our country...*» [18].

Безособові звороти у ДС свідчать про намагання авторів створити ефект деперсоналізованої об'єктивності. Слід зауважити, що використання безособових зворотів більш притаманне російськомовному та україномовному ДС, і майже відсутнє в англомовному дискурсі.

Згідно М.Н. Макарова, який ввів поняття «міра офіційності розмови», спілкування представників інститутів спецслужб між собою та з представниками громадськості є офіційним [5, с. 207]. Ясність цього дискурсу досягається завдяки клішованим засобам спілкування, типізованим умовам спілкування, що забезпечують вільний обмін думками, сформованим традиціям спілкування та наявності корпусу спільних прецедентних текстів. До числа прецедентних текстів ДС слід віднести нормативно-правові документи (закони, положення, накази), робочі документи (звіти, доповіді, зведення). Ясність текстів визначається чіткістю понятійно-термінологічного апарату, логічністю викладу та простою і строгою літературною мовою.

Слід зазначити, що в ДС існує ряд обмежень, які викликані високим рівнем секретності в діяльності спецслужб. В цьому втілюється ще одна ознака формальності дискурсу, яку С.В. Кодзасов назвав «свій/чужий» [4]. В ДС мають місце процедури зовнішнього контролю, або «процедури виключення» – «табу на об'єкт, ритуал, обставини...» [16, с. 60-74]. Отже, ДС зазнає великого впливу з боку вказаних обмежень, які є одним з його основних дискурсо утворюючих параметрів.

Незважаючи на високий ступінь секретності, останніми роками спостерігається тенденція до більшої відкритості діяльності спецслужб: розсекречування та оприлюднення архівів, створення органів цивільного контролю над діяльністю спецслужб, поява офіційних веб-сайтів відповідних інститутів, які містять відкриту для громадськості інформацію, зростання міжнародної співпраці спецслужб та обміну інформацією. Згідно останніх міжнародних досліджень у сфері забезпечення безпеки, спецслужбам світу «потрібно набагато більше обміну – вертикального і горизонтального, внутрішнього і зовнішнього» [22, с. 197].

Глобальна зв'язність ДС забезпечується єдністю тематичного курсу. Тема будь-якого дискурсу, згідно М. Фуко, важко піддається точному формулюванню, оскільки на сьогодні ще не існує операціональних процедур для виділення теми. Тому, взявши до уваги пропозицію науковця виділяти тему як аксіоматично задану «початкову матерію» (наприклад, економіка, політика тощо), вважаємо, що основною темою ДС є безпека держави [16, с. 60-74].

Цінності ДС сконцентровані в його основних поняттях «боротьба зі злочинністю/борьба с преступностью/combatcrime», «протидія загрозам країни/пресечение деятельности, направленной на нанесение ущерба безопасности/protection against threats», «захист/охорона/защита/protection», а також «боротьба з тероризмом/борьба с терроризмом /protection from terrorist attack/terrorism», а ключовим концептом є «безпека/безопасность/security». Зазначені цінності вказані в основних засадах і принципах діяльності спецслужб, і зводяться до:

- СБУ: захисту «*державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу Украї-*

ни, законних інтересів держави та прав громадян, ... забезпечення охорони державної таємниці»; «попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України»[7];

- **ФСБ**: «Федеральная служба безопасности - единая централизованная система органов федеральной службы безопасности, осуществляющая решение в пределах своих полномочий задач по обеспечению безопасности Российской Федерации»; «деятельность... осуществляется по следующим основным направлениям: контрразведывательная деятельность; борьба с терроризмом; борьба с преступностью; разведывательная деятельность; ...обеспечение информационной безопасности»[15];

- **ФБР**: «The FBI focuses on threats that challenge the foundations of American society...», «... to protect the nation from threats and to bring to justice those who violate the law; ... protect the United States from terrorist attack, ... against foreign intelligence operations and espionage, ... against cyber-based attacks and high-technology crimes, ...protect civil rights; combat transnational/national criminal organizations and enterprises, ...major white-collar crime, ... significant violent crime» [20];

- **МІ-5**: «... protection of national security, in particular, its protection against threats from espionage, terrorism and sabotage, from the activities of agents of foreign powers and from actions intended to overthrow or undermine parliamentary democracy by political, industrial or violent means»[21].

До найважливіших цілей спілкування в інститутах спецслужб, з метою забезпечити безпеку країни, слід віднести наступні:

1. Роз'яснити громадській спільноті, чим займається певна спецслужба для забезпечення безпеки держави. Багато спецслужб на своїх офіційних сайтах розміщують розділи, де інформують адресатів про основні напрями своєї діяльності. Так, на офіційному сайті СБУ є розділ «Про СБУ», на офіційних сайтах МІ-5 та МІ-6 існують розділи «Whatwedo».

2. Перекопати суспільство в ефективній діяльності спецслужб (за допомогою звітів, прес-релізів, тощо).

3. Заручитися підтримкою та отримати допомогу з боку населення, роз'яснити, як це можна зробити, чого слід остерігатись та на що звертати увагу. Такі розділи під назвою «Советы профессионалов» є на сайті російської Федеральної служби безпеки, «Whatyoucando» – на сайті Британської МІ-5.

4. Спецслужби закликають вступати до лав своїх підрозділів за допомогою спеціальних розділів на сайтах, а саме «Працевлаштування в СБУ», «Служба и учеба в ФСБ России». Сайти МІ-5 та МІ-6 мають розділи «Careers», ФБР має окрему сторінку «Jobs», ЦРУ – «CareersandInternships».

Відповідно до вказаних цілей можна виділити наступні стратегії ДС:

1. Основна (семантична) стратегія виходить із головної мети і спрямована на забезпечення безпеки країни. Ця стратегія є кооперативною, і спрямована на досягнення комунікативної мети шляхом кооперації з адресатом.

2. Серед допоміжних стратегій, що представлені в ДС, найчастіше зустрічаються прагматичні (роз'яснююча/інформуюча, стверджуюча та закликаюча), рідше – риторична, та діалогова. Вони теж є кооперативними і використовуються в таких жанрах, як інтерв'ю, виступ, бесіда, прес-реліз, а також у статтях, інформаційних повідомленнях, звітах тощо.

3. Використовуються спецслужбами і некооперативні стратегії для досягнення своєї стратегічної мети через конфлікт з адресатом. До них відносяться дискредитація (реального чи потенційного ворога), маніпуляція (думкою суспільства відносно існуючих або гіпотетичних загроз).

4. Серед прагматичних стратегій ДС важливу роль відіграє стратегія побудови іміджу: позитивного – самих спецслужб і негативного – «ворога». Одним із шляхів створення іміджу відкритості спецслужби є можливість зворотного зв'язку громадян з представниками інституту. Так, сайт СБУ надає телефон гарячої лінії, за яким громадяни можуть звернутися до СБУ. На сайті ФСБ також є «Телефон доверія ФСБ Росії», «Веб-приемная», номер факсу та поштова адреса ФСБ для письмових звернень громадян. Мі-5 розміщує на своєму сайті номери телефонів, за якими громадяни можуть повідомити про існуючі загрози або надіслати повідомлення безпосередньо зі сторінок сайту. ФБР має на своєму сайті сторінку «ContactUs», а ЦРУ – «ContactCIA».

Висновки. Отже, ДС належить до інституціональних дискурсів; ДС притаманна ієрархія учасників інституціонального дискурсу «агент – клієнт – маргінал». Категорія особи в ДС виражена через два протилежні значення: *Я* (в таких жанрах, як виступи, інтерв'ю) та *Ми* (коли автор звертається до реципієнтів від імені певної організації). Слід відмітити більш широке вживання безособових зворотів в україномовному та російськомовному, ніж в англійськомовному ДС. Дискурсу спецслужб притаманна формальність, яка досягається завдяки клішованим засобам та умовам спілкування, а також наявності корпусу спільних прецедентних текстів. Обмеження, пов'язані з таємним характером діяльності спецслужб, все ще є одним з основних дискурсоутворюючих параметрів ДС, хоча в останні роки спостерігається тенденція до більшої відкритості в роботі спецслужб. Основною темою ДС є безпека держави. Цінності ДС сконцентровані в його основних поняттях «боротьба зі злочинністю», «протидія загрозам країни», «захист», ключовим концептом ДС є «безпека». Головними цілями ДС є: роз'яснити суть діяльності спецслужб, переконати суспільство в її ефективності, залучитися підтримкою та отримати допомогу від населення. Відповідно, основна стратегія є кооперативною, вона спрямована на досягнення комунікативної мети шляхом кооперації з адресатом. Допоміжні стратегії, найчастіше представлені в ДС, є наступними: роз'яснююча / інформуюча, стверджуюча та закликаюча, рідше – риторична та діалогова. Некооперативні стратегії використовуються для досягнення стратегічної мети через конфлікт з адресатом (дискредитація ворога, маніпуляція свідомістю). Однією з головних прагматичних стратегій є побудова позитивного іміджу спецслужб.

Список літератури

1. Закон України «Про державну таємницю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.
2. Інтерв'ю Голови Служби безпеки України Валерія Хорошковського газеті "Сьогодні" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=104335&cat_id=83314.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монография] / В.И. Карасик; ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Кодзасов С.В. Категория «свой/чужой»: семантика и фонетика / С.В. Кодзасов // Проблемы семантического анализа лексики. Тезисы докладов международной конференции. – М.: Русские словари, 2002. – С.38–40.

5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
6. Нормативно-правова база СБУ. Порядок отримання спеціального дозволу на провадження діяльності, пов’язаної з державною таємницею[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=107034&cat_id=74173.
7. Основні засади діяльності СБУ[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/>.
8. Патрушев Н.П. Следствие ведет ФСБ. “Аргументы и факты”. – № 40. – 04.10.2006 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsb.ru/fsb/comment/rukov/single.htm%21id%3D10309754%40fsbAppearance.html>.
9. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Г.Г. Почепцов. – К.: Вид. центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.
10. Приходько А.Н. Таксономические параметры дискурса // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г.Н. Магнаенко. – Вып. 7. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2009. – С. 22-30.
11. Проничев В.Е. Генералов на границе стало в два раза меньше[Електронний ресурс] // “Комсомольская правда”. – 12.10.2011 г. – Режим доступу :<http://www.fsb.ru/fsb/comment/rukov/single.htm%21id%3D10436258%40fsbAppearance.html>.
12. Проничев В.Е. Пограничник должен проверять документы туриста не больше 3 минут[Електронний ресурс]//“Комсомольская правда”. – 14 ноября 2011 г. – Режим доступу: <http://www.fsb.ru/fsb/comment/rukov/single.htm%21id%3D10436386%40fsbAppearance.html>.
13. Ревзина О.Г. Дискурс и дискурсивные формации / О.Г. Ревзиия // Критика и семиотика. Вып. 8. – Новосибирск: НГУ, 2005. – С. 66-78.
14. Семенюк О. А. Основы теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. – К. : ВІД «Академія», 2010. – 240 с. (Серія «Альма-матер»).
15. Федеральный закон Федеральной службе безопасности[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsb.ru/fsb/npd/more.htm%21id%3D10340801%40fsbNpa.html>.
16. Фуко М. Порядок дискурса / М. Фуко //Фуко М. Воля к истине: По ту сторону знания, власти и сексуальности. – М., 1996. – С. 47-96.
17. CIA Director's Remarks at the 167th Sovereign's Parade. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/news-information/speeches-testimony/speeches-testimony-archive-2011/directors-remarks-at-167th-sovereigns-parade.html>.
18. Excerpts of Remarks by Director of the Central Intelligence Agency, David H. Petraeus, at the CIA Diversity Awards. September 28, 2011. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/news-information/speeches-testimony/speeches-testimony-archive-2011/remarks-by-director-petraeus-at-cia-diversity-awards.html>.
19. FBI Facts and Figures 2010-2011. – Режим доступу: <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/facts-and-figures-2010-2011>.
20. FBI Quick facts. – Режим доступу: <http://www.fbi.gov/about-us/quick-facts>.
21. MI-5 Objectives and Values. – Режим доступу: <https://www.mi5.gov.uk/>.
22. Schreier F. Transforming Intelligence Services to make them smarter, more agile, more effective and more efficient / Fred Schreier. – Vienna and Geneva, 2009. – P.197.

Параметры дискурсу спецслужб (на материалах официальных веб-сайтов спецслужб Украины, России, Великобритании та США)

Завадская Е. В. Параметры дискурса спецслужб (на материалах официальных веб-сайтов спецслужб Украины, России, Великобритании и США) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.287-293.

В статье рассмотрены дискурсообразующие параметры дискурса спецслужб Украины, России, Великобритании и США; определены общие и отличные признаки отмеченных параметров. Исследование проводилось на материале официальных веб-сайтов спецслужб Украины, России, Великобритании и США.

Ключевые слова: дискурс, параметры дискурса, спецслужбы, институциональность.

Zavadska O.V. Parameters of Discourse of Secret Services (Based on the Material of Official Websites of Ukrainian, Russian, UK and US Secret Services) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.287-293.

In the article discourse-building parameters of Ukrainian, Russian, UK and US secret services; common and different features of the parameters are defined. The research was based on the material of official websites of Ukrainian, Russian, UK and US secret services.

Key words: discourse, parameters of discourse, secret services, institutionality.

Поступила до редакції 22.03.2012 р.

УДК 81'42:81' 373

**Вербальная составляющая литературно-художественного
направления как новый объект лингвистического исследования**

Иванова Л.П.

*Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова,
г. Киев, Украина*

В статье доказывается целесообразность лингвистического анализа вербальной составляющей литературно-художественных направлений (импрессионизм, символизм и т.п.).

Ключевые слова: *новое направление, импрессионизм, символизм.*

В языкознании наших дней наблюдается кризис: отсутствуют новые направления, новые идеи. Возможно, после всплеска активности второй половины XX – начала XXI в., когда возникли лингвопрагматика, психолингвистика, этнолингвистика, когнитивная лингвистика, лингвистика текста, лингвокультурология и др., новые единицы анализа, которые трудно однозначно отнести к сфере того или иного нового направления (например, фрейм, концепт и др.), наступил период затишья, во время которого, во-первых, должны «вызреть» и «отстояться» указанные направления (им необходимо размежеваться в объекте и предмете исследования, в понятийном аппарате, в единицах анализа), во-вторых, необходимо сформировать предпосылки для новых горизонтов исследования.

Попытаемся обосновать сферу функционирования языка, пока не ставшую предметом глобального лингвистического анализа.

В работах А. А. Потебни обычно филология представляла целостной наукой без резкого отмежевания языкознания от литературоведения, в современной науке литературоведение в лучших своих образцах пользуется данными лингвистики (труды Д. С. Лихачева, Ю. М. Лотмана и др.), языковеды, как правило, стремятся блюсти чистоту своих идей. Тем не менее, с одной стороны, знаменем современной лингвистики стала полипарадигмальность, с другой стороны, представители нашей науки заглядывают в «чужой огород», используя идеи и аппарат синергетики.

В этом плане основополагающей для нас является мысль Ю. С. Степанова о том, что творческая деятельность ученого протекает не в рамках той или иной дисциплины или науки, а в иной системе членения знания – в рамках проблемной ситуации.

Такая проблемная ситуация создается, в частности, при анализе языковых средств различных литературных течений и направлений (импрессионизма, символизма и т.д.). Как правило, они формируются на переломе эпох и отражают умонастроение общества, обуславливая его мировидение. Последнее проявляется отнюдь не только в художественных тестах – они охватывают и музыку, и живопись, и архитектуру.

Еще великий В. фон Гумбольдт отмечал: «народ, свободно создавая свой язык как орудие человеческой деятельности, достигает вместе с тем чего-то более высокого, вступая на путь художественного творчества и раздумий, народ оказывает обратное воздействие на язык» [1, с. 45], то есть художественное творчество неотделимо от языка, благодаря последнему вербализуется и объективируется всякое новое мировидение и умонастроение. Задача исследователя – выявить и описать эти языковые средства. Подчеркнем, что их роль не вспомогательная, как, например, состав красок на холсте художника, а решающая в представлении того или иного направления или течения.

Поскольку мировая культура, мировидение, обычно не ограничиваются пределами одной страны, постольку одни и те же функции реализуются в разных языках при помощи разных языковых средств, их сравнение и сопоставление представляет определенный научный интерес.

Обратим внимание на еще один важный момент. Понятно, что для нового направления в умонастроениях общества не создаются новые языковые единицы, они лишь по-новому сочетаются и функционируют. С другой стороны, ничто не возникает на пустом месте: все новое имеет свои истоки, уходящие иногда корнями в глубину веков. Данное положение проиллюстрируем несколько ниже при анализе импрессионизма и его истоков.

Рассмотрим высказанные положения на примере двух ярких литературно-художественных направлений – импрессионизма и символизма.

Импрессионизм (франц. Impression – впечатление) – одно из направлений в живописи, литературе, музыке, театре, скульптуре последней трети XIX – начала XX в. П. В. Палиевский подчеркивает, что он основан «на принципе непосредственной фиксации художником своих субъективных наблюдений и впечатлений от действительности, изменчивых ощущений и переживаний» [4, с. 111].

Зародилось данное направление в живописи Франции, первая картина – «Стог сена на закате» К. Моне, выставленная в 1891 г. «... принцип «впечатления» позволял извлекать из обыденных и примелькавшихся предметов неожиданные свойства и черты, пребывающие обычно в смешанном и неприметном для привычного глаза виде» [4, с. 111]. Позднее цветное «открытие мира» происходило в полотнах О. Ренуара, Э. Мане, Э. Дега, А. Сислея. Импрессионизм проявился в музыке (К. Дебюсси, М. Равель, А. Н. Скрябин), скульптуре (О. Роден), театре (А. Шницлер, Г. Гофмансталь).

Главный отличительный признак импрессионизма – «отсутствие какой-либо заранее принятой формы и стремление передать предмет в отрывочных, мгновенно фиксирующих каждое ощущение штрихах, которые располагались в видимом беспорядке и ни в чем не продолжали друг друга; между тем в целом обнаруживалось их скрытое единство и связь» [4, с. 111].

Первые импрессионистические описания в русской литературе принадлежат А. П. Чехову. Л. Н. Толстой отмечал: «У Чехова своя особенная форма, как у импрессионистов. Смотришь, как человек будто без всякого разбора мажет красками, какие попадают ему под руку, и никакого как будто отношения эти мазки между собою не имеют. Но отойдешь на расстояние, посмотришь и в общем получается цельное впечатление» [5, с. 153]. Образцом такого стиля является чеховское описание грозы в повести «Степь»: «Даль заметно почернела и уж чаще, чем каждую минуту, мигала бледным светом, как веками. Чернота ее, точно от тяжести, склонялась вправо... налево, как будто кто чиркнул по небу спичкой, мелькнула бледная, фосфорическая

полоска и потухла. Послышалось, как где-то очень далеко кто-то прошелся по железной крыше. Вероятно, по крыше шли босиком, потому что железо проворчало глухо... Страшная туча надвигалась не спеша, сплошной массой; на ее краю висели большие, черные лохмотья; точно такие же лохмотья, давя друг друга, громоздились на правом и левом горизонте. Этот разорванный, разлохмаченный вид тучи придавал ей какое-то пьяное, озорническое выражение».

Литературоведы-русисты отдали дань изучению импрессионизма (Л. Г. Андреев, Д. И. Белецкий, И. В. Корецкая, Ю. Б. Кузнецов, В. П. Силантьева и др.), языковеды были значительно менее активны.

Так, например, Т. О. Дегтярева исследовала фонетический и цвето-звуковой символизм в повести-феерии «Алые паруса» и романе «Бегущая по волнам» А. С. Грина, а также вербальное оформление портретных и пейзажных описаний в тех же текстах [2].

Приведем образец ее анализа. Имя главной героини феерии Ассоль автор возводит к испанскому *al sol* («к солнцу»). Опираясь на данные экспериментов по выяснению цвето-звукового символизма А. П. Журавлева, Т. О. Дегтярева рассматривает микротекст из произведения А. С. Грина:

«Ассоль пришла в восхищение. Пламенный веселый цвет так ярко горел в ее руке, как будто она держала огонь».

«В данном фрагменте цвет огня, кроме лексемы «пламенный», дорисовывается и на фонетическом уровне. Доминируют звукобуквы А+Я (превышают нормальные частотности в 4,8 раза) и О+Е (выше нормы в 3,5 раза). Они передают значение красного и желтого цветов» [2, с. 7].

Доминирующие графоны У и В передают завывания штормового ветра; большое количество «темных», «грубых», «сильных твердых согласных р-д-б помогает создать величественный образ разбухнувшей стихии – океана, а глухих ш-п-т - услышать его шум, например: «Стоны и шумы, завывающая пальба огромных взлетов воды и, казалось, видимая струя ветра, полосующего окрестность, – так силен был его ровный пробег, – давали измученной душе Лонгрена ту притупленность, оглушенность, которая, низводя горе к смутной печали, равна действием глубокому сну» [2, с. 8-9].

На лексическом уровне импрессионистическое описание создается, например, за счет привлечения в сравнения названий птиц, что способствует передаче подвижности внутреннего мира героев («каждая черта Ассоль была выразительно легка и чиста, как полет ласточки»), синестетических метафор, выступающих своеобразными усилителями экспрессии характеристик («Ассоль – живое стихотворение») и т.п.

Как уже указывалось, приемы импрессионистического описания отрабатывались задолго до формирования данного направления. Так, например, французские лингвисты Доза и Ламбер связывали с импрессионизмом употребление номинативов. Думается, ряды номинативов, применяемые А. С. Пушкиным во всякого рода описаниях, являются деталью, мазком, создающим целостное впечатление, например, 22 подлежащих при одном сказуемом рисуют картину, наблюдаемую Татьяной, въезжающей в Москву: Мелькают мимо будки, бабы, Мальчишки, лавки, фонари, Дворцы, сады, монастыри, Бухарцы, сани, огороды, Купцы, лачужки, мужики, Бульвары, башни, казаки, Аптеки, магазины моды, Балконы, львы на воротах и стаи галок на крестах». В творчестве великого русского писателя таких примеров множество.

В целом же в русской литературе импрессионизм сказался слабо: в своеобразных психологических этюдах-рассказах Б. К. Зайцева, в бесконечных новеллах О. Дымова, в поэзии – у И. Ф. Анненского и К. Д. Бальмонта. Данное направление проявилось в

английской (В. Вульф, Дж. Конрад и др.) и в австрийской (Г. Бар, А. Шницлер и др.) литературе, языковые средства создания импрессионистического эффекта сопоставляет в них с русскими Л. А. Продивлянная.

Таким образом, вне всякого сомнения, импрессионизм представляет собой целостное мировидение, проявляющееся на всех уровнях иерархии языка, а потому заслуживающее глобального описания, первые попытки уже успешно предприняты.

Аналогичная ситуация складывается с символизмом – литературно-художественным направлением, возникшем сначала во французской, позднее в немецкой, бельгийской, австрийской, норвежской, русской литературе конца XIX – начала XX века. Л. К. Долгополов формулирует особенности символизма следующим образом: «...в глубине вещей, повседневно данных в опыте, скрывается тайна – Идея, доступная лишь искусству, прежде всего музыке, а также поэзии, пользующейся музыкальными средствами речи» [3, с. 831]. «Поэт – переводчик, дешифровщик, пользующийся сравнениями, метафорами, эпитетами, которые почерпнуты в «бездонных глубинах всемирной аналогии» (В. Гюго). Наиболее полное выражение «всемирной аналогии», идеального единства бытия, – символ: вершина поэтической образности, самое совершенное воплощение Идеи... Символисты усилили многосмысленность и амбивалентность поэтического образа и тем сообщили малым лирическим формам небывалые выразительные возможности; разрушили застывшую смысловую определенность слова, сообщив ему зыбкость, мерцающую многозначность, создаваемую пересечениями смыслов и игрой ассоциаций» [3, с. 831]. Приведенные характеристики предоставляют большие возможности для лингвистического исследования. Так, например, Н. Н. Сыромля доказала, что «лингвистический символ в поэзии русских символистов – семиотический концепт, форма выражения которого – лексема – номинант символа в поэтическом тексте (единство звуковой оболочки и семантики), форма содержания – когнитивный концепт, взаимодействующий с мифологемой и архетипом» [6, с. 19]. «Лингвистические символы стихий квадры первоэлементов бытия («огонь», «вода», «земля», «воздух». – Л. И.) в поэтической речи русских символистов соотносятся: с миром божеств и невидимых сущностей, амбивалентными свойствами, анимо-аниматичностью, идеей взаимодействия стихий, эмоционально-чувственным миром человека, творчеством (музыка, поэзия), символистскими визионерскими переживаниями» [6, с. 21].

Наиболее яркие поэты-символисты во Франции П. Верлен, Лотреамон, С. Малларме, А. Рембо, в Бельгии – Э. Верхарн, М. Метерлинк, в Австрии – Р. М. Рильке, Г. Гофмансталь, в Норвегии – Г. Ибсен (последних лет), в России – И. Анненский, К. Бальмонт, А. Белый, А. Блок, В. Брюсов, Д. Мережковский, Ф. Соллогуб.

Сопоставление фонетического оформления стиха, специфики тропа и символа у представителей разных культур и носителей разных языков имеет большой научный интерес.

Если импрессионизм и символизм в какой-то мере и в отдельных аспектах были объектом лингвистического анализа, то целый ряд литературно-художественных направлений языковедами практически не затрагивался: акмеизм (некоторое исключение составляет диссертация А. И. Башук), экспрессионизм и др.

Таким образом, изучение вербальной составляющей различных литературно-художественных течений – новое и весьма перспективное направление лингвистических исследований.

Список литературы

1. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода: [хрестоматия по общему языкознанию] / Составитель: Л. П. Иванова. – К.: Освіта України, 2008.
2. Дегтярева Т. О. Мовні засоби вираження імпресіонізму в художньому тексті (на матеріалі творчості О. С. Гріна): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філ. наук: спец. 10.02.02 «російська мова» / Т. О. Дегтярьова. – Київ, 2002. – 17 с.
3. Долгополов Л.К. Символизм / Л. К. Долгополов // Краткая литературная энциклопедия, т.6. – М.: Советская энциклопедия, 1971.
4. Палиевский П. В. Импрессионизм / П. В. Палиевский // Краткая литературная энциклопедия, т. 3. – М.: Советская энциклопедия, 1966.
5. Русские писатели о литературе. – Т. 3. – М., 1939.
6. Сиромля Н.М. Мовні засоби вираження символу (на матеріалі російської поезії символізму): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філ. наук: спец. 10.02.02 «російська мова» / Н. М. Сиромля. – Київ, 2006. – 22 с.

Иванова Л.П. Вербальна складова літературно-художнього напрямку як новий об'єкт лінгвістичного дослідження // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 294-298.

У статті доводиться плідність лінгвістичного вивчення вербальної складової літературно-художніх напрямів (імпресіонізм, символізм та ін.)

Ключові слова: *новий напрям, імпресіонізм, символізм.*

Ivanova L. Verbal constituent of the literary-artistic school as a new object of linguistic analysis // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.294-298.

The article is devoted to a new object of linguistic analysis - verbal constituent of the literary-artistic school (impressionism, symbolism etc.).

Key words: *new literary-artistic school, impressionism, symbolism etc.*

Поступила в редакцію 18.04.2012 г.

УДК 81'373; 81'276

**«Репетитор» в языковой картине мира
современного учителя-филолога**

Ильина Е.Н.

*Вологодский государственный педагогический университет,
г. Вологда, Россия*

В статье исследуются речевые реакции учителей г. Вологды (Россия), репрезентирующие представления о репетиторе, выявляются специфические черты языковой картины мира современного учителя-филолога.

Ключевые слова: языковая картина мира, репетитор.

Постановка проблемы. Образ мира, находящий отражение в речи жителей региона или представителей определенных социальных групп, достаточно активно изучается в современной лингвистике. Мы рассматриваем совокупность речевых реакций, выражающих представление о *репетиторе*: домашнем или частном учителе, оказывающем дополнительные платные образовательные услуги. Социокультурные изменения в обществе на рубеже XX – XXI веков актуализировали образ репетитора в речевых реакциях носителей русского языка, так или иначе связанных со сферой образования (учителей, учащихся, родителей и пр.).

Анализ последних исследований. Языковая картина мира – «зафиксированная в языке и специфическая для данного языкового коллектива схема восприятия действительности» [1, с. 9] – исследуется в российском языкознании в самых разных направлениях: когнитивном, лингвокультурологическом, аксиологическом. Основной проблемой когнитивного языкознания является категоризация опыта человека, тесно связанная с памятью, мышлением, воображением и т. д. [2]. В русле данного направления нами уже рассмотрен один из актуальных объектов ментальной картины мира учителей-словесников («единый государственный экзамен») [3]. Анализируя процесс вербализации представлений о *репетиторе*, мы ориентируемся на апробированную нами методику и привлекаем сведения из научно-педагогической и лингвистической литературы, характеризующие содержание данного ментального объекта и особенности его речевой реализации в русском языке в различные периоды его существования [4].

Цель и задачи. Объектом наблюдения являются устные речевые высказывания учителей-филологов о репетиторе и репетиторстве, зафиксированные нами в течение ряда лет (2001 – 2011 г.). Изучение концептосферы современного учителя-словесника позволяет определить, в какой мере в его сознании сохраняются традиционные ценности российского гуманитарного образования и каким образом осуществляется включение в ментальную парадигму новых объектов образовательной системы, как происходит «реставрация» представлений о тех явлениях, которые в силу ряда при-

чин ранее снизили свою актуальность. К числу последних, на наш взгляд, относится исследуемый нами ментальный объект *репетитор*. Цель нашей работы – проанализировать набор ассоциаций по отношению к словам *репетитор* и *репетиторство*, прокомментировать выраженные в речи учителей оценки данного вида деятельности и в результате выявить особенности вербализации представлений о репетиторе в языковой картине мира провинциального учителя-словесника.

Репетитор входит в ментальный ряд, репрезентирующий субъектов образовательного процесса. В этом ряду он занимает промежуточное положение между домашним учителем / гувернером и преподавателем школы / гимназии / университета. Характерными признаками репетиторства как вида деятельности являются факультативность / неофициальность оказания образовательных услуг, относительно свободное планирование преподавания учебных предметов, преимущественно индивидуальный характер обучения и широкая вариативность методического инструментария преподавателя [5]. Качественные изменения образовательного пространства в России последних десятилетий, актуализация представлений о педагогической работе как сфере оказания образовательных услуг обусловили заметно большую востребованность репетиторства по предметам общеобразовательной школы, а также в сфере высшего образования. В число репетиторов входят люди разного возрастного и социального положения, чаще всего они так или иначе задействованы в сфере официальной системы образования (преподаватели вузов, сотрудники исследовательских организаций, учителя и воспитатели средних учебных заведений, студенты, старшие школьники и пр.). Если в крупных городах оказание услуг репетиторов регулируется деятельностью специализированных агентств [6], то в провинции эта работа осуществляется более стихийно.

Зафиксированные нами предметные ассоциации на слово-стимул *репетитор* убеждают нас в том, что оно относится к числу вербализаций одного из базовых концептов русской культуры – **учитель**. Учителя-филологи не склонны противопоставлять свою работу труду репетитора. «Репетитор: *учитель* (более 80 % первых ассоциаций), *тот же учитель, такой же учитель, хороший учитель, учитель, которому повезло, частный учитель, домашний учитель*». Репетиторство: *обучение, учеба, учение* (примерно 40 % первых ассоциаций) (*платное, частное, домашнее, для любого и каждого*), *работа, труд* (около 20 %). Оценочные высказывания репрезентируют устойчивые семантические оппозиции *здесь – там* («Здесь я учитель, а после уроков – репетитор» (О. П., 57 л.), *сейчас – потом* («Репетиторство после уроков, вечером» (И. Н., 41 г.), *хорошо – плохо* («Репетитор – это все от модернизации образования пошло. А в нормальной школе раньше учителей хватало» (И. А., 62 г.), «честная» *бедность – богатство, достаток* («Тихонова репетирует, а я нет. Мне стыдно. Так у Тихоновой и холодильник новый, и телевизор на полкомнаты, и все. А я и сиди со своей совестью!» (Р. П., 61 г.), *успех – неуспех* («К хорошему учителю заниматься идут. Если есть репетиторство – значит, умеешь учить» (Л. Р., 43 г.).

Автостереотипное восприятие репетиторства ярко отражено в книге Анны Малковой «Моя профессия – репетитор» [7]. На ее страницах мы находим социальный и речевой портрет современного репетитора: осознающего ценность своего образовательного и личностно-психологического воздействия на учеников, работающего в соответствии с законами рынка образовательных услуг, успешного профессионала – не/альтруиста. Портрет провинциального репетитора, если судить по речевым высказываниям учителей-словесников, занимающихся частной практикой, не столь при-

влекателен. В этих репликах отчетливо выражаются представления о вынужденности занятий частной практикой: «Если бы в школе хорошо платили, я бы ни за что репетиторством заниматься не стала» (Л. К., 40 л.), факультативности репетиторства по отношению к основному месту работы: «Я в школе уже 20-й год. Ну и еще репетирую немного» (И. С., 43 г.), социально-психологической бесправности репетитора на рынке образовательных услуг, его личной уязвленности данным положением: «Репетиторство – тут ты не преподаешь, а услуги оказываешь. За деньги. Как на панели» (С. П., 52 г.). Следует заметить при этом, что молодые учителя чаще воспринимают репетиторство более позитивно: «Мама 40 лет в школе отработала, сейчас на пенсии. Так-то могла бы еще репетировать, а не хочет. Это, говорит, как на рынке русским языком торговать. Противно. А я ей говорю: «Ничего страшного. Я же могу, я же репетирую» (Г. И., 28 л.), подчеркивая творческую составляющую частной педагогической практики: «Репетиторство мне нравится: здесь сразу видно, чему ребенок научился, только сейчас я поняла, что я хороший учитель» (И. Т., 29 л.).

Оценивая свою функцию репетитора, учителя-филологи выстраивают богатый ряд сравнений. Это прецедентные имена и сюжеты из классической русской литературы («Я как Раскольников – живу уроками. Пока старушек убивать не хочется, а вот бестолковщину свою иногда хочется выдрать, чтобы учили» (Н. С., 48 л.); «Как Петя Трофимов – по чужим усадьбам» (Е. М., 29 л.), «Как у Чехова – заплатил бы кто!» (Е. Ю., 38 л.) – отсылка к сюжетам известных чеховских рассказов «Репетитор» и «Размазня»). Это творчески переосмысленные отсылки к экономическим новациям конца XX – начала XXI века («У нас в школе после уроков целый холдинг: кто физику, кто химию, кто литературу шпрехает. Только олигархов нету. Олигархи кого-то других репетируют» (М. Р., 43 г.)), в том числе и к существованию центров оказания репетиторских услуг («Я дома «Вишенку» развила, целый «Вишневый сад» – от зари и до заката» (И. С., 43 г.); «Вишенка» – известный в Вологде центр оказания дополнительных образовательных услуг»). Это также реакция на методическую заорганизованность труда преподавателя («Когда репетируешь, никто УМК не спрашивает. Ты сам Умка или не-Умка, умеешь научить или не умеешь. А макулатуру мы на работе пишем» (Н. В., 51 г.); в данном случае переосмысливается фонетическое созвучие сокращенного названия учебно-методического комплекса материалов по предмету, личного имени медвежонка – персонажа известного мультфильма и существительного ум).

Гетеростереотипы восприятия труда репетиторов в среде учителей-словесников репрезентируют относительно комфортные условия работы репетитора, осуществляющего индивидуальное обучение: «Я что могу? Репетитору проще – у него один сидит оболтус, а у меня – целый класс» (М. Ф., 54 г.), не ограниченного во времени на освоение учебного материала, свободного от методической рутины: «У меня на весь русский в одиннадцатом классе один час в неделю. У репетитора одно занятие и то полтора. И сто тысяч бумаг писать не надо» (М. П., 43 г.), имеющего ощутимый дополнительный доход: «Тихонова репетирует, а я нет. Мне стыдно. Так у Тихоновой и холодильник новый, и телевизор на полкомнаты, и все. А я и сиди со своей совестью!» (Р. П., 61 г.). Здесь также представлен богатый ассоциативный ряд: прецедентные имена из русской литературы («В двенадцатом кабинете, сидит наша Корейко, репетирует» (А. С., 39 л.) – по фамилии персонажа романа И. Ильфа и Е. Петрова «Золотой теленок»), прецедентные ситуации современных СМИ («Как выиграть сто баллов на ЕГЭ? – спроси своего репетитора» (А. С., 39 л.) – ср.: «Кто

хочет стать миллионером?», «Как украсть миллион?» и др.), переосмысленные формулы русской фразеологии («Ей не сдать госы. Только если через репетитора. Перейти, так сказать, NN» (Е. К., 67 л.) – называется фамилия известного репетитора в конструкции, сходной с выражением «Перейти Рубикон»).

Выводы. Таким образом, своеобразие языковой картины мира учителей-филологов во многом определяется стереотипами восприятия частной педагогической практики в классической русской литературе, а также весьма устойчивыми представлениями о предрассудительности частной педагогической практики (особенно в среде учителей старшего поколения). Речевые реакции учителей весьма разнообразны, демонстрируют хороший культурный контекст (в первую очередь – в области словесного творчества) и профессиональную выразительность речи.

Перспективы дальнейших исследований. Разумеется, приведенный в статье анализ речевых реакций учителей русского языка и литературы лишь отчасти объективирует особенности восприятия такого сложного понятия как репетитор. В этой области необходимы дальнейшие изыскания, обращение к речевым реакциям людей, вовлеченных в образовательный процесс (учеников, их родителей, руководителей образовательных учреждений и пр.). Это даст возможность более полно представить динамику осмысления этого ментального объекта в картине мира современного человека.

Список литературы

1. Яковлева Е. С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия) // Е. С. Яковлева. – М., 1994. – 256 с.
2. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику // В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 296 с.; Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира // З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2007. – 61 с.; др.
3. Шаброва (Ильина) Е. Н. «Единый государственный экзамен по русскому языку» как компонент языковой картины мира современного учителя-словесника // Вестник Вологодского государственного педагогического университета. – Вологда, 2011. – №2. С. 171 – 172.
4. Домашнее образование // Энциклопедия профессионального образования: В 3 т./ Под ред. С. Я. Батышева. – М.: АПО, 1998. – Т.1 – С. 286 – 287; Любжин А. Домашнее воспитание в конце XVIII – начале XIX в. России // Лицейское и гимназическое образование. 1998. – №1. – С. 11 – 17; Сергеева С. В. Домашнее образование в России в первой половине XIX века // Педагогика. – 2003. – №7. – С. 88 – 93; др.
5. См., например: Репетиторство (<http://ru.wikipedia.org>).
6. См., например: RusRepetitors.ru (<http://rusrepetitors.ru>), Биржа знаний (<http://repetitors-moscow.ru>), Научи.ru (<http://nauchi.ru>) и др.
7. Малкова А. Г. Моя профессия – репетитор // А. Г. Малкова. – Москва: Граница, 2009. – 120 с.

Льїна О.М. «Репетитор» у мовній картині світу сучасного вчителя-філолога // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 299-303.

У статті досліджуються мовленнєві реакції вчителів м. Вологди (Росія), які репрезентують уявлення про репетитора, виявляються специфічні риси мовної картини світу сучасного вчителя-філолога.

Ключові слова: мовна картина світу, репетитор.

Ilina E. N. "Private teacher" as a part of the world picture of a modern teacher of philology // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.299-303.

The paper analyses the system of mental oppositions and evaluations related to a "private teacher" in the language world picture of a modern teacher of philology.

Key words: the linguistic picture of the world, private teacher.

Поступила в редакцію 11.04.2012 г.

УДК 81.411.2-33

Роль метафоры и символа в образовании пословичных трансформ

Кассина Т.А., Продайко В.Н.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

*Украинский государственный химико-технологический университет,
г. Днепропетровск, Украина*

Статья посвящена проблеме порождения трансформированных паремий. Анализируется роль метафоры и символа в пословицах как членов бинарной оппозиции «смысл – значение». Общей целью данной статьи является анализ роли метафоры и символа в процессе порождения пословичных трансформов.

Ключевые слова: *паремия, трансформированная паремия, символ, метафора.*

В своей работе, посвященной трансформированным паремиям (антипословицам, пословичным трансформам, квазипословицам), авторы настоящей статьи сделали вывод о том, что природа таких паремий может быть разной, следовательно, разными будут их социокультурные функции [4, с. 16- 17]. В одних случаях антипословицы, благодаря своей «карнавальной» роли, парадоксальным образом направлены на сохранение существующего порядка вещей (Бахтин). В других, трансформированные паремии служат делу «бунта», работая на разрушение уже имеющегося порядка. Это происходит тогда, когда антипословицы являются своеобразной формой «осмеяния» вековой и уже потому «отжившей» мудрости [3, с. 4]. И, наконец, они могут являться своеобразной языковой игрой, выражая собой, согласно постмодернистскому дискурсу, некую гиперреальность (Бодрийяр). Такого рода выводы закономерно ставят вопросы относительно как причин порождения трансформированных пословиц, так и методов их образования.

Если говорить о причинах, то, как отмечают многие исследователи, активное использование трансформов является реакцией на фундаментальные и необратимые перемены в социокультурной сфере. Причем речь идет не только об отечественной действительности. Так, например, американский паремиолог В. Мидер пишет: «Шутливая или серьезная игра с пословицами отнюдь не нова, но можно констатировать, что критическое противостояние старой мудрости принимает в наши дни особо заметные масштабы» [3, с. 4]. Заметим, что к этому выводу исследователь приходит на основании изучения англоязычной и немецкой прессы США и Европы. Это говорит о том, что мы, возможно, имеем дело с некими глубинными процессами отказа от вековых ценностей, отражающего смену культур. Ведь не может быть случайным то, что современная эстетика на место таких принципов классического эстетического опыта как прекрасное, возвышенное, трагическое вводит принципы безобразного, ирони-

ческого, игрового. В этом плане как раз характерно то, что в трансформмах нередко на первый план выдвигаются парадоксальные или вовсе абсурдные утверждения. Для европейской логоцентричной культуры использование принципов алогизма, нонсенса, парадокса хотя и не ново (подобное уже использовалось в сакрально-религиозном опыте Средневековья, откуда, кстати говоря, оно проникало в фольклорную и смеховую народную культуру того времени), но оно никогда не было таким основательным как сегодня. Очевидно можно согласиться с утверждением о том, что активное обращение к абсурду заключается «в расшатывании, разрушении традиционных... представлений о разуме, рассудке, логике как о незыблемых универсалиях человеческого бытия» [2, с. 391]. С этой стороны даже беглый взгляд на трансформированные паремии убеждает нас в том, что мы имеем дело не с неким поверхностным событием, а со знаковым для современной эпохи явлением, что обуславливает *актуальность* нашего исследования.

Целью статьи является анализ роли метафоры и символа в процессе порождения пословичных трансформов.

Очевидно, что указанное социокультурное значение пословичных трансформ в качестве маркера глубинных процессов, происходящих в информационном обществе, предполагает и более основательное отношение к вопросу их образования. Речь идет о следующем. Когда исследователи рассматривают механизмы конструирования трансформированных паремий, то они при этом, опираясь на принцип структурно-семантического моделирования [6, с. 158], в типологию этих механизмов, как правило, включают семантический, структурный и структурно-семантический их виды [см. напр.: 7, с. 5]. Не вызывает сомнения то, что такой подход расширяет наше представление о классах трансформов, вариантах их порождения, условиях их появления. Однако следует признать и то, что мы все же при таком подходе остаемся на поверхности явления, не проникая в его сущность. И дело не в том, что мы при этом вращаемся в основном в пределах лингвистики, а надо выходить на более широкий культурный фон, для чего следует использовать методы культурологи, социологии, психологии и т.п. Вопрос в том, что даже потенциал лингвистики здесь не используется в полной мере.

Например, когда говорят о семантическом типе преобразования пословиц в их трансформы, то под этим понимают частичную или полную буквализацию переносного смысла исходной пословицы, актуализацию их внутренней формы, изменение типа высказывания. Малосодержательность такого объяснения очевидна, поскольку остается неясным, каким же в действительности образом мы получили тот или иной пословичный трансформ, особенно если брать во внимание такую их разновидность как антипословицы. Подчеркнем, что под трансформом мы понимаем не простое видоизменение паремии, а пословичное выражение с измененным социокультурным содержанием. Несколько яснее исследуемое явление раскрывается со стороны структурного механизма получения трансформа, который представляет собой замену одного или нескольких компонентов материнской пословицы или расширение ее компонентного состава. Но и в этом случае очевидно, что речь идет не о сущностных механизмах функционирования такого языкового явления как трансформированная пословица, а лишь о формальных характеристиках ее получения. Дело не меняется и в варианте структурно-семантической трансформации исходной пословицы, поскольку он представляет собой простое суммирование предыдущих двух.

Чтобы выйти за пределы узкословарного подхода в вопросе функционирования трансформированных паремий, мы предлагаем обратиться к их метафорическим и символическим характеристикам. При этом с самого начала обратим внимание на то, что в основе таких семиотических концептов как метафоры, так и символа находится один источник. Этим источником является образ, благодаря которому рассматриваемые явления становятся отличными от главного семиотического концепта – знака. Если знак безличностен и в определенном смысле этого слова внечеловечен, то образ, напротив, вне личности существовать не может. Это достаточно существенное замечание, в связи с которым примечательно предостережение известного философа М. Мамардашвили, который подчеркивал, что «когда семиотика рассматривает человека, то она должна понимать под этим не то существо, которое придумывает знаки, а то существо, которое... их использует как уже готовую, сложившуюся знаковую систему» [5, с. 84]. Важно здесь и то, что с позиций семиотического анализа использование языка как знаковой системы нельзя рассматривать как процесс творчества, поскольку «знаки не изобретаются; они являются человеку стихией, в которую он погружен, и ее элементы находятся... как вне человека данные и «готовые» знаковые системы» [5, с. 92].

При исследовании природы трансформируемых паремий мы должны отталкиваться не от абстрактных относительно человека их знаковых характеристик, а от «живого, индивидуализированного, личностного» процесса. Только в этом случае мы можем понять как метафорическую, так и их символическую сущность, а вместе с этим и определить те глубинные механизмы, которые приводят к их появлению. Это хорошо видно уже со стороны метафорического содержания трансформов. Как подчеркивается в литературе, метафора – это «вторжение ... представления (образа) в зону интеллекта, единичного в зону общего, индивидуальности в страну классов [1, с. 19]. Именно в силу этого метафора чувствует себя «неуютно» и на месте такого компонента предложения как субъект, и на месте такого компонента как предикат. В качестве первого метафора слишком независима от предмета речи, в качестве второго – слишком семантически неопределенна. Другими словами, метафора, с фактической стороны, некоммуникативна как, например, знак и именно потому для нее главным является не значение, а смысл. Потому-то по сути дела назвать ревнивца именем Отелло совсем не значит прибегнуть к метафоре именно в силу общепринятости значения этого слова. Только смысл может наполнить семантику метафоры ее действительным содержанием. Из этого следует, что в случае с пословичным трансформом мы в действительности имеем дело не с процессом «уничтожения» материнской паремии, поскольку со стороны смысла это уже произошло, а с процессом ее «оживления» за счет ее нового смыслового наполнения.

Несмотря на то, что трансформы благодаря именно метафоре как бы возрождают вековую пословицу с ее мудростью, мы все же должны видеть несколько иной процесс, который допустимо назвать таким физическим термином как аннигиляция. Напомним, что аннигиляция – это реакция превращения частицы и античастицы при их столкновении в какую-либо иную частицу, отличную от исходных. Применительно к нашей проблеме мы подобный процесс можем увидеть в том случае, если параллельно с ролью метафоры в трансформированных паремиях рассмотрим символическое содержание паремий, а, следовательно, и роль символа в их трансформации.

Сначала обратим внимание на то, что хотя и метафора, и символ имеют образную природу их происхождения, но дальнейшее их развитие идет в противоположных

направлениях. В метафоре образ сохраняется, в символе же он исчезает. Потому-то способность к символической репрезентации своего бытия является характеристикой исключительно человека, но никак не животного. Последнее не способно к обобщению, как это делает человек, символизируя какие-то стороны своего существования. Не случайно немецкий философ Э. Кассирер понимал возможность культуры только как возможность упорядоченной системы символических форм, в том числе и в сфере языка, а человека определял как *homosymbolicus*.

Увидеть прагматическое значение противоположности между метафорой и символом можно на примере, который приводит М. Мамардашвили в уже упомянутой нами работе. В ней он ссылается на английского этнолога Марета, который, занимаясь верованиями в кельтской Великобритании, пришел к выводу о том, что нельзя ставить вопрос: «На чем основаны представления о русалках, леших, нимфах?», а надо ставить вопрос: «Что надо сделать, чтобы увидеть русалку, нимфу и лешего?» [5, с. 242]. Понятно, что в первом случае мы будем иметь некие символы, которыми можно пользоваться, но только в рамках уже существующих, имеющих алгоритмическую выраженность, представлений. Это именно то, что мы наблюдаем в работе компьютера. Во втором случае мы уже будем иметь не знание, а понимание, содержание которого представляет собой не повторение уже усвоенных представлений, а конструирование новой и именно потому осмысленной реальности, что предполагает свободу в обращении с языком как знаковой системой. Последнее есть не что иное, как творчество, чего принципиально лишен компьютер.

Выводы. Рассматривая метафору и символ применительно к паремиям, мы можем сказать, что если первая выражает смысл паремии, то второй означает ее общую идею. По сути дела мы наблюдаем столкновение противоположных функций. Символ в силу своего императивного характера работает на сохранение паремии, навязывая человеку определенный социальный опыт. Метафора, благодаря своей образности, творческой потенции разрушает ее в каждом случае индивидуального применения. Именно в этом мы усматриваем процесс, который мы назвали аннигиляцией. Когда человек заменяет в материнской паремии «стертую» временем и употреблением метафору, то он тем самым сталкивает ее с малоподвижным символом, заключенным в этой паремии. В результате этого мы и получаем пословичный трансформ, который характеризуется более яркой образностью по сравнению с материнской паремией и с неопределенной, по крайней мере вначале, символикой.

Можно пояснить сказанное, используя эвристический потенциал известного семиотического принципа бинарной оппозиции. Бинарная оппозиция – это такой тип отношений в знаковых системах, в котором один член оппозиции приобретает свое значение только через свое отношение с противоположным ему членом этой оппозиции. В классическом понимании центром бинарной оппозиции, обеспечивающим ее упорядоченность и устойчивость, является открытый еще основателем структурализма К. Леви-Строссом третий член оппозиции, так называемый медиатор. Именно ему принадлежит роль обеспечения связи между крайними членами оппозиции. В нашем случае, если рассматривать метафору и символ в качестве крайних членов оппозиции, то медиатором мы должны рассматривать саму паремию, в границах которой они и сосуществуют. Исчезновение же материнской паремии, ее замена трансформом означает исчезновение старого семиотического медиатора и появление нового, который опосредует собой как новую метафору, так и формирующийся новый символ.

Список литературы

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры: [Сборник]. – М.: Прогресс, 1990.
2. Бычков В.В. Эстетика: [учебник для вузов] / В.В.Бычков. – М.: Академический Проект, 2009.
3. Вальтер Х. Антипословицы русского народа / Х. Вальтер, В.М. Мокиенко. – СПб. : Издательский Дом «Нева», 2006.
4. Кассина Т.А., Продайко В.Н. Русские антипословицы в дискурсивном пространстве постмодернизма / Т.А.Кассина, В.Н. Продайко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – 2011. – Т. 24 (63). №2. Часть 2. – С. 14–20. – (Серия «Филология. Социальные коммуникации»)
5. Мамардашвили М.К. Символ и сознание / М.К. Мамардашвили. – СПб : Азбука-Атикус, 2011.
6. Мокиенко В.В. Славянская фразеология / В.В.Мокиенко. – М.: Высшая школа, 1980.
7. Федорова Н.Н. Современные трансформации русских пословиц: автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. фил.наук: спец. 10.02.01 / Н.Н. Федорова.– Псков, 2007.

Кассина Т.А. Продайко В.М. Роль метафори та символу в утворенні трансформованих прислів'їв // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. – С. 304-308.

Стаття присвячена проблемі утворення трансформованих паремій. Проаналізована роль метафор та символу в прислів'ях як членів бінарної опозиції «розуміння – значення». Загальною ціллю статті є аналіз ролі метафори та символу в процесі утворенні трансформів прислів'їв.

Ключові слова: паремія, трансформована паремія, символ, метафора.

Kassina T.A, Prodajko V.N. Role of metaphor and symbol in proverbial transforms formation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.304-308.

The subject of this article is the problem of creation of transformed paremie. Role of metaphor and symbol in a proverb is analyzed as members of binary opposition sense – meaning. The aim of the article is the analysis of the role of metaphor and symbol in generation of proverbial transforms.

Key words: paremia, transformed paremia, symbol, metaphor.

Поступила в редакцию 09.03.2012 г.

УДК 821. 161.2-2

Етносимволіка імен дійових осіб у творах української драматургії першої половини XIX століття

Ковпик С.І.

Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна

У статті проаналізовано з точки зору етнолінгвістики імена та прізвища, а також список представлення дійових осіб у творах української драматургії першої половини XIX століття.

Ключові слова: *етносимволіка, драматургія.*

Як відомо, предметом вивчення етнолінгвістики є «весь план змісту культури, народної психології й міфології незалежно від засобів і способів їхнього формального втілення» [4, с. 163]. Авторка «Лінгвістичної енциклопедії» О. Селіванова вказує на те, що «етнолінгвістика орієнтована на аналіз не лише мови як такої, а «мови культури», тобто всіх знакових продуктів культури в аспекті їхньої форми та змісту» [4, с. 163]. Оскільки у творах драматургії відсутній «голос автора», то представлення дійових осіб та система промовистих імен – це один із способів розкодування не тільки художньої інформації, але це ще й мовна репрезентація етносвідомості й культури того народу, про який пише драматург. *Мета статті.* З огляду на це у статті спробуємо окреслити хоча б основні етнолінгвістичні ознаки імен дійових осіб та їх представлення у творах української драматургії першої половини XIX століття.

Так, наприклад, І. Котляревський у представленнях дійових осіб п'єси «Наталка Полтавка» обійшовся подачею здебільшого або тільки етно-імен («Наталка Полтавка»), або соціальних унікумів («Москаль-чарівник»), або вказівками на соціальний статус і деякі вікові ознаки й указівками на родинні чи родові зв'язки між дійовими особами: «Горпина Терпилиха – вдова, старуха. Наталка – дочка її», «Возний Тетерваковський», «Макогоненко – виборний села» [3, с. 218] та ін. Щодо прізвища Тетерваковський, як зазначає В.Жайворонок, «в українській класичній літературі наймення на -ський, -цький трапляються дуже часто. Проте ряд письменників, з метою гумористичного або сатиричного зображення героя, в значущу частину прізвища названого типу вкладає зовсім не «аристократичний зміст»» [2, с. 219].

На думку О. Белея, автора розвідки «Українські імена колись і тепер», саме І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко у текстах своїх творів використовували лише «народнорозмовні варіанти імен, чим започаткували процес здобуття ними статусу літературних» [1, с.65].

Імена дійових осіб не просто характеристичні, а вони ще національно-забарвлені: якщо Наталка й справді має характер поступливої, ніжної, жалісливої («рідної») дівчини, то значно виразніше характеризує автор іменем матір Наталки – Горпина: це така жінка, яка своєю поведінкою (і це виявиться потім), своїм настирливим егоїзмом

може довести рідну дитину до готовності на самогубство. Адже ім'я Горпина похідне від Агрипина, що з латинської мови *Agrippina* «*та, що належить до роду Агрипи*» [1, с. 118]. Досить вдало підібрані імена Петро й Микола – вони вже з самого початку вказують на типи поведінки обох цих чоловіків. Це ще, на думку Л. Белея, «була пропаганда колоритних питомоукраїнських іменних варіантів» [1, с.66].

У 30-ті рр. ХІХ ст., крім Г. Квітки-Основ'яненка, Р. Андрієвич, К. Тополя, П. Котляров, Я. Кухаренко, О. Лозинський, С. Писаревський, А. Стороженко поступово, але досить помітно почали впроваджувати й зміцнювати прив'язаність дії до українського села, а відповідно, й використовувати прості українські імена: Іван Лопата, Домаха, Зміїха («Чары...» К. Тополя), – що своєю чергою позитивно позначилося на помітній національно-ментальній забарвленості тощо. Поступово Г. Квітка-Основ'яненко уже в комедії «Ясновидящая» почав так само поволі позбавлятися і надто прямолінійного білінгвізму, і характеристичних номінувань дійових осіб – у представленні дійових осіб комедії «Ясновидящая» не так «людно» (всього чотирнадцять імен, один «*частный пристав*» та два узагальнення – «*солдаты*» і «*полицейские*»). У цей час траплялися й такі екзотично-міфічні дійові особи, як «*Ігнатко-безпятко, невидимка – его хлопец*», «*видьмино дитятко*», «*упыри, вовкулаки, скарбы, жабы и другие разные чудовища*» («Купала на Івана» Г. Квітки-Основ'яненка). У цьому ряді привертає увагу така складана характеристика іменна сполука, як «Ігнатко-безпятко». У «Сватанні на Гончарівці» дійових осіб ще менше – вісім. У такому ж дусі витримані й представлення дійових осіб решти п'єс цього автора періоду 30-х рр.: з помітною тенденцією до зменшення їх кількості, до спрощення характеристик, адже всього того вимагав «партикулярний» театр України 30-х рр. ХІХ ст.

П. Котляров («Любка, або Сватання в с. Рихмах») подає вісім дійових осіб, сім з яких мають лише імена, а один з характерним прізвищем Крутій та ще й на ім'я Петро Терешкович. Я. Кухаренко («Чорноморський побит») з усіх одинадцяти дійових осіб лише одного сотника «обізвав» Тупицею, а більшість селян і козаків не отримали навіть вказівки на соціальний статус; зрідка зазначено родинно-родові зв'язки – тож усе помітно спрощується.

С. Писаревський («Купала на Івана») з 19 дійових осіб характеристичні прізвища дав старості (Прылипка) та шинкареві – (Дурысвит). У представленні восьми інших дійових осіб є лише одна вказівка на родинний і соціальний статус: «*Федько – двоюрідний брат*». Помітно спрощують представлення дійових осіб М. Костомаров і А. Стороженко. Так, М. Костомаров у «драматичних сценах» «Сава Чалий» з 19 дійових осіб десятьом дав історичні імена козацької старшини, а решта просто представляють інші соціуми. Будь-які характеристичні функції представлення дійових осіб тут фактично втрачає. Проте таке часто вживане в народі – ім'я Сава – стало об'єктом кепкування та іронії, наприклад: «Який Сава, така й слава».

У 40-х рр. Г. Квітка-Основ'яненко в «Щирій любові...» виводить на тодішню сцену найбільш ефективну кількість дійових осіб – сім (серед яких можна зустріти «*сусідський народ*», «*розсильних із губерньської канцелярії*»). Та й серед цих семи – два «обивателі» з «города Харкова» та з «підгороддя Гончарівки», один «офіцер» і жодного селянина, окрім цього, жодна дійова особа не отримала ні характеристичного імені, ні попередньої характеристики, хоча б ознаки чи вказівки на соціально-родинні стосунки. Таке спрощення цієї складової поетики авторської нарації свідчить, з одного боку, про намагання авторів відійти від запозичень, а з іншого – про початок формування ще невиразної, але вже нової традиції. Адже того ж року Г. Квітка-Основ'яненко одноактівку

«Стецько, завербований в улани» наповнив дев'ятьма родинно чи соціально означеними дійовими особами, вісьмома безіменними уланами й одинадцятьма «малоросійськими дівчатами». Хоча деякі з представлених дійових осіб не виголосили жодної репліки, як, наприклад, «Феська – сельская дурочка» (вони по суті залишились «декоративними»), тобто є заповнюючим матеріалом п'єси, який не впливає на розвиток її дії. Як відомо, в народі некультурних, недоумкуватих жінок називали Гапкою, Феською, Хіврею. Г. Квітка-Основ'яненко у представленні дійових осіб навіть розкодував етносимволіку цього імені. Національно-забарвленим виявилось ім'я Стецько, яке має у народній свідомості набуло узагальненого значення і має емоційно-оцінний характер, оскільки дурнів у народі називали саме Стицьками. Саме це ім'я оточене у деяких народних афоризмах атмосферою гумору: «Стецько з печі, Стецько на піч», «Допався, як Стецько до кваші».

1840 року автор завершив двоактного «Мертвеца-шалуна», якого він «заселив» уже людьми з дворян-поміщиків (чотири) та їхнього оточення й обслуги – усього тринадцять названих по іменах, дехто – з прізвищами, безіменним лишився «частный пристав». І завершив Г. Квітка-Основ'яненко свою драматургічну діяльність «*происшествием в трактире*» «Вояжерами»: шість поміщиків з маловиразними іменами й по батькові та корчмар з обслугою. Перелік дійових осіб тут мало нагадує їх представлення й особливої художньо-інформаційної цінності не має.

Дійові особи п'єси «Назар Стодоля» Т. Шевченка представлені досить поверхово: п'ять поіменно (деякі з характеристичними прізвищами), а в більшості випадків указано тільки на родинно-дружні зв'язки, дві безіменні дійові особи («Хозяйка на вечерниці», «Слепой кобзар») та деякі групи людей. К. Гейнч («Поворот запорожців з Трапезунда»), навпаки, представив дійових осіб багатозначно: серед п'ятнадцяти осіб – десять чоловіків і п'ять жінок – усі вони або козачки, окрім циганки Герди, або доньки козаків. Два козаки мають імена з прізвищами, один – прізвисько «Різун-Сила», а решта – лише імена.

Набагато «бідніше» представив дійових осіб автор одноактної «домової забавки» «Муж старий, жінка молода» С. Петрушевич: три з чотирьох мають імена, а «Жовняр – вистужений» безіменний. А. Велісовський представив дійових осіб «жарту» «Бувальщина, або На чужий коровай очей не поривай», як на той час, уже за новою традицією: трьох – іменами з характеристичними прізвищами, двох – по імені, а загалом – за родинно-професійною приналежністю. Подібне спостерігаємо й у представленнях дійових осіб О. Духновича: до п'єси «Добродетель превышает богатство» два з шістнадцяти мають імена й дещо характеристичні прізвища та імена: Моногомав, Чесножив, Мудроглав, Богумила, Богобой, Незохаб. Це низка найменш-символів, які своїм значенням передають певні риси людської вдачі, поведінки, способу життя тощо.

Уперше в українській драматургії зазначеного періоду в переліку дійових осіб п'єси «Чумак» С. Руданський зробив акцент на вікових особливостях дійових осіб. Імені дійова особа Чумак не має. Проте, як відомо, прізвище Чумак яскраво символізоване. Саме узагальненим лінгвопоетичним образом названа лексема виступає у п'єсі С. Руданського. Етимологічно «чумак» – в 15-19 столітті в Україні візник і торговець, який перевозив на волах хліб, сіль і рибу та інші товари для продажу. Лексема *чумак* набула особливого національного забарвлення, оскільки уособлює в народній уяві образ чоловіка, який змушений більшу частину свого життя проводити в мандрах: «Ой чумаче, чумаче, життя твоє собоаче!», «Чумак чумака гаранею допіка, а сам у нього з воза потягує чубака», «Чумаче, де твої гроші?» – «То в возі, то в перевозі».

Висновки. Тобто українські драматурги першої половини ХІХ ст., розпочавши представляти дійових осіб їхніх п'єс за досить спрощеною схемою (імена, рідше – по батькові та ще з указівками на родинні чи соціальні стани), у 30-х і на початку 40-х рр. не раз удавалися й до характеристичних, досить розлогих описів і родових та соціальних стосунків, і навіть окремих рис характерів дійових осіб одночасно, тобто почали виробляти свою, хоча й оперту на досвід попередників, традицію. Проте цей спосіб став зустрічатися все рідше й рідше в 50-х рр. – тоді українські драматурги максимально спростили представлення дійових осіб, іноді такі спрощення доходили до звичайних переліків чи списків імен, а іноді були відсутніми й зовсім. Так цей елемент мікропоетики авторської номінації української драматургії першої половини ХІХ ст. лише в 30-х і 40-х рр. набрав справжньої художньої (хоча й «мінімальної») сили та цінності.

Список літератури

1. Белей Л. Українські імена колись і тепер / Л. Белей. – К. : Темпора, 2010. – 126 с.
2. Жайворонюк В.В. Українська етнолінгвістика : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / В.В. Жайворонюк. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
3. Котляревський І. Поетичні твори. Драматичні твори. Листи / Іван Котляревський. – К. : Наукова думка, 1982. – 318 с.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.

Ковпик С. Этносимволика имён действующих лиц в произведениях украинской драматургии первой половины XIX века // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.309-312.

В статье проанализированы с точки зрения этнолингвистики имена и фамилии, а также список действующих лиц произведений украинской драматургии первой половины XIX века.

Ключевые слова: этносимволика, драматургия.

Kovpik S. The ethnosymbolism name play Ukraine dramatic of the XIX century // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.309-312..

The article is devoted to ethnosymbolism name play Ukraine dramatic of the XIX century. Analysis to show plays: ethnosymbolism name play characteristic.

Key words: ethnosymbolism, dramatic.

Поступила до редакції 25.03.2012 р.

УДК 812. 161.1.2

Лінгвопсихопоетична традиція української літератури

Козлов А.В.

Криворізький педагогічний інститут Державного вищого навчального закладу «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг, Україна

У статті здійснена спроба порушити й окреслити шляхи вирішення проблеми базової парадигматично-вікової, визначально характеристичної ознаки бачення українськими письменниками світу реального, віртуального та вигаданого. Простежуючи основні етапи становлення цієї традиції, автор зіставляє її характер з основними традиційними тенденціями в літературах Західної Європи та в здобутках східнослов'янських письменників.

Ключові слова: лінгвопсихопоетична традиція, українська література.

Зводячи всі найповерховіші і в той же час найрозпливчастіші (а тому і «найбагатослівніші») уявлення (переважно енциклопедичні тлумачники) та найточніші поняття з питань культурології про справді складну й багатовимірну, але досить однозначну парадигму вікопомного співіснування людей на нашій планеті, названу «культурою», знову ж таки до майже найзагальнішого уявлення про сукупність матеріальних і духовних цінностей; до ніким і нічим не виміряного «рівня розвитку суспільства», до «системи потреб людства» і навіть до абстрагованої «освіченої й досконалої діяльності людей» тощо, ми не просто втрачаємо навіть орієнтири в процесі пошуку самого предмета культурології взагалі, а перш за все далі й далі відходимо від того, про що думали й писали мислителі та учені всіх часів і народів, а, отже, і від основного призначення культури як системи регламентацій переживань, мислення, творчості, мовлення, діяння та функціонально визначеної діяльності як окремих людей, людських спільнот, так і суспільних устроїв та формацій. Мабуть, пора вже визнати, що культуру (як систему регламентацій) взагалі й культуру мислення та діяння на ментально-особистісному, соціальному, етнічному, специфічно-національному та на будь-якому іншому рівні можна й потрібно вбачати (що практично й робиться справжніми культурологами) передусім в особливостях змістоформ, ознак, функцій і сутності артефактів (у тому числі й творів художньої літератури), а не в самій їхній наявності.

Тож у межах даної роботи зупинимося на особливостях однієї суто національної психолінгвістичної традиції у побіжному зіставленні її з подібними традиціями інонаціональних літератур. Так, чи не найпомітніша парадигматична традиція української (як і російської та білоруської) почалася з найпростіших і емоційно найвиразніших звукосемантичних та семантико-семасіологічних, вільних семантико та ритмомелодійних рядів і «зрушень», «перезавантажень», «нашарувань» емоційно-чуттєвого плану.

А виключно довільна система творення будь-яких мовних одиниць та конструкцій української мови взагалі й тим більше – її «живого розмовного» варіанту, котрий ще з XIV ст. дрібними струмочками й потужними потоками вливався в загальне річище давньої книжної української мови, дозволило ще задовго до початку періоду «нової української літератури» наповнити не лише чуттями та потужними спалахами мислення, а й розкішними польотами фантазії, котрі вже тоді окреслювали (хай і в окремих творах) парадигматично-психолінгвістичні та власне національні ознаки традиційності творчості українських (як і російських та білоруських) письменників. Цю психолінгвістичну тенденцію як яскраву функціональну ознаку поетики уперше осмислив О. Потебня [2] – уже тоді він відзначив глибинність психологізму слов'янських літератур взагалі та вміння її творів проникати в психостани більшості персонажів. А через століття питання й проблеми лінгвопсихопоетики постали вже не як окремішні та часом дуже розрізненні питання, а як цілі системи психоаналітичного, психопоетологічного та лінгвопсихологічного планів, що зумовлює *актуальність досліджень* на дану тематику.

Оскільки лінгвопсихологічні (як і будь-які інші) традиції досить помітними стають у процесі перекладу, у даному разі до уваги взято й деякі твори перекладного та «ремейкованого» характеру. А за основну *мету статті* обрано: вияв і вивчення основних традиційно-національних психолінгвістичних ознак україномовної та частково іншомовної літератури; спостереження за процесом формування й поступу найпомітнішої психолінгвістичної традиції у межах цілісного літературного процесу; первісне з'ясування рівня стабільності та результативності виявленої й розглянутої традиції.

Та все це є лише спробою не стільки вирішити, скільки порушити й більш-менш чітко окреслити проблему, виходячи на ментально-лінгвістичний та психопоетологічний аспекти й напрямки української літератури. З цією метою зупинимося передусім на деяких первісних емоційно-звукових, мисленнево-літерних та мелодійно-уявних, психолінгвістичних, власне традиційних виявах чуттєво- та мовленнево-мисленневих парадигмах літературної творчості в Україні з XIV до XXI ст., котрі поступово пробивалися крізь надвагомі основні пласти церковно-словесних мовленневих конструкцій.

Так, коли під тиском домінантної прозово-публіцистичної писемності Станіслав Оріховський-Роксолан – у «Наученні королеві...» чи не вперше «протиснув» «живомовний» чотиривірш, то він вийшов і слаборитмізованим, емоційно збідненим та «інформаційно-констативним», і психічно невиразним: «*Вежі, початі віднині, не тягнуться вгору, і збройних*» [3, с.145].

Та й в інших віршованих творах церковно-слов'янського плану емоційно-чуттєва та й мисленнев-мелодична забарвленість в абсолютній більшості випадків видавалася максимально збідненою, констатаційно-стверджувальною: «Слово – дар Божий»; поетичне слово – «світлий дар богів, поетичне слово» [3, с.445] – пише Павло Русин із Кросна.

Лише деякі з анонімів дозволяли собі досить вільно, як на ті часи, «грати» звуками й літерами:

А. Азь єсть всему миру свѣт,

Б. Бог єстьпреждевсех вѣк... [3, с. 457] – і так тридцять рядків.

Значно рідше до справді «вільного» й «живого», а тому й мисленнево-семасіологічно багатшого мовлення вдавалися й інші відомі автори:

Хто йде мимо, стань годину,

Прочитай свою новину [3, с. 458], – так, наприклад, розпочав свій безіменний вірш Ян Жоравницький.

Із XVII ст. власне психічне завантаження навіть найдрібніших мовних одиниць стає більш ніж помітним: то початки рядків і речень багатьох проповідей і віршів «оздоблюються» емоційно значущими алітераціями, вигуками, звертаннями, акровіршовими конструкціями, то подаються речення-характеристики:

О святителю, наскрізь осквернений.

О, пастирю, з голоду струхлявілий... [4, с. 67].

Окрім наведеного з прозового твору М. Смотрицького, подібне зустрічається і в поезіях К.Саковича, ритмізованих трактатах, в «умітностях» учити філософію та граматику, діалектику, теологію, риторичку та словесність взагалі [4, с. 243-248]. Від себе додамо: у літописах і зокрема в «літописах наук», зміст яких не просто пробуджує й напружує психіку реципієнта інформацією якщо не емоційно-чуттєвими засобами, то космогонічного масштабу, психофілософією самого буття людства.

Набагато конкретніше й життєво достовірніше переважно «чуже» життя подається у повістях та оповіданнях паломників і мандрівників, у творах, побудованих на основі бродячих сюжетів і образів, адже там усе досліджували в зіставленнях психолінгвістичного плану, а тому автори цих творів зверталися до засобів психолінгвістики – вони збуджують психіку реципієнтів зацікавленням екзотикою «чужого» й «незнаного», «забарвленнями» характеру й темпоритму свого повістування, елементами інонаціонального характеру: «*і тихо скончасяТройское царство, в Лету пішло назавжди*» [4, с. 456]. В «Історичній вірші про Зігізмунда», наприклад, навпаки, наднапруга психіки реципієнта досягається і страхітливим змістом оповіді, і наголошуванням наднапруженого «і» тощо:

Чому мене первіс черв не ...лила в гробі

Лимать не розтлила во своїй утробі [4, с. 509].

А далі потужними потоками стали вливатися в твори художньої літератури народнописенна психофонологія та психомелодика, речитативна аритмія й десятки інших «психозбуджувальних» прийомів – аж до коротких запитально-спонукальних слів і словосполучень: «Хто», «Що», «Чим», «Агов», «А гей» та ін., поєднання низькорегістернихзвукосполучень на початку рядка чи твору й максимально напружених – у кінці (як, наприклад, у пісні «*Їхав козак за Дунай*» [4, с. 45] С. Климковського). Та й дивовижно «простомовні» вірші про Богдана Хмельницького, наприклад, відомий твір Г.Бузаківського), про жінок та коханок (вірш Григорія «*Гей ти, гордо дівонько, на що ти дуфаєш:...*» [4, с. 67-68]); «героїчні стихи» Іоанна тощо пронизані духом захоплення жіноцтва Козаччиною [4, с. 76-78].

Особливо рясно уквітчані звукозбудниками, ритмо-методичними збоями та емоційними запитаннями, звертаннями й вигуками пісні «світські» та «світіві», орації на «рождествоХристово», «Ци я була ци не красная?»: «Гей», «Ой...», «Ах...», «О...», «Дай нам», «Дай вам», «Гай-гай», «Ані... ані», «Помагай Бог» [4, с. 89-125] та десятки інших. Дещо менше всього того в поезії бурлескній, травестійній та сатиричній [4, с. 126-237], але там психіка збуджується змістом твору та позицією автора. Емоційно-чуттєвими, спонукально- й навіть провокативно-мисленневими, багатьма асоціативними та рецептивно-рефлексивними прийомами й засобами переповненні інтермедії та інтерлюдії [4, с. 352-385], значно менше – діалоги та шкільні драми.

Тож не дарма всі ці та й подібні традиційно-ментальні ознаки й психолінгвістичні «оздоблення» неминуче породжували справжню чуттєво-мисленєву сфери реципі-

ентів. Саме тому приписування вибухово-бурхливий поступ лінгво-психопоетики лише в українській літературі першої половини XIX ст., зокрема сентименталістам, видається не зовсім доречним – у той період українські письменники сягнули максимальних соціопсихолінгвістичних глибин тих персонажів, котрі потрапили в принципово нові умови й можливості суспільного статусу і плану: збіднілі «вільні» селяни, міщани, рідше – дворяни та інші.

Лише романтики й справді «вибухово» потрясли не тільки й не стільки чуттєві, а передусім інтелектуальні процеси й аспекти: пам'ять, волю та фантазію, тобто збудили всі сфери можливості психіки реципієнта. А тому на деяких компонентах та аспектах і особливостях лінгвопсихопоетики української літератури XIX ст. зупинитися варто уже хоча б тому, що українські романтики перетворили загальноєвропейську (тимчасову) психопоетику творення унікальних характерів в унікальних обставинах на постійну й дуже помітну ознаку української літератури взагалі, чим дуже помітно виокремилися з-поміж романтиків зарубіжжя.

Серед по-західноєвропейських «романтизованих», тобто «занесених із чужого поля», є й одна з перших спроб еротизації поезії українців, яку зустрічаємо у вірші «Знатель» із сербської:

*Ой дівчино, ой Миліна!
Сідай мені край коліна;
Хай ся люди дивують,
І ми знаєм, де цілують:
Межи очі – удовиці,
А дівчину – межи щипці [3, с. 368].*

Та хто і якби «імплантував» в українську літературу щось подібне, воно так залишиться явищем «традиційно-чужинським».

Українці пішли іншим шляхом – вони й без того «вільну» та психологічно перезавантажену мову стали осмислювати із найрізноманітніших сторін (вірш А. Могильницького «Рідна мова» [4, с.456-458]) як основну і єдину форму втілення психіки людини взагалі, як засіб вимірювання глибин психічного буття: від самоосмислення митця і персонажа до вимірювання життя взагалі чутливими звуко-мелодичними і лексико-семантичними, мисленєво-вольовими й уявно-передбачувальними діями українців.

Та справді природною та національно визначеною стала лінгвопсихопоетика української літератури в XIX-му ст. і XX-му ст.: від цілеспрямованих І. Котляревського і Т.Шевченка до парадоксального В. Винниченка, від письменників-антагоністів 20-х рр. XX ст. до багатогранного П. Загребельного – усім їм так чи інакше удавалося не «застрягати» ні в лабетах чуттєвих сентиментів, ні в лабетах суспільно-принципової вимогливості, ні в «заводах» модерністських «протуберанців». А жити й творити з широко відкритими очима і бачити всі (або хоча б майже всі) грані й відтінки психіки людини і суспільства, цілих суспільних устроїв.

Висновки. Таким чином, зародившись у формах емоційно-виразних мовних одиниць та конструкціях, у формах достатньо довільних спалахів збудженої психіки окремих персонажів, а потім розвиваючись у «світських» і «світових» піснях та поезіях, у домінантному просторіччі інтерлюдій, інтермедій, гумористично-сатиричних, трагедійних та багатьох інших жанрово-стильових надбаннях XVI-XVIII ст., поступово переростаючи лінгвопсихопоетичну тенденцію усвідомлювати й відображати психіку другосортної або достойної висміювання особистості, уже в перших творах

нової української літератури стала набувати такого розмаху й такої глибини проникнення у внутрішній світ персонажа й у світ спілкування соціумів, що одразу зробила українську літературу не лише національно визначеною, а й по-справжньому унікальною. По-перше, вперше склалася нова, досить своєрідна система регламентацій (культури) творчості письменників-українців. По-друге, не зашорена характерними для західноєвропейської літератури канонами лінгвопсихопоетика українського типу у XIX і XX ст. дозволила митцям слова надзвичайно вільно поводитися з усіма без виключення мовно-семантичними та лінгвопсихопоетичними засобами й прийомами аж до розлогої системи так званих «позанормативних» засобів, а, значить, і максимально навантажувати їх будь-якими виявами психіки. По-третє, при всьому цьому, особливим і справді переломним етапом становлення лінгвопсихопоетичної традиції української літератури став період сентиментально-романтичного заглиблення в психіку українців, оскільки письменники саме цього напрямку не обійшлися традиційними для зарубіжжя сентименталізмом – митці тоді ще малоросійської України глибоко охопили всі сфери переживань, мислення, пам'ятно-вольових та фантастично-фантазмагорочних і суто сакральних зусиль проникнень у сутність вселенського духовного буття як «дрібною», так і «великою» людини; як «знедоленою», так і «владною» особистості; як Усемогутнього жебрака, так і приниженого владики. І ця тенденція врешті-решт стала настільки традиційною ознакою всієї української літератури, що деякі історики літератури схильні були характеризувати всю нашу «красномовну» спадщину не інакше як романтична.

По-четверте, навіть революційно та контрреволюційно заангажовані романтики всієї першої половини XX ст., та ідеологічно заангажовані письменники XXI ст. (як про радянські, так і антирадянські) не тільки зберегли всі попередні надбаня в галузі лінгвопсихопоетики в цілому, а й вивели українську національну літературу в розряд тих, котрі здатні бачити практично всі чуттєво-мисленнєві та фантазмагоричні прояви психіки людини і людства.

По-п'яте, як і у всій світовій літературі, в українській не обійшлося й без методологічно-психологічних та лінгвопсихопоетичних «завихрень» у формах декадансу, футуризму та їм подібних досить тупикових «пошуків» і «знахідок», але вони (як і в будь-якій іншій літературі світу) є й залишаються досить «інеродніми тілами».

Список літератури

1. Потебня А. Теоретическая поэтика / А.Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 344 с.
2. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник / О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
3. Українська література XIV-XVI ст. : Апокрифи. Агіографія. Паломн. твори / Авт. вступ. ст. і ред. тому В.Л. Микитась ; Упоряд. і приміт. В.П. Колосової та ін. – К. : «Наукова думка», 1988. – 600 с.
4. Українська література XVIII ст. : Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори / Вступ. стаття, упоряд. і примітки О. Мишанича. – К. : «Наукова думка», 1983. – 693 с.

Козлов А.В. Лингвопсихопоэтическая традиция украинской литературы // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.313-318.

В статье осуществлена попытка поставить и очертить пути решения проблемы базового, парадигматически-векового, характеристического свойства видения украинскими писателями мира реального, виртуального и вымышленного. Рассматривая все основные этапы становления этой традиции, автор сопоставляет её характер с основными традиционными тенденциями в литературах Западной Европы и в достижениях восточнославянских писателей.

Ключевые слова: лингвопсихопоэтическая традиция, украинская литература.

Kozlov A. Linguistic psychopoetica of the tradition ukrainian literature // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.313-318..

The article is devoted toLinguistic psychopoetica of the tradition Ukrainian Literature. The author to track down of the stage coming-to-be tradition Ukrainian Literature.

Key words: Linguistic psychopoetica tradition, Ukrainian Literature.

Поступила до редакції 10.03.2012 р.

УДК 811.161.2

**Вияв концепту «гостинність» в українській, німецькій
і російській мовах: фатична комунікація**

Космеда Т.А., Ляховин О.Б.

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна*

У статті йдеться про вияв фатичної комунікації в трьох лінгвокультурах. Досліджено особливості вияву концепту гостинність в українській, російській і німецькій мовах, що здійснюється в межах дихотомії «свій – чужий» на матеріалі паремій з урахуванням стереотипів не тільки вербальної, але й невербальної комунікації. Виокремлено табу, евфемізми, семантичні і прагматичні лакуни. Закцентовано увагу й на вияві особливостей фатичної комунікації на рівні деяких субкультур.

Ключові слова: *вербальна і невербальна комунікація, евфемізм, концепт, семантичні і прагматичні лакуни, лінгвокультура, паремія, стереотип, субкультура, табу, фатична комунікація.*

Сучасних мовознавців усе частіше цікавлять лінгвокультурологічні факти, тобто ті мовні одиниці, що набули символічного, еталонного, образно-метафоричного значення в культурі та зафіксовані в міфах, легендах, ритуалах, обрядах, фольклорних та релігійних дискурсах, художніх текстах, метафорах, символах і пареміях [9, с. 33].

Фатична комунікація як елемент комунікації, що сприяє організації мовленнєвої взаємодії, репрезентується мовленнєвими стереотипами і невербальними засобами: ритуальними діями, жестами тощо, що є специфічними в кожній лінгвокультурі, тому дослідження фатичної комунікації — невід’ємна складова лінгвокультурології.

З позицій етнолінгвоконцептології концепт *гостинність* трактуємо як загальнолюдський, тобто такий, що існує в усіх мовах, проте в кожній культурі він має свою етнічну маркованість, тому доцільно вважати його етноконцептом. Дослідженням у галузі концептології присвячені праці Ю. Апресяна, О. Залевської, О. Кубрякової, О. Селіванової та ін. Лінгвокультурний потенціал концептів вивчали Н. Арутюнова, С. Воркачов, В. Карасик, В. Маслова, Ю. Степанов, В. Телія та ін. Особливої актуальності набуває сьогодні фразеологічно орієнтований напрям лінгвокультурологічних студій, а також вивчення універсальних та національних рис культурно-мовної компетенції представників різних лінгвокультур. Концепт *гостинність* як один із найважливіших культурних концептів опрацьовували О. Шмельов, А. Вежбицька, С. Жабаєва, О. Чакалова, Е. Юнусова та ін.

Мета цієї розвідки — дослідження лінгвістичної репрезентації концепту *гостинність*, що виявляється в процесі фатичної комунікації в українській, російській та німецькій лінгвокультурах. Фатичну комунікацію розглядаємо як прагнення людей до спілкування, створення дружніх зв’язків без залучення повідомлень інформативного

характеру. Представники функціонально-семантичного підходу пов'язують контактну (контактоустановлювальну, соціативну, фатичну) функцію з мовленнєвим етикетом (Н. Формановська). Фатичні комунікативи є неінформативними з огляду на когнітивно значущу інформацію. Фатичний дискурс, на думку Н. Арутюнової, репрезентує деякі жанрові типи спілкування, зокрема це сукупність “дозвільно-пустих” жанрів, націлених на встановлення чи регулювання міжособистісних стосунків [10, с. 8].

Дослідницькою базою цієї лінгвокультурологічної розвідки стали паремії української, німецької та російської мов, а саме фатичні комунікативи, що пов'язані з концептом *гостинність* і відповідною комунікативною ситуацією.

До складників комунікативної культури етносу в проекції на вияв концепту *гостинність*, що забезпечують ефективність спілкування, належать усталені форми привітання, прощання та подяки. Звична комунікативна поведінка представників певної лінгвокультурної спільноти значною мірою залежить від стереотипізованих знань та досвіду. Така стереотипізація дає змогу зберегти і передати етнічні традиції, зафіксовані в системі культурних норм, цінностей, установок [12, с. 690]. Мовленнєві стереотипи фатичної комунікації відповідають культурно-психологічним стереотипам відображення у свідомості мовця часто повторюваних явищ дійсності та характеризуються відтворюваністю в мові. Вона автоматизована, полегшує процес комунікації і є свідченням мовної економії.

Традиційні привітання гостей

Привітання гостей здійснюється в українській лінгвокультурі за допомогою таких стандартних ситуацій спілкування: *Вітаємо! Ласкаво просимо!* І. Франко наводить деякі формули привітання, якими послуговується господар, коли в його хату входять гості або чужі люди. *Вітаємо, вітаємо! Гості до нас!* [3, т. I, с. 273]. *Загостіть, коли ласка ваша* [3, т. I, с. 620]. У формі діалогу він наводить такі мовленнєві стереотипи:

— *Сідайте, куме!* — *Дякую, най усе добре сідає* [3, т. III, с. 132].

У кожній із культур ритуал гостинності включає частування гостей, що є символічним ухощенням і прийняттям гостя («чужого») в дім. В українській лінгвокультурі це стало своєрідною культурною нормою, що віддзеркалено в пареміях: *Чим хата багата, тим і рада. Чим хата має, тим гостей приймає* [3, т. III, с. 335].

Культурним артефактом для української етносільноти є *рушник*: зустрічати гостей в Україні прийнято хлібом та сіллю на вишиваному рушникові. Українська лексема *рушник* містить у своєму значенні етнокультурну інформацію, згідно з якою під укр. *рушник* розуміють «шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим орнаментом, що традиційно використовується для оздоблення житла, в українських народних обрядах і т. ін.» [7, с. 170]. Комунікативні девіації під час міжкультурних контактів можуть бути спричинені кінетичною поведінкою, адже відповідно до обряду, коли до гостей виносять рушник з хлібом-сіллю, то вклоняються на знак пошани, що може бути незрозумілим для представників інших етносів. Цей слов'янський звичай є дуже давній і характерний як для української, так і російської культур, але німецькій лінгвокультурі він чужий. Отже, виокремлюємо лакуну культурного простору, а концепт, що репрезентує лексема *рушник* (в обрядовому значенні *вишитий рушник*), кваліфікуємо як концептуальну (когнітивну) лакуну.

Коли гість заходить до хати під час того, як господарі приймають їжу, його запрошують до столу, примовляючи: «*Просимо до столу!*», на що гість відповідає: «*Їжте здорові!*» До гостя прийнято звертатися ласкавою мовленнєвою тональністю [6, с. 136].

Гість, який спочатку виступає елементом «чужого», повинен завжди показати господарям, що його наміри щирі, і він бажає господарям добра, а тому промовляє: *Доброго дня у Вашій хаті!* У збірці паремій, укладеній І. Франком, знаходимо більш поетичні форми привітання, що колись побутували в українській лінгвокультурі, а сьогодні характерні радше певній субкультурі (наприклад, сільській): *Гаразд у хату!* [3, т. I, с. 457]; *Дай Боже щасливу годину* [3, т. I, с. 525].

Неабиякі труднощі мають перекладачі, які намагаються відтворити іншою мовою твори авторів, що включають в текст елементи фатичної субкультурної комунікації. Ю. Денисов, який спробував відтворити в російському перекладі кілька творів С. Пушика, зіткнувся з багатьма труднощами. Письменник знайомить читача з мовленнєвим етикетом Прикарпаття. Як відомо, набір етикетних правил є не тільки показником зовнішньої культури людини, а й указує на здатність проїнятися повагою до свого співрозмовника, народу, нації. Значення мовного етикету зумовлює мовленнєву поведінку. Його розуміння дає змогу бачити життя народу в мові. Саме під час аналізу мовленнєвого етикету експліцитно відчувається залежність мови від культури, духовності народу. Перекладач не може знайти еквівалентів карпатському мовленнєвому етикетові в російській мові, порівн.: *Больше всего мне понравилось в Карпатах, как люди приветствуют друг друга: «Як ви дужи?» — «Добре. Як ви?» Или: «Чи у вас мирно?» — «Гаразд!» Вечером — влюбленные: «Як днювала, пышна чичко?» — «Миром!» — отвечает девушка.* Порівн. також: *Когдаходишь в чужую хату, поздоровайся, и хозяин пригласит тебя сесть: «Спасибо, пусть у вас в доме все добро садится!» — так нужно отвечать хозяину на приглашение* (С. Пушик, «Перо золотой птицы» [11]) [див.: 7, с. 171–172].

Росіянинові, що не знайомий з українською культурою, важко повністю збагнути прагматичну функцію цих привітань.

У російській лінгвокультурі знаходимо такі усталені форми привітання гостей: *Добро пожаловать* — ввічливе привітання і гостинне запрошення прийти, приїхати, зайти в дім. *Пожаловать* — (застар.) прийти кудись, особливо в гості, провідати когось. Це свідчення гостинності російського народу, який любить приймати в себе гостей. Для гостей накривають стіл; якщо ж гості приїхали з іншого міста — запрошують ночувати. Це вираження російської гостинності бачимо на вокзальних вивісках, в аеропортах та інших громадських місцях [14, с. 48].

Іншим кліше, що виражає ввічливе запрошення, коли вітають бажаних гостей, є мовленнєвий стереотип *«Милости просим (прошу)»* [14, с. 88].

Деякі невербальні засоби спілкування, що прагматично призначені реалізувати інтенції встановлення й продовження контакту, переходять у вербальні форми, наприклад: *с распростертыми объятиями* [14, с. 93]. Зустрічаючи гостей, росіяни радісно вітають їх. Гостей, близьких друзів, рідних, яких довго не бачили, обіймають та цілують, часто за давнім звичаєм три рази, тому зміст наведеної фразеологічної одиниці слід розуміти буквально, адже він виник на основі кінетичної поведінки: гостей прийнято зустрічати обіймами. Цей жест походить від давнього язичницького звичаю демонстрації доброзичливості. Обійми, як і потискання руки, демонстрували, що в руках немає зброї і тому той, хто прийшов, не повинен боятися.

Під артефактом *хлеб-соль* розуміємо пригощання, що пропонують гостям. *Хлеб-соль* — це традиційний символ гостинності на Русі. *«Хлебосолом»* називають гостинну і щиросерду людину або господаря, який щедро частує своїх гостей. Звідси походить значення мовленнєвого стереотипу *«Хлеб да соль!»* — побажання приєм-

ного апетиту, смачного [14, с. 164]. Уживається переважно в сільській субкультурі як привітання і побажання тому, кого застали за столом під час споживання їжі. Таке побажання-привітання, як бачимо, характерне як для російської, так і української культури загалом.

Як уже зазначалося, гостя, який прийшов у дім, обов'язково запрошують сісти. Ілюстрація змісту висловлювання «*В ногах правды нет*» [14, с. 29] передбачає не інформування чи констатацію факту, а запрошення сісти. Для представників іншої лінгвокультури цей намір мовця стосовно дій адресата може бути хибно витлумачений не як спонукання сісти, а як інформування, а тому може стати причиною перформативної невдачі.

Щодо запрошення сісти, то в певних субкультурах, пов'язаних з професійною діяльністю (йдеться про працівників органів внутрішніх справ), побутує табу на етикетну формулу «Сідайте, будь ласка» чи под., оскільки дієслово «сісти», крім основного значення «займати місце на сидінні» [13, т. 9, с. 212], використовують й у значенні «підлягати ув'язненню, позбавленню волі» [13, т. 9, с. 213]. Коли професор-мовознавець запитала у працівників Львівського державного університету внутрішніх справ, чи є якась специфіка у використанні мовленнєвого етикету в цьому навчальному закладі, то їй відповіли: тут не прийнято традиційно запрошувати сісти. Треба говорити: «Присідайте». Хоч неперехідне дієслово *присідайте* має значення «сідати ненадовго, на якийсь час» [13, т. 8, с. 19], проте таке запрошення «знімає» можливість актуалізації табуваного в цьому середовищі смислу «сісти за грати». Звичайно, некоректно запрошувати сісти з указівкою на часове обмеження. Таке запрошення порушує етикетну формулу, загальноприйнятий принцип увічливості, проте у названому середовищі, навпаки, ввічливе запрошення дехто може тлумачити, як некоректне побажання або навіть прокляття.

Звичайно, в російській лінгвокультурі, як і в інших, вербалізовано ситуацію щодо ставлення до небажаних гостей. Прислів'я *Незваний гость хуже татарина* омовлює саме таку ситуацію. Мотивація паремії прозора, зумовлена відомими соціолінгвістичними чинниками, історичними подіями, що поширювалися і на українську, і на російську культуру, тому, очевидно, воно легко трансформується в обох лінгвокультурах, набуваючи варіацій. Це прислів'я часто використовував у своїх російськомовних художніх текстах Т. Шевченко, по-своєму моделюючи її, порівн.: *Не поїду, да и вам не советую. Помните пословицу: «Не вовремя гость хуже татарина. Тем паче у художника, да еще и поутру. Это бывает хуже целой орды татар* (повість «Художник») [15, с. 136]. Даний текстовий фрагмент своєрідно подають перекладачі українською мовою, порівн.: *Не піду і вам не раджу. Пам'ятайте приказку: не в пору гість — гірше Татарина...* (Зоря. — Львів, 1894. — Чис. 5. — С. 103); *Не піду і вам не раджу. Пам'ятайте приказку: гість не-в-пору, гірше татарина...* (Шевченко Т. Г. Твори. — Київ; Ляйпціг, 1920, Т.4. — С. 68); *Не піду і вам не раджу. Пам'ятайте прислів'я: непроханий гість — гірше татарина* (Шевченко Т. Г. Повне видання творів. — Варшава — Львів, 1934. Т. 7. — С.32–33); *Не піду і вам не раджу. Пам'ятайте приказку: «Невчасний гість гірший за татарина»* (Шевченко Т. Г. Твори. — К., 1964. — С. 458) [див. про це: 2].

У Німеччині традиційними формами привітання є офіційна етикетна формула «*Herzlich willkommen*», жартівливий мовленнєвий стереотип «*Herein, wenn es kein Schneider ist!*» (Заходьте, якщо це не кравець!) Етимологія цього прецедентного виразу пов'язана з Середньовіччям, коли ремісники ходили селами в пошуках роботи.

І в той час, як ковалі та інші ремісники легко знаходили роботу, то послуги кравця не користувалися такою популярністю, а тому люди неохоче приймали в себе вдома кравців [8, с. 263]. Історичне підґрунтя цього фразеологізму, його внутрішня форма свідчить про те, що він належить до культурологічних лакун. Окрім того, ні в російській, ані в українській лінгвокультурах концепт *гість* (небажаний гість) не асоціюватиметься із кравцем.

У розмовному стилі, зокрема під час комунікації, що має фамільярну тональність, жартують: *Immer rin (herein) in die gute Stube!* (Заходьте до доброї оселі!) [16, с. 620]. *Sei mein Gast!* (Будьте моїм гостем!) [17]. Загалом у німецькій лінгвокультурі привітання є дуже важливим, це омовлено й у прислів'ї: *Gruß freut den Gast und ehrt den Wirt* (Привітання тішить гостя і виявляє честь господареві [17]).

Прощання з гостями / прощання гостей з господарями

Під час церемонії прощання в Україні прийнято вживати такі мовленнєві стереотипи: *Всього доброго! Бувайте! Ідіть з Богом! Щасливо! Щасливої дороги!* Дещо застарілою формулою прощання гостей є побажання добробуту господареві: *Оставайтесь в гаразді!* [3, т. I, с. 459]. Окрім того, важливими для українців є невербальні паралінгвістичні засоби і кінетичні сигнали для вираження поваги господаря до гостей: кожного гостя, коли він прощається, проводжають у двір, а то й за ворота [6, с. 136].

У Росії побутує кілька етикетних формул увічливого прощання. *Честь имею (кланяюсь)!* До Великої жовтневої революції ця формула прощання була поширеною в дворянському середовищі та середовищі міщан. Вона передбачала і відповідний жест шанобливого поклону. Сьогодні ця формула вживається жартівливо, часто в спілкуванні, що має фамільярну тональність [14, с. 171]. *В добрый час! Час добрый!* Це побажання удачі, благополуччя в дорозі, його репрезентують під час прощання [14, с. 168]. *Счастливо остаётся* — побажання щасливого життя тому, хто залишається. Це одна з етикетних формул, що використовується під час дружнього прощання. Аналогічними формулами є також: «*Прощай!*», «*Пока!*», «*Всего хорошего!*» [14, с. 144]. Ситуацію, коли хтось іде не попрощавшись, кваліфікують як «ушел по-английски».

Щодо невербальної комунікації, то прецедентним феноменом під час прощання в російській культурі вважається поцілунок із гостем, особливо якщо це родич чи близький друг. Традиційно цілуються трічі.

Прощаючись із гостями, в Німеччині та Австрії прийнято вживати такі мовленнєві стереотипи: *Behüt dich Gott! Gott befohlen!* [16, с. 290] *Gute Fahrt! Tschüss!* Вони також можуть супроводжуватися невербальними паралінгвістичними засобами: посмішкою, потискуванням руки, обіймами. Із відтінком фамільярності або жартівливо при цьому кажуть: *Leben Sie sowohl als auch* [16, с. 712].

А от вислів *sich französisch empfehlen* [16, с. 237] (*ніти по-французьки*) означає «піти не попрощавшись», що також сприймається як вияв неввічливості. Цікаво, що в німецькій лінгвокультурі це вважається французькою манерою, а в українській чи російській — англійською. Незнання цього факту може стати причиною комунікативних девіацій у процесі міжкультурної комунікації.

Російський вираз *скатерью дорога* своїм виникненням зобов'язаний давньому звичаю бажати гостям дороги такої, як скатертина, тобто рівної, спокійної, оскільки, як відомо, дороги в Росії завжди були розбитими, далеко не привабливими, а тому важкими. Таке побажання було дуже доречним. До цього часу зберігся і звичай

махати на дорогу хусточкою: це також побажання, щоб дорога була як скатертина — рівна і гладка. Однак первинне значення цього виразу з часом набуло і протилежної конотації: фразеологізм *скатертью дорога* набув значення побажання «іти геть, куди завгодно». Його використовують у комунікативній ситуації, коли хочуть когось вигнати. Цей вираз містить комунікативно-прагматичні імплікації іронії і байдужості до чийогось від'їзду. Серед гостей, які від'їжджають, не завжди трапляються такі, з ким не хочеться прощатися. Отже, в останньому значенні фразеологізм репрезентує собою відповідний евфемізм. На думку М. Алефіренка, «соціумне знання комунікативних подій і мовленнєво-поведінкових тактик у співвідношенні їх із прецедентними висловлюваннями, якими є фразеологізми, формують поряд з мовною ще й дискурсивну свідомість — свого роду мовленнєво-мисленнєвий простір тієї чи тієї етнокультурної спільноти, який формується в комунікації» [1, с. 20].

Подяка господарям

У збірці «Галицько-руські народні приповідки» І. Франко пише з цього приводу: «Народний звичай велить після гостини одному з гостей дякувати господарю і всім домашнім [3, т. III, с. 401]» і наводить такі приклади етикетних формул подяки господарям, що колись побутували в українській лінгвокультурі: *Най все добре гостить у вашому домі*. Формула, якою гості дякують за запитання зайти до чийої хати. *Гостимо ся з ласки Божої і з Вашого старання* — формула, якою гості дякують господарям, коли ті припрошують їх, щоб «гостилися», тобто їли та пили за столом [3, т. I, с. 620]. Подяку гостей треба було заслужити, про це йдеться в паремії: *Яке частування, таке дякування* [3, т. III, с. 401]. У російській лінгвокультурі акцентується, що за гостинність господарів їм треба дякувати і не забувати про це: *Спасибо тому, кто поит и кормит — а вдвое тому, кто хлеб-соль помнит. За хлеб-соль не платят, кроме спасибо* [5, т. IV, с. 434].

Висновок. Фатична комунікація в німецькій, російській та українській лінгвокультурах стосовно актуалізації комунікативної ситуації вияву *гостинність* репрезентована вербальними та невербальними засобами, що є як універсальними, так і національно специфічними для кожної із лінгвокультур.

Перспектива дослідження полягає в необхідності поглибленого зіставного аналізу фатичної комунікації, що виявляється в різних лінгвокультурах, а також створення концептуаріїв, де були б репрезентовані базові концепти різних лінгвокультур, що стосуються комунікативної ситуації «Гостинність».

Список літератури

1. Алефіренко Н. Ф. Знание, значение и смысл в пространстве текста, дискурса и культуры / Н. Ф. Алефіренко // Язык. Текст. Дискурс : Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г. Н. Манаенко. — Вып. 8. — Ставрополь : Изд-во СГПИ, 2010. — С. 15–24
2. Білоус Г. Г. Про способи відтворення фразеологізмів в українських перекладах російськомовних повістей Т. Г. Шевченка / Г. Г. Біловус // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — 2000. — Вип. 29. — С. 147–151.
3. Галицько-руські народні приповідки: [у 3 т.] / [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко] — Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. — Т. 1. — 818 с. — Т. 2. — 813 с. — Т. 3. — 699 с.

4. Даль В. И. Пословицы и поговорки русского народа. Гость — хлебосольство [Электронный ресурс] — Режим доступа : www.slova.ru/book_page/1/392.html
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. — М. : ТЕРРА-Книжный клуб, 1998. — Т. 4 — 864 с.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. — К. : Довіра, 2006. — 703 с.
7. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : [моногр.] / Т. Космеда. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. — 349 с.
8. Мальцева Д. Г. Германия: стана и язык. Немецко-русский лингвострановедческий словарь / Д. Г. Мальцева. — М. : Русские словари, Астрель, АСТ, 2001. — 416 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. — М. : Издательский центр «Академия», 2001. — 208 с.
10. Матюхіна Ю. В. Розвиток системи фатичної метакомунікації в англійському дискурсі XVI - XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Ю. В. Матюхіна. — Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2004. — 20 с.
11. Пушик С. Перо золотой птицы / С. Пушик — М. : Художественная литература, 1982. — 342 с.
12. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, — 844 с.
13. Словник української мови : [в 11 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / [голов. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наукова думка, 1970–1980. — Т. 8 : Природа–Ряпливий. — 1977. — 928 с.; Т. 9 : С. — 1978. — 921 с.
14. Фелицына В. П. Русские фразеологизмы: Лингво-страноведческий словарь / В. П. Фелицына, В.М. Мокиенко // под. Ред. Е. М. Верещагина и В. Г. Костомарова. — М. : Рус. Яз., 1990. — 220 с.
15. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Г. Шевченко; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. — К. : Наукова думка, 2003. Т.4 — 368 с.
16. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Band 11. — Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Duden Verlag, 2002. — 955 S.
17. Karl Friedrich Wilhelm Wander. Deutsches Sprichwörter-Lexikon — Режим доступа : <http://zeno.org/Wander-1867>

Космеда Т.А., Ляховин Е.Б. Проявление концепта гостеприимство в украинском, русском и немецком языках: фатическая «коммуникация» // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.319-326.

В статье речь идет о выявлении особенностей фатической коммуникации в трех лингвокультурах. Исследуются особенности проявления концепта гостеприимство в украинском, русском и немецком языках, что осуществляется в пределах дихотомии «свой – чужой» на материале паремий с учетом стереотипов не только вербальной, но и невербальной коммуникации. Выделены табу, эвфемизмы, семантические и прагматические лакуны. Обращается внимание и на проявление особенностей фатической коммуникации на уровне некоторых субкультур.

Ключевые слова: *вербальная и невербальная коммуникация, концепт, семантические и прагматические лакуны, лингвокультура, паремия, стереотип, субкультура, табу, фатическая коммуникация, эвфемизм.*

Kosmeda T., Lyakhovyn O. The expression of the concept of hospitality in Ukrainian, German and Russian: ethic formulae in communication // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.319-326.

The article focuses on the expression of ethic formulae in communication in three linguo-cultures. The peculiarities of the concept of hospitality have been determined in Ukrainian, German and Russian. These peculiarities have been observed in dichotomy «own – alien» based on paremia that include stereotypes of verbal and non-verbal communication. Taboos, euphemisms, semantic and pragmatic lacunae have been analyzed. Some emphasis has been laid on the peculiarities of expression of ethic formulae in different subcultures.

Key words: *verbal and non-verbal communication, euphemism, concept, semantic and pragmatic lacunae, paremia, stereo-type, subculture, taboo, ethic formulae in communication.*

Поступила до редакції 28.04.2012 р.

УДК 811. 161. 2' 27

**Витоки сленгової лексики
(на матеріалі тексту С. Жадана «Депеш Мод»)**

Котелевець К.В.

*Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди,
м. Харків, Україна*

Стаття присвячена молодіжній субмові. Автор статті досліджує етимологію молодіжного сленгу в тексті твору молодого українського постмодерного письменника С. Жадана.

Ключові слова: *арго, жаргон, сленг.*

Сучасна лінгвістика виявляє підвищену цікавість до проблеми молодіжного сленгу, але вивчення його і досі залишається в традиційних рамках синхронії. Синхронний аналіз легше здійснити практично – завдяки даним і їх доступності, він простіше підлягає перевірці і версифікації (В.Д. Бондалетов, І.Р. Гальперін, В.А. Хомяков, П.М. Грабовий, С.В.Мартос, Ю.Л. Мосенкіс, Л.О. Ставицька, Н.О. Шовгун). Щодо діахронічного аспекту вивчення сленгізмів, його етимологічного аналізу, то на нього майже не зверталась увага вчених. М.М. Маковський вважає, що виявлення етимології сленгової лексики майже не можливо, особливо зважаючи на те, що сленг ґрунтується на метафорі, гротеску, пов'язаний із якимось тимчасовим явищем або модою [6, с. 40]. За спостереженням Є.С. Отіна, дуже часто буває складно встановити не тільки і не стільки етимологію, скільки етіологію сленгізму – реконструювати причину номінації, прояснити її мотивування [8, с. 9].

Ряд дослідників, займаючись розв'язанням проблеми виникнення сленгової лексики (зарубіжні – Дж. Лайтер, Дж. Коен, Ю.Б. Фоос; вітчизняні – Є.С. Отін, С.В. Пиркало), намагаються простежити динаміку сленгових слів. Дослідження молодіжного сленгу залишається *актуальним*.

Мета наукової розвідки – знайти витоки формування молодіжного сленгу, вживаного в тексті «Депеш Мод» С. Жадана.

Поставлена мета обумовлює такі *завдання*:

- 1) уточнити зміст поняття «сленг»;
- 2) дослідити етимологію окремих лексем молодіжного сленгу із тексту С. Жадана «Депеш Мод».

Незважаючи на активне дослідження сленгу, в сучасній лінгвістиці немає єдиного трактування цього терміна, а також не визначені його специфічні ознаки, які дозволять вирізнити сленг з-поміж інших мовних явищ таких, як арго, жаргон.

Деякі дослідники (Л.О. Ставицька, Ю.Л. Мосенкіс, П.М. Грабовий) не безпідставно вважають принципово важливим провести грань між арго і жаргоном. У цьому випадку вони, як правило, дотримуються думки, що ці терміни відрізняються ступенем

відкритості. Арго – це таємна мова, якою користується члени закритої групи, низи суспільства, а жаргон – атрибут негерметичної групи, це соціальний діалект певної вікової спільноти чи професійної корпорації [9, с. 55].

Жаргон – це напіввідкрита лексико-фразеологічна підсистема, яка застосовується тією чи іншою соціальною групою з метою відособлення від решти мовної спільноти. Жаргонізми – це, як правило, емоційно-оцінні експресивні утворення, серед яких переважають негативні знижені номінації [10, с. 33]. Поняття «жаргон» і «арго», як видно з термінологічних коментарів, історично вказують на обмеженість групи їх носіїв, а також на вузькість семантичного поля лексичних одиниць.

На відміну від арго і жаргону мовне середовище усного спілкування великої кількості людей, яке відрізняється від мовної норми, отримало назву «сленг».

На сьогодні в мовознавстві немає єдиного визначення терміну сленг.

На думку Т. Кондратюк, «сленг – надзвичайно потужна, жива, вільна мовна стихія, що відіграє роль індикатора нашої індивідуальної й соціальної психології [17, с. 3]. Вітчизняний дослідник І.В. Арнольд вказує, що сленг включає лиш розмовні слова та вирази з грубуватим чи жартівливим емоційним забарвленням (неприйнятним) в літературній мові [2, с. 65]. І.Р. Гальперін пропонує розуміти під сленгом той шар лексики та фразеології, який виявляється у сфері живої розмовної мови в якості розмовних неологізмів, які легко переходять у шар загальноприйнятої розмовної літературної лексики [4, с. 107]. Український мовознавець Леся Ставицька тлумачить сленг як практично відкриту мовну підсистему ненормованих, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують, оцінну (звичайно негативну) та евфемістичну функції [10, с. 42]. «Енциклопедія українознавства» пропонує таке трактування сленгу: «Сленг, міський соціолект, виниклий з арго різних замкнених соціальних груп (правопорушників, крамарів, ремісників, в'язнів, бурсаків-учнів, вояків), як емоційно забарвлена лексика низького й фамільярного стилю, поширена серед соціальних низів і певних вікових груп (ремісничої, шкільної молоді) міст» [14, с. 285].

Найбільш повною і прийнятною, з нашого погляду, є дефініція сленгу, запропонована В. Хом'яковим, – «сленг – відносно стабільний для певного періоду, широко розповсюджений та загальнозрозумілий пласт нелітературної лексики і фразеології в середовищі живої розмовної мови, вельми неоднорідний за своїм генетичним складом та ступенем наближення до літературної мови; має яскраво виражений емоційно-експресивний оцінний характер, що часто є протестом – насмішкою над соціальними, етичними, естетичними, мовними та іншими умовностями й авторитетами» [11, с. 8].

Отже, у більшості мовознавців, усталилася думка, що сленг – це емоційно-забарвлена лексика, яка виникає й існує внаслідок установки на інтимний, фамільярно-знижений стиль розмови за соціально-мовної єдності тієї чи іншої групи носіїв. Сленг характерний перш за все для молоді. Цим він відрізняється, з одного боку, від жаргонів, що об'єднують різні категорії мовців за родом занять, захопленнями, суспільним становищем тощо, а з другого – і від арго, яким користуються члени закритої соціальної групи.

Мовна мода покоління зумовлює, в свою чергу, літературну моду, а письменник виступає своєрідним медіатором між живомовною практикою сленговживання свого покоління і літературно-обробленим словесно-художнім масивом, сам виступаючи прецедентом сленгового словника.

Сленг вживається у відносно відкритих соціальних групах молоді, які об'єднані спільними інтересами, звичками, заняттями, соціальним положенням, і його одиниці

часто зустрічаються в текстах сучасних літературних творів. Такі письменники як Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Олександр Ірванець, Ірена Карпа, Сергій Жадан, Любо Дереш, Сашко Ушкалов та інші не байдужі до використання сленгів у своїх текстах.

Об'єктом наших лінгвістичних студій не випадково став текст роману «Депеш Мод» Сергія Жадана, який належить до постмодерної течії в сучасній літературі, а відтак активно використовує усталені і зрозумілі в молодіжному середовищі мовні формули спілкування. Роман «Депеш Мод» репрезентує новий літературний напрям, що в останні десятиліття ХХ ст. приходить на зміну модернізму. Цей напрям є продуктом постіндустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування систем – світоглядно-філософських, економічних, політичних тощо [15, с. 560]. Цілком закономірно, що молодіжний сленг постмодерному дискурсу виконує, перш за все, експресивну функцію, несе певне емоційне забарвлення і визначається здатністю виражати емоційний стан мовця, передавати його суб'єктивне ставлення до предметів і явищ навколишньої дійсності [1, с. 7].

Автор використовує у своєму творі лексеми, які за походженням належать до кримінального жаргону, наприклад: «...воно відразу ж взяло за звичку *обертатись* такими *лажовими* ситуаціями, *згадувати* про які не хочеться, але які *запам'ятовуються* надовго» [5, с. 5] (*лажа* – ‘щось погано зроблене’ [17, с. 177]; *дурниця*, *сором*, *принизливий* [16, с. 51]). Виникнувши із циганського слова *ладж*–‘сором’, воно міцно закріпилося у злочинному середовищі, пізніше слово ввійшло до активного вжитку в розмовному мовленні. Саме з цим значенням воно і фіксується в тексті.

Подібними до слова *лажа* є слова *стрьомно* і *бабки*, що так само за походженням належать до кримінального жаргону, проте кожне із названих слів наділене своєю семантикою як-от:

«*Какао* *дещо* за товстий для цієї компанії, і *вкостюмі* своєму виглядає *стрьомно...*» [5, с. 28] (слово *стрьомно* утворене від відомого жаргонізму *стрьом*, що означає ‘варта, стояти на варті’ [16, с. 90]). Саме слово *стрьом* походить від івриту (штрамаер) – ‘той, хто попереджає, дзвонить на сполох’ [13, с. 596]; «...і *сидять* кілька *діб* на харківському вокзалі, *бабки* *просадили*, *тож* *тепер* не знають куди їм *краще* *поїхати...*» [5, с. 52] (*бабки* – ‘гроші’ [17, с. 50]. Називання грошей ‘бабками’ походить від злочинської назви конкретної російської дореволюційної банкноти [12, с. 102]; «*Ми* *напивались* в її *пантовій* *квартирі*, *кричали* на її *балконі...*» [5, с. 128]. Письменник використав слово *пантовий* у значенні ‘багатий’ для експресії. Припускаємо можливе походження цього слова від назви вулиці в Лондоні Понт-стріт (мешканці цієї вулиці схильні до зовнішніх виявів респектабельності, для яких статус особистості визнається за образом життя).

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що сленг належить до відкритої мовної системи і має значно ширші межі вживання ніж жаргон і арго, це пояснюється не тільки соціальними чи віковими чинниками у використанні лексичних виражальних засобів мови, а і їх функціонально-стилістичними потенціями сленгу в художніх текстах.

Проте витоки сленгових слів дуже часто утворюються під впливом найрізноманітніших чинників, серед яких можна зафіксувати у кримінальному жаргоні, а також у словах іншомовного походження, що характеризуються певною звуковою спільністю.

У перспективі плануються подальші спостереження над виявами молодіжного сленгу в сучасній українській мові.

Список літератури

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса : на материале английского языка / О.В. Александрова. – М. : Высшая школа, 1984. – 216 с.
2. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка / И.В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1986. – 464 с.
3. Береговская Э.М. Молодежный сленг : формирование и функционирование / Э.М. Береговская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 38 -39
4. Гальперин И. Р. О термине «сленг» / И.Р. Гальперин // Вопросы языкознания. – 1956 – № 6. – С. 107-114.
5. Жадан С. Деш Мод / С. Жадан // Капітал. – Харків : Фоліо, 2009. – С. 5–225.
6. Маковский М.М. Современный английский сленг : Онтология, структура, этимология / М.М. Маковский. – М. : URSS, 2007 – С. 40.
7. Мартос С. А. Молодіжний сленг : міф чи реальність? / С.А. Мартос // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2004. – № 11. – С. 12–15.
8. Отин Е.С. Все менты–моикенты (как образуются жаргонные слова и выражения) / Е.С. Отин. –М. : ЭЛИПС, 2006. – 384 с.
9. Ставицька Л.О. Проблеми вивчення жаргонної лексики : Соціолінгвістичний аспект / Л.О. Ставицька // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 55-68.
10. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг / Л.О. Ставицька. –К. : Критика, 2005. – 462 с.
11. Хомяков В. Структурно-семантические и социально-стилистические особенности английского экспрессивного просторечия / В. Хомяков. – Вологда : 1974. – С. 8–9.

Словники

12. Большой энциклопедический словарь / сост. А.М. Порохов. – М. : «Большая энциклопедия», 2001. – 1435 с.
13. Етимологічний словник української мови / уклад. О. С. Мельничук. – К. : Наукова Думка, 2006. – 704 с.
14. Енциклопедія українознавства [у трьох томах] / уклад. В. Кубійовича. – К. : Ін-т укр. археографії НАН України, 1995. – Т.3 – 423 с.
15. Літературознавча енциклопедія: [у двох томах] / уклад. Ю.І. Ковалів. –К. : ВЦ «Академія», 2007. –Т.1. – 608 с.
16. Словарь блатного жаргона в СССР / В.В.Махов. – Харьков : Фирма «Божена», 1991. –151 с.
17. Словник сучасного українського сленгу / уклад. Т.М. Кондратюк. –Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.

Котелевець Е.В. Происхождение сленговой лексики (на материале текста С. Жадана «Деш Мод») // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.327-331.

Статья посвящена молодежному субъязыку. Автор статьи исследует этимологию молодежного сленга в тексте произведения молодого украинского писателя С. Жадана.

Ключевые слова: *арго, жаргон, сленг.*

Витоки сленгової лексики (на матеріалі тексту С. Жадана «Депеш Мод»)

Kotelevic K.V. The origin of slang (on the material of the text of S. Jadan «Depêche Mode») // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.327-331.

The article deals with youth sublanguage. The author examines the etymologic of young slang in the text by the young Ukrainian writer S. Jadan.

Key words: *argo, jargon, slang.*

Поступила до редакції 22.03.2012 р.

УДК 811.111'373.2

**Ономасіологія: проблематика, етапи становлення
та перспективи розвитку**

Курушкіна Т.М.

*Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов,
м. Горлівка, Україна*

Стаття присвячена розгляду одного з перспективних напрямків лінгвістики – ономасіологічного. Приділено увагу колу проблем, що охоплюються дисципліною, етапам її розвитку, а саме, етапам зародження, становлення та сучасному етапу розвитку, що характеризується розгалуженням ономасіології на декілька напрямків.

Ключові слова: *парадигматична теорія номінації, синтагматична теорія номінації, семантико-структурна ономасіологія, функціональна ономасіологія, тексто-комунікативна ономасіологія, когнітивна ономасіологія.*

Постановка проблеми. Сучасна епоха – це час своєрідного номінативного сплеску, різкого зростання активності процесу створення нових лексичних одиниць, повний лінгвістичний опис яких є неможливим без звернення до теорії номінації, що є, перш за все, пов'язаною з описом загальних закономірностей утворення мовних одиниць, взаємодії мислення, мови й дійсності у цих процесах, ролі людського фактора у виборі ознак покладених в основу номінації [3, с. 336].

Актуальність дослідження. Теорія номінації ставить перед собою глобальне завдання вивчення співвідношення оточуючого світу, мислення й мови, дослідження різноманітних засобів номінації, самого процесу перетворення фактів позамовної дійсності у набуток системи і структури мови [12, с. 3–4]. Як відзначає Ж. О. Вардзелашвілі: “Об’єктом номінативного аспекту теорії мови є всі номінативні засоби мови, утворені різноманітними способами; у світлі теорії номінації розглядаються питання системності слів не лише тільки у їх прямих, а й у переносних значеннях” [1, с. 62]. У сучасних лінгвістичних дослідженнях теорія номінації тісно переплітається з прагмалінгвістикою та когнітивною лінгвістикою, що надає змогу по-новому поглянути на різноманітні одиниці та типи номінації на матеріалі конкретного номінативного поля з позицій повсякденно-когнітивної та науково-когнітивної номінації [7, с. 5].

Теоретична база вчення про номінацію була сформована у працях таких видатних лінгвістів, як В. Г. Гак, О. С. Кубрякова, М. Е. Рут, В. М. Телія, І. С. Торопцев, А. А. Уфимцева, Б. О. Серебренніков [12; 6; 9; 10]. На сучасному етапі розробка положень теорії і практики номінації послідовно проводиться у працях О. О. Селіванової, М. М. Полужина, Н. І. Панасенко [8; 5; 4].

Мета статті полягає у спробі системно описати коло проблем, що охоплюються ономасіологією, дати аналіз етапам зародження, становлення та сучасного розвитку дисципліни, окреслити перспективи розвитку її напрямків.

Сучасна теорія номінації охоплює та вирішує широке коло питань: від пошуку закономірностей концептуалізації та категоризації людського досвіду, встановлення кореляції знання та значення лексичних одиниць, когнітивної інтерпретації цілісного поняття акту номінації та умов його здійснення, поняття ономасіологічної структури вторинних одиниць номінації та відображення у результатах номінації змін у концептуальній картині світу мовного колективу до питань варіювання номінацій у лексичній структурі тексту.

Розбіжність сфер дослідження дає мовознавцям можливість виділяти парадигматичну та синтагматичну теорію номінації [7]. Парадигматична теорія номінації вивчає процеси словотвору та процеси створення зв'язаних словосполучень і знаходиться у тісному зв'язку з лексикологією та лексикографією. Вона залучає до сфери аналізу питання семантики й синтаксису як основу для семантико-синтаксичної реконструкції похідних слів. Синтагматична теорія номінації аналізує закономірності когерентності та когезивності дискурсу, референції, анафори й катафори, комунікативної перспективи висловлювання.

Отже, спектр проблем, які охоплює теорія номінації, зумовлює набуття нею статусу особливої наукової дисципліни, що проектується у різні лінгвістичні дисципліни, а саме словотвір, лінгвосеміотику й ономасіологію.

Історія інтересу дослідників до таємниці створення нового імені налічує багато сторіч. В. П. Даниленко виділяє в історії ономасіологічного напрямку три етапи: етап зародження (античність, Середні віки та епоха Відродження), етап становлення (Новий час та XIX ст.) та сучасний етап [2, с. 14]. О. О. Селіванова доповнює цю періодизацію найсучаснішим етапом, що склався на межі XXI сторіччя, коли ономасіологія отримала нові вектори дослідження, пов'язані зі становленням когнітивно-дискурсивної парадигми [8, с. 140].

О. П. Рябко визначає найсучасніший етап як посткласичний, зважаючи на те, що у зв'язку з виникненням когнітивної науки в цілому й когнітивної лінгвістики зокрема, класична теорія номінації переходить у посткласичний період свого становлення, коли процеси парадигматичної та синтагматичної номінації починають розглядатися з позицій когнітивної методології, в межах якої домінуючим стає вивчення мотивації [7, с. 42].

Проте шлях у напрямку розуміння принципів й процесів створення нового найменування починається ще задовго до створення найпримітивніших лінгвістичних теорій. З прадавніх часів людина, що ще не вміла ані читати, ані писати, давала найменування об'єктам оточуючого світу, собі та тим, хто її оточував, асоціюючи певні зовнішні характеристики з певною звуковою оболонкою. Дослідники погоджуються, що ономасіологічний напрям бере свій початок з філософії мови Платона та Аристотеля, яких цікавили перш за все проблеми словотвору та створення фраз [8; 2]. У період античності теорія номінації становила важливу частину філософії, адже одним з найбільш актуальних питань останньої було питання про природу мови. Виділялося дві сфери проблем: перша стосувалася визначення зв'язку того, хто дає наймення, і імені, друга – зв'язку імен і речей.

В. П. Даниленко, даючи опис етапу зародження, наголошує, що справжніми творцями підґрунтя ономасіологічного напрямку в європейській лінгвістиці стали модисти, роботи яких були спрямовані на ономасіологічну переорієнтацію традиційної семасіологічної граматики, що мала за першооснову роботи александрійців Діонісія та Аполонія. Модисти вважали, що метафізичне вивчення форм існування речей та

логічне дослідження способів розуміння цих форм повинні передувати граматично-мовному вивченню мови. Вони співвідносили філософські категорії існування та мислення і перетворювали їх у ономасіологічні [2, с. 14].

Розвиток дисциплінарно-методологічної структури ономасіології у Новий час та у XIX сторіччі проходив нерівномірно: дослідницька робота в основному зосереджувалась у сфері класифікації частин мови та актуального поділу речення [8, с. 140].

Початок ономасіологічного вивчення мовних знаків був закладений австрійськими вченими Г. Шухардтом та Р. Мерінгером у науковому журналі “Wörter und Sachen”, де Г. Шухардт обґрунтував ідею, що поняття “рiч” розповсюджується на живі та неживі предмети реального та нереального світу, на дії та стан, а задля повного з’ясування співвідношення між словом та річчю слід розглядати їх паралельно як у стані спокою, так і у розвитку, довівши таким чином, що історія слів є одночасно і історією тих, хто ними користується, тобто людей [11, с. 203].

Вочевидь, основні положення ономасіології виникли раніше, ніж ця дисципліна отримала самостійний статус і термін на позначення, перша ж робота, в якій ця дисципліна була виділена і поіменована, належить А. Цаунеру, який у 1903 році, досліджуючи назви частин тіла в романських мовах, писав: “Ми маємо у мовознавстві два взаємодоповнюючих розділи, один з яких виходить з зовнішнього, від слова і задає питання, яке поняття є пов’язаним зі словом, яке значення слову належить, звідси – семасіологія, інший бере за початковий пункт поняття та встановлює яке позначення, найменування має мова для цього поняття, звідси – ономасіологія” [16, с. 339].

Надалі розвиток ономасіологічного напрямку є тісно пов’язаним з іменем чеського дослідника М. Докуліла. Основні принципи ономасіологічного підходу до словотвору були сформульовані вже у праці 1958 року, монографія ж 1962 року видання стала своєрідним ономасіологічним маніфестом. У ній дослідник обґрунтував думку, що узагальнена картинка позамовного об’єкту обробляється у людській свідомості за правилами номінації притаманними певній мові. В той час як ці правила (та їх формальні показники) різняться в різних мовах, концептуальна основа самого акту номінації є незалежною від мови. Створення похідного слова у розумінні М. Докуліла – це підведення позначуваного під одну з базових категорій людського досвіду, що формує ономасіологічний базис позначуваного, якому приписується певна ономасіологічна ознака. Виразником ономасіологічного базису виступає суфікс, а виразником ознаки – основа.

Як бачимо, ономасіологія як самостійна лінгвістична область вивчення слів як засобів позначення зі своїм власним предметом та методами дослідження виділилася з семантики лише у 50-х роках ХХ ст. Проте розвиток її до середини 70-х років ХХ ст. не можна назвати інтенсивним. Активізація відбувається з виходом у 1977 році фундаментальної для ономасіологічних досліджень колективної монографії з мовної номінації та видів найменувань у обсязі двох книжок. У її створенні взяли участь Б. О. Серебренніков, А. А. Уфiмцева, В. Г. Гак, Г. В. Колшанський, В. М. Телiя, О. С. Кубрякова та інші лінгвісти. У роботах дослідників було розглянуто особливості процесів номінації та її одиниць на кожному з рівнів мови, типи та види лексичної номінації та її мовної техніки, процеси словотворчої номінації, обговорено закономірності номінації у зв’язаному тексті. Набули висвітлення і основні аспекти мовної номінації, а саме лінгвістичний, пізнавальний, семантико-типологічний.

У зазначений період, безперечно, під впливом комунікативно-функціональної лінгвістичної парадигми, відбувається розширення меж ономасіології: від вивчення номінативної функції лише іменників ономасіологія переходить до розгляду всіх по-

внозначних частин мови, від окремих повнозначних знаків – до комбінаторики знаків та їх поєднання у межах одиниць різної структури, від вивчення процесу створення нових назв – до аналізу позначення цілих ситуацій та до розгляду одиниць, що характеризуються предикативністю [3]. Відповідно до цього О. С. Кубрякова вважала доцільним виділяти у теоретичній ономасіології лексичний, синтаксичний розділи та розділ дериваційної ономасіології.

В останній чверті минулого століття теоретичні засади ономасіології і її дослідницька методологія формувалися під впливом успіхів психолінгвістики, психології мовлення, лінгвокультурології, лінгводидактики, філософії мови, що, безперечно, сприяло тому, що на сучасному етапі свого розвитку ономасіологія виходить за межі лінгвістичної семантики і набуває пошуково спрямований інтегративний характер. Широке коло досліджуваних проблем та явищ, різноманіття підходів сприяло розгалуженню ономасіології на декілька напрямків. О. О. Селіванова виділяє наступні дослідницькі напрямки ономасіології: 1) семантико-структурний; 2) функціональний; 3) текстово-комунікативний; 4) когнітивний [8].

Зважаючи на актуальність когнітивного ракурсу розгляду номінативних процесів, засади когнітивного напрямку ономасіології реалізуються у Східній Європі декількома лінгвістичними школами. Так, у Росії когнітивно-ономасіологічні дослідження здійснюються в межах наукової школи О. С. Кубрякової, яка загалом скерована на пошук закономірностей відображення в ономасіологічних структурах пропозиційної інформації. В Україні послідовниками школи О. С. Кубрякової стали О. О. Селіванова, Н. І. Панасенко, М. М. Полюжин, С. А. Жаботинська, які створили свої наукові школи. Бельгійський дослідник Д. Хейраартс, німецькі дослідники Ю. Гжерга, П. Кох та А. Бланк представляють східноєвропейську школу когнітивної діяхронічної ономасіології. Засновники цього напрямку А. Бланк та П. Кох у праці “Historical Semantics and Cognition” обґрунтовують актуальність напрямку таким чином: “поєднання діяхронічної лексикології з ономасіологією та застосування її до більш ніж однієї мови надасть нам змогу показати емпірично, які уявлення є притаманними одній мовній спільноті, а які можна вважати універсальними і такими, що відповідають біологічному налаштуванню людини у сприйнятті світу. Когнітивна ж ономасіологія надасть змогу зазирнути глибше у те, як працює наш розум” [13, с. 11].

У дослідженнях представників бельгійської, німецької та словацької ономасіології представлення її напрямків суттєво різняться від описаного вище. Так, у своїх працях словацький мовознавець П. Штекауер [15] виділення напрямків ономасіологічних досліджень базує на протиставленні певних аспектів. Перша дихотомія стосується опозиції *синхронічний – діяхронічний* аспект, друга побудована на протиставленні *емпіричний – теоретичний*. Досить часто ці аспекти комбінуються. Так, емпірична ономасіологія вивчає різні способи вираження певного концепту у різних мовах (синхронічний підхід) та/або етимологію цих засобів вираження та їх зміни з плином часу (діяхронічний аспект). [15, с. 208].

Концептуальну ж мапу сучасної ономасіології бельгійський лінгвіст Д. Хейраартс бачить побудованою на таких розбіжностях:

1. розрізнення структурної та прагматичної ономасіології;
2. розрізнення кількісних та якісних аспектів лексичних структур;
3. розрізнення реферативного та нереферативного типів значення;
4. розрізнення лексикогенетичних та соціолексикологічних механізмів;
5. розрізнення синхронічної та діяхронічної ономасіології [14].

Висновки. Як бачимо, на сьогодні ономазіологія як наука є одним зі швидко прогресуючих перспективних розділів мовознавства, що допомагає виявити витoki появи самої мови, особливості світосприйняття різними народами, що відображаються у специфіці самої мовної картини світу.

Подальшою *перспективою* нашого дослідження вбачаємо аналіз репрезентації семантичних зв'язків між морфемами похідного слова за допомогою тернарної ономазіологічної структури або моделі ономазіологічної структури, що був розроблений у межах структурно-семантичного напрямку ономазіології.

Список літератури

1. Вардзелашвили Ж. А. К вопросу о толковании термина «номинация» в лингвистических исследованиях / Ж. А. Вардзелашвили // Славистика в Грузии. – 2000. – № 1. – С. 62–68.
2. Даниленко В. П. Ономазиологическое направление в грамматике / В. П. Даниленко. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1990. – 348 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Панасенко Н. И. Фитонимическая лексика в системе романских, германских и славянских языков (опыт ономазиологического и когнитивного анализа) / Н. И. Панасенко. – Черкаassy, Брама-Украина, 2010. – 452 с.
5. Полюжин М. М., Омельченко Л. Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономазиологические категории в английском языке: учебное пособие / М. М. Полюжин, Л. Ф. Омельченко. – Ужгород : Закарпатье, 1997. – 99 с.
6. Рут М. Э. Образная номинация в русском языке / М. Э. Рут – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1994. – 148 с.
7. Рябко О. П. Сложноструктурные флоронимы в английском языке: когнитивно-фреймовая и мотивационно-номинативная интерпретация : дис доктора філол. наук : 10.10.04 / О. П. Рябко. – Пятигорск, 2003. – 340 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
9. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантические, прагматические и лингвокультурологические аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
10. Торопцев И. С. Предмет, задачи, материал и методы ономазиологии / И. С. Торопцев // Проблемы ономазиологии / под ред. проф. И. С. Торопцева. – Орёл : Изд-во Курск. пед. ин-та, 1974. – Вып. 1. – С. 3–75.
11. Шухардт Г. Вещи и слова / Шухардт Г. // Избранные статьи по языкознанию. – М., 1950. – С. 203.
12. Языковая номинация (Общие вопросы) / [А. А. Уфимцева, Е. С. Азнаурова, Е. С. Кубрякова и др.]; под ред. Б. А. Серебренникова, А. А. Уфимцевой. – М. : Наука, 1977. – 360 с.
13. Blank A. Why do new meanings occur? A cognitive typology of the motivations for lexical semantic change // Historical Semantics and Cognition / ed. By A. Blank, P. Koch. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1999. – P. 61–89.
14. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics / D. Geeraerts. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 362 p.

15. Stekauer P. Hand-book of Word-Formation / P. Stekauer, R. Lieber. – Springer, 2005. – 466 p.

16. Zauner A. Die romanischen Namen der Korperteile / A. Zauner // Romanische Forschungen, XIV, 2. – Berlin, 1903. – S. 339–530.

Курюшикіна Т. Н. Ономасіологія: проблематика, етапи становлення і перспективи розвитку // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1.332-337.

Статья посвящена рассмотрению одного из перспективных направлений лингвистики – ономасіології. Уделяется внимание кругу проблем, который охватывается дисциплиной, этапам её развития, а именно, этапу зарождения, становления и современному этапу, который характеризуется разветвлением ономасіології на несколько направлений.

Ключевые слова: *парадигматическая теория номинации, синтагматическая теория номинации, семантико-структурная ономасіологія, функциональная ономасіологія, текстово-коммуникативная ономасіологія, когнитивная ономасіологія.*

Kurushkina T. M. Onomasiology: range of problems, periods of formation and perspectives of development // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.332-337.

The article focuses on the study of one of the most perspective schools of modern linguistics – onomasiology. Attention is paid to the range of problems which are studied by the discipline, periods of its formation notably the periods of initiation, formation and modern period which is characterized by its branching into several schools.

Key words: *paradigmatic theory of designation, syntagmatic theory of designation, semantic-structural onomasiology, functional onomasiology, communicational onomasiology, cognitive onomasiology.*

Поступила до редакції 19.03.2012 р.

УДК 811'(276 + 111):81'(342.7+42)

**Фонетична репрезентація концепту «успіх»
у контексті бізнесового дискурсу: гендерний аспект**

Лозовий Д. В.

*Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов,
м. Горлівка, Україна*

У статті представлено фонетичні характеристики англomовного бізнесового дискурсу в гендерному аспекті, виявлено варіативність квантування та акцентуації мовленнєвого потоку та їх зв'язки із гендерною приналежністю адресанта.

Ключові слова: *гендер, акцентуація, концепт.*

Проблеми гендерної лінгвістики не втрачають своєї актуальності на сучасному етапі становлення наукової парадигми, адже з'являються нові методи досліджень, що дозволяють розширити та поглибити знання про сутність гендерного диморфізму людського соціуму. У зв'язку із цим не менш актуальними є спроби науковців виявити гендерні характеристики чоловічого та жіночого мовлення на різних мовленнєвих стратах, зокрема концептуальному та фонетичному.

Об'єкт нашого дослідження поєднує в собі два різновиди мовленнєво-мисленнєвої діяльності, когнітивну та фонетичну, з оглядом на дискурсивну організацію зазначених явищ у гендерному аспекті.

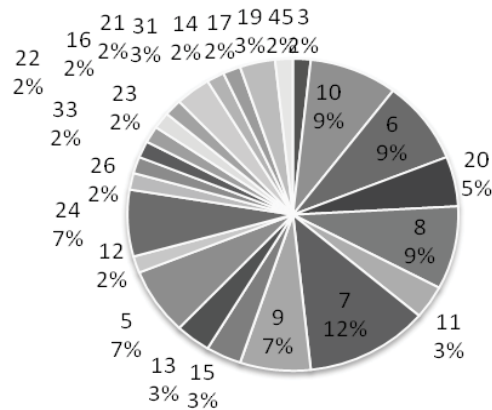
Актуальність даного дослідження полягає у зіставленні фонетичних та концептуальних параметрів дискурсу з оглядом на гендерний диморфізм соціуму. Наукова новизна виявляється у використанні методу зіставлення характеристик концептуального та фонетичного мовленнєвих рівнів задля виявлення особливостей гендерної мовленнєвої поведінки у дискурсивному фреймі бізнесового спілкування. *Метою дослідження* є виявлення особливостей репрезентації жіночого та чоловічого мовлення у контексті бізнесової презентації. Задачею публікації є висвітлення характеристик вербалізації концепту «успіх» шляхом аналізу специфіки делімітації мовленнєвого континууму, виокремлюючи складовий обсяг фоносинтагм та їх акцентуації.

Під час проведення перцептивного аналізу бізнесових презентацій чоловіків (MG) та жінок (WG) було виявлено низку ознак, що віддзеркалюють наявність певної специфіки мовленнєвої поведінки адресантів.

Специфіка вербалізації концепту «успіх» дає змогу дійти висновку, що адресанту MG притаманна надлишковість у мовленні. Цей показник виявляється маніфестацією мовленнєвої поведінки, типовою для чоловіків, адже відомо, що, на відміну від загальної думки, чоловіки говорять більше за жінок [1, с. 200] Водночас із цим, середній показник складового обсягу фоносинтагм у WG є більшим за показник MG, що свідчить про щільність мовленнєвого потоку, а, отже, більшу інформативність протягом однакового проміжку часу, наприклад:

**Фонетична репрезентація концепту «успіх»
у контексті бізнесового дискурсу: гендерний аспект**

Складовий обсяг фоносинтагм WG

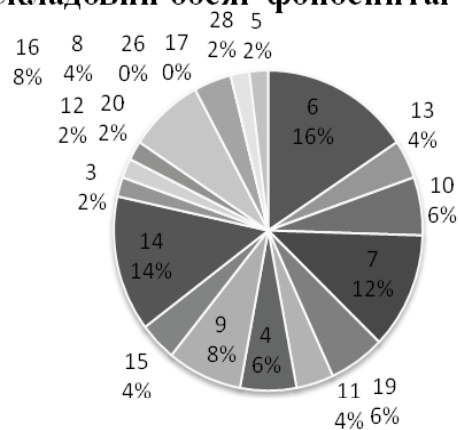

1) **WG:** “As you’ve heard, | revenue was up 29% | of reported FX. || Our adjusted pre-tax profit at GBP162 million | was up 26% year on year. || And adjusted diluted earnings per share | up 27%.|| Given the strong growth in the business | and our desire to rebalance | our dividend between halves, | we’ve increased the interim dividend | by 40% | to 7p per share. || Our overall dividend policy remains | a full-year payout ratio | of around 40%.|| We closed the half | with GBP174 million of cash | broadly unchanged | from this time last year. ||” [4];

2) **MG:** “Total turnover | of J8.7bn was up 7% | over last year and I’ll break that down further | in a moment. || Statutory profit | before tax increased by 9%, | ahead of the turnover growth for a number of reasons, | exhibiting the “self help” | we’ve consistently talked about | which will allow us to keep profit growth in line | or ahead of sales growth | despite the tough market backdrop. ||

Net debt rose | as expected to just over J1.0bn, following a 60% increase | in our investment activities | and the commencement | of our equity retirement programme. ||” [5].

Складовий обсяг фоносинтагм MG

Фонетична репрезентація концепту «успіх» у контексті бізнесового дискурсу: гендерний аспект

графіків складового обсягу фоносинтагм дозволяє стверджувати, що жінкам притаманна «дифузна» модель квантування дискурсивного простору, позаяк чоловікам притаманна «компактна». Виявлену специфіку членування мовленнєвого потоку можна охарактеризувати як жіночий та чоловічий добір фонетичних характеристик бізнесової презентації.

Аналіз акцентного контуру фоносинтагм, що вербалізують концепт «успіх» адресантами МГ та WG, також відображає специфіку гендерної поведінки комунікантів у фреймі бізнесового дискурсу. Динаміка акцентного контуру фоносинтагм, продукованих мовцем WG, характеризується переважно однією-двома ритмічними групами із поступовим їх збільшенням до п'яти-семи, що відповідає їх семантичному навантаженню. Пік із семи ритмогруп у фоносинтагмі припадає на заключну частину промови та збігається з прагматикою виступу: *“We're pleased with our momentum] and consistent performance in the first half] as we start to benefit from the previous investments in planning, SAP and infrastructure”*[4].

У свою чергу акцентний контур презентації МГ виокремлює певне чергування фоносинтагм із малою та підвищеною кількістю ритмічних груп, що сприяє полегшенню сприйняття інформації. Водночас із цим, семантичне навантаження концепту «успіх» розкривається МГ за допомогою інших засобів – короткі фоносинтагми з однією-двома ритмічними групами, що, по-перше, є маніфестацією чоловічого гендеру у мовленні, адже чоловікам притаманна сегментація мовленнєвого потоку на коротші смислові кванти, на відміну від жінок, характерним показником мовлення яких є

**Фонетична репрезентація концепту «успіх»
у контексті бізнесового дискурсу: гендерний аспект**

2. Горошко Е.И. Говорящий пол (Квантитативные исследования в лингвистической гендерологии) [Электронный ресурс] / Е.И. Горошко // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 37. – Режим доступа: <http://www.genderstudies.info/lingvo/lingvo2.php>
3. Кирилина А.В. Исследование гендера в лингвистических научных дисциплинах / А.В. Кирилина // Гендерные образование в системе высшей и средней школы: состояние и перспективы: Материалы международной научной конференции, Иваново, 24-25 июня 2003 г. – Иваново: Иван. гос. ун-т, 2003. – С. 132-138.
4. Cartwright S. Interim 2011. Burberry Group PLC Earnings Conference Call [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.burberryplc.com/bbry/results-centre/rep/rep2011/2011-11-15/2011-11-15_transcript.pdf
5. Pennycook R. Group Finance Director. Morrisons Interim Results Announcement, 8 September 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.morrisons.co.uk/Documents/Interims%20Results%20-%208%20September%202011%20-%20Full%20Media%20Script.pdf>
6. Forbes 100 Most Powerful Women 2011: British Women Make In-Roads [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.huffingtonpost.co.uk/2011/08/23/more-women-in-business-wo_n_933791.html

Лозовой Д.В. Фонетическая репрезентация концепта «успех» в контексте бизнес-дискурса: гендерный аспект // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1.338-343.

В статье представлены фонетические характеристики англоязычного бизнес-дискурса в гендерном аспекте, выявлена вариативность членения и акцентуации речевого континуума и их связи с гендерной принадлежностью адресанта.

Ключевые слова: *гендер, акцентуация, концепт.*

Lozovy D.V. The concept “success” phonetic representation gender aspect in business discourse context // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.338-343.

The article highlights business discourse gender stereotypes phonetic specifics with the focus on accentuation and the speech continuum delimitation.

Key words: *gender, accentuation, concept.*

Поступила до редакції 16.04.2012 р.

УДК 811.161.2: 811.135

**Ідеологічні впливи на розвиток
української та румунської соціолінгвістики всередині ХХ ст.
(„Нове вчення про мову“ і „Марксизм і питання мовознавства“)**

Лучканин С.М.

*Інститут філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна*

У статті розглядаються наслідки „нового вчення про мову“ М.Я. Марра та лінгвістичної дискусії 1950 р. на сторінках „Правди“ на розвиток українського та румунського теоретичного мовознавства початку 1950-х рр., що знайшло відображення в ідеологізації української та румунської тогочасної соціолінгвістики.

Ключові слова: *лінгвістична дискусія, марризм, соціолінгвістика і влада*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень: В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький зазначають, що „з давніх-давен, особливо з виникненням етнічної диференціації та суспільного розшарування, мова була знаряддям і об'єктом ідеологічної боротьби“ [6, с. 147]. Однак розуміємо „ідеологічну боротьбу“ не як витіснення внаслідок великодержавної мовної політики однієї (кількох) мови іншою (панівною), а „методологічно“, як філософське осмислення природи мови, її системно-структурної організації, методів дослідження мови тощо. Відзначимо, що в українському теоретичному літературознавстві питань „загальної ідеологізації“ теорії (не історії!) літератури торкався вже М.К. Наєнко [8, с. 190-194].

Актуальність статті полягає у висвітленні теми „влада й наука“, у проведенні паралелей між радянським і румунським мовознавством середини ХХ ст., на розвиток яких у той час активно впливала ідеологія. Показ її втручання в лінгвістику – *мета* статті.

Залишаємо осторонь питання, пов'язані з русифікацією (румунізацією, мадяризацією, навіть українізацією 1920-1940-х рр.), *предметом* нашого дослідження є проникнення офіційної державної ідеології в дискусії щодо природи і сутності людської мови взагалі (що є предметом загального мовознавства), відображення панівної ідеології у внутрішній структурі мовної системи, методах лінгвістичного дослідження, чого аж ніяк не спостерігалось в історичному поступові загальномовознавчих ідей і теорій в українській і румунській лінгвістиці до ХХ ст., уведення якої в загальну лінгвістичну історіографію – *наукова новизна*.

У Радянському Союзі, як відомо, величезного значення надавалося ідеології, тому ідеологічний прес марксизму-ленінізму став наріжним каменем радянського (а з ним і українського, після Другої світової війни – і в країнах „соціалістичної співдружності“, зокрема, у Румунії, безумовно, неоднаковою мірою) теоретичного мовознавства, щоправда, не відразу. Після Жовтня 1917 р. частина радянських лінгвістів продовжу-

вала розвивати загальномовознавчі традиції, які було сформовано в Росії в дожовтневий період Харківською, Московською і Казанською школами – Д.М. Ушаков, В.О. Богородицький, Г.А. Ільїнський, С.П. Обнорський, Є.Д. Поливанов, М.М. Петерсон, М.В. Сергієвський, О.М. Пешковський та ін. В Україні з традиціями порівняльно-історичного мовознавства ніколи не поривав Л.А. Булаховський навіть у працях 1920-1940-х рр. Одним із перших, хто став приблизно з 1927-1928 рр. залучати до своїх творів цитати з Маркса, Енгельса, Леніна, а потім і Сталіна, став творець так званого „нового вчення про мову“ М.Я. Марр, при цьому ці витяги, зазвичай, „аж ніяк не стосувалися справи“ [2, № 11, с. 68], однак це не заважало Маррові заявляти про „пролетарський“ характер власних ідей, як-от: мова є надбудовою над базисом, тому їй властива класова природа; стрибкоподібний характер розвитку мови, відповідність мовних стадій суспільно-економічним формаціям; через схрещування кількість мов поступово зменшується; методом дослідження є чотириелементний палеонтологічний аналіз зі сумновідомими *sal, ber, jon, rod*. „Нове вчення про мову“ пропагувалося з використанням політичних гасел на зразок „Геть Мілоську Венеру, хай живе мотика!“, „Омолодімо бабцю-граматику!“, „Майбутнє за нами – а, отже, за теорією Марра“ [11, с. 330].

Як пише Р.О. Будагов, „1933 р. уперше російською мовою повністю було опубліковано спільну незакінчену працю К. Маркса та Ф. Енгельса „Німецька ідеологія“, у якій широко обговорюються питання мови. Ця книга справила значний вплив на подальший розвиток марксистської науки про мову, як у нас у країні, так і за її межами. 1930 р. окремим виданням вийшла брошура Поля Лафарга про мову та революцію“ [4, с. 16]. Варто акцентувати, що за життя К. Маркса та Ф. Енгельса „Німецька ідеологія“ не публікувалася, а мовою оригіналу (німецькою) її вперше було опубліковано в СРСР 1932 р., за рік до її перекладу російською. Саме відтоді в теоретичне мовознавство проникають цитати класиків марксизму-ленінізму. Подібне наявне і в літературознавстві: О.І. Білецький опублікував монографію „К. Маркс и Ф. Энгельс и история литературы“ (1934), після чого „без будь-яких сумнівів марксистське уявлення про літературу взяли на озброєння і творці художнього методу соціалістичного реалізму“ [8, с. 193]. 1932 р. побачила світ укладена відомим істориком-антикознавцем С.І. Ковальовим хрестоматія „К. Маркс і Ф. Енгельс про античність“. Тому не дивно, що з початку 1930-х рр. питання про природу і сутність мови, її функції в радянському (й українському „підрадянському“) мовознавстві не могли обговорюватися без звернення до цитат Маркса, Енгельса, Леніна. Услід за М.Я. Марром (і навіть його опонентом Є.Д. Поливановим, що обстоював „із марксистських позицій“ порівняльно-історичне мовознавство – збірка „За марксистское языкознание“, 1931), І.І. Мещаніновим, К.М. Державініним, М.В. Сергієвським, Р.О. Будаговим та ін. розуміння марксизму-ленінізму як „узаконеного“ теоретичного підґрунтя проникло і в українське мовознавство 1930-х-1940-х рр. У сучасній лінгвістиці Т.В. Гамкрелідзе офіційно тлумачить „нове вчення про мову“ (яфетидологію) як повноцінну лінгвістичну парадигму [див.: 5, с. 66].

Проте, як слушно відзначає М.П. Кочерган, „теорія Марра вела мовознавство у глухий кут. Однак вона була співзвучною суспільно-політичній ситуації в СРСР, тому її стали поширювати адміністративним шляхом як єдино правильну. З часом з'ясувалося, що теоретичні положення „нового вчення“ неможливо застосувати в конкретній дослідницькій практиці, що викликало критику з боку мислячих мовознавців, яка закінчилася дискусією 1950 р. і реабілітацією порівняльно-історичного

мовознавства” [7, с. 126]. У праці Сталіна „Марксизм і питання мовознавства“ (1950) [сучасне перевидання: 10, с. 385-404] критикуються відверто абсурдні тези марризму щодо „чотирьох елементів“, спеціально згадується й засуджується „аракчєєвський режим у мовознавстві“, що „не властивий науці та людям науки“, який настав після наступу марристів у 1948-початку 1950 рр. Сталін твердив, що порівняльно-історичний метод, який при його „серйозних недоліках“ (їх не конкретизовано – цим уже займаються лінгвісти 1950-1960-х рр.), усе-таки „штовхає до праці, до вивчення мов“; сталінський виступ знімав із компаративістики звинувачення марристів у „буржуазності й расизмі“, що тяжів над нею у 1920-1940-х рр. Почалися проробки й каяття „вчорашніх марристів” на чолі з І.І. Мещаніновим (хоча він і вийшов за межі „нового вчення про мову”). „Брошуру вождя в умовах культу його особи було оголошено геніальною працею, що відкрила новий, вищий етап розвитку радянського мовознавства. Викладений Сталіним текст сприймався як догма, яку не можна уточнити, переглянути чи творчо осмислити. Дозволялося лише цитувати цю брошуру, супроводжуючи голосними епітетами ім'я її автора” [9, с. 38].

З одного боку, у сталінських працях містилися речі, які й сьогодні ніхто не заперечуватиме (тому цілком зрозумілий інтерес до його робіт): засудження класового характеру мови, ідеї революційних переворотів у ній, необхідність діалектичного поєднання вивчення мови „в нерозривному зв'язку з історією суспільства, з історією народу, якому належить виучувана мова і який є творцем і носієм цієї мови“ з „вивченням внутрішніх законів розвитку мови“; визнання, що „жодна наука не може розвиватися й досягати успіхів без боротьби думок, без свободи критики“. З іншого боку, наявні й фактичні помилки, найвідоміша з яких – зауваження Сталіна про те, що сучасна російська літературна мова сформувалася на основі орловсько-курського діалекту, а не середньоросійських, передусім московських говорів. Адже за часів Великої Вітчизняної війни широко вживався вислів „орловсько-курська дуга“, очевидно, він і вплинув на сталінську лінгвістичну обмовку, якої вимушено „не помічали“ кілька років. Також відомо, що після „дискусії“ на певний час призупинилося дослідження проблем, які мали наукове значення в „новому вченні про мову“ – проблеми мови та мислення, типології мов, окремі питання соціолінгвістики, адже Сталін усю соціальну диференціацію мови звів винятково до салонних жаргонів.

Праці „вождя“ з мовознавства „дозволяли роботу лише в межах порівняльно-історичної парадигми, нова ж [структуралістична. – С.Л.] залишилася під забороною” [2, № 12, с. 70]. Якщо структуралістів різко засуджував 1947 р. М.С. Чемоданов, то критикували їх і після 1950 р., зокрема О.С. Ахманова у статті „Критика буржуазного мовознавства. Про метод американських структуралістів“ („Вопросы языкознания“, 1952, № 5), Р.О. Будагов 1954 р. критично характеризував лінгвістичну концепцію Ф. де Соссюра. Хоча в самій праці Сталіна про сучасну світову лінгвістику прямо не говорилося, радянські ідеологи, а за ними і вчені в повоєнні роки нестримно повторювали гасла про „маразм“ і „збідніння“ сучасної західної науки в межах кампаній боротьби з „низькопоклонством (плазуванням) перед Заходом“, „розгинання саксофонів“ чи осуду „безрідних космополітів“. Наведемо бодай фрагмент із передовиці нового радянського лінгвістичного часопису „Вопросы языкознания” (1952, № 1): „Духовний занепад і маразм охопили ідеологічну надбудову сучасного буржуазного суспільства. Це знаходить пряме відображення в розвитку лінгвістичної науки на Заході”. І далі дуже жорстко критикується структуралізм (як і до того його засуджували І.І. Мещанінов та М.С. Чемоданов наприкінці 1940-х рр.) як породження „реакційної

буржуазної філософії“ , наголошується на відриві „заснованого на ідеалізмі“ структуралізму від матеріалізму й історизму.

У СРСР посилення на праці Сталіна з мовознавства зменшуються вже з 1954-1955 рр., востаннє наявні в 3-му вид. підручника О.О. Реформатського „Введение в языкознание“ (1960). Зацікавлення марризмом та лінгвістичною дискусією 1950 р. відродилося за Перебудови, що спричинило й появу історіографічної книги В.М. Алпатова [1]. Існують спроби реабілітувати окремі положення чи лінгвістичні ідеї М.Я.Марра (А.С. Зеленко, Ю.Л. Мосенкіс, навіть у питанні його поглядів на українську мову [3]), подати Марра як жертву сталінських репресій, однак усталеним залишився висновок В.М. Алпатова та С.В. Семчинського про те, що марризм – лише певний, зумовлений історичними умовами синхронічний зріз у діахронії науки про мову.

Після закінчення Другої світової війни 1939-1945 рр. Румунія опинилася у складі керованого СРСР соціалістичного табору. У 1944-1950 рр. у румунській лінгвістиці набув певного поширення марризм, що вилилося в дослідження класового характеру мови, гіперболізацією семантичних студій, хоча це не набуло масового характеру: „У період 1944-1950 рр. румунська лінгвістика перебувала під впливом марристських концепцій, із яких особливо виділяються соціальна і класова зумовленість мови, її історичний формаційний детермінізм, увага до семантичного аспекту. У цей період стимулюються вивчення й поцінування писань класиків марксизму про мову та спроби діалектичної інтерпретації мовних феноменів“ [14, с. 297]. Марризм офіційно насаджувався лише серед філологів Молдавської РСР після її утворення 1940 р., де І.Д. Чебану навіть стверджував, що так звана „молдавська мова“ – слов’янська, і що процес схрещування триває.

У 1950-1952 рр. у румунському мовознавстві, навпаки, прокотилася хвиля „викриття марристів“ (за радянським зразком), при цьому основний удар партійні діячі від науки завдали у 1950-1953 рр. саме блискучим фахівцям з історичного й порівняльно-історичного мовознавства – академікам А. Росетті (1895-1990), Й. Йордану (1888-1986) та А. Грауру (1900-1991). Протягом 1950-1965 рр. у загальномовознавчих працях, що виходили в Румунії – „Studii de lingvistică generală“ („Загальномовознавчі студії“ А. Граура, 1955) [12], „Scurtă istorie a lingvisticii“ („Коротка історія мовознавства“ А. Граура та Л. Валд, 1961 і 1965) – чимало місця відводилося аналізу „марксистської лінгвістики“, „сталінських праць із мовознавства“, що гальмувало розвиток загальномовознавчих студій у Румунії. Ситуація змінилася лише з середини 1960-х рр., коли стали активно проводитися дослідження філософії мови (Ал. Граур, Л. Валд), методології мовознавства, структури мовної системи (М. Аврам), стилістики й діалектології (Й. Котяну), набула поширення структурно-математична і прикладна лінгвістика (С. Маркус), психолінгвістика (Г. Дока), семіотика, історія загального мовознавства. 1977 р. [13] побачило світ 3-є вид. „Історії мовознавства“ А. Граура та Л.Валд, позбавлене будь-якої ідеологізації.

Висновок: уперше в історії теоретичної лінгвістики знайшло відображення панівної ідеології у внутрішній структурі мовної системи, методах лінгвістичного дослідження, чого не спостерігалось в історичному поступові загальномовознавчих ідей і теорій в українській і румунській лінгвістиці до ХХ ст. *Перспектива дослідження* – вивчення ідеологічних нашарувань в українській та румунській соціолінгвістиці 1960-1980-х рр.

Список літератури

1. Алпатов В.М. История одного мифа: Марр и марризм / В.М. Алпатов. – М.: Наука, 1991. – 240 с.
2. Алпатов В.М. История одного мифа: Марр и марризм / В.М. Алпатов // Знание – сила. – 1990. – № 11. – С. 64-69; № 12. – С. 67-70.
3. Білецький А.О. „Яфетичні зорі“ академіка Марра. Наукова консультація / Андрій Білецький // Наука і суспільство. – 1989. – № 11. – С. 71-72.
4. Будагов Р.А. Портреты языковедов XIX-XX вв.: Из истории лингвистических учений / Р.А. Будагов. – М.: Наука, 1988. – 320 с.
5. Зеленько А.С. Методологія компаративізму в оцінці ідеологів марризму і навпаки під кутом зору еволюції лінгвістичних парадигм / А.С. Зеленько // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – №9 (220). – С. 63-82.
6. Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Видавнича фірма „Відродження“, 1994. – 218 с.
7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник / М.П. Кочерган. – 3-є вид. – К.: Видавничий центр „Академія“, 2010. – 464 с. (Альма-матер).
8. Наєнко М.К. Українське літературознавство: Школи, напрями, течії / М.К. Наєнко. – К.: ВЦ „Академія“, 1997. – 320 с.
9. Семчинский С.В. Лингвистическая дискуссия в „Правде” и брошюра И.В. Сталина „Марксизм и вопросы языкознания” / С.В. Семчинский // Русский язык и литература в средних уч. заведениях УССР. – 1989. – №6. – С. 31-38.
10. Сумерки лингвистики. Из истории отечественного языкознания. Антология. Нерозник В.П. (Ред.). – М.: Академия, 2001. – 576 с.
11. Шулежкова С.Г. История лингвистических учений: учеб. Пособие / С.Г. Шулежкова. – 3-е изд., испр. – М.: Флинта: наука, 2007. – 408 с.
12. Graur Al. Studii de lingvistică generală / Alexandru Graur. – București: Ed. Academiei, 1955. – 192 p.
13. Graur Al. Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a III-a revăzută și adăugită / A. Graur, L. Wald. – București: Ed. didactică și pedagogică, 1977. – 275 p.
14. Istoria lingvisticii românești / Coordonator: acad. Iorgu Iordan. – București: Editura științifică și enciclopedică, 1978. – 280 p.

Лучканин С.М. Идеологические влияния на развитие украинской и румынской социолингвистики в середине XX в. („Новое учение о языке“ и „Марксизм и вопросы языкознания“) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1.344-349.

В статье рассматриваются последствия „нового учения о языке“ Н.Я. Марра и лингвистической дискуссии 1950 г. на страницах „Правды“ на развитие украинского и румынского теоретического языкознания середины XX в., что нашло отражение в идеологизации украинской и румынской социолингвистики того времени.

Ключевые слова: марризм, лингвистическая дискуссия, социолингвистика и власть.

Luchkanyn S. Ideological impact on development of Ukrainian, Romanian social linguistics in mid 20th century ('New Linguistic Doctrine' and Marxism, and issues of linguistics) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.344-349.

The article is dedicated to the impact of the 'New Linguistic Doctrine' by N.Y. Marr and of the linguistic debates of 1950 on pages of Pravda newspaper on development of Ukrainian, Romanian theory of linguistics in mid 20th century which resulted in ideologisation of Ukrainian and Romanian linguistics of that time.

Key words: *Marrism, linguistic debates, social linguistics and power, sociolinguistics and ideology.*

Поступила до редакції 23.03.2012 р.

УДК 811.111'42

**Философский дискурс в отдельном интеллектуальном пространстве:
к вопросу о национальной специфичности языка философии**

Малиновская И.В.

*Центр научных исследований и преподавания иностранных языков
НАН Украины, г. Киев, Украина*

Статья посвящена роли английского языка как фактора формирования национальной и мировой философской науки. Анализируются некоторые особенности общего английского языка, которые способствуют эффективной вербализации философских понятий и суждений. Критикуется гипотеза о замкнутости английского философского дискурса благодаря специфичности метаязыка, основанного на «языке здравого смысла».

Ключевые слова: язык философии, философский дискурс, метаязык философии, вербализация понятий.

*Most of our experience of the world, and most of our desires,
belong to our individual points of view [5].*

Актуальность. Универсальность научного пространства XXI столетия неизбежно сказывается на универсализации его языка, причем эти процессы приобретают всеобщий характер, распространяясь на все типы языковых единиц и категории дискурса [3, с. 188-189] Философский же дискурс, характеризуясь логической универсальностью, до сих пор обнаруживает все проявления национальной специфичности в европейских языках. Именно языковые различия стали основанием для авторов “Европейского словаря философии” назвать свой труд именно так, используя множественное число слова *философия* [2]. Расщепление мирового интеллектуального дискурса философии по национальным «квартирам» неизбежно повлекло бы за собой признание отдельности каждого национального метаязыка, что отчасти и попытались сделать авторы упомянутого словаря. *Цель.* Данная статья представляет собой попытку критически осмыслить аргументацию творческого коллектива, создавшего Словарь, и определить свои позиции относительно национальной специфичности английского языка философии.

Прежде всего, сошлемся на распространенное мнение по данному вопросу, сложившееся в профессиональных философских кругах, в свете которого позиция авторов Словника представляется далеко неоднозначной. Проиллюстрируем это высказыванием Ж. Деррида, который отрицает наличие отдельных национальных “философских пейзажей”: “... я не думаю, что можно установить простое соответствие между национальной философской традицией и языком в повседневном смысле этого слова” [1, с. 8-9]. Обозначенные позиции находят свое подтверждение, равно как и отрицание в языковых фактах разноязычных философских дискурсах, в очередной раз демонстрируя

их универсальный диалектический характер. Рассмотрим некоторые очевидные общие особенности, определяющие философский язык как таковой. Это, прежде всего, наличие терминов, которые, перетекая в нарратив своих национальных языков, превращаются в философемы; универсальным есть диалогичность философского языка, то есть, – непосредственные диалогические вставки в текст философского произведения или специфические монологические высказывания с имплицированной интертекстуальной связью; универсальными являются аналитичность философского изложения и наличие определённой доли метафоричности высказываний. Главной же универсальной характеристикой любого философского языка есть то, что он не является искусственным конструктом, а базируется на обыденном языке. Именно последнее и превращает философский язык науки в свою кажущуюся противоположность: философствование представляется возможным на любом бытовом языке. Ведь всякий может разглагольствовать о *смысле жизни, душе и свободе, справедливости и морали, ценностях и обществе, знании и познании* – всё том, что составляет суть философских исканий. В связи с этим в мировой философии давно развернута целая дискуссия по поводу необходимости создания особого философского языка, свободного от повседневности.

В этом плане английский язык философии является определённым исключением, поскольку трактовался Дж. Остином и другими представителями лингвистической философии, сформулировавшей т.н. «лингвистический поворот», именно как язык повседневности, а не сконструированный инструмент анализа самого себя. Эта философская традиция сконцентрировала познание бытия на познании самого языка, смыслы и формы которого должны дать ответы на то, каким способом формируется мысль, как работает человеческое мышление и как соотносятся индивидуальные смыслы его с общественным сознанием. Однако и лингвистическая философия сталкивается с тем же непреодолимым для сегодняшней философской мысли противоречием: познавая бытие человека через язык, философия загоняет себя в тупик из-за «несовершенства» своего языка, равно как и ввиду невозможности создать исключительно логизированный метаязык философии. И всё же, язык английской философии в большей мере, чем другие национальные языки избавляется от упомянутого несовершенства путём отказа от жаргона, эзотерической речи, сложных метафизических построений, переняв у обыденного языка его *common sense* (здравый смысл). Превращаясь, как и в области языка науки как такового, в универсальный язык интеллектуального дискурса, английский язык балансирует между «бестелесностью» рационального метаязыка и «живою тканью» повседневного: “*Consider voices again. We entertained the proposal to admit voices into our ontology because under some circumstances ‘there is a voice...’ rings true in the ear, but there are better reasons for denying them. If the anatomist or physiologist or acoustician were to be concerned because among all the things encompassed by his theories there still were no voices; if he were to suppose this meant he had left something out, something perhaps even inaccessible to science, he would have been confused by our admitting voices in our ontology” Then is it the lungs? No. Is it a stream of air? No. Is it a sound? No. Then it must be other thing I have not yet examined* [4, p. 12-13].

Приведенный пример иллюстрирует органичное вплетение в текст, отвечающий по своим структурным и лексическим характеристикам научному стилю, единиц общего языка и даже риторических фигур, присущих устным жанрам.

В рамках небольшой статьи мы, безусловно, не ставили своей задачей провести компаративные исследования различных языков национальных философий, говоря словами авторов вышеупомянутого словаря, что позволило бы более полно предста-

вить диалектику логической универсальности и онтологической национальной специфичности языка философии, его глобального характера и «детерриториализации», по определению Деррида. Цель данного исследования ограничивается уяснением вопроса о том, существуют ли некие национально специфические особенности английской философии, репрезентированные английским философским языком.

Подчеркивая особое взаимодействие английской философии и английского же языка, Л. Витгенштейн считал, что погружённая в национальный (английский) язык, философия существует в своей природной среде, что подвигло и самого гениального философа в поздний период его творчества перейти на написание своих работ на английском языке. Представители лингвистической философии – Д. Юм, Дж. Беркли, Дж. Бентам, Дж. Мур, Л. Витгенштейн, Дж. Остин неоднократно утверждали, что английский язык предоставляет уникальные ресурсы для максимально точной передачи философской рефлексии. Это особенно касается категории агентности (наличие редуцированного агента или его полный эллипсис) субстантивации (нулевая субстантивация), номинализации (номинализация высказывания), словообразования.

Рассмотрим перечисленное более детально. Авторы Словника считают, что категория пассива в английском уникальна тем, что позволяет продуцировать высказывания о действии с неизвестным или несущественным агентом или же наоборот известным, но настолько очевидным, что называть его было бы избыточным. Имеются в виду примеры следующего типа:

*No such compassion would **have been shown** to a student who claimed that his genes made it impossible for him to master symbolic logic. Toward the end of my time at Princeton, around 1980, the philosophy department abolished the foreign language requirement for graduate students altogether. That step would **have been unthinkable** thirty years before [6].*

*What is not obvious **may nevertheless be shown** in the end to be justified, or at least worth investigating [4, p. 9].*

Вместе с тем, нельзя утверждать, что категория редуцированного субъекта вербализируется с помощью форм пассивного залога исключительно в философском тексте – это способ не менее частотен в научном тексте как таковом, а у некоторых англоязычных философских авторов (например, у П. Уодраффа) практически не задействован и является, в определенной мере, идиалектным предпочтением. Что касается других европейских языков, то у них имеется несколько иной, но вполне эффективный набор соответствующих языковых средств.

Следующим уникальным ресурсом для выражения философской рефлексии является герундий, причастия настоящего времени и формы продолженного действия английского глагола, то есть все те формы, которые строятся при помощи оператора -ing. Английский язык – язык номинализации. Фактически любой глагол может обрести форму номинатива без его субстантивации, то есть особенности глагола сохраняются, а всё высказывание номинализируется. Герундий функционирует как универсальный эквивалент, обменник грамматических форм. Тем самым он не только способствует динамичности речи, вводя в неё значения временного потока, но и придаёт ей артикуляционную неопределённость. Наглядный пример находим у Д. Деннета: способы выражения агентности и употребления герундия позволяют выразить рефлексии над самими событиями без рефлексии над фактами, минимизируют разрыв между объектом и субъектом действия:

*There seems to be point, and truth, **in saying** that there really are no sakes or dints, rather less point and truth in denying the existence of miles and degrees Fahrenheit, and a great deal that is implausible **in denying** the existence of voices [4, p. 9].*

Answering yes or no to an ontological question only begins to have some point when we have decided that granting the existence of something licenses us to ask (and expect answers to) certain very general questions about it, e.g., what sort of thing is it?, does it exist in time?, and especially, is it identical with x? [4, p.12]. Операция добавления суффикса *-ing* к глаголу придаёт ему переходный статус существительного, но сохраняет все синтаксические и семантические черты, присущие глаголу, то есть не субстантивирует его полностью. Преобладание в английском языке глагольных форм и глагольных смыслов над существительными чётко проявляет все особенности логики, которой руководствуется философ при разворачивании дискурса афективности в английском языке.

Приведенные примеры вполне типичны для современных английских философов, тексты которых буквально изобилуют герундием. Но и в других языках находятся менее компрессивные, но не менее адекватные способы передачи процессуальности, динамичности, ситуативной нерасчлененности субъекта и объекта действия.

Авторы Словника, вслед за представителями лингвистической философии, утверждают, что английский философский язык пользуется ресурсами обыденного языка даже при именовании своих абстрактных базовых концептов *truth, reality, being, mind, knowledge u m.д.* Однако, этот совершенно верный тезис в той же степени, в которой он справедлив по отношению к английскому, справедлив и относительно любого другого европейского языка. Именно обыденный язык, с закрепленной в нем мудростью предыдущих поколений, с воплощенными в нем различиями в понятиях и их словесных обозначениях, является источником инструментария для философского рассуждения о важных для нее предметах: бытии и сознании, о чем неоднократно говорили великие – от Аристотеля до Мамардашвили.

Ещё одной особенностью английского языка, удобной для выражения философских понятий, признается ограниченность флективных морфологических форм, с одной стороны, и свобода конструирования различных дериватов – с другой. Это такие номинативные дериваты от прилагательных, которые образованы с помощью суффиксов *-ity, -hood, -ness, -y*, например, *nothingness, wholeness, sameness, otherness, innerness, vageness, goodness, rightness, ordinariness, appropriateness, unaccountability, compositionality*. Вместе с тем, и в других европейских языках используются аналогичные суффиксальные способы образования абстрактных существительных.

Относительно справедливым представляется и вывод авторов Словаря о том, что современная англоязычная философия стремится использовать стилистически нейтральный язык, удобство и простота которого соблазняет многих философов других европейских стран создавать свои произведения на английском языке, используя присущие ему специфические формы в качестве некоего философского жаргона. Представляется, что многочисленные, масштабные и широко известные исследования о современной роли английского языка как международного, дают основания считать, что не только «простая сложность английского языка, то есть её трудновоспроизводимость в переводах», но целый комплекс лингвистических и социолингвистических факторов стал причиной его универсализации в конце XX ст.

Выводы. Таким образом, оставляя вопрос о национально-специфичном характере философии для самой философии, нам хотелось бы сосредоточиться на объективном исследовании особенностей философского дискурса в пространстве английского языка, тем более что подобных разработок практически не существует ни в отечественной, ни в мировой лингвистике.

Список литературы

1. Деррида Ж. Есть ли у философии свой язык? [Электронный ресурс] / Ж.Деррида // Электронный альманах о человеке. - Antropolog.ru, 2011. – Режим доступа: <http://www.antropolog.ru/doc/library/derrida/derrida>
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей / під керівництвом Б. Кассен. – Том перший. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. – 576 с.
3. Малиновська І.В. Універсалізація термінології ХХІ століття: особливості вербалізації концептів у просторі англомовного дискурсу про складність / І.В. Малиновська // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наук. досліджень і викладання іноземних мов; редкол.: А.Д.Белова (голов.ред.) та ін. – К.: Логос, 2007. – №2. – С. 189-199.

Источники иллюстративного материала

4. Dennett D. Content and Consciousness / Daniel C. Dennett. – New-York: Routledge, 2010. – 241 p.
5. Nagel T. Equality and partiality/ T. Nagel. – New-York: Oxford University Press, Inc., 1991 – 186 p.
6. Rorty R. Analytic Philosophy and Transformative Philosophy / R. Rorty. – 1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://evans-experientialism.freewebspace.com/rorty02.htm>

Малиновська І.В. Філософський дискурс в окремому інтелектуальному просторі: до питання про національну специфічність мови філософії // Ученіє записки Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 350-354.

Стаття присвячена ролі англійської мови як фактору формування національної та світової філософської науки. Аналізуються деякі особливості загальної англійської мови, які сприяють ефективній вербалізації філософських понять і суджень. Критикується гіпотеза щодо замкненості англійського філософського дискурсу завдяки специфічності метамови, що ґрунтується на “мові здорового глузду”.

Ключові слова: мова філософії, філософський дискурс, метамова філософії, вербалізація понять.

Malynovska I. Philosophical discourse in a separate intellectual area: on national specificity of the language of philosophy // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.350-354.

The article focuses on the role of English as a factor in the formation of national and world philosophy. Analyzed have been a number of the common English language peculiarities, which effectively verbalize philosophical concepts and judgments. Critical consideration has been given to the hypothesis of the English philosophical discourse to be isolated due to the specificity of the metalanguage, based on «the common sense language».

Key words: language philosophy, philosophical discourse, metalanguage of philosophy, verbalization of concepts.

Поступила в редакцію 10.04.2012 г.

УДК 811. 161

Числовой код в коммуникации: лингвокультурный образ числа «семь»

Маслова В.А.

*Витебский государственный университет им. П.М. Машерова,
г. Витебск, Беларусь*

В докладе рассмотрен числовой код в рамках других кодов культуры и языка. В числовом коде, с одной стороны, фиксируются количественные показатели, а с другой – они обрастают образно-символическими значениями, которые активно участвуют в коммуникации.

Ключевые слова: *число, числовой код, символ, миф, коммуникация.*

*И звезды это числа,
И судьбы это числа,
И смерти это числа,
И нравы это числа.*

(В. Хлебников)

Количество относится к числу основополагающих понятий философии и является универсальной категорией, формирующей представление человека о бытии. Количество – это число, величина, численная определенность [8, с. 476].

Мы рассмотрим в докладе числовой код, в котором, с одной стороны, фиксируются количественные показатели, а с другой – они обрастают образно-символическими значениями, которые активно участвуют в коммуникации.

Под **кодом**, активно используемом в теории языка, лингвокультурологии, когнитивной лингвистике, семиотике, мы понимаем некий алгоритм, задающий значимость знака, а правила его прочтения задаются культурой: культурным хронотопом, культурной компетенцией интерпретатора. Следовательно, код вырабатывается и функционирует в культуре.

Начало лингвокультурологическому пониманию кода было положено В.Н. Телия, а сейчас активно развивается ее учениками: В. Красных [4], Д. Гудковым, М. Ковшовой [1] и др.

Коды культуры связаны с древнейшими архетипическими и мифологическими представлениями о мире, а сама культура выступает как совокупность различных кодов. Коды культуры образуют систему координат, которая задает эталоны культуры. Выделяют целый ряд кодов культуры: космогонический (*звездный час*), соматический (*рука в правительстве*), количественный (третий глаз, седьмое небо), пространственный (*слева, верхний*), временной (*перед Рождеством*), военный (*отвоевывать позиции*), предметный (*звездь программы*), природно-ландшафтный (*родословное древо*), архитектурный (*храм науки*), обонятельный (*пахнуть весной, дохнуло страхом*), код одежды (*родиться в рубашке*), пищевой код (*хлеб да соль*) и др.

Список кодов на сегодняшний день открыт, что обуславливает *актуальность исследований* данной темы. Многие в кодах кажутся на первый взгляд странным. Например, в русской культуре, где процент «морского» населения очень невелик, широко распространен «морской код»: *всплыть в памяти, океан чувств, на всех парусах, буря в стакане, быть на мели, найти тихую пристань* и др.

Целью нашей работы будет анализ числового кода на конкретном примере числа «семь». Задачи – установление закономерностей возникновения символических значений у числа, проявление мифологических корней числа.

Результаты исследования. Числа возникли в результате коммуникативной необходимости: число понимается как объективная определенность качественно однородных явлений. Категория количества – одна из наиболее сложных универсальных категорий, представленная широким диапазоном значений. Возьмем лишь одно число – *семь*.

Казалось бы, число – это абстрактное, лишённое особого содержания обозначение определенного члена ряда натуральных чисел.

В ранних мифопоэтических традициях числам и буквам придавалось сакральное значение: они представляли божественными символами Вселенной и Космоса. Числа – символ гармонии и порядка в противовес Хаосу, они управляли законами жизни, пространством и временем, отношениями с Богом. Число «семь» – это символ высших космических начал; символ интеллектуальности [5].

Мистика чисел получила наиболее полную разработку в нумерологии, основы которой были заложены пифагорейской школой [3, с. 142]. «Семь» – это «магическое число», общая идея Вселенной; константа в описании Мирового Древа; полный состав пантеона.

«Семь» – число Вселенной, макрокосма, означает полноту и совокупность. Содержа в себе тройку как символ Неба и души и четверку как символ Земли и тела, «семь» является *первым* числом, охватывающим и духовное, и временное. Сумма «четыре» и «три» дает «магическую семерку», «сумму мира», самое устойчивое число-символ. «Три», умноженное на «четыре», дает число «двенадцать» – идеальное, совершенное, круглое число [7, с. 79].

Число «семь» символизирует совершенство, уверенность; безопасность, покой: *семь небес; семь областей ада; семь планет и соответствующих им металлов; семь мировых сфер; семь ветвей Мирового Древа; семь координат Вселенной; семь звезд Большой Медведицы; семь лучей солнца; семь столпов мудрости; семь цветов радуги; семь дней недели; семь тонов в музыке; семь чудес света* и т.д.

Семерка символизирует совершенный порядок, полный период или цикл. «Семь» – общая идея всей вселенной в ее постоянном возрождении и одновременно идея соответствующего этой Вселенной инструмента ее познания – Древа жизни» [2, с. 113].

Представление о магической силе числа «семь» основано на его взаимосвязи с фазами и циклами Луны, поэтому сакрализацию числа «семь» можно считать естественным феноменом (число дней лунной фазы). *Семь* становится магическим числом в европейской христианской традиции: известны семь радостей и печалей Марии, семь смертных грехов, семь защитников христианства, семь соборов древней церкви, седьмой день после шести дней творения – день отдыха. В Церкви *семь* – это символ полноты самой Церкви. Например, таинство Елеосвящения положено совершать семи иереям. Молитвы об отпущении грехов больного читаются семь раз, читается также семь отрывков из Апостола и семь из Евангелия.

На одной из христианских икон изображено семь стрел, а икона называется Семистрельная [см. подробнее: 6, с. 106-107]. В Библии описаны семь пар чистых животных и семь пар птиц небесных, которых велено взять Ною в ковчег, семью хлебами насыщает Иисус Христос несколько тысяч пришедших послушать его, семерых бесов изгоняет Иисус из Марии Магдалины и т.д.

В христианстве Бог символизируется «седьмым», центральным лучом посреди шести лучей творения; известны семь Таинств, семь даров Святого Духа, семь смертных грехов, семь горных хребтов в чистилище, семь свободных искусств, семь хрустальных сфер с планетами, семь главных пророков, семь ангелов присутствия, семь бесов, изгнанных Христом, семидневный пост и покаяние. А, возможно, тот факт, что мы отдыхаем раз в семь, а не в восемь или шесть, есть моральный закон вселенной?

Функционируя в текстах, *семь* образует целый словообразовательный ряд, соединяясь, с одной стороны, с разными частями речи, а с другой – с разными по семантике словами: *семикратный* (прил.); *в семикратном размере* (нареч.); *семьэтажный дом* (сущ.); *семилетний* (прил.); *семидневный* (прил.); *семиклассный* (прил.); *семимесячный* (прил.); *семиглавый* (прил.); *семиструнный* (прил.); *семигранный* (прил.); *семицветный* (прил.) и др.

Словарь дает около ста лексических единиц, составной частью которых является слово *семь*, 12 паремиологических единиц и 14 фразеологизмов.

Итак, количественное числительное *семь* означает ‘много’ (*семеро по лавкам, есть за семерых*), а при функционировании получает еще целый ряд значений: предельная степень тайны, но и мудрости (*быть за семью печатями*), единство (*семья*), небывалое счастье (*на седьмом небе*), единица измерения (*семь дней = неделя*), о расположенном на пересечении всех дорог, что дает образ расчлененного пространства (*на семи ветрах*), о расположении в недоступном месте, далеко (*за семью горами*), об очень умном (*семи пядей во лбу*), о бесконечности познания (*семь ступеней познания*) и др.

Вывод. Еще В.Н. Топоров писал, что математика возникла из практики ритуальных измерений, числовых аспектов мирового дерева, более того, в древности числа содержали в себе яркий образ жизни, бесконечности движения. Поэтому при исследовании числового кода необходим анализ и мифологии, и символики, и религиозных воззрений народа.

Список литературы

1. Гудков Д. Телесный код русской культуры. Материалы к словарю / Д. Гудков, М. Ковшова. – М. : Гнозис, 2007. – 288 с.
2. Евсюков В.В. Мифы о мироздании / В.В. Евсюков // Мироздание и человек. – М. : Политиздат, 1990. – 352 с.
3. Клике Ф. Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта / Ф. Клике. – М., 1983. – 302 с.
4. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология / В.В. Красных. – М., 2003. – 283 с.
5. Кэрлот Х.Э. Словарь символов / Х.Э.Кэрлот. – М., 1994.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М., 2004.
7. Топоров В.Н. О числовых моделях в архаичных текстах / В.Н. Топоров // Структура текста. – М. : Наука, 1980. – С. 3-58.
8. Философский энциклопедический словарь. – М., 2000.

Маслова В.А. Числовий код в комунікації: лінгвокультурний образ числа «сім» // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 355-358.

У доповіді розглянуто числовий код в рамках інших кодів культури та мови. У числовому коді, з одного боку, фіксуються кількісні показники, а з іншого - вони обростають образно-символічними значеннями, які активно беруть участь у комунікації.

Ключові слова: *число, числовий код, символ, міф, комунікація.*

Maslova V. A. A numerical code in communication: linguacultural image of the number “seven” // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.355-358.

In the report it is considered a numerical code in the frame of other codes of culture and a language. In the numerical code, on the one hand, quantitative indices are fixed and on the other hand - they are coated with image-bearing meanings, which are actively participate in communication.

Key words: *number, numerical code, symbol, myth, communication.*

Поступила в редакцію 01.03.2012 г.

УДК 811.161.1'373.23

Категория святости в топонимической номинации

Мезенко А. М.

*Витебский государственный университет им. П.М. Машерова,
г. Витебск, Беларусь*

В статье выявляются особенности мотивации и функционирования названий географических объектов, соотносимых с категорией святости; утверждается, что, выполняя функцию репрезентаторов духовного кода, эти топонимы продолжают участвовать в утверждении нравственных ценностей и связанных с ними положительных компонентов оппозиций культуры «добро – зло», «плюс – минус», «хорошо – плохо», «верх – низ».

Ключевые слова: категория святости, код культуры, топонимическая номинация, ойконим, урбаноним, экклезионим.

Постановка проблемы. Религиозная составляющая ономастиконов долгое время оставалась вне поля зрения восточнославянских ономатологов. И только начавшаяся после 1988 г. рехристианизация общества, возрождение христианских традиций вызвали к жизни исследования, направленные на анализ религиозной ономастической номинации, выявление информации об окружающем мире, заключенной в семантике лексических единиц. В этом отношении изучение имен собственных географических объектов оказывается в русле современных лингвистических направлений, исследующих кванты знания, становящиеся частью семантики конкретных топонимов, в частности ойконимов, урбанонимов, экклезионимов.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы изучения религиозной лексики настолько популярны в последние десятилетия, что претендуют на одно из ведущих мест в перечне важнейших проблем ономастической и шире лингвистической науки. Так, в исследованиях Е.Л. Березович [1], М.В. Горбаневского [4] дан исчерпывающий анализ религиозных топонимов Русского Севера и Центра. Современному состоянию, тенденциям развития языка православной сферы посвящено диссертационное исследование и ряд статей и материалов конференций И.В. Бугаёвой [3]. Экклезионимное пространство Беларуси активно анализируется О.А. Борисевич [2]. Особенности формирования и функционирования белорусских урбанонимов, мотивированных экклезионимами, изучены нами [7], русских – Р.В. Разумовым [8] и А.Н. Соловьевым [10]. Вопросам появления и функционирования топонимов, связанных со сферой христианской религии, посвящены публикации И.В. Пивоварчик [7]. Установлением особенностей функционирования многозначных слов с сакральными семами в современном украинском языке занимается М.В. Скаб [9]. На изучение православного социолекта как способа языковой маргинализации направлено исследование Л.И. Маршевой [5]. Анализу наименований пространственных

объектов («локативов»), функционирующих в христианской традиции, посвящена статья Е.Л. Березович и И.В. Родионовой и др.

Цель настоящей работы – выявление особенностей мотивации и функционирования названий географических объектов, содержащих в своей основе лексемы, объединенные значением святости.

Научные результаты. Категория святости – предельно общее понятие, отражающее наиболее существенные связи и отношения реальной действительности со “священным”. Религиозный топонимикон представлен наименованиями, характеризующимися категорией святости, то есть соотносимыми с именами святых, названиями церковных праздников, храмов, монастырей и др.

Принцип создания топонимов, в том числе ойконимов, урбанонимов и виконимов от лексем религиозной тематики, не нов. В разные периоды у разных народов названиями поселений, внутригородских и внутрисельских объектов становились наименования существовавших в конкретном населенном пункте церквей, костелов, каплиц и других мест совершения обряда [6], прозвища и фамилии их жителей, восходящие к названиям церковных праздников, лиц духовного сана и др. Сравнительное изучение данной разновидности географических названий возможно только на базе тщательного исследования ойконимных традиций отдельных народов.

Ойконимы, основы которых связаны с понятиями христианской религии, в настоящее время немногочисленны. При этом на территории Беларуси существует шесть категорий таких наименований, соотносимых с **наименованиями**: **1) символов и предметов христианского культа** (дер. *Святица, Святая Воля, Святополка, Кресты, Перехрестье, Рай* – Брестская обл., дер. *Святое, Благодать, Подкрыжье, Раёк* – Минская обл. и др.); **2) культовых строений, восходящих к:** **а) названиям церковных праздников или святых** (дер. *Преображенка, Пятницкое, Спасское* – Витебская обл.; дер. *Воскресенка* – Гродненская обл. и др.); **б) онимизированным апелляциям** (дер. *Монастырь, пос. Монастырь* – Витебская обл.; дер. *Бискупская Каменица* – Брестская обл.; дер. *Погост, Церковье* – Гомельская обл.; дер. *Плебань* – Минская обл. и др.); **3) лиц, носящих определенные духовные звания** (дер. *Бъскуцы, Бискупцы', Плебанцы, Плебанишки, Плебановщина, Попковичи* – Гродненская обл.; дер. *Поповка, Поповки, Поповщина, Поповская Рудня* – Гомельская обл. и др.). Показательно, что в ойконимии Беларуси, в частности Гродненской области, находили воплощение не только понятия христианской веры, но и суеверные представления. Так, отдельные ойконимы соотносимы с наименованиями лиц, способными заниматься магическими приемами, с помощью которых можно воздействовать на людей и природу, например, дер. *Знахари, Шептуны*; **4) языческих праздников**, прежде всего Купалья, известного многим индоевропейским народам до принятия христианства и совпадавшего с днем летнего солнцестояния (дер. *Купалье* – Минская обл.), а также Колядования, в основе которого древняя аграрная обрядность, предназначением которой было ускорение прихода тепла и обеспечение хорошего урожая в новом году (дер. *Коляды, Колядичи* – Брестская обл.); **5) направлений в старообрядчестве** (дер. *Поповцы* – Витебская, Гомельская, Минская обл.). География распространения таких названий совпадает с территориями, на которых исторически оседали беглопоповцы – представители одного из направлений старообрядчества, – отличавшиеся от беспоповцев тем, что рассматривали никоновскую церковь и ее духовенство лишь как ересь, а не в качестве порождения антихриста, и считали возможным принимать попов, бежавших из никонианской церкви после их перекрещи-

вания или миропомазания; **б) городских территориальных объектов**, прежде всего *концов* – остатков некогда существовавшего кончанского территориального деления (*дер. Фарный Конец* – Гродненская обл.).

Как уже отмечалось другими исследователями, ойконимы, топоосновы которых восходят к теонимам, очень редкие. Так, на Гродненщине в числе таковых И.В. Пивоварчик называет деревни Бельковщинского сельсовета Сморгонского района *Божий Дар* и Кальчунского сельсовета Ошмянского района *Святой Дух* [7, с.213], переименованные в 1964 и 1949 г. в *дер. Ходаки* и *Будёновка* соответственно. В силу своей «теологичности» первыми утрачивались и подвергались переименованию населенные пункты с подобными названиями и в других областях Беларуси: *х. Божья Ласка*, *х. Божья Воля*, *дер. Спас-Слобода* (Витебская обл.), *дер. Божий Дар* (Минская обл.) и др.

Что же касается названий внутригородских и внутрисельских объектов, то они также включают в свой состав шесть категорий наименований, среди которых три первые позиции занимают данные **1) по названиям культовых объектов, освященных в честь двенадцатых и других православных праздников** (*Благовещенская ул.* – г.п. Глуск, г. Чериков, *Вознесенская ул.* – г.п. Глуск, *Воскресенская ул.* – г. Орша, *Всехсвятская ул.* – Минск, *Спаская ул.* – г. Полоцк, *Троицкая ул.* – г. Новополоцк и др.); **2) по названиям культовых объектов, освященных в честь отдельных лиц и лиц, причисленных к лику святых** (*Архиерейский вал Конисского* – г. Могилев, *ул. Александра Невского* – г. Червень, *ул. Евфросиньи Полоцкой* – г. Полоцк, *Свято-Афанасьевская ул.*, *Свято-Никифоровская ул.*, *ул. Серафима Саровского*, *Татьянинская ул.* – г.Брест, *ул. Яна Павла II* – г.п. Сопоткин и др.); **3) по названиям культовых объектов, принадлежавших разным католическим монашеским орденам** (*Доминиканская ул.* – г. Гродно, г. Орша, *дер. Смольяны* Витебской обл.).

Отдельные, чаще всего внутрисельские, линейные объекты носят наименования **4) по названиям культовых объектов без указания на то, в честь какого праздника, святого или иконы они освящены** (*Церковная ул.* / *Церковный пер.*), поскольку в сельских населенных пунктах существует по одному такому объекту и надобность в дифференциаторах отсутствует; **5) по названиям других географических объектов (города, озера), включающим сему святости** (*Иерусалимская ул.* – г. Минск, *Святая ул.* – дер. Войтово Вымнянского района Витебской обл.); **6) по названиям лиц по вероисповеданию**, поселившихся на данной улице (*Староверская ул.* – дер. Петровичи Камайского сельсовета Витебской обл.).

Сравнение уровня репрезентации экклезионимов в названиях внутригородских и внутрисельских объектов по векам позволяет отметить постепенное увеличение последних, особенно начиная с XVIII в., что находит объяснение, во-первых, в изменении отношений государства и религии; во-вторых, расширении строительства новых храмовых комплексов; в-третьих, обращении к национальным корням, духовным в их числе; в-четвертых, возвращении отдельным внутригородским объектам их исторических названий, в том числе образованных от наименований церквей, костелов и других мест совершения обряда.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, в основе названий населенных пунктов, содержащих в своей основе лексемы, объединенные значением святости, лежат преимущественно наименования культовых строений, восходящих к названиям церковных праздников и святых; символов и предметов христианского культа; лиц, носящих определенные духовные звания. Отдельные

ойконимы мотивированы наименованиями направлений в старообрядчестве; языческих праздников; частей городских территорий. Ушла в прошлое практика именования поселений теонимами, более характерная католической подсистеме названий географических объектов. Все это составляет специфику белорусской ойконимии с анализируемой семантикой и позволяет говорить о названиях поселений, соотносимых с категорией святости, как о знаках-символах, в семантике которых закодирована экстралингвистическая информация об объекте.

Анализ материала позволяет констатировать, что урбанонимия и виконимия, соотносимые с категорией святости и содержащие в себе, кроме идеологической, также географическую составляющую, до XX в. оставались в большей степени топоцентричными. Благодаря значимости церквей, костелов и других мест совершения обряда, от названий которых они образованы, наименования линейных объектов служили прекрасными ориентирами в городах и селах. Реноминация внутригородских объектов, ставшая визитной карточкой советской эпохи, характеризовалась иным набором мотивов, а урбанонимия и частично виконимия – сменой топоцентричности антропоцентричностью. При этом если у современных отантропонимных урбанонимов «прямое идеологическое значение утрачивается, и они воспринимаются как отражение конкретной исторической эпохи» [10, с. 60], то у внутригородских и внутрисельских названий, соотносимых с категорией святости, идеологичность сохраняется, а связь с конкретной исторической эпохой определить не представляется возможным. Они вневременные.

Выполняя функцию репрезентаторов духовного кода, топонимы, соотносимые с категорией святости, участвовали и продолжают участвовать в утверждении нравственных ценностей и связанных с ними положительных компонентов оппозиций культуры «добро – зло», «плюс – минус», «хорошо – плохо», «верх – низ».

Проведенное исследование подчеркивает перспективность изучения ономастического поля со значением святости для определения топонимической составляющей национальной картины мира.

Список литературы

1. Березович Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте / Е.Л. Березович. – Екатеринбург: Изд-во Урал.ун-та, 2000. – 532 с.
2. Борисевич О.А. Православные экклезионимы Беларуси, мотивированные геортонимами / О.А. Борисевич // Беларуская аанамастыка. Гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы Міжнар.наук.канф. (Мінск, 20 красавіка 2010 г.) / Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2010. – С. 67-72 и др.
3. Бугаёва И.В. Язык православной сферы: современное состояние, тенденции развития: автореф.дис. ...д-ра филол.наук: 10.02.01 / И.В. Бугаёва. – М., 2010. – 39 с.; Сакральная ономастика в славянских языках и культурах // www.philol.msu.ru/~slavmir2009/data/3.pdf и др.
4. Горбаневский М.В. Из опыта культурно-исторического анализа ойконимии: русские ойконимы и православие / М.В. Горбаневский // Топонимия и общество. – М., 1989. – С. 83–98.

5. Маршева Л.И. «Православный социолект (религиолект)» как способ языковой маргинализации / Л.И. Маршева // Вестник ПСТГУ. Серия III, Филология. – 2010. – вып. 2 (20). – С. 74-85.
6. Мезенко А.М. Отэклезионимные урбанонимы как имена собственные, соотносимые с категорией святости / А.М. Мезенко // Материалы международного методического семинара «Витебщина и Смоленщина в языковых и культурных контактах: история и современное состояние». Выпуск 2 (Смоленск, 1 декабря 2011 года). – Смоленск: СмолГУ, 2011. – С. 74-78.
7. Піваварчык І.В. Сакральная тапанімія Гродзеншчыны / І.В.Піваварчык // Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння: зб.наук.арт. / рэкал.: В.Д.Старычонок, Д.В.Дзятко (адк.рэд), Н.А.Радзіваноўская і інш. – Мінск: БДПУ, 2011. – С. 212-214.
8. Разумов Р.В. Урбанонимы, мотивированные экклезионимами, в системе городских названий / Р.В. Разумов // Русское народное слово в языке и речи: Материалы Всероссийской науч-практ.конф., посвящ. 75-летию Арзамасского гос.пед.института им. А.П. Гайдара (22-24 октября 2009 года). – Арзамас-Саров: СГТ, 2009. – С. 310-315.
9. Скаб М.В. Особенности функционирования многозначных слов с сакральными семами в современном украинском языке // www.philol.msu.ru/~slavmir2009/data/3.pdf
10. Соловьев А.Н. Антропоцентричный фактор в урбанонимии Смоленского края / А.Н. Соловьев // Материалы международного методического семинара «Витебщина и Смоленщина в языковых и культурных контактах: история и современное состояние» (Смоленск, 18 ноября 2010 г.). – Смоленск: СмолГУ, 2010. – С. 54-60.

Мезенко А.М. Категорія святості в топонімічній номінації // Ученіє записки Таврического національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціально-комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 359-363.

У статті виявляються особливості мотивації і функціонування назв географічних об'єктів, які пов'язані з категорією святості; установлюється, що, здійснюючи функцію репрезентативів духовного коду, ці топоніми продовжують брати участь у затвердженні моральних цінностей і зв'язаних з ними позитивних компонентів опозицій культури «добро – зло», «плюс – мінус», «добре – недобре», «верх – низ».

***Ключові слова:** категорія святості, код культури, топонімічна номінація, ойконім, урбанонім, еклезіонім.*

Mezenko A. The category of holiness in the toponymical nomination // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.359-363.

The peculiar features in nomination and functioning of geographical objects' names correlated with the category of holiness are displayed in the article. It's affirmed that the place names (toponyms) performed as the representatives of the spiritual code function in the statement of the spiritual values and such positive cultural components as 'good – evil', 'plus – minus', 'well – badly', 'up – down' connected with them.

***Key words:** the category of holiness, cultural code, toponymical nomination, oikonym, urbanonym, ecclesionym.*

Поступила в редакцію 11.04.2012 г.

УДК 811.161.1:82-84/92

**Газетные заголовочные конструкции, содержащие трансформы
прецедентных высказываний песенного происхождения**

Мельник Ю. А.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассматриваются примеры заголовков, в которых воздействие на читателя осуществляется за счет искусственно созданного семантического соответствия прецедентных высказываний и нового контекста, а также заголовочные конструкции, в которых использование трансформированных единиц песенного происхождения приводит к созданию шуточного эффекта.

Ключевые слова: *заголовочные конструкции, прецедентные высказывания песенного происхождения, трансформы, шуточный эффект.*

Постановка проблемы. В современный период газета продолжает занимать важное место в жизни современного общества, несмотря на мощное развитие таких средств массовой коммуникации, как радио, телевидение и Интернет. Каждое печатное издание осуществляет так называемую «борьбу за читателя», стремясь привлечь его внимание. Испытанным средством является создание экспрессивных заголовочных конструкций. Построение таких «экспрессем» может осуществляться за счет использования трансформированных прецедентных высказываний (ПВ) песенного происхождения (под ними понимаются названия песен и цитаты из них, отличающиеся повышенной узнаваемостью и афористичностью). Трансформация ПВ способствует наилучшей реализации рекламной функции современных заголовков и подзаголовков.

Анализ исследований и публикаций, посвященных избранной проблеме.

Активным исследованием заголовочных конструкций занимались такие ученые, как В. М. Ронгинский [8], Л. А. Манькова [5; 6], Э. А. Лазарева [4]. Высказанные ими точки зрения приведены в нашей статье [7, с. 482]. В данной работе мы представляем точку зрения, принадлежащую М. В. Арошидзе и С. А. Таварткиладзе [1], поскольку прагматический аспект, в русле которого проведено их исследование, наиболее актуален при исследовании заголовочных конструкций, содержащих трансформы песенных ПВ. По мнению указанных авторов, заголовок – не что иное, как квинтэссенция текста, это сильный текстовый знак, «являющийся обязательной частью текста и имеющий в нем фиксированное положение». Кроме того, «заголовок полифункционален, в качестве индексального знака он указывает на текст, служит его репрезентантом» [1]. И это вполне логично, поскольку в связи с быстрым развитием науки и техники современные люди переживают период бурного распространения информации, они не всегда могут успевать читать все тексты в газетах и журналах

и поэтому, прежде всего, обращают свое внимание на заголовки и подзаголовки газетных текстов. Это объясняется тем, что сама структура заголовков отличается лаконичностью, а обобщается в них самое главное из того, о чем говорится в тексте.

Целью данной статьи является анализ заголовочных конструкций, построенных на основе трансформированных ПВ песенного происхождения.

Задачи статьи: 1) проанализировать заголовочные конструкции, созданные за счет использования трансформов ПВ в семантически соответствующем контексте (речь идет только о случаях, когда применение ПВ не придает заголовку комической окраски); 2) представить анализ конструкций, в которых использование трансформов помогло шутливо обыграть описываемую ситуацию.

Материалом исследования послужила русскоязычная пресса Украины за 2001 – 2010 годы.

В процессе исследования необходимо принимать во внимание следующее: не-трансформированные ПВ дают точное и компактное описание того или иного явления за счет естественного совпадения означаемого ПВ и ситуации, представленной в тексте. При трансформации ПВ такое совпадение искусственно создается самим журналистом. Этот прием привлекает внимание читателя и как бы приглашает его принять участие в игре по разгадыванию довольно сложной загадки: восстановить исходную форму ПВ, вспомнить источник его происхождения и, наконец, осознать, почему автор видоизменил ПВ тем или иным образом. Для осуществления последнего этапа необходимо сопоставление «прецедентной» заголовочной конструкции с содержанием всего текста или же события, изображенного на фотографии (если речь идет о подписи под фото). Сочетание текстовой (или визуальной) составляющей с заголовочной конструкцией оказывает сильное воздействие на сознание читателя. Разгадав предложенную автором «загадку», реципиент почувствует удовлетворение от осознания своей эрудированности; ощутит, что его включили в некий круг «посвященных» (в случае, если ПВ хорошо известно лишь представителям молодого или же, наоборот, старшего поколения) и, наконец, лишний раз убедится в наличии у себя чувства юмора (если использование ПВ сопровождалось созданием или усилением шуточного или иронического эффекта).

Построение заголовков и подзаголовков на основе трансформированных ПВ присутствует в следующих примерах:

Листья желтые для грядок пригодятся («Телемир», 2005, №44). Источником исходного ПВ *Листья желтые над городом кружатся* является песня «Листья желтые» (сл. И. Шаферана, Я. Петерса, муз. Р. Паулса). В приведенном примере автор задался целью прикрепить ПВ, имеющее значение пейзажной зарисовки, к тексту, тема которого имеет несколько «сниженный» или, точнее, повседневный характер – речь идет об изготовлении компостного перегноя. Для достижения поставленной цели автор заменил глагол *кружатся* глаголом *пригодятся*, который является ключевым для описываемой ситуации – имеется в виду, что осенние листья не стоит выбрасывать, следует, наоборот, ими запастись, поскольку из них может получиться прекрасное удобрение. Кроме того, предложно-падежное сочетание со значением обстоятельства места (*над городом*) было заменено сочетанием со значением цели (*для грядок*), которое опять-таки является ключевым для ситуации, представленной в анализируемом тексте – речь идет о работе на огороде, для которого грядка – это обычный тип посадки. Кроме того, особенности грамматической сочетаемости исходного и заменяющего глаголов предполагают наличие предложно-падежных сочетаний с

определенным значением (ср. *кружатся* (где?) – *пригодятся* (для чего?). Результатом трансформации явилось не только прикрепление ПВ к новому контексту, но и сохранение ритмической структуры ПВ, поскольку оба словосочетания *над городом кружатся – для грядок пригодятся* состоят из семи слогов, к тому же присутствует созвучие (ср. *кружатся – пригодятся*). Сохранение ритмического рисунка способствует восстановлению исходного облика ПВ, в результате чего цель автора будет достигнута: читатель изменит свое мнение и будет думать не только о красоте опавших осенних листьев, но и об их полезности в домашнем хозяйстве.

Дорогие мои старики... («Телемир», 2008, №14). Источником исходного ПВ *Дорогие мои старики [дайте я вас сейчас расцелую]* является песня «Дорогие мои старики» (сл. С. Осиашвили, муз. И. Саруханова). Этот пример представляет собой заголовочную конструкцию, построенную на основе усеченного ПВ. Публицистический текст, к которому оно прикреплено, по своим ключевым компонентам идентичен тексту песни-источника. Как в том, так и в другом случае, речь идет об отношении взрослых детей к пожилым родителям. Однако в песне таким отношением является любовь, а также глубокое уважение к прожитым годам и накопленной мудрости. В анализируемом же публицистическом тексте речь идет о той ситуации, когда столь гармоничная обстановка в семье отсутствует. С помощью усечения ПВ журналист как бы предлагает читателю поразмышлять над решением описываемой проблемы.

Таким образом, вследствие интеграционной работы заимствующего текста хорошо виден процесс превращения, «переплавки» ПВ – «чужого» и одновременно общего, общеизвестного – в «свое» и уникальное, то есть при переходе от текста к тексту совершаются семантические трансформации (чаще всего сопровождающиеся структурными), сообща подчиненные некоему единому смысловому заданию. Во всех приведенных примерах таким заданием являлось наиболее точная характеристика описываемой ситуации, не приводящая, однако, к ее шутливому или ироническому обыгрыванию.

И все же наибольший исследовательский интерес вызывает рассмотрение общеизвестного песенного ПВ под совершенно неожиданным углом. В качестве такого «нового поворота» выступает комическая окрашенность, приобретаемая ПВ в новом контексте. Это положение можно проиллюстрировать примерами, представленными ниже.

Врагу не сдается наш храбрый макет [подзаголовок статьи о съемках фильма «Адмираль»] («Теленеделя», 2008, № 42). Источником исходного ПВ: *Врагу не сдается наш гордый «Варяг»* является песня «Варяг», ставшая поистине народной. В данном примере исходное ПВ было подвергнуто трансформации. Прилагательное *гордый* было заменено прилагательным *храбрый*, а имя собственное *«Варяг»* автор заменил нарицательным существительным *макет*, за счет чего ПВ приобрело комическое звучание – журналист шутит над тем, что на съемках фильма вместо настоящего боевого корабля был использован макет.

Ледяной горю «Айсберг»... [подзаголовок статьи о салате] («Комсомольская правда в Украине», 2005, №189). В качестве источника исходного ПВ *Ледяной горю айсберг [из тумана вырастает]* выступила песня «Айсберг» (сл. Л. Козловой, муз. И. Николаева). Для того чтобы прикрепить ПВ к тексту, повествующему о новом сорте салата, автор произвел его усечение, а также замену субъекта действия – нарицательное имя существительное заменено собственным, которое выступает как омонимичное. В данном случае усечение ПВ позволило сыграть на приеме «обманутого

ожидания» и, соответственно, поразить читателя, моментально привлечь его внимание. О том, что автор использует именно этот приём, свидетельствует текст самой статьи: *Нет-нет, ничто из тумана не выползает, и на «Титанике» листья также не доставляют. Это сорт салата такой – латук «Айсберг»*. Комический эффект создается как за счет неожиданной замены, так и за счет несколько шутливой манеры изложения, которая прослеживается на протяжении всего текста. Такой прием в совокупности с заголовком, созданным на основе трансформированного ПВ, позволяет не только привлечь читательское внимание, но и удержать его до конца чтения. Если бы журналист не продемонстрировал столь оригинального способа представления и подачи материала, такой текст вряд ли смог бы вызвать интерес вследствие второстепенности отраженной в нем тематики.

Как видим, ПВ часто включаются в современные газетные заголовки в трансформированном виде. На наш взгляд, подобный способ придает публицистическому дискурсу большую силу воздействия, наделяет множеством значений, которые невозможно исчерпать. И это вполне закономерно, поскольку при изменении ПВ привычные связи в них разрываются и заменяются новыми, и высказывание приобретает совершенно иную трактовку. Это вступает в противоречие с ожиданиями, дает непривычный взгляд на привычное, перестраивает сознание читателя.

Выводы. Анализ нашего материала показал, что построение заголовочных конструкций на основе трансформированных ПВ песенного происхождения, стало особенно популярным в последнее время: 57 % от общего количества проанализированных заголовочных конструкций (885). Результаты проведенного исследования свидетельствуют о том, что трансформированные ПВ песенного происхождения:

1) точно и в то же время ярко характеризуют описываемое явление за счет искусственного совпадения означаемого ПВ и ситуации, представленной в тексте. Такое совпадение целенаправленно создается самим журналистом.

2) помогают шутивно обыграть описываемую ситуацию и тем самым усиливают привлекательность заголовочных конструкций. При этом происходит интеллектуальное, психологическое вовлечение получателя информации в описываемые события, непосредственное влияние на его чувства, мысли, эмоции. Иными словами, использование трансформированных ПВ как материала для создания заголовочных конструкций направлено на максимальную реализацию воздействующей функции современного публицистического дискурса, которая в настоящее время занимает главенствующую позицию.

Перспективой дальнейших исследований, с нашей точки зрения, является анализ заголовочных конструкций, в которых применение трансформированных ПВ способствует созданию эффекта иронии. Кроме того, весьма интересным представляется изучение функционирования ПВ песенного происхождения не только в пределах заголовков и подзаголовков, но и в рамках самих текстов.

Список литературы

1. Арошидзе М. В. Прагматика газетных заголовков [Электронный ресурс] / М. В. Арошидзе, С. А. Таварткиладзе. – Режим доступа: [http : // slavcenter.ge/art/?p=20051114-193635](http://slavcenter.ge/art/?p=20051114-193635).

2. Берневага С. И. Цитата в языке современной газеты / С. И. Берневага // Русский язык: исторические судьбы и современность. II Международный конгресс ис-

следователей русского языка : Труды и материалы / Сост. М. Л. Ремнева, О. В. Дедова, А. А. Поликарпов. – М., 2004. – С. 426 – 432.

3. Боярских О. С. Прецедентные феномены со сферой-источником «Литература» в дискурсе российских печатных СМИ (2004 – 2007 гг.): дис. на соискание учен. степени канд. фил. наук : спец. 10.02.01 «русский язык» / О. С. Боярских. – Нижний Тагил, 2008. – 230 с.

4. Лазарева Э. А. Заголовок в газете: [учебное пособие] / Э. А. Лазарева. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2004. – 84 с.

5. Манькова Л. А. Речевое воздействие газетных заголовков (на материале крымской прессы) // Л. А. Манькова / Культура народов Причерноморья. – 1998. – № 3. – С. 192 – 195.

6. Манькова Л. А. Специфика заголовков в различных газетных текстах [Электронный ресурс] / Л. А. Манькова. – Режим доступа: <http://3.crimea.edu>.

7. Мельник Ю. А. Специфика газетных заголовков, построенных на основе нетрансформированных прецедентных высказываний песенного происхождения // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2011. – Т. 24 (63), № 4. Часть 1. – С. 482 – 487. – (Серия «Филология. Социальные коммуникации»).

8. Ронгинский В. М. Синтаксические модели заголовков и их использование в различных стилях речи: автореф дис. на соискание учен. степени канд. фил. наук : спец. 10.02.01 «русский язык» / В. М. Ронгинский. – К., 19

Мельник Ю. А. Газетні заголовкові конструкції, що містять трансформи прецедентних висловлень пісенного походження // Ученіе запискі Таврического національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 364-368.

У статті розглядаються приклади заголовків, в яких вплив на читача здійснюється за рахунок штучно створеної семантичної відповідності прецедентних висловлень та нового контексту, а також заголовкові конструкції, в яких застосування трансформованих одиниць пісенного походження призводить до створення жартівливого ефекту.

Ключові слова: заголовкові конструкції, прецедентні висловлення пісенного походження, трансформи, жартівливий ефект.

Melnik J. A. Headlines, which are containing the transforms of phrase-precedents of song origin // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.364-368.

In article the attention pays to the examples of headlines, where the suggestive effect bases on the artificial semantic correspondence between phrase-precedents and new context, and also to headlines, where use of the transformed units of song origin leads up to the creation of the playful effect.

Key words: headlines, phrase-precedents of song origin, transforms, playful effect.

Поступила в редакцію 17.03.2012 г.

УДК 82-21(410.1):81'42

**Когнітивні операції асоціації / бісоціації як фактор реалізації
тональності поетичних текстів**

Мороз О. Л.

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

У статті визначені когнітивні операції асоціювання та бісоціювання та обґрунтована їх роль в процесі реалізації різних різновидів тональності поетичних текстів.

Ключові слова: *когнітивна операція, асоціації, бісоціації, тональність.*

Положення сучасної лінгвістичної науки уможливили визнання тісного взаємозв'язку між мовою та мисленням людини [14, с.132], оскільки «ментальні структури/процеси ... закладені в самій природі мови» [8, с.15]. Таке визнання уможливило урахування поруч із мовними й позамовними чинників реалізації текстової категорії тональності, до яких в нашому дослідженні відносимо когнітивні операції асоціювання та бісоціювання. Методологічною основою визнання асоціативності одним з чинників реалізації текстової категорії тональності є надбання психології мистецтва, в руслі якої розглядаються питання ролі свідомості, емоцій, пам'яті та асоціації в актах художньої творчості та художнього сприйняття. При чому асоціативна психологія посідає особливе місце, адже вона вивчає засоби поєднання уявлень згідно особливих правил та здатна пояснити дію механізмів художнього сприйняття [12]. Крім того, нами враховувались основні положення асоціативної лінгвістики (за Ю.М. Карауловим), а саме результати дослідження вербальних асоціацій в текстах художніх творів [13; 9; 15; 3 тощо].

В рамках психолінгвістичної та лінгвістичної наук здійснено ґрунтовне дослідження вербальних асоціацій в різних напрямках та аспектах: від вивчення асоціативного потенціалу слова (О.О. Залевська, А.П. Клименко, Ю.М. Караулов, О.О. Леонтєв) до вивчення асоціативних механізмів мислення (О.О. Залевська, О.О. Леонтєв, О.Р. Лурія) та текстових асоціацій, які пов'язані зі структурою тексту та обумовлені нею (І.І. Бабенко, Н.С. Болотнова, С.М. Карпенко, Л.А. Климова). Метою нашого дослідження є визначення емоційного асоціювання та бісоціювання як когнітивних операцій по обробці предметної в тексті інформації. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- обґрунтувати значення емоційних асоціацій як одного з важливих чинників, що впливають на визначення тональності поетичного тексту;
- визначити обмеження, які накладаються на асоціативне розгортання текстів, забарвлених комічною тональністю;
- обґрунтувати роль когнітивної операції бісоціювання в процесі реалізації гумористичної тональності.

Необхідність урахування асоціацій як позамовного чинника, який впливає на визначення тональності поетичних творів ґрунтується на результатах психолінгвістичних досліджень розуміння тексту. Так, Ю.О. Самарін довів, що розуміння навіть самого простого висловлювання неможлива без залучення знань різного рівня узагальнення, а саме локальних асоціацій, системних асоціацій, внутрішньо системних та міжсистемних асоціацій. А для того, щоб актуалізувати саме ті асоціації, які потрібні в кожному конкретному випадку, необхідна наявність цілої системи фонових знань, яка узагальнює життєвий досвід індивіда [10, с.369-370], який ми вважаємо одним з важливих факторів розуміння емоційного стану людей в певних життєвих ситуаціях.

На основі положень про те, що асоціативні сітки у свідомості індивіда формують не лише окремі слова та предмети, а й певні настрої та емоції, що увесь попередній досвід людини пов'язаний в її пам'яті в семантичні сітки, включаючи також і інтерпретацію відчуттів та емоційних станів [7, с.143], а також того факту, що навіть коли тільки одне слово наявне в нашій свідомості актуалізує масу понять і емоцій, пов'язаних з ним [2, с.176], пропонуємо говорити про **емоційні асоціації**, які виникають у читача під час сприйняття поетичних творів і сприяють визначенню тональності цих творів.

Асоціацію в рамках нашого дослідження визначаємо як **когнітивну операцію пов'язування** двох явищ, уявлень, об'єктів тощо, одне з яких виступає в ролі стимулу, інше виникає як реакція на заданий стимул. Під **емоційними асоціаціями** розуміємо когнітивну операцію пов'язування певного слова-стимулу та відповідних емоційних реакцій, які виникають при сприйнятті цього слова. При цьому слово-стимул розглядаємо як засіб лексикалізації того чи іншого концепту.

Таке трактування емоційних асоціацій ґрунтується на визначенні концепту, як існуючого в ментальному світі людини «пучка» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, які супроводжують слово [5, с.99]. Концепти не лише осмислюються, вони переживаються, вони є предметом емоцій. Емоційні асоціації ґрунтуються на фонових знаннях читача, його соціальному досвіді. Для прикладу пропонуємо розглянути вірш американського поета Д. Нурксе "Only child", в якому йдеться про те, як батько проводить час зі своєю дочкою від її народження. Актуалізація концепту ДИТИНА відбувається у тексті вірша експліцитно, шляхом використання словосполучення *newborn daughter*. На те, що це дитина автора, а не чиясь інша, вказує присвійний займенник *my*. Емоційний стан батька імпліцитно передається через його дію *I cradled* (лагідно тримав) та зазначення того, що відчуття серцебиття дитини витягло його зі стану шоку (*the heartbeat pull me out of shock*). В зазначеному уривку лексема *heartbeat* є концептуальною метонімією і стоїть замість цілого – дитини. Остання строка першої строфи *her lips were the shape of a nipple* являє собою стилістичний прийом інакомовлення і є засобом актуалізації концепту ГРУДНЕ ВИГОДОВУВАННЯ, який асоціюється з позитивними емоціями, адже дитина під час годування грудьми відчуває безпеку, комфорт, спокій, гармонію. Крім того, концептуальна метонімія СОСОК стоїть замість МАТИ, уможлиблює висновок про те, що дитина народилась у повній, люблячій родині. Подальше розгортання вірша змальовує ситуації, в яких батько проводить час із дочкою у парку, на гойдалці, вдома: *and she shows me/the cartwheel, the skip, the tumble,/the tricks performed at leisure in midair/...Always we passed the seesaw/ on the way to the swings*. Змалювання трюків, які зазвичай виконують здорові, веселі діти під час прогулянок, а також стереотипне фонове знання про те, що діти люблять гойдалки, викликає асоційовані емоції щастя, радості.

Під час прогулянки батько пригадує закон рівноваги (*I remember the principle of the lever*) і вдається до хитрощі, щоб дочка змогла його переважити: *I sit the child at one end, / I sit near the center*. Усвідомлення дівчинкою своєї значущості і сили для того, щоб переважити батька, стає для неї новим джерелом радості: *at once she has power / to lift me off the earth / and keep me suspended / by her tiny weight, she laughing*. Така гармонія відносин між батьком та дитиною, коли він дозволяє їй вірити в те, що їй хочеться вірити, дозволяє читачеві зрозуміти, що в родині панує любов та взаєморозуміння. Емоції, що асоціюються з такою ситуацією, є виключно позитивними, а отже, і загальну тональність цього вірша визначаємо як оптимістичну.

Однак, враховуючи той факт, що асоціації належать до звичайних стереотипних зв'язків, утворених в пам'яті між явищами, які належать одній ментальній площині досвіду [4], вважаємо когнітивну операцію асоціювання важливим фактором реалізації лише оптимістичної та песимістичної тональностей поетичних творів, оскільки ситуації, змальовані в таких творах, не виходять за рамки певного ментального простору і не містять незвичайних елементів, тобто не залишають місця неочікуваним елементам.

На відміну від оптимістичної та песимістичної тональностей, основним когнітивним механізмом тональності комічної визнається інконгруентність [11, с.60], тобто викриття різного роду невідповідностей, порушення мовних, мовленнєвих, логіко-понятійних, онтологічних норм. Крім того, важливу роль у творенні комічної тональності відіграє ефект неочікуваності [1, с.35]. Все це накладає обмеження на дію когнітивного процесу асоціювання під час сприйняття поетичних творів з комічною тональністю, оскільки асоціюванням є таке встановлення зв'язків між ідеями та образами, в якому немає нічого несподіваного, адже ці ідеї перебувають в одній площині досвіду [4].

Тому когнітивним механізмом реалізації комічної тональності визнаємо *bicoçia-цiю* (інконгруентність в термінах В.О. Самохіної). Термін «бісоціація» належить А. Кестлеру (А. Koestler), який запропонував позначати ним прийом створення нових ідей. Когнітивна операція бісоціювання ґрунтується на сприйнятті ситуації або ідеї в двох асоціативних контекстах, які є узгодженими між собою, але несумісними [16, с.35]. Комічний ефект виникає внаслідок несподіваного переходу думки з одного асоціативного контексту до іншого, результатом якого повинен бути бісоціативний шок, тобто несподіванка.

Прикладом такого поєднання несумісних асоціативних контекстів є віршований твір С. Хофенштейна "To a chubby little girl, aged three":

*The jungle is a kind of grove
Where lions, apes and rajahs rove;
It's not the kind of place that I
Should choose to live in, or to die;
Yet I should just as soon be in it
As hear your blab another minute.*

У першому рядку вірша за допомогою стилістичного прийому літоти «джунглі» (*jungle*) уподібнюються «лісочку» (*grove*) і, таким чином, створюється перша невідповідність на основі опозиції «логічне / нелогічне» [1, с.60], адже джунглі й насправді є різновидом лісу, однак кількість дерев та густота їх проростання зовсім не така, як у невеличкому лісочку. Другий рядок також містить невідповідність, яка ґрунтується на опозиції «реальне / нереальне», і змальовує хижих звірів (*lions, apes*) та раджив (*rajahs*),

які прогулюються разом по джунглях. Порушення сполучуваності лексичних одиниць на позначення хижих звірів та людей створе стилістичний прийом зевгми та сприяє створенню гумористичного ефекту. Загалом, незважаючи на навмисне применшення розмірів джунглів та співіснування в них звірів з людьми, ця місцина визнається небезпечною та небажаною для перебування. Змалювання диких хашів, сповнених диких звірів, активує у читачів фрейм НЕБЕЗПЕЧНА СИТУАЦІЯ і викликає асоційоване з такою ситуацією сподівання на те, що цієї ситуації треба уникати. Однак наступні рядки сприяють створенню ефекту ошуканого очікування [6, с.108], оскільки батько маленької дівчинки раптово віддає перевагу цій небезпечній місцині перед перебуванням поряд з дочкою. Причиною такого вибору стає постійне «базікання» (*blab – n. talking carelessly or too much*) маленької дитини, хоча цей і є нормальним з точки зору стереотипного знання про трирічних дітей. Таким чином, очікування читача ошукуються і відбувається зсув ментальної настанови, який, слідом за Р. Цуром, тлумачимо як результат змін у характері та змісті стереотипного знання або уявлення про певний фрагмент картини світу [17, с.11-12]. Вербалізовані текстові ситуації підводимо під два протилежних асоціативних контексти (концепти) БЕЗПЕКА vs НЕБЕЗПЕКА. Шляхом лінгвокогнітивної процедури перехрещення цих концептів породжується нове трактування безпеки з позиції батька маленької дитини: *навіть сусідство з дикими звірами у джунглях здається блаженством порівняно з незмовкною балаканиною малечі*. Когнітивна операція бісоціації сприяє переструктуруванню досвіду читачів. Таким чином, несподіваний перехід від одного асоціативного контексту до іншого, в результаті якого джунглі осмислюються як небезпечне місце, в якому можна схватись від небезпечної дитини, призводить до виникнення бісоціативного шоку та сприяє усвідомленню порушення логіки, протиріччя, що призводить, в свою чергу, до виникнення гумористичного ефекту і сприяє реалізації гумористичної тональності.

Висновки. Таким чином, когнітивна операція асоціювання сприяє реалізації оптимістичної та песимістичної тональностей, оскільки активується на основі стереотипних зв'язків, утворених в пам'яті між одиницями одного й того самого фрейму. Натомість комічна тональність, в основі якої лежить порушення мовних, мовленнєвих, логіко-понятійних, онтологічних норм, ґрунтується на когнітивній операції бісоціювання. Така операція забезпечує несподіваний перехід від одного фрейму до іншого і сприяє виникненню бісоціативного шоку. Подальшою *перспективою дослідження* є визначення мовних чинників реалізації тональності поетичних творів.

Список літератури

1. Болдирева А.Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П.Г. Вудхауза): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Болдирева Анжела Євгенівна. – О., 2007. – 199с.
2. Вандриес Ж. Язык: Лингвистическое введение в историю / Ж. Веридес. – М.: Соцэкгиз, 1937. – 409 с.
3. Васильева А.Н. Лексический аспект ассоциативного развертывания поэтических текстов О.Э. Мандельштама: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Васильева Анна Анатольевна. – Томск, 2004. – 229 с.
4. Винославська О.В. Психологія: навчальний посібник [Електронний ресурс] / О.В. Винославська. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya/zmist.htm

5. Залевская А.А. Введение в психолингвистику / А.А. Залевская. – М.: Российский гос. гуманитарный ун-т, 2000. – 382 с.
6. Марина О.С. Контрастивні тропи й фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Марина Олена Сергіївна. – К., 2004. – 204 с.
7. Приходько А.И. Проблемы эмоций в зарубежной социальной психологии / А.И. Приходько // Вопросы психологии. – 2009. - № 1. – С. 141-152.
8. Проскуряков М.П. Концептуальная структура текста: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / Проскуряков Максим Русланович. – СПб., 2000. – 330 с.
9. Роднянский В.Л. О роли ключевого слова в понимании текста // Психолингвистические проблемы семантики и понимания текста / В.Л. Роднянский. – Калинин: Калининский гос. университет, 1986. – С. 106 – 114.
10. Самарин Ю.А. Очерки психологии ума / Ю.А. Самарин. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. – 504 с.
11. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка: монография. – Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2008. – 356 с.
12. Сельченко К.В. Психология художественного творчества / К.В. Сельченко. – Минск: Харвест, 1999. – 752 с.
13. Судомоина Е.Б. Языковые средства выражения ассоциативных связей в тексте (на материале современного английского языка): автореф. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «германские языки» / Е.Б. Судомоина. – К., 1989. – 17 с.
14. Чабаненко В.А. Асоціація як універсальний чинник мовного розвитку / В.А. Чабаненко // Мовознавство. – 2005. - № 3-4. – С. 132-137.
15. Червинский П.П. Семантика слова в системе стихотворного целого: на материале поэзии С. Есенина и Д. Кедрина / П.П. Червинский. – Т.: Підручники і посібники, 2006. – 155 с.
16. Koestler A. The Act of Creation / A. Koestler. – N.Y.: The Macmillan Company, 1964. – 751 p.
17. Tsur R. Towards a theory of Cognitive Poetics / R. Tsur. – Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1992. – 214p.

Мороз Е. Л. Когнитивные операции ассоциации / бисоциации как фактор реализации тональности поэтических текстов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1.369-373.

В статье определены когнитивные операции ассоциации и бисоциации, а также обоснована их роль в процессе реализации разных видов тональности поэтических текстов.

Ключевые слова: когнитивная операция, ассоциация, бисоциация, тональность.

Moroz O. Cognitive operations of association / bisosiation as a factor of creating poetical tonality // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.369-373.

The article defines such cognitive operations as association and bisosiation and reveals their role in the process of creating poetical tonality.

Key words: cognitive operations, association, bisosiation, tonality.

Поступила до редакції 26.04.2012 р.

УДК 811.16'373.211 : 008

**Славянская отапеллятивная урбанонимия как способ
языкового воплощения кодов культуры**

Никитина Ю.Л.

*Витебский государственный университет,
г. Витебск, Республика Беларусь*

Статья посвящена проблеме сопоставительного изучения урбанонимных текстов славянских стран. Предпринятый автором анализ названий позволил выявить комплекс кодов культуры, которые реализуются в отапеллятивной урбанонимии славян.

Ключевые слова: *урбаноним, славянская урбанонимия, код культуры.*

Актуальность. Специфические черты национальных урбанонимных текстов обуславливаются как особенностями языковых систем, так и культурно-историческими традициями. В урбанонимах отражается своеобразие восприятия и осмысления человеком действительности, проявляются специфические черты ментальности народа. Лингвокультурология изучает круг проблем, касающихся взаимодействия языка и культуры. В рамках семиотического подхода культура интерпретируется как единство основополагающих кодов, одним из способов языкового воплощения которых являются названия внутригородских объектов как фрагмент языковой картины мира.

Цель настоящей работы – выявить и сопоставить коды культуры, объективирующиеся в отапеллятивной урбанонимии славян. *Материалом* исследования послужили названия внутригородских объектов на территориях Беларуси (Минск, Витебск, Брест), Польши (Варшава, Зелена-Гура) и Болгарии (София, Пловдив).

С учетом теоретических разработок А.М. Мезенко [1], В.В. Красных [2, с. 231-257], С.М. Толстой [3] в системе отапеллятивных наименований внутригородских объектов славян выделяем следующие коды культуры: физико-географический, пространственный, предметный, антропоморфный, ботанический, зоологический, эмоционально-характерологический, идеологический.

Выразителем *физико-географического кода культуры* являются названия, отражающие естественные особенности объекта: а – размер, конфигурацию: *Круглый пер., Малая ул.; Dlugaul., Zagietaul.; ул. Простор, Стрѣмнаул.; б* – характер почвы, форм рельефа, климата: *Песочная ул., Овражный пер.; Górskaul., Glebowaul., ul. Toriel; ал. Горскипѣт, ул. Рудозем, ул. Порой.* В целом наименования, реализующие рассматриваемый код, характерны для урбанонимии славян и являются одними из наиболее ранних по времени возникновения, поэтому на современном этапе их количество ограничено.

Пространственный код культуры эксплицируется при помощи урбанонимов, указывающих на другой объект, относительно которого номинируется внутри го-

родской. Это может быть естественный природный или сельскохозяйственный объект (*Надпрудная ул., Подлесная ул., Садовая ул.; ul. Stawy, ul. Wygonul., PrzyWodzie, al. NaSkarpie; ул. Бистра река, ул. Зелена поляна, ул. Белатачешма, ул. Градина*), элементы планировочной структуры города (*Загородная ул., Северная ул.; Spadowaul., ul. Przesmyk; Центральна ул., Крайна ул.*), объект производства (*Автозаводская ул., Фабричная ул.; Browarnaul., Sukrowiczaul.; Заводска ул., Леярна ул.*), гражданский объект, служба социальной сферы (*Клубный пр., Амбулаторная ул.; Bankowupl., Parkingowaul.; Музейна ул., ул. Стадион*); элементы устройства железнодорожной станции или транспортное предприятие (*Паровозный пер., Локомотивный пер.; Portowaul., Sygnalowaul.; ул. Локомотив, Семафорска ул.*), учебное заведение (*Вузовский пер., Uniwersyteckaul., Училищна ул.*), архитектурный объект, существующий в настоящее время или существовавший ранее (*Дворцовая ул., Лютеранский сквер; Palacowaul., Klasztorraul.; ул. Старатаводеница, Съборна ул.*), торговый объект: *Магазинная ул.; Rynkowaul.; ул. Пазарище.*

В славянской урбанонимии наряду с пространственным реализуется *предметный код культуры*, связанный с предметами, заполняющими пространство. В белорусской и болгарской урбанонимных системах языковые единицы, отражающие расположение объектов материального производства через посредство названий продуктов деятельности, не получили распространения и представлены единичными примерами: *Параашотная ул., Ковровая ул.; ул. Металл, ул. Мрамор*. Несколько иную ситуацию наблюдаем в польской урбанонимной системе. Наибольшее распространение подобные наименования получили во второй половине XX в. и, как правило, символизируют собой материальные изделия рук человека. В большинстве случаев они имеют гнездовую локализацию и не располагаются рядом с объектами производства [4, с. 304]: *Welwetowaul., Czekoladowaul., Komputerowaul., ul. Jantar, Dukatowaul., ul. Kabrialetu*. При этом набор лексем, используемых при наименовании внутригородских объектов в разных славянских городах, заметно различается. Такие слова предметной лексики, как, например, названия продуктов питания, текстильных изделий и т.п., широко применяются в польской урбанонимной системе. Тогда как в белорусском и болгарском топонимных текстах подобные лексемы используются прежде всего в ойкодомонимном поле (названия магазинов, клубов, мастерских, кафе и т.п.).

Топоморфный и предметный коды тесно связаны и свойственны всем славянским урбанонимным системам, однако проявляются с разной степенью интенсивности. Количество польских наименований, отражающих особенности внутригородского объекта, явившиеся результатом материальной деятельности человека, составляют около 14 %. Тогда как в белорусском и болгарском урбанонимиконах на их долю приходится 4% и 2,5% соответственно.

Антропоморфный код культуры объективируется при помощи отопеллятивных урбанонимов, мотивирующей основой для которых стали наименования лиц в связи с их принадлежностью к определенной общности (профессиональной, военной, национальной, сословной, религиозной): *Кузнечная ул., Татарский сквер, пр-т Победителей, ул. Связистов; ul. Kiprów, Włoskaul., ul. Kosiarzy, Fraciszkańskaul., ul. Bombardzierów; Кожухарскаул., ул. Доброволец, Княжеска ул., Казашка ул., ул. Софийски воин* и др. Наиболее характерным для белорусской урбанонимии является использование в качестве названий внутри городских объектов слов, символизирующих ту или иную профессию и слов, отражающих принадлежность лиц к определенной общности: *ул. Авиаторов, ул. Строителей, парк Челюскинцев*. В белорусском ур-

банонимиконе подобные наименования появились в советское время и лишь формально мотивированы названиями лиц по роду деятельности. У западных славян до настоящего времени сохранилось незначительное количество исконных названий по ремеслу (*Piekarskaul.*, 1416 г.; *Garbarskaul.*, 1770 г.). В целом же для польской урбанонимной системы свойственно преобладание наименований с нейтральной общественно-политической окраской, мотивированных сообществами людей по самым разнообразным признакам: *ul. Woziwody*, *ul. Skazanców*, *Panieńskaul.*, *ul. Humanistów*. У болгар названия по отношению к профессиональной принадлежности лиц немногочисленны и мотивированы прежде всего наименованиями традиционных видов деятельности: *Грънчарска ул.*, *Златарска ул.* Отличительной чертой болгарской урбанонимии является количественное доминирование наименований, в основе которых названия символических объединений лиц по их связи с революционно-освободительным движением: *ул. Народнибудители*, *ул. Хайдутти*, *ул. Въстаник*.

Рассматривая антропоморфный код культуры, отметим названия, связанные с сословной дифференциацией жителей. Сословная расслоенность населения нашла отражение в польской и болгарской урбанонимии: *Królewskaul.*, *Wieśniaczaul.*, *Ziemiańskaul.*; *Княжеска ул.*, *ул. Войвода*, *ул. Комините*. Для современной белорусской урбанонимии наименования, связанные с сословной дифференциацией жителей, нехарактерны.

Анализ языкового материала позволил выявить антропоморфный код культуры во всех исследованных урбанонимных системах, однако наибольший процент наименований (около 8 %), объективирующих данный код, приходится на польский урбанонимикон. В Беларуси и Болгарии таким названиям принадлежит немногим более 6% от общего количества урбанонимов.

Ботанический код культуры эксплицируется при помощи отапеллятивных названий внутри городских объектов, соотносимых с названиями мифлоры. В основе ботанических урбанонимов содержатся названия пород деревьев, кустарников, цветов, плодов (*ул. Сосновый Бор*, *Язминовая ул.*, *Ягодная ул.*, *Васильковая ул.*; *Trawiastaul.*, *al. Róż*, *ul. Tarninu*, *Viraczanaul.*; *Хвойна ул.*, *ул. Бръшлян*, *ул. Черешаул.*, *Бяларцис*). В белорусском урбанонимном тексте ботанические наименования насчитывают 78 единиц, среди которых почти отсутствуют названия цветочных растений. В настоящее время наибольшее количество таких названий (7 единиц) зафиксировано в Бресте: *Тюльпановая ул.*, *Пионовая ул.* И наоборот, болгарским ботаническим урбанонимам более всего свойственна мотивация названиями цветочных растений: *ул. Пирински еделвайс*, *ул. Бяларужа*, *ул. Гладиола*. Нами зафиксировано 266 урбанонимов, имеющих в своем составе названия растительного мира Болгарии. Ботанические наименования широко представлены в польском урбанонимиконе, где насчитывают 413 единиц. Только в топонимном тексте городов Польши зафиксированы языковые единицы, в основе которых находятся названия экзотических видов растительности: *Kaktusowaul.*, *Bananowaul.*, *Oliwkowaul.* Отдельно выделим подгруппу польских наименований, мотивированную названиями различных видов грибов: *ул. Maślaków*, *ул. Trufle*, *ул. Prawdzieka*.

В ботанических внутригородских наименованиях находят отражение представления наших предков о защитной и лечебной функции определенных видов растений. Из деревьев славяне больше всего почитали дуб, березу, сосну и др. Поэтому не случайно, а закономерно, что во всех исследованных городах зафиксированы топонимы, мотивированные названиями этих пород деревьев: *Березовая ул.*, *Brzozowaul.*, *ул. Бреза*; *Сосновая ул.*, *Sosnowaul.*, *ул. Бор* и др.

Зоологический код культуры объективируется в урбанонимах, мотивирующей ос-

новой для которых являются наименования фауны: *Голубиная ул., Журавлиная ул.; Jeleniaul., ul. Zimorodka; ул. Светулка, ул. Кукувица.* В белорусском и болгарском городских топонимиконах зоологический код реализуется главным образом в наименованиях, мотивированных названиями птиц. В польской урбанонимной системе зафиксированы языковые единицы, в основе которых наименования животных (*ul. Sarny, ul. Wiewiórki*), птиц (*ul. Ibis, Papuziaul.*), рыб (*Jesiotrowaul., Łososiowaul.*), насекомых (*ul. Biedronki, Gąsieniczowaul.*). В настоящее время данный код западно ориентированный. Ни в восточно-, ни в южнославянском урбанонимиконах фаунистические наименования не получили такого распространения, как в западнославянском.

Эмоционально-характерологический код культуры нашел воплощение в урбанонимах, называющих внутригородские объекты по производимому впечатлению: *Звонкая ул., Красивая ул., Приветливая ул.; Chlubnaul., Baśniowaul., Dorodnaul.; ул. Paй, Милосърдна ул., ул. Вечерна прохлада.* Условно отнесем к данному коду и «цветовые» наименования (*Золотая ул., Błękitnaul.*). В пределах болгарского урбанонимного текста нам встретились только наименования типа *Разцветна ул., Пъстрацветна ул.* Как и предыдущий, данный вид кодирования культурно маркированной информации свойственен прежде всего западнославянской урбанонимной системе. В исследованных городах Польши отопеллятивные эмоционально-характерологические урбанонимы составляют почти 5% от общего количества наименований, а в Беларуси Болгарии на их долю приходится около 1,5%.

Идеологический код эксплицируется с помощью урбанонимов по связи с абстрактным понятием. В белорусском урбанонимном тексте распространенными являются наименования-символы, появившиеся в советское время и имеющие яркую политическую маркированность: *Социалистическая ул., Революционная ул.* В настоящее время на смену этим идеологически устаревшим наименованиям приходят названия в честь символов существующего строя: *Республиканская ул., пр. Независимости.* Миропонимание и мироощущение болгарского народа особенно четко фиксируется в идеологическом коде культуры. Внутригородские названия воплощают историческое прошлое Болгарии (*ул. Пробуда, ул. Освобождение, ул. Класоваборба*), ее настоящее и будущее (*ул. Победа, ул. Преображение, ул. Обновление, ул. Светълът*). Для польской урбанонимии наименования, имеющие идеологическую маркированность, не характерны и представлены единичными примерами: *ul. Odrodzenia, pl. Konfederacji.*

Одни и те же названия могут выступать экспликаторами различных кодов. Так, болгарские урбанонимы, мотивированные наименованиями-мемориалами, фиксирующими определенное отношение к тем или иным лицам по их связи с национально-освободительным движением, типа *ул. Български воин, ул. Храбрец*, эксплицируют одновременно идеологический, антропоморфный и духовный коды культуры. Отметим, что духовный код объективируется во всех группах наименований, так как он «изначально аксиологичен и пронизывает все наше бытие» [2, с. 256].

Выводы. Несмотря на то, что коды культуры универсальны по своей природе, они с разной степенью интенсивности объективируются в языковых картинах мира белорусского, польского и болгарского социумов. Результаты исследования славянских внутригородских наименований, мотивированных апеллятивами, показали, что в восточно-славянском урбанонимиконе количественно и качественно преобладают языковые единицы, воплощающие антропоморфный, пространственный и идеологический коды культуры; в западнославянском – антропоморфный, пространственный, предметный, ботанический и зоологический; в южнославянском – ботанический, идеологический и пространственный. Учитывая комплекс кодов культуры, реализа-

цией которых служат урбанонимы, можно сделать вывод о том, что зачастую внутригородские наименования приближаются по своему значению к символам, заключающим в себе определенную идею. В пределах славянских отапельлятивных внутригородских наименований присутствуют следующие основные идеи: идея свободы, союза, единения, народовластия, эстетическая и культурно-просветительская.

Данная работа будет способствовать более глубокому познанию свойств славянской урбанонимии и поможет в выявлении особенностей менталитета славян, национального своеобразия каждого из славянских городов. Исследуемые в статье названия внутригородских объектов содержат страноведческую информацию и могут найти применение на практических занятиях по русскому, польскому и болгарскому языкам.

Список литературы

1. Мезенко А.М. Урбанонимия как язык культуры / А.М. Мезенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). №2. Часть 1. –С. 388-392.
2. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций/В.В. Красных. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2002.
3. Толстая С.М. К понятию культурных кодов / С.М. Толстая // Славянская этнолингвистика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ethnolinguistica-slavica.org>.
4. Handke K. Słownik nazewnictwa Warszawy/K. Handke. – Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1998.

Nikitina Y.L. Slov'jans'ka otapellyativna urbanonimija yak sposib movnogo vtivlenija kodiv kul'tury // Uchenie zapiski Tavricheskogo natsional'nogo univ'ersiteta im. V.I. Vernad'skogo. Serija «Filologija. Soціальni komuniკაციї». – 2012. – T.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 374-378.

Стаття присвячена проблемі порівняльного вивчення урбанонімних текстів слов'янських країн. Зроблений автором аналіз назв дозволив виявити комплекс кодів культури, які реалізуються в отапельлятивній урбанонімії слов'ян.

Ключові слова: урбанонім, слов'янська урбанонімія, код культури.

Nikitina Y.L. Slavic otapellative urbanonym system as the way of the linguistic embodiment of cultural codes // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernad'skogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.374-378.

The article is devoted to the problem of the comparative analysis of the study of Slavonic countries' urbanonymic texts. In the result of the analysis the author reveals a set of cultural codes implemented in otapellative urbanonym system.

Key words: urban name, Slavonic urbanonymy, common name, cultural code.

Поступила в редакцію 15.04.2012 г.

УДК 811.111.'42

**Особливості репрезентації емоційності
в текстах англомовних авторських казок**

Пікалова А.О.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»,
м. Харків, Україна*

У статті проаналізовані засоби вираження емоційності в текстах англомовних авторських казок; виявлені особливості репрезентації емоційності в текстах казок Оскара Уайльда; виокремлено емотивні концепти, що репрезентують емоції у текстовому просторі авторської казки.

Ключові слова: *емоція, емотивний концепт, авторська казка.*

Мова постає не лише інструментом людської комунікації та засобом інформаційного обміну учасників комунікації, але й відображає емоційний стан мовців в акті комунікації. Емоції визначають як багатогранні явища, що характеризуються суб'єктивністю та плінністю, що, у свою чергу, ускладнює процес їх опосередкування у мовленні. Емоції охоплюють усе життя та діяльність людини і широко відображені засобами мови [4, с. 153]. Не аби який інтерес для досліджень викликає аналіз емотивних мовних засобів і механізмів впливу їх на людину.

Постановка проблеми. Багатоаспектність проблеми вираження емоцій у мові зумовлює існування різноманітних підходів до її дослідження. В сучасній науці виділяють психолінгвістичний напрям як один із напрямів, в руслі якого вивчаються емоції. У психолінгвістиці, відповідно до філософського принципу співставлення раціонального й ірраціонального, розмежовують два види мовленнєвого впливу: раціональний і емоційний. Емоції розглядають як особливий клас суб'єктивних психологічних станів, що відображаються у формі переживань, відчуттів приємного або неприємного, відношення людини до світу та інших людей [12, с. 89].

Актуальність роботи зумовлена загальною антропоцентричністю й емотіологічною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень, зорієнтованих на вивчення всього розмаїття діяльності людини, втіленої в явищах мови, у способах мовленнєвої поведінки мовців, відображеної в текстах авторської казки.

Казка виступає одним із унікальних способів розуміння і зображення світу й людини, яскравим і своєрідним способом категоризації світу. Для сучасної лінгвістики актуальною виступає антропоцентрична спрямованість і розвиток когнітивної лінгвістики, які й визначають вивчення лінгвостилістичних особливостей літературної казки в рамках когнітивної парадигми [1, с. 10].

Об'єктом дослідження обрані мовні засоби вираження емоційності у текстовому просторі англомовної казки. *Предметом* дослідження стали особливості репрезентації емоційності у текстах англомовних казок.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У руслі сучасних наукових досліджень проблема вивчення емоційної мовленнєвої поведінки людини привертає сьогодні увагу багатьох науковців [2; 3; 9; 11; 12; 14; 15; 16]. Лінгвістів на самперед цікавить класифікація емотивної лексики, емотивність на синтаксичному рівні, емотивність художнього тексту, а також питання міжкультурної специфіки вербальної та невербальної маніфестації емоцій. Учені вирізняють фундаментальні або базові емоції, кількість яких варіюється з погляду представників різних шкіл.

У науковій літературі емоції розуміють як одну з форм відображення, розуміння та оцінки об'єктивної дійсності, іншими словами емоції розглядають як особливу своєрідну форму пізнання і розуміння дійсності. У емоціях людина являється одночасно і об'єктом, і суб'єктом; емоції пов'язані з потребами, що базуються на ґрунті мотивів діяльності людини [8]. Вивчення проблеми відображення емоцій у мовленні з позицій когнітивізму дозволяє науковцям говорити про концепти емоцій або емотивні концепти.

Звернення до вивчення лінгвостилістичних особливостей літературної казки з позицій концептуального підходу вимагає виявлення концептуального змісту тексту казки. Учені зауважують, що основними концептами літературної казки є емотивні концепти ДОБРО і ЗЛО, концепти ЧАРІВНИЦТВО і ДИВО, які разом з концептом ЛЮДИНА формують основу концептуального змісту тексту літературної казки. У наукових розвідках доведено, що автори казок будують сюжет на протистоянні емотивних концептів ДОБРО і ЗЛО, що мають своє лінгвістичне втілення у вигляді дій персонажів казки і виражаються лексичними засобами з позитивними або негативними конотаціями, нейтральними лексичними засобами, що отримують цю конотацію в контексті, а також різноманітними стилістичними засобами, що допомагають створити яскравий, багатий фарбами образ цих емотивних концептів [11, с.349].

Більшість науковців підходять до вивчення емоцій у дитячій літературі з позицій когнітивної лінгвістики [5; 10; 11]. У центрі вивчення науковці ставлять базові емотивні концепти та їх репрезентацію в творах для дітей. Ядром емотивних концептів являються базові емоції. Емотивні концепти формують емоційний простір тексту, що вміщує певну емоційну інформацію [11, с.395]. У дитячому англomовному казковому дискурсі науковці приділяють увагу вивченню лінгвістичних засобів репрезентації емотивних концептів РАДІСТЬ, СТРАХ, ЗЛІСТЬ, ЖАЛЬ, ДОБРО і ЗЛО та деяких інших.

Мета роботи – проаналізувати засоби вираження емоційності в текстах англomовних авторських казок (на матеріалі казок Оскара Уайльда).

Мета наукової розвідки передбачає розв'язання таких *завдань*: виявити засоби вираження емоційності в текстах казок; описати засоби вираження емоційності на різних рівнях мови у текстах казок О. Уайльда; виокремити особливості репрезентації емоційності в текстах авторських казок, що аналізуються.

Матеріалом дослідження слугували англomовні казки Оскара Уайльда.

Виклад основного матеріалу. Казки Оскара Уайльда призначені для дітей різного віку та написані у формі поетичної прози, містять у собі красу авторського мовлення, ритмічні якості тощо. Сам автор часто говорив про страждання та жаль в його казках. О. Уайльд вважав хвилювання, страждання, смуток, жаль частиною людського життя на довгому шляху до щастя. Усі ці душевні хвилювання роблять людину здатною глибоко відчувати емоції, розуміти почуття любові [7, с.178].

Казки О. Уайльда мають наповнення емоціями негативного вмісту ПЕЧАЛЬ, СУМ, СМУТОК, ЖАЛЬ, СТРАЖДАННЯ, ХВИЛЮВАННЯ тощо. Вважаємо за необ-

хідне зупинитися на особливостях репрезентації у казках автора емотивних концептів ПЕЧАЛЬ, СТРАЖДАННЯ, оскільки дані концепти відрізняються специфічною своєрідністю засобів передачі їх у текстах казок О.Уайльда та являються базовими (ключовими).

У казках О.Уайльда емотивні концепти ПЕЧАЛЬ і СТРАЖДАННЯ на лексичному рівні в авторському мовленні представлені або прямою номінацією, або репрезентуються за допомогою описової лексики, або лексики, що виражає емоції. В аналізованому ілюстративному матеріалі знаходимо основний тип номінації даних концептів, що здійснюється за допомогою предикативного вживання прикметників і прислівників. Емотивний концепт ПЕЧАЛЬ репрезентується в казці “TheHappyPrince” таким чином: *sorrow, tobesorry, tobesosad, amarkofdisrespect, the beggars weresittingat the gates, two little boys werelyingino neano the r’sarmstotryto keep the mselveswarm* [13, с.27–38]. СТРАЖДАННЯ, як емотивний концепт, репрезентований у цій же казці за допомогою таких мовних одиниць: *suffering, ugliness, misery, tobecrying, eyes filled withtears* [13, с.27–38]. У зазначеній казці на противагу цим емотивним концептам постає концепт ЩАСТЯ. На лексичному рівні він репрезентується таким чином: *happy, to be admired, to be glad, to look like an angel* [13, с.27–38]. Концепт РАДІСТЬ також знаходить своє відображення в казці “TheHappyPrince”: *todance, playgames, laugh, tomakemerry* [13, с.27–38]. Цікавою є репрезентація емотивних концептів, притаманних текстам казок ЧАРІВНИЦТВО і ДИВО. Одним із головних героїв казки “TheHappy Prince” є статуя щасливого принца, яка розмовляє з ластівкою. На рівні мовлення персонажу (статуї принца) репрезентовані ці концепти і вміщені в таку фразу: *“Dearlittle, Swallow,” said the Prince, “you tell me of marvelous things, but more marvelousthanany thing ist hesuffering of menand of women. Thereis no Mystery sogreat as Misery”* [13, с.36]. Це можна визначити як ідею даної казки, яка має певну філософську наповненість. Досить незвичною, навіть ще більш фантастичною, ніж увесь сюжет казки, виявляється її кінцівка (розмова Бога з Янголом).

У казці “The Night in galeand the Rose” знову репрезентовані емотивні концепти ПЕЧАЛЬ і СТРАЖДАННЯ, які вербалізовані різними мовними одиницями: *sorrow, eye sffilledwith tears, myhear twill break, pain, the secret of the Student’s sorrow, tobefraid, sacrifice* [13, с.39–46]. У казках О.Уайльда емоції жалю, смутку, страждань так тісно переплелись між собою, що їх можна розрізнити лише з точки зору номінативності, тобто стосовно використання лексичних одиниць, які використовують для прямого називання цих емоцій. Емотивні концепти ПЕЧАЛЬ і СТРАЖДАННЯ у казці “The Nightinga leand the Rose” репрезентовані на синтаксичному рівні. Автор часто використовує окличні речення: *“What a pity it is that they do not mean anything, or do any practical good!”* [13, с.44]. Повтори частотне явище в казках автора: *“One red roseis all I want, ...onlyoneredrose”* [13, с.42], *“Behappy, behappy”* [13, с.43]. У цій казці з’являються також концепти МУДРІСТЬ, ПРИСТРАСТЬ, КОХАННЯ, СМЕРТЬ, ЖИТТЯ, МРІЯ, СЕРЦЕ: *“passion has made his face like paleivory...”*; *“yet Love is better than Life”*; *“Death is a great price to pay for a red rose...and Life is very dear to all”*; *“What is the heart of a bird compared to the heart of a man?”* [13, с.39–46]. У тексті казки “The Nightin gale and the Rose” простежується емотивний концепт ЩАСТЯ, вербалізований висловом: *“Behappy”* [13, с.43]. Наприкінці казки репрезентовано концепт ЗЛІСТЬ: *“saidthestudentangrily”* [13, с.46]. Окличне речення *“Wha tasilly thing Loveis!”* [13, с.46] репрезентує емотивний концепт РОЗЧАРУВАННЯ.

Аналізуючи текст казки Оскара Уайльда “The Selfish Giant”, базовим виявляється емотивний концепт ЗЛІСТЬ. Для тексту казки характерним є емотивний концепт ЩАСТЯ: “*How happy weare here!*” [13, с.47]; “*soglad*” [13, с.50]. Як зазначалося вище, базовим емотивним концептом казок О.Уайльда є концепт ПЕЧАЛЬ, який репрезентованою у тексті даної казки: “*the Giant felt very sad*” [13, с. 50]; “*his eyes weres of ull of tears*” [13, с.50]. Уцїй казці репрезентований емотивний концепт ЗДИВУВАННЯ: “*herub bed hise yes in wonder*” [13, с.52].

У тексті казки “The Devoted Friend” [13, с.53–67] знову репрезентовані типові для художнього мовлення Оскара Уайльда емотивні концепти (ПЕЧАЛЬ, ЩАСТЯ, ЗЛІСТЬ, РОЗЧАРУВАННЯ, ЗДИВУВАННЯ, КОХАННЯ). Виокремлюємо у тексті казки також концепт ДРУЖБА. Для репрезентації деяких емотивних концептів у тексті казки використані окличні речення. Так, наприклад: ЗЛІСТЬ: “*What a sillyquestion!*” [13, с.54]; ЩАСТЯ: “*How lucky!*” [13, с.59]; ПЕЧАЛЬ: “*Ah! That is always a very dangerous thing to do!*” [13, с.67] та інші.

У текстах казок О.Уайльда “The Star Child” [13, с.68–83], “The Young Prince” [13, с.95–109], “The Fisherman and His Soul” [13, с.128–156] репрезентовано ключові емотивні концепти (ПЕЧАЛЬ, СТРАЖДАННЯ, ЗЛІСТЬ, СТРАХ, РАДІСТЬ, ЗДИВУВАННЯ, ЗЛІСТЬ, СТРАХ, КОХАННЯ, ЧАРІВНИЦТВО і ДИВО).

Висновки дослідження. Проведений аналіз дає змогу зробити *висновки*, що у текстах казок О.Уайльда емоційність найяскравіше репрезентована на лексичному рівні в авторському мовленні. В аналізованому ілюстративному матеріалі виокремлюємо основні емотивні концепти, що найчастіше вербалізовані за допомогою предикативного вживання прикметників і прислівників, дієслів на позначення емоційних станів героїв казок. Для художнього мовлення автора характерним є використання повторів та окличних речень, що репрезентують емотивні концепти на синтаксичному рівні. Найбільш поширеним серед емотивних концептів у текстах казок Оскара Уайльда виявляються ПЕЧАЛЬ і СТРАЖДАННЯ, ДОБРО і ЗЛО, ЩАСТЯ, РАДІСТЬ, ЗЛІСТЬ, СТРАХ, РОЗЧАРУВАННЯ, ЧАРІВНИЦТВО і ДИВО, ЗДИВУВАННЯ. Також простежуються в казках автора емотивні концепти МУДРІСТЬ, МРІЯ, КОХАННЯ, ПРИСТРАСТЬ. Засоби вираження емоційності в усіх казках автора типові для кожного з репрезентованих емотивних концептів.

Здійснений у роботі аналіз засобів вираження емоційності та особливостей їх репрезентації у текстах казок Оскара Уайльда відкриває *перспективи подальших досліджень*, які можуть бути пов’язані з дослідженням ідіостильомитця, детальним аналізом явища емотивності в художніх творах автора.

Список літератури

1. Аникин В.П. Русские писатели и сказка / В.П. Аникин // Сказки русских писателей. – М., 1985. – С. 14–22.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка, событие, факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 338 с.
3. Бабенко Л.Г. Обозначение эмоций в языке и речи / Л.Г. Бабенко. – Свердловск, 1986. – 136 с.
4. Винокур Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т.Г. Винокур. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 240 с.
5. Воинова В.В. Реализация категории эмотивности в англоязычной детской ли-

тературе : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В.В. Воинова. – Санкт-Петербург, 2006. – 24с.

6. Гнезділова Я.В. Емоційність та емотивність сучасного англomовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Я.В. Гнезділова. – Київ, 2007. – 22 с.

7. Гордєєва Н.М. Англійська література : навч. посібник [для шкіл з поглибл. вивч. англ. мови] / Н.М. Гордєєва. – К.: Равлик, 1998. – 286 с.

8. Изард К.Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – Питер : СПб., 2008. – 464 с.

9. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж, 2001. – 190 с.

10. Тананыхина А.О. Лингвостилистические особенности современной англоязычной сказки: автореф. дис. на соиск. учен.степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.О. Тананыхина. – Москва, 2007. – 22 с.

11. Филимонова О.Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте : [учебное пособие] / О.Е. Филимонова. – СПб.: Книжный Дом, 2007. – 448 с.

12. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж, 1987. – 192 с.

13. Уайльд О. Сказки (на английском языке) / О. Уайльд. – М.: Прогресс, 1979. – 186 с.

14. Arnold M.B. Emotion and Personality. Psychological Aspects. / M.B. Arnold. – N.-Y.: Columbia University Press, 1960. – Vol. I. – 296 p.

15. Frijda N. The Emotions / N. Frijda. – N.-Y.: Cambridge University Press, 1987. – 812 p.

16. Heller A. Theory of Feelings / A. Heller. – Assen: Van Gorcum, 1979. – 244 p.

Пикалова А.А. Особенности репрезентации эмоциональности в текстах англоязычных авторских сказок // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. 379-383.

В статье проанализированы способы выражения эмоциональности в текстах англоязычных авторских сказок; раскрываются особенности репрезентации эмоциональности в текстах сказок Оскара Уайльда. В работе выделены эмотивные концепты для репрезентации эмоций в тексте авторской сказки.

Ключевые слова: эмоция, эмотивный концепт, авторская сказка.

Pikalova A.A. The peculiarities of the representation of the emotions in the english author's fairy tales // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. VI. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.379-383.

The ways of the expressions of the emotions in the English author's fairy tales were analyzed in the article. The peculiarities of the representation of the emotions in the texts of fairy tales by Oscar Wilde are found out. Emotive concepts which represent emotions in the texts of the author's fairy tales are distinguished.

Key words: emotion, emotive concept, author's fairy tales.

Поступила до редакції 18.04.2012 р.

УДК 811.161. 2'373 : 398.3

**Христосанка: приядерний концепт
мікроконцептосфери святки**

Плотнікова Н. В.

*Харківський інститут фінансів Українського державного університету
фінансів та міжнародної торгівлі, м. Харків, Україна*

*Розглядаємо вербальне вираження концепту **Христосанка**, що передбачає вилучення інформації про досліджуваний фрагмент концептуальної системи зі словників різних типів (культурологічний аспект) і визначення особливостей його репрезентації в мові (семантичний аспект).*

***Ключові слова:** лінгвокультурологія, концептосфера, мікроконцептосфера, концепт.*

Магічно-обрядові ритуали колядування, щедрування та посівання з давніх часів супроводжувались обрядовими піснями зимового циклу, що відомі багатьом народам Європи. Українські науковці до зимового календарного циклу відносять такі словесні жанри: колядки, щедрівки, посівальні та водохресні пісні [5, с. 113], віншування [1, с. 24; 9, с. 13] та христосанки [4, с. 72]. Вивчення ролі пісень у календарних обрядах та формування засобів їх мовної репрезентації, а також аналіз цих засобів становлять предмет однієї із провідних галузей сучасного мовознавства – лінгвокультурології, у межах якої розглядаємо і святочні пісні, передусім христосанки.

До фундаментальних понять лінгвокультурології належить «концептуальна картина світу», тому вважаємо важливим аналіз її складників – концептів і механізмів їх вербалізації. Поняття «концепт» набуло широкого розповсюдження і стало об'єктом вивчення в сучасних наукових розвідках, але воно все ще не має загальноприйнятого тлумачення, тому беремо за робоче визначення В. Карасика: «**Концепт** – багатомірне культурно значуще соціопсихічне утворення в колективній свідомості, що опредмечується в тій чи тій мовній формі» [2, с. 6-7]. Таким соціопсихічним утворенням є уявлення про обрядову пісню – христосанку. У концептуальній картині світу українців вона репрезентована концептом **Христосанка** і становить предмет дослідження, оскільки, попри наявність історико-етнографічних та культурологічних розвідок, лінгвістичний аналіз засобів мовного вираження концепту **Христосанка** у науковій літературі на сьогодні відсутній.

Відповідно, *актуальність* теми цієї розвідки зумовлена необхідністю опису концепту **Христосанка** з огляду на нову лінгвістичну парадигму, що репрезентована лінгвокультурологічним напрямом у лінгвістиці з урахуванням як лінгвістичних, так і екстралінгвальних чинників. *Мета статті* – лінгвоконцептуальний аналіз мовного вираження концепту **Христосанка**.

Загальновідомо, що поряд із концептом одним із фундаментальних понять лінгвокультурології є поняття «концептосфера», що його часто прирівнюють до

концептуальної картини світу (ККС). У дослідженні під **концептосферою** розуміємо *фрагмент ККС, сформований із концептів, що групуються за тематичною ознакою*. У роботі таким фрагментом є концептосфера **Свята календарного циклу**, а відповідно, різдвяно-новорічна обрядовість становить частину цієї концептосфери, що її називаємо мікроконцептосфера (Мксф) **Святки**, базовою одиницею якої є концепт.

Для дослідження концептів Мксф **Святки** застосовуємо комплексну методику, що поєднує елементи семантико-когнітивного та лінгвокультурологічного аналізів та базується на трьох етапах:

1) *побудова номінативного поля концепту та встановлення його номінативної щільності*. **Номінативне поле концепту** – це сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у конкретний період розвитку суспільства [6, с. 66]. Номінативне поле концепту будуємо шляхом суцільної вибірки зі словників різних типів та етнографічних джерел прямих номінацій концепту, їхніх синонімів та дериватів. Номінативну щільність концепту пропонуємо подавати у цифровому еквіваленті, для чого вводимо поняття коефіцієнт номінативної щільності, що його обчислюємо за формулою $Q_{nd} = NF_c : NF_{mcs}$, де Q_{nd} – це коефіцієнт номінативної щільності, NF_c – загальна кількість одиниць номінативного поля концепту, NF_{mcs} – загальна кількість одиниць номінативного поля мікроконцептосфери, що становить 314 одиниць.

2) *виділення та опис структурних елементів концепту*. Згідно із методикою аналізу культурних концептів Ю. Степанова в структурі концепту виділяємо дві складові – культурну та поняттєву. Культурна складова містить три шари: а) історичний, де аналізуємо конкретне явище в складі святочної обрядовості з історико-етнографічного погляду; б) актуальний, у якому проводимо аналіз наявних синонімів імені концепту; в) етимологічний, що його розгляд дає змогу визначити первинний смисл імені концепту. Поняттєву складову виявляємо шляхом аналізу значень основних мовних репрезентантів концепту, що проводиться методом компонентного аналізу. Згідно із методикою концептуального аналізу З. Попової та Й. Стерніна, спільні або близькі за смислом семи різних мовних репрезентантів одного концепту узагальнюємо й інтерпретуємо як когнітивні ознаки концепту [6, с. 201], що їх називаємо смисловим елементом або компонентом смислу концепту. Подібні смислові елементи отримуємо й упродовж аналізу всіх шарів культурної складової концепту, узагальнюючи та інтерпретуємо як смислові елементи первинний смисл імені концепту, смисли, що їх має концепт в історико-етнографічному контексті, лексичні значення синонімів.

3) *моделювання польової структури концепту*. Розподіляючи концептополе на концептополе макро- і мікрорівня, А. Приходько до перших відніс ті, що включають множину концептів (в розвідці це Мксф **Святки**), в той час, як концептополе мікрорівня «можна умовно вважати ідіополем окремо взятого концепту» [7, с. 214]. Відповідно, концепт **Христосанка** – це концептополе мікрорівня, що складається з ієрархії смислових елементів. До ядра відносимо смислові елементи, що виділені під час аналізу поняттєвої складової. Усі інші компоненти смислу, залежно від частотності їхнього використання, а також від сфери вжитку, належать до приядерної або периферійної зон. Польові структури всіх концептів у складі Мксф **Святки** подаємо з урахуванням їх особливостей у різні періоди.

Визначаючи Мксф **Святки** концептополем макрорівня, згідно з канонами теорії поля, вичленовуємо три зони (ядро, приядерну зону та периферію). З огляду на те, що концепт **Христосанка** побутує лише у святочній обрядовості і є суттєвим, але не

основним уявленням, відносимо його до приядерної зони Мксф *Святки*.

Культурологічно-лінгвістичний аналіз концепту *Христосанка*.

І. Культурна складова концепту *Христосанка*. Спроби давніх слов'ян впливати на сили природи сприяли виникненню магічних формул, у яких праслов'яни звертались до сонця, води, вогню з проханням допомоги у щоденній роботі й ці магічні формули лягли в основу календарно-обрядової лірики. Поступово ці формули перетворились у величальні пісні, що супроводжували всі свята календарного циклу й отримали назву календарно-обрядові пісні. Деякі з них загубивши елемент культовий, магічний, перейшли в гру і забаву, але інші, зокрема обрядові пісні зимового календарного циклу, зберігають своє давнє призначення.

Найбільш розповсюдженими формами зимової календарно-обрядової пісенності українців є колядки та щедрівки. Між цими піснями існує різниця, яка, крім дати виконання (колядки виконувались на Різдво Христове, а щедрівки в Щедрий вечір), полягає ще й у тому, що щедрівки меншою мірою зазнали впливу церковної ідеології і більш цілісно зберегли дохристиянські риси. Нагадаємо, що з прийняттям християнства в Київській Русі виникли несприятливі умови для функціонування язичницьких колядок і щедрівок, зокрема до XVIII століття, у церквах під час богослужби співали світських колядок, але коли релігійний центр перенесли з Києва до Москви, Синод заборонив виконувати їх, оскільки в Росії подібних пісень не знали. Втім, ця заборона в Україні не виконувалась, тому московська патріархія змушена була видати спеціальний дозвіл колядувати лише з Богословника, в якому пропонувалися тексти виключно релігійного змісту. В Україні ці коляди вперше видані в 1790 р. в «Богогласнику» й тексти цих коляд майже повністю відповідали Біблії, оскільки чимало таких текстів створили вихованці Києво-Могилянської академії (XVII-XVIII ст.), а на західноукраїнських землях – ченці Почаївської лаври (XVIII ст.). Основними мотивами цих творів є народження Ісуса Христа, який прийшов на землю, щоб врятувати людство від гріха та смерті. Ці «штучні пісні на теми Христового різдва та пов'язаних з ними подій, створені книжниками, церковниками й виконувані в церкві, а то й попід хатами, мали назву «коляди»» [1, с. 13], а на Західній Україні їх називали «христосанки» [4, с. 72]. Цих пісень грецький устав церковний не знає; в церкві православної в Росії вони не існують, а введені почасти в богослужіння, вони являються тільки в церкві греко-католицькій, тобто церковні коляди відомі лише на території Західної України. Призначенням цих коляд була заміна «язичницько-бісівських», тобто світських колядок, але заміни не відбулося, а замість неї сталося тісне поєднання двох видів обрядової пісенності.

Отже, сьогодні христосанка є концептом української культури, підґрунтям для виникнення якого стало впровадження християнства, тому визначаємо цей концепт залежно від ролі в структурі свідомості як теологему; з позиції суб'єкта концептуалізації він є етноконцептом; на підставі параметра об'єкта концептуалізації – культурним; за якістю інформації – поняттєво-логічним. Аналіз історичного шару культурної складової концепту *Христосанка* дав змогу виявити його смислові елементи: «*пісня*», «*церква*», «*Ісус Христос*», «*Богогласник*». На лексичному рівні теологема репрезентована відповідною лексемою – *христосанка*.

Б) етимологічний шар. *Христосанка* походить від іменника *Христос*, що відомий усім слов'янським народам і належить до давніх християнських запозичень із латинської або грецької мов:

Христосанка: приядерний концепт мікроконцептосфери святки

Лексема	Слов'янські мови	Неслов'янські мови
Христос	Р. <i>Христос</i> , др. <i>Христось</i> [10, 4, с. 276].	Походить від гр. <i>Χριστός</i> «Христос», яке букв. «помазаник», пов'язаного з <i>χριστός</i> «придатний для натирання; помазаний», <i>χρίω</i> «змащую, натираю» [10, 4, с. 276].

Аналіз етимологічного шару культурної складової концепту *Христосанка*, дав змогу виявити його смисловий елемент «*Христос*».

В) актуальний шар. Лексичні ознаки. Словник синонімів української мови не містить лексеми *христосанка*, але синонімічні їй номінації фіксують інші джерела: *коляда*, *церковна коляда*, *колядка*, *церковна колядка*, *церковно-книжна колядка*, і власне *христосанка* [8, 3, с. 414; 1, с. 13; 9, с. 17-23; 3].

У середні віки в церквах співались язичницькі коляди, що мали дві паралельні назви (*коляди* – *колядки*), а після написання святочних пісень церковно-книжного походження, старі язичницькі коляди та нові церковні пісні у народній свідомості поєдналися у один різновид пісень і поступово церковні коляди отримали дві нові номінації – *коляди* та *колядки*. Оскільки на момент створення церковних коляд назва *коляда* на позначення народних обрядових різдвяно-новорічних пісень була майже повністю замінена на новостворену номінацію *колядка*, то заради розрізнення двох видів колядних текстів на позначення пісень церковно-книжного походження починає активно вживатися назва *коляда*. Назви *коляда* та *колядка* на позначення різдвяно-новорічних пісень церковного походження є суто народними, а в науковій літературі з метою розрізнення коляд язичницьких та церковних уживають номінації *церковна коляда*, *церковна колядка*, *церковно-книжна колядка*.

Потреба в уникненні постійної плутанини сприяла виникненню нової народної назви на позначення церковних коляд – *христосанки*, що сьогодні є найуживанішою. В основу цієї номінації покладено основний мотив коляд церковно-книжного походження – славлення Ісуса Христа та його божественного народження, зокрема ім'я новонародженого бога – Христос.

Не враховуючи похідні варіанти лексем *коляда* та *колядка*, констатуємо наявність в українській мові для вираження теологеми *Христосанка* синонімічного ряду ХРИСТОСАНКА – КОЛЯДА – КОЛЯДКА з архісеюмою *пісня*. З огляду на частотність використання лексем *коляда* та *колядка* в інших значеннях, визнаємо домінантою цього синонімічного ряду лексему *христосанка*, що і стала назвою концепту.

Актуальний шар культурної складової концепту *Христосанка* дав змогу виявити смислові елементи: «*пісня*», «*церква*», «*коляда*», «*Ісус Христос*», «*Народження бога*». Кількість одиниць номінативного поля концепту *Христосанка* дорівнює 6, а коефіцієнт його номінативної щільності становить 0,019, що свідчить про традиційність використання саме назви *христосанка*, ніж про недостатню комунікативну релевантність згаданого концепту.

II. Поняттєва складова. Основними мовними репрезентантами теологеми *Христосанка* є лексеми *христосанка*, *коляда* та *колядка*.

Лексема *христосанка* має єдине значення – *особлива пісня, релігійного змісту, що її співають на Різдво*. Лексеми *колядка* та *коляда* мають багато значень (*коляда* – 13; *колядка* – 4), одне з яких – *старовинна обрядова різдвяна пісня*. Утім, це значення стосується язичницьких колядок і не має нічого спільного з колядами церковними. Лексему *коляда* на позначення церковно-книжних різдвяно-новорічних обрядових

пісень уживають О. Дей та І. Франко [1, с. 13; 11, с. 7], а останній у розвідці «Наші коляди» інколи використовує стосовно церковних коляд і номінацію *колядка* [11, с. 32]. Значно частіше лексему *колядка* як назву церковно-книжної коляди вживає Ю. Туряниця, порівн.: «У слов'янському світі, як відомо, уже не одне століття добре знані й книжні, церковні колядки» [9, с. 17]. Відповідно, вважаємо можливим виділити в семантичних структурах лексем *коляда* та *колядка* ЛСВ *обрядова різдвяна пісня церковно-книжного походження*.

Й у свідомості сучасних українців теологема *Христосанка* як складник Мксф *Святки* містить смислові елементи «*пісня*», «*церква*», «*релігія*».

Проведений комплексний аналіз концепту *Христосанка* як складника Мксф *Святки* сприяв виділенню її домінуючих смислових елементів, що дало змогу розглянути цей концепт з огляду на його польову організацію:

Концептуальна структура теологеми *Христосанка*

ПЕРІОД	КОМПОНЕНТИ СМИСЛІВ
Дохристиянська доба	-----
Доба християнства	1. <i>Ядро</i> : « <i>пісня</i> », « <i>коляда</i> »; 2. <i>Приядерна зона</i> : « <i>Ісус Христос</i> », « <i>Богогласник</i> »; 3. <i>Периферія</i> : « <i>релігія</i> », « <i>церква</i> », « <i>народження бога</i> ».
Сучасний період	1. <i>Ядро</i> : « <i>пісня</i> », « <i>коляда</i> »; 2. <i>Приядерна зона</i> : « <i>Ісус Христос</i> »; 3. <i>Периферія</i> : « <i>релігія</i> », « <i>церква</i> », « <i>народження бога</i> ».

На сучасному етапі ядерні компоненти смислів для теологеми *Христосанка* складають $\approx 33\%$ і протягом віків у цій зоні змін не відбулося.

Відсоткове вираження компонентів смислів приядерної зони для теологеми *Христосанка* сягає $\approx 22\%$. Утім, упродовж віків у цій зоні відбулися зміни, зокрема зникає компонент смислу «*Богогласник*», оскільки сьогодні для виконання церковних коляд «*Богогласником*» не користуються.

Периферійна зона теологеми *Христосанка* містить $\approx 45\%$ смислових елементів, до того ж, упродовж століть жодних змін у цій зоні не відбулося.

Результати вивчення теологеми *Христосанка*, що отримані за допомогою компонентного, етимологічного та історико-культурологічного аналізу, дають змогу зробити *висновок*, що цей концепт належить до значущих в українській культурі та у житті українців.

Запропонована методика комплексного аналізу культурних концептів може бути використана для вивчення інших подібних концептів, що є перспективним у сучасний період, коли простежуємо помітне посилення уваги до національної самобутності української культури.

Список літератури

1. Дей О. І. Величальні пісні українського народу / О. І. Дей // Українська народна творчість. Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року. – К. : Наукова думка, 1965. – С. 9-40.
2. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность : культурные концепты. – Волгоград-Архангельск, 1996. – С. 3-16.
3. Коляди і щедрівки на Різдво Христове і Богоявленне. – Джерси : З друкарні «Свободи», 1927.
4. Курочкін О. В. Новорічні свята українців: традиції і сучасність / О. В. Курочкін. – К. : Наукова думка, 1978.
5. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість: [підручник] / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – К. : Знання-Прес, 2005.
6. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М., 2007.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя, 2008.
8. Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко: В 4 т. / НАН України. Інститут української мови. – [репринт. вид.]. – К. : Наукова думка, 1996-1997. – Т. 3. : О-П. – 1996.
9. Туряниця Ю. Д. Новорічно-різдвяні обряди і пісні Закарпаття / Ю. Д. Туряниця // Колядки Закарпаття. – Ужгород : Карпати, 1992. – С. 5-23.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : В 4 т. / М. Фасмер; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – М. : ООО «Издательство Астрель» : ООО «Издательство АСТ», 2003. – Т. 4. : Т-Ящур. – 2003.
11. Франко І. Я. Наші коляди / І. Я. Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К. : Наукова думка, 1976-1986. – Т. 28. : Літературно-критичні праці (1890-1892). – 1980. – С. 7-41.

Плотникова Н.В. Христосанка: приядерний концепт мікроконцептосфери Святки // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 384-389.

*В статье описываются особенности репрезентации концепта **Христосанка** при помощи осуществления выборки информации об исследуемом фрагменте концептуальной системы из словарей разных типов (культурологический аспект), предпринята попытка определения особенностей его репрезентации в украинском языке (семантический аспект).*

Ключевые слова: *лингвокультурология, концептосфера, микроконцептосфера, концепт.*

Plotnikova N. V. Hristosanka: peripheral concept of the microconceptosphere Sviatki // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 384-389.

*We describe the verbal representation of the concept **Hristosanka**. It assumes the selection of the information about the analyzing fragment from the dictionaries (cultural aspect) and the definition of the peculiarities of its representation in language (semantic aspect).*

Key words: *linguistic culturology, conceptosphere, microconceptosphere, concept.*

Поступила до редакції 02.03.2012 р.

УДК 811.161.1'37

**Отражение понятий «Праздник», «Ритуал»,
«Обряд», «Таинство» в русской языковой картине мира**

Полякова Ю. Ю.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассматриваются понятия «праздник», «ритуал», «обряд», «таинство» через призму языковой картины мира. Предпринимается попытка структурно-семантического анализа дефиниций, выявление различий между данными понятиями.

Ключевые слова: картина мира, праздник, ритуал, обряд, таинство, компонентный анализ.

Актуальность. На такие понятия, как «праздник», «ритуал», «обряд», «таинство», все больше стали обращать свое внимание ученые-языковеды, историки, культурологи, философы, церковнослужители в конце XX века. Исследования проводились в разных областях знаний, но данный аспект еще не до конца изучен лингвистами. Поэтому целью нашего исследования является рассмотрение таких понятий как «праздник», «ритуал», «обряд», «таинство» в языковой картине мира.

Для достижения поставленной цели необходимо решить некоторые **задачи:**

- рассмотреть понятие картины мира, языковой картины мира;
- проанализировать понятия «праздник», «ритуал», «обряд», «таинство» через призму языковой картины мира.

Вопрос о термине «картина мира» (КМ) не раз поднимали XX в. ученые разных областей знаний. Но среди всех мнений можно выделить одно, что картина мира – это целостность трех компонентов: мироощущения, мировосприятия и мировоззрения.

В настоящее время нет единого мнения, как выделить из общей КМ составные части и структурировать их. Одни ученые разделяют КМ на мифологическую, философскую, языковую и религиозную, другие – религиозную включают в часть философской или мифологической, третьи – на научную, языковую и мифологическую.

Такие ученые, как Ю. Н. Караулов, Г. А. Брутян, А. К. Гадомский, в своих работах также освещали данную проблему, они разделяют картину мира на «концептуальную» и «языковую». По мнению Г. А. Брутяна, «концептуальная модель мира» КММ – «информация, данная в понятиях»; «языковая модель мира» ЯММ – «знание, закрепленное в словарях и в словосочетаниях конкретных разговорных языков» [2, с. 109]. И та, и другая модель представляют собой способ существования лексики (словаря) в сознании носителя... И та, и другая восходят к одним и тем же источникам, складываясь из структуры словаря, связанной с ней и растворенной в ней грамматики, и, наконец, идеологии, помогающей установить зависимость между разрозненными элементами,

воссоздать целостную картину. Тот факт, что эта картина организована не по языковым законам, а по «законам мира» подтверждает не раз уже высказанную в литературе точку зрения о необходимости различать «семантику отражения» и собственно «лингвистическую семантику». Сфера лингвистической семантики, очевидно, целиком поглощается ЯММ, сфера семантики отражения относится к КММ [3, с. 274].

В современной науке принято считать, что понятие «языковой картины мира» восходит к идеям В. фон Гумбольдта и неогумбольдтианцев Л. Вайсгербера, Х. Гиппера о внутренней форме языка, с одной стороны, и к идеям американской этнолингвистики, в частности, к так называемой гипотезе лингвистической относительности Сепира-Уорфа, – с другой.

По замечанию Н. Б. Мечковской, «язык знает немного (в сравнении со всем, что вообще знает человечество), потому что язык – это исторически первая моделирующая семиотическая система человеческого знания, первый запечатленный взгляд на мир. Картину мира, отраженную в языке, можно охарактеризовать так: это наивная (а не научная) картина мира; она «увидена» глазами человека (не Богом и прибором), поэтому приблизительна и неточна (но в нужных случаях наука ее «поправляет»)» [6, с. 32].

Е. С. Кубрякова понимает под языковой картиной мира «...ту часть концептуального мира человека, которая имеет привязку к языку и приломлена через языковые формы [5, с. 142].

Рассмотрим понятия «праздник», «ритуал», «обряд», «таинство» через призму языковой картины мира. Несомненно, что эти понятия связаны между собой. Чтобы понять, чем они различаются, в данной статье (в дальнейшем исследовании используются и другие словари) мы обратились к «Толковому словарю русского языка» Д. Н. Ушакова (СУ) и «Толковому словарю русского языка» С. И. Ожегова, Н. Ю. Шведовой (СОШ).

В «Толковом словаре русского языка» С. И. Ожегова и Н. Ю. Шведовой:

ПРАЗДНИК, 1. День торжества, установленный в честь или в память кого-чего-н. 2. День или ряд дней, отмечаемых церковью в память религиозного события или святого. 3. Выходкой, нерабочий день. 4. День радости и торжества по поводу чего-н. Семейный п.: На душе п. (перен.: радостно). 5. День игр, развлечений.

ОБРЯД, Совокупность действий (установленных обычаем или ритуалом), в которых воплощаются какие-н. религиозные представления, бытовые традиции.

ТАИНСТВО, В христианстве: церковный обряд, предназначенный для приобщения верующего к божественной благодати.

РИТУАЛ, 1. Порядок обрядовых действий. Р. погребения. 2. Установленный порядок действий при совершении церковного таинства. Церковные ритуалы: р. венчания, крещения, соборования. 3. То же, что церемониал.

Итак, в дефиниции «праздник» четко выделяется интегральная сема 'день': день торжества, день, отмечаемый церковью, день радости, нерабочий день. Праздник – многозначное понятие. В словаре дается как понятие светского праздника, так и религиозного.

Ритуал, обряд и таинство являются составной частью «праздника», поэтому, если представить их в виде схемы, то они будут расположены на уровень ниже «праздника».

Обряд – это совокупность действий, которые образуют праздник, действия, которые необходимы, чтобы праздник состоялся. Обряды, так же как и праздник, носят светский и религиозный характер.

Для «таинства» сразу оговаривается религия, это означает, что данное понятие не свойственно светскому празднику. В словаре говорится, что таинство – это и есть обряд, только церковный.

В семеме «ритуал» интегральной семьей будет ‘порядок действий’: обрядовых, при совершении таинства. Но, как и обряд, ритуал может относиться и к светской, и к религиозной сфере.

Ритуалы и обряды – это звенья одной системы, которые имеют свои нормативные, бытовые и религиозные особенности. Они определяют внутреннее устройство действия и их определенную четкую очередность.

Мы видим, что по дефинициям словаря можно выстроить четкую иерархию семем. На первом месте праздник, в него входит обряд и таинство, а в них ритуал.

Рассмотрим лексемы в «Толковом словаре русского языка» Д. Н. Ушакова:

ПРАЗДНИК, праздника, м. 1. В религиозном обиходе – день (или несколько дней подряд), посвященный памяти какого-н. религиозного (исторического или легендарного) события или так наз. святого (церк.). Праздник пасхи. Праздник кущей. 2. день торжества в память какого-н. выдающегося исторического, гражданского события, отмечаемый публичными собраниями, парадами, демонстрациями и т. п. Революционные праздники. 3. Официально установленный общий день отдыха, по таким дням повидаться с родными. 4. Веселье, бал, устраиваемый кем-н. Балы дает нельзя богаче от Рождества и до поста, а летом праздники на даче. 5. День массовых игр, развлечений и т. п. Спортивный праздник. Зимний праздник. Военный праздник. Детский праздник. 6. Счастливый, радостный день, ознаменованный каким-н. важным, принятым событием, удачей и т. п.; 7. перен. Испытываемое от чего-н. наслаждение, источник наслаждения (книжн. поэт.).

ОБРЯД, обряда, м. Церемония, чин; ряд строго определенных обычаем действий, сопровождающих и оформляющих совершение актов преимущ. культового характера. Обряд венчания. Обряды католической церкви.

ТАИНСТВО, таинства, ср. 1. То же, что тайна в 1 и 2 знач. (устар.). 2. Обряд, имеющий, по христианскому учению, чудодейственную силу и сообщающий верующим особую благодать, напр. крещение, причащение и др. (церк.).

РИТУАЛ, ритуала, м. (от латин. *ritualis* – обрядовый) (книжн.). Установленный порядок обрядовых действий при совершении какого-н. религиозного акта. Ритуал погребения. Ритуал свадьбы. || Церемониал, выработанный обычаем порядок совершения чего-н. Ритуал приема послов. По ритуалу.

В СУ, в отличие от СОШ, понятие *праздник* содержит целых семь значений. Как в СОШ интегральной семьей является ‘день’: день памяти, день торжества, общий день отдыха, день массовых игр, счастливый, радостный день. Также мы видим, что в 4 значении интегральная сема имплицитная, то есть, день, в который устраивают веселье, бал. А 7 переносное значение отличается от переносного значения в СОШ. В СУ что это «наслаждение» от чего-нибудь, а в СОШ – это день, в который радостно. Что интересно, первое и второе значение семем одного и другого словаря совпадают, но в СУ 1 значение – это церковный день, а 2 – день торжества, а в СОШ – эти значения 1 и 2 значения меняются местами.

Обряд в СУ, так же как и в СОШ, – это ряд определенных действий с уточнением «преимущ. культовых действий». В СОШ упоминается, что это определенные действия, в которых «воплощаются какие-н. религиозные представления, бытовые традиции». По семе ‘церемония’ нам становится понятно, что в СУ также как и в СОШ понятие «обряд» носит как светский так и религиозный характер.

В СУ «таинство» – многозначное слово в отличие от дефиниции в СОШ. Первое значение идет с пометой *устар.* со значением тайна, а второе значение совпадает со значением в СОШ. Таинство относится только к христианской религии. Таинство стоит на одной ступеньке с обрядом, с одним исключением, что данный обряд имеет чудодейственную силу, окутан тайной и относится к религии.

Семема «ритуал» в СУ содержит такие семы как: ‘порядок обрядовых действий’, ‘церемониал, выработанный обычаем порядок’

Исходя из дефиниции, можно судить, что ритуал относится и к светским, и к религиозным обрядовым действиям.

В СУ, так же как и в СОШ, можно выстроить иерархию семем:

- на первом месте **праздник**;
- на втором **обряд и таинство**;
- на третьем – **ритуал**.

Как видим, иерархия полностью совпадает в СУ и в СОШ.

Например, если взять религиозный эортоним Крещение, то в словарях и энциклопедиях мы находим и праздник Крещения, и обряд Крещения, и таинство Крещения, и ритуал Крещения. Каждое понятие несет свою семантику.

В СУ Крещение 1. Христианский **обряд**, совершаемый над младенцами (или взрослыми), для включения их в число членов церкви. 2. (К прописное). Один из главных (двунадесятых) **праздников** у православных христиан (церк.) [8].

В Большом Энциклопедическом Словаре «Крещение Господне (Богоявление) – один из двунадесятых православных церковных **праздников**. Одно из христианских **таинств**. **Обряд**, означающий приобщение к церкви» [1].

В философском словаре «Крещение – одно из 7 христ. **таинств**, которое знаменует принятие человека в лоно церкви... **Ритуал** Крещения состоит либо в погружении новорожденных в наполненную водой купель (в православии), либо в окроплении их водой (в католицизме)... Известно, что водные очистительные **обряды** совершались во многих религиях др. мира и были связаны с представлениями первобытных людей об очистительной силе воды» [4].

Во время праздника «Крещения» совершают обряд или таинство (более употребительно, так как религиозный праздник). Для обряда и таинства есть определенный ритуал (порядок) совершения действий.

Список литературы

1. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vedu.ru/BigEncDic/31223>
2. Брутян Г. А. Язык и картина мира / Г. А. Брутян // Научные труды высшей школы. Философские науки. – М., 1973. – №1. – С. 108-111.
3. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов – М.: Наука, 1976. – 356 с.
4. Крещение – Философский словарь [Электронный ресурс] / Крещение. – Режим доступа: <http://www.slovari-online.ru/word/философский-словарь/крещение.htm>
5. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 142.

6. Мечковская Н. Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов / Н. Б. Мечковская. – М.: Агентство «ФАИР», 1998. – 352 с.
7. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: Издательство «Азъ», 1992.
8. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка: в [4]-х т. / Д. Н. Ушаков – М.: Советская энциклопедия, 1947–1948.

Полякова Ю. Ю. Відображення понять «Свято», «Ритуал», «Обряд», «Таїнство» в російській мовній картині світу // Ученіє запіскі Таврїческого національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 390-394.

У статті розглядаються поняття «свято», «ритуал», «обряд», «таїнство» через призму мовної картини світу. Робиться спроба структурно-семантичного аналізу дефініцій, виявлення відмінностей між даними поняттями.

Ключові слова: картина світу, свято, ритуал, обряд, таїнство, компонентний аналіз.

Poliakova J. Y. The reflection of the concepts of "Holiday", "Ritual", "Ceremony", "Mystery" in the Russian linguistic picture of the world // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 390-394..

The article discusses the concept of "holiday", "ritual," "ceremony," "mystery" through the prism of linguistic world. An attempt is made structural and semantic analysis of definitions, identification of differences between these concepts.

Key words: picture of the world, the holiday, ritual, ceremony, mystery, component analysis.

Поступила в редакцію 10.04.2012 з.

УДК 81'26

Языковая игра в современном лингвокультурном пространстве

Пономаренко И.Н.

Кубанский государственный университет, г. Краснодар, Россия

Статья посвящена проблеме языковой игры, свойственной современной постмодернистской культуре. Изменение графического облика слова посредством комбинации кириллицы и латиницы – один из видов графической игры.

Ключевые слова: *графическая игра, постмодернизм, гипертекст, адресат, латиница.*

Праславянский корень слова «игра», по М. Фасмеру, определил в языках славянских и неславянских общее значение занятия, сопровождающегося шумом, криком, динамичным движением. Согласно данным толковых словарей – Современного русского языка в четырех томах под редакцией А. П. Евгеньевой и Новейшего большого толкового словаря русского языка под редакцией С.А. Кузнецова – значение данного слова представлено точно совпадающими толкованиями: «занятие, обусловленное совокупностью определенных правил, приемов и служащее для заполнения досуга, для развлечения, являющегося видом спорта и т.п.» и «преднамеренный род действий, преследующий определенную цель; интрига, тайный замысел».

Подчеркнем, что основные значения совпадают, т.е. за пятьдесят лет, отделяющих выход словарей, основное значение в современном лексиконе не подверглось трансформации, что подтверждают данные Русского ассоциативного словаря: на стимул «игра» – реакций «преферанс» 35, «настольная игра» 30, «наша жизнь игра» 24, «хоккей, шашки» 17, «монополия, футбол» 15.

Таким образом, в самом общем виде «игра» в сознании носителей языка – занятие для развлечения, однако имеющее определенные правила. Данные словарей фиксируют наличие в семантическом пространстве слова «игра» два в общем-то включающих друг друга компонента: *занятие для развлечения*, во-первых, но *имеющее жесткие правила*, во-вторых. Эта двоякая сущность игры делает ее чрезвычайно сложной для анализа и описания, поскольку, с одной стороны, игра осознается как легкое, несерьезное занятие, но, с другой стороны, в игре есть достаточно жесткая структура – это подчинение определенным правилам, требованиям, которые должны неукоснительно выполняться, иначе будет нарушен основной принцип и игра перестанет быть игрой. Инвариантные свойства игры позволяют говорить о двух разновидностях игры – play-игре и game-игре [5], где первый вид – это игра ради самой игры и второй – это деятельность, подчиненная особым правилам. Игра уже не «занятие», а «деятельность» и даже во многом «жизнь».

Неопределенность и размытость реальности, усиливающаяся вестернизацией, социальным инфантилизмом, гендерными спецификациями, исчезновением границ между реальными и ирреальными событиями в условиях информационной войны, определяет игровое отношение не только к искусству, но и жизни в целом. Выросло целое поколение с клиповым мышлением, воспитанное на компьютерных играх, где у человека есть несколько жизней и всегда можно начать игру с начала.

Актуальность исследования. Современная, во многом постмодернистская, культура может быть представлена как текст или совокупность текстов, существование внутри которых регулируется принципом игры. Постмодернизм созвучен игре и отвечает ей и особым стилем поведения, и эстетической функцией, и трансформацией пространственно-временных рамок. Причем игра с регламентированными правилами привлекает и дразнит перспективой отыскивать в этих правилах возможности и для импровизации, когда игрок-творец (автор) делает ходы, создавая произведение, и для интерпретатора, когда партнер (читатель) совершает ответные ходы в процессе его восприятия. Как и для ребенка, игра для взрослого – это «средство, облегчающее решение определенных личностных задач: реализации себя, влияния другого, поднятия своего престижа и т.п. Одновременно сохраняются и другие функции игры – создание интересной реальности, реализация потребностей в свободе, осуществление заблокированных желаний» [9, с. 34].

Само слово «игра» по отношению к явлениям языка впервые было употреблено Л. Витгенштейном в работе «Философские исследования»: «... весь процесс употребления слов в языке можно представить в качестве одной из тех игр, с помощью которых дети овладевают родным языком. Я буду называть эти игры «языковыми играми» и говорить иногда о некоем примитивном языке как о языковой игре. Языковой игрой я буду называть также единое целое: язык и действия, с которыми он переплетен» [2, с. 83].

В отечественном языкознании термин языковая игра, или, по С.И. Сметаниной «игра с языком», стал активно использоваться после издания монографии «Русская разговорная речь». Авторы ее считают игрой ситуации, «когда говорящий «играет» с формой речи, когда свободное отношение к форме речи получает эстетическое задание, пусть самое скромное. Это может быть и незатейливая шутка, и более или менее удачная острота, и каламбур, и разные виды тропов (сравнения, метафоры, перифразы и т.п.)» [3, с. 172].

Внутри текста в стихию постмодернистской игры вовлекается реальное и условное, автор и персонаж, создатель текста и читатель, означающее и означаемое, традиционное и авангардное, свое – чужое, прекрасное – пугающе уродливое. Переход от линейного текста к тексту-игре это не столько следование духу времени, сколько результат поисков оптимальных способов привлечения внимания к тексту, установления диалога с адресатом («игра приглашает к сотрудничеству» – считает С.И. Сметанина) и даже реализация определенных манипулятивных стратегий.

При этом современный художественный текст, безусловно, стал пространством, в котором создаются эти приемы. Однако шлифуются и совершенствуются эти приемы в медиатексте.

В современном медиатексте сущность игры как раз и есть особая форма общения с адресатом, который не столько читает и «создает свой текст», сколько «разгадывает» его, находясь в непрерывном процессе взаимодействия с автором, которое тоже не может осуществляться без основного правила – настроя на игру, ожидания порождения множественных смыслов. Причем никак не может быть выстроена иерархия

смыслов: нет главных и второстепенных, предпочтительных и исключенных смыслов. В результате рождается не традиционный текст с его классическими категориями и подходами к восприятию и изучению, а нечто новое, «эстетический продукт», в равной степени принадлежащий и адресанту, и адресату. Являясь «сотворцами», они создают новый текст, нелинейная структура которого порождает скрытые и явные смыслы, причудливо играя с их оттенками.

Текст рассчитан на того читателя, чей интеллектуальный багаж, социальная адаптированность и общекультурный фонд позволяют вступить в языковую игру. Игровой настрой необходим, иначе многослойный гипертекст будет восприниматься как линейный с лежащими только на поверхности смыслами. Вот этот «настрой на игру» и является необходимым условием языковой игры, особым правилом, жесткой рамкой, внутри которой только и возможен сам ее процесс.

Сопоставляя устную и письменную формы речи, можно утверждать, что если в устной форме создание колорита языковой игры дополнительно обеспечивается мимикой, интонацией, жестами, то в письменной особую значимость приобретают средства графического оформления, т.е. в соответствии с названием графическая игра является особым видом языковой игры.

Под графической игрой мы, вслед за С.И. Сметаниной [10, с. 204], понимаем шрифтовую, цветовую, пространственную, пунктуационную (кавычки, скобки, тире, дефис) актуализацию элемента, организующего новое слово. Суть графической игры состоит в выделении той части слова, которая должна быть воспринята как активный элемент, формирующий оригинальный смысл. *Целью данной статьи* является рассмотрение одного из видов графической игры – изменения графического облика слова посредством комбинации кириллицы и латиницы.

Подключение техники печати к формированию смысла, вероятно, реакция на особенность современного мировосприятия: массовое сознание отдает предпочтение визуальным знакам Постмодернистская эстетика, кстати, тоже закрепляет победу визуального начала над словесным [8, с. 6].

Для первого десятилетия нового века вообще характерны именно графические игры, возникающие:

1. На основе замещения русских букв латинским, например: шоу-имена ГлюкОза, Люк, МакСим. Или название клуба «Плотформа», причем буква **f** зрительно делит слово на две части, актуализируя смысл: клуб в форме плота, что покрепляется графемой **o** в слове. Омофония создает дополнительный игровой эффект.

Отдельную группу составляют онимы, образованные посредством введения удвоенной латинской буквы, замещающей русскую **ф**: телепередача «Аффиша», магазины «Чистoff» и «Мир подаркоff», ночной клуб «Калашникоff» (в слове явно чувствует аллюзивное сближение с известным типом автомата), торговый центр «Джаzz», музыкальная группа «Аnimal Джаzz», международный фестиваль «Балтийский джаzz», «Джаzz кафе».

2. Замещение части графической оболочки русского слова омофоничным латинизированным фрагментом: вяленая рыба «Веегка», пивная «Вееглога» (ассоциативное сближение с английским «beer» – пиво); товары для паракмахерской «БиGOODи» (отсылка к английскому «good»); конфеты «Сокровища NUTции» (гипертекстовая актуализация прецедентного феномена – названия известного художественного фильма «Сокровища нации» и не менее известного батончика «Nuts» в сочетании с традиционным кондитерским компонентом – английским «nut» – орех).

3. Графическая деконструкция слова, основанная на изменении облика слова и образовании нового смысла на основе омофонии: товары для животных «ЗверьОК», магазин чая и кофе «ЧайКоф», сахар «ЧАЙКОФский», магазин мебели «НьюТон».

Ряд иноязычных аббревиатур, недавно вошедших в русский язык, до сих пор сохраняет исконный графический облик, используя латиницу, однако от них образуются дериваты с помощью русских слово- и формообразующих аффиксов. Л.А. Баранова [1, с. 95] выделяет две группы дериватов, образованных от таких аббревиатур:

1) дериваты, основу которых составляют русские транскрипции названий буквенных компонентов нетранслитерированной аббревиатуры: CD – сидишка, сидюк; DVD – дивидишка, дивидишный; SMS – эсэмэска, эсэмэсить; SIM-карта – симка (аналогично флэшка);

2) гибридные дериваты, в которых с русскими формантами соединяются графически не освоенные аббревиатуры: CDшка, SMSска, PRщик.

Отметим, что лексемы первого типа характерны для устной речи, хотя могут быть использованы и в письменной. Однако единицы второго типа возможны лишь в письменной форме речи, т.е. именно графическое оформление составляет их специфику, наделяя экспрессией и реализуя дополнительную смысловую нагрузку.

Вывод. Таким образом, в современном «компьютерном мире» традиционное линейное мышление, как и одномерный подход к исследованию феномена языка, становится узким. Многомерность постмодернистской эстетики – одна из составляющих сегодняшнего поликультурного мира, как бы мы к этому не относились. Поэтому нелинейная аспектизация исследования как языка, так и его единиц – слов, текстов – раскрывает дополнительный их потенциал и делает источником новых знаний о мире.

Список литературы

1. Баранова Л.А. Способы и средства образования дериватов от аббревиатур иноязычного происхождения в современном русском языке / Л.А. Баранова // Славянские языки и культуры в современном мире: [матер. Международного научного симпозиума]. – М., 2009. – С. 95-96.
2. Витгенштейн Л. Философские работы // Л. Витгенштейн. – М., 1994. – Ч. 1.
3. Земская Е.А. Языковая игра / Е.А. Земская, М.В. Китайгородская, Н.Н. Розанова // Русская разговорная речь. – М., 1983.
4. Словарь русского языка: В 4-х т. / Под ред. А.П. Евгеньевой. Т. I – 3-е изд. стереотип. – М., 1985–1988.
5. Новейший большой толковый словарь русского языка / Гл. ред. С.А. Кузнецова. – СПб, М., 2008.
6. Русский ассоциативный словарь: В 2-х т. Т. II. – М., 2002.
7. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга. – М., 2001.
8. Парамонов Б.М. Конец стиля / Б.М. Парамонов. – М., 1999.
9. Розин В.М. Природа и генезис игры (опыт методологического изучения) / В.М. Розин // Вопр. философии. – 1999. – № 6. – С. 33–38.
10. Сметанина С.И. Медиа-текст в системе культуры / С.И. Сметанина. – СПб, 2002.
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. / М. Фасмер. – Т. II. М., 1967.

Пономаренко І.Н. Мовна гра в сучасному лінгвокультурному просторі // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 395-399.

Стаття присвячена проблемі мовної гри, властивій сучасній постмодерністській культурі. Зміна графічного образу слова за допомогою комбінації кирилиці і латиниці - один з видів графічної гри.

Ключові слова: *графічна гра, постмодернізм, гіпертекст, адресат, латиниця.*

Ponomarenko I.N. Language play in modern language culture // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 395-399.

The article studies the problem of language play which is typical of post-modern culture nowadays. One of the kinds of graphic play is combination of cyrillic and roman alphabets within one word.

Key words: *graphic play, post-modernism, hypertext, addressee, roman alphabet.*

Поступила в редакцію 17.04.2012 г.

УДК 81+32.019.51

**Лексико-семантичні засоби формування ідеологем
(на матеріалі промови Д. Кемерона)**

Рудик І.М.

*Житомирський державний університет ім. І. Франка,
м. Житомир, Україна*

У статті встановлено рівні формування ідеологеми: семантичний, формальний і прагматичний. Виявлено механізми перетворення лексичної одиниці на ідеологему, які функціонують на лексико-семантичному рівні. Основними з таких механізмів є ефект семантичного підсилення й підміна об'єктивної модальності суб'єктивною.

Ключові слова: ідеологема, конотація, модальність.

Поняття ідеологеми, введене майже 100 років тому М.М. Бахтінім, користується в ХХІ столітті дедалі більшою увагою науковців. Дослідники звертаються до вивчення когнітивних характеристик ідеологем (див., напр., [7; 4]), соціально-політичних особливостей їх функціонування [2; 3; 6], їх ролі у міфологізації суспільної свідомості [1]. Водночас, судячи з *останніх досліджень*, суто лінгвістичний аналіз ідеологем часто залишається поза увагою вчених.

Предметом нашої статті, таким чином, буде ідеологема, вивчення характеристик якої становить *актуальний* напрямок сучасної лінгвістики. *Метою* представлено дослідження є проведення лінгвістичного аналізу ідеологеми й виокремлення лексико-семантичних засобів її формування. *Матеріалом дослідження* є промова прем'єр-міністра Великобританії Д. Кемерона, виголошена 15 серпня 2011 року як відповідь на хвилю заворушень і мародерств у різних містах Англії з 6 по 10 серпня 2011 року [8].

Зважаючи на те, що ідеологема як одиниця ідеології цікавить нас з суто лінгвістичних позицій, розпочнемо аналіз з її визначення. Під ідеологемою у представленому дослідженні розуміємо мовну одиницю, яка, по-перше, повідомляє колективному адресату деяке історично сформоване знання про оточуючий світ, і по-друге, формує ставлення адресата до дійсності.

Розглядаючи мову як єдність трьох аспектів, формального, семантичного й прагматичного, Р. Лакофф зображує її у вигляді трикутника, вершини якого відповідають формі лексичної одиниці, її значенню й функції у процесі комунікації. Тому вважаємо за доцільне досліджувати особливості формування ідеологеми на трьох рівнях: семантичному, формальному й прагматичному. Підтвердження доцільності такого підходу знаходимо в роботах кандидата філологічних наук, російського журналіста А.О. Мірошніченка. У своїй монографії, присвяченій аналізу лінгво-ідеологічної парадигми, дослідник виокремлює два основних рівні реалізації такого аналізу, лексико-семантичний та семантико-синтаксичний рівні. Доповнюючи ці мовні рівні третім, стилістичним, учений охоплює усі класи відповідностей, які можуть виникнути між мовою і мисленням у процесі формування ідеологем [5].

Отже, простежимо, які зміни у значенні лексичної одиниці призводять до перетворення її на ідеологему. На цьому, лексико-семантичному рівні, спостерігаємо спроби сформуванню ідеологему через зміну денотативного чи конотативного значення лексичної одиниці.

Одним із таких лексико-семантичних засобів є створення **ефекту семантичного підсилення**, який полягає у поєднанні лексичних одиниць з подібними конотативними або периферійними семами. В результаті накладання семантичних полів співставлених одиниць значення подібних сем підсилюється, що призводить до формування ідеологеми, наприклад:

(1) *In Salford there was some organised crime, a calculated attack on the forces of order.*

(2) *...people last week wanted criminals robustly confronted on our street;*

(3) *A concerted, all-out war on gangs and gang culture;*

(4) *...the courts sat through the night and dispensed swift, firm justice;*

(5) *They (schools with high standards – I.P.) foster pride through strict uniform and behaviour policies.*

У наведених прикладах спостерігаємо створення ідеологічно маркованих сем у місцях накладання близьких конотативних чи периферійних сем. Аналіз словникових дефініцій доводить, що підкреслені суміжні лексичні одиниці мають спільні семи. Так, прикметник *organised* у наведеному контексті (приклад 1) має значення *arranged and controlled*, а тому має спільну периферійну сему з будь-яким іменником, який позначає свідомо виконану дію, вчинок. До таких лексичних одиниць відносимо й незлічений іменник *crime*, який тлумачиться як *activities that involve breaking the law*. У свою чергу, *activity* визначаємо як *a specific thing or things done; an action or occupation*.

Аналогічним чином, спостерігаємо наявність спільних сем у прикметника *calculated* (*with full knowledge of what might happen; deliberate*) та іменника *attack* (*a violent attempt to hurt, overcome or defeat somebody / something*).

У прикладі (2) ефект семантичного підсилення має місце в словосполученні *robustly confronted*. Прислівник *robustly* використовується у значенні *in an energetic or vigorous way*; →

vigorous: *strong, active or full of energy*; →

energy: *the ability to put effort and enthusiasm into an activity.*

Дієслово *confront* тлумачимо як

face somebody so that they cannot avoid it; →

face: *to be willing to see somebody or deal with something.*

В результаті такого аналізу отримуємо два синонімічних поняття: *enthusiasm* (яке входить до семантичної структури прислівника *robustly*) і *willingness* (у семантичній структурі дієслова *confront*).

У словосполученні *all-out war* (приклад 3) також має місце накладання семантичних полів співставлених одиниць:

all-out: *using all possible strength and resources*; →

strong: *done with great physical power.*

Іменник *war*, з іншого боку, означає

great efforts made to deal with or end something unpleasant or undesirable; →

effort: *the use of much physical or mental energy to do something.*

Отже, в семантичній структурі обох співставлених одиниць присутня сема *physical power, energy*, результатом чого є формування в наведеному словосполученні певного ідеологічного смислу.

Приклад (4) також містить приклад створення ефекту семантичного підсилення у словосполученні *firm justice*. Іменник *justice* тлумачимо як

right and fair behaviour or treatment; →

right: morally good or justified; required by law or duty;

law: all the **rules** established by authority or custom for regulating the behaviour of members of a community or country; →

rule: a **statement** of what can, should or must be done in particular circumstances; →

to state: to express something in spoken or written words, esp carefully, fully and **clearly**.

Прикметник *firm* у словосполученнях з абстрактними іменниками має значення *not likely to change*, **definite**; →

definite: clear, that cannot be doubted.

Як доводить аналіз, у семантичній структурі обох компонентів словосполучення *firm justice* присутня сема *clear* (чіткий, безсумнівний).

Наявність спільної семи реєструємо також у компонентів словосполучення *strict uniform* (приклад 5). Прикметник *strict* має значення *that must be obeyed or observed*.

Іменник *uniform*, з іншого боку, тлумачимо як

a **prescribed** identifying set of clothes for the members of an organization; →

to prescribe: to lay down, in writing or otherwise, as a rule or a course of action **to be followed**.

Таким чином, аналізоване словосполучення містить лексичні одиниці з подібною периферійною семою *to obey / to follow*. Завдяки суміжності цих лексичних одиниць виділена сема стає маркованою, її значення підсилюється, й словосполучення набуває деякого ідеологічного смислу.

Крім семантичного підсилення, іншим лексико-семантичним засобом надання ідеологічного забарвлення лексичним одиницям є **підміна об'єктивної модальності суб'єктивною** (в термінології А. О. Мірошніченка, підміни в семантичній структурі мовленнєвих конструкцій). Відомо, що в лінгвістиці виокремлюють об'єктивну й суб'єктивну модальність. Об'єктивна модальність характеризує висловлення як адекватне реальному стану речей, іншими словами, як істинне. Суб'єктивна ж модальність являє собою ставлення мовця до предмета висловлення. З метою моделювання дійсності за допомогою надання висловленню бажаного ідеологічного значення, мовець вводить до семантичної структури лексичної одиниці суб'єктивну, або авторську, модальність і тим самим «анулює» категорію об'єктивної модальності в межах цього висловлення. Так, у прикладі (6) вжито словосполучення *the responsible majority*:

(6) *So do we have the determination to confront all this and turn it around?*

I have the very strong sense that the responsible majority of people in this country not only have that determination; they are crying out for their government to act upon it.

В наведеному прикладі через підміну об'єктивної модальності суб'єктивною нейтрально-оцінна лексична одиниця *majority* набуває позитивного конотативного значення. Така позитивна конотація з'являється завдяки впливу на цей іменник позитивно-оцінного прикметника *responsible*, вживаючи який, мовець представляє бажану для нього реальність як об'єктивну дійсність.

Окремим випадком підміни об'єктивної модальності суб'єктивною є **застосування вищого ступеня порівняння прикметника або прислівника** з метою зміни семантичної структури мовленнєвої конструкції в бажаний для мовця бік. Використання цього прийому спостерігаємо в наступному прикладі:

(7) *...the reason I am in politics is to build a bigger, stronger society.*

Stronger families. Stronger communities. A stronger society.

Вживання в атрибутивній позиції прикметника *strong* у вищому ступені порівняння передбачає попередню наявність у об'єкта цієї якості (*strength*), хоч і в меншій мірі. Таким чином, нав'язана суб'єктивна модальність характеризує сучасне британське суспільство як сильне. Однак, цю тезу заперечує сам мовець у наступних рядках промови, визначаючи програму дій свого уряду:

(8) *I and ministers from across the coalition government will review every aspect of our work to mend our broken society...*

Очевидно, що словосполучення *broken society* носить не випадковий характер, адже в тексті промови Д. Кемерона його вжито 7 разів. Цей факт підтверджує наш висновок про те, що у словосполученні *a stronger society* мовець цілеспрямовано вводить у семантичну структуру нейтрально-оцінної одиниці *society* суб'єктивну модальність, яка надає їй позитивної конотації.

Висновки. Таким чином, на семантичному рівні мови існує низка засобів, використання яких дозволяє мовцю формувати ідеологему. До таких лексико-семантичних засобів відносимо: ефект семантичного підсилення, підміну об'єктивної модальності суб'єктивною, а також застосування вищого ступеня порівняння прикметника або прислівника з метою зміни семантичної структури мовленнєвої конструкції. *Перспективу подальших досліджень* вбачаємо в аналізі засобів формування ідеологеми на формальному рівні.

Список літератури

1. Вепрева И.Г. Идеологема и мифологема : интерпретация терминов / И.Г. Вепрева, Т.А. Шадрин // Научные труды профессоров Уральского института экономики, управления и права. – Екатеринбург : Изд. УрГУ, 2006. – Вып. 3. – С. 120-131.
2. Гусейнов Г.Ч. Советские идеологеми в русском дискурсе 1990-х / Г. Гусейнов. – М. : Три квадрата, 2004. – 272 с.
3. Клушина Н.И. Современная политическая коммуникация в СМИ / Н.И. Клушина // Стилистика сегодня и завтра: медиатекст в прагматическом, риторическом и лингвокультурологическом аспектах. Доклады Международной научной конференции. – М. : Факультет журналистики МГУ имени М.В. Ломоносова, 2010. – С. 109-115.
4. Малышева Е.Г. Идеологема как лингвокогнитивный феномен : определение и классификация / Е.Г. Малышева // Политическая лингвистика. – 2009. – №4 (30). – С. 32-40.
5. Мирошниченко А.А. Толкование речи. Основы лингво-идеологического анализа / А.А. Мирошниченко. – Ростов-на-Дону, 1995. – 112 с.
6. Нахимова Е.А. Идеологема Сталин в современной массовой коммуникации / Е.А. Нахимова // Политическая лингвистика. – 2011. – №2 (36). – С. 152-156.
7. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А.П. Чудинов. – М.: Наука, 2007. – 256 с.
8. Cameron D. Speech on the fightback after the riots [Electronic resource] / D. Cameron. – 15 August 2011. – URL : <http://www.number10.gov.uk/news/pms-speech-on-the-fightback-after-the-riots/>
9. Dictionary.com [Electronic resource]. – URL : <http://dictionary.reference.com>
10. Oxford advanced learner's dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 1428 p.

Рудик І.Н. Лексико-семантические средства формирования идеологем (на материале речи Д. Кэмерона) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 400-404.

В статье определены уровни формирования идеологемы: семантический, формальный и прагматический. Установлены механизмы преобразования лексической единицы в идеологему, функционирующие на лексико-семантическом уровне. Основными из таких механизмов являются эффект семантического усиления и подмена объективной модальности субъективной.

Ключевые слова: идеологема, коннотация, модальность.

Rudyk I.M. Lexico-semantic means of forming ideologemes (based on D. Cameron's speech) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 400-404.

The article outlines the levels of forming ideologemes: those of semantic, formal and pragmatic character. The author singles out the mechanisms of converting a lexical unit into ideologeme at the lexico-semantic level. Dominant among them are: the effect of semantic intensification and the substitution of subjective modality for objective modality.

Key words: ideologeme, connotation, modality.

Поступила до редакції 27.03.2012 р.

УДК 811.111.'42

**Реалізація макротемати організації роботи
в англomовній академічній лекції**

Рябих Л. М.

*Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Статтю присвячено аналізу реалізацій макротемати ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ в англomовній лекції – жанрі академічного дискурсу. Надано загальну характеристику цієї макротемати, встановлено перелік її мікротем та співвіднесених з ними референтних ситуацій.

Ключові слова: англomовна лекція, академічний дискурс, макротема, мікротема, референтна ситуація.

До актуальних проблем сучасної лінгвістики належить вивчення різних типів/різновидів дискурсу, а також їх жанрів.

Об'єктом нашого вивчення виступає американський академічний дискурс у такому жанрі як лекція.

Дискурс є вербалізованою діяльністю людини, здійснюваною в різних соціо-культурних контекстах. В основі дискурсу, на думку вчених “лежать ментальні структури – фіксовані форми ментального досвіду (концепти, когнітивні схеми)” [6, с. 27]. Стверджується, що кожний дискурс організований навколо певного базового концепту [2].

У сучасних вітчизняних мовознавчих розвідках доведено, що базовий концепт кореспондує з типом дискурсу, або його різновидом, у першому випадку відбувається тематизація концепту, а в другому – цей концепт формує ментальне підґрунтя стратегії дискурсу. Необхідно розрізнити концепт, який тематизується у дискурсі, і концепт тексту. Останній розуміють як максимально згорнуту глибинну смислову структуру, що розгортається в процесі породження тексту” [4, с. 233]. Коли йдеться про тематизацію базового концепту дискурсу, має місце такий ланцюжок: “базовий концепт → макротема → мікротема” [5, с. 66]. Отже, тема є одним з конститuentів, що визначає тип дискурсу [5, с. 55]. Тематична ієрархія представлена єдністю макротемати (або глобальної теми) та мікротемати (або локальної теми). Макротему визначають як тему усього дискурсу [1]. У нашому дослідженні макротема певною мірою збігається з назвою окремої дисципліни. Мікротема – це тема окремої репліки [1], або в академічному дискурсі – тема окремої частини тексту лекції.

Але важливою обставиною, на яку слід звернути увагу, є та, що структура теми дискурсу може бути й більш диференційованою ніж у цитованій праці, зокрема пропонується виокремлювати поряд з макро- та мікротемою ще й підтему [3; 5] – цілісний фрагмент тексту, що розкриває певний аспект основного предмета, який складає текст [5]. Підтема в нашому дослідженні збігається з темою конкретної лекції.

Отже, базовим концептом англomовного академічного дискурсу (ААД) вважаємо концепт ЗНАННЯ; макротема відповідає науковій дисципліні: соціологія – *ЗНАННЯ ПРО СУСПІЛЬСТВО*, музикознавство – *ЗНАННЯ ПРО МУЗИКУ*, тощо. Підтема співвідноситься з темою лекції, наприклад “Тоббс – влада, права людини та соціальний порядок”, “Мелодія: Моцарт та Вагнер” [7], а мікротема кореспондує з висловлюванням/фрагментом тексту й спирається на конкретну референтну ситуацію (або декілька референтних ситуацій).

Дослідження також засвідчує, що ААД має ще один базовий концепт – УСТАНОВА, що тематизується менш диференційовано: макротема *ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ* та відповідний їй набір мікротем властивий лекціям з усіх наукових дисциплін.

Метою цього етапу дослідження є виявлення інвентарю мікротем, що належить до макротем *ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ* в ААД, зокрема у жанрі лекції.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що за обсягом, тобто за кількістю висловлень, де реалізовано макротему – *ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ*, вона формує значно меншу частину змісту лекції (в середньому біля 7% тексту за даними нашого пілотного дослідження). Причому, перша лекція, наступні лекції й остання лекція містять реалізацію різних мікротем.

В цілому аналіз матеріалу засвідчив, що макротема *ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ* в англomовній лекції реалізована такими мікротемами:

- **“назва курсу”:**

(1) – *This is Economics 252, Financial Markets, and I'm Bob Shiller* (Economics, Lecture 1)

- **“адресованість курсу”:**

(2) – *Let's see, it is also true that this course is kind of intended for non-science majors who have a certain basic high school level comfort with tenth-grade science and math* (Astronomy, Lecture 1)

- **“необхідний рівень підготовки”:**

(3) – *Let's see, it is also true that this course is kind of intended for non-science majors who have a certain basic high school level comfort with tenth-grade science and math* (Astronomy, Lecture 1)

Наведений приклад демонструє референтну ситуацію „необхідний рівень знань“, іншою референтною ситуацією цієї мікротем є „освітній рівень“.

- **“подібні/необхідні курси”:**

(4) – *If you want to know about many of the other interesting things that are going in cosmology, you have to take a whole course, or several courses, on this topic. Such courses exist. I recommend Astro 170 or 220* (Astronomy, Lecture 16)

Цей приклад демонструє референтну ситуацію „додаткові курси“, також зафіксована референтна ситуація „курси суміжних дисциплін“ та деякі інші.

- **“аудіовізуальні та технічні засоби”:**

(5) – *And you can punch it in on your calculator or whatever. So, you can use this equation to find things out* (Astronomy, Lecture 1)

- **“задачі курсу/лекції”:**

(6) – *So, we really are trying to get you all the way out to the frontiers of the subject* (Astronomy, Lecture 1)

- **“теоретична/практична направленість”:**

(7) – *Experiments are indispensable in Organic Chemistry. It's an empirical science based on observation, and that's why you have to take the lab* (Chemistry, Lecture 1)

- **“оцінка курсу/лекції/викладацького складу”:**

(8) – *This is one of the biggest classes at Yale (Economics, Lecture 1)*

Наведений приклад демонструє референтну ситуацію „*позитивна оцінка курсу*“, також серед референтних ситуацій є такі як „*важливість лекції*“, „*важливість науки/теми*“, „*недоліки курсу*“.

- **“структура курсу”:**

(9) – *These are the dates we're going to have exams. There are ten lectures and then an exam; nine lectures, exam; nine lectures, exam* (Chemistry, Lecture 1)

Як показує наведений приклад, викладач інформує про структуру курсу, іншою референтною ситуацією цієї мікрот теми є „*зміни у навчальному плані*“.

- **“викладацький склад”:**

(10) – *I'm not working alone here, but we have three teaching fellows who are affiliated with the course, two of which are here today* (Biomedical Engineering, Lecture 1)

Тут має місце референтна ситуація „*склад викладачів*“, також ми зафіксували ще одну – „*участь запрошених лекторів*“.

- **“вимоги до студентів”:**

(11) – *This is the only chemistry course that requires you to take a lab simultaneously* (Chemistry, Lecture 1)

Референтна ситуація тут – „*відвідування лабораторних занять*“, іншими референтними ситуаціями є „*обов'язкові/довільні види робіт*“, „*строки виконання робіт*“, „*процедура реєстрації*“, „*види оцінювання*“, „*дострокове складання іспиту*“, „*необхідний перелік документації*“, „*володіння інформацією під час лекції/іспиту*“.

- **“критерії оцінювання знань”:**

(12) – *The course is going to be graded. We have two mid-terms and one final. The in class mid-terms — the grades will be roughly 10% problem sets, 20% first mid-term, 30% second mid-term, 40% final. But we will also use judgment and I'm going to appeal to the T.A.'s to help me on judging the grading* (Economics, Lecture 1)

- **“план роботи”:**

(13) – *So on Thursday, we'll come back to a discussion about different types of strategies to protect the environment, different decision standards that are embedded in different statutes* (Environmental Studies, L 1)

- **“розклад”:**

(14) – *They're all going to be on Mondays. We're going to have a wide range of times, all of them on Mondays from 12:30 until I think 8:00 at night* (Astronomy, Lecture 1)

- **“джерела інформації”:**

(15) – *I have a little handout on all the different introductory astronomy courses at the front of the room if you're interested* (Astronomy, Lecture 1)

Як демонструє приклад, має місце референтна ситуація „*роздатковий матеріал*“, іншою референтною ситуацією є „*наявність/відсутність матеріалу*“.

- **“робота з інформацією”:**

(16) – *So believe what I tell you here only when it makes sense to you. Don't just cram it in, make sure it makes sense* (Chemistry, Lecture 1).

Цей приклад ілюструє референтну ситуацію „*спосіб роботи з інформацією*“, також ця мікротема реалізується такими референтними ситуаціями як „*пошук наукової інформації*“, „*способи засвоєння інформації*“.

- **“домашнє завдання”:**
(17) – *So the lecture is over. For next time, make sure that you will have read at the very least Milton's great poem (English, Lecture 1)*
- **“методика роботи викладачів”:**
(18) – *And so, it's a fairly narrow focus that I'll be taking here, but that will enable us to get into some depth about how this discovery was made (Astronomy, Lecture 16)*
- **“інструкції”:**
(19) – *I should say, you can also write this down. You can write down the spatial terms here in polar coordinates (Astronomy, Lecture 12)*
- **“оптимізація роботи студентів”:**
(20) – *Sign up for any section you want to and then come to what's useful for you. But also, the reason you pay the big bucks to come here, is not to hear me, it's to interact with the other students. That's a really big help. So, form study groups (Chemistry, Lecture 1).*
Як свідчать наведені приклади, узяті з лекцій по різних наукових дисциплінах, мікротемі, що належать до макротемі **ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ**, є спільними для цих дисциплін. Натомість, деякі з них спираються на одну, а інші – на декілька референтних ситуацій.
Викладене дає підстави дійти висновку, що концепт УСТАНОВА тематизується в англійській академічній лекції набором мікротем, специфічних для макротемі **ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ** в ААД, та однакових для різних навчальних дисциплін.
Перспективу роботи становить вивчення частотності перелічених мікротем в англійській академічній лекції.

Список літератури

1. Дейк ван Т. А. Понятие макроструктуры / Т. А. ванн Дейк, В. Кинч // Язык. Понимание. Коммуникация ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 41–67.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
3. Колейчик О. О. Тематизация как когнитивный механизм / О. О. Колейчик // Проблемы семантики слова, речения та тексту : зб. наук. ст. – К. : КНАУ, 2001. – Вип. 7. – С. 111–116.
4. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : [курс лекций] / В. В. Красных. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2001. – 270 с.
5. Кудоярова О. В. Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англійських медиків (на матеріалі персонажного мовлення): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. В. Кудоярова. – Харків, 2007. – 238 с.
6. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І. С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 21-28.
7. Open Yale Course [Electronic resource]: – Access : <http://oyc.yale.edu/>

*Рябых Л. М. Реализация макротемы **ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ** в англоязычной академической лекции // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 405-409.*

*Статья посвящена анализу реализаций макротемы **ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ** в англоязычной лекции – жанре академического дискурса. Дана общая характеристика этой макротемы, установлен перечень ее микротем и соотнесенных с ними референтных ситуаций.*

Ключевые слова: англоязычная лекция, академический дискурс, макротема, микротема, референтная ситуация.

*Ryabykh L. M. Realizations of the theme **WORK ORGANIZATION** in english-language academic lecture // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 405-409.*

*The article focuses on the analysis of the theme **WORK ORGANIZATION** realizations in English-language lecture – a genre of academic discourse. The theme general characteristic is given followed by establishing the list of its topics and referent situations corresponding to them.*

Key words: English-language lecture, academic discourse, theme, topic, referent situation.

Поступила до редакції 20.04.2012 р.

УДК 482: 821.161.1

Категоризация посессивности в русском сознании и языке

Селиванова Е.А.

*Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого,
г. Черкассы, Украина*

В статье рассмотрено категориальное содержание принадлежности и средства его вербализации в русском языке. Выделено семь базовых значений четырех функциональных групп конструкций с притяжательными местоимениями, служащими ядром категории посессивности.

Ключевые слова: *посессивность, притяжательное местоимение, имя притяжательности, посессор, категоризация.*

Постановка проблемы. Проблема категориального содержания посессивности (притяжательности), рассматривавшаяся в типологическом, сравнительно-историческом, структуралистском и функциональном аспектах, сегодня не утрачивает своей актуальности и проецируется на принципы современной когнитивной научной парадигмы. В различных языках притяжательные отношения либо конкретизируются и передаются лексическими, синтаксическими или регулярными морфологическими средствами, либо унифицируются и обобщаются в определенных синтаксических конструкциях. На этом основании лингвисты предлагают различные терминологические наименования посессивных отношений: традиционные – посессивность, принадлежность, обладание, владение, собственность, и нетрадиционные – ассоциативность (Л. А. Боади, В. Уэлмерс), аттрактивность (Т. Н. Воронцова), посессивное наличие (Т. Е. Аношкина), *appartance* (Л. Теньер). Некоторые ученые вовсе отказываются от каких-либо обозначений притяжательности, сомневаясь в существовании данной категории в языке (Г. Бирнбаум, Дж. Лайонз), что обусловлено сужением посессивности до содержания владения.

Анализ исследований по проблематике. Широкое понимание притяжательности как особого вида реляции постулируется в рамках гносеологического подхода в работах И. И. Мещанинова, А. М. Пешковского, Ю. Д. Апресяна, О. Н. Селиверстовой, Р. М. Гайсиной, А. М. Мухина и др. Этот подход органично встраивается в постулаты современной когнитивной семантики, согласно которым человек как субъект когниции генерирует значения и избирает собственный или навязанный ему языком способ интерпретации действительности, могущий не соответствовать положению вещей и их отношениям в мире [9, с. 371–376]. Исходя из такого несоответствия украинская исследовательница притяжательности Н. В. Гуйванюк квалифицирует семантику конструкций типа *мамина фабрика, Серезина школа, Оксанин детский сад* как нереальную, ненастоящую посессивность [3, с. 43]. На этом же основании Т. В. Цивьян отмечает, что «приклеивание ярлыка посессивности в ряде случаев настолько оторвано от реальности, что при буквальном понимании создается почти комический эффект» [13, с. 5].

Тем не менее, подобная формальная унификация посессивных отношений в славянских языках значительно расширяет спектр семантики категории притяжательности. Не случайно исследователи подчеркивают условность термина «притяжательность», передающего «целый ряд логических отношений, основанных на органической связи одного предмета с другим» [4, с. 23], хотя двупредметность притяжательности как отношения между субъектом и объектом, которую отстаивают немало лингвистов (Г.П. Алексеев, Т. Л. Арефьева, Н. В. Коростелева, Р. Мароевич, А. М. Мухин, Р. Л. Ницолова, В. Н. Топоров, М. И. Черемисина и др.), также не является абсолютной, ибо в ряде конструкций объект и вовсе отсутствует (к примеру, *моя правда, скромность Олега, переживания Петра* и под.) или субъект и объект невозможно разграничить (например, *дружба Ивана и Петра, у Кости мать больна*), или отношения притяжательности могут быть опосредованы рядом предметов (*их грузовики*, т. е. грузовики предприятия, на котором они работают).

Широкий диапазон притяжательной семантики также обусловил научную дискуссию о статусе категории посессивности: понятийном (О. Есперсен, С. Д. Кацнельсон, Н. А. Слюсарева, М. М. Гухман и др.) как «предшествовании идеи притяжательности ее языковой категории» [12, с. 149] или языковом. Отстаивая некую промежуточность притяжательности, Н. В. Гуйванюк также отмечает первичность понятийного статуса данной категории и вторичность языкового: «Находя в языке некоторые совокупности средств для оформления этих жизненно важных отношений принадлежности (посессивности), категория понятийная превращается в языковую» [3, с. 4].

Доминирование в 70–80-е годы XX века функционально-грамматических исследований в конечном счете привело к рассмотрению притяжательности как функционально-семантической категории, базирующейся на некоем понятийном инварианте и интегрирующей разноуровневые вербальные средства для ее репрезентации в языке и речи. Ядром данной категории для многих лингвистов стала грамматическая категория даже в языках, где посессивность не является морфологически маркированной (Б. В. Болдырев, Н. К. Дмитриев, Р. Мароевич, И. Х. Рустамов и др.), однако такой подход в целом не решил проблемы.

Цель нашей статьи – обосновать статус категории притяжательности, выявив ее когнитивную базу и структуру и описав таксономию языковых средств репрезентации на материале русского языка.

По нашему мнению, посессивные отношения объединены прежде всего унифицированными языковыми формами, каковыми в русском языке являются конструкции с притяжательными местоимениями. На этом основании притяжательность квалифицируется нами как языковая категория, результат вербализации. На когнитивном уровне, в сфере знаний о языке, существует лишь допущение подобной унификации, хотя концептуально конструкции с притяжательными местоимениями передают различные отношения между так называемым посессором, фиксируемым прономинативом, и именем притяжательности – определяемым словом. Посессор на когнитивном уровне не является таковым для большинства типов отношений. Реально он получает этот статус исключительно в отношениях собственности, владения, в остальных случаях он репрезентируется как посессор лишь условно, формально, а семантически его когнитивный статус зависит от типа связи с «притяжаемым» и пропозициональной развертки конструкций с притяжательными местоимениями.

Исходя из изложенного, посессивность можно определить как языковую категорию, унифицирующую различные типы отношений между условным или реальным посес-

сором и предметами, явлениями, процессами, понятиями, ситуациями как присвоение. Такое определение может быть подтверждено данными других языков, в которых отношения присвоения дифференцируются с помощью регулярных грамматических показателей. Так, Л. Леви-Брюль отмечал, что для выражения притяжательности кому-либо банановой кожуры, остатков пищи меланезийцы используют особый аффикс, что обусловлено их тотемическими представлениями [7, с. 211]. Кроме того, в ряде языков грамматически дифференцированными являются отношения отчуждаемой и неотчуждаемой, отъемлемой и неотъемлемой принадлежности [6, с. 37, 60].

Различные мнения лингвисты высказывают и по поводу включения в притяжательную семантику особых разновидностей отношений, что вызвано неупорядоченностью типов посессивности и отсутствием их обоснованной таксономии. К примеру, Н. В. Коростелевой зафиксирована вокативная принадлежность, И. Х. Рустамовым – окказиональная, К. Илиевой – двойная и коммуникативная, М. И. Чураевой – включения, К.Г. Чинчлей – присущности, С. В. Фроловой – сравнения, Т. Л. Арефьевой – притяжательность к месту происхождения, Т. И. Виноградовой, В. Д. Метаксой и др. – притяжательность авторства и т. п. Причиной этому служит потенциальная возможность глубинной развертки притяжательных конструкций, при которой на пропозициональном уровне обнаруживаются различные типы «присваиваемых» ситуаций и пропозициональных посредников отношений между когнитивными коррелятами компонентов этих конструкций.

Избрав в качестве индикатора таксономии отношений «присвоения» конструкции с притяжательными местоимениями, мы руководствовались данными дистрибутивного и семантического анализа текстового материала (рассмотрено около 10 000 конструкций притяжательности в русской речи различных жанров), а также результатами трансформационного анализа, представленными в нашем диссертационном исследовании [10, с. 38–75]. Базой для дифференциации притяжательной семантики послужили 20 трансформационных моделей, каждая из которых путем формального и семантического варьирования прошла проверку на возможность замены конструкций с притяжательными местоимениями различной дистрибуции прономинатива. Таковыми моделями были избраны:

- 1) имя притяжательности (подлежащее) + притяжательное местоимение в позиции сказуемого;
- 2) имя притяжательности (подлежащее) + местоимение *ничей* в позиции сказуемого;
- 3) предложение с конструкцией «*ничей* + имя притяжательности»;
- 4) вопросительное предложение с конструкцией «*чей* + имя притяжательности»;
- 5) предложение с конструкцией «*чей-то* (-либо, -нибудь) + имя притяжательности»;
- 6) личное местоимение (подлежащее) + *иметь* + имя притяжательности в винительном падеже;
- 7) имя притяжательности (подлежащее) + *принадлежать* + личное местоимение в дательном падеже;
- 8) личное местоимение (подлежащее) + *обладать* + имя притяжательности в творительном падеже;
- 9) личное местоимение (подлежащее) + *владеть* + имя притяжательности в творительном падеже;
- 10) личное местоимение (подлежащее) + *владелец* (*хозяин, собственник, обладатель*) + имя притяжательности в родительном падеже;

11) имя притяжательности + притяжательное местоимение + *собственность* (*принадлежность*);

12) У + личное местоимение в родительном падеже + *есть* (факультативное сказуемое) + имя притяжательности в именительном падеже;

13) предложение с конструкцией «личное местоимение в именительном падеже + с + имя притяжательности в творительном падеже»;

14) предложение с конструкцией «имя притяжательности + у + личное местоимение в родительном падеже»;

15) предложение с конструкцией «имя притяжательности в винительном падеже + личное местоимение в дательном падеже»;

16) предложение с конструкцией «у + личное местоимение в родительном падеже + на (в) + имя притяжательности в предложном падеже»;

17) имя притяжательности (подлежащее) + *в наличии* (*имеется*) + у + личное местоимение в родительном падеже;

18) сложноподчиненное предложение с конструкцией «личное местоимение, + *который* (*чей*) + имя притяжательности»;

19) имя притяжательности (подлежащее или дополнение) + *присущ* (*свойствен*) + личное местоимение в дательном падеже;

20) личное местоимение (подлежащее) + сказуемое, производное от имени притяжательности.

В результате произведенных трансформаций установлено, что унифицированным содержанием обладают только притяжательные местоимения с мощным анафорическим потенциалом и возможностями разноплановой глубинной развертки, остальные 20 трансформационных моделей ограничены в употреблении дистрибуцией прономинатива и вследствие этого – разновидностью семантики присвоения, что еще раз подтверждает языковой статус категории притяжательности.

Конструкции с притяжательными местоимениями в речи разноплановы, в зависимости от способа глубинной развертки их можно распределить на четыре функционально не сополагающиеся группы.

Первая группа объединяет сочетания имен притяжательности с местоимениями, не содержащие в глубинной структуре скрытого непритяжательного предиката. В пределах данной группы разграничиваем:

1) притяжательность части целому (парто-холономические отношения), нередко квалифицируемую как неотчуждаемая принадлежность (*моя рука, его (дома) дверь, их (часов) стрелка, ее (рыбы) хвост*);

2) притяжательность качества (признака, свойства) его носителю (*твоя доброта, ваша честность, его (неба) синева, ее (дисциплины) сложность*);

3) притяжательность процесса (действия, состояния) его субъекту, носителю (*мое опоздание, твой плач, ее (двери) скрип, его (ветра) шум*);

4) притяжательность «личной» (предметной, понятийной) сферы ее обладателю (*ее возраст, твоя профессия, наша национальность, ее (воды) плотность, моя судьба, твое имя*);

5) притяжательность по родству, свойству, функциональной общности (*моя жена, наш дядя, ваш начальник, их партнер, ее друг, наш наставник*);

6) *собственность* (*ваша сумка, твой дом, их автомобиль, его карандаш*).

Требует разъяснения понятие личной сферы посессора, введенное Ш. Балли, который понимал ее наиболее широко, как «совокупность частей тела, а также предме-

тов, существенно связанных с личностью так, что эта связь может осмысливаться как постоянная и тесная» [1, с. 68]. Основываясь на концепции Ш. Балли, М. А. Журинская включила в личную сферу тело и его части, имя, мысли, чувства, переживания, различные окружающие человека предметы, связь с которыми может представляться в различной степени нерасторжимой, а также других людей, так как человек в полном объеме состоит из тела, психических, атрибутивных характеристик и социальных связей. По мнению исследовательницы, в личную сферу могут попадать и предметы собственности, обмена [5, с. 308]. Фактически такое расширение личной сферы отождествляет ее с большинством значений имен притяжательности.

Однако, как показал трансформационный анализ, притяжательность личной сферы и отношения собственности, притяжательности качества, свойства, процесса и притяжательности по родству, свойству, функциональной общности не могут быть сведены воедино, ибо обладают различным трансформационным потенциалом. Наше понимание личной сферы близко концепции неотчуждаемости А. В. Головачевой, рассматривающей как неотчуждаемые конструкции с именами притяжательности *голос, дыхание, походка, слух, размер, рост, жизнь, судьба, душа, разум, речь, здоровье* [2, с. 20]. Тем самым имена личной сферы – это абстрактные субстанции, тесно связанные с посессором и определяющие его существование.

Вторая группа объединяет конструкции с широкой релятивной семантикой «присвоения» целой ситуации, на когнитивном уровне соотносящиеся с имплицитными непритяжательными пропозициональными структурами. По словам болгарской исследовательницы Р. Л. Ницоловой, в подобных случаях «притяжатель и притяжаемый объект сведены каким-либо действием или состоянием» [8, с. 61], устанавливаемым на базе скрытого предиката. Такие предикаты коррелируют с различными эксплицируемыми именами притяжательности, соотносимыми с терминами предикатно-аргументных структур:

– объектами различных типов (*мой роман* – который я написал, *его шапка* – которую он подарил мне, *твой завод* – которым ты руководишь, *наши деревья* – которые мы посадили, *его Иван* – о котором он рассказывал);

– субъектами (*твой следователь* – который ведет дело, где ты обвиняемый, *мой шофер* – который везет меня на маршрутке в Киев);

– инструментивами (*мой трактор* – которым я пашу землю, *твоя электропила* – которой ты спиливаешь деревья);

– локативами (*твой берег* – где ты отдыхаешь, *его микрорайон* – в котором он живет, *ее лес* – где она пряталась);

– темпоративами (*ее год* – в течение которого она не работала, *моя осень* – в течение которой я написала книгу, *наша эпоха* – в которой мы живем);

– коллективнами – компонентами собирательности, опосредующими отношение включения (*наша группа* – в которую мы включены как ее члены, *его класс* – в который он включен как ученик) и т. д.

Данные конструкции в речи могут анафорически соотноситься с эксплицитными высказываниями (*Мы посадили огурцы. Наши огурцы* (которые мы посадили) *были крепенькими и вкусными*) или с фоновыми знаниями коммуникантов (*Вот мой трамвай подошел* (на котором я могу доехать до места предназначения)). Ситуация речи и контекст позволяют декодировать свернутый смысл конструкций с притяжательными местоимениями: *Что же ты так мало ешь? Али не нравится тебе моя лапша?* (которую я сварила) (А. Калинин); *Эта ворона не шла ни в какое сравнение с моими*

рыцарями, принцами, кощеями, чемберленами, брианами (которых я нарисовал), но во мне сразу заговорило вино моей молодой художнической славы (Ю. Нагибин); Теперь женщинам предстояло подыскивать объяснения в ответ на язвительные вопросы мужей о том, какая оса укусила сегодня **их** распрекрасного цыгана (которого они так хвалили) (А. Калинин).

В отличие от второй, третья группа конструкций с притяжательными местоимениями имплицитно интегрирует две пропозиции: первая передает отношения прямого «присвоения» имплицитному посессору, вторая соотносит с ним лицо, фиксируемое притяжательным местоимением, опосредуя эту соотнесенность ситуацией: *твои овцы* – овцы являются собственностью колхоза, которым ты руководишь; *мои герои* – герои романа, который я написал; *наша разведка* – разведка части, в которой мы служим; *мое оконце* – оконце дома, в котором я остановился на ночлег. Нередко только контекст позволяет декодировать смысл подобных конструкций: *Стойте, стойте, дорогой друг, а не в этих ли шкафах таятся те самые тома, которых недостает в **моей** энциклопедии. – В вашей? – Да, в той самой, что покоится в шкафах директорского кабинета* (энциклопедия принадлежит организации, которой я руковожу) (Л. Карелин).

Четвертая группа включает конструкции с притяжательными местоимениями, служащие метонимическими обозначениями субъектов пропозиций: *Мой разум не способен это понять*, т. е. Я не способен это понять; *Твой станок работал лучше всех*, т. е. Ты работал лучше всех; *Все это сделано твоими руками*, т. е. тобой. Данные конструкции малочисленны, обычно стилистически маркированы, придают высказыванию особую экспрессивную коннотацию и способны фразеологизироваться преимущественно в значении принадлежности части целому: *А когда-то там бегали **мои** босые ноги* (Ю. Нагибин); *Подумать только, что ты мог попасть не в **мои** руки* (Г. Бакланов); *Вы все такие же родные и милые **моему** сердцу* (С. Бабаевский). В художественном тексте конструкции данной группы могут служить средством ввода дополнительной информации о субъекте: ***Его** странные уши без мочек ... цепко хватывали любой намек на хорошую строчку* (Е. Евтушенко).

Выводы и результаты. Проекция вербальной репрезентации языковой категории посессивности на когнитивные структуры, в частности, пропозиционального статуса, позволяет констатировать способность русского языкового сознания унифицировать различные отношения между предметами, явлениями, понятиями, ситуациями как присвоение, которое когнитивно дифференцируется на семь основных типов отношений. Такая дифференциация обеспечена спецификой трансформационного потенциала конструкций с притяжательными местоимениями, передающих все типы посессивных отношений и имеющих анафорическую природу и высокую степень редукции информации, в них заложенной.

Перспектива дальнейших исследований категории притяжательности лежит в плоскости выявления побочных и вторичных категориальных значений конструкций притяжательности в речи.

Список литературы

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 298 с.
2. Головачева А. В. К вопросу о содержательном аспекте категории посессивности / А. В. Головачева // Категория притяжательности в славянских и балканских языках : Тезисы совещания. – М. : Наука, 1983. – С. 19–23.
3. Гуйванюк Н. В. Средства выражения притяжательности в украинском литературном языке (на материале произведений писателей XIX– XX века) : дис. на соискание учен. степ. канд. филол. н. : спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Нина Васильевна Гуйванюк. – Черновцы, 1977. – 297 с.
4. Дмитриев Н. К. Категория принадлежности / Н. К. Дмитриев // Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков. Морфология. – М., 1956. – Ч. 2. – С. 22–37.
5. Журинская М. А. О выражении значения неотторжимости в русском языке / М. А. Журинская // Семантическое и формальное варьирование. – М. : Наука, 1979. – С. 295–347.
6. Категория притяжательности в славянских и балканских языках: Тезисы совещания. – М. : Наука, 1983. – 124 с.
7. Леви-Брюль Л. Выражение принадлежности в меланезийских языках / Л. Леви-Брюль // Эргативная конструкция предложения. – М. : Наука, 1950. – С. 208–217.
8. Ницолова Р. Л. Някои особености в семантиката и дистрибуцията на притяжателните местоимения в българския език в съпоставка с полския език / Р. Л. Ницолова // Съпоставително езикознание. – 1979. – № 3. – С. 55–56.
9. Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Современная американская лингвистика : фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секериной. Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Издательство УРСС, 2002. – С. 370–389.
10. Селиванова Е. А. Функционально-семантическая характеристика категории притяжательности в современном русском языке (притяжательные местоимения) : дис. на соискание учен. степ. канд. филол. н. : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Елена Александровна Селиванова. – Киев, 1988. – 200 с.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
12. Топоров В. Н. О некоторых предпосылках формирования категории притяжательности / В. Н. Топоров // Славянское и балканское языкознание. Проблемы диалектологии. Категория посессивности. – М. : Наука, 1986. – С. 142–167.
13. Цивьян Т. В. Об одном аспекте посессивности и способах его выражения в балканских языках / Т. В. Цивьян // Славянское и балканское языкознание. Язык в этнокультурном аспекте. – М. : Наука, 1984. – С. 79–86.

Селіванова О.О. Категоризація посесивності в російській свідомості й мові // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 410-416.

У статті розглянуто категоріальний зміст посесивності та засоби його вербалізації в російській мові. Виокремлено сім базових значень чотирьох функціональних груп конструкцій із присвійними займенниками, які є ядром категорії посесивності.

Ключові слова: *посесивність, присвійний займенник, ім'я приналежності, посесор, категоризація.*

Selivanova O. Categorization of possessivity in Russian consciousness and language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 410-416.

The article focuses on a category maintenance of possessivity and means of verbalization in Russian language. Seven base values of four functional groups of constructions with possessive pronouns as the kernel of possessive category are selected.

Key words: *possessivity, possessive pronoun, possessive name, possessor, categorization.*

Поступила в редакцію 05.04.2012 г.

УДК 81'1:811.161.1

К проблеме сущности языковых функций

Сидельников В.П., Будник С.А.

Донецкий национальный университет, г. Донецк, Украина

В статье рассматривается проблема сущности языковых функций и их классификации

Ключевые слова: *языковые и речевые функции, коммуникативная, когнитивная, функция влияния на сознание, перераспределение нагрузки на функции.*

Известный французский лингвист Клод Ажеж, объясняя, почему лингвистика завораживающе подействовала на другие гуманитарные науки, писал: «Поскольку она [лингвистика] затрагивает основные свойства человека как биологического вида, а ее дискурс отличается строгостью и упорядоченностью, то могло показаться, что она призвана послужить моделью для других наук» [1, с. 11]. Собственно к такой же мысли приходит и донецкий литературовед, профессор В.В. Федоров: «Филология есть внутренняя форма всех наук».

Мыслители во все времена пытались раскрыть суть человеческой природы, посмотреть на человека как на существо: анатомическое, физиологическое, нейропсихическое, чувствующее, разумное, говорящее, коммуникативное, деятельностное, социальное. И уже давно человек видится как существо *homo sapiens, homo loquens, homo action, homo apertus, homo social*. Как утверждает Клод Ажеж: «Если мы вправе называть человека *homo sapiens*, то, прежде всего, потому, что он есть *homo loquens*». Этим самым подчеркивается особая значимость языка в числе других сущностных признаков человека. А если продолжить установление связей между всеми онтологическими сущностями человека: если человек коммуникативный, то он, прежде всего, человек говорящий, а если человек социальный, то он же и деятельностный. А поскольку язык является не только орудием речевой деятельности, но и деятельностью мыслительной и обслуживает все иные виды человеческой деятельности, то фактически язык присутствует во всех сферах бытования человека. Именно из этого и нужно исходить при определении природы языка, его назначения, его функций, «без которых язык не может быть самим собой» [ЛЭС, с. 564].

Актуальность. В современной лингвистике существует множество классификаций функций языка, каждая из которых, при внимательном рассмотрении, обнаруживает целый ряд недостатков. Причина их кроется как в самом объекте, т.е. в языке как многофункциональном и сложном природном образовании, так и в недостатках самой методологии подхода к объекту исследования. *Цель* – рассмотрение проблемы сущности языковых функций и их классификаций.

Трудности классификаций функций языка объясняется, во-первых, неопределенностью в истолковании самого понятия «функции языка», и здесь не лишним проци-

тировать российского лингвиста Ю.С. Степанова: «...слова, которые употребляются не только в общем языке, но и в науке, постоянно стремятся к научному понятию как своему пределу, но достигают его каждый раз тогда, когда наука (или техника) ушла вперед, уже оставила это понятие» [10, с. 33]. Собственно это происходит сейчас и с термином «функция». Можно согласиться с его определением в «Лингвистическом энциклопедическом словаре»: функции языка – роль (употребление и назначение). С целью смещения смысловых акцентов можно было бы на первое место поставить «назначение», а затем уже «употребление», и тогда, в такой редакции, это определение языковой функции принять в качестве рабочего. Во-вторых, разделение функций на языковые и речевые, исходя из онтологической сути языка в его двух ипостасях, не всегда выглядит убедительным. На наш взгляд, функции языка – это способность его системы к выполнению назначения этого природного образования, а функции речи – это реализованное назначение, т.е. результат функционирования языка, вот почему функции языка в их формулировании выглядят обобщенно-абстрактно и число языковых функций всегда количественно меньше, чем речевых, которые многообразны, как сама жизнь, отраженная в речи, и так же конкретны, как и реалии, отраженные в речи. Вот как количественно соотносятся языковые и речевые функции в различных классификациях разных авторов: Р. Якобсон (3 и 4), В.А. Аврорин (4 и 6), А.А. Леонтьев (3 и 4), М.А. Шелякин (4,8). В-третьих, не всегда четко просматривается принципиальное различие языковых и речевых функций. Для одних авторов, в частности, для Н.А. Слюсаревой, автора статьи «Функции языка» в ЛЭС языковые функции – базовые, к числу которых она относит коммуникативную, когнитивную, эмоциональную, метаязыковую. С базовыми как первичными, по мнению Н.А. Слюсаревой, соотносятся частные как производные функции: контактоустанавливающая (фатическая), конативные (усвоение), волюнтативная (воздействие), хранения и передачи, национального самосознания, традиций и культуры, поэтическая. Не вызывает возражения причисление к базовым коммуникативной и когнитивной функций. Но почему к ним, т.е. базовым, автор относит еще и эмоциональную и метаязыковую? Тем более, что понятие базовой функции не дается. На наш взгляд, к базовым следует отнести только коммуникативную и когнитивную, это при том, что некоторые лингвисты склонны именно коммуникативную функцию признать «самой важной, если только не единственно определяющей функцией» [1, с. 186].

Коммуникативная функция языка реализуется в коммуникативной деятельности, которая понимается «как совокупность человеческих действий, включающих производство и восприятие речевых высказываний, являющихся результатом и выражением происходящих в сознании процессов...» [7, с. 159]. Самая коммуникация – это процесс, деятельность субъектов речи, которая связана с ее мотивами и целями. Как видно из выше сказанного, сам процесс общения теснейшим образом связан с мыслительной деятельностью, результаты которой и являются содержанием самой коммуникации, т.е. коммуникативная и когнитивная функции взаимосвязаны и взаимообусловлены. Цели и мотивы общения задают характер мыслительной деятельности, а язык является уже материальным выразителем ее результатов. Вот почему при подходе к классификации функций языка и речи нужно исходить из этих теоретических посылов.

Прежде всего, нужно установить содержание каждой из двух базовых функций языка – коммуникативной и когнитивной. Обратимся, в первую очередь, к самой коммуникативной функции, к ее реализации в речи. Поскольку общение – это процесс,

то он имеет начало и конец. То, что во многих классификациях называется фатической функцией, это, собственно, начало коммуникации, вступление в нее. Установление контакта в общении, продолжение, прерывание коммуникации, проверка установленного контакта – это все входит в процесс осуществления общения. В коммуникации важным является ориентация на адресата. Это то, что многие лингвисты называют конативной функцией. Таким образом, коммуникативная функция включает в себя и фатическую, и конативную, являющимися составными элементами самого процесса общения.

Однако всякая коммуникация, как мы отметили ранее, обусловлена мотивами, намерениями, которые и составляют саму содержательную часть общения. С этой точки зрения высказывание классиков о том, что язык возникает из необходимости сказать что-то друг другу, полностью подтверждает мысль об особой, если не определяющей функции – коммуникативной. Есть два главных момента в коммуникации: 1) необходимость вступить в общение («необходимость сказать»); 2) необходимость вступить в общение с целью, намерением («что сказать»). В зависимости от цели и характера общения, речевой интенции (намерения) коммуникативная деятельность может быть представлена несколькими функциями: денотативной, или репрезентативной – это есть то, что включает передачу информации, ее представление. Некоторые склонны называть это интеллектуальным типом общения.

Основным элементом содержания коммуникации является информация, которая определяется как сведения о чем-либо, независимо от формы их представления, причем, собственно информацией называют то, что полезно человеку, т.е. информация прагматична по своему содержанию. Одним из видов информации являются знания, но только, в отличие от общего понятия информации, необходимым условием считать информацию знанием является характеристика их как объективных, адекватных, истинных. Знание является результатом интеллектуально-творческой работы мозга, отложившееся в сознании и хранящееся в памяти. Но это уже другая сторона содержания общения, это собственно область когнитивно-познавательной деятельности человека. Передача информации, представление ее в речи лингвисты относят к денотативной, репрезентативной функции. Но мы утверждаем снова, что и это является содержанием коммуникативной функции языка. С точки зрения количественной коммуникативная функция языка в современном мире оказывается информационно перегруженной.

Содержанием коммуникации может быть выражение чувств, эмоций, то, что в многочисленных классификациях одни определяют как базовую, а другие – как производную функцию, но чаще всего ее классифицируют как речевую, к тому же, у разумного человека (*homo sapiens*) кора головного мозга является органом понятийного мышления, является вместилищем интеллекта. Но человеческий мозг представлен еще и более древними частями: архаическая, или рептильная (хранилище инстинктов), лимбическая (вместилище эмоций) [1, с. 20]. С этой точки зрения интеллектуальное содержание общения обращено к рациональному мышлению, а эмоциональное, или эмотивное обращено к чувственному содержанию человеческого мозга. Всякая человеческая деятельность, в т. ч. и речевая, всегда эмоционально-чувственно окрашена. И в то же время есть такие сферы человеческого общения, в которых эмоционально-чувственное является преобладающим, т.е. стоящим выше рационального. Собственно, и эмоционально-чувственное является одним из содержательных компонентов самого процесса коммуникации.

Как мы заметили ранее, речевая коммуникация всегда содержательна. Что же обеспечивает в речевом общении его содержательность? Результаты мыслительной деятельности человека обеспечивают содержательную сторону речевой коммуникации. В мышлении как процессе сознательного отражения действительности особая роль принадлежит языку. Большая часть результатов мыслительной деятельности отражена в языке. Мышление идет на языке, и продукты речевой деятельности получают материальное выражение в различных формах языка. Вот почему когнитивно-познавательная функция языка является тоже базовой, обеспечивающей содержанием функцию общения, т.е. коммуникативная и познавательная функции – это базовые функции коммуникативной деятельности. Функция коммуникативная не мыслится без когнитивной, ибо последняя делает содержательной коммуникативную деятельность человека. В наш век – век информационного бума человек становится все более зависимым от информации.

Коммуникация всегда целенаправленна, мотивированна и всегда намеренна (интенциональна), а потому язык в общении всегда выступает в роли орудия воздействия. Обращает на себя внимание, как возросло в наше время количество работ, посвященных проблемам речевого воздействия. Как замечает О.С. Иссерс: «В большинстве случаев под речевым воздействием – в широком смысле – понимают речевое общение, взятое в аспекте его целенаправленности, мотивационной обусловленности» [5, с. 20-21].

Язык с момента рождения и до нынешних дней в своих сущностных функциях не изменяется, и лишь только в различные эпохи его существования перераспределяются нагрузки между ними, т.е. какие-то из функций оказываются наиболее востребованными, наиболее нагруженными. Можно утверждать, что изменяется в какой-то мере и социально-интеллектуальная роль языка. Язык в большей части его носителей перестает быть «домом мысли», а превращается в средство выражения, хранения и передачи информации, а следствием этого является то, что сокращается число людей, занимающихся аналитико-синтетической деятельностью, которая остается уделом небольшого круга лиц, производящих информацию как товар, удовлетворяющий информационные потребности современного человека.

Очень сложной с точки зрения философии является проблема установления отношений между человеком и языком. Так, М.А. Шелякин в авторском предисловии книги «Язык и человек» говорит следующее: «В книге автор развивает идею об адаптации языковой системы к биосоциологическим особенностям человека и осуществлении им коммуникативного процесса как главном факторе функциональной системы, структурной и знаковой специфики языка» [11, с. 7]. Вдумаемся в логику этого высказывания. Прежде всего, адаптация – процесс приспособления какой-то системы к изменяющимся условиям среды, а исходя из смысла приводимого высказывания Шелякина, можно подумать, что язык является самодостаточной системой, которая независимо от человека приспосабливается к условиям функционирования ее в определенной социальной среде. На самом деле активным субъектом (активным деятелем) является человек, а язык является орудием речевой деятельности. Отсюда – не орудие приспособляется к деятельности, а человек приспособляет это орудие в процессе речевой деятельности. Значит, функции языка и функции речи видоизменяются не сами по себе, а только под влиянием человека; и когда в нашей жизни начинают предъявлять претензии к языку, говоря о его бедности, грубости, то в таком случае все ставится с ног на голову: не плох и беден язык, а плоха и бедна

речь. Бедность же речи – производная бедности культуры, бедности умственной и интеллектуальной деятельности тех, кто демонстрирует и соответствующие, бедные и убогие, образцы речи.

В подходе к языку и его функциям существует много философских точек зрения. Одну из них представляет немецкий философ Мартин Хайдеггер. Для этого мыслителя истинный язык – это язык бытия. Мыслью осуществляется отношения бытия к человеческому языку. Мысль не создает и не разрабатывает это отношение: она просто относит к бытию то, что дано ей самим бытием. Язык есть дом бытия. В жилище языка обитает человек, а потому для Хайдеггера истинный язык – это язык праслов, корней всей своей сутью принадлежащих земле, основе, бытию. При таком видении языка и его сущности, в поисках его прасловы мыслителям невольно приходится обращаться к этимологии слова, т.е. искать исходный корень. Эта идея еще в XIX в. пришла в голову А.С. Шишкова, министра просвещения Президента Российской Академии Наук, который задался целью установить первобытный язык, к которому, по его мысли, восходят все языки. При таком подходе не язык находится в человеке, а человек находится в языке. Собственно, в определенной мере это заложено в теории лингвистической относительности, согласно которой язык изначально определяет видение мира человека, т.е. человек рождается, а язык, который он осваивает, уже дает ему свою картину мира, как бы заранее формируя его мировоззрение по своему (языковому) образу и подобию. Язык как социальное явление находится вместе с человеком в постоянном развитии и изменении, но время и эпоха не изменяют саму первоприродную сущность языка – быть материальным средством общения и материальным средством выражения мысли.

И только социальная среда, в которой функционирует язык, усложняет его структуру, перераспределяет нагрузки между функциями, наполняя их соответствующим содержанием. По мысли того же Хайдеггера, одной из особенностей современного языка является его идеологическая ангажированность. Язык правящей элиты становится орудием власти, а потому основную функцию в этом начинает выполнять публичный язык массовой информации, и скрытые незаметные основания, на которых строится, в том числе, и западная культура, выдаются за природное, естественное положение вещей. Этот язык призван обучить человека, внушить ему и постоянно закреплять нормы морали и правила поведения. Язык становится диктатурой общественного мнения, а потому естественные, натуральные слова обесцениваются, девальвируются [6, с. 227-228].

В современном мире язык становится орудием воздействия на человека не только в сфере идеологической, но и в экономической, культурной и др. Не случайно, что язык является главным орудием современных коммуникативных технологий, с которыми связаны современные профессии: менеджер паблиш рилейшнз, имиджмейкер, спичрайтер, спиндоктор, избирательный технолог, переговорщик, псиоператор, кризисник, специалист по слухам, рекламист, психотерапевт. Таким образом, язык становится средством глобального воздействия на сознание человека [9].

Попытаемся сделать *выводы*:

1. Функции языка – это его назначение и употребление. Две функции являются базовыми, определяющими саму суть языка – функция общения и функция когнитивная (познавательная), т.е. функции, без которых язык не может существовать как природное явление.

2. Все же другие, приводимые в различных классификациях (эмоционально-экспрессивная, метаязыковая, фатическая, омотативная, металингвистическая, репрезентативная, конативная, эстетическая, поэтическая, магическая) являются не функциями, а конкретным проявлением базовых функций.

3. Количество функций языка не сокращается и не увеличивается, что позволяет языку сохранять свою первоприродную сущность. Происходит только изменение в содержательной части функций, изменяется нагрузка на ту или иную функцию. Так, на наш взгляд, в наш век информационного бума возрастает нагрузка именно на коммуникативную функцию – функцию передачи и представления информации, а с этим связана количественная диспропорция между теми, кто занимается аналитико-синтетической подготовкой информации и теми, кто потребляют информацию как продукт этой деятельности, т.е. число людей, которые заняты плодотворной интеллектуальной деятельностью, сокращается, а число тех, кто потребляет результаты интеллектуальной деятельности, растет.

4. И особая нагрузка в наше время приходится на язык как на орудие воздействия одного человека на другого человека или других людей. Наверное, не случайно философ Н. Бердяев заметил, что язык «очень несовершенное и опасное орудие, он подводит на каждом шагу гносеологические споры – главным образом, споры о словах. Развращающая власть словесности над философией тогда лишь будет побеждена, когда будет восстановлена мистика слова, а не магия слова, всегда заколдовывающая» [2].

Список литературы

1. Ажеж Клод Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки: Пер. с фр. / К. Ажеж. – М.: Едиториал УРСС, 2003.
2. Бердяев Н. Философия свободы [Электронный ресурс] / Н. Бердяев. – Режим доступа: http://philologos.narod.ru/texts/berd_lang.htm.
3. Бжезінський Збігнев Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2006.
4. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – Омск: Омск Гос. ун-т, 1999.
5. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием [Электронный ресурс] / С.Г. Кара-Мурза. – Режим доступа: <http://lib.ru/POLITOLOG/karamurza.txt>.
6. Колесов В.В. Жизнь происходит от слова... / В.В. Колесов. – Спб.: Златоуст, 1999.
7. Красных В.В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? Человек. Сознание. Коммуникация / В.В. Красных. – М.: Диалог – МГУ, 1998.
8. Лингвистический энциклопедический словарь – М.: Советская энциклопедия, 1990.
9. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2001.
10. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997.
11. Шелякин М.А. Язык и человек. К проблеме мотивированности языковой системы / М.А. Шелякин. – М.: Флинта: Наука, 2005.

Сидельников В. П., Будник С. О. До проблеми сутності мовних функцій // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. – С. 418-424.

У статті розглядається проблема сутності мовних функцій та їх класифікації

Ключові слова: мовні та мовленнєві функції, комунікативна, когнітивна, функція впливу на свідомість, перерозподіл навантаження на функції.

Sidelnikov V. P., Budnyk S.O. To the problem of the essence of the language functions // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 418-424.

The problem of the essence of the language functions and their classification is considered in the article

Keywords: language and speech functions, communicative, cognitive functions and the function of the influence on the mind, redistribution of the charge on the functions

Поступила в редакцію 19.04.2012 г.

УДК 80:008(100)

**Языковая картина мира как культурноспецифическое
понятие в лингвистике**

Смирнова Т. А.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассматриваются основные взгляды на происхождение и существование понятия «языковая картина мира» на основе работ русских и украинских лингвистов,

Ключевые слова: *языковая картина мира, язык, мышление.*

Развитие идеи о существовании связи между языком, мышлением и культурой привело к появлению понятий, которые представляют собой лингвистические, психические, логические и философские модели объективного мира: картина мира, концептуальная картина мира, языковая картина мира, фразеологическая картина мира, образ мира, модель мира, концептуальная система, индивидуальная когнитивная система и др. *Целью* данного исследования является рассмотрение понятия «языковая картина мира» в разные промежутки развития научного сознания человечества и попытка определения места данного понятия в современной терминологической системе. *Актуальность* определяется необходимостью поиска новых концепций развития понятия языковой картины мира в системе лингвокультурологических исследований.

Само понятие «картина мира» широко использовалось учеными-философами, логиками, а также исследователями частных наук еще в начале XX в. Термин «картина мира» впервые применен в физике на рубеже XIX и XX вв.[8, с.21]. Впоследствии картина превратилась в универсальную категорию естественных и гуманитарных наук. В аспекте логики и философии его впервые употребляет Л. Витгенштейн в «Логико-философском трактате»[4, с. 12]. Идею существования «картины мира» в языке относительно учения о «внутренней форме» и «духе народа» высказал В. фон Гумбольдт[5, с.553]. Ученый понимал язык как мир, существующий между миром внешних явлений и внутренним миром человека. В антропологию, семиотику, а, следовательно, и в лингвистику термин «картина мира» ввел наиболее значительный из последователей Гумбольдта Л. Вайсгербер [3, с.8]. Это понятие определило своеобразие его лингвофилософской концепции наряду с «промежуточным миром» и «энергией/деятельностью» языка. Основными характеристиками языковой картины мира, которыми её наделяет Л.Вайсгербер, являются следующие: 1) языковая картина мира – это система всех возможных содержаний: духовных, определяющих своеобразие культуры и менталитета данной языковой общности, и языковых, обуславливающих существование и функционирование самого языка; 2) языковая картина мира, с одной стороны, есть следствие исторического развития этноса и языка, а с

другой стороны, является причиной своеобразного пути их дальнейшего развития; 3) языковая картина мира как единый «живой организм» чётко структурирована и в языковом выражении является многоуровневой. Она определяет особый набор звуков и звуковых сочетаний, особенности строения артикуляционного аппарата носителей языка, просодические характеристики речи, словарный состав, словообразовательные возможности языка и синтаксис словосочетаний и предложений, а также свой паремиологический багаж. Другими словами, языковая картина мира обуславливает суммарное коммуникативное поведение, понимание внешнего мира природы и внутреннего мира человека и языковую систему; 4) языковая картина мира изменчива во времени и, как любой «живой организм», подвержена развитию, то есть в вертикальном (диахроническом) смысле она в каждый последующий этап развития отчасти нетождественна сама себе; 5) языковая картина мира создает однородность языковой сущности, способствуя закреплению языкового, а значит, и культурного её своеобразия в видении мира и его обозначения средствами языка; 6) языковая картина мира существует в однородном своеобразном самосознании языковой общности и передается последующим поколениям через особое мировоззрение, правила поведения, образ жизни, запечатлённые средствами языка; 7) картина мира какого-либо языка и есть та преобразующая сила языка, которая формирует представление об окружающем мире через язык как «промежуточный мир» у носителей этого языка; 8) языковая картина мира конкретной языковой общности и есть её общекультурное достояние. Восприятие мира осуществляется мышлением, но с участием средств родного языка. Способ отражения действительности носит у Л.Вайсгербера радиоэтнический характер и соответствует статичной форме языка. Длительное время термин «картина мира» по преимуществу связывался с научным познанием. Как правило, речь шла о так называемой "научной картине мира". Такой подход отражал определенный этап в понимании человеком себя как личности и способов его отношения к миру. Основные черты этого отношения сформулированы М. Хайдеггером в статье «Время картины мира» [10, с. 2 - 7]. Немецкий ученый считал, что слово «картина» в первую очередь ассоциируется у человека с отображением чего-либо, «картина мира, сущностно понятая, означает не картину, изображающую мир, а мир, понятый как картина». Изображение, в свою очередь, подразумевает не буквальную копию с оригинала, а фиксацию черт, которые являются наиболее существенными, значимыми. Иначе говоря, человек имеет дело с определенной конструкцией, создание которой предполагает некоторую точку отсчета, а именно автора или зрителя, и известную степень дистанции от объектов, изображенных на картине. Это приводит как к утрате некоторой близости или интимности связи с окружающими человека вещами, так и возможности объективации отношения к ним. Вот почему картина мира всегда тяготеет к тому, чтобы в первую очередь быть сферой знания и знания научного. На этом этапе осмысление восприятия мира как картины означает, что человек находится на такой стадии понимания себя и мира, когда становится очевидным: именно он и ему подобные конструируют миры. А это уже шаг вперед от наивной веры в то, что вещи существуют сами по себе. Он делает очень важный вывод о том, что человек изображает, составляет для себя картину мира, и с этого момента начинается его деятельность как субъекта исторического процесса. По мнению проф. Г.Ю. Богданович, каждому временному отрезку соответствует своя картина мира, которая зависит от этнической принадлежности, социального статуса, группы или отдельной личности [1, с.56].

В отечественном языкознании под влиянием философии языка В. фон Гумбольдта концепцию картины мира первым разрабатывал основатель Харьковской лингвистической школы – А. Потебня. Как отмечает М. Дмитренко, «без учета соображений и положений Потебни не обходится ни один современный серьезный исследователь мифологии, фольклора и быта древних этносов, явлений и образов первоначальной веры и первоначальных знаний, картины мира разных народов и культур» [8, с. 28]. По мнению Ю.А. Левицкого, А.Потебня понимал язык как речевые акты индивида, рассматривал его в целом как продукт народного творчества, бессознательной деятельности и отдельного человека, и всего народа. Он считал, что язык имеет свои объективные законы, и пытался объяснить явления языка в системе самого языка. По его мнению, «большую роль играет изучение народных мифов и сказаний - именно они объединяют людей в общество» [8, с.22], поскольку языковое единство плотнее, чем религиозное, экономическое или политическое. А.Потебня изучает язык в связи с народным поэтическим творчеством, народными верованиями и обрядами. Ученый утверждал, что любой язык имеет национальную окраску и создан непосредственно народом: «никто не имеет права вкладывать в язык народа то, чего сам народ в своем языке не находит» [8, с. 24]. К концу XX в. появилось много работ, посвященных данной проблеме, работы Г.А.Брутяна, С.А.Васильева, Г.В. Колшанского, Н.И.Сукаленко, М.Блэка, Д.Хаймса, коллективная монография «Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира» и др. [8, с. 51]. В центре внимания современных исследований языковой картины мира находятся такие вопросы: 1) типология языковых картин мира (Вяч.Вс. Иванов, В.Н. Топоров, Н.И. Толстой, С.М. Толстая, Т.В. Цивьян, Г.Гачев, С.Е. Никитина, А.Ф. Журавлёв); 2) манифестация картин мира сквозь призму словообразования (Е.С. Кубрякова, Е.А. Земская, Т.И.Вендина), лексической семантики и прагматики (Ю.Д. Апресян, Т.В.Булыгина, А.Д. Шмелёва, В.Г. Гак, Е.С.Яковлева); 3) роли тропов в языковой картине мира (Н.Д. Арутюнова, В.Н. Телия, Г.Н.Скляревская); 4) отражения в языковой картине мира наивных представлений о мире (Ю.Д.Апресян, Е.С. Яковлева).

При этом необходимо отметить, что единого мнения среди учёных в отношении существования картины мира в языке не существует до сих пор. Как известно, существует две точки зрения о возникновении и существовании языковой картины мира: вербалистская и авербалистская. Согласно вербалистской концепции существует единая картина мира, и говорить о наличии еще и языковой картины мира бессмысленно. С точки зрения авербалистов, которую мы поддерживаем, понятие «языковая картина мира» является для лингвокультурологии базовым, поскольку она по-особому его членит и структурирует, корректируя, таким образом, концептуализацию и категоризацию действительности.

Вывод. По мнению В. Манакина, «положения В. фон Гумбольдта звучат особенно актуально в наше время, когда происходит возрождение и обновление национального духовного богатства народов, неотъемлемую и значительную часть которого составляет их язык» [9, с.77], именно поэтому большая часть исследований сегодня представляют собой работы по выявлению черт менталитета определённого народа. Также особенное внимание уделяется работам, направленным на изучение фрагментов языковой картины мира, ведь как говорил Л. Вайсгербер, языковая картина мира как «единый живой организм» чётко структурирована и является многоуровневой. Следует отметить, что учёный говорил также о том, что языковая картина мира является причиной своеобразного пути дальнейшего развития этноса и языка. К сожалению,

работ, направленных на доказательство этого утверждения нет, хотя, по нашему мнению, они представляют не меньший интерес для дальнейшего развития концепции картины мира в языке, что и определяет перспективы нашего дальнейшего исследования. Такой подход, несомненно, требует поиска новой методологической базы, гипотез и предположений, для того чтобы понять, является ли языковая картина мира неким основанием спрогнозировать то или иное развитие народа и языка.

Список литературы

1. Богданович Г.Ю. Культурология, лингвокультурология, этнопсихолингвистика vs полилингвокультурология / Г.Ю. Богданович // Культура народов Причерноморья : [научн. журн.]. – 2002. – № 34. – С. 17-25.
2. Богданович Г.Ю. Русский язык в аспекте проблем лингвокультурологии / Г.Ю. Богданович. – Симферополь, Доля, 2002. – 392 с.
3. Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа / Л. Вайсгербер. – М.: Иностранная литература, 1993. – 229с.
4. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн / Пер. с нем. Добролюбова и Лахути Д.; Общ. ред. и предисл. Асмуса В. Ф. — М. : Наука, 1958 . — 133 с.
5. Гумбольдт В. Характер языка и характер народа (отрывок) / В. фон Гумбольдт // Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – С.553.
6. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовної її відображення / В.В. Жайворонок // Культура народів Причерномор'я : [научн. журн.]. – 2002. – № 32. – С. 51 – 53.
7. Колшанский Г. «Объективная картина мира в познании и языке», Серия: Лингвистическое наследие XX века/ Г. Колшанский. – Издательство: КомКнига, 2005. – 256 с.
8. Космеда Т.А., Плотнікова Н.В. «Лінгвоконцептологія: мікроконцепто сфера святки в українському мовному просторі» / Т.А. Космеда, Н.В. Плотнікова. – Львів: Паіс, 2010. – 408 с.
9. Манакин В.Н. Языковые картины мира в перспективах контрастивной лингвистики / В.Н. Манакин // Язык и культура: вторая международная конференция: доклады. К.–Журнал “Collegium”, 1993. – С. 77 – 83.
10. Хайдеггер М. «Время картины мира»/ М. Хайдеггер. – М.: Мысль, 1993. – 21с.

Смирнова Т.О. Мовна картина світу як культурно специфічне поняття в лінгвістиці // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 425-428.

У статті розглядаються основні погляди на походження та існування поняття «мовна картина світу» на основі робіт російських і українських лінгвістів.

Ключові слова: мовна картина світу, мова, мислення.

Smyrnova T. The Linguistic picture of the world as a culturally-specific notion in linguistics // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 425-428.

The article deals with basic opinions of origin and existence of “linguistic picture of the world” based on the works of Russian and Ukrainian linguists.

Key words: linguistic picture of the world, language, thought.

Поступила в редакцію 11.03.2012 г.

УДК 811 : 81'272

**Мовний образ старорусина та його використання
в пропагандистських текстах правого спрямування (1918–1939)**

Сойка-Машталєж Г.

Вроцлавський університет, м. Вроцлав, Польща

У статті робиться спроба показати мовний образ старорусина, створений у польській пресі 1918-1939 рр. На основі аналізу матеріалу автор намагається дати відповідь на питання, який був мовний стереотип старорусина, яке місце це слово займало у лексичі, яке було його основне і вторинне значення. Польське праве угруповання трактувало образ старорусина як знаряддя і використовувало його з метою підсилення негативного образу українського націоналіста, образ старорусина був як інструмент в політичній боротьбі і слугував для творення опозиції русин-старорусин : українець-націоналіст.

Ключові слова: *етнолінгвістика, мовний образ світу, стереотип, преса, пропаганда.*

Передумови, актуальність, цілі та матеріал. Метою статті є представити образ старорусина, якому польське праве угруповання протиставило українського націоналіста і, маніпулюючи його образом, використовувало у політичній боротьбі. Передусім це мало місце в 30-х роках XIX ст., коли дійшло до зростання культурної, економічної та політичної активності староруської і русофільської фракції, а польське праве угруповання в силу прийнятих ідеологічних передумов було зацікавлене розпалюванням етнічних конфліктів. Майже щодня на шпальтах “Gazety Warszawskiej” воно нагадувало своїм читачам, що окрім ворожих українських націоналістів існують й інші політичні угруповання, що творять українську націю, мають щораз більше значення в українському (у номенклатурі правого спрямування – руському) суспільстві, і діють на території Речі Посполитої у межах своїх прав. Польське праве угруповання трактувало образ старорусина як знаряддя і використовувало його з метою підсилення негативного образу українського націоналіста.

Дана стаття опирається на мовний матеріал, що походить з політично-пропагандистських висловлювань, виписаних з однієї із найстарших правих столичних газет “Gazety Warszawskiej”, центрального органу Народно-Національного Союзу з 1918–1939 років.

Методологія досліджень. У дослідженні використовуємо поняття, опрацьовані на етнокогнітивному ґрунті. Слідом за Єжи Бартмінським, приймаємо розуміння мовного образу світу (МОС) як “складеної в мові інтерпретації реальності, яку можна представити у вигляді комплексу суджень про світ. Це можуть бути судження, закріплені в мові, в його граматичних формах, лексичному складі, текстах-кліше (на-

приклад, прислів'ях), чи через імпліковані форми і тексти мови" [2, с. 110]. З метою опису значення слова використовуємо когнітивне визначення, яке, на думку Бартмінського, "за головну мету має усвідомлення способу розуміння предмету тими, хто розмовляє даною мовою, тобто способу закріпленого суспільно і такого, що дається пізнати через мову і використання мови, знання про світ, категоризації його явищ, їх характеристики і оцінювання" [1, с. 169–170]. Таке визначення повинне також містити елементи, які Г.Путнам називає стереотипними, що входять разом з синтаксичними і семантичними визначниками до складу смислу слова [7, с. 269]. Крім того, когнітивне визначення відзначається аспектною (категоріальною) впорядкованістю речень-визначників, що врешті-решт дає аспектну (категоріальну) структуру уявлення предмету.

Етимологія назви старорусин та її історія. Як виявили дослідження Е. Скорупи [9, с. 137], назва *старорусин* вже виступала в польській публіцистиці другої половини XIX ст. Отже, її використання в пресових текстах обговорюваного періоду не вимагало обумовлення. Вона мала як ознаки десигнату, так і оцінні конотації, що містили оцінки та емоції на момент її вводу до польського лексичного політичного складу. Старорусинами називали русинів зі святоюрського угруповання¹ – консервативних діячів, які продовжували політичну лінію Головної Руської Ради, чільної політичної організації, проавстрійської, проте одночасно антипольської, такої, що виникла під час Весни Народів і ставила собі за мету поширення національної ідеології серед галицьких русинів [3; 6; 8]. Етимологія назви тісно пов'язана з постулатами членів організації. Вони домагалися зокрема збереження старого (звідси перша складова частина в назві від прикметника *старий*) етимологічного, угрунтованого на давньослов'янській мові, правопису і протестували проти введення до літератури народної мови і фонетичного правопису. Вони вважали, що так зване язиччя (штучна мова, що є мішаниною української, церковнослов'янської, польської і російської мов) повинно стати літературною мовою галицьких русинів. Починаючи з 60-х років XIX ст., старорусинів почали називати також москвофілами або русофілами. Це виникло з факту, що серед діячів цієї орієнтації все частіше у політичній, і передусім релігійній (прагнення до збереження відокремлення уніатської церкви від римсько-католицької) сфері з'являлися проросійські симпатії. Однак відсутність реальної підтримки старорусинів з боку царської Росії спричинила зменшення їх впливу на політичне життя Галичини. Число їх мандатів у виборах до Сейму чи Державної Ради кожного разу скорочувалося (напр., у 1873 р. – 16 мандатів; 1879 р. – 3 мандати; у 1891 р. – жодного мандату). З 1882 р. розпочався систематичний процес ослаблення впливу старорусинів в українському суспільстві.

Конотація назви старорусин у польській пресі до 1918 р. Ставлення польських політичних діячів до старорусинів з початку існування партії було не однозначним. Станьчики (краківські консерватори – політичне угруповання в Західній Галичині, що виникло в 60-х роках XIX ст.), як одна з головних політичних сил, були задоволені ослабленням впливу старорусинів. Вони сприймали старорусинів як політичних супротивників, що прагнули до зміцнення зв'язків із Росією. З точки зору станьчиків назва *старорусин* конотувала такий зміст: 'представник політичної фракції, яка прагне до ліквідації або ослаблення впливу поляків на уряд в Галичині, представник російської нації, який хоче довести до денационалізації русинів за допомогою Росії'.

¹Старорусинів називають також святоюрцями. Назва походить від імені святого, під проводом якого була митрополитська церква (Собор св. Юра), де зустрічалися діячі цієї фракції.

Мовний образ старорусина та його використання в пропагандистських текстах правого спрямування (1918–1939)

У опозиції до станьчиків були подоляки, що творили друге за значенням польське політичне угруповання в Галичині, які сприймали старорусинів як силу, що може ослабити український національний рух. Подоляки (східногалицькі консерватори, угруповання з 60–70 років XIX ст.) симпатизували старорусинам, а назва *старорусин* конотувала: ‘український представник політичної фракції, що сповідує культурно-мовну єдність з росіянином, проводить помірковану політичну діяльність щодо поляків і Австро-Угорщини, на противагу до українця-націоналіста не є настільки запеклим ворогом поляків’.

З початком існування незалежної польської держави русини (русифіли і старорусини) [4, с. 59]², що зазнали нищівного удару як внаслідок війни, так і руйнівної діяльності австрійської влади (зокрема інтернування в ізоляційних таборах, відбирання майна і культурно-освітніх представництв), не відігравали жодної істотної ролі в політичному житті II Речі Посполитої, оскільки були надто слабкими. Те, що вони не брали участі у війні за Східну Галичину в 1918–1919 роках, спричинилося до зміни ставлення до старорусинів. Відбулася переоцінка: з непохвальної, інколи ворожої, на позитивну.

Аспектна структура поняття старорусин. З точки зору польського правого угруповання, на образі старорусина найсильніше позначився політичний аспект. Отже, головним чином, оцінювалося його ставлення до новоствореної польської держави, влади, урядових інституцій, а також участь старорусинів в політичному житті II Речі Посполитої. У цьому аспекті їм приписували ознаки, що мають чітку позитивну конотацію. Підкреслювали їх політичну (23 XII 1927; 10 VII 1935; 15 IX 1935)³, господарську (19 VIII 1935; 1 XI 1935) та культурну (26 V 1935) активність. При порівнянні *старорусина з українцем*, наголошували на шестикратній лояльності першого щодо польської держави (16 VIII 1927; 10 IX 1930; 26 V 1935; 19 VIII 1935; 15 IX 1935; 2 X 1938). У політичному вимірі з’явилися протилежні ознаки, що одночасно заперечували одна одну: *антипольський, антидержавний* (21 VII 1927) і *прихильний до влади* (25 VIII 1935), *бажаючий співпрацювати з державою* (26 V 1935).

Права пропаганда також перелічувала ознаки, що вписувалися в ідеологічний аспект назви *старорусин*. Вони або однозначно негативні: прихильник єдності з Росією (23 XII 1927; 23 XII 1935) або позитивні: ненаціоналіст, нешовініст, негативно ставиться до українського націоналізму (3 IX 1926; 8 XII 1929; 26 V 1935; 19 VIII 1935) і до назви *українець* (13 VIII 1935), і до українського гімну (17 XII 1929).

У зображенні старорусина з’явилися також характеристики, які становлять культурний аспект. Права пропаганда, звертаючись до образу старорусина, що категоризується як прихильник єдності з російською культурою, вважала його більш культурним і краще освіченим, ніж українця (13 VIII 1935), оскільки саму російську культуру визнавала як культуру, що належить до передової європейської [5, с. 194–195]. “Gazeta Warszawska”, порівнюючи старорусинів з українцями, писала, що перші “репрезентували культурну вищість [...], бо мали інституції [культурні, освітні] із старовинною традицією” (13 VIII 1935).

²У 1908 р. відбувся розкол в угрупованні. Виникли дві фракції: радикальна (русифільська, що визнавала культурну і національну єдність русинів і росіян) та поміркована (староруська, що проголошувала лише культурну єдність русинів і росіян). Обидві однак трактувалися як антиавстрійські і антипольські.

³Дати, подані в дужках, означають день, місяць і рік появи “Gazety Warszawskiej”, на шпальтах якої була зафіксована дана ознака.

Наступною групою ознак в аспектній структурі поняття *старорусин* є особливості, що стосуються психіки та інтелектуальних здібностей. У цьому контексті *старорусин* сприймається як спокійний (14 VIII 1935) і поміркований (23 XII 1927), який на противагу українця, податливого на чужі впливи, є консервативним і суспільно стабільним (5 XI 1936).

У досліджуваному матеріалі слабо прослідковується суспільний аспект. Старорусина характеризує угодовство (23 XII 1927) а також відсутність неприязності та ворожості щодо поляків (14 VIII 1935). Відповідно до правої пропаганди володіння власне цими рисами спричинювалося у минулому і спричинюється сьогодні до існування добросусідських взаємин між старорусинами і поляками (21 VII 1927; 26 V 1935).

Слабо представлений і побутовий аспект. У джерельному матеріалі знаходимо тільки дві ознаки, пов'язані зі сферою щоденного життя: спритність (19 VIII 1935) і добра організація (11 VII 1936). Польське праве угруповання підкреслювало, що старорусини завдяки цим рисам, незважаючи на брак допомоги з боку польської держави, самі організували близько 300 кооперативів різного типу.

Приписувані старорусинові особливості базують на певних негативних рисах, що протиставляються ознакам українця. Із точки зору поляка, що репрезентує польське праве угруповання, і водночас громадянина, що бере активну участь в житті держави, старорусин, якого спочатку категоризували як 'члена староруського угруповання, прихильника визначеної ідеології, мешканця південно-східних воєводств II Речі Посполитої, члена руського племені', характеризувався передусім з огляду на політичний аспект. Ознаку лояльності, що входила до цього аспекту, права пропаганда вважала особливо бажаною і повсюдно акцептованою. У обговорюваний період менш важливими, ніж до 1918 р., виявилися особливості, що стосувалися ідеології і культури, а найменш значущими – ознаки, що обумовлювали аспекти: психічний, побутовий і суспільний.

Мовний стереотип старорусина. Праві пресові тексти є одним з важливіших джерел, що документували функціонування образу старорусина в мові. До мовних засобів, які служили для мовного вираження стереотипу старорусина, належать:

1) висловлювання з простою предикацією на зразок:

а) *старорусини лояльні до держави; старорусин консервативний і суспільно стабільний; старорусини культурніші, ніж українці або заперечені конструкції старорусин антидержавний,*

б) *старорусин – це прихильник єдності з Росією або заперечені конструкції старорусин – це ненаціоналіст,*

2) висловлення із складеною предикацією на зразок:

старорусини мають давню традицію; старорусини репрезентували культурну вищість,

3) назви-етикетки типу:

поміркований, політично активний старорусин.

У правих текстах з'являлися сталі звороти з прикметником *староруський*, єдиним словотворчим дериватом, який фігурував у виписаних висловлюваннях. До найбільш характерних зворотів належать: *староруська преса, староруська газета, староруський часопис, староруський відцеп, староруський елемент*, ступінь злиття яких був доволі високим.

Висновки. На основі аналізу політично-пропагандистських висловлювань, виписаних з правої "Gazety Warszawskiej" можливим є виокремлення мовного образу ста-

рорусина. З традиційного його зображення, яке виникло, як результат суспільного і політичного досвіду, польське праве угруповання вибирало ті елементи, які були придатні для пропагандистських цілей. Воно охоче використовувало стереотип старорусина, бажаючи переконати читачів “*Gazety Warszawskiej*” серед іншого в тому, що українська нація, до складу якої входять старорусини, внутрішньо дуже поділена і не має сильно розвинених національних і політичних прагнень. Акцентування на існуванні старорусинів використовувалося як інструмент в політичній боротьбі і служило правому угрупованню перш за все до творення опозиції *русин-старорусин* : *українець-націоналіст*. У значення дефініції поняття *старорусин* входила складова, що оцінювала весь зміст. Цією складовою була думка: “джерело [тут: праве угруповання] вважає, що старорусин – то хтось кращий [ніж українець]”.

Аналіз джерельного матеріалу уповноважує мене до ще одного висновку. Стара, хоч модифікована в 20–30-х роках XIX ст., конотація назви *старорусин* піддалася збідненню. Подібно сталося з назвою *русин*, традиційною і добре укоріненою в свідомості польського суспільства [10].

Список літератури

1. Bartmiński J. Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji / J. Bartmiński // Konotacja. – Lublin, 1998. – S. 169–183.
2. Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata / J. Bartmiński // Językowy obraz świata. – Lublin, 1990. – S. 109–127.
3. Feldman W. Stronictwa i programy polityczne w Galicji 1846–1906 / W. Feldman. – Kraków, пік 1907.
4. Gruchała J. Rząd austriacki i polskie stronictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1890–1914) / J. Gruchała. – Katowice, 1988.
5. Maciejewski J. Stereotyp Rosji i Rosjanina w polskiej literaturze i świadomości społecznej / J. Maciejewski // Więż. – 1998. – Nr 2. – S. 183–197.
6. Matelski D. Ukraińcy i Polacy w Polsce w latach 1918–1935 / D. Matelski. – Poznań, 1996.
7. Putnam H. Mind, Language, and Reality. Philosophical Papers / H. Putnam. – Cambridge, 1975.
8. Radzik R. Społeczne uwarunkowania formowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji Wschodniej w latach 1830–1863 / R. Radzik // Kultura i Społeczeństwo. – T. 1–2. – 1981. S. 295–311.
9. Skorupa E. Lwowska satyra polityczna na łamach czasopism humorystyczno-satyrycznych epoki pozytywizmu / E. Skorupa. – Kraków, 1992.
10. Sojka-Masztalerz H. Rusini czy Ukraińcy? Językowy obraz nacji ukraińskiej w prasie polskiej (1918–1939) / H. Sojka-Masztalerz. – Wrocław, 2004.

Сойка-Машталез Г. Языковой образ старорусина и его использование в пропагандистских текстах правого толка (1918-1939) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 429-434.

В статье делается попытка показать языковой образ старорусина, созданный в польской прессе 1918-1939 гг. На основе анализа материала автор пытается дать ответ на вопрос, каким был языковой стереотип старорусина, какое место это слово занимало в лексике, какое было его основное и вторичное значение. Польская правая группировка трактовала образ старорусина как орудия и использовала его с целью усиления негативного образа украинского националиста, образ старорусина был как инструмент в политической борьбе и служил для создания оппозиции русин-старорусин : украинец-националист.

Ключевые слова: *этнолингвистика, языковая картина мира, стереотип, пресса, пропаганда.*

Soyka-Mashtalezh H. The linguistic picture of starorusin and its usage in the right-wing propaganda texts (1918-1939) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 429-434.

The issue of the article is the linguistic picture of starorusin presented in the Polish press in the years 1918-1939. On the basis of the analysis of the source evidence the author provides answers to the questions: what was the language stereotype of starorusin? What is the place of this word in lexis? And finally, what were its primary and secondary connotations? Furthermore, the author claims that the Polish right-wing treated the picture of starorusin as an element of propaganda, used it to emphasize the negative image of the ukrainian nationalist, and to create the opposition: rusin-starorusin: ukrainiec-nacjonalista.

Key words: *etnolinguistics, linguistic picture of the world, stereotype, press, propaganda.*

Поступила до редакції 14.04.2012 р.

УДК 316.28:070

**Межкультурные коммуникации в информационном
пространстве: социолингвистический и психолингвистический аспекты**

Сусская О. А.

*Национальный университет «Киево-Могилянская академия»,
г. Киев, Украина*

Активность субъекта целенаправленной (адресной) деятельности СМИ, процесс восприятия содержания их продукции требует внимания не только с точки зрения формирования интересов аудитории на основе индивидуальных, либо социальных потребностей, но и тесно связан с собственно психологическими аспектами воздействия на функции психики реципиента, взаимодействия порождающего и воспринимающего сознания.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, личность, масс-медиа, информационное пространство.*

Современная психолингвистика, социолингвистика и теория коммуникации разделяют понятия межличностной (интерперсональной) и массовой коммуникации. Такое разграничение есть ничем иным, как способом зафиксировать и подчеркнуть разницу между целями общения в двух сферах жизни и деятельности человека, которые определяют его форму контактов и взаимоотношения на межличностном и социально обусловленном уровнях с другими членами общества. Проблема, поднимаемая в данной статье состоит в том, что социокоммуникативное пространство, где доминируют медиа, выделяется своим особым статусом коммуникативных отношений, в котором не разделяются интерперсональные и массовые интенции общения, а самым главным является собственно существование и протекание коммуникации, как между людьми, так и между социальными организациями. Решающим признаком социокоммуникативного пространства в пределах его реального существования является диалогичность коммуникативных отношений, равная возможность их установления и отсутствие социально установленных барьеров коммуникации. Для социокоммуникативного пространства, в отличие от информационного пространства, не существует понятия цензуры, ведь для информационного обмена не существует пределов, благодаря возможности перехода с одного уровня коммуникации на другой. Особенности условия общения создают компьютерные сети, которые сочетают возможности интерперсонального и массового социально ориентированного общения. Современное общество принадлежит еще к "цивилизации Гуттенберга", т.к. большинство населения выросло в книжной среде. Однако "сетевая культура" привлекает к своему пространству все более широкий круг пользователей. Качественно новый аспект информатизации дает возможность получения виртуальных, однако максимально приближенных к реальным, данных об объекте. Мультимедийный компьютер предоставляет пользователю

изображения, графическую и письменную информацию, звук, цвет, объем. Техника множественности окон позволяет представлять на экране многомерность объекта. Пользователь может создавать "виртуальный" образ самых сложных объектов, предельно воссоздавая реальность. Компьютерное гипер- и киберпространство, доступное пользователям благодаря экранам мониторов (интерфейсам), создает свои виртуальные миры. Проблема личностной представленности (репрезентированности) в тех или иных сообществах, имеет междисциплинарный статус, может находиться в поле зрения как социальных, так и естественных наук. В нашем случае наиболее акцентируется изучение зависимости развития личности от возможности и типа репрезентации личностью определенной картины мира и своего образа в ней, того образа, какой присущ данной культуре, социальному сообществу на определенном этапе их развития. Все выше упомянутое делает вопрос организации межкультурного пространства личности *актуальным*, а для определенных категорий работающих с компьютерными технологиями и сверх важным. От умения ориентироваться и использовать социокультурное [4] и информационное пространство наиболее интенсивно зачастую зависит не только успешность личности в ее основной деятельности (будь то работа или учеба), от этих умений часто зависит и прохождение этапов социализации, и возможность получить новую профессию. *Цель данной статьи* проследить формирование интересов аудитории на основе индивидуальных, либо социальных потребностей, а также проанализировать собственно психологические аспекты воздействия на функции психики реципиента, взаимодействие порождающего и воспринимающего сознания.

В процессе интерперсональной коммуникации преимущественно реализуется формула общения «один//один» или «один//несколько»; массовая же коммуникация определяется формулами: «один//много», «много//много» или несколько// несколько», а также «много//один». Так, в конкурсных телепередачах, ток-шоу на телевидении, «круглых столах» в радиозфире мы часто встречаем использование этих формул общения, причем не только в студии. Это соотношение участников общения манифестирует нам многофункциональность массовой коммуникации во всех её формах.

Таким образом, очевидно, что возможности лексико-семантического языкового выбора различны в разных формах коммуникации, обусловлены конституацией и определяются такими особенностями межличностной и массовой коммуникации, которые способствуют различению ролей Коммуникатора и реципиента [5] в характерных для того и другого формах общения.

Главная форма межличностной речевой коммуникации — диалог в его наиболее обычном и естественном виде: два участника общения при условии переменной, и в таком случае — их одинаково активной роли в коммуникативном акте (речевой деятельности и восприятии текста). Языковой отбор здесь относительно свободен, он и структурно, и экспрессивно определен составом предыдущей реплики диалога и предметом общения. При этом на лицо взаимная заинтересованность обеих сторон участников диалога: именно эта заинтересованность в успешности результата коммуникации способствует более «равноправному» распределению ролей Коммуникатора и реципиента. Каждая следующая реплика, её восприятие, носит непосредственный характер и, соответственно подготавливает дальнейший ход диалога.

Массовая коммуникация в значительной степени меняет представления реципиента о собеседнике и включает элемент обобщения, неразделённости, непредсказуемости реакции на сообщение. Это связано с односторонностью, одно направлен-

ностью массовой коммуникации [3], в процессе которой в большинстве её форм реципиент временно играет пассивную роль. Коммуникатор – в условиях массовой коммуникации – не может предусмотреть реакцию на свое сообщение, не может-строить диалог, его дальнейший ход, соответственно возможностям восприятия и особенностям реагирования реципиента.

Для массовой коммуникации наиболее характерна монологическая форма речевого общения, причем это — монолог не рассчитанный на синхронную реакцию собеседника (как это происходит обычно в интерперсональной коммуникации), которая, в свою очередь, может изменить речевую ситуацию, и к тому же соответственно построена. Таким образом, монолог в условиях «социально-ориентированного массового общения» (терминологическое высказывание основателя отечественной психоллингвистики А.А.Леонтьева), во-первых, усиливает активность, инициативу в выборе языковых средств, необходимых для воплощения мысли; направляет на достижение цели – максимальной адекватности восприятия; во-вторых, именно здесь можно наблюдать проявления различного «отношения» к содержанию сообщения в условиях межличностной и массовой коммуникации, ведь роль Коммуникатора, реализуемая в процессе массового социально-ориентированного общения, требует заранее обдуманного использования языковых средств и экстралингвистических элементов, на фоне предъявления личностных характеристики профессиональных возможностей — реализации профессиональных требований общения в информационном пространстве [11].

В условия хсовременных информационно-коммуникативных технологий монологическая форма общения в массовых видах коммуникаций постепенно начала обогащаться элементами диалога. Основная цель общения в условиях массовой коммуникации предполагает именно это, ведь она зиждется на воздействии, которое основано не на прямых и настойчивых рекомендациях, а на взаимодействии Коммуникатора и массовой Аудитории, результатом которого должны (могут) стать некоторые изменения в поведении, сознании, кругозоре реципиента, причем эти изменения могут быть и не предусмотрены непосредственным содержанием телевизионной или радиопередачи, а явиться, как бы «внешним», побочным эффектом. Особенно известен такой эффект воздействия электронных средств массовой коммуникации, общепризнанный специалистами в области мас-медиа как результат так называемого феномена «обратной связи» [7, с. 58-62].

Наличие возможности лишь отсроченного, отодвинутого во времени обратного-контакта (обратной связи) в видеотклика аудитории на определённые сообщения (программы, тематику, проч.) и, в тоже время, определены хизменений в точках зрения, сознании, оценках аудитории, что возможно зафиксировать лишь с помощью социологических исследований, которые обеспечивают необходимые масштабы опросов (сбора данных об общественном мнении массовой аудитории, её потребностях, интересах и настроениях), – свидетельствует о специфических условиях социально-ориентированного общения.

Сама природа массового общения является поликультурной – ведь информация в эфире радио или телевидения предназначена для представителей различных культур и национальностей. Ещё более расширил рамки межкультурного взаимодействия Интернет.

Особенность социально ориентированного общения – наличие выражения определенных намерений Коммуникатора относительно целеполагания – «интенциональ-

ной основы» коммуникации, что представляет основу его целенаправленной речевой деятельности. Если это ряд подготовленных сообщений, как это чаще всего бывает в информационных жанрах или же с элементами импровизаций (как это часто присутствует в передачах конкурсных или ток-шоу), то Коммуникатор использует те средства и элементы языковых навыков, которые являются наиболее близкими и понятными его аудитории [9]. Так же ситуация общения влияет и нацеленность в рамках коммуникативного взаимодействия с массовой аудиторией. Таким образом, установление «обратной связи» и восприятие «коллективного» Коммуникатора (включая авторов, редакторов и представителей творческого персонала создателей аудиовизуальной продукции масс-медиа), а также и некоторые проявления «интерактивности» (звонки в студию, вопросы, прочие формы) аудитории массовой коммуникации, мы должны рассматривать, в том числе, и как межкультурную коммуникативную активность в рамках уже существующей социально ориентированной коммуникативной ситуации.

Независимо от того, что в социально-ориентированном общении в условиях масс-медиа, отдельные фазы коммуникативного взаимодействия Коммуникатора и массовой аудитории разведены в пространстве и во времени, однако, безусловным является то, что они реально существуют [1;2].

В современных условиях развития общества, «когда модерн плавно переходит в «постмодерн», когда по выражению З.Баумана, трудно ответить на вопрос: это «еще пес или уже кот?»» [6, с. 184-185], можно увидеть (что было неоднократно отражено в исследованиях интересов аудитории масс-медиа постсоветского пространства), что даже средний уровень отечественной культуры был выше среднего уровня «массовой культуры», уже тогда характерной для западных «модернизированных» стран. Более слабая починенность так называемой «гиперреальности» (выражение Ж.Бодрийера) и соответствие медиасимволики «до» и «пост-советским» типажам массового воздействия сделали межкультурную коммуникацию на постсоветском пр

В условиях массового социально-ориентированного общения осуществляется одновременное восприятие Коммуникатора разъединенными и рассредоточенными территориально аудиториями (разнообразными реципиентами). Результатом этого восприятия становится создание условий, для каждого реципиента, в свою очередь, ориентирования *в Коммуникаторе*, что одновременно с пониманием и восприятием содержания его сообщения можно рассматривать как *комплекс восприятия речевой-деятельности данного Коммуникатора* и передаваемого им смысла, куда включается и мнение о нем массовой аудитории реципиентов. Этот комплекс восприятия коммуникатора можно рассматривать как одну из форм *контаминации субъектности*, которая, в свою очередь, представляет собой фундамент формирования информационного поля личности, одним из необходимых инструментов которого является установление «обратной связи» в процессуально-ориентированного общения в масс-медийном пространстве. Этот феномен является одной из новаций восприятия в современных коммуникационных сетях, что является важным не только для Коммуникатора, но и для его массовой аудитории и каждого реципиента в отдельности. При этом все более возрастают потоки информации, которые транслируются различными средствами массовой коммуникации по разным каналам, что делает процесс восприятия все более многоплановым и сложным, что подталкивает аудиторию к поиску все более новых дополнительных средств ориентирования в них. Именно в этом плане возможности межкультурной коммуникации становятся тем проводником, который

позволяет не утратить связей между взаимодействующими ранее структурами и сохранить тот общий культурный контекст, который помогает удерживать ориентацию в социокоммуникативном пространстве на уровне высокой активности как интерперсонального, так и массового взаимодействия.

Выводы. Виртуализация компьютерного «сознания» создала принципиально новую ситуацию во многих сферах жизни. Системный подход, согласно которому отдельные составляющие общественного пространства и являются в совокупности обществом, а виртуальная коммуникация благодаря системе сетей и делает возможной дистанционную связь между обществами и отдельными индивидами, достигая в этих сетях определенного единства.

Список литературы

1. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Юрген Габермас. Вибрані тексти // М.А.Єрмоленко. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – С.237-324.
2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості : дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів, 2000. – 318с.
3. Костенко Н.В. Телебачення між фактом і інтерпретацією / Н.В. Костенко // Українське суспільство 1992-2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д.е.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 409 – 423.
4. Лич Э. Культура и коммуникация: Логика взаимосвязи символов. К использованию структурного анализа в социальной антропологии / Эдмунд Лич. Пер. с англ. И.Ж.Кожановской. – М.: Изд.фирма “Восточная литература” РАН, 2001. –142с.
5. Луман Н. Реальность массмедиа / Н. Луман/ Пер. с нем. А.Ю. Антоновского. – М.:Праксис, 2005. – 256 с.
6. Попова И.М. Повседневные идеологии. Как они живут, меняются и исчезают. – К.: Ин-т социологии НАНУ, 2000. – 219 с.
7. Рот Ю., Коптельцева Г. Межкультурная коммуникация. Теория и тренинг / Ю.Рот, Г.Коптельцева.– М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 223с.
8. Сорокин Ю.А. Психолингвистические аспекты изучения текста / Ю.А. Сорокин. – М.: Наука, 1985. – 167 с.
9. Сусская О.А. Образ коммуникатора в сознании аудитории / О.А. Сусская // Журналист: Социологические и социопсихологические исследования. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994. – 168с.
10. Суська О.О. Інформаційна діяльність і проблеми становлення особистості / О.О.Суська // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Сучасні дослідження когнітивної психології». – Острого: Вид-во Національного університету «Острозька Академія», 2009. – Вип. 12. – С. 169 -181.
11. Суська О.О. Інформаційне поле особистості. Формування інформаційного вибору аудиторії в умовах сучасного соціокультурного середовища: [Монографія] / О.О.Суська. – К.: ДАКККіМ, 2003. – 188 с.

Суська О.О. Міжкультурні комунікації в інформаційному просторі: соціолінгвістичний і психолінгвістичний аспекти // Ученіє запискі Таврічєского національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 435-439.

Активність суб'єкта цілеспрямованої (адресної) діяльності ЗМІ, процес сприймання змісту їхньої продукції вимагає уваги не тільки з точки зору формування інтересів аудиторії на ґрунті індивідуальних, чи то соціальних потреб, але й тісно пов'язаний із суто психологічними аспектами впливу на функції психіки реципієнта, взаємодії породжуючої та сприймаючої свідомості.

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, особистість, мас-медіа, інформаційний простір.*

Susskaya O.A. Intercultural communications in the infosphere: sociolinguistic and psycholinguistic aspects // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 435-439.

Activity of subject of purposeful (address) mass-media activity, requires a perception process of the products contents, had attentioned not only from the point of view of forming of interests of audience on the basis of individual, or social necessities but also closely related to the actually psychological aspects of influence on the function of position of recipient and perceiving consciousness.

Key words: *intercultural communications, person, mass-media infosphere.*

Поступила в редакцію 19.03.2012 з.

УДК 811.161.2:316.74

Слово в соціокультурній реальності України

Тихоненко О. В.

*Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва,
м. Харків, Україна*

У статті порушується проблема слова в соціокультурній реальності України. Показано, що ідеологія держави стверджується завдяки слову, що є чинником менталітету.

Ключові слова: *соціокультурна реальність, українська мова, значення слова, фразеологія, українізація.*

Складні соціально-політичні процеси в Україні більшою мірою відбиваються в мові, що в першу чергу реагує на об'єктивну реальність і суб'єктивну специфіку учасників дискусій з мовних проблем. Це помітно на кожному історичному етапі глобальних змін суспільства. Залежно від сфери дії або соціального статусу суб'єктів активуються різні словесні види й жанри. Особливо драматичними виглядають ситуації використання представниками влади мови для маніпулювання свідомістю широких верств населення.

Відомо, що специфічні риси соціального менталітету значною мірою визначаються потребами лексичного плану, а саме: використанням слів представниками політики та пересічними громадянами. Ця проблема ще здавна цікавила як лінгвістів, так і філософів: Платона, О. Потебню, І. Огієнка, М. Бахтіна, А. Лосєва, Г.-Г. Гадамера, Ф. Соссюра. До неї у свій час зверталися екзистенціалісти, представники герменевтики та постмодерністи. Особливий інтерес до цієї проблеми виникає в умовах прояву нестабільності соціальних структур і гострої політичної протидії в різних державах. Таким чином, є підстави поєднати соціальні кризи різних рівнів з особливостями мовних процесів, що торкаються комунікаційно-ієрархічних зв'язків та відношень. Тому означене питання на сьогодні є безсумнівно *актуальним*.

Метою пропонованої *статті* є з'ясування значення слова в соціокультурній реальності України. Для реалізації мети вважаємо за необхідне проаналізувати слово на тлі соціокультурного виміру періодів незалежності України. Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній зроблено спробу дослідити слово за доби національного відродження початку 20-х рр. ХХ ст. і в пострадянські процеси.

Соціокультурну реальність розуміємо як таку, що наше суспільство перебуває в періоді перелому, зміни типу своєї організації існування. Реформування суспільства активно формує нову культурну реальність, що характеризується: новими умовами (в тому числі й матеріальними) свого розвитку; особливою системою цінностей, норм і правил, культурних потреб і засобів їх задоволення [1, с. 140]. Як запевняє Ж.-Ф. Ліотар, «атоми (інформації) розміщено на перехресті прагматичних взаємовідно-

син, однак їх постійно пересувають нові повідомлення, що розчленують їх у своєму безперервному русі. Кожний мовний «партнер» у результаті кожного спрямованого на нього «кроку» відчуває зміщення, деяку зміну, що впливає на нього не тільки як адресат і референт, але і як відправник повідомлень» [2, с. 33]. Індивід, щоб вижити, приречений на постійне засвоєння фрагментів соціальної реальності, взаємодіючи із соціумом. Тому поза своїм бажанням чи небажанням він включається до соціуму, при цьому, пристосовуючись до нього, і сам стає компонентом соціальної реальності, оскільки використовує і культивує певні мовні зміни. Попри це індивід, засвоюючи цю реальність, робить її своєю, тобто включає до сфери власної життєдіяльності. В умовах кардинальних соціальних змін соціальне засвоєння індивідом нових соціокультурних реалій багаторазово ускладнюється.

Українські соціокультурні реалії нашого часу належним чином породжені одвічним стремлінням до побудови й утвердження суверенної держави. Суспільно-політичні процеси будь-якої доби значно впливають на зміст лексичної бази українців. Вербальна репрезентація цих процесів тісно пов'язана з такими формами суспільної свідомості, як мораль і релігія. Для українського народу власна держава уявляється таким національним утворенням, що, покладаючи в основу свого розвитку українську мову як державну (мову титульної нації), мало би власну символіку, чітко визначену територію, функціонувало на основі тісної взаємодії влади і громадян, сили і компромісу, закону і свободи як на території країни, так і за її кордонами, і яке, апелюючи до загальнолюдських моральних цінностей, посідало б належне місце у світовій спільноті. Мова завжди виконувала й виконує державотворчу функцію й виступає державотворчим чинником, тому вона не віддільна від державності. Фразеологія (що об'єднується в загальну рубрику «державність – мова – українізація») постійно була присутня в періодиці, документах і стала тенденційною за доби українізації: *перехід діловодства на українську мову, заходи щодо забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови, нехватка вчителів української мови, заходи щодо українізації дошкільних і шкільних установ, гуртки з вивчення української мови, українізація радпарату, стан українізації, справа українізації, переведення діловодства на українську мову, рух українізації діловодства, прискорити фактичну українізацію, заходи щодо термінового переведення повної українізації* тощо.

Відомо, що 1917-1922 рр. – доба українських національно-визвольних змагань (ЦР, УНР, Директорія), нерозривно пов'язана з розвитком церковного життя країни (створення Департаменту сповідань, прийняття «Закону про автокефалію Української Православної Церкви»). У зв'язку з проголошенням УНР піднімалося питання про визнання релігії, наприклад, в артикулі 24 «Проекту правительственной комісії по виробленню Конституції Української Держави» зазначалося: **«Вільність сумління і віри забезпечується кожному <...> Не можна нікого змушувати до участі в релігійних чинностях чи обрядах, або належати до якого-небудь віросповідання. Забезпечується кожному вільність зміни віросповідання...»** [5, с. 98]. Наступний період, 1923-1991 рр., позначився добою масового гоніння церкви. А з проголошенням незалежності України (1991 р.) формуються принципово нові демократичні засади організації державно-церковних відносин. У пострадянській Україні усуваються всі перешкоди для вільного відправлення віруючими релігійних обрядів, проповідування будь-якої релігії та проведення релігійної пропаганди. Так, у статті 35 Конституції України проголошується: **«Кожен має право на свободу світогляду віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої,**

<...> *вести релігійну діяльність...*». Аналіз засвідчує вплив слова на соціокультурну реальність. Як бачимо, за допомогою фразеології, створеної соціумом, державні інтереси за об'єктивних обставин формуються, проголошуються і захищаються як інтереси тих верств населення, де зосереджено владу. Із волею владної верхівки інтереси основних соціальних груп, як правило, не збігаються. Ці інтереси реалізуються у функціонуванні суспільної думки щодо життєвих реалій у певних сферах культивування мови, що є своєрідним протиставленням офіційної ідеології. Така ситуація виявилася характерною для України радянської доби, коли релігія викорінювалася зі свідомості громадян як пережиток минулого, що заважав будувати «світле комуністичне майбутнє». Очевидно, що крізь призму слів існує соціокультурна реальність. Так, уся біблійна лексика однозначно маркувалася як негативна, а її використання за межами культових установ було дозволено лише в контексті жорсткої критики. Із цього приводу слушною є думка К. А. Свасьяна, який говорить, що більшовизм наклав табу на деякі поняття, у результаті чого «ризик користування ними зрівнявся до ризику втрати голови» [4, с. 57].

Сучасна Україна – суверенна держава, що спирається на свої національні цінності і перш за все на свій менталітет. Відомо, що до 1991 р. будь-які прояви національної ідеї призводили до репресій, під суворою забороною перебували сподівання про автономію. Тому українські реалії цього періоду – це реалії, що далеко не завжди і не повною мірою відповідали українському менталітетові. Переважно українські соціокультурні реалії залишаються всесоюзними з домінуванням російськомовного елемента, оскільки саме російська мова була панівною і відповідно культивувалася як мова міжнаціонального спілкування. Отже, Україна не була незалежною ні територіально, ні економічно, ні політично. Такі соціокультурні реалії – всеросійські, із екзотичними вкрапленнями. Загалом глибинне українське або замовчувалося, або ж переслідувалося та викорінювалося. Воно було суттєво присутнє лише в національній ментальності у творчості І. Котляревського (зачинателя нової української літературної мови), Т. Шевченка (основоположника сучасної української літературної мови), М. Шашкевича (як основоположника сучасної української мови в Галичині), Л. Українки, І. Франка та інших, що вплинули на формування української соціокультурної реальності через слово.

Соціокультурні реалії є не лише щось матеріальне. Це й елементи соціального менталітету, екзистенції, іншими словами, наявність переживання і співчуття. На засадах соціокультурних реалій формується й еволюціонує феномен слова. Вважаємо за соціокультурну реальність вивчення специфіки ментальності українського народу, що останнім часом привертає увагу дослідників. Це пов'язано з тим, що соціальний, економічний, політичний і культурний поступ країни значною мірою залежить від того, наскільки враховується психологія народу, його глибинні ментальні особливості. У зв'язку з цим зазначає І. Старовойт, «аналіз проблем, пов'язаних з менталітетом українців, є особливо значущим для нас нині, коли народ знаходиться в ситуації вибору шляхів побудови української держави» [6, с. 114].

У сучасній Україні проблема статусу українського слова стоїть досить гостро. У лексиці сучасного українця присутні різні структурні компоненти: етнічна лексика і та, що ввійшла до неї (мови) шляхом запозичень з інших мов, калькуванням з російської як результат взаємозв'язків із сусідами. Засилля чужої мови деякою мірою негативно впливає на основу українського менталітету, разом із цим чітко виявляється порушення всіх рівнів мовних норм (*бувший, співставляти факти, мені не жалко, учбовий, слідуочий, об'ява* тощо). Ідеологія як людини, так і держави стверджується

завдяки слову.

У свій час О. О. Потебня розробляє проблему мови і народу. Поняття *народ* він вважає проявом вищого рівня самостійного національно-культурного життя. Мова – головна ознака єдності народу, виступає засобом функціонування національної свідомості. Вона консолідує народ і визначає його менталітет. Духовне відродження народу нерозривно пов'язане з розвитком формоутворень. Усе це зумовлює специфіку національного світосприйняття. Існування двомовності О. О. Потебня пояснює тим, що вона втілює різний зміст і має різні цілі: «Людина, яка говорить двома мовами, переходячи з однієї мови на іншу, разом із тим змінює характер і напрямок течії власної думки... І навпаки, якщо дві або декілька мов є досить вільними для того, хто говорить ними, то разом зі зміною змісту думки доволіно звертається до тої чи до іншої мови» [3, с. 43]. Отже, поширення певної мови несе в собі більше, ніж лінгвістичні зміни чи запозичення слова. Мова є віддзеркаленням національної культури, характеру, способу мислення того чи того народу. Посилена роль однієї мови веде до подібного перетворення іншої. Мова активно задіяна в утвердженні соціального менталітету. Слово української мови функціонує разом зі словами інших мов, що деякою мірою негативно впливають на національний простір буття, оскільки об'єктивні реалії склалися несприятливо для українського народу в добу проголошення незалежності. Тому нерідко доводиться долати значні перешкоди на шляху утвердження рідної української мови в її повному значенні та сенсі. Адже крім власного вноормування (яку виявляє ступінь традиції як соціальної пам'яті), слово, як і вся мова, містить ідеологічний заряд, а також виконує функцію впливу; воно не лише мотивує до яких-небудь дій, а й примушує від чогось утримуватися. Разом із цим слово постає лише формою, у якій виражається і передається чиясь воля (волюнтативна функція). Це може бути воля етнічної автохтонної спільноти, яка збігається з традицією, що склалася, та позитивною стратегією, спрямованою на прогрес. Це може бути і волею певних сил, волею негативного напрямку, що має на меті зашкодити розвиткові етнічних, соціальних і духовних потенцій і повністю їх зруйнувати. Мудрий побут українця відкриває дещо важливе, необхідне, майже втрачене для сучасної людини, інформує про непересічні системи цінностей, мотивів та бажань, варіативності життєвих сценаріїв, одночасної реалізації декількох форм існування. У простому виділяється складне. Природне чуття й обмеженість корінного українця, збережені звичаї і ритуали сприймаються як ціле і монументальне. Час уявляється не у власному абстрактному контексті буття, а в наповнених до меж життєвих подій. Кожний крок, період, етап у житті людини отримує статус значущості і гідний людської пам'яті, що зберігає слово та його значення. Тоді виявляється, що у світі людського буття нема понурої упорядкованості, нав'язливої симетрії однозначної визначеності. Людська пам'ять утворює простір для індивідуального мовного пошуку виробити кожним індивідом власних уявлень про сенс свого буття та суспільства. Особистісний світ як універсум буття індивіда не уявляється у фізичних вимірах. Оскільки реальність для кожної людини має власне обличчя, то фільтром для вибіркового, акцентованого відбиття довкілля є те, що значуще і байдуже, дороге і неприйнятне. Час у такому світі співвідноситься з мірою і формами самореалізації, історичною пам'яттю, традиціями, а також словом. Як зазначає Т. Н. Титаренко, «пробуджена національна самосвідомість повертає людину до витоків, народних вірувань і обрядів, традиційного для українського етносу менталітету. Відокремлювати у життєвому світі особистості зовнішнє і внутрішнє або індивідуально неповторне від характерного даному етносу

зі своєю непростю історією було доволі штучно. Адже використання поняття «життєвий світ» як раз виправдовується необхідністю знаходження детермінант розвитку, самопрояву» [7, с. 41].

Висновки. Соціокультурна реальність є впливовою на слово. Ідеологія держави стверджується завдяки слову, що є чинником менталітету українського народу. Перспективним напрямом є вивчення проблеми слова в соціокультурній реальності України на кожному етапі глобальних змін і поступу українського суспільства.

Список літератури

1. Культурологія: навчальний посібник / за заг.ред. В. М. Пічі. – Львів, 2003.
2. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / пер. с фр. Н. А. Шматко. – М. : Алетейя, 1998.
3. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1989.
4. Свасьян К. А. Дискурс, террор и еврейство: Вопросы социолінгвистики / К. А. Свасьян // Вопр. философии. – 2005. – № 2. – С. 56-71.
5. Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К. : Т-во «Знання» України, 1993.
6. Старовойт І. С. Західноєвропейська і українська ментальність / І. С. Старовойт. – Тернопіль, 1995.
7. Титаренко Т. Н. Отношение к смерти как механизм миропостроения / Т. Н. Титаренко // Философская и социологическая мысль. – 1992. – № 5. – С. 21-45.

Тихоненко Е. В. Слово в соціокультурній реальності України // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 441-445.

В статье рассматривается проблема слова в соціокультурній реальності України. Показано, что идеология государства утверждается благодаря слову, которое является фактором менталитета.

Ключевые слова: соціокультурная реальность, украинский язык, значение слова, фразеология, украинизация.

Tykhonenko O. V. Word in the Ukraine social and cultural reality // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 441-445.

This article is considered to the problem of a word in the Ukraine social and cultural reality. It is shown that the ideology of the state approved by the way, which a mentality factor.

Key words: social and cultural reality, Ukrainian language, meaning, phraseology, Ukrainization.

Поступила до редакції 28.03.2012 р.

УДК 81'23:008:821.161.1-31.09

Город как символ: от пространства к имени

Трощинская-Степушина Т.Е.

*Витебский государственный университет им. П.М. Машерова,
г. Витебск, Республика Беларусь*

Статья посвящена выявлению специфики символа город в прозе Елены Поповой. На материале произведений автора рассматриваются две основные ипостаси городской семиотики: город как пространство и город как имя. Доказывается, что использование данного топонима в определенном контексте приводит к возникновению имплицитного смысла и способствует раскрытию авторской идеи.

Ключевые слова: *топоним, символ, метафора, семиотика, культура.*

Потребность в символизации окружающего мира – одна из древнейших потребностей человека. Мир смыслов, в котором он жил на заре своей истории, задавался ритуалами, выступающими в качестве символов. Следовательно, символы не существуют сами по себе, а являются продуктом человеческого сознания. Изучение символов является важнейшей проблемой современной науки и определяет *актуальность* настоящего исследования.

Цель данной статьи – дать краткий обзор научных взглядов на проблему символа в культуре и языке и выявить специфику использования символа *город* в прозе Елены Поповой.

Интерес к символу велик не только в лингвистике, но и в философии, психологии, семиотике, литературоведении, культурологии, фольклористике. Замечательно метафорично высказывался о важности символов в человеческой жизни немецкий философ и психиатр Карл Ясперс: «Раскрытие возможного содержания символов означает открытие того пространства, в котором человек может стать самим собой, своей сущностью, субстанцией. Без символов он как бы замерзает своей убогой душой, превращаясь в ничто, тщетно возясь и мучаясь со своим голым рассудком в суете опустевшего мира» [15, с. 270].

В. В. Колесов отмечает, что исторически каждое ключевое слово национального языка проходит путь семантического развития от туманного «нечто» к культурному символу «со все усложняющейся специализацией его различительных (дифференциальных) признаков и с одновременным преобразованием содержания понятия» [3, с. 54]. Символ является бытием, создающим «иллюзию удвоения сущностей», т.е. культурную среду, обогащенную рациональностью содержания. Поэтому культура, по мысли В. В. Колесова, – это «синтез образа и понятия, данный в символе», складывающийся «общим напряжением всех, кто причастен к творчеству» [3, с. 57].

А. А. Потеня же еще в начале XX в. отмечал, что «только с точки зрения языка можно привести символы в порядок, согласный с воззрениями народа, а не с произволом пишущего» [11, с. 6].

В результате совместной междисциплинарной работы лингвистов, историков, археологов, искусствоведов, психологов, религиоведов, фольклористов и представителей других областей науки появились многочисленные словари (*Кэрлот Х. Э.* Словарь символов. – М., 1994; *Бауэр В., Дюмоу И., Головин С.* Энциклопедия символов. – М., 1995; *Бидерман Г.* Энциклопедия символов. – М., 1996; *Cirlot J.E.* A dictionary of symbols. 2 ed. – N.Y., 1971; *Biedermann H.* Knauer's Lexikon der Symbole. – Munchen, 1989 и др.).

Термин «символ» по-разному понимается литературоведами и лингвистами. Например, Ю. С. Степанов утверждает, что символ – понятие поэтики, т. к. он всякий раз значим лишь в рамках определенной поэтической системы, в которой является истинным [12, с. 85]. В своей книге «Лингвокультурология» В. А. Маслова приводит примеры таких символов: символ дороги у Н. В. Гоголя, сада – у А. П. Чехова, пустыни – у М. Ю. Лермонтова, метели – у А. С. Пушкина, дыма – у Ф. И. Тютчева, символ крыла и дома у М. И. Цветаевой, а также символы границы, порога и т.д. [8, с. 135]. Ю. М. Лотман остроумно именовал символы подобного рода «геном сюжета» [7, с. 224].

Однако существуют и культурно-исторические символы, имеющие мифологическую, а точнее, архетипическую природу. Например, *роза* – сложный амбивалентный символ совершенства, величия, красоты (*розы счастья, срывать розы удовольствий* и т. д.) и в то же время боли, крови, мученичества (*чем красивее роза, тем длиннее у нее шипы*). Согласно одной из легенд, «королева цветов» росла в раю без шипов, но обрела их после грехопадения человека как вечное напоминание об этом. В Древней Греции роза символизировала любовь и желание. У арабов роза – это символ мужской красоты, а у христиан – мученичества, поэтому ее называют цветком Богородицы.

Подход к символике через миф основал К. Леви-Строс. Он рассматривал символ как пучок парадигматических отношений с символично-логическими значениями. Мифология, по мнению ученого, является одним из семиотических кодов для обозначения универсальных образов и идей [5, с. 199].

С. С. Аверинцев в «Литературном энциклопедическом словаре» [1, с. 378] так определяет символ: «Символ в искусстве – универсальная эстетическая категория, раскрывающаяся через сопоставление со смежными категориями – образа художественного, с одной стороны, знака и аллегории – с другой». Более узкую трактовку символа предлагает О. А. Емельянова в «Энциклопедическом словаре-справочнике»: «Символ – образ, тяготеющий к многозначности, но сохраняющий в то же время свое прямое значение» [14, с. 287].

Ю. М. Лотман писал: «Наиболее привычное представление о символе связано с идеей некоторого содержания, которое, в свою очередь, служит планом выражения для другого, как правило, культурно более ценного, содержания» [6, с. 240]. Другими словами, «роль языкового символа заключена в смене значения языковой сущности» [8, с. 133].

Таким образом, в понимании символа принципиальным является соотнесение его с содержанием передаваемой им культурной информации. А. Ф. Лосев писал, что в символе заключается обобщенный принцип дальнейшего развертывания свернутого в нем смыслового содержания [6, с. 92]. Это же свойство символа подчеркивал Ю. М. Лотман: он отмечал, что культура, с одной стороны, – некоторое количество «унаследованных» текстов, а с другой – «унаследованных» символов. По мнению ученого, символы составляют «ядро культуры» [7, с. 242].

Слово-символ, по мысли В. А. Масловой, это своего рода спираль, которая «включает в себя широкий спектр значений, начиная от имплицитных (скрытых, потенциальных), т.е. никак не выраженных в слове, но являющихся неотъемлемой его частью, и кончая шкалой семантических субститутов (заместителей), т.е. запрограммированной заменой одного значения другим» [8, с. 136]. Например, белорусы говорят: «*Што красна, то добра, што соладка, то смачна*», т.е. здесь сладкое становится символом всего хорошего: любви, счастья.

В. В. Колесов в своей книге «Язык города», посвященной исследованию судьбы и жизни русского слова в большом городе, преимущественно Санкт-Петербурге, приводит мысль Б. А. Ларина, выдающегося советского лингвиста, о необходимости изучения феномена города с точки зрения лингвистики: «Литературные языки генетически связаны с городом, но они давно уже «выросли» из этой своей колыбели, и настолько, что не могут заменять или представлять собою языковую культуру города» [4, с. 7]. Неслучайно и в системе символов, выработанных историей культуры, город занимает особое место. Вот что пишет о нем Ю. М. Лотман в книге «Семиосфера»: «Город, как сложный семиотический механизм, генератор культуры ... представляет собой котел текстов и кодов, разноустроенных и гетерогенных, принадлежащих разным языкам и разным уровням. Именно принципиальный семиотический полиглотизм любого города делает его полем разнообразных ... семиотических коллизий. Реализуя стыковку различных национальных, социальных, стилевых кодов и текстов, город осуществляет разнообразные гибридизации, перекодировки, семиотические переводы, которые превращают его в мощный генератор новой информации». Город – механизм, постоянно заново рождающий свое прошлое, которое получает возможность сопоставляться с настоящим как бы синхронно. В этом отношении город, как и культура, – механизм, противостоящий времени» [7, с. 325].

Переосмысливая роль «городской» темы в искусстве, В. Н. Топоров замечает: «Несомненно, что «разыгрывание» темы города в художественной литературе (как и в живописи) нового времени нередко выводит наружу те скрытые мотивы, которые осознавались первыми творцами города как модели космоса (ср. соотнесения типа дом – вселенная, поселение – вселенная) [13, с. 282].

Ю. М. Лотман выделяет две основные сферы городской семиотики: *город как пространство* и *город как имя*.

Покажем на конкретных примерах, как символ-топоним *Город*, олицетворяя пространство и одновременно являясь именем, задает перспективность художественного текста. Материалом для исследования мы выбрали прозаические произведения современного белорусского русскоязычного писателя и драматурга Елены Поповой. Проследим, как поэтично воплощается, превращаясь в символ, идея города в романе писателя «Седьмая ступень совершенства»: *Она привыкла к Городу, а гигантский Город привыкал к ней. Она знала: еще немного и он будет с ней говорить.*

...Как говорит Город? Геометрией улиц, живописью домов, запахом бензина, пыли, еды, духов, пива, тел, свежих и не свежих одежд, гулом голосов и гулом молчания, лицами тысяч незнакомцев и незнакомок, дробью дождя, шелестом деревьев, сдавленных в каменных объятиях, или жалобным голосом ветра из пригорода, заплывшего, как глупый беспризорный щенок и умирающего без сил в подворотне...

Город знает о своих обитателях – в с е [10, с. 199].

В данном примере топоним, будучи «универсальным тропом», оказывается в центре нескольких стилистических приемов сразу, участвующих в единой стилистиче-

ской и функции [9, с. 41]. Мы имеем в виду следующие языковые средства: олицетворение (*Город привыкал; Город будет говорить*), метафоры (*геометрия улиц, живопись домов, деревья, сдавленные в каменных объятиях* и др.), сравнение (*ветер, как глухой щенок*), контраст (*гул голосов и гул молчания*). Использование подобного приема стилистической конвергенции способствует тому, что Город становится и символом пространства, близкого по духу героине, и получает имя, из апеллиатива превращаясь в оним. Кроме этого, он становится живым существом, полноправным и важным героем художественного произведения, с которым у героини особые отношения.

Город как топоним-символ фигурирует и в романе Е. Поповой «Восхождение Зенты»: *Как-то утром, проснувшись, Зента подняла жалюзи и увидела за окном утопающий в тумане чужой Город* [10, с. 75]. Здесь важно обратить внимание на определение «чужой», характеризующее малую степень близости Города внутреннему миру героини.

Изучив специфику освоения топонима город Е. Поповой, мы пришли к выводу о том, что город для нее – не только и не столько топографический объект, урбанизм, но понятие, превращающееся в художественном пространстве автора в сложный символ-образ, сочетающий в себе, с одной стороны, жизнь многих, с другой – интимное существование одного (в данном случае – героини). Если образное слово не останется термином, обслуживающим понятие, то оно «непременно должно вернуться к слову-имени, к исходной точке движения, т.е. подтвердить свое национальное своеобразие в имени собственном», доказывая тем самым, что и в новых условиях существования язык способен не только передавать известную информацию, но и остаться средством творческого постижения нового [2, с. 38].

Таким образом, использование топонима может приводить к возникновению имплицитного смысла, при этом сам топоним является средством создания подтекста. Будучи введенным в контекст произведения с помощью конвергенции стилистических приемов, он может также приобретать статус символа, что усиливает экспрессивность художественного текста, а также углубляет общую идею произведения. И символы, и аллегории — иной путь и иной уровень осмысления действительности, и поэтому художники самых разных эпох всегда будут обращаться к ним.

Список литературы

1. Аверинцев С. С. Литературный энциклопедический словарь / под ред. В.М. Кожевникова, Т.А. Николаева. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 751 с.
2. Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ / В.В. Колесов // Вестник СПбГУ. – Сер.2. – Вып. 3 (№ 16), 1992. – С. 16–25.
3. Колесов В. В. Философия русского слова / В. В. Колесов. – СПб. : Изд-во Юна, 2002. – 448 с.
4. Колесов В. В. Язык города / В. В. Колесов. – Изд. 2-е, стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 192 с.
5. Леви-Строс К. Структурная антропология / К. Леви-Строс / Пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с.
6. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф: тр. по языкознанию / А. Ф. Лосев. – М. : Изд-во Моск. гос. пед. ун-та, 1982. – 479 с.

7. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – С.-Петербург : «Искусство – СПб», 2000. – 704 с.
8. Маслова В. А. Лингвокультурология : [уч. пособие] / В. А. Маслова. – Минск : 2-е изд., стер. – М.: Academia, 2004. – 202 с.
9. Очерки истории языка русской поэзии XX века. Образные средства поэтического языка и их трансформации / Н. А. Кожевникова [и др.]; отв. ред. Е. А. Некрасова. – М. : Наука, 1995. – 1990. – 262 с.
10. Попова Е. Г. Восхождение Зенты : романы / Е. Г. Попова. – Минск : Маст. літ., 2007. – 335 с.
11. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / А. А. Потебня. – 2-е изд. – Харьков, 1914. – 245 с.
12. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка : Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 335 с.
13. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура / Ин-т славяновед. и балканист.; редкол.: Т. В. Цивьян (отв. ред.) [и др.]. – М. : Наука, 1983. – С. 227 – 284.
14. Энциклопедический словарь-справочник. Выразительные средства русского языка и речевые ошибки и недочеты / Под. ред А.П. Сковородникова. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 480 с.
15. Karl Jaspers: Allgemeine Psychopathologie. Springer, Berlin / Heidelberg / New York 1959, S. 270.

Трощинська-Степушина Т.Є. Місто як символ: від простору до імені // Ученіє записки Таврического національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 446-450.

Стаття присвячена виявленню специфіки символу міста в прозі Олени Попової. На матеріалі творів автора розглядаються дві основні іпостасі міської семіотики: місто як простір і місто як ім'я. Доводиться, що використання даного топоніма в певному контексті приводить до виникнення імпліцитного сенсу і сприяє розкриттю авторської ідеї.

Ключові слова: *топонім, символ, метафора, семіотика, культура.*

Troshchinskaya-Stepushina T.E. The city as the symbol: from space to a name // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 446-450.

The article is devoted to the revelation of the specificity of the symbol city in E. Popova's prose. The main hypostases of the urban semiotics such as the city as space and the city as a name are studied based on the author's creative work. It's proved that the use of the given toponym in a certain context leads to the origin of the implicit sense and helps to uncover the author's message.

Key words: *toponym, symbol, metaphor, semiotics, culture.*

Поступила в редакцію 10.04.2012 г.

УДК 811-139.161.1'37

**Реверсивность как синергетический прием в литературной сказке
(на примере «Сказки о рыбаке и рыбке» А.С. Пушкина)**

Троян А. А.

*Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова,
г. Киев, Украина*

В статье в аспекте лингвосинергетики исследуется прием реверсивности. Дается общее представление о кумулятивной сказке, определяются ее основные черты. Приводятся некоторые примеры реверсивных структур из «Сказки о рыбаке и рыбке» А.С. Пушкина.

Ключевые слова: *лингвосинергетика, художественный прием, реверсивность, кумулятивная сказка, самоподобие, реверсивная структура.*

Выдающийся российский филолог-фольклорист В.Я. Пропп в процессе исследовательской работы над сказкой обратил внимание на особый ее тип – кумулятивную сказку [7]. В современной науке об этом типе сказки заговорили с новым интересом в контексте лингвосинергетики. Так, А.А. Кретов посвятил этой теме несколько статей [4, 5], а Г.Г. Москальчук, определяя структуру текста как результат синергетического процесса, подчеркивает важную роль повтора в нем [6]. Данная работа является попыткой провести лингвосинергетический анализ художественного текста в аспекте реверсивности, такого рода анализ ещё не был проведен, что обуславливает *актуальность* нашего исследования. *Цель статьи* дать общее представление о кумулятивной сказке, определить ее основные черты.

Изучая иностранную терминологию, касающуюся сказок этого типа, В.Я. Пропп различает цепные и кумулятивные структуры. В дальнейшем это различие стирается, кумулятивными именуются все сказки, содержащие какое-либо повторение, а исследователи употребляют эти термины как синонимы. Для того, чтобы избежать терминологической путаницы, А.А. Кретов в качестве родового предлагает использовать термин «рекурсивные сказки» (от лат. *recursio* – бегу назад, спешу обратно, возвращаюсь; ср. термин «рекурсивная последовательность» – возвратная последовательность, когда в решении какой-либо задачи приходится использовать предшествующие элементы данной последовательности [3, с. 515]), а термин «кумулятивные сказки» сохранить за одним из видов.

Исследователи кумулятивной (цепочной, рекурсивной, реверсивной) сказки отмечают основной художественный прием, отличающий ее от других сказочных жанров. Он состоит «в каком-либо многократном повторении одних и тех же действий или элементов, пока созданная таким образом цепь не порывается или же не расплетается в обратном убывающем порядке» [8, с. 253.]. Говоря языком синергетики, такие сказки моделируются с помощью самоподобных рекурсивных структур, составных частей сложной развивающейся системы.

В русском фольклоре можно найти множество примеров кумулятивных сказок: это «Репка», «Колобок», «Теремок», «Петушок и бобовое зернышко» и т. п. Также прием реверсивности нередко встречается в литературной сказке («Волшебник изумрудного города» А.М. Волкова). Мастерски использует этот прием в своих сказках и А.С. Пушкин. В частности, в «Сказке о рыбаке и рыбке» принцип реверсивности воплощен во всем его многообразии – от композиционного уровня до языковых средств.

Считается, что сюжет пушкинской сказки основан на померанской сказке «О рыбаке и его жене» (нем. *Vom Fischer und seiner Frau*) из сборника братьев Гримм, с которой имеет очень близкие совпадения, а также перекликается с русской народной сказкой «Жадная старуха» (где вместо рыбки действует волшебное дерево) [1]. Эти факты говорят о том, что пушкинский прием реверсивности в текстовой композиции имеет фольклорное происхождение, которое, в свою очередь, формировалось на универсальных законах мировосприятия, в основе которых – все те же синергетические принципы (в нашем конкретном случае – это принцип самоподобия). В.Я. Пропп и И.И. Толстой [10] также отмечали, что кумулятивные структуры весьма архаичны, находят аналоги в древних обрядах (буффониях) и отражают древнейшие структуры сознания.

Развертывание системы событий сюжетного порядка в кумулятивной сказке (таких, как завязка, развитие действия, кульминация, развязка) заменено неким нагромождением, сплетением, усиленным повтором: «самые события их ничтожны (или начинаются с ничтожных), и ничтожность этих событий иногда стоит в комическом контрасте с чудовищным нарастанием вытекающих из них последствий и с конечной катастрофой» [8, с. 254.] (в нашем случае это выглядит следующим образом: начало – разбитое корыто, далее – изба, терем, царские палаты, морское царство, конец – после накопления богатства старуха снова оказывается у разбитого корыта).

Композиция кумулятивных сказок состоит из экспозиции, кумуляции и финала. В экспозиции, как правило, повествуется о каком-либо незначительном событии: дед сажает репку, баба печет колобок, девушка идет на реку полоскать белье, *старик ловит рыбу* и т. п. Разрастающаяся цепь ведет к финалу – положительному («Репка»), комическому («Мена», «Лисичка со скалочкой», «Хорошо, да худо») или драматическому («Теремок», «Колобок», «Разбитое яичко», «Сказка о рыбаке и рыбке»).

Принципы создания цепи в кумулятивных сказках чрезвычайно разнообразны: от цепи в прямом смысле до самых разнообразных форм присоединения, нагромождения или нарастания. В соответствии с классификацией В.Я. Проппа [8, с. 251-269] «Сказку о рыбаке и рыбке» можно отнести к типу сказки с рядом приобретений или наград (исполнение просьб старухи).

В кумулятивных сказках часто используется не одна, а две или даже несколько цепочек, которые могут строиться по разным принципам. В результате в тексте одной сказки взаимодействуют разные типы кумуляции. В основе «Сказки о рыбаке и рыбке» лежит цепочка исполнений желаний. Также прием реверсивности используется в раскрытии образа моря, которое отражает последовательное нарастание негодования в связи с постоянно растущими требованиями старухи: *«Море слегка разыгралось – не спокойно синее море – почернело синее море – на море черная буря, так и вздулись сердитые волны, так и ходят, так воем и воют.* Отметим также троекратное действие с забрасыванием невода, где, помимо многочисленных повторов и параллельных синтаксических конструкций, реверсивность выражается эксплицитно благодаря употреблению числительных:

*Раз он в море закинул невод, –
Пришел невод с одною тиною.
Он в другой раз закинул невод,
Пришел невод с травой морской.
В третий раз закинул он невод, –
Пришел невод с одною рыбкой,
С непростой рыбкой, – золотою.*

Исследователи замечают, что кумуляция как явление свойственна разным сказочным жанрам. Нередко используют кумуляцию сказки о животных, а в волшебных сказках, будучи редуцирована до цепочки в три эпизода, она выступает обязательным композиционным приемом – приемом троекратных повторов, «троичности» (например, в «Сказке о царе Салтане» троекратное путешествие Гвидона домой к отцу в образе комара, мухи и шмеля).

Языковое пространство кумулятивных сказок, их форма и стиль имеют большое значение. Сюжетно-композиционная кумуляция, как правило, поддерживается в них кумуляцией синтаксической, лексической, вызывая постоянные повторы однотипных по строению (*рыбак и рыбка, старик и старуха; черная крестьянка – столбовая дворянка – вольная царица – владычица морская*) или даже одинаковых фраз-«звеньев», слагающих цепочку: *Воротился старик ко старухе... / ...Старика старуха забрала... / ... Вот пошел он к синему морю... / ... Стал он кликать золотую рыбку, / Приплыла к нему рыбка и спросила: / «Чего тебе надобно, старче?» / Ей с поклоном старик отвечает: / «Смилуйся, государыня рыбка, / ...Не дает старику мне покою...» / ... Отвечает золотая рыбка: / «Не печалься, ступай себе с богом...»*

По мнению А.А. Кретова, «Сказка о рыбаке и рыбке» относится к типу рекурсивных сказок цепной структуры [5]. Ученый обращается к внутренней форме этого термина: цепь предполагает наличие одинаковых звеньев, входящих одно в другое, т.е. структуру $ab + bc + cd + \dots$, если воспользоваться языком формул В.Я. Проппа. В качестве движущей силы для развития сюжета здесь выступает словесная формула: «не хочу быть X, а хочу быть Y». Сюжетная морфема этих сказок имеет две переменных: « $X > Y$ », а сочетаются морфемы по правилу наложения (аппликации): Y предшествующего шага является X-ом последующего: «*Не хочу быть черной крестьянкой, / Хочу быть столбовой дворянкой*» и т.д.

Структура данной сказки основывается на реверсивности предикатов сюжетных морфем «взять», «выпросить», «хотеть». В данной сказке слова рыбки «*Не печалься, ступай себе с богом*» разрешают дальнейший рост структуры, а фраза «*Ничего не сказала рыбка, / Лишь хвостом по воде плеснула / И ушла в глубокое море*» – запрещают. А в реверсивном фрагменте, которым открывается сказка, безуспешное забрасывание невода прекращается поимкой золотой рыбки. Эту часть сюжетной морфемы А.А. Кретов называет индикатором роста структуры, способным принимать два значения: разрешение или запрещение прибавить еще одну сюжетную морфему. Наличие индикатора роста структуры свидетельствует, что сказка конечна.

Геометрически самоподобные рекурсивные структуры представляются в виде графов – деревьев зависимостей [2]. Важно отметить, что рост дерева начинается с появления в структурной морфеме «переменной нового», содержащей каждый раз новую информацию: *одна тина, трава морская, одна рыбка; черная крестьянка, столбовая дворянка, вольная царица, владычица морская; корыто, изба, терем, царские палаты, морское царство; море слегка разыгралось – не спокойно синее море –*

почернело синее море – на море черная буря, так и вздулись сердитые волны, так и ходят, так воем и воют. За счет этой части осуществляется переход от цикличности к рекурсии.

Понятие «кумуляции» (лат. *simulatio* – нагромождение, собрание) в словарях литературоведческих терминов трактуется как стилистический прием, представленный многократным повторением определенных элементов произведения, распространен в фольклоре, где повторяются словесные формулы – рефрены (песни, сказки), а также в художественной литературе (анафора, эпифора, симплока, кольцо и т.п.). В этой связи ассонанс и аллитерацию тоже можно считать проявлением реверсивности на фонетическом уровне языка художественного произведения. При повторении определенного звука (или звуков) происходит создание и даже нарастание акустического эффекта: «*Жил старик со своею старухой / У самого синего моря* (звук «с» участвует в формировании звукового образа плеска морских волн); *Вот идет он к синему морю, / Видит, на море черная буря: / Так и вздулись сердитые волны, / Так и ходят, так воем и воют*» (повторение звуков «о», «у» создает ощущение воя ветра при буре).

Вывод. Таким образом, для всех видов сказочных текстов, порождаемых повторением сюжетных морфем, предложен родовой термин «рекурсивные сказки». Рекурсивные структуры, положенные в основу реверсивного принципа, соответствуют древнейшему архаическому типу мышления. Эти структуры участвуют в формировании образного пространства текста и могут проявляться на всех его уровнях: от композиционного до синтаксического, лексического, фонетического. «Сказка о рыбаке и рыбке» А.С. Пушкина имеет фольклорные корни, поэтому в ней наряду с архаичными реверсивными структурами функционируют и собственно авторские. В дальнейшем предполагается продолжение работы над лингвосинергетическим анализом сказок А.С. Пушкина, поиск новых методов и приемов.

Список литературы

1. Азадовский М.К. Источники сказок Пушкина / М.К. Азадовский // Пушкин : Временник Пушкинской комиссии. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1936. – Вып. 1. – С. 134-163.
2. Александров В. В., Арсентьева А. В. Информация и развивающиеся структуры / В. В. Александров, А. В. Арсентьева. – Л. : ЛИИАН, 1984. – 182 с.
3. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1975. – С. 515.
4. Кретов А.А. Сказки рекурсивной структуры [Электронный ресурс] / А.А. Кретов // Труды по русской и славянской филологии. Литературоведение. I. (Новая серия) / Ред. П. Рейфман. – Тарту, 1994. – С. 204-214 – Режим доступа : <http://www.utoronto.ca/tsq/15/kretov15.shtml>
5. Кретов А.А. Рекурсивные сказки-2 [Электронный ресурс] / А.А. Кретов. – Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/folklore/kretov1.htm>
6. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 296 с.
7. Пропп В.Я. Кумулятивная сказка / В.Я. Пропп // Фольклор и действительность : Избранные статьи. – М., 1976. – С. 241-257.
8. Пропп В.Я. Поэтика фольклора / В.Я. Пропп. – М. : Лабиринт, 1998. – 352 с.
9. Рафаева А. В. Изучение кумулятивных сказок : формальный и типологиче-

Реверсивность как синергетический прием в литературной сказке (на примере «Сказки о рыбаке и рыбке» А.С. Пушкина)

ский аспекты // А.В. Рафаева // Живая старина. – 2002. – № 1. – С. 50-52.

10. Толстой И.И. Обряд и легенда афинских буффоний / И.И. Толстой // Советский фольклор. – 1936, № 4-5. – С. 251-264. – Цит. по: Толстой И.И. Статьи о фольклоре / И.И. Толстой. – М.-Л. : Наука, 1966. – С. 80-96.

Троян А. О. Реверсивність як синергетичний прийом у літературній казці (на прикладі «Казки про рыбака та рибку» О.С. Пушкіна) // Ученіє записки Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 451-455.

У статті в аспекті лінгвосинергетики досліджується прийом реверсивності. Дається загальне уявлення про кумулятивну казку, визначаються її основні риси. Наводяться деякі приклади реверсивних структур з «Казки про рыбака та рибку» О.С. Пушкіна.

Ключові слова: лінгвосинергетика, художній прийом, реверсивність, кумулятивна казка, самоподібність, реверсивна структура.

Troyan A. A. Reversibility as a synergetics method in the literary fairy tale (on the basis of «Tale of the Fisherman and the Fish» by A.S. Pushkin) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 451-455.

The article examines the method of the reversibility by the lingvosynergetics aspect. Here a general idea of the cumulative tale is given, its main features are determined. Here are also some examples of reversible structures of the «Tale of the Fisherman and the Fish» by A.S. Pushkin.

Key words: lingvosynergetics, art method, reversibility, cumulative tale, self-similarity, reversible structure.

Поступила в редакцію 13.04.2012 г.

УДК 811.161.1'271.12 + 81'23

**Постулаты лингвопрогностики как основа
футуропрогностических исследований языка**

Хруцкая Н. В.

*Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова,
г. Киев, Украина*

Статья посвящена актуальной проблеме лингвистического прогнозирования эволюции языковой системы. Автором рассматриваются и анализируются постулаты прогностики, гарантирующие оптимальные результаты футуропрогностических исследований.

Ключевые слова: *постулаты лингвопрогностики, инерционность объекта, экстраполяция, долговременные тенденции, статистические данные.*

Постановка проблемы. В свое время И. А. Бодуэн де Куртенэ писал: «Современное языкознание стоит уже на той ступени научного совершенства, что, исследовав с надлежащей точностью по положительным данным все прошедшее развитие известного языка, тщательно подмечая вновь появляющиеся в нем стремления, оно может предсказать будущность этого языка...» [2, с. 286]. Начиная с конца XIX века в научной литературе высказывались наблюдения о перспективном развитии языка в области фонетики и морфологии (И. А. Бодуэн де Куртенэ, Е. Д. Поливанов, В. В. Шеворошкин, Л. В. Щерба, Д. Уитмау и др.), а в дальнейшем в области лексической семантики (Воронежская лингвистическая школа А. А. Кретьева), словообразования (Е. А. Карпиловская), вариантологии (З. М. Богословская, К. С. Горбачевич, Л. К. Граудина, Ю. С. Степанов и др.).

В настоящее время норма в системе литературного языка существует нередко в двух и более вариантах. В связи с этим прогнозирование развития литературной нормы и установление перспективных, наиболее вероятных форм выражения в будущем – «это не отвлеченная схоластика, не гимнастика ума, а нужное дело, подсказанное самой общественной жизнью» [4, с.72]. Л. К. Граудиной была высказана мысль о том, что «установление закономерностей эволюции литературного языка – одна из центральных задач в лингвистических исследованиях современного языка, которая нуждается в дальнейшем развитии» [6, с.401]. «На путь прогнозирования, научно обоснованного предвидения будущего вступает и наука о языке», – пишет К. С. Горбачевич [4, с.70].

Анализ последних исследований по проблематике работы. Методы лингвистического прогнозирования разработаны пока еще недостаточно. Исходную и основную часть исследовательской методологии составляет анализ реального функционирования языка, тенденций и факторов, которые влияют на динамику языковой системы. В опубликованных работах представлены четыре типа лингвистического прогноза: 1) В ряде работ использованы приемы перспективного прогноза на базе моделирования

временных рядов (Р. М. Фрумкина). 2) В отдельных исследованиях предлагаются экспертные методы оценок, обуславливающие нормативные квалификационные характеристики языковых явлений (Л. К. Граудина, Л. П. Крысин, Н. В. Хруцкая). 3) Наиболее разработанным следует считать метод исторической аналогии, позволяющий судить о современных процессах и действующих тенденциях (К. С. Горбачевич, Е. Н. Ширяев). 4) Широко практикуется метод, связанный с прогнозированием поведения системных единиц в тексте и основанный на законах порождения текста (Н. Д. Голев, А. А. Кретов, И. А. Лопатина).

Цель и задачи. Прогнозируемый в современной лингвистике объект – литературный язык – полностью отвечает **постулатам прогностики**, которые гарантируют оптимальные результаты футуропрогностических исследований.

Первым и одним из основных условий для получения оптимального прогноза является инерционность литературной нормы языка, эволюционный характер ее развития, который протекает медленно, динамика и обновление литературной нормы складывается из мелких, незаметных сдвигов и изменений, не разрушающих преемственности языковой системы. В отличие от лексического состава языка, реагирующего на изменения социума, глубинные уровни – фонетика, морфология – мало зависят от социально-экономических факторов и практически не изменяются в течение столетий, подчиняясь в основном интралингвистическим законам. Например, временная система русского глагола, окончательно сформировавшаяся к середине XVII века, практически не претерпела никаких изменений за последние триста лет.

Второе, не менее важное условие перспективного прогнозирования заключается в наличии долговременных и однонаправленных тенденций развития языка. Языковая система развивается не самопроизвольно: все внутренние процессы динамики подчиняются определенным интралингвистическим законам функционирования и эволюции всей системы языка как целостного образования и осуществляются по типологическим законам конкретного языка. При экстраполяции в будущее устойчивых черт прошлого и настоящего необходимо учитывать базовый период и дальность прогноза. Базовым периодом называют срок действия однонаправленной тенденции. Считается, что «надёжный прогноз может быть получен в том случае, если его дальность не превышает одной трети базового периода» [4, с. 72]. В языковой системе существует достаточно большое количество долговременных однонаправленных тенденций развития. Примером может служить регрессивное направление перемещения ударения (рецессия ударения) у двух- трёхсложных существительных мужского рода, продолжающаяся на протяжении уже двух столетий. В силу действия этой устойчивой тенденции архаизировались формы *этигра 'ф, паспо 'рт, возгла 'с, загово 'р*; наблюдаются колебания типа *тво 'ро 'г, о 'бу 'х, ло 'мо 'ть, би 'ту 'м*; фиксируются в качестве допустимых акцентологические варианты *до 'говор* и *пла 'нер*.

Третьим условием перспективного прогнозирования является знание причинно-следственных связей происходящих явлений (действие внутренней и внешней аналогии, закон экономии языковых средств, стремление к системности и сохранению традиций, а также действие других основных одно- и разнонаправленных тенденций динамики языковой системы в целом). Приведем следующий пример. Ранее нормативным у форм кратких прилагательных и страдательных причастий женского рода считалось ударение на окончании: *жесто 'к, жесто 'ко, жесто 'ки*, но *жесток а', склонна '* и т.п.). Под воздействием закона аналогии произошло выравнивание ударения, формы женского рода утрачивают свой избыточный различительный признак, и

в настоящее время нормативными являются формы *жесто́ка, скло́нна*. В будущем можно ожидать распространения этого процесса и на другие слова: *взя́та, про́дана* и под. Располагая же объективными данными по диахроническому развитию литературной нормы языка в прошлом и синхронному состоянию ее в настоящем, представляется возможным определить активизацию конкретных тенденций и направлений динамики литературной нормы языка в будущем.

Четвертым постулатом является то, что на сегодняшний день основными источниками языковой прогностики является привлечение обширных математически обработанных материалов и данные статистики (социолингвистические исследования, магнитофонные записи, частотные словари и т.п.). В настоящее время в лингвистике накоплено (и в социолингвистике в частности) большое количество статистических данных, служащих источниками языкового прогнозирования. Например, в результате проведенного статистического исследования вариантной пары *чая — чаю*, «примечательной своей обыденностью и бесцветностью, обусловленной ее высокой частотностью», можно прийти к выводу о том, что «со сменой поколений заметно неуклонное развитие формы *чая*» [5, с.80], которое в устной речи составляет более 65% употребления: *стакан чая, купить чая*. Таким образом, статистическое обследование подтверждает тот факт литературного языка, что флексии *-а (-я)* у существительных, обозначающих часть, выделенную из целого, преобладают и вытесняют форму родительного партитивного (*-у, -ю*), что свидетельствует об унификации и стремлению к единообразию флексий род. п. ед. ч. вещественных существительных во всех значениях.

Выводы. Прогнозируемый объект (литературный язык) и состояние лингвопрогностической науки о нем в целом удовлетворяют основным постулатам прогностики, а исследование и последующая экстраполяция устойчивых тенденций в развитии литературного языка с привлечением статистических данных могут служить источником дальнейших лингвистических прогнозов динамики литературной нормы современного русского языка. В настоящее время лингвистическое прогнозирование представляет собой «комплекс научных исследований качественного и количественного характера, направленных на выяснение тенденций языкового развития на разных уровнях его системы (орфоэпическом, грамматическом, лексическом и т.д.) так же, как и тенденций реализации этой системы в речевой деятельности» [7, с. 299-300]. Оно возникло в связи с тем, что дальнейшее совершенствование деятельности лингвистов в области языковой культуры и языковой политики требует создания общенаучных принципов регулирования литературной нормы языка.

Лингвистическое прогнозирование будущего состояния языковой системы (и литературных норм в частности) сталкивается с рядом трудностей, так как оно лишено конкретных языковых фактов, которые могли бы подтвердить или опровергнуть теоретические выводы. Языковые данные относительно будущего состояния языковой системы (и будущей литературной нормы) отсутствуют, поэтому основными признаками прогнозирования являются **гипотетичность и априорность**. В процессе саморазвития языковая система оказывается перед выбором из нескольких структур-аттракторов (вариантов языковой единицы). Изучая и прогнозируя будущее системы языка, не всегда можно с полной уверенностью детерминировать, по какому пути пойдет развитие: какой из инновационных вариантов окажется предпочтительней, конкуренто- и жизнеспособней, какая внеязыковая тенденция динамики или интралингвистический закон будут превалировать в данный период. Но языковая система не развивается произвольно, так как «все внутренние процессы в ней подчинены определенным законам функционирования и эволюции всей системы как

целостного образования. Взаимодействие элементов жестко идет по типологическим законам. Для языковой суперсистемы это многие внутриуровневые и межуровневые, функциональные связи» [3, с.29]. «В основе каждого языка лежит как бы некоторая базисная схема. Этот тип, или базисная схема, или "гений" языковой структуры, есть нечто гораздо более фундаментальное, нечто гораздо глубже проникающее в язык, чем та или другая нами в нем обнаруживаемая черта» [8, с. 141]. Таким образом, с диалектической точки зрения критерием появления и существования языкового инновационного варианта любого типа является не просто его репрезентативность в речи, а выводимость его из системы данного языка, соответствие этой системе. Для вариантов, отвечающих этим требованиям, справедлива позитивистская концепция «вхождения» варианта в язык через речь. «Экзистенциально-онтологический фундамент языка есть речь», – указывает М. Хайдеггер [9, с.162]. Именно таким образом осуществляется количественное накопление инновационных сосуществующих вариантов нового качества, которое при превышении последними меры практически «взрывает» старую систему и приводит к обретению системой языка иного качества, при котором относительно новые варианты языковых единиц оказываются соответствующими современному состоянию языковой системы, выводимыми из нее и, следовательно, нормативными. «Нарушение же такого порядка и взаимосвязи языковых элементов ведет к нарушению работы системы, вступлению ее в "состояние неравновесного хаоса"» [3, с. 29]. Количество структур-аттракторов в системе детерминировано, поэтому потенциальные и суппозитивные тенденции развития системы языка в будущем гипотетически уже предзаданы и запрограммированы в прошлом и настоящем состоянии системы. В ходе этих процессов языковая система может следовать исключительно по универсальным тенденциям и законам развития определенного языка. Тенденции динамики и интралингвистические законы развития языка обусловлены свойствами и характеристиками (типологией) системы языка и ее стремлением к восстановлению синергетического равновесия. Исходя из идеи о существовании и эволюции языка как постоянного процесса, можно предположить, что национальный язык и возникновение инновационных вариантов языковых единиц в нем онтологически детерминированы и гносеологически могут быть описаны в структурных моделях конкретного языка. В данной интерпретации эволюция языковой системы – это проявление динамического процесса варьирования, описываемое в потоке структур в синхронии, т. е. точек отсчета структур в диахронии. Располагая лингвистическими данными по диахроническому развитию системы языка и ее подсистем в прошлом и синхронному состоянию в настоящем, можно предвидеть пути развития языковой системы и ее подсистем, наметить основные тенденции динамики литературной нормы языка, учитывая, что это будут лишь потенциальные тенденции. «В каждый момент, зная текущее состояние системы, ее правила и доступную ей информацию, можно предсказать множество ее возможных последующих изменений», – указывает А. В. Анисимов [1, с. 13]. Тем не менее, возможные тенденции в этом случае ограничены, так как в системе языка определяются те пути эволюции, которые приведут ее к новому состоянию равновесия. Признавая саморегуляцию языковой системы, можно проследить также стимулирующие и тормозящие причины ее перманентного поступательного развития.

Перспективы дальнейшего развития проблемы. Языковое прогнозирование составляет значимый и относительно самостоятельный феномен языка. В настоящее время существует актуальная необходимость объективного диахронического и синхронического исследования конкуренции вариантов языковых единиц и определения основных тенденций динамики литературной нормы для высокодинамического типа эволюции языковой системы.

Список литературы

1. Анисимов А. В. Алгоритмы, рекурсия и литература / А. В. Анисимов // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – 2006. – № 3. – С. 13-27.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Об отношении русского письма к русскому языку / И. А. Бодуэн де Куртенэ // Избранные труды по общему языкознанию. – Т.2. – М.: Наука, 1963.
3. Бондаренко Е. В. Эволюция языковой системы в диахронии (лингвосинергетический и лингвопрогностический аспект): автореф. диссерт. докт. филол.наук : спец. 10.01.02 «Русский язык» / Е. В. Бондаренко. – Белгород, 2007. – 40 с.
4. Горбачевич К. С. Дано ли нам предугадать? (О будущем русского языка) / К. С. Горбачевич // Русистика. – Берлин, 1990. – № 2. – С.70-80.
5. Граудина Л. К. Опыт количественной оценки нормы (форма род. ед. чая – чаю) / Л. К. Граудина // Вопросы культуры речи. – 1966 – № VII. — С.75-88.
6. Граудина Л.К. ЭВМ и культура речи: итоги и перспективное планирование Л. К. Граудина // Культура русской речи и эффективность общения / отв. ред. Л. К. Граудина, Е.Н. Ширяев. – М.: Наука, 1996. – С. 397-415.
7. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 830с. – С. 299-300
8. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир – М.: Наука, 1993. – 376 с.
9. Хайдеггер М. Присутствие и речь. Язык / М. Хайдеггер // Бытие и время. – СПб, 2002. – С. 160-167.

Хруцька Н. В. Постулати лінгвопрогностики як основа футуропрогностичних досліджень мови // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 456-460.

Стаття присвячена актуальній проблемі лінгвістичного прогнозування еволюції мовної системи. Авторкою розглядаються та аналізуються постулати прогностики, які гарантують оптимальні результати футуропрогностичних досліджень.

Ключові слова: *постулати лінгвопрогностики, інерційність об'єкта, екстраполяція, довгострокові тенденції, статистичні дані.*

Khrutska N. Lingvoprognostic postulates as futuroprognosis language investigation basis // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 456-460.

The article deals with actual problem of language system evolution linguistic prognosis. The author investigates lingvoprognostics development main directions. Prognosis postulates which guarantee futurological investigation optimal results are analyzed.

Key words: *lingvoprognostic results, object inertia, extrapolation, long-term tendencies, statistical data.*

Поступила в редакцію 06.04.2012 г.

УДК 81'22:81'27

Паралінгвальні феномени у вербальному конфлікті

Чайка Л. В.

Центр наукових досліджень
та викладання іноземних мов НАН України, м. Київ, Україна

У публікації розглядається феномен вербального конфлікту з погляду використання в ньому паралінгвальних засобів спілкування як конфліктогенних чинників.

Ключові слова: паралінгвістика, вербальний конфлікт, асиметрія комунікації, соціоетнопсихолінгвістика.

Актуальність дослідження. Проблема мовленнєвої комунікації викликає велику зацікавленість серед мовознавців і має виходи до теорії мовленнєвих актів, лінгвістичної прагматики та теорії мовленнєвої діяльності. У цих напрямках мовознавства **комунікація** визначається як «специфічна форма взаємодії людей у процесі їх пізнавально-трудова діяльності, ... спілкування, обмін думками, ідеями тощо» [3, с. 233]. Спілкування своєю найближчою метою висуває розуміння, тобто успішність комунікативної діяльності, яка, крім вербальних факторів, пов'язується з цілим рядом невербальних компонентів спілкування, а також із нелінгвістичними характеристиками комунікантів – соціальними, психологічними, етнокультурними тощо. Тому дослідження різних форм мовлення, ролі та функцій у них паралінгвістичних та екстралінгвістичних контекстів призводить до висновку значної методологічної ваги: процес спілкування неможливо зводити до процесу прийому-передачі кодованого повідомлення від одного індивіда до іншого, це певний різновид діяльності, а саме – мовленнєвої діяльності [10, с. 25]. Одним з таких явищ є **вербальний конфлікт** – тобто порушення процесу людського спілкування за допомогою природної мови, за якого один із комунікантів або не повністю, або взагалі не розуміє іншого, негативно ставиться до його манери мовленнєвої поведінки, вербально-когнітивної бази чи до знаків, що використовуються в акті спілкування.

Постановка проблеми. Вербальний конфлікт – явище значною мірою індивідуальне, спрямоване або до розуміння, або до оцінок мовлення комунікантами як мовними особистостями в акті спілкування. Людина («я») у комунікативному акті передає іншій людині («не-я») не лише свої думки, а й почуття, відчуття, емоції, побажання, образи та обмінюється ними. Причому вони можуть бути виражені не лише у звуковій чи письмовій словесній формі, а й за допомогою невербальних засобів (жести, мімічні рухи, малюнки, графіки, креслення, особливе розташування матеріалу на сторінці тощо), не виключено й створення певних знаково-сигналізаційних систем, які реалізуються в однотипних ситуаціях або специфічних умовах (абетка Морзе, шрифт Брайля, «мова дотику», «мова посвисту», «мова квітів», «мова тамтама» тощо). Відомо, що позавербальні жестикуляції виконували у давні часи функцію

самостійного комунікаційного засобу, а далі – закріпилися як напівсвідомі засоби виразності та як символи специфічної мови образів [9, с. 17].

Мета й завдання. В аспекті, що нас цікавить, важливу роль відіграють оцінки комунікантами предмета спілкування. Як правило, найбільш типовим випадком вербального конфлікту є такий, що генерується негативними естимаціями етнічних і культурних цінностей, як духовних, так і матеріальних, або розбіжностями в інтерпретації етнічно релевантних невербальних засобів комунікації. Важливість етнокультурних факторів пов'язана в конфліктогенезі з тим, що вони визначають свідомість і самосвідомість особистості: тому нерозуміння функціональної специфіки мовної й немовної поведінки представників різних мікро-, макро- і суперетносів досить часто підохочує вербальні конфлікти. Почасти це пояснюється глибинною закріпленістю даного типу цінностей, здатністю етнічної культури залучати до себе людину насамперед як спадкоємця древніх, тисячоріччями викристалізованих традицій, а потім уже як творця чогось нового (що буває вкрай рідко в межах архаїчної традиції).

Вербальним конфліктам, пов'язаним з різною інтерпретацією жестів, присвячена велика кількість досліджень [1; 5; 6; 7; 11; 13; 17; 18]. У лінгвокультурному аспекті свого часу П. Екман і В. Фрізен [20; 22] запропонували класифікацію жестів і описали міру, якою кожний зі знаків є панкультурним, тобто використовується багатьма етносами незалежно від особливостей їх культури. Знаки, що мають панкультурну основу, виражають переважно афекти, інші – жести-емблеми, ілюстративні жести, жести-регулятори – зазвичай специфічні для культури і є результатом індивідуального вивчення. Зазначимо істотні для нашої проблеми аспекти цього питання.

Насамперед, нерозуміння чи негативна оцінка жесту може пов'язуватися з їхньою міжетнічною омонімією. Так, *жартівливо-фамільярне поплескування по шиї «Молодчага!» єгиптянин зовсім однозначно зрозуміє як образу його чоловічої гідності* [11, с. 278]. В. А. Пронников й І. Д. Ладанов відзначають такий факт, що яскраво ілюструє безліч відтінків, здатних передаватися жестами: *“В японців вертикальний швидкий рух голови означає не я згодний з вами, а скоріше я уважно слухаю вас. З цього приводу на адресу японців постійно сиплються скарги невдачливих іноземців: «Як же так, увесь час мій партнер кивав ствердно головою, а як дійшло до завершення бесіди, сказав щось начебто ні!»* [12, с. 208]. Так само неоднозначність жесту призводить до непорозумінь при спілкуванні росіян чи українців із болгарами: рух головою зверху вниз інтерпретується як згода в східних слов'ян і як заперечення в болгар (тривалий візантійський вплив), чому присвячена відома праця Р. Якобсона [19, с. 284–289]. Цікаве свідчення про вербальний конфлікт через міжетнічну омонімію жесту залишила Л. Є. Белозерська-Булгакова: *“Все мы обратили внимание на то, что греки, когда отрицают что-либо, говорят **охи** (нет), а сами головой кивают утвердительно. Когда говорят да, произносят «нэ», а головой поводят из стороны в сторону отрицательно. В моей юности у родственников в Петербурге жила очень хорошенькая гречанка Деспина. Ей часто звонил мужской голос. Она постоянно отрицательно мотала головой и говорила **нэ**. Тетушка поучала нас с кузиной: «Вот, девочки, берите пример. Какая суровая недоотрога наша Деспина. Ни на что ее нельзя уговорить». Только много лет спустя, в Константинополе, поняла я, что девочкам не надо было брать пример с Деспины”*.

Передумовою значних непорозумінь можуть слугувати й подібні в різних народів жестові знаки. *«Цілування руки під час привітання у французів, поляків, росіян поширюється тільки на жінок. Поцілувавши руку італійці при знайомстві, можна*

викликати скандал. Це – привілей її нареченого. Поцілувати руку арабській жінці, безправність якої протягом століть освячувалася ісламом, зовсім неприйнятно. Таке вітання в арабів може адресуватися високошановному наставникові, багатію, у якого бідний перебуває в повній залежності» [8, с. 177].

Полісемія й омонімія жестів виступають конфліктогенними навіть у межах однієї етнокультурної спільноти. Так, кивок убік з підморгуванням може означати «пропозицію вийти поговорити, піти разом, привертання чієсь уваги на когось із присутніх, на дію, предмет тощо» [8, с. 170]. Для члена ж волейбольної чи баскетбольної команди цей жест означає прагнення діяти спільно й одночасно вказує напрямок, у якому повинна бути зроблена передача м'яча [15, с. 28].

Інтенсивність жестикуляції, різна в різних народів, також здатна до конфліктогенези: «...в одному романі 20-х років молодий єгиптянин чи сирієць Гоха, уперше зіштовхнувшись із європейцями, склав про них дуже невтішне уявлення: його драгувало, що ті, навіть сперечаючись, зовсім не робили жодних жестів: йому було обтяжливо, незручно розмовляти з ними, – ця нерухомість здавалася йому протиприродною» (Л.В. Успенський).

Зовсім різне сприйняття буде мати текст, прочитаний «наживо», – і текст, прослуханий у запису: «Вспоминается любопытный эпизод: на филологическом факультете МГУ им. Ломоносова преподавательница-кубинка прочла лекцию по истории латиноамериканской литературы. Эмоционален был ее язык и мимика. И именно поэтому нам показался вполне естественным ее энергичный протест, когда декан вознамерился представить эту же лекцию другому курсу в магнитофонной записи. «Да как же они поймут, не видя меня!» – бурно жестикулировала кубинка, подкрепляя свою правоту соответствующими жестами и интонацией» (С. Алейникова).

Такий паралінгвістичний феномен, як міміка, може викликати вербальний конфлікт як прямо (негативна реакція на мову співбесідника, виражена у певних мімічних рухах), так і непрямо. Цікаве дослідження у зв'язку з цим було проведено Дж. Франклом серед медичного персоналу неврологічного відділення клінічної лікарні. За його даними, персоналу легше зрозуміти (sic!), що прагнуть виразити хворі на афазію, ніж установити контакт із пацієнтами, які страждають на хворобу Паркінсона (на одному з етапів симптомом цієї хвороби є масковидне обличчя). Незважаючи на те, що в цих хворих не порушені центри пізнання і мови, відсутність експресії у вигляді міміки вселяє в працівників лікарні почуття невпевненості у налагодженні контакту, у тому, що лікар і пацієнт зрозуміли один одного правильно.

Висновки та подальші перспективи дослідження проблеми. Таким чином, мовленнєве утворення (висловлювання, повідомлення, текст, дискурс), крім свого актуального значення, надає нам і уявлення про людину, яка його породжує. При цьому адресат не абстрагується від мовленнєвих характеристик свого партнера з комунікативного акту. У певний момент їх соціопсихоетнолінгвістична мозаїка може скластись таким чином, що ці мовленнєві характеристики стануть для адресата більш важливими, ніж власне текст. У разі ж негативної маркованості мовленнєвого портрета адресанта провокується вербальний конфлікт естиматійного, оцінного характеру. Неконгруентність відносин між комунікантами стимулює виникнення вербальних конфліктів між мовними особистостями [4] не лише через їх об'єктивні розбіжності, а й завдяки їх індивідуальним упередженням та схильностям мовного плану. Дослідження такої комунікативної асиметрії багатомірної соціоетнопсихолінгвістичної природи мають, відповідно, носити міждисциплінарний характер.

Список літератури

1. Американское коммуникативное поведение : [научное издание] / Воронежский межрегиональный ин-т обществ. наук ; под ред. И. А. Стернина, М. А. Стерниной. – Воронеж : ВГУ – МИОН, 2001. – 223 с.
2. Головаха Е. И., Панина Н. В. Психология человеческого взаимопонимания / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К. : Наукова думка, 1989. – 189 с.
3. Горелов И. Н. Коммуникация / И. Н. Горелов // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : СЭ, 1990. – С 233.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 264 с.
5. Красильникова Е. В. Жест и структура высказывания в разговорной речи / Е. В. Красильникова // Русская разговорная речь. Фонетика. Морфемика. Лексика. Жест. – М. : Наука, 1983. – С. 214 – 238.
6. Крейдлин Г. Е. Национальное и универсальное в семантике жеста / Г. Е. Крейдлин // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. – М. : Наука, 1999. – С. 170–185.
7. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика : Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое лит. обозрение, 2002. – 581 с.
8. Кулиш Л. Ю. Психолингвистические аспекты восприятия устной иноязычной речи / Л. Ю. Кулиш. – К. : Вища школа, 1982 – 208 с.
9. Лабунская В. А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / В. А. Лабунская. – Ростов-на-Дону, 1986. – 135 с.
10. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
11. Национально-культурная специфика речевого поведения / Ред. коллегия: д-р филол. наук А.А. Леонтьев и др., АН СССР, Ин-т языкознания ; [А.А. Леонтьев, Е.Ф. Тарасов, Ю.А. Сорокин и др]. – М. : Наука, 1977. – 352 с.
12. Пронников В. А., Ладанов И. Д. Японцы (этнопсихологические очерки) / В. А. Пронников, И. Д. Ладанов. – М. : Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1985. – 348 с.
13. Речевое общение в условиях языковой неоднородности / РАН. Ин-т языкознания; Отв. ред. Л. П. Крысин. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 221 с.
14. Стернин И. А. Контрастивный метод в описании невербальных коммуникативных сигналов / И. А. Стернин // Kontrastive Beschreibung der russischen und deutschen Sprache = Контрастивное описание русского и немецкого языков. – Halle-Wittenberg, 1996. – С. 123–127.
15. Ханин Ю. Л. Психология общения в спорте / Ю. Л. Ханин. – М. : ФиС, 1980. – 209 с.
16. Этикет у народов Передней Азии / Под ред. А. К. Байбурина, А. М. Решетова. – М. : Наука, 1988. – 262 с.
17. Этнические стереотипы поведения / Под ред. А. К. Байбурина. – Л. : Наука, 1985. – 325 с.
18. Этнопсихоллингвистика / Отв. ред. Ю. А. Сорокин; АН СССР, Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1988. – 198 с.
19. Якобсон Р. О. «Да» и «Нет» в мимике / Р. О. Якобсон // Язык и человек. – М., 1970. – С. 284–289.

20. Ekman P. Universal and cultural differences in facial expression of emotion / P. Ekman // Nebraska symposium on motivation / J. R. Cole (Ed.). – Lincoln: Nebraska University Press, 1972. – Pp. 207–283.

21. Ekman P., & Friesen W. V. Pan-cultural elements in facial displays of emotions / P. Ekman, E. R. Sorenson, W. V. Friesen. – Science. – № 164 (3875). – 1969. – P. 86–88.

22. Ekman P., Friesen W. V. and Ellsworth P. Emotion in the human face : Guide-lines for research and an integration of findings / P. Ekman, W. V. Friesen, P. Ellsworth. – New York : Pergamon Press, 1972. – 191 p.

Чайка Л. В. Паралингвальные феномены в вербальном конфликте // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 461-465.

В публикации рассматривается феномен вербального конфликта с точки зрения использования в нем паралингвальных средств коммуникации в качестве конфликтогенного фактора.

Ключевые слова: паралингвистика, вербальный конфликт, асимметрия коммуникации, социоэтнопсихолінгвистика.

Chayka L.V. Paralinguistic phenomena in verbal conflict // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 461-465.

The publication deals with the verbal conflict phenomenon from the point of view of using in it paralinguistic means of communication as a conflictogenic factor.

Key words: paralinguistics, verbal conflict, communication asymmetry, socio-, ethno- and psycholinguistics.

Поступила до редакції 22.04.2012 р.

УДК 808.2

**Вербалізація параметрів правосвідомості українців
в паремійній картині світу: омовлення концепту хабар**

Юськів Б. М.

Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна

*Стаття присвячена аналізу концепту **хабар** у межахконцептосфери права, що репрезентує паремійну мовну картину світу. Виокремлено низку смислів концепту, що містять морально-ціннісні характеристики етносу, зокрема правосвідомості українців.*

Ключові слова: *концептосфера права, мовна свідомість, паремія, концепти-автохтоми, юридичний дискурс.*

Актуальність проблеми. Прислів'я та приказки є своєрідним прикладом відображення не лише універсальї загальнолюдського життєвого досвіду, а й національної логіки та світооцінки, що сприяє виробленню особливостей менталітету етносу. Вони становлять головну частину афористичних суджень, що містять у лаконічній мовно-образній формі національно зумовлені ціннісно-орієнтовані узагальнення об'єктивної дійсності, крізь які проглядають певні константи складу народного мислення [3, с. 66]. Як носії національно-культурної інформації, вони є відображенням своєрідної взаємодії мовної і культурної семантики, адже прислів'я – верхня межа фразеологічності (“мовності”) і нижня межа тексту (смыслу) [11, с. 67]. Паремійні тексти, що є втіленням елементарних смислів у своїй сукупності формують величезне змістове багатство людської культури. Як дискурсивні, текстотворчі одиниці, паремії є одиницями концептуальної картини світу і виражають світоглядні концепти індивіда чи етносу.

Семантико-культурологічний обсяг концепту можна безкінечно уточнювати, віднаходити його нові грані, оскільки він є об'єктом дослідження не тільки лінгвістики, а й логіки, психології, культурології, філософії. Ю. Степановобразно називає концепт “пучком” уявлень, понять, знань, переживань, що супроводжує те чи те слово. Концепт, як відомо, ширший за поняття, оскільки останнє включає сукупність основних ознак, а концепт об'єднує інформацію про всі ознаки реалії [19, с.291]. Незважаючи на усталений розподіл концептів на загальнокультурні й етнокультурні, він завжди містить етнокультурний компонент, що може виявлятися з різним ступенем виразності, бути по-різному експлікованим.

Особливу увагу заслуговують концепти, що відображають народні уявлення про правду, справедливість, закон, правосуддя. Цим концептам присвячений чисельний корпус паремій. Саме за допомогою текстів малого жанру кожна конкретна мовна особистість чи суспільство загалом висловлюють й своє бачення права, артикують вимоги, знання про чинні закони та їх оцінку, переконання в правомірності чи

неправомірності судових дій, справедливості й несправедливості самих законів, намагаються “встановити” межі правового поля. У кожному конкретному суспільстві складаються своєрідні правовий і неправовий види дискурсів, що характеризують рівень наявної правосвідомості [10, с.75]. Концепти, що входять у концептосферу права, може бути репрезентована різноманітними концептами-автохтомами, зокрема такими, як, наприклад, паремійний концепт *хабар*.

Мета дослідження – показати, як паремії як нетипові тексти малої форми, що є одиницями концептуальної картини світу, концентрують основні смисли концепту *хабар* та культивують у носіїв української мови певний тип правосвідомості.

Матеріалом дослідження слугують збірки “Галицько-руські народні приповідки” І.Франка, “Збірка українських приказок і прислів’їв” А. Багмета, М. Дашенка, К. Андрущенко та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На особливу роль паремій у створенні МКС вказують такі мовознавці, як О. Бабкін, Г. Богданович, І. Голубовська, В. Жайворонок, В. Іваненко, С. Жаботинська, Т. Космеда, Л. Лисиченко, В. Мокієнко, Ю. Прадід, В. Русанівський, О. Селіванова, О. Ткаченко, Д. Ужченко та ін. Вивченню МКС з огляду на зазначені проблеми присвячені праці Н. Арутюнової, В. Гака, Ю. Апресяна, В. Телії, О. Шмельова, В. Шаклеїна, Ю. Степанова та ін., зокрема паремії щодо концептосфери права досліджували такі вчені, як І. Снегірьов, І. Іллюстров, В. Сироткін, С. Воркачев, І. Палашевська. Серед перших українських дослідників до цієї теми звернувся П. Чубинський. Значне місце правові паремії посіли в збірках М. Номиса, М. Комарова, І. Франка і В. Охрімовича.

Аналіз паремій *блоку право, закон, правосуддя* чітко вказує на те, що в українській культурі співіснує двояке ставлення до закону. Одна група прислів’їв і приказок передає віру в правдивість законів – основи суспільного устрою: “*Де закони виповняють, там усі праві бувають*” [1, с.51]; “*Закони добрі, та судді лихі*” [1, с.51]; “*Закон – не огонь – водою не заллеш (закону грошима не зламаєш)*” [1, с.51]; “*Закон для громади, що віжки для коня*” [1, с. 51].

Значно більша частина паремій передає негативне ставлення до закону й правосуддя, не заперечується думка й про хабарництво, корупцію в судовій системі. Маючи певні підстави стверджувати, що “юристи на руку не чисті” [5, с. 155], творці фольклорних текстів давали відповідну характеристику законодавству, правозахисній діяльності загалом: “*Закон павутина, в котрій муха путає ся, а чміль пролітає*” – загальне спостереження про безкарність великих злочинців [2, с.199], порівн. також приклад із СУМу: “*Закон у пана, як дишло, – куди направить, туди й вийшло*” [18, с.155]; “*Гроші своє право мають*” – вони ламають писані й неписані закони [2, с. 660]; “*До права треба мати два мішки: оден грошей, а другий бачності*» [2, с. 660].

Ще в античні часи гострою була проблема зневажання закону, свавілля сильних у ставленні до слабших, про що свідчать ранні твори грецької літератури, зокрема “Теогонія” і “Труди і дні” Гесіода [7, с.539–604]. У десятках латинських прислів’їв та афоризмів, що дійшли до нас з античних часів, а також доби Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, висловлено домінуючу в цей час віру в силу і справедливість закону, хоча тоді ж побутували і паремії, в яких відображено негативне ставлення до закону і правосуддя [22, с.335–337].

Універсальною є думка про вирішальне значення сили в трактуванні закону, що була принесена в сучасні мови з латини: “*Де сила, там і закон*” [15, с. 410]; “*Сила закон переступає (ломит)*” [9, с.243]; “*Ктосильнее, тот и правее*» [9, с.283]. Трива-

лість побутування таких паремій свідчить про незмінну актуальність вербалізованої ідеологеми. Частковою її реалізацією є також і відображена в пареміях тема переваги сили грошей, підкупу, хабарництва в тлумаченні права, закону, суспільної справедливості: “Гроші, то рація” – знач. се докази: у нечистій справі перед купленим суддею ніякі докази стійні, крім грошей [2, с. 660]; “Грошом усюди місце дають” [2, с. 661] – знач. багатого чоловіка пустять туди, куди не пускають бідного; “З дужчим не борись, з богатим не судись” – бо дужчий тебе поб’є, а багатий справу виграє, хоч би й підкупом [2, с. 166]; “Ідеш до суду, то треба “прийдіте, поклонімо ся” – в суді треба проходити різні інстанції і кланятися скрізь, а то й дати хабаря [2, с. 245].

Словник української мови тлумачить лексему *хабар* як: *гроші або речі, що даються службовій особі як підкуп, плата за які-небудь злочинні, незаконні дії в інтересах того, хто їх дає; побори, що їх збирали з підлеглих або залежних людей представники влади* [18, с. 7]. Лексема *підкуп*, за поясненням цього ж словника, означає дію, що виражена в дієсловах *підкупати, підкуповувати* [18, с. 445], в значенні прислівника *підкупом*, що означає за допомогою хабарів, подарунків, грошей тощо отримати прихильність, послугу тощо. Б. Грінченко трактує лексему *хабарза* допомогою русизму, синоніма *взятка* [16, с. 383]. У словнику цього ж автора знаходимо термін *базаринка*, що означає «*подарунок, хабар*», яке ілюструється реченням з “Енеїди” І. Котляревського: “*Ти базаринку любиш брати, а людям в нужді помагати не дуже, бачу, поспішивсь*”, а також лексему *басаринка (басаринок)*, яку тлумачать як: 1) *подарунок, хабар*; 2) *прибавка до плати*; 3) *відробіток, допомога роботою*. Сучасні словники форми *базаринка* й *басаринка* цілком слушно подають як застарілі [18], а фразеологізми типу *брати (давати) базаринку (басаринку)* фіксують нерегулярно. Семантично опорні компоненти фразеологізмів вже протягом століть тлумачать як “*хабар, подарунок*”: *базаринка* – “*базарний хабар або гостинець з базару*”; “*хабар, пеня, штраф за нанесення увіччя, рани*”; “*дрібниці, дріб’язковий подарунок, іграшка*” [14, с. 10]; *базарунок* – 1) *подарунок, хабар*», 2) “*грошова пеня*” [13, с. 357]; *басаринка* – “*обумовлений подарунок, хабар*”, гуц. *басарунок* – “*невеличкий подарунок як віддяка за зроблену послугу*” [18, с. 153]. Слово *базаринка* вважають наслідком контамінації слів *базар* і *басаринок*; ст. *басаринок* – “*винагорода за побої*” (XVII ст.), це запозичення з німецької [6: 1, с. 114, 147]. Зафіксовані на Донеччині діал. *базаринка (базарники), брати*, заст. “*одержувати хабарі*”: “*Усі вони там базарники беруть*» (Шахтарськ), *базаринка давати*, заст. “*давати хабарі*”: “*Щоб Олена вступила до технікуму, батько дав декому базарника*» (Шахтарськ) [20, с. 25].

Отже, значна кількість прислів’їв і приказок, пов’язаних з концептом *хабар* як фрагменту концептосфери права, в носіїв української мови експлікують негативні оцінні характеристики, свідчать про рівень соціального стану суспільства в певний період, указують на недоліки правової системи авторитарних та тоталітарних суспільств, негативними сторонами яких є явища корупції, хабарництва судової системи, безкарність у порушенні законів людьми з високим соціальним статусом, багатими людьми і незахищеність людей із нижчим соціальним та фінансовим становищем, що вербалізовано в асоціативному ряді лексем: *хабар, гроші, подарунок, підкуп, базаринка, басаринка, послуга, віддяка, підкуплення, дарування, почастунок, дачка, побори, взятка*, тощо.

Згідно із “звичайним правом” громадська рада на Галичині вибирала на посаду голови суду війта та двох присяжних, тобто людей “відомих своєю сумлінністю, поважних та справедливих” [4, с. 71], які, відповідно до тодішнього громадського за-

кону, складала присягу такого змісту: “Вони свій обов’язок сумлінно і чесно будуть виконувати як над бідними, так і над багатими і подарунків за судівництво не будуть приймати” [4, с. 73].

Вручення подарунків набуло загального поширення і стало негативним явищем, про що говорить розпорядження поміщика села Черешневе: “Коли бачу, що за кожним проханням селяни приходять до двору з подарунками, і як видно, що до цього вони давно призвичаїлись з давніх часів, тому рекомендую вїтківському суду, присяжним та всім урядникам від імені двору та усієї громади, щоби не наважувались у який-небудь спосіб брати гроші, подарунки або тягнути людей на коштовні почастунки, а тим більше в громадських інтересах” [12, с. 159]. Викриваючи хабарництво в судовій системі, люди з іронією та глузуванням наголошують, що це дієвий спосіб дійти правди: «*Чия горівка на столі, того правда у селі*» – характеризують часи давнього вїтківського сільського судівництва, часи, коли діяли по-п’яному. В ширшому значенні характеризують взагалі підкупні, хабарницькі суди [2, с. 590]; “*Вткни му в руку, то скаже куку*” – дай хабаря, то промовить ласкаво, – йдеться про возного або іншого урядового посіпаку [2, с. 421]; “*Ляда біда чоловіка удре*” – зазвичай говорять про дрібних урядників, возних, писарів і т. ін., що користуючись прикрим положенням або потребою селянина бажають відсудити від нього якусь дачку для себе. “Біда” згідно: непочесний, неважний чоловік [2, с. 84]; “*Адвокат і вовк, то си брате*” – злобна увага про здирливість адвокатів [2, с. 489].

Отже, виокремлюємо додаткові експліцитні і імпліцитні смисли концепту *хабар*, що доповнені змістом окремих паремійних одиниць, які були наведені: «*смарувати*», «*уткнути*», «*видерти*», «*домагатися*», «*узяти силою*», «*відсудити дачку*», «*вткнути в руку*», «*жадати датку*», «*дати куку*», тощо.

Як зазначає О. Іванівська, дарування може бути формою подяки за послугу: “Знай, кому добро твориш і за що кому дариш”. Дарування за послуги визнається законним лише в тому випадку, коли воно відбувається відповідно до звичаїв. Наприклад, в старовину суддя не отримував винагороди за працю, а жив за рахунок дарованого, що отримував від сторін у процесі ведення справи. У регіональних звичаєвих нормах закріпилася традиція пригощати волосних суддів або давати порівну гроші з обох сторін. Приймання подарунків службовими особами за надання послуг в інтересах дарувальника і з корисливою метою отримало назву хабарництва: “Дари й наймудріших осліплюють” [8, с. 92–93].

В українській свідомості існує поляризована оцінка слуг закону і самих законів, що виявляється в структурі прислів’їв та приказок, що побудовані на контрасті. Українська культура впродовж багатьох віків характеризується, як і деякі інші слов’янські культури, принципово полярно-дуальною структурою: основні культурні цінності в середовищі українського суспільства розміщені в двополюсній ціннісній сфері, вербалізованій на опозиціях: “*закон–беззаконня*”, “*правда–брехня*”, “*справедливість–несправедливість*”, “*правомірність–неправомірність*”, “*добро–зло*”, “*совість–нечесність*”, “*святість–гріх*”, “*порядок–безпорядок*”, “*кара–безкарність*”, тощо. Такий спосіб сприйняття світу і себе в ньому, домінування вприслів’ях протиставлень святості законів несправедливості правосуддя має деяку національно-історичну специфіку.

Висновки. Отже, українські прислів’я та приказки ключовим словом *хабар*, що репрезентує концептосферу права, чітко відтворюють тенденції, що акумулюють різні, часто суперечливі погляди на стан колективної свідомості носіїв української

мови, вони містять в собі аксіологічну оціночну складову і відображають особливість правового менталітету українства. Ці мовленнєві конструкції не засвідчують високого ступеня моральності суспільства, а з плином часу немає підстав для зміни цих поглядів, про що засвідчує наша дійсність, довкілля.

Перспективою цієї наукової розвідки вважаємо всебічний опис мікроконцептосфери права, що репрезентована в українській паремійній картині світу.

Список літератури

1. Багмет А. Збірка українських приказок та прислів'їв : [2-ге вид., стереотип., з репринтного відтворення вид. 1929 р.] / А. Багмет, М. Дашченко, К. Андрущенко. – К. : Техніка, 2004. – 224с.
2. Галицько-руські народні приповідки : [у 3-х т.] / [Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко: 2-е вид.] – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2006. – Т. 1. – 832с. – Т. 2. – 818с. – Т. 3. – 699с.
3. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) / І. О. Голубовська // Мовознавство. – 2004. – № 2-3. – С.66–74.
4. Гошко Ю. Г. Звичаєве право населення українських Карпат та Прикарпаття XIV – XIXст. / Ю.Г. Гошко. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – 336с.
5. Закревський Й. Малоросійскія пословицы, поговорки и загадки и галицкия-приповедки. Собрал Николай Закревский // Старосветский бандуриста. – Москва : Университетская типография, 1860. – Кн. II. – С. 138–244.
6. Етимологічний словник української мови / Голов. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наук. думка, 1982–1989. – Т. 1–3.
7. Історія європейської ментальності / За ред. Петцельбахера; переклав з нім. Володимир Кам'янець. – Львів: Літопис, 2004. – 720с.
8. Іванівська О. П. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: навч. посібник / О. П. Іванівська. – К. : ТОВ «УВПК» Екс-Об», 2002. – 264с.
9. Іллюстров І. И. Жизнь русского народа в его пословицах и поговорках: [Сб. рус. пословиц и поговорок] / И. И. Иллюстров. – 2-е изд., испр. и знач. доп. – СПб., 1910. – 286с.
10. Калиновський Ю. Ю. Приказки та прислів'я як індикатори повсякденної правосвідомості / Ю. Ю. Калиновський // Гуманітарний часопис. – 2006. – № 3. – С.75–80.
11. Коцюба З. Г. Совість, правда і гріх у лінгвоконцептуальному аспекті / З. Г. Коцюба // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Сер.: Філологія. – Т.10, № 1. – С.67–73.
12. Левицький К. Закон Великого князя Ярослава Володимировича “Правда Руська” (переклад). Часопис правничий / К. Левицький. – Львів, 1985. – НТШ. – С. 155–171.
13. Матеріали для словаря малорусского наречия, собранные в Галиции и в Северовосточной Венгрии Яковом Федоровичем Головацким // Наук. зб. Музею укр. культури у Свиднику / За ред. І. Русинки. – Пряшев, 1982. – С. 351–612.
14. Пискунов Ф. Словарь живого народного, письменного и актового языкарусских южан / Ф. Пискунов. – К., 1882. – 304с.
15. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М.Пазяк. – К. : Наук. думка, 1990. – 440с.

16. Словарь української мови : [у 4 т.]. Т.4 Р–Я / [упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко / НАН України. Ін-т української мови]. – К.: Наук. думка, 1997. – 616с.
17. Словник гуцульських говірок // Гуцульщина: Лінгв. Етюди. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 90–27.
18. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наук. думка. – Т. 1, 1970. – 800с.
19. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посібник] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
20. Ужченко В. Фразеологічний словник східно слобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – 4-е вид.. – Луганськ, 2002. – 263с.
21. Центральний державний історичний архів у Львові. –Ф. 142. –Оп. 1. –Од. зб. 3. – Арк.15, 17, 96.
22. Цимбалюк Ю. та ін. Біблійна мудрість у латинських афоризмах українською та англійською мовами: [Науково-навч. посібник] // Ю. Цимбалюк. – Вінниця, 2003. – С. 335–337.

*Юсків Б. Н. Вербалізація параметрів правосвідомості українців: характеристика концепта **взятка** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.466-471.*

*Стаття посвячена аналізу концепта **взятка** в межах концептосфери права, репрезентуючої паремійну картину світу. Виділена система значень концепта, що містить морально-оцінювальні характеристики етносу, зокрема правосвідомості українців.*

Ключевые слова: *концептосфера права, мовна свідомість, паремія, концепти-автохтони, юридичний дискурс.*

*Yuskiv B. M. Verbal description of law awareness parameters of Ukrainians: characteristics of the concept **bribe** // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 466-471.*

*The article is devoted to the analysis of the concept **bribe** within the law conceptosphere which represents the paremia picture of the world. It outlines the meanings of the given concept containing moral-estimating features of ethnic people, in particular law awareness of Ukrainians.*

Key words: *the law conceptosphere, linguistic consciousness, paremia, autochthon concepts, law discours.*

Поступила до редакції 12.03.2012 р.

УДК 811.161.1'373

**Функционирование ассоциативно-эмотивных слов
со значением «глорические эмоции» в лексико-семантическом поле
«чувство» (на материале поэзии Ю. Шевчука)**

Яблонская Ю. Ю.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье репрезентуется полевая структура группы ассоциативно-эмотивных лексем со значением «глорические эмоции», построенная на материале поэтической речи Ю. Шевчука. Группа анализируется с точки зрения частотности употребления лексем.

Ключевые слова: *глорические эмоции, поэзия, лексико-семантическая группа, контекст, ядро, периферия, частота.*

Распределение эмоций по семантическим компонентам языковых единиц и по семантическим типам лексики представляет собой актуальную общезыковедческую проблему [4, с. 5]. Исследованием эмотивной стороны языка занимались и продолжают заниматься многие лингвисты, в частности М. М. Бахтин, В. И. Болотов Э. А. Вайг-ла, Л. С. Выготский, Г. М. Кафтanova, Н. А. Лукьянова, Ю. А. Сорокин, И. В. Томашевский, В. И. Шаховский и др. Однако на данном этапе развития языкознания тема репрезентации слов со значением «эмоции» в художественной речи современных поэтов является благодатной почвой для разнообразных лингвистических исследований, что обуславливает *актуальность* нашей статьи, *целью* которой является изучение механизмов реализации слов со значением «глорические эмоции» в художественной речи русского рок-поэта Юрия Шевчука. В связи с заявленной целью исследования нам необходимо решить следующие задачи: 1) обосновать а) наше обращение к языку рок-поэзии; б) наше видение структуры лексико-семантического поля (далее – ЛСП) «Чувство»; 2) рассмотреть лексико-семантическую группу (далее — ЛСГ) «глорические эмоции» в контексте ЛСП «Чувство» на материале поэзии Ю. Шевчука.

С точки зрения поэтической речи рок-культуру изучают такие современные исследователи, как К. Алабужев, А. Дидуров, О. Каневская, А. Кузнецов, О. Маркелова, И. Смирнов и др. Ученые отмечают особое внимание рок-поэтов к Слову, высокую образность текстов песен. Исследователь рок-поэзии Е. Борисов писал: «поэтический текст сродни дневнику, а побуждение его коренится в глубоко личном желании высказаться о частном, но невыносимо остром для сокрытия в душе переживании» [3, с. 5].

Отмеченная выше группа лексики изучается как компонент ЛСП «Чувство». Необходимо указать, что в нашем видении ЛСП, объединяющее совокупность лексических и лексико-фразеологических единиц, связанных общей темой, представляет собой ядерно-полевое образование, в котором, в свою очередь, выделяются фрагменты,

или парцеллы, представленные ЛСГ. В данном исследовании нас интересует класс ассоциативно-эмотивных слов, в которых денотативным содержанием являются объективные свойства эмоций.

По нашему мнению, ЛСП «Чувство», существующее в русском языке, наилучшим образом можно структурировать, соотнеся его с классификацией эмоцией по Б. И. Додонову [см. 2, с. 123]. При таком подходе каждая группа эмоций будет репрезентирована отдельной ЛСГ в составе поля.

«Глорические эмоции (от лат. *«слава»*) связаны с потребностью самоутверждения и славы» [2, с. 123]. К данной группе эмоций относится «стремление завоевать признание, уважение, чувство уязвленного самолюбия и желание взять реванш, чувство гордости, преимущества, удовлетворение тем, что произошел личностный рост, повышенная ценность собственной личности» [1, с. 219]. В речи такие эмоции выражаются, по нашему мнению, ассоциативно-эмоциональными словами *слава, честь, почесть, почет, почтение, каприз, престиж, спесь, дерзость, уважение, неприступность, торжество, ликование, лесть, хвастовство, кич, стыд, никчемность, бесславие* и др., различными формами этих слов, их производящими и производными от их основ. Отметим, что в ключе рок-поэзии Ю. Шевчука указанная группа значительно уступает аналогичным группировкам слов, обозначающим альтруистические и коммуникативные эмоции по частотности употребления, что можно объяснить нравственными приоритетами поэта: желания самоутвердиться и прославиться зыбки, вторичны по отношению любви и дружбе. Структуры лексем, обозначающих глорические эмоции, в стихах Шевчука преобразовываются в основном за счет контекста. Отягощаясь семами с отрицательными коннотациями, ассоциативно-эмотивные слова указанной группы передают отношение поэта к почестям и бытовым преимуществам известности. Приведем наиболее показательные, с нашей точки зрения, примеры употребления ассоциативно-эмоциональных слов с глорическим значением.

Отношение поэта к *славе* не всегда было однозначным. В песнях раннего периода Шевчук отрицает, нивелирует ценность славы: *Не нужно славы и дворцов, // На них хватает мудрецов, // Поверьте, всем нам хочется не много* [Привет М, авторская расшифровка песни]. Контекстуальное соседство и общность синтаксической позиции с элементом *дворцы* сообщает изучаемой лексеме дополнительные семы «роскошь», «престиж». В семантике контекстуальной оппозиции «слава и дворцы – хочется не много» наблюдается противопоставление «лишнее – необходимое», отягощающее структуру лексемы *слава* негативными семами «ненужное», «лишнее». В стихотворении о смерти поэт рассуждает о непостоянстве славы: *Слава твоя, как пузырь, расколет водный* [Иван Иванович умер, авторская расшифровка песни]. Лексема вступает в компаративные отношения с атрибутивным словосочетанием *водный пузырь* на основе общего признака «быстро исчезающая». Более зрелый период творчества характеризуется осмыслением понятия славы как заурядной особенности жизни творческого человека: *Моя любовь к миру слева, там, где пыльная Клава, // Где ест яблоки Ева, где моя слава* [3, с. 168]. Таким образом, семантика лексемы *слава* в поэтике Шевчука обогащается индивидуально-авторскими и номинативно-производными семами «роскошь», «престиж», «ненужная», «лишняя», «мимолетная», «уходящая».

Частотное употребление лексем с глорической семантикой *почтение, почет* также характерно для ранних текстов Шевчука, причем коннотативная база слов зачастую бывает негативной: *Я чествую вас, сыновья дипломатов, // Юристов, министров и профессоров* [3, с. 42]. В значении лексемы *чествую* репрезентуется се-

мантика антонима – *презираю*, что продиктовано идейной нагрузкой всего стихотворения. По мнению Шевчука, почтенным может быть и неживой предмет, несущий весомое значение для культуры определенной страны: *Ему и слава, и почет, // Ты – козырь наш, // Башкирский мед* [Башкирский мед, авторская расшифровка песни]. Положительные коннотации сообщаются лексеме *почет* контекстуальным соседством со словами *слава, козырь*.

Лексема *каприз* довольно частотна в стихах поэта. Капризы, с точки зрения Шевчука, свойственны по большей части золотой молодежи: *Папаша попросит весь зал кричать ему «бис». // Папаша исполнит любой сыночкин каприз* [3, с. 42], предпринимателям: *Один лишь шаг, пускай исполню их каприз, // Всего один компромисс* [Компромисс, авторская расшифровка песни] и Богу: *Сколько душ не спит у костра. // Что разжег твой легкий каприз, // Закон или просто игра?* [3, с. 110]. В последнем примере лексема *каприз* приобретает окказиональное значение «обжигающий» при контекстуальном взаимодействии с существительным *костер* и глаголом *разжег*, ассоциативно связанными со словом *огонь*.

Реализация нечастотного для поэтики Шевчука ассоциативно-эмотивного слова *престиж* в редких случаях сопровождается яркой образностью: *Я, я – электрический стул // Слишком долго не посидишь. // Я Вселенной вчера между глаз звезданул, // Подняв свой земной престиж* [3, с. 36]. В последнем примере посредством сентенциальной метафоры репрезентуется значение словосочетания *звезданул Вселенной между глаз* «бросил вызов общественным устоям», из чего следует, что атрибутивное словосочетание *земной престиж* является лексическим эквивалентом слова «популярность». Лексема с глорической семантикой *уважение* также не частотна в стихах поэта. С точки зрения Шевчука, способность уважать (как и понимать) свойственна Богу: *Я говорю: «Прорвемся, брат, // Господь нас уважает!»* [Разговор на войне, авторская расшифровка песни]. Сочетанием элементов *Господь нас уважает*, построенным на общеязыковом выражении *Господь любит нас*, Шевчук акцентирует внимание на умении Бога не просто любить людей, а ценить человеческие достоинства.

Помимо приведенных лексем, в своих текстах Шевчук оперирует некоторыми другими ассоциативно-эмотивными словами с глорической семантикой: *честь, дерзость, неприступность, торжество, ликование, кич, стыд, позор* (две последние лексемы обозначают глорические эмоции астенической разновидности). Ввиду регламентированности объема статьи и нечастотности указанных лексем в стихах, мы посчитали целесообразным лишь перечислить их.

Кроме слов, называющих эмоции прямо, поэтика Шевчука оперирует огромным массивом лексем, выражающих чувства опосредованно. Для нашего исследования актуальны случаи, когда элементы значения определенных слов, варьируясь и преобразовываясь под влиянием контекста, входят в структуру ЛСГ «глорические эмоции». В основном своем значении такие лексемы относятся к другим ЛСП, обозначая *людей, достойных почета, высокопоставленные должности и авторитетные позиции в обществе, атрибуты почета и славы, уровень жизни, власти, известности, творческих и интеллектуальных способностей*.

Приведем наиболее показательные с нашей точки зрения примеры контекстуального употребления лексем с опосредованно глорической семантикой, подчеркнутый элементами значения «востребованный», «лучший», «прославленный», «уважаемый», «важный», «добившийся успеха». Структура лексемы *кумир* у Шевчука отягощается отрицательными семами: *Непрошенный гость и ненужный кумир, //*

**Функционирование ассоциативно-эмотивных слов
со значением «глорические эмоции» в лексико-семантическом поле «чувство»
(на материале поэзии Ю. Шевчука)**

Я шагаю бездумно, колода рефлексов [Москва – жара, авторская расшифровка песни]. Оксюморонное словосочетание *ненужный кумир*, передает, по нашему мнению, внутреннее состояние человека, остающегося одиноким в душе, даже несмотря на широкую известность. Таким образом, в семантике выделенной лексемы актуализируются несвойственные ей семы «брошенный», «одинокий». Семантика слов, называющих высокопоставленные должности, всегда будет наделена отрицательной коннотативной базой, что продиктовано гражданской позицией поэта: *Ползу по столбам безразличных вождей, // Ползу, разгребая дерьмо их идей* [3, с. 69]; *Рекламирует рок президентов да водку // Что ж движения нет, да куда девать глотку?* [3, с. 120]. Контекстуальная синонимия лексем *президент* и *водка*, продиктованная общим метафорически обусловленным элементом «вредный», демонстрирует индивидуально-авторскую семантику выделенного слова «тот, кто вводит в одурманивающее состояние». Автомобиль в стихах рок-поэта саркастически представляется одним из символов причастности к состоятельным слоям общества: *И вот на собственной «Волге», да по Красной площади, можно сказать рок-звезда...// И вот на «Волге» я качу к себе домой, // А Клавдия-то, растолстев, все потчует икрой* [Я завтра брошу пить, авторская расшифровка песни]; *Мне судьба немало даст, и с милою моей // Мы к финалу наскребем на пару «Жигулей»* [Бродяга, авторская расшифровка песни]. В приведенных примерах контекстуальное соседство (*Красная площадь, рок-звезда, икра, мажоры, немало*) лексем-названий марок автомобилей способствует расширению семантики выделенных слов элементом «престижность». Традиционным символом успешной карьеры является *галстук* как элемент одежды делового человека: *Перестройка – нервная вещь: // Кому – галстук, кому – петля* [Перестроиле, авторская расшифровка песни]. Отрывок демонстрирует антитезу, реализующую контекстуальную антонимию *галстук – петля*, в которой отражается противопоставление «процветание – смерть».

Выводы. Кратко очертив особенности функционирования компонентов ЛСГ «глорические эмоции» в поэтической речи Ю. Шевчука, систематизируем структуру указанной группировки. Проведенный нами анализ позволяет к **ядру** ЛСГ «глорические эмоции» отнести лексему *слава*, что обусловлено относительно высокой частотностью употребления данного слова. В **околоядерную** зону ЛСГ отнесем лексемы *честь, почесть, почет, почтение, каприз, престиж, спесь, дерзость, уважение, неприступность, торжество, ликование, лесть, хвастовство, кич, никчемность, ничтожность, стыд* в связи с тем, что их употребление в текстах песен характеризуется низкой частотностью. **Периферию** исследуемой группы слов, по нашему мнению, образуют лексемы с опосредованно глорическим значением *гений, кумир, судья, мудрец, пророк, пример, молодец, личность, человек, победитель, рок-звезда, поп-звезда, кинозвезда, крутые, первые, бич, сволочь, дрянь, недобитая моль, личинка малая, царица, императрица, вождь, генсек, президент, правление, градоначальник, управляющий трестом, хозяин, основной, лев, раб, холуй, «Волга», «Жигули», квартира, серебро, золото, алмазы, брильянты, оващи, аплодисменты, стихи, высоченный чин, место теплое, видное место, государственный пень, галстук, английский костюм, награды, ордена, медали, звезды, фуражка, призы, трофей, мавзолей, пьедестал, серый гранит, вершина, высота, вниз, великий, запросы, комплексы*. С помощью метафор, сравнений, гипербол, антитез поэт очень эффективно вводит в художественную речь слова со значениями эмоций.

В завершение необходимо отметить, что русская рок-поэзия, и поэзия Ю. Шевчука в частности, является благодатной почвой для дальнейших лингвистических исследований эмоциональной лексики вследствие обилия нестандартных приемов выражения чувств и высокой образности и художественности текстов.

Список литературы

1. Загальна психологія: [підручник] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. — К. : Либідь, 2005. — 464 с.
2. Кириленко Т. С. Психологія : емоційна сфера особистості : [навч. посібник] / Т. С. Кириленко. — К. : Либідь, 2007. — 256 с.
3. Поэты русского рока : Ю. Шевчук, А. Башлачев, А. Чернецкий, С. Рыженко, А. Машнин. — СПб. : Азбука-классика, 2004. — 496 с.
4. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский — Изд. 3-е. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 208 с.

Яблонська Ю. Ю. Функціонування асоціативно-емотивних слів зі значенням «гларичні емоції» в лексико – семантичному полі «Почуття» (на матеріалі поезії Ю. Шевчука) // Ученіє запискі Таврїческого національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 472-476.

У статті репрезентується польова структура групи асоціативно-емотивних лексем зі значенням «гларичні емоції», побудована на матеріалі поетичного мовлення Ю. Шевчука. Група аналізується з точки зору частотності вживання лексем.

Ключові слова: *гларичні емоції, поезія, лексико-семантична група, контекст, ядро, периферія, частота.*

Yablonskaya J. J. Functioning of the associative-emotional words with the meaning «emotions of glory» at the semantic field «Feeling» (on the material of J. Shevchuck's poetry) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 472-476.

The article deals with the field structure of the associative-emotional words with the meaning «emotions of glory», based upon the J. Shevchuck's poetry context. The group is analysed standpoint the frequency of usage of the associative-emotional words.

Key words: *emotions of glory, poetry, semantic group, context, nuclear, periphery, frequency.*

Поступила в редакцію 09.03.2012 г.

УДК 811.61.1

Языковая картина мира и национальный менталитет

Ясин А. М.

Донецкий национальный университет, г. Донецк, Украина

В статье предпринята попытка исследования актуальной проблемы соотношения языковой картины мира и национального менталитета.

Ключевые слова: *языковая картина мира, менталитет, духовная культура, неродственные языки, мировоззрение.*

Актуальность. Определяющей сферой духовной культуры народов, важнейшим условием и одновременно органическим слагаемым социального прогресса является язык. Он пронизывает все формы общественного бытия, духовной культуры и общественного сознания, соединяя разнообразныe способы общения, аккумулируя, таким образом, фундаментальные культурно-исторические ценности человечества. Именно через посредство языка складываются и формируются представления народа об окружающем мире, происходит его языковое членение, получают наименования соответствующие предметы и явления действительности. Все возрастающий на всех уровнях динамизм расширения международных контактов ставит перед каждым языком новые задачи, являющиеся в современных условиях основой функционирования и дальнейшего развития международной коммуникации. Действенная сила языка проявляется в том, что он является своего рода посредником между действительностью, внешним миром и конкретным народом, представляющим определенный социум и его национальный язык. *Цель* статьи – исследование актуальной проблемы соотношения языковой картины мира и национального менталитета.

Таким образом, с помощью языка и при его посредстве создается более или менее целостная картина мира, своеобразное мировидение, представляющее собой промежуточную сферу между действительностью и человеком.

Сегодня бесспорным является тот факт, что основой картины мира является язык. В языке отражены глубочайшие знания о мире, его предметах, явлениях, представлениях и т.п. Все это объединено понятием «языковая картина мира» (ЯКМ), концентрирующим всю совокупность существующих в мире языков. В связи с этим можно согласиться с результатами научных исследований ученых-филологов, которые в понимание ЯКМ вкладывают всю совокупность знаний о мире [7, с. 5], понятие мира в зеркале языка [5, с. 18]. Четкое определение ЯКМ, на наш взгляд, дано в совместном научном исследовании ученых-лингвистов З. Д. Поповой и И. А. Стернина, которое раскрывает его как «совокупность зафиксированных в единицах языка представлений народа о действительности на определенном этапе его развития, представление о действительности, отраженное в языковых знаках и их значениях – языковое членение мира, языковое упорядочение предметов и явлений, заложенная в системных значениях слов информация о мире» [6, с. 38].

В то же время нельзя не согласиться с авторитетным мнением известного ученого-языковеда О. А. Корнилова, который в своей монографии «Языковые картины мира как производные национальных менталитетов» подчеркивал, что «любое толкование понятия ЯКМ не может претендовать на абсолютную истинность, поскольку это не объективно существующая реальность, а умозрительное построение, используемое его создателями для решения каких-либо теоретических или практических задач» [4, с. 4].

Применительно к лингвистическому пониманию понятия ЯКМ следует отметить, что его научное определение, определение его номинативного поля и некоторые другие вопросы, в частности методики исследования, и сегодня остаются достаточно дискуссионными. Так, автор учебного пособия «Введение в лингвистику» А. Я. Шайкевич вообще не видит необходимости в термине «языковая картина мира», заменяя его термином «семантическая система». Аналогично отрицательное отношение к определению ЯКМ мы находим в исследованиях Г. В. Колшанского, который считает, что язык «не создает какой-либо картины мира» [3, с. 33].

Исследование ЯКМ немислимо без изучения составляющих ее частей – национальных языков многочисленных народов планеты, образующих свои национальные языковые картины мира (НЯКМ). Особый научный интерес вызывает изучение неродственных языков, в данном случае – арабского и русского, представляющих разные типологические системы и выявляющих при исследовании значительные глоттологические различия, что и является *задачей* нашего исследования.

В каждом национальном языке функционирует упорядоченная система лексических единиц, отражающих предметы и явления окружающей действительности. Каждый национальный язык отличается своим видением материального мира, являющегося средой жизни и деятельности данного народа, присущими только ему языковыми средствами. В этом отношении семантика каждой языковой единицы носит национально-своеобразный характер.

В.Ф. Гумбольдт в свое время подчеркивал, что ничто иное не способно приблизить к разгадке тайны человека и характера народов, как их язык. Язык всеми тончайшими фибрами своих корней связан с народным духом, по языку познается характер народа. Проявляясь в культуре, языке, поведении, определенные лексические единицы каждого языка представляют собой менталитет народа, т.е. совокупность его интеллектуальных, идеологических, религиозных, психологических, эстетических и других особенностей мышления, что в одинаковой степени относится как ко всему народу, так и к его конкретной социальной группе либо отдельному индивиду, представляющему данный народ. Философский словарь дает определение менталитета (от лат. – ум, мышление, образ мыслей, душевный склад) как глубинного уровня коллективного и индивидуального сознания (включающего и бессознательное), совокупности готовностей, установок и предрасположенностей индивида или социальной группы действовать, мыслить, чувствовать и воспринимать мир определенным образом [8, с. 176-178].

Как отмечал Бодуэн де Куртене, из «Языкового мышления можно выявить целое своеобразное языковое знание всех областей бытия и небытия, всех проявлений мира, как материального, так и индивидуально- психологического и социального (общественного)» [1, с. 312]. Раздробление языков с точки зрения языка, как отмечал знаменитый русский филолог и философ А. А. Потебня, «не губительно, а полезно, потому что, не устраняя возможности взаимного понимания, дает разносторонность общечеловеческой мысли» [7, с. 11-12].

Поскольку язык – это прежде всего средство выражения и передачи информации, то практически любой аспект его формальной структуры имеет в конечном счете семантическую мотивировку. Занятия языком в отрыве от семантики практически бесплодны и в принципе не могут привести к построению адекватной теории языка.

Известный ученый-филолог О. А. Корнилов, анализируя проблемы ментальности и особенности национального характера, отмечал результаты исследований Анны Вежбицкой, которая открывает такой подход к проблемам связи языка и национального характера, при котором предполагается выявление свойств национального характера, учитывая их национальную специфику. Тем самым, сведения о национальном характере оказываются результатом лингвистического анализа, а не его исходной предпосылкой. Если какие-либо данные о национальном характере являются результатом объективного научного исследования, то такие факты можно считать общепринятыми и искать им дополнительные подтверждения в ЯКМ [4, с. 79].

Яркой иллюстрацией отражения в языке характерных черт мировоззрения изучаемого языкового сообщества может служить паремиологический фонд при сопоставлении русского и арабского языков. Пословицы и поговорки можно рассматривать как стереотипы народного самосознания, в которых в краткой форме отражены категории и установки жизненной философии народа как носителя данного конкретного языка. Следовательно, пословицы и поговорки, сохраняют и воспроизводят менталитет и культуру каждого народа. В них наиболее ярко проявляется национально-культурная специфика языка, его связь с национальной и духовной жизнью народа, его историей. Только овладев столь важными ресурсами языка и культуры, в которые входят пословицы и поговорки, участники межкультурной коммуникации получают возможность органично оперировать такими транскультурными концептами, как «жизнь», «смерть», «Бог», «судьба», «родина», «добро», «зло», «любовь», «ненависть» и др. К примеру: бороться не на жизнь, а на смерть – *تَيَمُّتْ سُمْلَا لَأَرْضِي لَأَضْرَان*; до смерти перепугаться – *هَدَلْ جَيف تَأْمَفْ عِلَه*; упаси Бог! – *قَلَلْ أَبْ دُوعْ أ*; от добра добра не ищут – *بِنِ يَرْشَلْ أَنْوَمَا رَاتَخْ!*; из двух зол выбирать меньшее – *بِنِ الْكَمِ يَف نَسْ حَلَا عَد*; любовь с первого взгляда – *فَرَطْن لَوَأ نَم بَأْحَلَا*; затаить ненависть к кому-либо – *أَمِ صِنْ خَشَلْ كَنْ يَغْضُ رَمْضَا*. Анализ таких концептов приводит к мысли о множестве общих черт в менталитете арабского и русского народов. В качестве примера можно рассмотреть концепт удачливости, счастья, благополучия. Он передается в русском варианте как «родиться под счастливой звездой», а в арабском – «он счастлив по воле Бога». Носители обеих культур вкладывают в данный концепт идею о том, что само рождение человека предreshает его участь, и удача, счастье, благополучие зависят от предназначения свыше.

В то же время различие объектов для сопоставления в содержании одинаковых по смыслу концептов объясняется различием в образе жизни разных народов, национальных особенностях их мировосприятия. У большей части пословиц и поговорок, содержащих культурные реалии в одном языке, нет лексически эквивалентных языковых единиц в другом языке. Они могут совпадать лишь концептуально. Такие примеры представляют особый интерес в плане выявления их значения и этимологии с целью получения фоновых знаний о культуре и традициях разных народов. Арабы, к примеру, часто говорят, что приятная встреча подобна воде, которая омывает твою печень. Печень потому, что традиционно в представлении арабов центральным в организме человека являлось не сердце, как в русской культуре, а печень. В жарком климате и при использовании большого количества специй и жирной пищи печень

была более всего подвержена различным воспалительным заболеваниям. У русских все приятные ассоциации связаны с ощущением тепла, а у арабов тепла в избытке, поэтому их приятные эмоции ассоциируются с холодом. Поэтому, когда русский скажет, что у него потеплело на сердце, араб ответит, что у него похолодело на печени.

Выводы. Таким образом, специфические черты национального менталитета, особенности характера каждого народа явственно проявляются при контрастивно-сопоставительном анализе, при котором обнаруживается определенное сходство или различие лексико-семантических систем как конкретных признаков национальных языковых картин мира.

Список литературы

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – Ч. 1. – М., 1963.
2. Борисов В. М. Русско-арабский словарь [Текст] : [в 2-х т. : ок. 43000 слов] / В. М. Борисов. – М.: Рус. яз., 1981.
3. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г.В. Колшанский. – М.: Наука, 1990.
4. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О.А. Корнилов. – М.: ЧеРо, 2003.
5. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М.: Диалог - МГУ, 2003.
6. Попова З. Д. Семантико-когнитивный анализ языка. Научное издание / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Истоки 2007.
7. Потеня А. А. Мысль и язык / А.А. Потеня. – М.: Наука, 2010.
8. Современная западная философия: словарь. – 1991.

Ясин А. М. Мовна картина світу і національний менталітет // Ученіє записки Тавричеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 1. – С. 477-480.

У статті робиться спроба дослідження актуальної проблеми співвідношення мовної картини світу та національного менталітету.

Ключові слова: мовна картина світу, менталітет, духовна культура, неспоріднені мови, світогляд.

Yaseen A. M. Linguistics world view and the national mentality // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 477-480.

The article attempts to study the actual problem of the relation of language and world view natsionalnogo mentaliteta.

Key words: linguistics world view, mentality, spiritual culture, unrelated languages, world view.

Поступила в редакцію 11.03.2012 г.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Акимова Екатерина Геннадьевна	аспирантка кафедры документоведения и стилистики русского языка Тульского государственного педагогического университета им. Л. Н. Толстого, г. Тула, Россия
Акимова Зинаида Ивановна	кандидат педагогических наук, директор Муниципального общеобразовательного учреждения «Гимназия № 19», г. Саранск, Республика Мордовия, Россия
Акульшин Алексей Валерьевич	соискатель Национальной академии Службы безопасности Украины, г. Киев, Украина
Акульшина Наталья Тарасовна	соискатель Национальной академии Службы безопасности Украины, г. Киев, Украина
Амичба Димона Петровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Андреева Лариса Юрьевна	соискатель кафедры истории Украины и вспомогательных исторических дисциплин исторического факультета Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Аржанцева Татьяна Викторовна	кандидат педагогических наук, доцент кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Бияк Ирина Валериевна	аспирантка кафедры английского языка и перевода Житомирского государственного университета имени Ивана Франко, г. Житомир, Украина
Блинова Ирина Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры практики речи и информационных технологий Горловского государственного педагогического института иностранных языков, г. Горловка, Украина
Бойко Наталья Александровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры инновационных технологий преподавания общеобразовательных дисциплин Института информатики Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Брага Ирина Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Сумского государственного педагогического университета им. А.С. Макаренко, г. Сумы, Украина
Будник Светлана Александровна	магистрант Донецкого национального университета, г. Донецк, Украина
Ванина Анна Викторовна	кандидат филологических наук, доцент Запорожского национального университета, г. Запорожье, Украина
Васильева Галина Александровна	кандидат филологических наук, доцент Горловского государственного педагогического института иностранных языков, г. Горловка, Украина
Вещкур Татьяна Анатольевна	старший преподаватель кафедры иностранной филологии и перевода Волынского института экономики и менеджмента, г. Луцк, Украина
Вильчинская Алла Геннадиевна	аспирантка Института иностранной филологии Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина
Власик Наталья Викторовна	аспирантка кафедры практики речи и информационных технологий Горловского государственного педагогического института иностранных языков, г. Горловка, Украина
Воронина Татьяна Николаевна	аспирантка кафедры русского языка Вологодского государственного педагогического университета, г. Вологда, Россия
Вотинцева Марина Леонидовна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета, г. Днепропетровск, Украина
Гапеева Ирина Николаевна	кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры украинского языка Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого, г. Мелитополь, Украина
Гинда Елена Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской фольклористики имени акад. Филарета Колессы Львовского национального университета имени Ивана Франко, г. Львов, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Гнатюк Алла Викторовна	ассистент Волынского национального университета имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина
Голикова Лариса Порфирьевна	кандидат филологических наук, профессор филологического факультета Кубанского государственного университета, г. Краснодар, Россия
Давыденко Виктория Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Института иностранной филологии Национального педагогического университета, г. Киев, Украина
Дилай Марианна Петровна	ассистент кафедры прикладной лингвистики Института компьютерных наук и информационных технологий Национального университета «Львовская политехника», г. Львов, Украина
Диманте Ирина Васильевна	доктор филологии, доцент Балтийской международной академии, г. Рига, Латвия
Завадская Елена Витальевна	профессор учебно-научного центра языковой подготовки Национальной академии Службы безопасности Украины, г. Киев, Украина
Зайцева Светлана Валерьевна	аспирантка кафедры украинского языка факультета украинской и иностранной филологии и искусствования Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Иванова Людмила Петровна	доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина
Ильина Елена Николаевна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русского языка Вологодского государственного педагогического университета, г. Вологда, Россия
Каика Наталия Евгеньевна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой журналистики Донецкого института социального образования, г. Донецк, Украина
Кассина Татьяна Андреевна	кандидат филологических наук, доцент Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Кобзева Елена Александровна	преподаватель кафедры иностранной филологии факультета иностранной филологии Харьковской гуманитарно-педагогической академии, г. Харьков, Украина
Ковпик Светлана Ивановна	доктор филологических наук, доцент кафедры украинской и мировой литератур Криворожского педагогического института Государственного высшего учебного учреждения «Криворожский национальный университет», г. Кривой Рог, Украина
Коженевска-Берчинска Иоанна	доктор филологических наук, профессор Варминско-Мазурского университета, Польша
Козлов Анатолий Васильевич	доктор филологических наук, профессор кафедры украинской и мировой литератур Криворожского педагогического института Государственного высшего учебного учреждения «Криворожский национальный университет», г. Кривой Рог, Украина
Коломойченко Александра Евгеньевна	преподаватель Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Коновалова Елена Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Космеда Татьяна Анатольевна	доктор филологических наук, профессор кафедры языковой и межкультурной коммуникации Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко, г. Дрогобыч, Украина
Котелевец Екатерина Викторовна	аспирантка Харьковского национального педагогического университета им. Г.С. Сковороды, г. Харьков, Украина
Кривошеков Владимир Епифанович	кандидат технических наук, доцент морской академии, старший научный сотрудник, директор Одесского учебно-исследовательского центра «Надежность в судоходстве», г. Одесса, Украина
Куварова Елена Константиновна	кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и русского языкознания Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Кудыба Светлана Николаевна	кандидат филологических наук, доцент Львовской национальной академии искусств, г. Львов, Украина
Курушкина Татьяна Николаевна	преподаватель кафедры практики речи и информационных технологий Горловского государственного педагогического института иностранных языков, г. Горловка, Украина
Лапинская Ольга Николаевна	преподаватель кафедры перевода и иностранных языков Национальной металлургической академии Украины, г. Днепропетровск, Украина
Лозовой Дмитрий Владимирович	аспирант кафедры практики речи и информационных технологий Горловского государственного педагогического института иностранных языков, г. Горловка, Украина
Лучканин Сергей Мирославович	кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры общего языкознания и классической филологии Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
Ляховин Елена Богдановна	преподаватель кафедры практики немецкого языка Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко, г. Дрогобыч, Украина
Магалайш де Соуза Остапенко Светлана Анатольевна	соискатель кафедры культурологии Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Магас Наталья Мирославовна	кандидат филологических наук, доцент Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника, г. Ивано-Франковск, Украина
Малиновская Ирина Витальевна	кандидат филологических наук, доцент, докторант Центра научных исследований и преподавания иностранных языков НАН Украины, г. Киев, Украина
Маслова Валентина Авраамовна	доктор филологических наук, профессор кафедры общего и русского языкознания Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П.М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь
Мезенко Анна Михайловна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой общего и русского языкознания Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П.М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Мелекесцева Наталья Васильевна	аспирантка кафедры украинского языка, ассистент кафедры языковых дисциплин Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский, Украина
Мельник Юлия Александровна	кандидат филологических наук, ассистент кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Мозговой Владимир Иванович	кандидат филологических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента и хозяйственного права Учебно-научного института «Высшая школа экономики и менеджмента» ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет», г. Донецк, Украина
Мороз Елена Леонидовна	аспирантка кафедры английского языка и методики его преподавания Херсонского государственного университета, г. Херсон, Украина
Науменко Людмила Петровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры обучения иностранным языкам и прикладной лингвистики Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
Никитина Юлия Леонидовна	аспирантка Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П.М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь
Никонова Людмила Ивановна	доктор исторических наук профессор, заведующая отделом этнографии и этнологии государственного казенного учреждения Республики Мордовия «Научно-исследовательский институт гуманитарных наук при Правительстве Республики Мордовия», г. Саранск, Республика Мордовия, Россия
Панченко Елена Ивановна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Пикалова Анна Алексеевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранной филологии Коммунального учреждения «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия», г. Харьков, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Плотникова Наталья Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Харьковского института финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли, г. Харьков, Украина
Подгородецкая Инна Юрьевна	кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры украиноведения и языковой подготовки иностранных граждан Харьковского национального экономического университета, г. Харьков, Украина
Полякова Юлия Юрьевна	аспирантка факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Пономаренко Ирина Николаевна	доктор филологических наук, профессор кафедры современного русского языка Кубанского государственного университета, г. Краснодар, Россия
Продайко Виктор Николаевич	старший преподаватель кафедры философии Украинского государственного химико-технологического университета, г. Днепропетровск, Украина
Романова Марина Николаевна	аспирантка отдела этнографии и этнологии Государственного казенного учреждения Республики Мордовия «Научно-исследовательский институт гуманитарных наук при Правительстве Республики Мордовия», г. Саранск, Республика Мордовия, Россия
Рудик Ирина Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межкультурной коммуникации Житомирского государственного университета им. И. Франко, г. Житомир, Украина
Рябых Людмила Михайловна	преподаватель Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина, г. Харьков, Украина
Сойка-Машталей Гелена Станиславовна	кандидат филологических наук, адъюнкт Института польской филологии Вроцлавского университета, г. Вроцлав, Польша
Селиванова Елена Александровна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой теории и практики перевода Черкасского национального университета имени Богдана Хмельницкого, г. Черкассы, Украина
Сидельников Валентин Павлович	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Донецкого национального университета, г. Донецк, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Смирнов Олег Константинович	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Смирнова Любовь Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры гуманитарных дисциплин Крымского факультета Запорожского национального университета, г. Симферополь, Украина
Смирнова Татьяна Алексеевна	аспирантка факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Стребуль Людмила Алексеевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Стрельникова Лидия Григорьевна	доцент, почетный профессор, заведующая кафедрой современных европейских языков Национальной академии статистики, учета и аудита, г. Киев, Украина
Сусская Ольга Александровна	кандидат филологических наук, доцент, профессор кафедры публичных речей, психологии и педагогики Национального университета «Киево-Могилянская академия», г. Киев, Украина
Тихоненко Елена Васильевна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинского и русского языков Харьковского национального аграрного университета им. В.В. Докучаева, г. Харьков, Украина
Трошинская-Степушина Татьяна Евгеньевна	аспирантка Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П.М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь
Троян Анна Александровна	аспирантка Института иностранной филологии Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина
Хабарова Наталья Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры романо-германских языков Днепропетровского университета имени Альфреда Нобеля, г. Днепропетровск, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Хейлик Владимир Дмитриевич	кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры языковой подготовки иностранных граждан Запорожского государственного медицинского университета, г. Запорожье, Украина
Хруцкая Наталья Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Института иностранной филологии Национального педагогического университета, г. Киев, Украина
Чайка Лариса Васильевна	кандидат филологических наук, доцент, докторант Центра научных исследований и преподавания иностранных языков НАН Украины, г. Киев, Украина
Шепель Юрий Александрович	доктор филологических наук, профессор Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Шилина Ангела Григорьевна	докторант Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина
Широких Ольга Владимировна	преподаватель кафедры практики речи и информационных технологий Горловского государственного педагогического института иностранных языков, г. Горловка, Украина
Юдко Людмила Витальевна	старший преподаватель Национальной академии Службы безопасности Украины, г. Киев, Украина
Юськив Богдана Николаевна	старший преподаватель кафедры иностранных языков Львовского государственного университета внутренних дел, г. Львов, Украина
Яблонская Юлия Юрьевна	аспирантка кафедры общего и русского языкознания Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Ясин Али Мухаммед	аспирант кафедры русского языка филологического факультета Донецкого национального университета, г. Донецк, Украина

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 1. ЯЗЫКИ, КУЛЬТУРЫ И ЭТНОСЫ КРЫМА.....	3
<i>Андреева Л.Ю.</i> Заочное образование: неизвестная переписка Н. С. Самокиша и М. Н. Домашенко (1929 - 1937).....	3
<i>Коновалова Е.А.</i> Проблема интерференции близкородственных языков (на примере полилингвокультурной ситуации АРК).....	14
<i>Кобзєва О.О.</i> Основні дискурсивні характеристики американського судового засідання.....	19
РАЗДЕЛ 2. МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ЯЗЫКОВАЯ ТРАДИЦИЯ.....	23
<i>Акульшин О.В.</i> Дискурс-аналіз як лінгвосинергетичний психосоціальний феномен.....	23
<i>Акульшина Н.Т.</i> Семантико-когнітивний аналіз префіксального способу словотворення перської військової термінології.....	33
<i>Аржанцева Т.В.</i> Нетрадиционные средства синтагматического членения письменной разговорной речи в условиях интерактивной сетевой коммуникации.....	38
<i>Ваніна Г.В.</i> Соціокультурна значущість концепту PR / ПІАР / ПІАР.....	47
<i>Вотинцева М. Л.</i> К проблеме перевода омонимичного каламбура.....	50
<i>Гінда О.М.</i> Українська преса в Італії: від історії до сучасності.....	55
<i>Голикова Л. П.</i> Межкультурные реминисценции: Сергей Есенин и словацкая поэзия.....	61

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Ділай М.П.</i> Реалізація комунікативно-прагматичного потенціалу дискурсивних слів у текстах англіканських проповідей.....	67
<i>Зайцева С. В.</i> Реалізація комунікативної функції мови в інтернет-блогі.....	71
<i>Каїка Н.Є.</i> Російсько-французькі кінесичні фразеологічні еквіваленти.....	75
<i>Коженовська-Берчинська І.</i> Судьбы мифов в современном русском публицистическом дискурсе.....	79
<i>Коломойченко А. Е.</i> Иностранное имя собственное в тексте и причины его использования (к постановке проблемы).....	83
<i>Кривошеков В.Е.</i> Межкультурные коммуникации в мировом судоходстве: инновация для Украины 2041 года.....	88
<i>Куварова Е. К.</i> Типология адресации в письме как речевом произведении.....	91
<i>Кудиба С.М.</i> Зовнішні образотворчі засоби рекламного тексту (на матеріалі англомовної реклами).....	97
<i>Лапінська О.М.</i> Англiцизми в мові персонажів сучасної української літератури.....	102
<i>Магаляйш де Соуза Остапенко С.А.</i> Трансформация мультикультурализма как стратегия межкультурной коммуникации XXI века.....	107
<i>Магас Н. М.</i> Структурно-семантичний аналіз речень з емоційними предикатами на матеріалі сучасної англомовної політичної преси.....	111
<i>Мелекєсцева Н. В.</i> Предикати посесивної наявності / відсутності в сучасній українській мові.....	116

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Мозговой В. И.</i> Проблемные случаи официальной передачи русских личных имен на украинский язык. Словарные статьи на А и Б.....	121
<i>Naumenko L. P.¹, Strelnikova L. G.²</i> Regional variants and dialects of english.....	128
<i>Никонова Л.И.¹, Акимова З. И.², Романова М. Н.¹</i> Межкультурная коммуникация и методы исследования этнокультуры Мордвы, русских и украинцев в полиэтническом пространстве Мордовии.....	135
<i>Панченко Е.И.</i> Роль единицы перевода при переводе юмористического текста.....	144
<i>Підгородецька І.Ю.</i> Світ краси в мові творів Олександра Олеся для дітей.....	149
<i>Смирнов О.К.</i> Опыт высших учебных заведений Крыма в развитии мультикультурных ценностей и толерантности через внедрение специального интегрированного курса «Основы добрососедства».....	154
<i>Смирнова Л. А.</i> О логико-смысловой переводимости философского текста.....	162
<i>Стребуль Л.А.</i> Кросс-культурная компетенция при обучении студентов-иностранцев.....	170
<i>Хабарова Н. А.</i> Межкультурная коммуникация и лексико-фразеологическая сочетаемость (на материале текстов аннотаций).....	175
<i>Хейлик В.Д.</i> Корреляция национальных методических традиций и стратегий обучения русскому языку иностранных студентов в вузах Украины.....	182
<i>Шепель Ю. О.</i> Політичний дискурс як контекст вербалізації концепту «Тероризм».....	188

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Шилина А.Г.</i> Синергетика и печатная журналистика: междисциплинарная коммуникация.....	193
<i>Широких О.В.</i> Моделі комунікаційного процесу.....	199
<i>Юдко Л.В.</i> Концепт <i>толерантність</i> в мовних культурах України та Європи....	204
РАЗДЕЛ 3. СОЦИОЛИНГВИСТИКА, ЭТНОЛИНГВИСТИКА, ПСИХОЛИНГВИСТИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ.....	
<i>Акимова Е.Г.</i> К вопросу об адъективе «русский» в индивидуально-авторской фразеологии Александра Проханова.....	210
<i>Амичба Д.П.</i> Культуротворческая константа «цвет» – «общечеловеческий» конструкт смысла и значения.....	214
<i>Біляк І. В.</i> Прагматика англomовного новинного медіатексту: маніпулятивний потенціал.....	221
<i>Блинова І. А.</i> Диалоги позитивно налаштованого характеру в прозі Дж. К. Оутс....	227
<i>Бойко Н.А.</i> Дегидронимные композитные ойконимы Восточной Славии.....	233
<i>Брага І. І.</i> Перемикання кодів: основні напрями соціолінгвістичних досліджень.....	238
<i>Вецкур Т. А.</i> Прояви емотивної функції у повчальному фатичному дискурсі.....	243
<i>Вильчинская А. Г.</i> Метафорический континуум в статье М. И. Цветаевой «Световой ливень».....	248
<i>Власік Н.В.</i> Перцептивні характеристики вербального стереотипу масмедіального дискурсу: гендерний аспект.....	253

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Воронина Т.Н.</i> Языковые особенности обозначения фольклорно-мифологического пространства романа А. А. Кондратьева «На берегах Ярыни».....	259
<i>Гапеева I. М.</i> Засоби психолінгвістичного впливу поезій шістдесятників на реципієнтів.....	265
<i>Гнатюк А. В.</i> Семантичні зв'язки між термінами “Дискурсивний простір – потік – поле – оточення”.....	270
<i>Давыденко В. И.</i> Особенности английского делового этикета в лингвокультурологическом аспекте.....	276
<i>Диманте И.В.</i> Искусство речевого воздействия в сфере маркетинговых коммуникаций.....	282
<i>Завадська О. В.</i> Параметри дискурсу спецслужб (на матеріалах офіційних веб-сайтів спецслужб України, Росії, Великобританії та США).....	287
<i>Иванова Л.П.</i> Вербальная составляющая литературно-художественного направления как новый объект лингвистического исследования...294	294
<i>Ильина Е.Н.</i> «Репетитор» в языковой картине мира современного учителя-филолога.....	299
<i>Кассина Т.А., Продайко В.Н.</i> Роль метафоры и символа в образовании пословичных трансформ.....	304
<i>Ковпик С.І.</i> Етносимволіка імен дійових осіб у творах української драматургії першої половини ХІХ століття.....	309
<i>Козлов А.В.</i> Лінгвопсихопоетична традиція української літератури.....	313
<i>Космеда Т.А., Ляховин О.Б.</i> Вияв концепту <i>гостинність</i> в українській, німецькій і російській мовах: фатична комунікація.....	319

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Котелевець К.В.</i> Витоки сленгової лексики (на матеріалі тексту С. Жадана «Депеш Мод»)	327
<i>Курушкіна Т.М.</i> Ономасіологія: проблематика, етапи становлення та перспективи розвитку	332
<i>Лозовий Д. В.</i> Фонетична репрезентація концепту «успіх» у контексті бізнесового дискурсу: гендерний аспект	338
<i>Лучканин С.М.</i> Ідеологічні впливи на розвиток української та румунської соціолінгвістики в середині ХХ ст. ("Нове вчення про мову" і "Марксизм і питання мовознавства") ...	344
<i>Малиновская И.В.</i> Философский дискурс в отдельном интеллектуальном пространстве: к вопросу о национальной специфичности языка философии	350
<i>Маслова В.А.</i> Числовой код в коммуникации: лингвокультурный образ числа «семь»	355
<i>Мезенко А. М.</i> Категория святости в топонимической номинации	359
<i>Мельник Ю. А.</i> Газетные заголовочные конструкции, содержащие трансформы прецедентных высказываний песенного происхождения	364
<i>Мороз О. Л.</i> Когнітивні операції асоціації / бісоціації як фактор реалізації тональності поетичних текстів	369
<i>Никитина Ю.Л.</i> Славянская отапеллятивная урбанонимия как способ языкового воплощения кодов культуры	374
<i>Пікалова А.О.</i> Особливості репрезентації емоційності в текстах англомовних авторських казок	379
<i>Плотнікова Н. В.</i> Христосанка: приядерний концепт мікроконцептосфери святки ...	384

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Полякова Ю. Ю.</i> Отражение понятий «Праздник», «Ритуал», «Обряд», «Таинство» в русской языковой картине мира.....	390
<i>Пономаренко И.Н.</i> Языковая игра в современном лингвокультурном пространстве....	395
<i>Рудик І.М.</i> Лексико-семантичні засоби формування ідеологем (на матеріалі промови Д. Кемерона).....	400
<i>Рябих Л. М.</i> Реалізація макротемати організації роботи в англійській академічній лекції.....	405
<i>Селиванова Е.А.</i> Категоризация посессивности в русском сознании и языке.....	410
<i>Сидельников В.П., Будник С.А.</i> К проблеме сущности языковых функций.....	418
<i>Смирнова Т. А.</i> Языковая картина мира как культурноспецифическое понятие в лингвистике.....	425
<i>Сойка-Машталєж Г.</i> Мовний образ старорусина та його використання в пропагандистських текстах правого спрямування (1918–1939).....	429
<i>Сусская О. А.</i> Межкультурные коммуникации в информационном пространстве: социолингвистический и психолингвистический аспекты.....	435
<i>Тихоненко О. В.</i> Слово в соціокультурній реальності України.....	441
<i>Трощинская-Степушина Т.Е.</i> Город как символ: от пространства к имени.....	446
<i>Троян А. А.</i> Реверсивность как синергетический прием в литературной сказке (на примере «Сказки о рыбаке и рыбке» А.С. Пушкина).....	451
<i>Хруцкая Н. В.</i> Постулаты лингвопрогностики как основа футурпрогностических исследований языка.....	456

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Чайка Л. В.</i> Паралінгвальні феномени у вербальному конфлікті.....	461
<i>Юськів Б. М.</i> Вербалізація параметрів правосвідомості українців в паремійній картині світу: омовлення концепту <i>хабар</i>	466
<i>Яблонская Ю. Ю.</i> Функционирование ассоциативно-эмотивных слов со значением «глорические эмоции» в лексико-семантическом поле «чувство» (на материале поэзии Ю. Шевчука).....	472
<i>Ясин А. М.</i> Языковая картина мира и национальный менталитет.....	477
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	481
СОДЕРЖАНИЕ.....	490

